เรียนรู้พุทธประวัติ
ด้วยแผนที่

โดย พระสุตาวุธวิสิฐ (ขรรค์ชัย ชนะกุล)

สาธารณรัฐประชาชนจีน
PEOPLE S REPUBLIC OF CHINA
มองโกเลีย
MONGOLIA
เนปาล
NEPAL
ภูฏาน
BHUTAN
บังกลาเทศ
BANGLADESH
อินเดีย
INDIA
นิวเดลี
NEW DELHI
พม่า
MYANMAR
ลาว
LAOS
ไทย
THAILAND
กรุงเทพมหานคร
BANGKOK
อ่าวเบงกอล
Bay of Bengal
ศรีลังกา
SRI LANKA
โคลัมโบ
COLOMBO
สุมาตรา
Sumatera

มูลนิธิพระราชสุตกวี (สิงห์) วัดแก้วโกรวาราม จังหวัดกระบี่
จัดพิมพ์ถวายเป็นมุทิตานุสรณ์
เนื่องในการทำบุญครบ 72 พรรษา
พระอาจารย์จำเนียร สีลเสฏฺโฐ
วัดถ้ำเสือ อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่
1 พฤษภาคม 2551

เรียนรู้พุทธประวัติด้วยแผนที่

โดย พระสุตาวุธวิสิฐ (ขรรค์ชัย ชนะกุล)

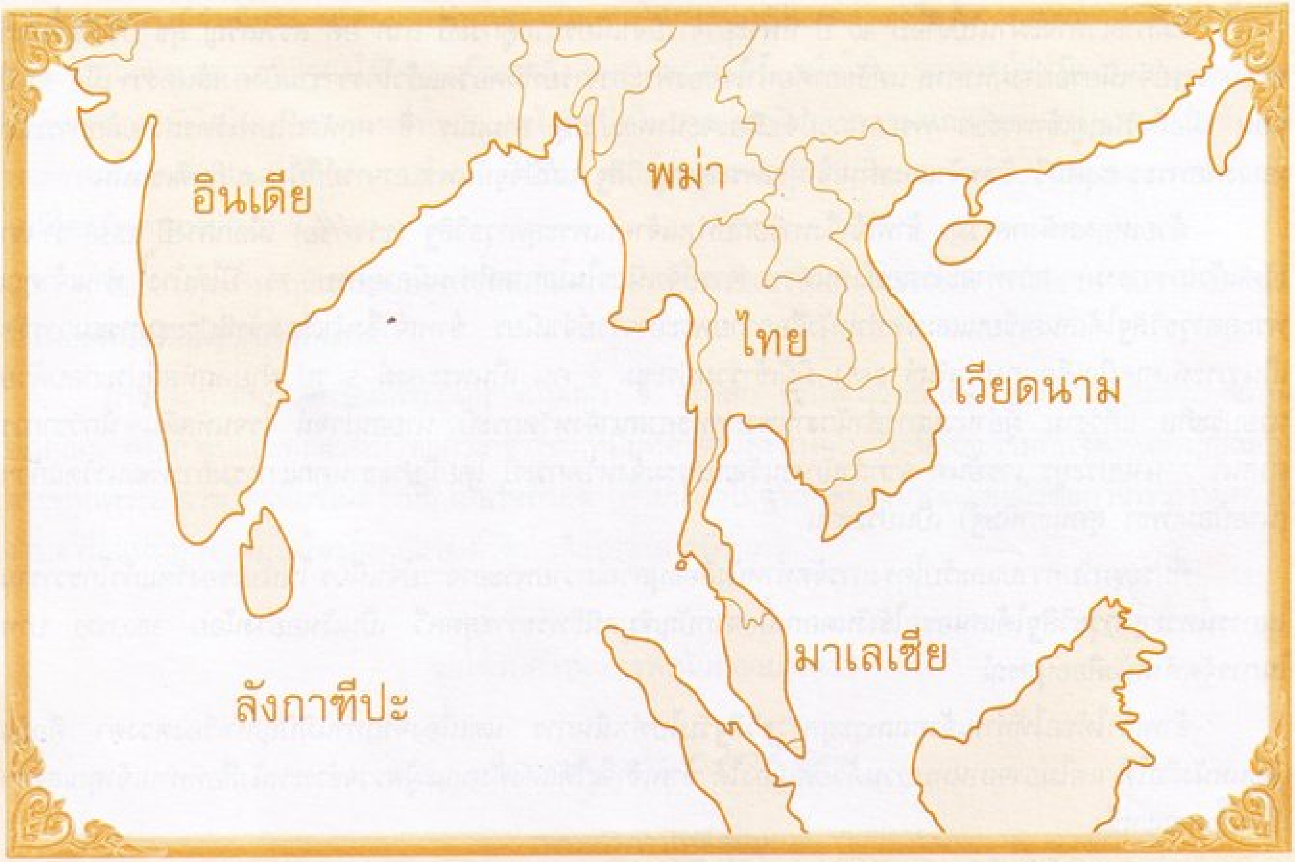
อินเดีย
พม่า
ไทย
เวียดนาม
มาเลเซีย
ลังกาทีปะ

มูลนิธิพระราชสุตกวี (สิงห์) วัดแก้วโกรวาราม จังหวัดกระบี่
จัดพิมพ์ถวายเป็นมุทิตานุสรณ์ เนื่องในการทำบุญครบ 72 พรรษา
พระอาจารย์จำเนียร สีลเสฏฐโฐ
วัดถ้ำเสือ อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่

1 พฤษภาคม 2551

ถ้อยแถลง

จากพระปัญญาวุธธรรมคณี เจ้าอาวาสวัดแก้วโกรวาราม

เรื่อง ถวายอุปถัมภ์ การจัดงานทำบุญฉลองอายุ 72 พรรษาของพระอาจารย์จำเนียร สีลเสฏโฐ

ด้วยพระอาจารย์จำเนียร สีลเสฏโฐ ประธานสงฆ์วัดถ้ำเสือ จะมีชนมายุครบ 72 พรรษา ในวันที่ 1 พฤษภาคม 2551 ในฐานะที่พระอาจารย์จำเนียร เป็นพระในสังกัดวัดแก้วโกรวารามมาก่อนกว่า 10 ปี และในฐานะที่ท่านได้บุกเบิกสร้างวัดถ้ำเสือให้เป็นสำนักปฏิบัติที่ใหญ่โตที่สุดของภาคใต้ พัฒนาวัดถ้ำเสือด้านสาธารณูปการ คือการสร้างถาวรวัตถุต่างๆ รวมมูลค่าแล้วหลายร้อยล้านบาท ปัจจุบันวัดถ้ำเสือจึงเป็นอารามที่ชาวไทยและต่างประเทศรู้จักกันดี วัดถ้ำเสือจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมที่สำคัญของประเทศ

แม้กาลเวลาจะผ่านไปเกือบ 40 ปี ที่พระอาจารย์จำเนียรมาอยู่กระบี่ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข บังเกิดขึ้นแก่พระอาจารย์จำเนียรอย่างมหาศาล แต่อัธยาศัยน้ำใจของพระอาจารย์ที่มีต่อวัดแก้วโกรวารามยังคงเส้นคงวา เมื่อ 30 ปีก่อน เมื่อถึงวันฤดูเข้าพรรษา พระอาจารย์จำเนียรจะนำพระภิกษุ สามเณร ชี คฤหัสถ์ไปทำวัตรถวายสักการะแก่หลวงพ่อพระราชสุตกวี ข้าพเจ้าและท่านเจ้าคุณพระสุตาวุธวิสิฐ แม้ปัจจุบันพระอาจารย์ก็ยังคงปฏิบัติเช่นนั้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมา ข้าพเจ้าจึงหารือกับท่านเจ้าคุณพระสุตาวุธวิสิฐ (ขรรค์ชัย) เมื่อกลางปี 2550 ว่า เรา (วัดแก้วโกรวาราม) ควรทำอะไรตอบแทนพระอาจารย์จำเนียรในโอกาสที่ท่านมีอายุครบ 72 ปีได้บ้าง ท่านเจ้าคุณพระสุตาวุธวิสิฐได้เสนอเขียนและจัดทำหนังสือถวายพระอาจารย์จำเนียร ข้าพเจ้าจึงนำเรื่องเข้าที่ประชุมกรรมการวัดเป็นวาระพิเศษเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2551 มีผู้เข้าร่วมประชุม 9 คน เป็นพระสงฆ์ 5 รูป ฝ่ายคฤหัสถ์ประกอบด้วย นายประภิส แก้วงาม ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดกระบี่ นายอนุโรจน์ โรจนหัสดิน นักวิชาการศาสนา 7 นายประยูร เวชยันต์ จากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกระบี่ โดยมีประธานคณะกรรมการพัฒนาวัดแก้วฯ (นายป้อมเพชร สุคนธกนิษฐ์) เป็นประธาน

ที่ประชุมรับทราบและรับโครงการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ถวายพระอาจารย์จำเนียร ในนามของวัดแก้วโกรวาราม ในการนี้พระสุตาวุธวิสิฐได้เสนอขอใช้เงินดอกเบี้ยจากบัญชีมูลนิธิพระราชสุตกวี เป็นเงินอย่างน้อย 300,000 บาท ในการจัดทำหนังสืออนุสรณ์

ข้าพเจ้าได้ขอให้ท่านเจ้าคุณพระสุตาวุธวิสิฐรับไปดำเนินการ แต่เนื่องจากท่านมีปัญหาเรื่องดวงตา คือยังเขียนหนังสือได้ แต่ไม่อาจอ่านทบทวนด้วยตนเองได้ ข้าพเจ้าจึงได้แต่งตั้งคณะผู้ตรวจชำระหนังสือที่ท่านเจ้าคุณสุตาฯ เขียนขึ้นคณะหนึ่ง

อนึ่ง ข้าพเจ้าได้ขอให้ท่านเจ้าคุณสุตาฯ ยกร่างโครงการจัดงานฉลองอายุ 72 ปี ถวายแก่พระอาจารย์จำเนียรด้วย โดยท่านเจ้าคุณสุตาฯ ได้ยกร่างถวายท่านไปตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2550 แล้ว

ข้าพเจ้าหวังอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้ต้องก่อประโยชน์แก่พระภิกษุ สามเณร นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไปอย่างมาก เพราะหนังสือประเภทนี้ไม่มีผู้ใดจัดทำขึ้นอย่างเป็นกิจจะลักษณะ

ขอคุณพระศรีรัตนตรัยและบารมีของหลวงปู่กิ่ม (พระครูธรรมาวุธวิสิฐ) หลวงปู่สิงห์ (พระราชสุตกวี) และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ขอได้โปรดมารวมเป็นพลัง ส่งผลให้พระอาจารย์จำเนียร สีลเสฏโฐ จงมีอายุยิ่งยืนนาน เพื่อได้เป็นศรีแก่พระศาสนาไปชั่วกาลนิรันดร์เทอญ

(พระปัญญาวุธธรรมคณี)
เจ้าอาวาสวัดแก้วโกรวาราม พระอารามหลวง
1 เมษายน 2551

คำขอบคุณและอนุโมทนา

ของพระครูภาวนาธิคุณ (บรรเทา)
เจ้าอาวาสวัดถ้ำเสือ จังหวัดกระบี่

กระผม/อาตมภาพในนามของพระอาจารย์จำเนียร สีลเสฏโฐ ขอขอบพระคุณพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระปัญญาวุธธรรมคณีและคณะกรรมการมูลนิธิพระราชสุตกวี (สิงห์) ที่ได้ถวายเงินทุนเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดพิมพ์หนังสือนี้เป็นเงิน 209,000 บาท (สองแสนเก้าพันบาทถ้วน)

ขอขอบพระคุณท่านเจ้าคุณพระสุตาวุธวิสิฐ (ขรรค์ชัย) ที่ได้ดำริริเริ่มเขียนโครงการจัดทำงานทำบุญฉลองอายุพระอาจารย์จำเนียร พร้อมแนะนำการดำเนินงานให้กระผมตั้งแต่กลางปีที่แล้ว (2550) นอกจากนี้แล้วท่านเจ้าคุณพระสุตาวุธวิสิฐยังได้กรุณาเขียนหนังสือสวดมนต์นี้ขึ้น เพื่อให้พระอาจารย์จำเนียรมอบแก่เยาวชนเพื่อทำความเข้าใจในบทสวดมนต์นั้นว่า หนังสือนี้เป็นประโยชน์ต่อเยาวชนและสังคมอย่างหาค่ามิได้ แม้พระอาจารย์จำเนียรเองก็รู้สึกปลาบปลื้มปีติเป็นที่ยิ่ง เมื่อได้อ่านหนังสือเล่มนี้แล้ว ท่านบอกว่าในวงการหนังสือยังไม่มีใครคิดทำหนังสือเช่นนี้ขึ้นมา

ขอขอบคุณทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตที่เป็นคณาจารย์โรงเรียนวัดแก้วโกรวาราม ที่ได้ช่วยรวบรวมจัดพิมพ์ต้นฉบับหนังสือนี้ให้สำเร็จทันงาน

กระผม/อาตมภาพพร้อมพระภิกษุ สามเณร ชี อุบาสก อุบาสิกาวัดถ้ำเสือ ขอกราบขอบพระคุณท่านเจ้าคุณฯ ทั้งสองรูปและคณะสงฆ์วัดแก้วโกรวารามที่มีมุทิตาจิตและน้ำใจไมตรีเสียสละร่วมกันจัดงานทำบุญฉลองอายุท่านพระอาจารย์จำเนียรในครั้งนี้จนสำเร็จด้วยดี ด้วยน้ำใจไมตรีอันดียิ่งจากคณะสงฆ์วัดแก้วโกรวารามครั้งนี้ต้องจารึกแน่นมั่นคงอยู่ในใจของคณะสงฆ์วัดถ้ำเสือไปชั่วกาลนิรันดร์

ขอได้รับความเคารพ/นับถืออย่างสูงยิ่ง

จาก พระครูภาวนาธิคุณ

(พระครูภาวนาธิคุณ)
เจ้าอาวาสวัดถ้ำเสือ จังหวัดกระบี่

15 เมษายน 2551

โทร. 0840684664

ขอเชิญร่วม

งานเจริญอายุวัฒนมงคล
ครบ ๖ รอบ ๗๒ ปี ๕๒ พรรษา
พระเดชพระคุณหลวงพ่อจำเนียร สีลเสฏโฐ

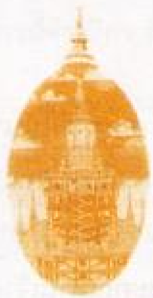

กำหนดการ

วันอังคารที่ ๒๙ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๑

เวลา ๐๙.๐๐ น. คณะพุทธบริษัทพร้อมกันที่ประกอบพิธี
เวลา ๐๙.๒๙ น. หลวงพ่อจำเนียร สีลเสฏโฐ จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
พุทธบริษัทไหว้พระ รับศีล อาราธนาธรรม
เวลา ๐๙.๓๙ น. แสดงพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์
โดย พระราชกิตติโสภณ รองเจ้าคณะภาค๑๗
เวลา ๑๐.๒๙ น. อาราธนาพระปริตร พระสงฆ์ จำนวน ๗๒ รูป
เจริญพระพุทธมนต์
เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายเครื่องไทยธรรม ถวายภัตตาหารเพล แด่ พระสงฆ์
พระสงฆ์อนุโมทนารับพร กรวดน้ำ
เวลา ๑๒.๐๐ น. พุทธบริษัท รับประทาน เสร็จพิธี

วันพุธ ที่ ๓๐ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๑

เวลา ๐๙.๐๐ น. คณะพุทธบริษัทพร้อมกันที่ประกอบพิธี
เวลา ๐๙.๒๙ น. หลวงพ่อจำเนียร สีลเสฏโฐ จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
พุทธบริษัทไหว้พระรับศีล อาราธนาธรรม
เวลา ๐๙.๓๙ น. แสดงพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์
โดย พระเทพปริยัติเมธี เจ้าคณะภาค๑๗
เวลา ๑๐.๒๙ น. อาราธนาพระปริตร พระสงฆ์ จำนวน ๗๒ รูป
เจริญพระพุทธมนต์
เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายเครื่องไทยธรรม ถวายภัตตาหารเพล แด่ พระสงฆ์
พระสงฆ์อนุโมทนา รับพร กรวดน้ำ
เวลา ๑๒.๐๐ น. พุทธบริษัท รับประทาน
เวลา ๑๓.๐๐ น. สรงน้ำ หลวงพ่อจำเนียร สีลเสฏโฐ ประธานสงฆ์วัดถ้ำเสือ
เสร็จพิธี

วัดถ้ำเสือวิปัสสนา อ.เมือง จ.กระบี่
วันที่ ๒๙ เมษายน - ๑ พฤษภาคม ๒๕๕๑

วันพฤหัสบดี ที่ ๑ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๑

เวลา ๐๖.๓๐ น. คณะสงฆ์และผู้ติดตาม พร้อม ณ ท่าอากาศยานกองบิน ๖ ดอนเมือง
เวลา ๐๗.๓๐ น. บ.ทอ. วิ่งขึ้นจากสนามบินดอนเมือง ถึง สนามบินกระบี่ โดยมีพระเทพสิงหาจารย์(อาจารย์ทอง สิริมังคโล) วัดพระธาตุศรีจอมทอง วรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ เป็นประธานอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ ๙ ประเทศ
เวลา ๐๙.๐๙ น. สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ เดินทางมาถึงวัดถ้ำเสือ คณะพุทธบริษัทพร้อมกันที่ประกอบพิธีอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ
พระวิมลธรรมคณี เจ้าคณะจังหวัดกระบี่ ถวายเครื่องสักการะ
หลวงพ่อจำเนียร สีลเสฏโฐ ถวายเครื่องสักการะ
ผู้ว่าราชการจังหวัดกระบี่หรือผู้แทนถวายเครื่องสักการะ
เวลา ๐๙.๕๙ น. หลวงพ่อจำเนียร สีลเสฏโฐ จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
พุทธบริษัทไหว้พระรับศีล อาราธนา พระปริตร
เวลา ๑๐.๐๙ น. พระสงฆ์ จำนวน ๒๑ รูป เจริญพระพุทธมนต์
เวลา ๑๐.๕๙ น. สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ประธานกล่าวสัมโมทนียกถา
เวลา ๑๑.๓๐ น. ถวายเครื่องไทยธรรม ถวายภัตตาหารเพล แด่พระสงฆ์
พระสงฆ์อนุโมทนา รับพร กรวดน้ำ
เวลา ๑๒.๓๐ น. พุทธบริษัท รับประทาน
เวลา ๑๓.๓๙ น. สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ประธานเททองปลียอดพระธาตุทองคำ
พระสงฆ์ จำนวน ๙ รูป เจริญชยมงคลคาถา
ถวายเครื่องไทยธรรม แด่พระสงฆ์
พระสงฆ์อนุโมทนา รับพร กรวดน้ำ
เวลา ๑๔.๓๐ น. หลวงพ่อจำเนียร สีลเสฏโฐ มอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนนักศึกษา
พิธีไถชีวิตโคกระบือ
เสร็จพิธี
เวลา ๑๕.๐๙ น. ฉลองรุ่นประตูมหาโพธิสัตว์กวนอิม สไตล์ทิเบต
เวลา ๑๖.๐๐ น. บ.ทอ. วิ่งขึ้นจากสนามบินกระบี่

หมายเหตุ กำหนดการนี้ อาจมีการเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม

สอบถามรายละเอียดได้ที่ โทร. 02-7268576-8 หรือ วัดถ้ำเสือ โทร. 075-611805

โรงพิมพ์ เอ.เอส. เทคนิคการพิมพ์ / กรุงเทพฯ โทร. 02-726-8400-2 จัดพิมพ์ถวายเป็นธรรมทาน

คำชี้แจง

จากผู้เรียบเรียงในการพิมพ์ครั้งที่ 3

ข้าพเจ้าคุ้นเคยกับพระราชวิสุทธิคุณ เจ้าคณะรัฐเคดาห์ มาเลเซียมานาน ไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ เมื่อประมาณปี 2537 ข้าพเจ้าได้นำแผนที่พุทธประวัติที่ทำไว้เตรียมการสอนนักธรรมที่วัดแก้วโกรวารามไปถวายท่านประกอบการสอนนักธรรมที่วัดบุญญาราม มาเลเซีย ท่านพอใจมาก ต่อมาเมื่อทำบุญอายุครบ 80 พรรษา ท่านจึงขอให้จัดพิมพ์เรียนรู้พุทธประวัติด้วยแผนที่เล่มนี้ขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2546 จำนวน 500 เล่ม เพื่อถวายแด่พระสังฆาธิการในมาเลเซีย และจากภาคใต้ตอนล่างที่ไปร่วมงาน หนังสือไม่พอถวายพระ ท่านจึงสั่งให้พิมพ์เพิ่มอีก 300 เล่ม เป็น 800 เล่ม ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2547 และครั้งที่ 3 งานฉลองอายุครบ 72 พรรษาของพระอาจารย์จำเนียร สีลเสฏโฐ พ.ศ. 2551 จำนวน 3,000 เล่ม

แผนที่นี้เกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2503-2512 เมื่อครั้งที่ข้าพเจ้าเป็นครูสอนธรรมอยู่ในเรือนจำได้เขียนแผนที่นี้ขึ้นตามท้องเรื่องและเหตุการณ์ต่างๆ แล้วเก็บต้นฉบับและบันทึกการสอนไว้

ต่อมาเมื่อมีโอกาสได้ไปทัศนศึกษาในอินเดีย เนปาล ได้ใช้เวลาทุกนาทีที่ย่างเหยียบลงบนแดนพุทธภูมิตรวจสอบลักษณะทางกายภาพ (ภูมิ-ประวัติศาสตร์) ของพุทธสถานต่างๆ พร้อมกับการถ่ายภาพประกอบมา เนื่องจากความกระหายไม่รู้ชัดในขนาดของเมือง และระยะทางพุทธดำเนินต่างๆ ในพุทธประวัติ ข้าพเจ้าจึงไปอยู่อินเดีย เนปาล ระหว่าง พ.ศ. 2516-2517 โดยได้อาศัยวัดไทยพุทธคยา และวัดไทยอิสิปตนมฤคทายวัน พาราณสีเป็นที่พักอาศัย บางเมืองต้องใช้เวลาหลายวันกว่าจะเป็นแผนที่ออกมาได้ เช่น นครราชคฤห์ ต้องไปพักอยู่ที่วัดไทยนาลันทาถึงครึ่งเดือน ต้องเดินขึ้นยอดภูเขาตั้ง 5-6 ลูก ที่รายล้อมเบญจคีรีนครอยู่แล้วถ่ายภาพลงมา บางครั้งถูกริบฟิล์มถ่ายรูปเมื่อเข้าไปถ่ายโบราณวัตถุจากนครกบิลพัสดุ์ 3 (ปิปราะหะวะ) อินเดีย

กว่าจะเกิดเป็นหนังสือแผนที่เล่มนี้จึงต้องใช้เวลาเก็บสะสม เขียนแล้วเขียนอีกตั้งแต่ พ.ศ. 2505-2530 แต่มิได้หมายถึงเขียนทุกวันใน 25 ปี แต่เขียนปีละ 5-7 วัน หรือบางทีอาจจะมิได้เขียน แต่เมื่อได้ข้อมูลมาจะเขียนทันที เช่น เมื่อนั่งเครื่องบินจากนิวเดลีกลับกรุงเทพฯ ใช้เวลาประมาณ 4 ชั่วโมง จะนำบันทึกต่างๆ ออกมาทบทวน หรือบันทึกสั้นๆ กันลืม คือต้องตื่นในขณะที่ผู้โดยสารอื่นๆ เขาหลับสนิท (เครื่องออกจากเดลีหลังเที่ยงคืน) ความกระหายใคร่รู้ในพุทธจริยประวัตินั้น ทำให้เราเพลิดเพลินหายง่วง จนเครื่องบินแตะรันเวย์ดอนเมืองจึงรู้ว่าสว่างแล้ว

จนถึง พ.ศ. 2550 ต้นปี ข้าพเจ้าสายตาเริ่มหรี่เต็มทีแล้ว จึงขอไปทัศนศึกษาแคว้นสักกะ โกลิยะอีกครั้งหนึ่งโดยเป็นการส่วนตัว โดยมีพระปลัดบุญเลิศ ธมฺมรกฺโขเป็นอุปฐาก และนายสมจิต บุญทิพย์เป็นศิษย์ ได้รับความกรุณาจากวัดไทยลุมพินี เอื้อเฟื้ออาหารและที่พักให้ การเดินทางครั้งนี้จึงพอสรุปได้ว่า

เทวทหะเมืองพุทธมารดา มีสภาพที่ควรสลดสังเวชไว้ที่สุด เพราะถูกทอดทิ้งร้างและถูกขุดรื้อค้นหาโบราณวัตถุไป แม้จะมีแผ่นเหล็กเขียนคำประกาศห้ามขุดค้นรื้อถอน และรั้วลวดหนามที่อังกฤษทำไว้ให้ก็ไม่มีความหมายใดๆ ซากเมืองจึงเป็นสิ่งที่ถูกทอดทิ้งให้เปล่าเปลี่ยวอ้างว้างอยู่กลางป่าละเมาะ ส่วนยอดของเสาหินอโศกก็หายไปนานแล้ว ยังคงเหลือท่อนล่าง ดูราวกับว่ายืนรอคอยชาวพุทธให้ไปเยือนบ้าง

ปัญหาอุปสรรคในการบูรณะเทวทหะคือความห่างไกลทุรกันดาร เพราะเส้นทางที่แยกจากถนนใหญ่สายลุมพินี-กัตมัณฑุเข้าสู่เทวทหะประมาณ 15 กิโลเมตร ยังเป็นถนนดินไปได้เฉพาะรถจิ๊ปเท่านั้น และฤดูฝนรถใดๆ ก็ใช้ไม่ได้ ขากลับเมื่อรถกำลังข้ามแม่น้ำสายหนึ่ง ผู้ที่ดูแลเราให้รถหยุดแล้วบอกเราว่านี่แม่น้ำโรหินี ข้าพเจ้าลงไปข้างล่างเหลียวขึ้นทิศเหนือแล้วดูกระแสน้ำที่ไหลลงใต้ แล้วรำลึกรำพันอยู่ในใจผู้เดียวว่า

หิมาลัยสิงขรยังคง
น้ำโรหินียังรี่ลงทะเล
แต่เทวทหะเมืองพุทธมารดานอนซมอยู่กลางป่าคอยท่าใคร

(พระสุตาวุธวิสิฐ)
ผู้เรียบเรียง

คำชี้แจง

ในการพิมพ์ครั้งที่ 1 (มิถุนายน 2546)

ตำราพุทธประวัติที่นักศึกษาธรรมใช้เรียนอยู่ในปัจจุบัน โบราณจารย์ท่านเรียบเรียงไว้เป็นบทเป็นตอนอย่างต่อเนื่อง แต่หนังสือแผนที่นี้ไม่เป็นเช่นนั้น เพราะเรื่องราวในพุทธประวัติมีเพียงบางส่วนที่จำเป็นต้องใช้แผนที่ประกอบ

ข้าพเจ้าไปอินเดียครั้งแรก ร่วมกับคณะผู้จาริกแสวงบุญเมื่อ พ.ศ. 2515 ไม่มีเวลาศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์เลย ในปีต่อมาจึงเดินทางไปอยู่ตามพุทธสถานต่างๆ ครั้งละ 2-3 เดือน เมื่อกลับมาจึงเขียนแผนที่ขึ้น ครั้งแรกตั้งใจจะใช้เป็นอุปกรณ์การเรียนการสอนวิชาพุทธประวัติในโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดแก้วโกรวารามเท่านั้น ต่อมาเมื่อมีผู้พบเห็นและขอถ่ายเอกสารไปเพื่อศึกษาด้วยตนเองบ้าง เพื่อใช้เป็นอุปกรณ์การเรียนการสอนบ้าง

เมื่อข้าพเจ้ามีอายุครบ 60 ปี (พ.ศ. 2545) แม้มีผู้เสนอจัดงานทำบุญให้แก่ข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าได้ประโยชน์น้อยกว่าการจัดทำหนังสือเล่มนี้ จึงขอให้คณาจารย์โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดแก้วโกรวารามช่วยกันเก็บรวบรวมต้นฉบับที่กระจัดกระจายอยู่ตามห้องสมุดบ้าง ที่กุฏิบ้าง รวบรวมเพื่อพิมพ์แจกเป็นธรรมบรรณาการแก่ผู้ที่สนใจ แต่ก็มีอุปสรรคเพราะข้าพเจ้ามิอาจอ่านตรวจทานได้ด้วยตนเอง เพราะจักษุใช้อ่านหนังสือไม่ได้แล้ว แต่ทุกตอนก็ต้องผ่านหูข้าพเจ้า โดยขอให้พระภิกษุสามเณรช่วยกันอ่านให้ข้าพเจ้าฟัง แต่ก็ทำให้เกิดความล่าช้ามาก และไม่ได้อย่างที่ตั้งใจไว้ หนังสือจึงไม่ได้พิมพ์ในต้นปี 2545

หนังสือเล่มนี้สำเร็จขึ้นมาได้โดยความร่วมมือของคณาจารย์โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดแก้วโกรวาราม ดังปรากฏในรายนามผู้จัดทำแล้ว

เพื่อความกระจ่างชัดในพุทธประวัติบางตอน ข้าพเจ้าจึงขอความร่วมมือจากโรงเรียนอิศรานุสรณ์ กระบี่ โดยคุณปณต เทพภิบาล ผู้อำนวยการโรงเรียนอิศรานุสรณ์ได้เอื้อเฟื้ออนุญาตให้อาจารย์ชาญศักดิ์ สายน้ำผึ้ง อาจารย์ฝ่ายศิลป์ของโรงเรียนช่วยเขียนภาพ ถ่ายทอดภูมิประเทศจากเนื้อเรื่องในพุทธประวัติออกมาเป็นภาพได้อย่างดียิ่ง เช่น ภาพปริมณฑลที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ภาพอิสิปตนมฤคทายวัน ภาพเขาคิชฌกูฏ เมืองราชคฤห์ เป็นต้น

อีกประการหนึ่ง แผนที่ในหนังสือนี้มิได้ระบุพิกัดหรือตำแหน่งจุดที่ตั้งของบ้านเมือง อันเป็นที่ตั้งของพุทธสถานว่าอยู่ตรงเส้นรุ้ง เส้นแวง (ลองจิจูด-ละติจูด) ใด ตามหลักแผนที่ภูมิศาสตร์เลย ที่เป็นเช่นนี้เพราะข้าพเจ้าหมดโอกาสที่จะทำเช่นนั้นแล้ว และวัตถุประสงค์ของข้าพเจ้าต้องการเพียงเพื่อให้นักศึกษาธรรมหรือผู้สนใจได้อ่านพุทธประวัติให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นเท่านั้น มีหลายท่านที่อ่านพุทธประวัติแล้วยังคลางแคลงสงสัยในลักษณะที่ว่าพุทธประวัติเป็นเพียงนิทานที่มีผู้เขียนขึ้นเพื่อล่อให้คนทำความดีหรือไม่ ถ้าได้ศึกษาแผนที่นี้ประกอบด้วย อาจจะขจัดความคลางแคลงสงสัยนั้นออกได้

เกี่ยวกับระยะทางระหว่างรัฐและบ้านเมืองในตำราพุทธประวัติจะแตกต่างกับระยะทางในหนังสือนี้ค่อนข้างมาก เพราะเส้นทางคมนาคม (บถ) ในสมัยพุทธกาลเป็นทางเดินเท้า ทางเกวียน และรถม้า จำเป็นต้องอ้อมหรือลัดเลาะไปตามทางที่ธรรมชาติเอื้ออำนวย ตรงกันข้ามกับปัจจุบันที่มนุษย์สามารถใช้เครื่องจักรหรือเทคโนโลยีสร้างทางให้ตรงและสั้นลงได้อย่างมาก จึงมิใช่เรื่องแปลกอะไรเมื่อเราเห็นตัวเลขระยะทางในอดีตกับปัจจุบันแตกต่างกันมาก เช่น ระยะทางจากนครราชคฤห์ไปกบิลพัสดุ์ในสมัยพุทธกาลตำราระบุว่า 60 โยชน์ (960 กิโลเมตร) แต่ในปัจจุบันเพียง 655 กิโลเมตร หรือ 40 โยชน์เท่านั้น แม้แต่การใช้เวลาเดินทางจากรัฐสู่รัฐในอดีตกับปัจจุบันก็แตกต่างกันอย่างมาก แม้ตัวเลขสถิติระยะทางในปัจจุบันจากเมืองสู่เมืองเดียวกันบางครั้งก็แตกต่างกัน ซึ่งแล้วแต่จะไป

ทางลัดหรือทางตรง ดังนั้นตัวเลขบอกระยะทางในหนังสือเล่มนี้จึงมิใช่สถิติที่ตรงเสียทีเดียว ข้าพเจ้าจึงใช้คำว่า "ประมาณ" นำหน้าไว้ อย่างเช่น เส้นทางพุทธดำเนินระหว่างเวสาลีกับกุสินารา ข้าพเจ้าเคยทดลองเช่ารถยนต์ให้ไปตามเส้นทาง (ถนน) ที่ลัดหรือสั้นที่สุดได้ระยะทางประมาณ 190 กิโลเมตร แต่เป็นทางที่วิบากและโหดที่สุด ขากลับให้ไปตามทาง (ถนน) ที่ดีที่สุด ระยะทางประมาณ 245 กิโลเมตร กลับใช้เวลาไล่เลี่ยกัน คือประมาณ 8 ชั่วโมง

บางเรื่องในตำราพุทธประวัติมีเนื้อความคลุมเครือ เช่น เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวช เนื้อเรื่องมีเพียงว่าเสด็จถึงแม่น้ำอโนมาแล้วทรงอธิษฐานเพศบรรพชิตที่นั่น แล้วไปปรากฏพระองค์ที่นครราชคฤห์ทีเดียว แต่ในหนังสือเล่มนี้ข้าพเจ้าได้เขียนเส้นทางออกบวชของสิทธัตถะราชกุมารไว้ โดยอาศัยจดหมายเหตุของหลวงจีน 2 รูป คือพระฟาเหียนกับพระถังซัมจั๋ง แม้พระภิกษุสองรูปนี้จะจาริกอินเดียห่างกันถึง 400 ปี แต่เนื้อความที่ระบุถึงเส้นทางออกบวชของเจ้าชายสิทธัตถะช่างตรงกันยิ่ง ถ้าอ่านบันทึกของหลวงจีนทุกๆ รูป มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งคือท่านอาจจะหลงทิศ เช่น ท่านระบุว่ากุสินาราอยู่ทางทิศตะวันออกของสถูปอนุสรณ์ทรงอธิษฐานเพศบรรพชิต ฯลฯ และอีกหลายเมืองที่ท่านอาจจะระบุทิศใต้เป็นทิศตะวันออกเสมอ ต่อมาเมื่อข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปเยือนบ้านเกิดของพระถังซัมจั๋งที่เมืองจีน ข้าพเจ้าได้ทดลองใช้เข็มทิศจัดทิศดู จึงรู้ได้ทันทีว่าหลวงจีนท่านคงดูดวงอาทิตย์ขึ้นเป็นเกณฑ์นับทิศ เพราะที่เมืองจีนนั้นดวงอาทิตย์จะขึ้นตรงทิศอาคเนย์ค่อนไปทางทิศใต้ นอกจากนั้นเอกสารบันทึกรายงานการสำรวจทางโบราณคดีของนักโบราณคดีชาวอังกฤษ ที่รัฐบาลอังกฤษส่งเข้าไปสำรวจขุดค้นศึกษาโบราณสถานในอินเดียร่วม 400 ปี (พุทธศตวรรษที่ 20-24) ได้ให้ข้อมูลรายละเอียดในพุทธประวัติได้อย่างดียิ่ง ถ้าปราศจากบันทึกของหลวงจีนและของนักโบราณคดีชาวอังกฤษแล้ว แผนที่นี้จะไม่เกิดขึ้นแน่นอน เพราะลำพังในพระไตรปิฎกหรือตำราพุทธประวัติที่มีอยู่ในเมืองไทยนั้น แม้จะอ่านหลายๆ จบแล้วก็สามารถจับทิศทางได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น สำหรับบันทึกของหลวงจีนนั้น ทุกๆ ครั้งที่ท่านเดินทางจากเมืองสู่เมือง ท่านจะระบุทิศทางและระยะทางไว้อย่างชัดเจน

(พระสุตาวุธวิสิฐ)
1 มิถุนายน 2546

รายนามคณาจารย์โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดแก้วโกรวาราม ที่ช่วยตรวจทานต้นฉบับ

1.	พระมหาภรต	วราภิญฺโญ	ป.ธ.9 พธ.บ. (เกียรตินิยม)
2.	พระมหาสมปอง	ฐานวุฒฺโฒ	ป.ธ.6 น.ธ.เอก พธ.บ.
3.	พระมหาอดิศร	ฐานสุทธิ	ป.ธ.6 น.ธ.เอก พธ.บ. (เกียรตินิยม)
4.	พระมหาสุนทร	สุนฺทรธมฺโม	ป.ธ.3 น.ธ.เอก พธ.บ.
5.	พระโชคอนุชิต	สนฺติกโร	เลขานุการเจ้าคณะอำเภอเขาพนม
6.	นางภิกหยุ่น	เจนเจริญวงศ์	กศ.ม.(บรรณารักษ์ศาสตร์) ประจำโรงเรียน
7.	นายสำเภา	ทิพย์แก้ว	ป.ธ.6 น.ธ.เอก พธ.บ. (เกียรตินิยม)
8.	นางวราภรณ์	แก้วเลื่อน	คบ. (นิเทศศาสตร์) อาจารย์สอน
9.	คณะสามเณรชั้น ป.ธ.3 และนักเรียนชั้น ม.6		ประจำปีการศึกษา 2545/2546
10.	นายอำนวย	หนูสอน	ฝ่ายศิลป์โรงเรียนโภคาพานิชนุกูลมูลนิธิ

คำนำ

เมื่อครั้งที่ข้าพเจ้าเรียนอยู่ชั้นมัธยม เมื่อคุณครูสอนภูมิประวัติศาสตร์ และแม้การเดินป่าวิชาลูกเสือ ถ้าคุณครูได้มีแผนที่ประกอบคำอธิบาย ข้าพเจ้าจะฟังเข้าใจได้ทันที เช่น คุณครูอธิบายการอพยพย้ายถิ่นของชนเผ่าไทยจากเขาอัลไต คุณครูจะเขียนและอธิบายตามแผนที่ หรือตอนที่พม่าส่งทหารรุกรานไทย โดยจัดเป็น ๙ ทัพ (ศึก ๙ ทัพ) เส้นทางและเมืองต่างๆ ที่พม่ารุกเข้ามา และแผนที่เส้นทางการเดินทัพของเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก เดินทัพจากกรุงเทพฯ ไปต่อต้านพม่าที่ทุ่งลาดหญ้า เป็นต้น พอได้ดูแผนที่ประกอบคำอธิบายแล้ว ทั้งเข้าใจและจำเรื่องราวได้ติดหูติดตา

ครั้นข้าพเจ้าต้องเป็นครูจำเป็น ต้องเข้าสอนในโรงเรียนกินนอน (เรือนจำ) บ้าง ความรู้สึกเก่าๆ เกี่ยวกับแผนที่มันกลับมากระตุ้นให้ข้าพเจ้าเขียนแผนที่พุทธประวัติขึ้นประกอบการสอน แม้คำถามหรือสอบในการสอบธรรมสนามหลวงจะไม่มีเรื่องของแผนที่เลย แต่แผนที่ที่ใช้ประกอบการสอนก็ทำให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อเรื่องได้

ข้าพเจ้าจึงหวังว่าแผนที่นี้ คงได้ช่วยให้การเรียนการสอนพุทธประวัติได้ง่ายขึ้น

(พระสุตาวุธวิสิฐ)
ผู้เขียนและเรียบเรียง
1 เมษายน 2551

สารบัญ

ถ้อยแถลงจากพระปัญญาวุธธรรมคณี (เจ้าอาวาสวัดแก้วโกรวาราม) ก
คำขอบคุณและอนุโมทนา ข
กำหนดการร่วมงาน ค
วิธีเขียนหรืออ่านแผนที่อย่างง่าย ช

บทที่ 1 ประเทศอินเดีย 14
- ประเทศอินเดีย 15
- เส้นทางการอพยพย้ายถิ่นของอารยัน (อริยกะ) 20
- อโยธยา (AYODHAYA) 24

บทที่ 2 อินเดียยุคพุทธกาล 26
- ตักกสิลา (YAKZILLA) 27
- อินเดียยุคพุทธกาล 33
- ระยะทางการคมนาคมในอินเดียยุคพุทธกาล 37
- ระยะทางการคมนาคมปัจจุบัน 37

บทที่ 3 แคว้นสักกะ โกลิยะ 39
- แคว้นสักกะ (บ้านพ่อ), แคว้นโกลิยะ (เมืองแม่) ของพระพุทธเจ้า 40
- แคว้นสักกะ นครกบิลพัสดุ์ 42
- กบิลพัสดุ์ เมืองหลวงชาวศากยะ 46
- ลุมพินี 69

บทที่ 4 เส้นทางเสด็จออกบวชและสถานที่ตรัสรู้ 82
- ก่อนตรัสรู้ เมื่อออกบวชแล้ว พระสิทธัตถดาบสไปอยู่ที่ไหน 84
- ต้นพระศรีมหาโพธิ์ 89
- สัตตมหาสถาน 92
- คยาสีสะ 93
- สถานที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้กับศาสตร์ฮวงจุ้ย 95

บทที่ 5 เส้นทางทรงบำเพ็ญพุทธกิจ 107
- เส้นทางพุทธดำเนิน (เดินเท้า) จากที่ตรัสรู้ไปพาราณสี 109
- พาราณสี อิสิปตนมฤคทายวัน 114
- ราชคฤห์ 123
- เขาคิชฌกูฏ 128
- นาลันทา (นาลกะ) 135
- ปาฏลีบุตร (ปัตนะ PATNA) 144

บทที่ 6 นครสาวัตถี **145**

๛ ข้อเปรียบเทียบเมืองหลวงของแคว้นมคธกับโกศลในยุคพุทธกาล 154

บทที่ 7 เส้นทางในมหาปรินิพพานสูตร **156**

๛ เวสาลีหรือไพสาลี 157

๛ วัชชี เวสาลีกับพระพุทธเจ้า 159

๛ ศาสนาเชน (ชินะ หรือไชนะ) 166

๛ กุสินารา 175

บทที่ 8 เส้นทางการแผ่ขยายของพุทธศาสนาออกนอกอินเดียถิ่นกำเนิด **183**

๛ เถรวาทเข้าสู่ศรีลังกา 190

๛ มหายานเข้าสู่ทิเบต จีน และประเทศต่างๆ ทั่วภาคพื้นเอเชียตะวันออก และเอเชียกลาง 196

ภาคผนวก **209**

๛ อนุสติ 210

๛ บทส่งท้าย 212

๛ จุดพิกัด 214

๛ ผู้รวบรวมเรียบเรียง 216

๛ บรรณานุกรม 219

๛ Reference 220

วิธีเขียนหรืออ่านแผนที่อย่างง่าย

ผู้เขียนแผนที่จะกำหนดเอาทิศตะวันออกอยู่ขวามือของผู้อ่าน หรือริมด้านขวาของหน้ากระดาษที่ใช้เขียนแผนที่จะเป็นทิศตะวันออกเสมอ

เมื่อทราบทิศทางเพียงทิศเดียว ก็สามารถหาทิศอื่นๆ ได้ง่าย เช่น เมื่อตะวันออกอยู่ขวามือ ด้านบนของกระดาษต้องเป็นทิศเหนือ และด้านซ้ายมือต้องเป็นทิศตะวันตกอย่างแน่นอน

มาตราส่วน (Scale) คือ การย่อจากระยะจริงลงมาให้เล็กพอจุในหน้ากระดาษ ซึ่งเล็กกว่าของจริงนับพันนับหมื่นเท่า อย่างเช่น (สมมุติ) สนามหลวงกว้าง 500 เมตร ยาว 1,000 เมตร ต้องการนำมาเขียนลงในกระดาษซึ่งกว้างเพียง 25 เซนติเมตร ยาว 50 เซนติเมตร จึงต้องย่อส่วนด้านกว้าง-ยาวลง แต่ก่อนย่อต้องทำตัวเลขให้มีค่าเหมือนกันก่อน เช่น สนามหลวงกว้าง 500 เมตร 1 เมตรเท่ากับ 100 เซนติเมตร นำ 100 เซนติเมตรไปคูณ 500 จะได้เท่ากับ 50,000 เซนติเมตร ถ้าย่อให้เขียนลงกระดาษขนาดกว้าง 25 เซนติเมตรได้ก็นำ 25 ไปหาร 50,000 ได้เท่ากับ 2,000 จากนั้นก็นำ 2,000 ไปหาร 1,000 เมตร เมื่อกระจายออกเป็นเซนติเมตรได้ 100,000 เซนติเมตร เมื่อหารด้วย 2,000 ได้เท่ากับ 50 เซนติเมตร นี่ก็หมายความว่า สนามหลวงกว้าง 500 เมตร ยาว 1,000 เมตร ถ้าต้องการเขียนลงแผ่นกระดาษเขียนแบบ ก็ได้เท่ากับ 20 เซนติเมตร ยาว 50 เซนติเมตร โดยใช้มาตราส่วน (Scale) 1: 2,000

ดังนั้น เมื่อเราอ่านแผนที่ เรามักจะเห็นมาตราส่วน (Scale) อยู่เสมอ ผู้ที่ต้องการทราบระยะทางหรือขนาดพื้นที่ในแผนที่ เพียงแต่เขาดูมาตราส่วน (Scale) เขาก็จะรู้ได้ทันที และถ้าต้องการทราบรายละเอียด ก็ให้นำตัวเลขมาตราส่วนไปคูณขนาดแผนที่ในกระดาษ เช่น รูปแผนที่สนามหลวงในหน้ากระดาษ มีขนาดกว้าง 25 เซนติเมตร ยาว 50 เซนติเมตร โดยใช้มาตราส่วน 2,000 ให้นำ 2,000 คูณ 25 เซนติเมตร ได้เท่ากับ 50,000 เซนติเมตร เอา 100 เซนติเมตรมาหาร 50,000 เซนติเมตร จะได้เท่ากับ 500 เมตร เป็นต้น (ต้องขออภัยคนทั่วไปที่ต้องเสียเวลากับหน้ากระดาษนี้ เพราะคนส่วนใหญ่ผู้ผ่านการศึกษาเพียงระดับ ป.6 ก็พอที่จะคิดหาพื้นที่จากมาตราส่วนได้แล้ว)

หรืออย่างเช่น เขียนระยะทางจากพระทวารด้านใต้ของนครสาวัตถีถึงเชตวัน ในแผนที่เขียนไว้ 4 เซนติเมตร แต่ในแผนที่เขียนมาตราส่วน 1: 35,000 ไว้ด้วย ถ้าต้องการทราบว่าระยะทางจริงจากพระทวารด้านใต้ของเมืองสาวัตถีถึงเชตวัน ก็ให้เอาระยะทางแผนที่คือ 4 เซนติเมตร ไปคูณกับมาตราส่วน คือ 35,000 ก็จะได้เท่ากับ 140,000 เซนติเมตร เอา 100 เซนติเมตรมาหาร (140,000÷100) และเมื่อทำเป็นเมตรก็ได้เท่ากับ 1,400 เมตร เป็นต้น

หรืออีกทางหนึ่ง ในแผนที่เขาไม่ได้ระบุว่า ใช้มาตราส่วนเท่าไหร่ แต่เราทราบข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่อยู่แล้ว เราอาจหามาตราส่วนได้ดังนี้ เอาระยะทาง (14,00 เมตร) ตั้ง แล้วแปลงเป็นเซนติเมตร โดยคูณด้วย 100 แล้วหารด้วย 4 เซนติเมตร ผลลัพธ์คือ 35,000 แสดงว่าเขาใช้มาตราส่วน 1: 35,000

วิธีอ่าน-เขียนเครื่องหมายต่างๆ ในแผนที่

ในแผนที่จะมีรหัส หรือเครื่องหมายที่ผู้เขียนและอ่านแผนที่ควรรู้ เท่าที่จำเป็นดังนี้ เครื่องหมาย 2 จุดซ้อนกัน ":" หมายความว่า "ต่อ" เช่น 1: 10 อ่านว่า หนึ่งต่อสิบ 1: 1,000 อ่านว่าหนึ่งต่อหนึ่งพัน หรือมีความหมายว่า ของจริงหรือสถานที่จริงกว้าง 1,000 เซนติเมตร (10 เมตร) ย่อเขียนลงในแผนที่เพียง 1 เซนติเมตรเท่านั้น

เครื่องหมายในแผนที่

ในแผนที่แผ่นหนึ่งๆ จะมีกรอบเล็กๆ อยู่มุมซ้ายบนหรือล่าง แล้วแต่ความเหมาะสม ในกรอบเล็กๆ จะมีข้อความว่า เครื่องหมายในแผนที่ฉบับที่เราถืออยู่มีเครื่องหมายอย่างไรบ้าง เช่น จุดที่ตั้งหมู่บ้านหรือเมืองจะใช้สัญลักษณ์ ○ □ หรือ △ หรือเครื่องหมายถนน แม่น้ำ ภูเขา เส้นทางรถยนต์ รถไฟ ทางเดินเท้า แผนที่บางฉบับอาจจะใช้ภาพของจริงใส่ลงไป เช่น สถานที่ตรัสรู้ อาจจะเขียนต้นโพธิ์ลงไป สถานที่ประสูติ อาจจะเขียนภาพพระพุทธมารดาประทับยืนเกาะกิ่งต้นสาละ เป็นต้น

สิ่งที่ขาดไม่ได้ในการเขียนแผนที่

ภาพเข็มทิศ ชี้ทิศทาง แผนที่ส่วนใหญ่จะนิยมเขียนเข็มทิศไว้ตรงทิศเหนือเพียงทิศเดียวเป็นที่เข้าใจกันในหมู่ผู้อ่านและเขียนว่า ปลายเข็มทิศต้องชี้ขึ้นทิศเหนือ และด้านล่างของแผนที่คือทิศใต้ ขวามือจะเป็นทิศตะวันออก ฯลฯ

วิธีคิดหาพื้นที่สถานที่หรือเมือง

แผนที่ส่วนใหญ่จะบอกเฉพาะความกว้าง ยาวของสถานที่ บางเมืองจะไม่บอกความกว้างยาวไว้เลย แต่เขาจะใส่มาตราส่วนไว้ให้ ตัวอย่างเช่น เมืองเวสาลี ในแผนที่จะเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาดกว้าง 20 เซนติเมตร ยาว 35 เซนติเมตร และใส่มาตราส่วนไว้ว่า 1: 25,000 เมื่อเราได้ข้อมูลดังนี้แล้ว เป็นการง่ายต่อการคิดหาพื้นที่ของเวสาลี แต่ควรหาความยาวของแต่ละด้านก่อน โดยวัดระยะในแผนที่ก่อนแล้วนำไปคูณมาตราส่วน เช่น ขนาดเมืองเวสาลี ในแผนที่กว้าง 20 เซนติเมตร จึงนำ 20 มาคูณ 25,000 ได้ออกมาเท่ากับ 500,000 เซนติเมตร เท่ากับ 5 กิโลเมตรในแผนที่ ด้านทั้งสองข้างด้านละ 35 กิโลเมตรคูณด้วยมาตราส่วนได้เท่ากับ 675,000 เซนติเมตร หรือเท่ากับ 6 กิโลเมตร กับ 750 เมตร เมื่อต้องการทราบว่ามีพื้นที่กี่ตารางกิโลเมตรก็ให้เอา 5 กิโลเมตรคูณ 6.75 กิโลเมตร จะได้เท่ากับ 33 ตารางกิโลเมตร กับ 750 ตารางเมตร และถ้าต้องการทราบเป็นไร่ให้เอา 625 คูณเข้าไปอีก เราจะทราบได้ว่าพื้นที่ชั้นในของเมืองเวสาลีมีประมาณ 21,123 ไร่

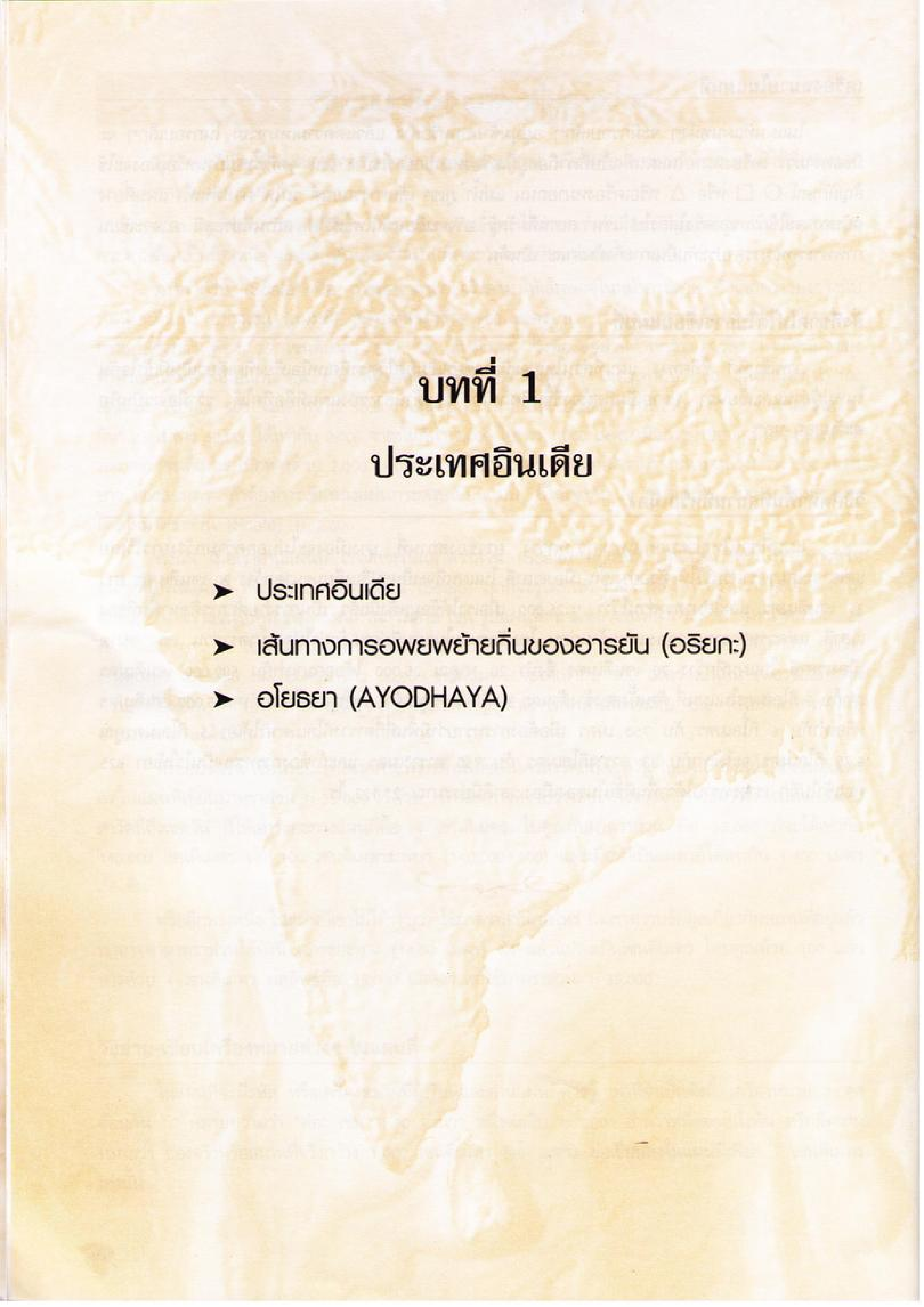

บทที่ 1

ประเทศอินเดีย

- ประเทศอินเดีย
- เส้นทางการอพยพย้ายถิ่นของอารยัน (อริยกะ)
- อโยธยา (AYODHAYA)

ประเทศอินเดีย

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

ขนาด:

สาธารณรัฐอินเดีย เป็นประเทศที่กว้างใหญ่มาก ตั้งอยู่ในคาบสมุทรอินเดีย มีเนื้อที่ประมาณ 2,000,000 ตารางกิโลเมตร

ภูมิประเทศ:

พื้นที่ส่วนมากเป็นที่ราบสูง อาจแบ่งลักษณะภูมิประเทศได้เป็นสองเขตใหญ่ คือ เขตเหนือและเขตใต้ โดยมีเทือกเขาสัตตปุระเป็นแนวกลาง จะกล่าวโดยย่อพอเป็นสังเขป ดังนี้

เขตเหนือ พื้นที่ทางเหนือเป็นพื้นที่ราบสูง มีเทือกเขาสูงใหญ่สลับซับซ้อนกันยาวมาก คือ เทือกเขาหิมาลัย กั้นพรมแดนบางส่วนระหว่างอินเดียกับทิเบตของจีน แถบเชิงเขาปกคลุมด้วยป่าใหญ่ มีฝนตกชุก เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารสำคัญหลายสายไหลมาทางใต้ เมื่อก่อนพุทธกาลเคยเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของพวกเชื้อชาติอารยัน (Aryan) หรืออริยกะ รูปร่างสูงผิวค่อนข้างขาว เป็นพวกที่มีความเจริญอย่างมาก ทางตะวันออกเฉียงเหนือเป็นที่ราบต่ำกว้างใหญ่ อยู่ในลุ่มแม่น้ำคงคาและแม่น้ำพรหมบุตร มีฝนตกชุก เป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ทางกสิกรรม ทางตะวันตกเฉียงเหนือเป็นทะเลทรายธาระ อยู่ระหว่างอินเดียกับปากีสถาน ฝนแทบไม่ตกเลย มีความแห้งแล้งกันดารมาก

เขตใต้ พื้นที่ตอนกลางเป็นที่ราบสูง อยู่ระหว่างเทือกเขากาตส์ตะวันตกและเทือกเขากาตส์ตะวันออก เทือกเขากาตส์ตะวันออกคือ ที่ราบสูงเดคคาน (Deccan) มีอากาศร้อนและฝนตกน้อยมาก ครั้งโบราณเคยเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของพวกเชื้อสายดราวิเดียน (Darvidian) ซึ่งมีลักษณะรูปร่างเล็ก ผิวดำ เป็นพวกที่ด้อยความเจริญ แม่น้ำสำคัญหลายสายในแถบนี้ ไหลผ่านที่ราบสูงลงอ่าวเบงกอลทางทิศตะวันออก ส่วนที่ราบชายฝั่งทะเลทั้งสองข้างของคาบสมุทรอยู่ในเขตมรสุม มีเทือกเขาสูงตั้งรับทางลมที่พัดมาจากมหาสมุทร จึงมีฝนตกชุกมาก สามารถปลูกพืชเมืองร้อนได้งอกงาม

ภูเขา:

ที่สำคัญได้แก่ ภูเขาหิมาลัย เป็นเทือกเขายาวและสูงใหญ่มาก ยาวจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตกเฉียงเหนือ 2,400 กิโลเมตร กว้าง 320 กิโลเมตร มียอดเขาสูงๆ และหุบเขาลึกๆ เป็นจำนวนมาก ยอดเขาสูงที่สุดในโลกชื่อ เอเวอร์เรสต์ สูง 29,002 ฟุต อยู่ในประเทศเนปาล ภูเขาคาราโคร้ม มียอดสูงสุดเป็นอันดับสองของโลกชื่อ กอดวิน-ออสเตน สูง 28,250 ฟุต อยู่ในรัฐแคชเมียร์ของอินเดีย

แม่น้ำ:

ที่สำคัญ ได้แก่ แม่น้ำคงคายาว 2,560 กิโลเมตร เกิดจากภูเขาหิมาลัย มีแควต่างๆ หลายสายไหลมาบรรจบกัน น้ำไหลเชี่ยวในฤดูฝนตกชุก มีการชลประทานดี ชาวอินเดียโบราณที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำนี้เชื่อถือกันว่าเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ มีเรื่องราวกล่าวถึงในวรรณคดีมาก นอกจากนี้ยังมีแม่น้ำพรหมบุตร แม่น้ำโคธาวารี แม่น้ำมหานที แม่น้ำกฤษณา เป็นต้น

ภูมิอากาศ:

อยู่ในแถบร้อนเขตมรสุม มีลมประจำพัดผ่านเปลี่ยนทิศทางตามฤดูกาล ในฤดูร้อนมีฝนตกชุก ฤดูหนาวมีอากาศแห้งแล้ง ทางเหนือมีอากาศหนาวเย็นกว่าทางใต้ เพราะอยู่ห่างเส้นศูนย์สูตรและเป็นที่สูง

พลเมือง:

พ.ศ. 2541 มีประมาณ 1,089,000,000 คน (หนึ่งพันแปดสิบเก้าล้านคน) มีประชากรมากเป็นอันดับสองของโลกรองจากจีน ประชากรร้อยละ 85 นับถือศาสนาฮินดู (พราหมณ์) อิสลามร้อยละ 12 ศาสนาเชน (ชินะ) (นักบวชเปลือย) ศาสนาสิกข์ รวมทั้งพระพุทธศาสนา ยังหาสถิติผู้นับถือที่แน่นอนไม่ได้เพราะน้อยมาก

การปกครอง:

แบบสาธารณรัฐ มีประธานาธิบดีเป็นประมุข ปัจจุบันอินเดียแบ่งการปกครองออกเป็น 22 รัฐ

การอาชีพ:

การกสิกรรม เป็นอาชีพหลักของประเทศ พลเมืองราว 90% ดำรงชีพด้วยการเพาะปลูก พืชสำคัญที่ปลูกมาก คือ ข้าวสาลี ข้าวเจ้า ข้าวฟ่าง ฝ้าย ถั่ว ชา มะพร้าว อ้อย ปอ ยางพารา และเครื่องเทศ

การขุดแร่ แร่สำคัญที่ขุดได้ปริมาณมาก คือ ถ่านหิน เหล็ก แมงกานีส (ธาตุแท้สีขาวใช้ผสมเหล็ก) นอกจากนี้ที่มีเพียงเล็กน้อย คือ ปิโตรเลียม ทองแดง และทองคำ

การเลี้ยงสัตว์ สัตว์เลี้ยงที่สำคัญคือ วัว ควาย เลี้ยงไว้เพื่อใช้แรงงานเป็นส่วนใหญ่ มิได้ทำเป็นอุตสาหกรรมเพื่อผลิตเนื้อ นม เนย เหมือนอย่างประเทศอื่น เพราะขัดต่อความเชื่อถือทางศาสนาที่ถือว่าวัวเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ห้ามฆ่าหรือทำร้าย การเลี้ยงจึงปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติ ขาดการส่งเสริมและคัดเลือกพันธุ์ ตามหลักวิชาการ ประโยชน์จากเนย นม หนัง จึงเป็นเพียงผลพลอยได้เท่านั้น ส่วนสัตว์ที่ใช้เป็นอาหารก็เลี้ยงกันเล็กน้อยตามบ้านเรือน เช่น แพะ แกะ หมู และสัตว์ปีก

การป่าไม้ บริเวณป่าไม้อยู่ติดลาดเนินเขาหิมาลัยทางตะวันออกเฉียงเหนือกับเทือกเขากาตส์ตะวันออกในที่ราบสูงเดคคาน แต่อินเดียให้ความสำคัญในการทำป่าไม้น้อย ขาดการดูแลรักษาที่ดีพอ ถูกแผ้วถางตัดโค่นทำลายไปเสียมาก ป่าไม้จึงเสื่อมสภาพลงอย่างมากมายในปัจจุบัน

เมืองสำคัญ:

นิวเดลี เป็นเมืองหลวง ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำยมนา ทางใต้ของเดลีเมืองหลวงเก่า เป็นเมืองที่สร้างขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. 2472

บอมเบย์ เป็นเมืองท่าสำคัญทางฝั่งทะเลอาหรับ มีอ่าวจอดเรือที่ดี เป็นเมืองใหญ่ที่สุดของอินเดีย มีโรงงานอุตสาหกรรมมาก เป็นศูนย์กลางการค้าฝ้ายและสิ่งทอ

กัลกัตตา เป็นเมืองท่าสำคัญทางอ่าวเบงกอล เป็นเมืองใหญ่ที่สองของอินเดีย ส่งสินค้าปอ กระสอบป่าน ชา ยางพารา หนังสัตว์ เป็นศูนย์กลางทางการศึกษา มีสวนพฤกษชาติที่ร่มรื่นและสวยงาม

มัทราส เป็นเมืองท่าและศูนย์กลางการค้าในภาคใต้ ส่งสินค้าหนังสัตว์ น้ำมัน พืช ฝ้าย และชา เป็นสินค้าส่งออก

(คัดข้อความบางตอนจากแผนที่ภูมิศาสตร์ โดยนายทองใบ แตงน้อย, โรงพิมพ์ ท.ว.พ., จัดพิมพ์ พ.ศ. 2509)

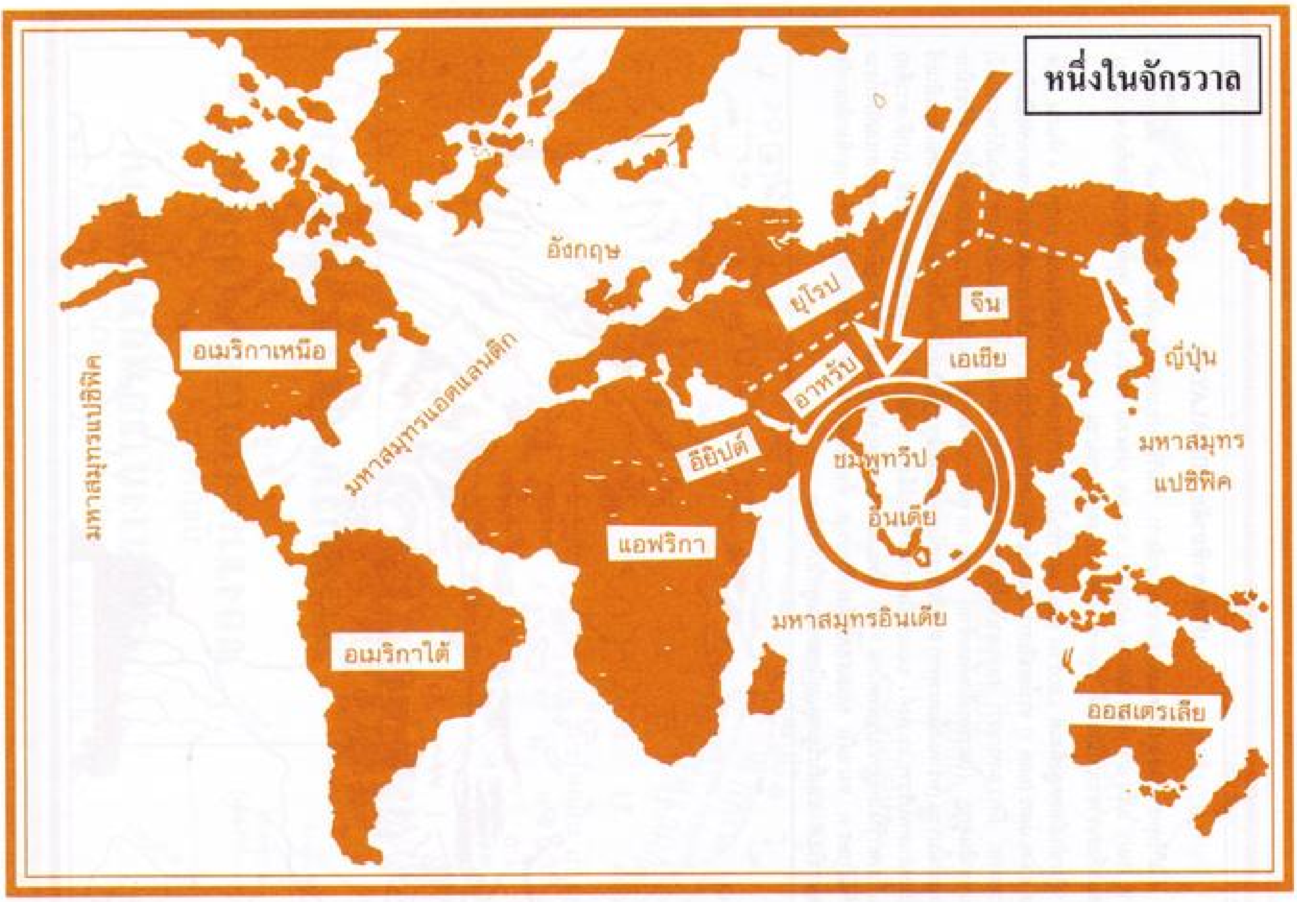
หนึ่งในจักรวาล
อังกฤษ
ยุโรป
จีน
อเมริกาเหนือ
มหาสมุทรแอตแลนติก
อาหรับ
เอเชีย
ญี่ปุ่น
มหาสมุทรแปซิฟิค
อียิปต์
ชมพูทวีป
อินเดีย
มหาสมุทร
แปซิฟิค
แอฟริกา
มหาสมุทรอินเดีย
อเมริกาใต้
ออสเตรเลีย

หนึ่งในจักรวาล

ในการที่พระโพธิสัตว์ลงมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในโลกนี้นั้น จะต้องมีองค์ประกอบ (ปัญจมหาวิโลกนะ) สำคัญยิ่ง 1 ใน 5 คือ ทวีป จากประวัติศาสตร์แสดงไว้ว่าเมื่อประมาณ 3 พันปีมาแล้ว ชาวอินเดียส่วนหนึ่งไม่หลงติดในวัตถุ แต่สนใจปรัชญาชีวิต พวกเขาพากันครุ่นคิด วิจัย วิจารณ์กันว่า ชีวิตคืออะไร มาจากไหน ตายแล้วไปไหน หนทางไม่ตาย (อมตะ) มีอยู่หรือไม่ ดังนั้นเมื่อพวกเขาพ้นจากวัยทำงานหรือครองเรือนแล้ว ส่วนหนึ่งจะรู้จักพอ แล้วปลีกตัวออกไปบวชเป็นฤษี นักพรต อยู่ตามป่าเขา เพื่อค้นหาความจริงแห่งชีวิต อินเดียในอดีตจึงเหมาะแก่การค้นหาอริยสัจธรรมอย่างยิ่ง พระโพธิสัตว์จึงทรงเลือกลงมาอุบัติขึ้นในทวีปนี้ ส่วนดินแดนอื่นๆ นั้น แม้มีความเจริญรุ่งเรืองทางวัตถุพอๆ กับชมพูทวีป แต่คนมัวเมาและติดวัตถุกามอย่างเหนียวแน่น จึงมีแต่การรบ แย่งชิงสมบัติและอำนาจกันไม่รู้จบ เช่น ในจีน อียิปต์ เป็นต้น บางทวีปยังป่าเถื่อนไร้อารยธรรม ยังอยู่ตามถ้ำ ภูเขา เช่น ในแอฟริกาและยุโรป เป็นต้น ชมพูทวีปในยุคนั้นเป็นหนึ่งในจักรวาลที่สามารถรองรับการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าอย่างเหมาะสมยิ่ง

โลกของเรา

ด้าน (ซีก) ที่เป็นแผ่นดินส่วนใหญ่ ส่วนด้าน (ซีก) ตรงกันข้าม เป็นทะเลและมหาสมุทรเกือบทั้งหมด

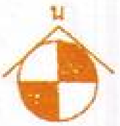

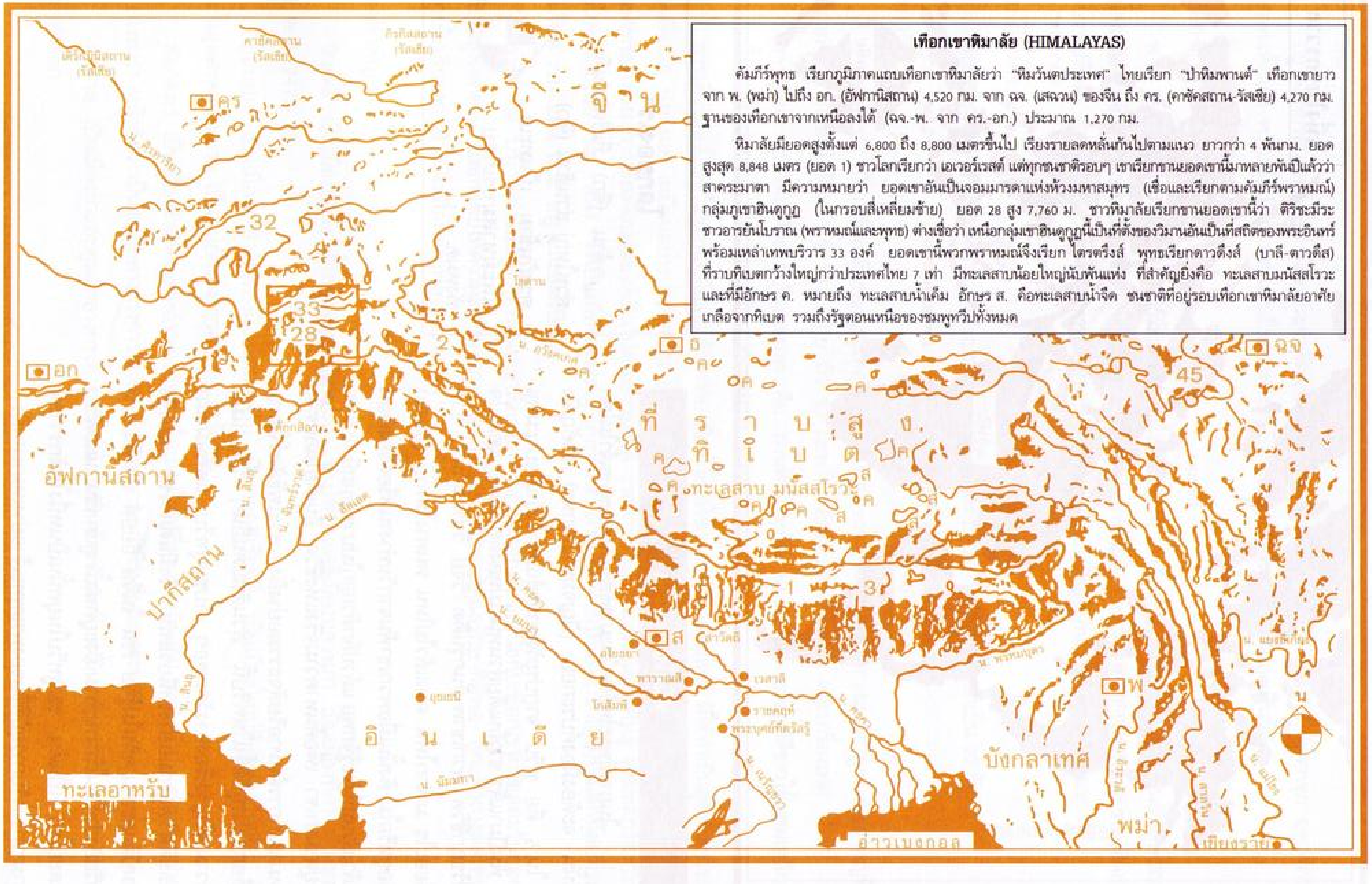
เติร์กเมนิสถาน (รัสเซีย)
คาซัคสถาน (รัสเซีย)
คีร์กิสสถาน (รัสเซีย)
คร
จีน
32
33
28
2
โฆตาน
อก
ตักกสิลา
อัฟกานิสถาน
ปากีสถาน
น. สินธุ
น. สัตเลจ
ธิ
ค
ส
ที่ราบสูงทิเบต
ทะเลสาบ มนัสสโรวะ
1
3
45
ฉจ
พ
สาวัตถี
อโยธยา
พาราณสี
โกสัมพี
เวสาลี
ราชคฤห์
อุชเชนี
อินเดีย
น. นัมมทา
น. คงคา
น. ยมุนา
น. พรหมบุตร
ทะเลอาหรับ
บังกลาเทศ
พม่า
เชียงราย
อ่าวเบงกอล
น. แยงซีเกียง
น. สาละวิน
น. แม่โขง
น

เทือกเขาหิมาลัย (HIMALAYAS)

คัมภีร์พุทธ เรียกภูมิภาคแถบเทือกเขาหิมาลัยว่า "หิมวันตประเทศ" ไทยเรียก "ป่าหิมพานต์" เทือกเขายาวจาก พ. (พม่า) ไปถึง อก. (อัฟกานิสถาน) 4,520 กม. จาก ฉจ. (เสฉวน) ของจีน ถึง คร. (คาซัคสถาน-รัสเซีย) 4,270 กม. ฐานของเทือกเขาจากเหนือลงใต้ (ฉจ.-พ. จาก คร.-อก.) ประมาณ 1,270 กม.

หิมาลัยมียอดสูงตั้งแต่ 6,800 ถึง 8,800 เมตรขึ้นไป เรียงรายลดหลั่นกันไปตามแนว ยาวกว่า 4 พันกม. ยอดสูงสุด 8,848 เมตร (ยอด 1) ชาวโลกเรียกว่า เอเวอร์เรสต์ แต่ทุกชนชาติรอบๆ เขาเรียกขานยอดเขานี้มาหลายพันปีแล้วว่า สาครมาตา มีความหมายว่า ยอดเขาอันเป็นจอมมารดาแห่งห้วงมหาสมุทร (เชื่อและเรียกตามคัมภีร์พราหมณ์) กลุ่มภูเขาฮินดูกูฏ (ในกรอบสี่เหลี่ยมซ้าย) ยอด 28 สูง 7,760 ม. ชาวหิมาลัยเรียกขานยอดเขานี้ว่า ติริชะมีระ ชาวอารยันโบราณ (พราหมณ์และพุทธ) ต่างเชื่อว่า เหนือกลุ่มเขาฮินดูกูฏนี้เป็นที่ตั้งของวิมานอันเป็นที่สถิตของพระอินทร์พร้อมเหล่าเทพบริวาร 33 องค์ ยอดเขานี้พวกพราหมณ์จึงเรียก ไตรตรึงส์ พุทธเรียกดาวดึงส์ (บาลี-ดาวดึส) ที่ราบทิเบตกว้างใหญ่กว่าประเทศไทย 7 เท่า มีทะเลสาบน้อยใหญ่นับพันแห่ง ที่สำคัญยิ่งคือ ทะเลสาบมนัสสโรวะ และที่มีอักษร ค. หมายถึง ทะเลสาบน้ำเค็ม อักษร ส. คือทะเลสาบน้ำจืด ชนชาติที่อยู่รอบเทือกเขาหิมาลัยอาศัยเกลือจากทิเบต รวมถึงรัฐตอนเหนือของชมพูทวีปทั้งหมด

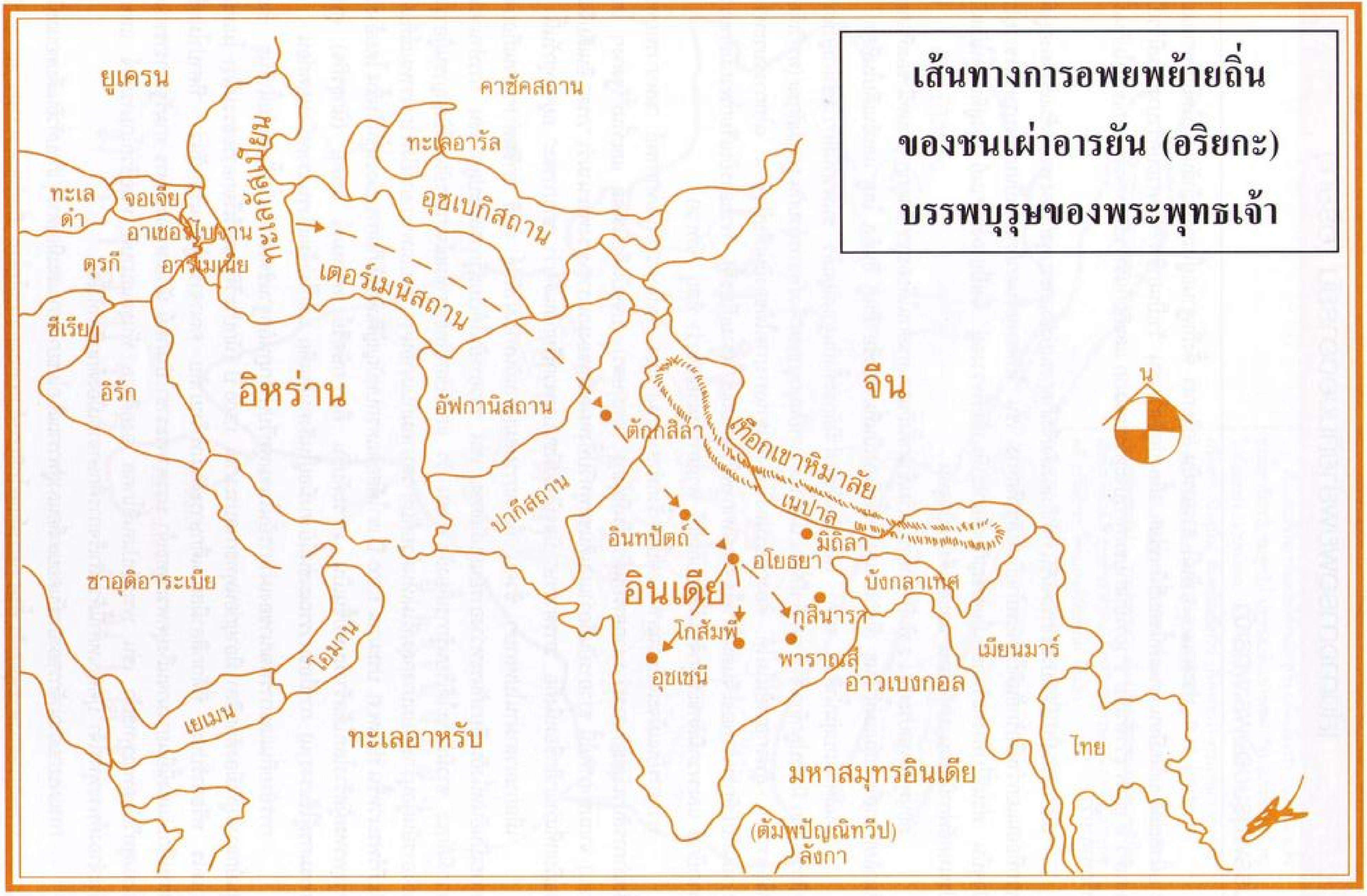

เส้นทางการอพยพย้ายถิ่น
ของชนเผ่าอารยัน (อริยกะ)
บรรพบุรุษของพระพุทธเจ้า

ยูเครน
คาซัคสถาน
ทะเลอารัล
ทะเลแคสเปียน
ทะเลดำ
จอเจีย
อาเซอร์ไบจาน
อาร์เมเนีย
ตุรกี
อุซเบกิสถาน
เตอร์เมนิสถาน
ซีเรีย
อิรัก
อิหร่าน
อัฟกานิสถาน
ตักกสิลา
เทือกเขาหิมาลัย
จีน
น
ปากีสถาน
เนปาล
อินทปัตถ์
มิถิลา
อโยธยา
อินเดีย
บังกลาเทศ
ซาอุดิอาระเบีย
โกสัมพี
กุสินารา
พาราณสี
อุชเชนี
เมียนมาร์
อ่าวเบงกอล
โอมาน
เยเมน
ทะเลอาหรับ
ไทย
มหาสมุทรอินเดีย
(ตัมพปัณณิทวีป)
ลังกา

เส้นทางการอพยพย้ายถิ่นของอารยัน (อริยกะ)

บรรพบุรุษของพระพุทธเจ้า

กาลก่อน พ.ศ. ประมาณ 4-5 พันปี ชาวอารยัน (อริยกะ) ตั้งถิ่นฐานอยู่ในทุ่งหญ้าอันกว้างใหญ่ไพศาลแถบชายฝั่งทะเลสาบกัสเปียน ชนเผ่านี้ชอบขี่ม้าเร่ร่อน เลี้ยงปศุสัตว์ เช่น วัวเป็นอาชีพ บางครอบครัวบางกลุ่มมีวัวเป็นแสนตัว โดยเฉพาะวัวตัวเมีย ชาวอารยันสายชมพูทวีปจะหวงแหนมาก และถือกันว่าวัวเป็นเทพเจ้า พวกเขาจึงไม่กินเนื้อหรือทำลายวัว

เมื่อกาลล่วงไป เมื่อมีประชากรเพิ่มขึ้น ที่ทำกินคงเดิมจึงเกิดการแย่งชิงและรบพุ่งกันเอง พวกที่เข้มแข็งก็คงอยู่เดิม พวกที่อ่อนแอกว่าหรือรักสันติก็อพยพย้ายถิ่นไปทุกทิศทาง เช่น ไปทางตะวันตกก็กลายเป็นบรรพบุรุษของชาวยุโรปปัจจุบัน ส่วนที่ไปทางตะวันออกเมื่อเผชิญกับเทือกเขาหิมาลัยที่ขวางอยู่ จึงเบี่ยงลงอาคเนย์ มุ่งสู่ดินแดนอันเป็นประเทศอัฟกานิสถาน ปากีสถาน และอินเดียในปัจจุบัน

ก่อนพุทธกาลประมาณ 2 พันปี ชาวอารยันเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานทางด้านใต้ของภูเขาฮินดูกูฏ (ส่วนหนึ่งของเทือกเขาหิมาลัย) บนที่ราบลุ่มแม่น้ำสินธุ เทือกเขาและแม่น้ำนี้เองเป็นที่มาของชื่อ ฮินดู ฮินดัส ไฮดู และอินเดียในที่สุด

ดินแดนแถบลุ่มน้ำสินธุ คงคา ในยุคนั้นมีชนเผ่ามิลักขะตั้งถิ่นฐานอยู่แล้ว ชนพวกนี้มีความชำนาญในการกสิกรรมมาก มีการปลูกข้าวเจ้า ข้าวสาลี เป็นต้น เมื่อชนเผ่าอารยันบุกรุกลงมาจึงเกิดการสู้รบกัน พวกมิลักขะ (ดราวิเดียนหรือดราวิฑ) สู้พวกอารยันไม่ได้ ต้องถอยร่นลงไปตั้งถิ่นฐานทางภาคใต้ของอินเดียปัจจุบัน ฉากการรบระหว่างอารยันกับมิลักขะเราพอจะจินตนาการได้จากมหากาพย์รามายณะ (รามเกียรติ์) พวกอารยันเรียกพวกมิลักขะว่าพวกยักษ์ และพวกมิลักขะที่ถูกจับได้หรือยอมแพ้ พวกอารยันเรียกเขาว่า ทัสยุ (ข้าทาส)

พวกอารยันแม้จะเฉลียวฉลาด แต่บางครั้งก็ทำสงครามกันเอง ดังเนื้อความในมหากาพย์ "มหาภารตยุทธ" ซึ่งเล่าการสัประยุทธ์กันระหว่างพวกอารยันด้วยกันที่ทุ่งกุรุ (กุรุเกษตร) (ปัจจุบันคือนิวเดลี และพื้นที่รัฐต่างๆ โดยรอบ) จากมหากาพย์นี้ ชาวอารยันถือว่าแผ่นดินชมพูทวีปทั้งหมดเป็นของมหาราช ทรงพระนามว่า "ภรต" อินเดียจึงมีชื่อเรียกที่เก่าแก่อีกชื่อหนึ่งคือ "ภารตวรรษ" ปัจจุบันยังมีชนบางพวกเรียกอินเดียว่า "ชาวภารตะ" อยู่จนทุกวันนี้

เมื่อกาลเวลาผ่านไปหลายๆ ชั่วคน ก็เกิดการผสมผสานกันทางเผ่าพันธุ์ ลัทธิ อาชีพต่างๆ จนเกือบจะกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างอารยันกับมิลักขะ เช่น ชาวอารยันได้เรียนรู้การเพาะปลูก เช่น การทำนาจากพวกมิลักขะ ชาวมิลักขะได้เรียนรู้การเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว และรับเอาลัทธิพราหมณ์จากอารยัน มีปัญญาชนผู้อาวุโสของอารยันผู้อนุรักษ์นิยมบางกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับการสมาคมกับเผ่าอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกพราหมณ์ที่แต่งคัมภีร์พระเวทขึ้น ก่อนพ.ศ. ประมาณ 1,500 ปี เขาได้สอดแทรกบทบัญญัติเพื่อให้เกิดการแบ่งชนชั้นกันขึ้น โดยอ้างว่าพระพรหมผู้สร้างโลกได้สร้างมนุษย์ขึ้นเป็น 4 ระดับชั้น คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ (นักธุรกิจ) ศูทร (กรรมกรผู้ใช้แรงงาน) การถือชั้นวรรณะเช่นนี้ยังคงมีอยู่ในสังคมอินเดีย แต่ก็ไม่เข้มแข็งรุนแรงเหมือนยุคก่อน

การย้ายถิ่นและการพัฒนาของเผ่าอารยันในชมพูทวีปปรากฏหลักฐานชัดเจน เริ่มตั้งแต่ลุ่มน้ำสินธุ ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองตักกสิลา มีอายุก่อนพุทธกาลประมาณ 1,500 ปี (นักประวัติศาสตร์เรียกอารยธรรมนี้ว่า โมเหมจาเดโร หรือฮารัปปะ) ที่ตักกสิลามีสถานศึกษาระดับมหาวิทยาลัย คณาจารย์ผู้สอนเรียกกันว่า "ทิศาปาโมกข์" สถานศึกษาแห่งนี้ยืนยาวมาจนถึงยุคพระพุทธเจ้า บรรดาพระราชา อำมาตย์ นักปกครอง ทหาร ตามรัฐเอกราชต่างๆ ในชมพูทวีปยุคพระพุทธเจ้า เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศล องคุลีมาล พันธุลเสนาบดี หมอชีวกโกมารภัจจ์ แพทย์ประจำองค์พระพุทธเจ้า บุคคลเหล่านี้ล้วนสำเร็จการศึกษาจากเมืองตักกสิลาทั้งสิ้น

การแผ่ขยายอาณาจักรของอารยันค่อยเคลื่อนลงสู่พาราณสี อโยธยา คยา และเมืองต่างๆ เกือบทั่วอินเดียตอนเหนือ

บรรพบุรุษของพระพุทธเจ้า ทั้งศากยวงศ์และโกลิยวงศ์ แยกออกจากอโยธยา เมื่อก่อนพ.ศ ประมาณ 500 ปี

ชมพูทวีป-ตัมพปัณณิทวีป

ดินแดนที่เรียกว่าเอเชียใต้ในปัจจุบัน อดีตเมื่อกว่า 2,000 ปีมาแล้ว ชาวโลกเรียกว่า ชมพูทวีป ประกอบด้วยประเทศ (รัฐ) เอกราชน้อยใหญ่ไม่น้อยกว่า 16 ประเทศ เช่น มคธ โกศล เป็นต้น และประเทศศรีลังกา (ปัจจุบัน) ตัมพปัณณิทวีป (พึงทราบว่า ความหมายของคำว่า "ทวีป" ของคนโบราณกับปัจจุบันแตกต่างกัน)

ชาวอินเดียโบราณเรียกขานพวกตนว่า ชาวภารตะ และเรียกประเทศของตนว่า "ภารตวรรษ" เพิ่งเปลี่ยนชื่อประเทศและพลเมืองเสียใหม่เมื่ออังกฤษเข้าปกครอง เมื่อกว่าศตวรรษมานี้เอง จึงมีลักษณะคล้ายกับคำว่า ไทยแลนด์กับสยาม นั่นเอง

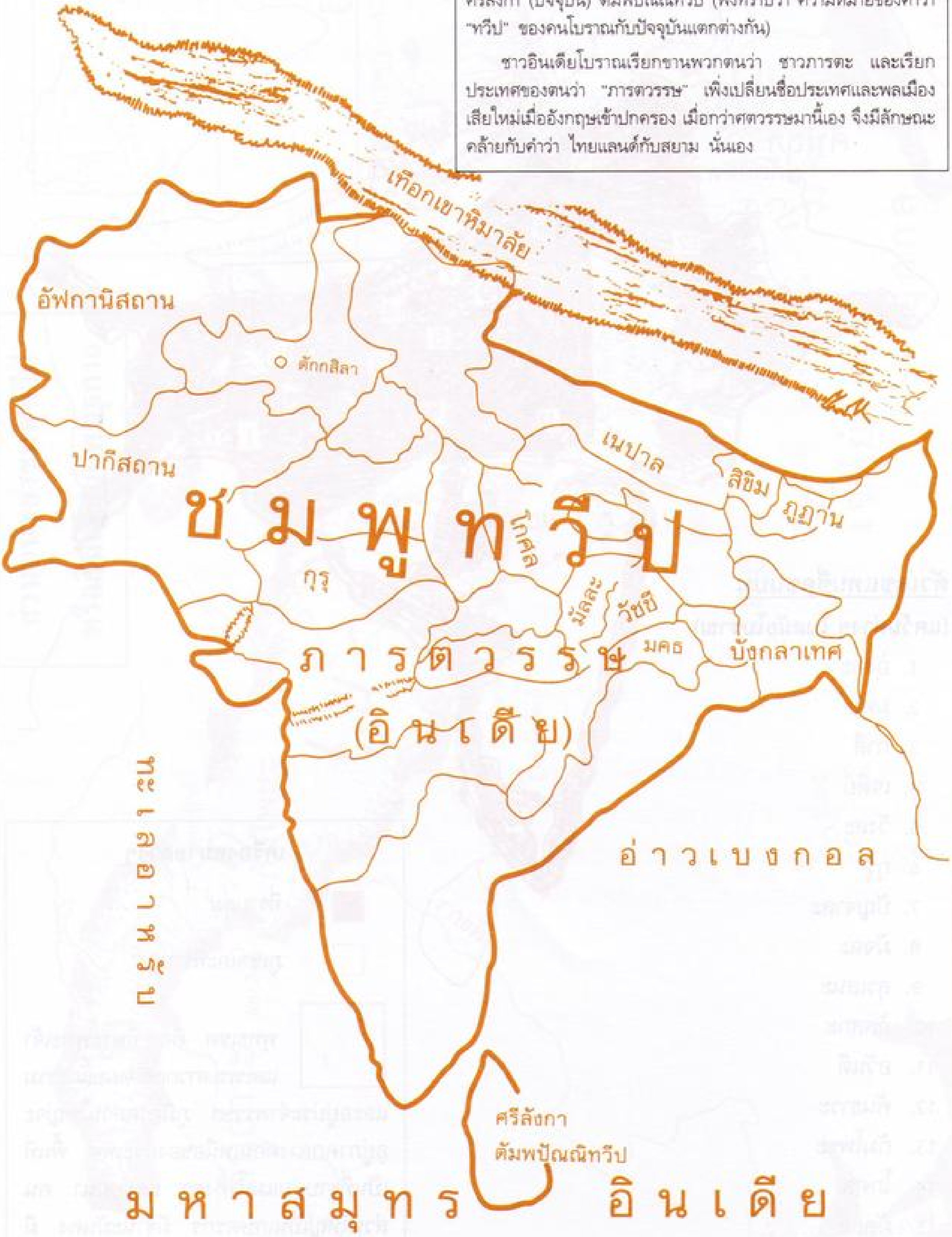
เทือกเขาหิมาลัย
อัฟกานิสถาน
ตักกสิลา
ปากีสถาน
ชมพูทวีป
เนปาล
สิขิม
ภูฏาน
โกศล
กุรุ
มัลละ
วัชชี
มคธ
บังกลาเทศ
ภารตวรรษ
(อินเดีย)
ทะเลอาหรับ
อ่าวเบงกอล
ศรีลังกา
ตัมพปัณณิทวีป
มหาสมุทรอินเดีย

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของชมพูทวีป

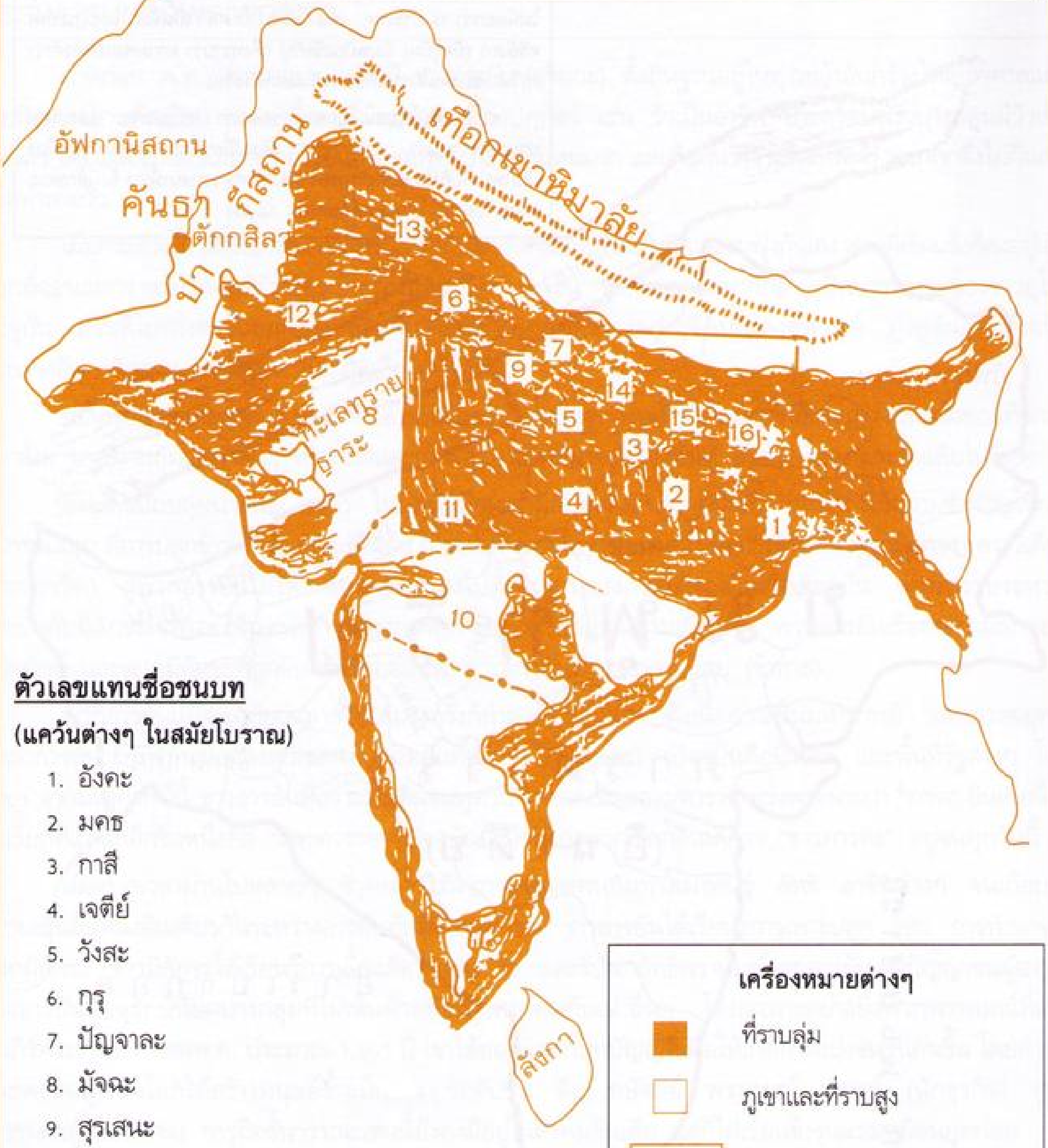
อัฟกานิสถาน
คันธาร
ตักกสิลา
ปากีสถาน
เทือกเขาหิมาลัย
ทะเลทราย
ธาระ
13
12
6
7
9
14
5
15
16
3
2
4
1
11
10
ลังกา

ตัวเลขแทนชื่อชนบท

(แคว้นต่างๆ ในสมัยโบราณ)

1. อังคะ
2. มคธ
3. กาสี
4. เจตีย์
5. วังสะ
6. กุรุ
7. ปัญจาละ
8. มัจฉะ
9. สุรเสนะ
10. อัสสกะ
11. อวันตี
12. คันธาระ
13. กัมโพชะ
14. โกศล
15. มัลละ
16. วัชชี

เครื่องหมายต่างๆ

▨ ที่ราบลุ่ม

☐ ภูเขาและที่ราบสูง

☐ 6 1 พุทธเขต คือ ที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกเสด็จเผยแผ่ธรรมและอยู่ประจำพรรษา ภูมิภาคส่วนใหญ่จะอยู่ภาคกลางตอนเหนือของประเทศ พื้นที่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำคงคา และยมนา คนส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร มีฐานะมั่นคง มีอารยธรรมและใฝ่รู้

ส่วนบนของชมพูทวีป หรืออินเดียยุคพุทธกาล

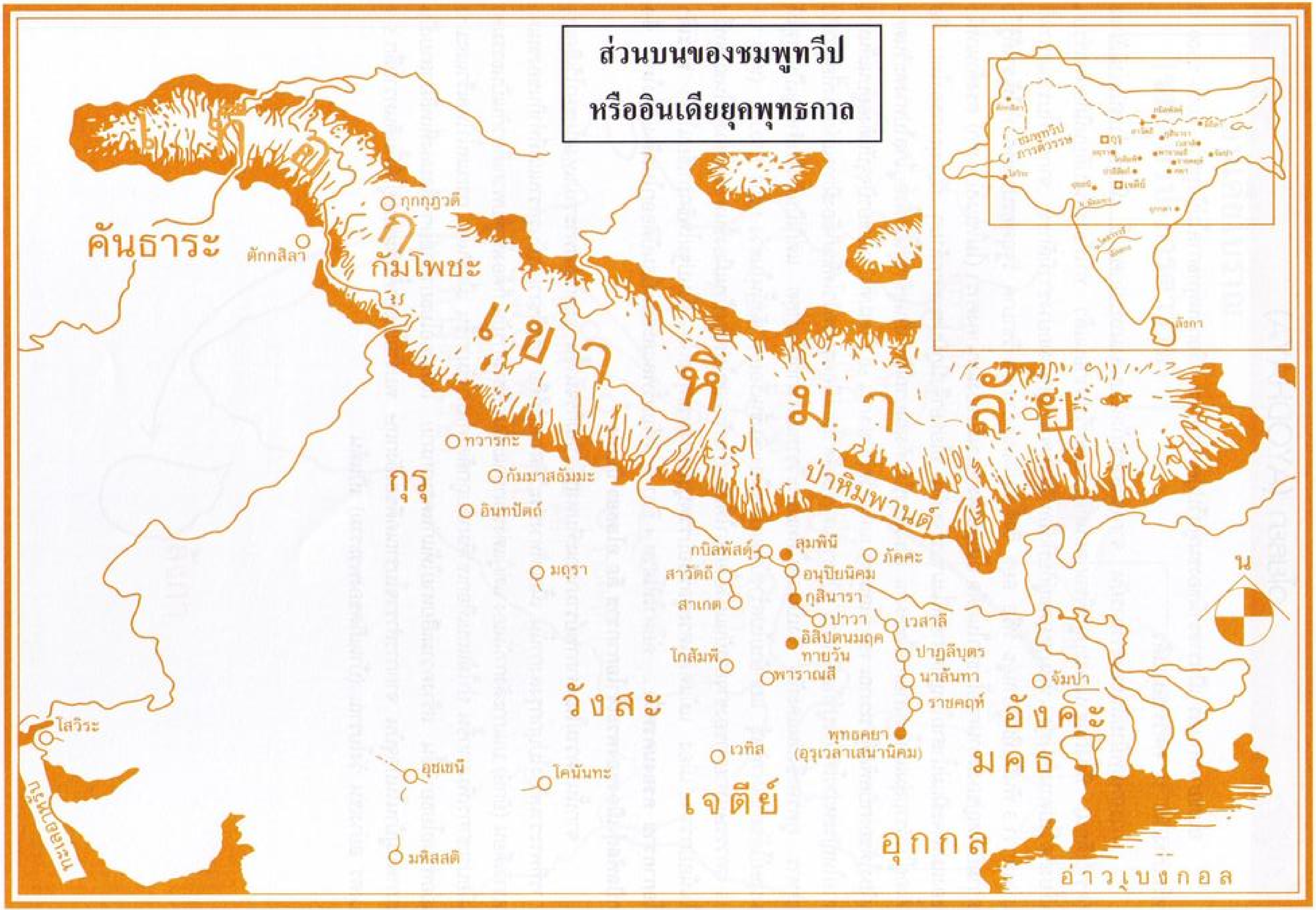

คันธาระ
ตักกสิลา
กุกกุฏวดี
กัมโพชะ
เขาหิมาลัย
ป่าหิมพานต์
ทวารกะ
กุรุ
กัมมาสธัมมะ
อินทปัตถ์
มถุรา
กบิลพัสดุ์
ลุมพินี
ภัคคะ
สาวัตถี
อนุปิยนิคม
สาเกต
กุสินารา
ปาวา
เวสาลี
อิสิปตนมฤคทายวัน
โกสัมพี
พาราณสี
ปาฏลีบุตร
นาลันทา
ราชคฤห์
จัมปา
วังสะ
อังคะ
พุทธคยา
(อุรุเวลาเสนานิคม)
มคธ
เวทิส
โสวีระ
อุชเชนี
โคนันทะ
เจตีย์
อุกกล
มหิสสติ
กรุ๊ปเอเชียกะน
อ่าวเบงกอล
น

อโยธยา (AYODHAYA)

อโยธยามหานคร เป็นราชธานีของชมพูทวีปยุครามายณะ หรือก่อนพุทธกาลไม่น้อยกว่า 1,000-1,500 ปี หรือประมาณ 35 ศตวรรษมาแล้ว

การอพยพย้ายถิ่นของชาวอารยัน จากทะเลสาบกัสเปียนลงมาทางอาคเนย์ เมื่อพบกับชนเผ่ามิลักขะ (ดราวิเดียน) ที่ตั้งถิ่นฐานเพาะปลูกพืชอยู่ตอนกลางชมพูทวีปมาก่อนแล้ว ทำให้อารยันเปลี่ยนนิสัยเคยเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์ไปตามท้องทุ่ง หันมาหยุดอยู่กับที่เพื่อทำการเพาะปลูกตามอย่างชาวมิลักขะ จากซากโบราณสถานที่เก่าแก่กว่า 3 พันปี ที่หมู่บ้านอูธ หรือ อยุธ ซึ่งตั้งอยู่ในเขตอำเภอฟาริซาบาด รัฐอุตตรประเทศ ทำให้เราได้รู้ถึงความยิ่งใหญ่ของมหานครอโยธยาในอดีต อโยธยาตั้งอยู่บนฝั่งของแม่น้ำคงคารา (ไม่ใช่แม่น้ำคงคา) ตรงด้านเหนือของแม่น้ำจะมีแม่น้ำสายใหญ่อีกสายหนึ่งมาบรรจบกัน อโยธยาจึงมีภูมิประเทศคล้ายๆ กับอยุธยาของไทย คือตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำหลายสายไหลผ่าน เป็นเมืองที่มั่งคั่งสมบูรณ์ยิ่ง เป็นอู่ข้าวอู่น้ำ ตั้งอยู่ไกลไปทางตะวันตกเฉียงใต้ของกบิลพัสดุ์ประมาณ 150 กิโลเมตร และสาวัตถีประมาณ 60 กิโลเมตร อโยธยาปัจจุบันตั้งอยู่บนเส้นทางสายใหญ่ระหว่างโครักขปูร์กับลักเนาว์ เป็นธรรมดาของสัตว์โลกเมื่อครอบครัวโตขึ้นก็ต้องมีการแก่งแย่งที่อยู่อาศัย อาหาร คู่ครองซึ่งกันและกัน จึงเป็นเหตุให้ทะเลาะวิวาทและฆ่ากันในที่สุด แต่ก็เป็นปัจจัยสำคัญเป็นเหตุให้มนุษย์ได้ขยายเผ่าพันธุ์ แยกย้ายไปสร้างบ้านแปลงเมืองเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ดังนั้นในช่วง 1,000-1,500 ปี (หรือ 10-15 ศตวรรษ) ทายาทของชาวอารยันแห่งอโยธยาได้แยกย้ายกันออกไปสร้างบ้านเมืองขึ้นตามจุดต่างๆ ในชมพูทวีปไม่น้อยกว่า 16 เมือง แม้แต่ต้นตระกูลหรือบรรพบุรุษของพระพุทธเจ้า ที่ในปฐมโพธิกถาเขียนไว้ว่า **พระเจ้าโอกากราช ครองนครหนึ่ง...** ต่อมาให้โอรส 4 ธิดา 5 พร้อมรี้พลและทรัพย์สมบัติออกไปสร้างเมืองใหม่ **ชื่อกบิลพัสดุ์ เมืองของพระเจ้าโอกากราช คือ อโยธยา นั่นเอง**

จากนั้น ความในมหากาพย์รามายณะที่มหาฤษีวาลมิกิรจนาขึ้น จะยกย่องพระรามแห่งอโยธยาไว้เลิศเลอ การที่พระรามต้องไปบุกกรุงลงกานั้น เนื้อแท้ทางประวัติศาสตร์ก็คือ การที่ชาวอารยันรุกรานแผ่ที่ทำกินของชนเผ่าดราวิเดียน (ยักษ์) บนเกาะลังกานั่นเอง แต่ผู้แต่งรามายณะเป็นฤษีชาวอารยัน ก็ต้องเข้ากับพวกเดียวกันเป็นธรรมดา เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้น ป่าไม้แถบเทือกเขาหิมาลัยถูกตัดโค่นมาใช้มากขึ้น เมื่อฝนตก กระแสน้ำไหลเร็วและแรงเอ่อท่วมอโยธยาถี่ขึ้น สร้างความเสียหายให้แก่นครมากมาย ในที่สุดอโยธยาก็ค่อยๆ เสื่อมลงที่เหลือกลายเป็นสภาพหมู่บ้านในปัจจุบัน จากการสำรวจโบราณคดีของอังกฤษ พบว่าอโยธยาดั้งเดิมจมอยู่ใต้พื้นดินทรายลึก 5-7 เมตร อย่างเช่น วังโบราณ (บ้านเกิดของพระราม) เป็นต้น

อินเดียโบราณ
(ชมพูทวีป-ภารตวรรษ)

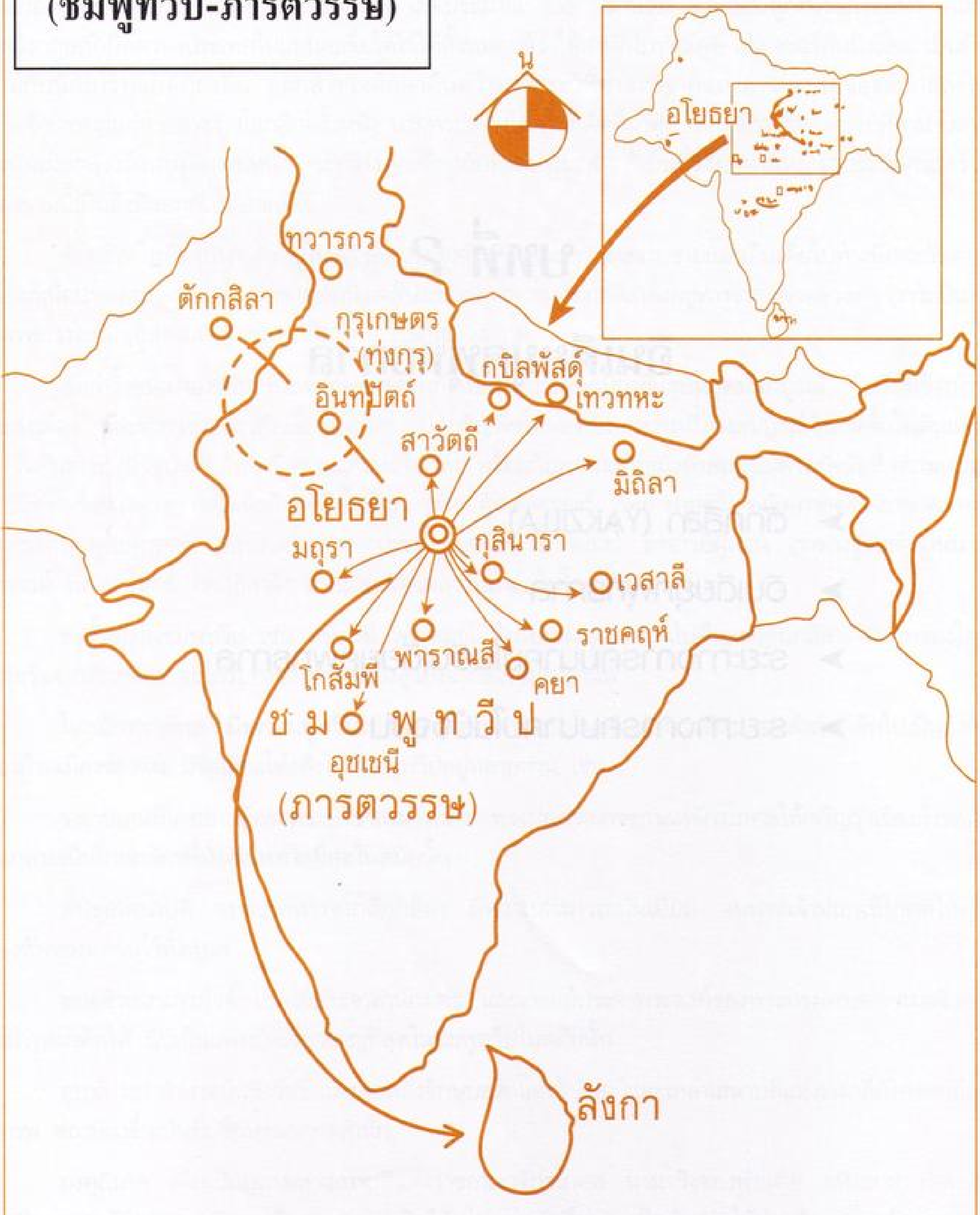
น
อโยธยา
ทวารกร
ตักกสิลา
กุรุเกษตร
(ทุ่งกุรุ)
อินทปัตถ์
กบิลพัสดุ์
เทวทหะ
สาวัตถี
มิถิลา
อโยธยา
มถุรา
กุสินารา
เวสาลี
ราชคฤห์
โกสัมพี
พาราณสี
คยา
ชมพูทวีป
อุชเชนี
(ภารตวรรษ)
ลังกา

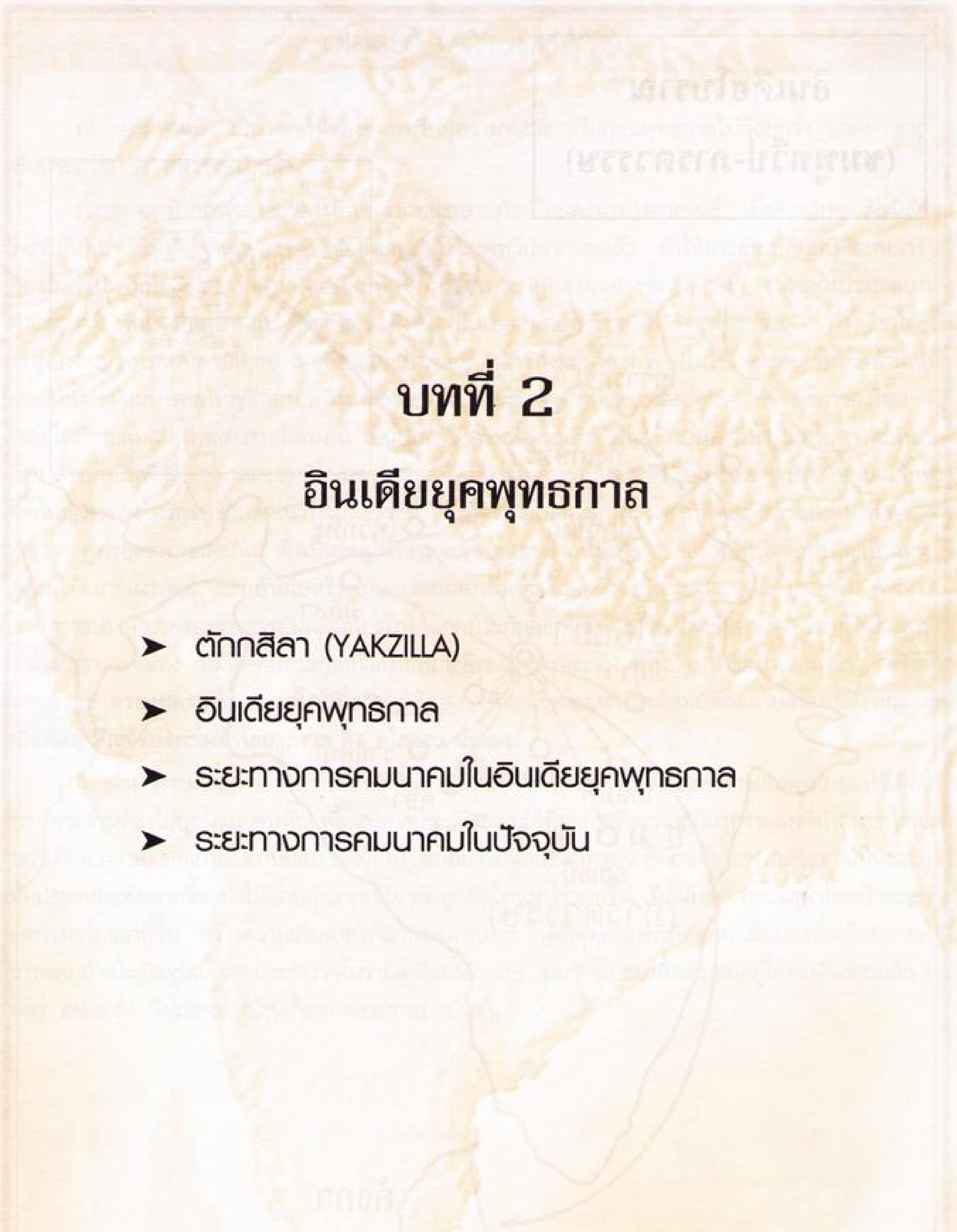

บทที่ 2

อินเดียยุคพุทธกาล

- ➤ ตักกสิลา (YAKZILLA)
- ➤ อินเดียยุคพุทธกาล
- ➤ ระยะทางการคมนาคมในอินเดียยุคพุทธกาล
- ➤ ระยะทางการคมนาคมในปัจจุบัน

ตักกสิลา (YAKZILLA)

ตักกสิลา เป็นนครเก่าแก่ที่สุดของชมพูทวีป (อินเดียโบราณ) มีอายุไม่น้อยกว่า 4,000 ปี ถึงกาลล่มสลายเมื่อกองทัพมุสลิมบุกเข้าทำลายลงอย่างยับเยิน เมื่อประมาณ 800 ปีมานี้เอง ตักกสิลาถูกทิ้งร้างเรื่อยมา จนถึงยุคอังกฤษเข้ายึดครองประเทศในแถบเอเชียใต้ไว้ได้ทั้งหมดแล้ว ได้ส่งนักโบราณคดี เช่น เซอร์คันนิ่งแฮม เป็นต้น ร่วมกับนักโบราณคดีท้องถิ่น ออกสำรวจศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ซากแห่งอารยธรรมของตักกสิลาในอดีตจึงปรากฏแก่สายตาชาวโลกอีกครั้งหนึ่ง นามกระเดื่องโลกในอดีตที่มาคู่กับตักกสิลา คืออาจารย์ทิศาปาโมกข์ ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงนามใดนามหนึ่ง ระหว่างตักกสิลากับทิศาปาโมกข์ ก็เป็นที่รู้จักกันในหมู่นักประวัติศาสตร์ว่าสองนามนี้เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออกเลย

ตักกสิลาในปัจจุบัน ตั้งอยู่ในเขตประเทศมุสลิม ปากีสถาน ห่างจากชายแดนอินเดียไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 400 กม. หรือห่างจากนิวเดลีประมาณ 950 กม. ตักกสิลาตั้งอยู่ห่างจากนครหลวงเก่า (ราวัลปินดี) นครหลวงใหม่ (อิสลามบัด) ของปากีสถานประมาณ 20 กม.

เมื่อครั้งชนเผ่าอารยันอพยพจากทะเลสาบกัสเปียนมาถึงลุ่มแม่น้ำสินธุอันอุดมสมบูรณ์ จึงเริ่มสร้างบ้านแปลงเมือง และทำการเกษตรคือเลี้ยงปศุสัตว์ ปลูกธัญพืชได้ผลดียิ่ง ความมั่งคั่งสมบูรณ์จึงเกิดขึ้นในดินแดนแคว้นคันธาระ (ปัจจุบันคืออัฟกานิสถานและปากีสถาน) พร้อมกับความเจริญมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยปัจจัยสี่ ความเจริญทางวิชาการแขนงต่างๆ ก็พัฒนาก้าวหน้าขึ้นด้วย เช่น อักษรศาสตร์ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาศาสตร์ รัฐศาสตร์ ยุทธศาสตร์ (ศิลปวิทยา 18 ประการ หรือ 18 คณะ) อาจารย์ผู้สอน เราต่างรู้จักท่านในนามอาจารย์ ทิศาปาโมกข์ ตักกสิลาจึงกลายเป็นเมืองมหาวิทยาลัยไปโดยปริยาย

ชนชั้นสูงในชมพูทวีป เช่น กษัตริย์ พราหมณ์ จึงนิยมส่งบุตรหลานไปศึกษาที่ตักกสิลา ทายาทของใครที่สำเร็จจากตักกสิลา จะได้รับการยกย่องอย่างสูงยิ่งจากสังคมในยุคนั้น

ในสมัยพุทธกาล มีชาวชมพูทวีปไปศึกษาในสำนักทิศาปาโมกข์แห่งตักกสิลา จนสำเร็จกลับไปเป็นกำลังของบ้านเมืองของตน มีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วอนุทวีปอยู่หลายท่าน เช่น

ราชาปเสนทิโกศล ผู้ทรงพระปรีชาสามารถยิ่ง ทรงปกครองราชอาณาจักรโกศลให้เจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าจนกลายเป็นอาณาจักรที่มั่งคั่งไพศาลที่สุดในสมัยนั้น

พันธุลเสนาบดี จบวิชาทหารจากตักกสิลา มีความสามารถเป็นเยี่ยม จนพระเจ้าปเสนทิโกศลให้คุมกองทัพของแคว้นไว้ทั้งหมด

หมอชีวกโกมารภัจจ์ แพทย์ประจำสำนักมคธ และแพทย์ประจำพระองค์ของพระบรมศาสดา หมอชีวกฯ สามารถผ่าตัดได้ นับเป็นแพทย์ที่เชี่ยวชาญที่สุดในชมพูทวีปในสมัยนั้น

อุบาลิ มหาอำมาตย์แห่งวัชชี แม้ภายหลังจักษุบอด แต่เจ้าลิจฉวีและเหล่าเสนาบดีแห่งเวสาลียังคงยกย่องเคารพ สถาปนาขึ้นเป็นที่ปรึกษาของราชสำนัก

องคุลีมาล เดิมเป็นบุตรมหาเสนาบดีแห่งราชอาณาจักรโกศล นามจริงของท่านคือ อหิงสกะ ก่อนจบการศึกษาจากตักกสิลา เกิดการริษยาแก่งแย่งชิงดีกันในกลุ่มนักศึกษา เป็นต้นเหตุให้ท่านต้องกลายเป็นมหาโจรนามกระฉ่อนไปทั่วสารทิศ แต่ในที่สุดพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดจนได้บรรลุพระอรหันต์ ทั้งนี้เพราะพื้นฐานจิตใจเดิมของอหิงสกะนั้นเป็นผู้มีปัญญาบารมีสูงส่งอยู่แล้ว

ศิษย์จากสำนักทิศาปาโมกข์แห่งตักกสิลายังมีอีกนับพัน ผู้จบการศึกษาเหล่านั้นได้กลับไปพัฒนาแว่นแคว้นของตนให้เจริญก้าวหน้าเหมาะกับยุคสมัย

ทั้งก่อนและหลังพุทธกาล ตักกสิลาเป็นเมืองหน้าด่านของชมพูทวีป (อินเดีย) อารยธรรม ความเจริญและหายนะที่ผ่านเข้าสู่อาณาจักรลุ่มน้ำคงคา จะต้องผ่านตักกสิลาก่อน ประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่า ชาวตักกสิลาเป็นผู้รักสันติ ใฝ่รู้ รักศิลปะ ศรัทธาหนักแน่นในศาสนา ดังนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว 200 ปีเศษ ฝรั่งพวกแรก นำโดยอเล็กซานเดอร์มหาราช ชาวกรีกกรีฑาทัพเข้ามาสู่ชมพูทวีปผ่านตักกสิลาไปโดยง่ายดาย โดยที่ฝรั่งชาวกรีกมิได้ทำลายหรือทำร้ายชีวิต ทรัพย์สินของตักกสิลาเลย เมื่อฝรั่งปกครองตักกสิลาแล้ว กลับถ่ายทอดวิชาการสำคัญต่างๆ ให้ชาวตักกสิลาอีก เช่น สถาปัตยกรรม งานศิลปะการแกะสลักหิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานแกะสลักพุทธปฏิมา ซึ่งได้ก่อกำเนิดขึ้นครั้งแรกที่ตักกสิลา แม้กรีกจะถอยทัพกลับไปแล้วก็ได้มอบงานศิลปะโดยเฉพาะพุทธปฏิมาไว้ให้กับชาวตักกสิลานับพันชิ้น ผลงานของชาวกรีกก็ยังปรากฏอยู่ที่ตักกสิลา และตามเมืองบริวาณของตักกสิลา (ปัจจุบันคือปากีสถานและอัฟกานิสถาน) พระถังซัมจั๋งและพระฟาเหียนจากเมืองจีนได้จาริกผ่านตักกสิลาเมื่อศตวรรษที่ 14 ท่านได้พรรณนาถึงความเจริญของพระพุทธศาสนาและความงดงามของพระพุทธศิลป์พระอารามในแคว้นคันธาระไว้มากมาย (ผู้สนใจโปรดอ่านจดหมายเหตุการเดินทางไปอินเดียของหลวงจีน) แม้แต่พระพุทธรูปหินทราย 2 องค์ ที่ถูกมุสลิมทำลายไปเมื่อ พ.ศ. 2543 พระถังซัมจั๋งเคยได้ไปนมัสการและบันทึกของหลวงจีนรูปนี้ทำให้เราได้ทราบว่า ยังมีพระพุทธรูปหินทรายปางไสยาสน์ ยาวประมาณ 5 เส้นอีกรูปหนึ่ง จมอยู่ใต้พื้นทรายใกล้ๆ พระพุทธรูปยืนที่ถูกทำลายนั่นเอง

ดังได้กล่าวแล้วว่า ตักกสิลาเป็นเมืองหน้าด่านของชมพูทวีป ชนชาติต่างๆ จากตะวันตก กรีฑาทัพผ่านเข้าไป เมื่อเจ้าของถิ่นไม่สู้ต้านทาน พวกเขาก็ไม่ทำลายหรือทำร้าย แต่กลับนำวิทยาการ (ศิลปะ) ที่ชาวตักกสิลาไม่มีเข้าไปให้อย่างเช่น ชาวกรีก เป็นต้น แต่ครั้นกองทัพมุสลิมจากตะวันตกบุกเข้าสู่ชมพูทวีป ในพุทธศตวรรษที่ 17 แม้ชาวตักกสิลาไม่ต่อสู้ต้านทานเลยก็ตาม แต่กองทัพมุสลิมก็ทำลายทุกสิ่งที่ขวางหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิหารพระพุทธปฏิมา และเทวรูปในลัทธิพราหมณ์ที่งดงามที่สุดในโลก ที่ศิลปินชาวกรีกสร้างผลงานไว้ได้ถูกทำลายเกือบหมดสิ้น ร่องรอยแห่งความป่าเถื่อนของมุสลิมนั้นยังปรากฏอยู่ เช่น พระพุทธรูปจะถูกบั่นเศียร ทุบจมูกด้วยหินและขวาน

พระเศียร พระหัตถ์ และส่วนอื่นของพระพุทธปฏิมา อันเป็นศิลปะชั้นเยี่ยมของโลก เมื่อกองทัพอนารยชนผ่านไปแล้ว ลมได้พัดหอบเอาทรายมากลบทับศิลปวัตถุต่างๆ ไว้เกือบพันปี ฝรั่งอีกชาติหนึ่งที่ไปขุดคุ้ยเอาศิลปวัตถุจากซากตักกสิลาขึ้นมาให้ชาวโลกได้ชื่นชมกันอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวพุทธ ฝรั่งที่มาขุดค้นขึ้นมานี้คือฝรั่งชาวอังกฤษ

เมื่ออังกฤษศึกษาค้นคว้าและขุดเอาศิลปวัตถุจากตักกสิลาขึ้นมาแล้ว ก่อนที่อังกฤษจะปล่อยให้ปากีสถานเป็นอิสระ ได้สร้างพิพิธภัณฑสถานไว้เก็บวัตถุโบราณ และทำรั้วกั้นบริเวณซากนครตักกสิลาอันไพศาลและซากพระอารามที่นครตักกสิลา พร้อมกับออกกฎหมายคุ้มครองโบราณสถาน โบราณวัตถุไว้อย่างรัดกุม แล้วมอบหมายให้รัฐบาลท้องถิ่นไปปกครองดูแล

ตักกสิลามรดกโลกจึงยังเหลือให้เราได้ชื่นชมจนถึงปัจจุบันนี้

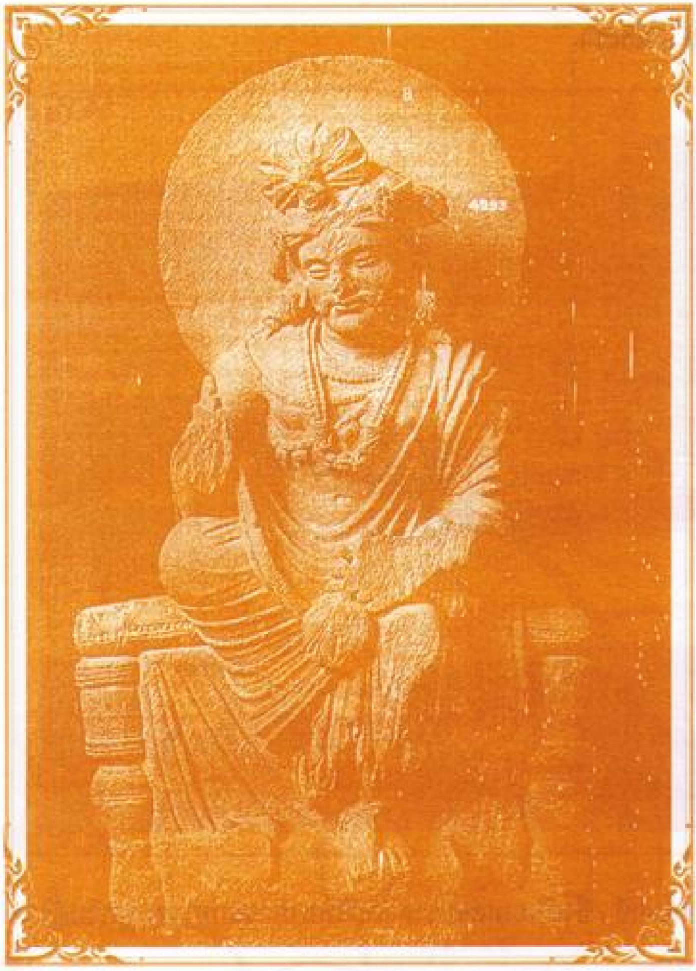

ฝรั่ง (กรีก) เป็นชนชาติแรกที่สร้างพุทธรูปขึ้นในโลก ประมาณพุทธศตวรรษที่ 5-7

ในภาพเป็นพระโพธิสัตว์ ปัทมา ปาณี ตามความเชื่อพุทธมหายาน มีลักษณะคล้ายเทวรูป ของฝรั่งกรีก

(จากพิพิธภัณฑ์ตักกสิลา ปากีสถาน)

ยุคแรกที่มีการสร้างพุทธรูป (พุทธศตวรรษที่ 5-7) โดยการริเริ่มของฝรั่งกรีกที่มาปกครองอินเดียอยู่ระยะหนึ่ง จะเห็นได้ว่ามีพุทธลักษณะ (หน้าตา) เป็นแบบเทวรูปของกรีก

(จากพิพิธภัณฑ์ตักกสิลา ปากีสถาน)

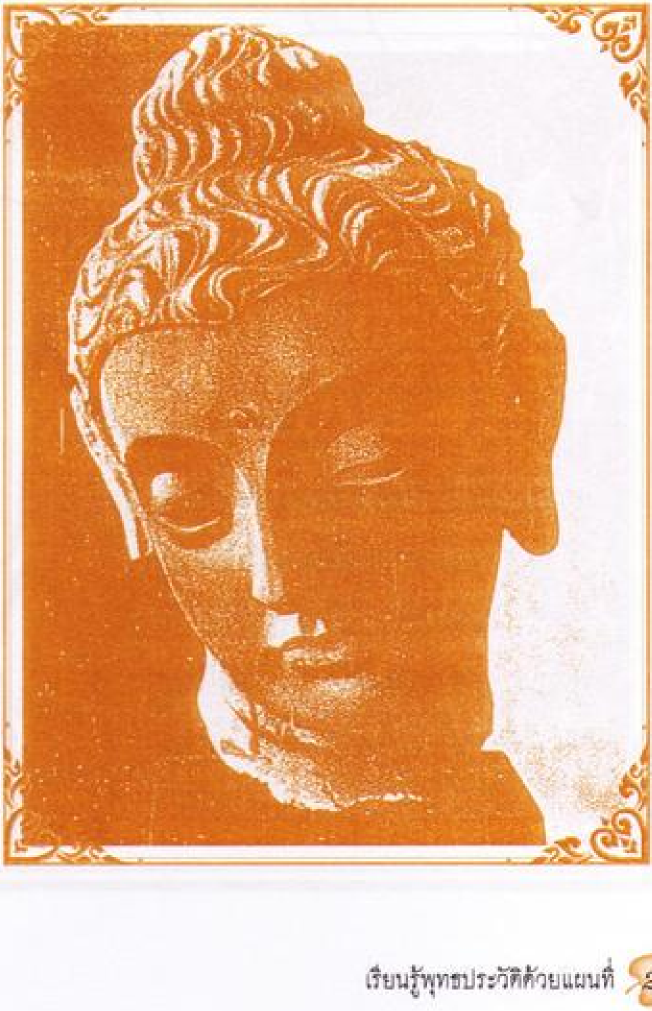

ตักกสิลา

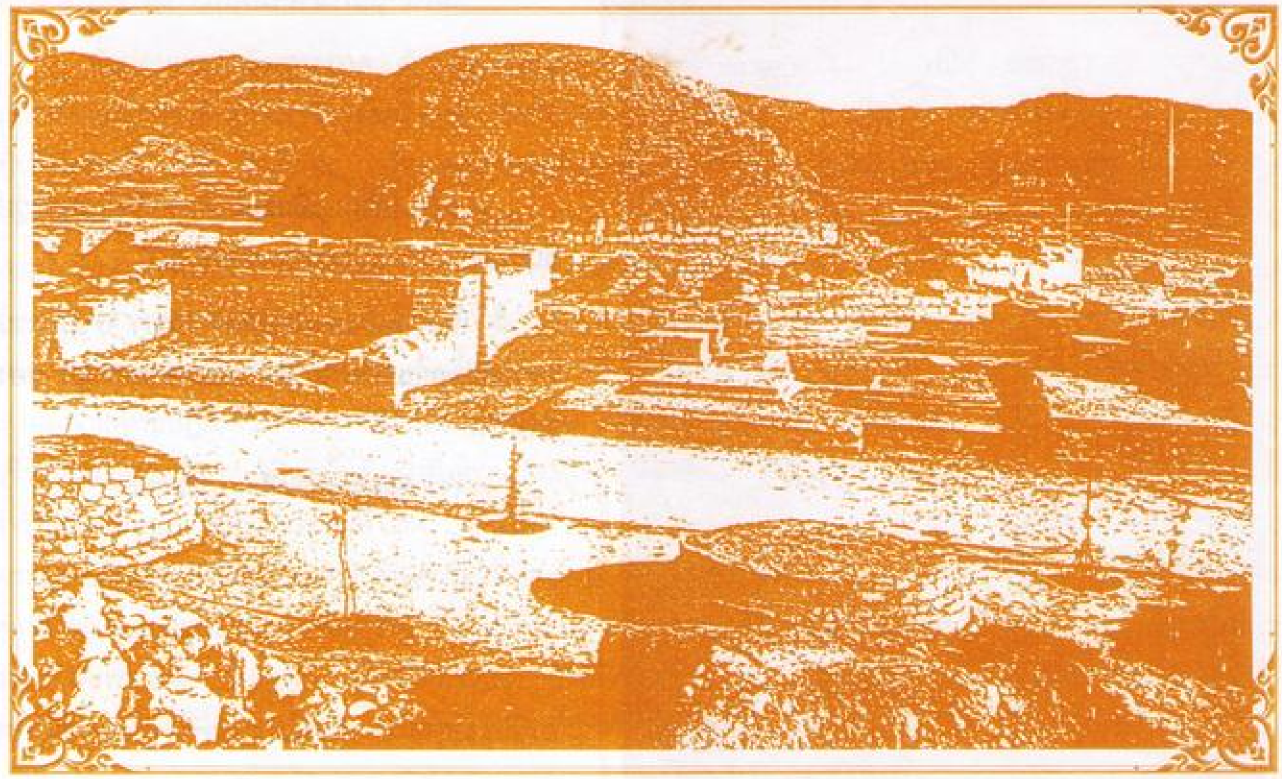

ซากนครตักกสิลา อันเป็นที่ตั้งของสำนักทิศาปาโมกข์ ซึ่งเป็นแหล่งประศาสน์วิทยาการแก่ชาวชมพูทวีปตั้งแต่ก่อนพุทธกาล

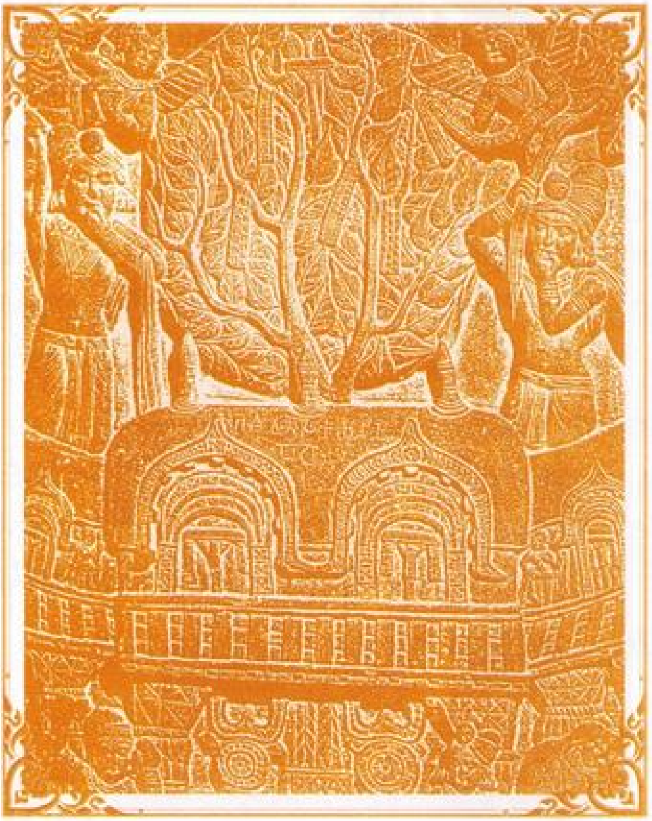

ตั้งแต่ยุคพุทธกาล จนถึงสมัยหลังพุทธปรินิพพานแล้วประมาณ 4-5 ศตวรรษ ชาวพุทธยังไม่สร้างพุทธปฏิมาขึ้นเป็นรูปเคารพแทนองค์พระพุทธเจ้า แต่จะสร้างรูปต้นโพธิ์ขึ้นเคารพแทนองค์พระพุทธเจ้า ดังในภาพจะเห็นเหล่าเทวดามาเคารพต้นโพธิ์อยู่โดยรอบ

(ภาพแกะสลักหินทราย ขนาด 70 x 100 ซม. พิพิธภัณฑ์กัลกัตตา อินเดีย)

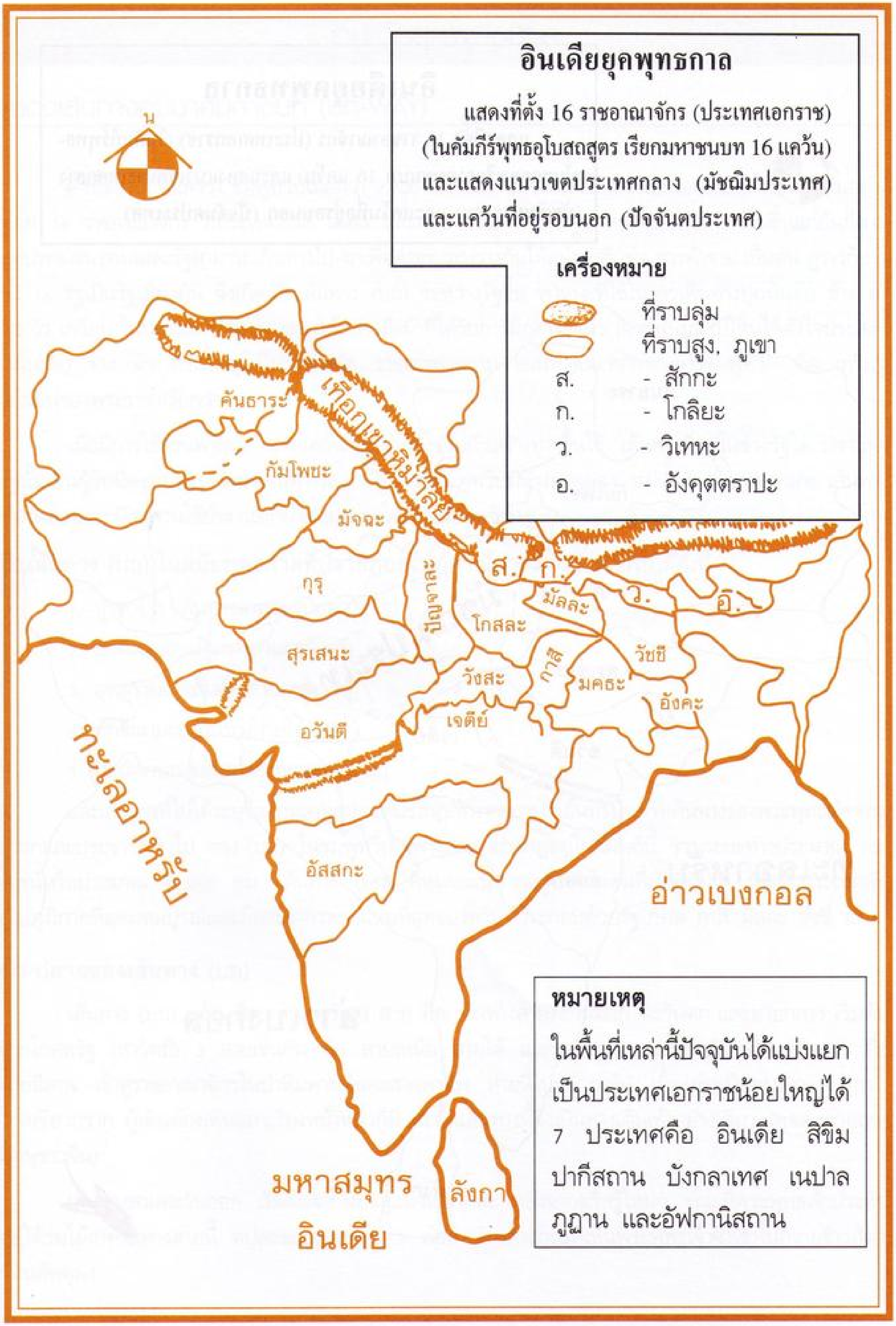
น
คันธาระ
เทือกเขาหิมาลัย
กัมโพชะ
มัจฉะ
กุรุ
ปัญจาละ
ส.
ก.
มัลละ
ว.
อ.
โกสละ
สุรเสนะ
วังสะ
กาสี
มคธะ
วัชชี
อังคะ
เจติย์
อวันตี
อัสสกะ
ทะเลอาหรับ
อ่าวเบงกอล
มหาสมุทร
อินเดีย
ลังกา

อินเดียยุคพุทธกาล

แสดงที่ตั้ง 16 ราชอาณาจักร (ประเทศเอกราช)
(ในคัมภีร์พุทธอุโบสถสูตร เรียกมหาชนบท 16 แคว้น)
และแสดงแนวเขตประเทศกลาง (มัชฌิมประเทศ)
และแคว้นที่อยู่รอบนอก (ปัจจันตประเทศ)

เครื่องหมาย

▨ ที่ราบลุ่ม
○ ที่ราบสูง, ภูเขา
ส. - สักกะ
ก. - โกลิยะ
ว. - วิเทหะ
อ. - อังคุตตราปะ

หมายเหตุ

ในพื้นที่เหล่านี้ปัจจุบันได้แบ่งแยกเป็นประเทศเอกราชน้อยใหญ่ได้ 7 ประเทศคือ อินเดีย สิขิม ปากีสถาน บังกลาเทศ เนปาล ภูฏาน และอัฟกานิสถาน

อินเดียยุคพุทธกาล

แสดงที่ตั้ง 16 ราชอาณาจักร (ประเทศเอกราช) (ในคัมภีร์พุทธอุโบสถสูตรเรียกมหาชนบท 16 แคว้น) และแสดงแนวเขตประเทศกลาง (มัชฌิมประเทศ) และแคว้นที่อยู่รอบนอก (ปัจจันตประเทศ)

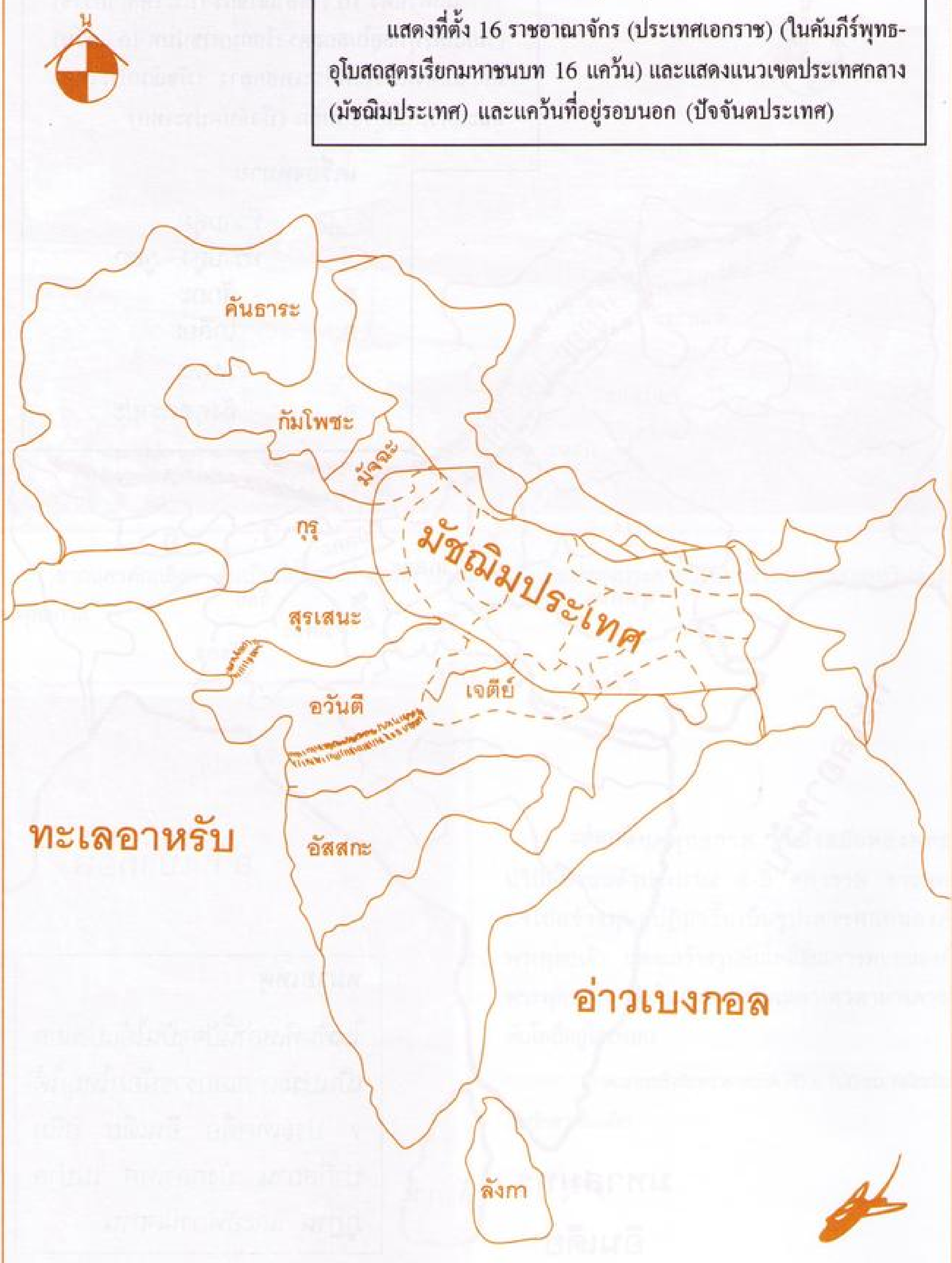
น
คันธาระ
กัมโพชะ
มัจฉะ
กุรุ
มัชฌิมประเทศ
สุรเสนะ
เจตีย์
อวันตี
ทะเลอาหรับ
อัสสกะ
อ่าวเบงกอล
ลังกา

แสดงเส้นทางคมนาคมทางบก (บถ-WAY)

ดังที่ทราบกันแล้วว่า ชมพูทวีปเมื่อกว่า 2,700 ปีมาแล้ว มีประเทศเป็นประเทศเอกราชซึ่งไม่ขึ้นแก่กันอย่างน้อย 16 ราชอาณาจักร มีประเทศกาสี โกศล และมคธ เป็นต้น แม้รัฐต่างๆ จะเป็นเอกราชไม่ขึ้นแก่กันก็ตาม แต่ประชาชนของแต่ละรัฐสามารถเดินทางไป-มาเพื่อทำธุระระหว่างกันได้อย่างเสรี เช่น การค้าขาย เป็นต้น ดูราวกับว่าทั้ง 16 รัฐเป็นรัฐเดียวกัน จึงเกิดเป็นเส้นทาง (บถ) ระหว่างรัฐขึ้น พาหนะที่ใช้ในการเดินทางยุคนั้นคือ ช้าง ม้า ล่อ วัว เกวียน ในปกรณ์พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงม้าที่ได้รับการฝึกฝนดีแล้ว (อาชาไนย) ไปไหนได้ดังใจประสงค์ (มโนมัย) ช้าง ม้า ส่วนใหญ่ใช้ในราชสำนัก ราชการสงคราม ยานพาหนะหลักของชาวชมพูทวีป คือ เกวียน (ถ้าเป็นของพระราชาเรียกว่า ราชรถ)

เมื่อมีการใช้ยานพาหนะ ชาวแคว้นทั้งหลายจึงช่วยกันสร้างทางขึ้นใช้ เส้นทางที่อยู่ในช่วงรัฐใด ราชาแห่งรัฐนั้นเป็นผู้รับผิดชอบบำรุงรักษาเส้นทางนั้น เนื่องจากชมพูทวีปมีห้วย คลอง แม่น้ำน้อยใหญ่มากมาย เส้นทางที่ผ่านคลองจะมีสะพานใช้บ้าง แต่ที่ผ่านแม่น้ำจะใช้เรือหรือแพข้าม

ชื่อเส้นทาง (บถ) ในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏอยู่ในปกรณ์บาลีต่างๆ พอสรุปได้ดังนี้

1. บุรพาบถ เส้นทางสายตะวันออก (บุร)
2. ปัจฉิมาบถ เส้นทางสายตะวันตก (ปฉ.)
3. อุตตราบถ เส้นทางสายเหนือ (อุ)
4. ทักขิณาบถ เส้นทางสายใต้ (ทข.)
5. มัชฌิมาบถ เส้นทางสายกลาง (มฌ.)

และเส้นทางที่ไม่ได้ระบุชื่ออีกหลายสาย แต่ปรากฏเรื่องราวการใช้เส้นทางในการเดินทางของพระพุทธเจ้า พระสาวกและประชาชนทั่วไป ทาง (บถ) ในชมพูทวีปเฉพาะส่วนที่ปรากฏอยู่ในแผนที่นี้ รวมระยะทางประมาณ 750 โยชน์หรือประมาณ 12,000 กม. เส้นทาง (บถ) ที่หนาแน่นมากอยู่ในดินแดนที่เรียกกันว่า มัชฌิมประเทศอันเป็นภูมิภาคที่อุดมสมบูรณ์และมีประชากรหนาแน่นที่สุดของทวีป ประกอบด้วยรัฐโกศล กาสี มัลละ วัชชี มคธ

ต้น-ปลายของเส้นทาง (บถ)

เส้นทาง (บถ) หลัก เริ่มจากมคธรัฐ 3 สาย คือ เส้นทางสายตะวันออก ตะวันตก และสายกลาง เริ่มต้นจากโกศลรัฐ (สาวัตถี) 3 สายเช่นกัน คือ สายเหนือ สายใต้ และสายกลาง และสายพิเศษอีก 2 สาย คือ สายอีสาน เข้าสู่ราชอาณาจักรในป่าหิมพานต์และสายพายัพ สายนี้ไปหน้าผาชัน เบื้องล่างเป็นหุบเหวและธารน้ำไหลเชี่ยวกราก ผู้เดินต้องเดินแถวเรียงหน้าหนึ่งก็มี ฉะนั้นเส้นทางนี้จึงเป็นทางเดินเท้าอย่างเดียว (ดูจดหมายเหตุภิกษุชาวจีน)

เส้นทางสายตะวันออก เริ่มต้นจากมคธสู่แคว้นอุกกละ หลังจากตรัสรู้ใหม่ๆ ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ใต้ร่มไม้เกตริมทางสายนี้ ตปุสสะและภัลลิกะ 2 พ่อค้าเดินทางผ่านมาเห็นพระพุทธเจ้าจึงเข้าไปถวายข้าวสัตตุก้อนสัตตุผง

เส้นทางสายตะวันตก เริ่มต้นมาจากมคธรัฐมุ่งสู่นครโสวีระ ตั้งอยู่บนฝั่งทะเลตะวันตก อันเป็นเมืองท่าติดต่อกับชาวเปอร์เซีย อาหรับ เมืองท่าโสวีระและเส้นทางสายตะวันตก ได้ถ่ายทอดวิชาการ ศิลปะ ระหว่างอาหรับและชมพูทวีปให้แก่กันและกันอย่างมากมาย นักโบราณคดีบางท่านให้ความเห็นว่า สถูปมหาโพธิ์พุทธคยาช่างชาวอินเดียรับเอาแบบก่อสร้างพีระมิดของชาวอียิปต์มาดัดแปลง ขณะเดียวกันชาวเปอร์เซีย อาหรับ ก็รับเอารูปทรงโดม (สถูปทรงโอหรือบาตรคว่ำ) จากอินเดียไปดัดแปลงสร้างเป็นวังและมัสยิด เป็นต้น มีเหตุการณ์สำคัญยิ่งสิ่งหนึ่ง พ่อค้าได้นำม้าเท้าดีและวิ่งไปได้ไกลกว่าม้าพื้นเมืองเดิมของชาวชมพูทวีปได้หลายเท่า เข้ามาขายให้แก่พระราชา มหาเศรษฐี ม้าชนิดนี้เรียกกันว่า ม้าสินธพ

เส้นทางสายเหนือ เริ่มจากสาวัตถีขึ้นไปทางทิศเหนือ ผ่านหัวเมืองน้อยใหญ่ เช่น มถุราและไปสิ้นสุดลงที่ตักกสิลา-มหานครอันเป็นที่ตั้งของสำนักทิศาปาโมกข์ หรือเมืองมหาวิทยาลัยแห่งแรกของทวีป

เส้นทางสายใต้เริ่มจากสาวัตถีมุ่งลงสู่ใต้ ผ่านเมืองสำคัญๆ เช่น โกสัมพี อุชเชนี มหิสสติ และไปสิ้นสุดที่หัวเมืองชายฝั่งทะเลอาหรับ เส้นทางสายนี้มีเรื่องที่พิเศษกว่าเส้นทางสายอื่นๆ คือทุกๆ เมืองที่เส้นทางสายนี้ผ่านจะมีเรือนพักแรมให้ผู้เดินทาง แสดงว่ากิจการโรงแรมได้เกิดขึ้นในอินเดียเมื่อกว่า 2,700 ปีมาแล้ว

เส้นทางสายกลาง เส้นทางสายนี้เป็นการเดินทางระหว่างราชคฤห์ พาราณสี เวสาลี กุสินารา สาวัตถี จากนครหนึ่งไปสู่นครหนึ่ง จะผ่านหมู่บ้าน ตำบล เมืองต่างๆ ของแต่ละแคว้นอีกหลายสิบเมือง เช่น จากสาวัตถีไปเวสาลีต้องผ่านอาฬวี - กีฏาคีรี - ภัททิยนคร - โกฏิคาม - เวสาลี หรือจากราชคฤห์ไปกบิลพัสดุ์ต้องผ่านอัมพลัฏฐิกา นาลันทา ปาฏลิคาม โกฏิคาม ภัณฑุคาม อัมพคาม โภคนคร กุสินาราม อนุปิยคม กบิลพัสดุ์ เป็นต้น ภูมิภาคที่ทางสายกลางตัดผ่านจะมีประชากรสร้างหมู่บ้าน ตำบล เมืองหนาแน่นที่สุดในชมพูทวีป

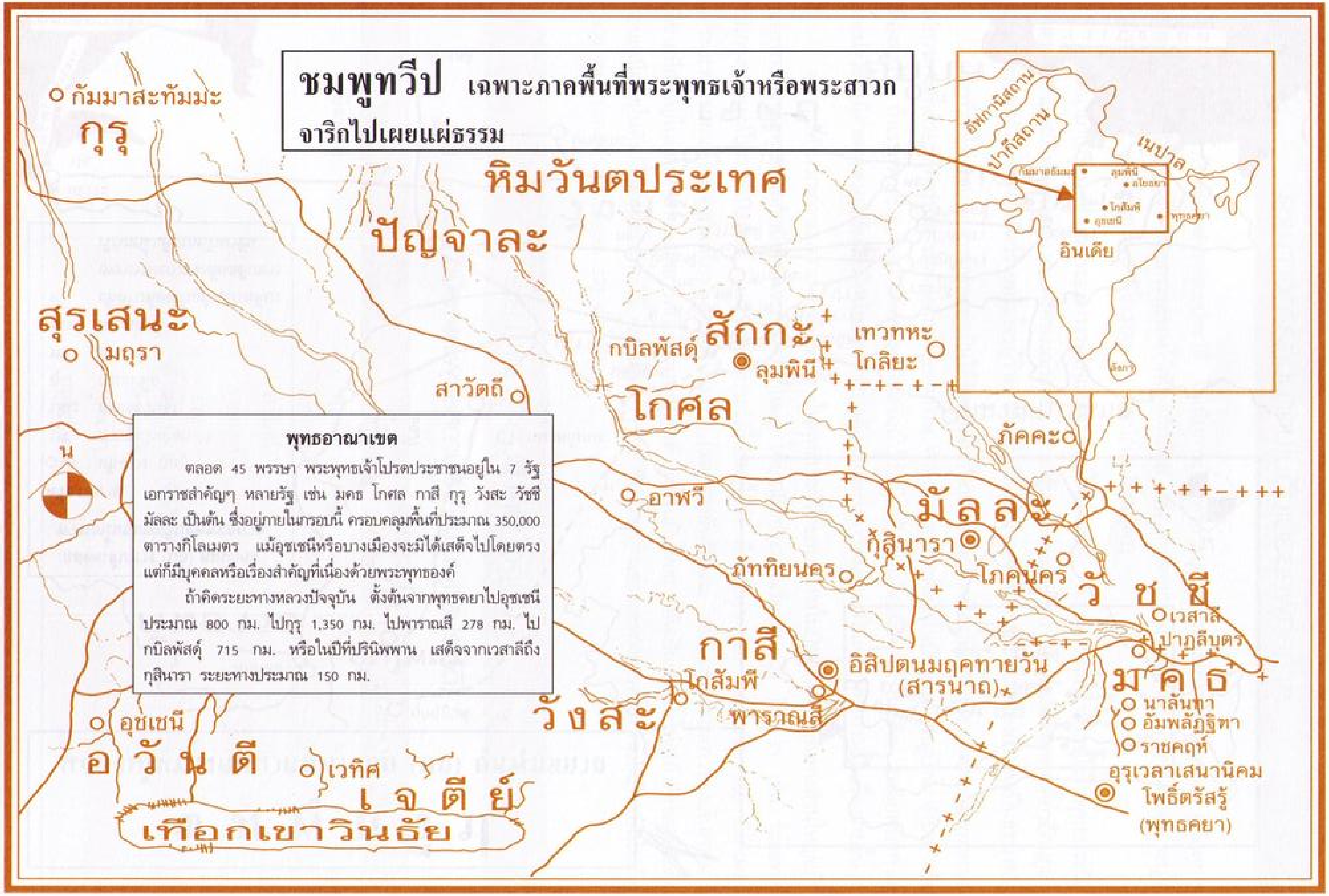

ชมพูทวีป เฉพาะภาคพื้นที่พระพุทธเจ้าหรือพระสาวกจาริกไปเผยแผ่ธรรม

พุทธอาณาเขต

ตลอด 45 พรรษา พระพุทธเจ้าโปรดประชาชนอยู่ใน 7 รัฐเอกราชสำคัญๆ หลายรัฐ เช่น มคธ โกศล กาสี กุรุ วังสะ วัชชี มัลละ เป็นต้น ซึ่งอยู่ภายในกรอบนี้ ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 350,000 ตารางกิโลเมตร แม้อุชเชนีหรือบางเมืองจะมิได้เสด็จไปโดยตรง แต่ก็มีบุคคลหรือเรื่องสำคัญที่เนื่องด้วยพระพุทธองค์

ถ้าคิดระยะทางหลวงปัจจุบัน ตั้งต้นจากพุทธคยาไปอุชเชนี ประมาณ 800 กม. ไปกุรุ 1,350 กม. ไปพาราณสี 278 กม. ไปกบิลพัสดุ์ 715 กม. หรือในปีที่ปรินิพพาน เสด็จจากเวสาลีถึงกุสินารา ระยะทางประมาณ 150 กม.

กัมมาสะทัมมะ
กุรุ
หิมวันตประเทศ
ปัญจาละ
สุรเสนะ
มถุรา
สาวัตถี
สักกะ
กบิลพัสดุ์
ลุมพินี
เทวทหะ
โกลิยะ
โกศล
ภัคคะ
อาฬวี
มัลละ
กุสินารา
โภคนคร
ภัททิยนคร
วัชชี
เวสาลี
ปาฏลีบุตร
กาสี
อิสิปตนมฤคทายวัน
(สารนาถ)
โกสัมพี
พาราณสี
วังสะ
มคธ
นาลันทา
อัมพลัฏฐิกา
ราชคฤห์
อุรุเวลาเสนานิคม
โพธิ์ตรัสรู้
(พุทธคยา)
อุชเชนี
อวันตี
เวทิศ
เจตีย์
เทือกเขาวินธัย
น
อัฟกานิสถาน
ปากีสถาน
เนปาล
กัมมาสธัมมะ
อโยธยา
อินเดีย
ลังกา

ชมพูทวีป

แสดงเส้นทางคมนาคมทางบก (บถ) ยุคพุทธกาล

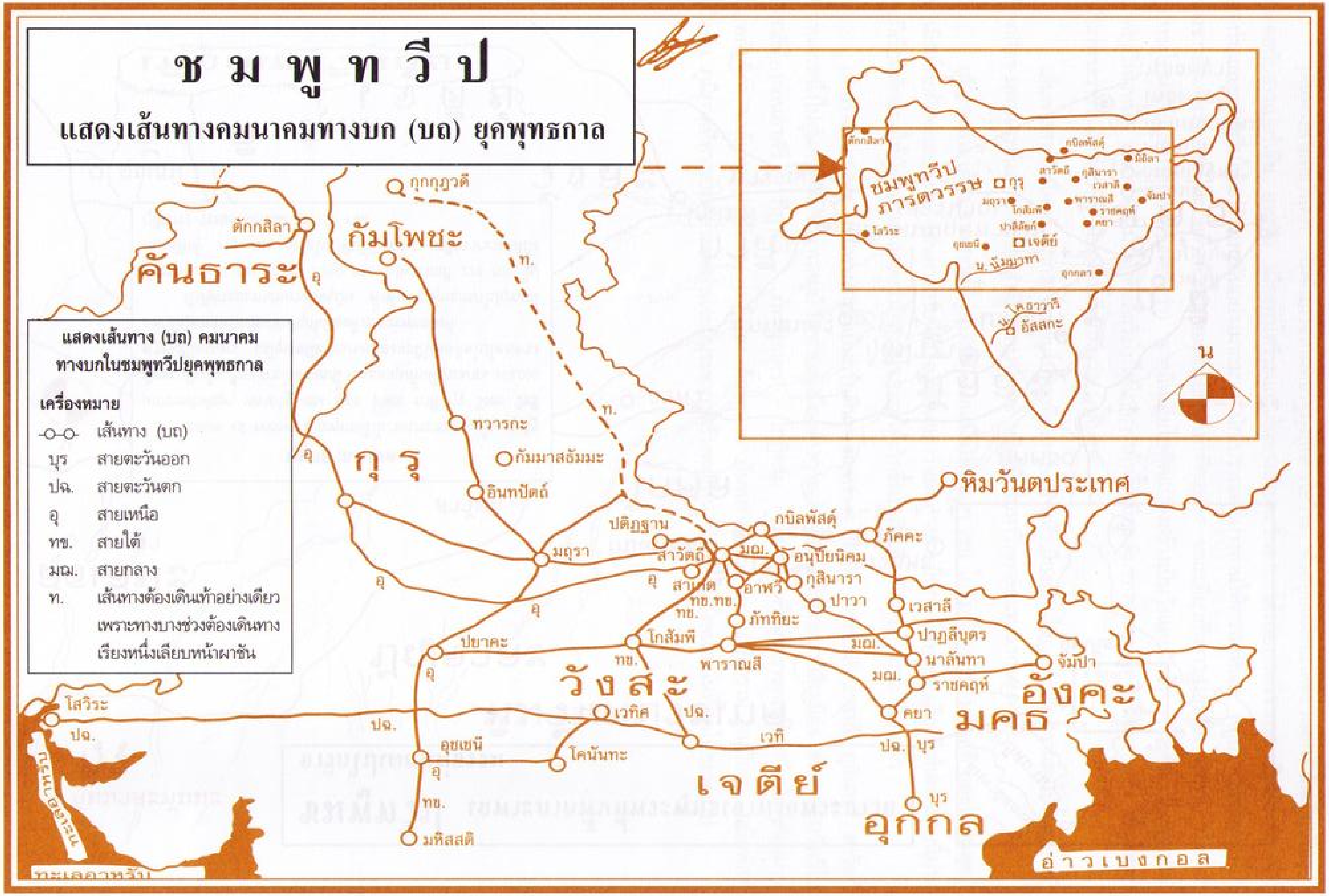

แสดงเส้นทาง (บถ) คมนาคม
ทางบกในชมพูทวีปยุคพุทธกาล

เครื่องหมาย

-o-o-	เส้นทาง (บถ)
บุร	สายตะวันออก
ปฉ.	สายตะวันตก
อุ	สายเหนือ
ทข.	สายใต้
มฌ.	สายกลาง
ท.	เส้นทางต้องเดินเท้าอย่างเดียว เพราะทางบางช่วงต้องเดินทางเรียงหนึ่งเลียบหน้าผาชัน

คันธาระ
ตักกสิลา
กัมโพชะ
กุกกุฏวดี
ทวารกะ
กัมมาสธัมมะ
อินทปัตถ์
กุรุ
มถุรา
ปติฏฐาน
สาวัตถี
สาเกต
กบิลพัสดุ์
อนุปิยนิคม
กุสินารา
อาฬวี
ปาวา
ภัททิยะ
ภัคคะ
หิมวันตประเทศ
เวสาลี
ปาฏลีบุตร
นาลันทา
ราชคฤห์
คยา
จัมปา
อังคะ
มคธ
อุกกล
บุร
ปยาคะ
โกสัมพี
พาราณสี
วังสะ
เวทิศ
เวที
เจตีย์
โคนันทะ
อุชเชนี
มหิสสติ
โสวิระ
ปฉ.
อุ
ทข.
มฌ.
ท.
ทข.ทข.
ทะเลอาหรับ
อ่าวเบงกอล
ชมพูทวีป
ภารตวรรษ
กุรุ
มถุรา
โกสัมพี
ปาลิลัยก์
อุชเชนี
เจตีย์
น. นัมมทา
อุกกลา
โคธาวารี
อัสสกะ
พาราณสี
ราชคฤห์
คยา
จัมปา
เวสาลี
มิถิลา
กุสินารา
สาวัตถี
กบิลพัสดุ์
ตักกสิลา
โสวิระ
น

ระยะทางการคมนาคมในอินเดียยุคพุทธกาล

ในพระไตรปิฎกและตำราพุทธประวัติ ไม่เน้นการบอกหรือระบุตัวเลขระยะทางการคมนาคม แม้แต่การเสด็จจาริกของพระพุทธเจ้า มีบอกระยะทางไว้เพียงเล็กน้อย เช่น เสด็จจากกรุงราชคฤห์ไปกรุงกบิลพัสดุ์ ระบุไว้ว่ามีระยะทาง 60 โยชน์หรือ 960 กิโลเมตร (1 โยชน์/16 กิโลเมตร)

ถ้านำมาเปรียบเทียบกับระยะทางรถไฟและรถยนต์ในปัจจุบัน ระยะทางสั้นกว่าที่ระบุไว้ในพุทธประวัติเกือบเท่าตัว แต่สมัยพุทธกาลนั้น ท่านคงคำนวณระยะทางตามเส้นทางเดินเท้าหรือเกวียน ซึ่งเลี้ยวลดคดเคี้ยวอ้อมภูเขา แม่น้ำ หรือจุดอันตรายจากสัตว์ร้ายหรือโจรผู้ร้าย หรือสันเนินเขาที่ขวางหน้า ระยะทางก็ต้องยาวขึ้นเป็นธรรมดา

การที่เราได้ทราบระยะทางพุทธดำเนินได้ชัดเจนขึ้น ก็อาศัยข้อมูลจากปัจจุบันสาวไปหาอดีต (สมัยพุทธกาล) แต่การกระทำด้วยวิธีดังว่านั้น เราต้องค้นหาชื่อหมู่บ้าน ตำบล เมืองในอดีตว่าในปัจจุบันคือหมู่บ้าน ตำบล หรือเมืองอะไร ถ้าเราทราบชื่ออดีตของเมืองปัจจุบันหรือถ้ารู้ว่าเมืองปัจจุบันคือเมืองอะไรในอดีต (สมัยพุทธกาล) และนำวิชาภูมิศาสตร์ช่วยเสริมอีกเล็กน้อย ทำให้การคิดระยะทางการคมนาคมในสมัยพุทธกาลเป็นเรื่องง่ายขึ้น

จากการคำนวณความแตกต่างของระยะทางในพุทธประวัติกับระยะทางในปัจจุบัน จากเส้นทางส่วนใหญ่แล้ว ระยะทางในสมัยพุทธกาลกับปัจจุบันจะแตกต่างกันอยู่ โดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 25 ถึง 35 เช่น ระยะทางจากกรุงราชคฤห์ไปกรุงกบิลพัสดุ์ ในตำราพุทธประวัติได้ระบุไว้ว่า มีระยะทาง 60 โยชน์หรือ 960 กิโลเมตร แต่ระยะทางรถยนต์ในปัจจุบันเพียง 670 กิโลเมตร (แตกต่างกันร้อยละ 30) หรือความยาวของเส้นทางการค้าขายที่สำคัญในยุคพุทธกาลจากสาวัตถีไปนครกุกกุฎวดี แคว้นกัมโพชะ อันเป็นนครยิ่งใหญ่มั่งคั่งของอินเดียตอนเหนือสุดในคัมภีร์บอกระยะทางไว้ 120 โยชน์ (1,920 กิโลเมตร) แต่ระยะทางการคมนาคมในปัจจุบันไม่เกิน 1,300 กม. (แตกต่างกันร้อยละ 32) เป็นต้น

ระยะทางการคมนาคมปัจจุบัน

(เฉพาะเมืองและพุทธสถานสำคัญในพุทธประวัติ)

จาก	ถึง	ระยะทาง (กม.)
กบิลพัสดุ์	ลุมพินี	30
	เทวทหะ	45
	สาวัตถี	72
	ราชคฤห์	670
	เวสาลี	420
	บ้านอุรุเวลาเสนานิคม (ที่ตรัสรู้)	742
	พาราณสี	420
	กุสินารา	210
	อนุปิยนิคม	80

ระยะทางการคมนาคมปัจจุบัน

(เฉพาะเมืองและพุทธสถานสำคัญในพุทธประวัติ) (ต่อ)

จาก	ถึง	ระยะทาง (กม.)
สาวัตถี	ตักกสิลา	1,450
	ทวารกะ	1,300
	สาเกต	30
	สังกัสสะ	110
	มถุรา	455
	โกสัมพี	445
	อุชเชนี (ผ่านโกสัมพี)	895
	ราชคฤห์	630
	เวสาลี	480
	กุสินารา	280
	กัมมาสธัมมะ (กุรุ)	590
ราชคฤห์	หมู่บ้านอุรุเวลาเสนานิคม (พุทธคยา)	70
	ลัฏฐิวัน (ราชคฤห์)	14
	นาลันทา	16
	อัมพลัฏฐิกา	8
	ปาฏลีบุตร	80
	เวสาลี	140
	จัมปา (อังคะ)	185
	โสวีระ (สุรเสนะ) เมืองท่าเรือสำเภาทางทะเลอาหรับ รับส่งสินค้ากับอาหรับ เปอร์เซีย และโลกตะวันตก	1,780
	อุกกล หรืออุกลา	470

ตัวเลขบอกระยะทางเหล่านี้ ถือเอาจากระยะทางคมนาคมทางรถยนต์และรถไฟในปัจจุบัน อาจจะไม่ตรงตามความเป็นจริงร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่ก็ใกล้เคียงความเป็นจริงมากที่สุด แต่ถ้าเปรียบเทียบกับระยะทางในสมัยพุทธกาลที่ได้ระบุไว้ในคัมภีร์หรือตำรา ก็มีความหมายแตกต่างกันมาก เช่น จากราชคฤห์ไปกรุงกบิลพัสดุ์ ซึ่งระบุไว้ 60 โยชน์ (960 กม.) ซึ่งมากกว่าปัจจุบัน กว่า 200 กม. ทั้งนี้ใช่ว่าตำราพุทธประวัติผิด แต่สมัยพุทธกาลเขาคำนวณตามเส้นทางเกวียนหรือคนเดินเท้า เนื่องจากในการเดินทางบางครั้งไม่สามารถใช้เส้นทางตรงได้ เพราะข้างหน้าเป็นแม่น้ำลึกและไหลเชี่ยว เกวียนสินค้าหรือคนข้ามไม่ได้ แต่ถ้าเดินอ้อมไปอีก 30-40 กม. ตามแม่น้ำสายเดียวกันนั้น เกวียนสินค้า มนุษย์หรือปศุสัตว์สามารถข้ามได้ไม่ยาก เพราะแม่น้ำช่วงนั้นกว้างมากแต่น้ำตื้น หรือเส้นทางการค้าสายเหนือ สาวัตถีไปกุกกุฏวดี (ปัจจุบันอยู่ในแคว้นแคชเมียร์) ระยะทางสมัยพุทธกาลเกือบ 2,000 กม. แต่ปัจจุบันเพียง 1,300 กม. เศษ

บทที่ 3

แคว้นสักกะ โกลิยะ

- แคว้นสักกะ (บ้านพ่อ), แคว้นโกลิยะ (เมืองแม่) ของพระพุทธเจ้า
- แคว้นสักกะ นครกบิลพัสดุ์
- กบิลพัสดุ์ เมืองหลวงชาวศากยะ
- ลุมพินี

แคว้นสักกะ (บ้านพ่อ), แคว้นโกลิยะ (เมืองแม่) ของพระพุทธเจ้า

เรื่องของสองแคว้นนี้ข้าพเจ้าเก็บจากหนังสือ เอกสาร รายงานการสำรวจ ดังแจ้งอยู่ในบรรณานุกรมแล้วนั้น

ข้าพเจ้าเคยเดินทางไปทัศนศึกษาทั้งสองแคว้นนี้มา เมื่อธันวาคม 2520 แต่ได้ผลทางวิชาการน้อยมาก เพราะเหตุคือไปผิดฤดูกาล สู้กับความหนาวเหน็บไม่ได้ การเดินทางลำบากมาก เช่น จากลุมพินีไปกบิลพัสดุ์ระยะทางเพียง 30 กิโลเมตรเศษ ต้องใช้เวลาถึง 3 ชั่วโมง เป็นต้น และต้องเสี่ยงภัยด้วย

ต่อมาได้ทราบข่าวว่าองค์การสหประชาชาติร่วมกับญี่ปุ่น และรัฐบาลเนปาลได้พัฒนาถนนและที่พักขึ้นตามจุดต่างๆ แล้ว ข้าพเจ้าและคณะอันมีพระปลัดบุญเลิศ คุณสมจิต บุญทิพย์ และนายแพทย์อีก 1 ท่าน ได้เดินทางไปทัศนศึกษาแคว้นทั้งสองเป็นการส่วนตัวระหว่าง 19-23 มีนาคม 2550 การไปทัศนศึกษาครั้งนี้ได้ผลดีเกินคาด สามารถเก็บภาพและเรื่องราวทางประวัติศาสตร์มาดังปรากฏในหนังสือนี้แล้ว

ภูมิศาสตร์ของสักกะ, โกลิยะ

ตำราภูมิศาสตร์ของเนปาลและอินเดีย เรียกดินแดนที่ตั้งสักกะและโกลิยะว่า เตรายะ ข้าพเจ้าได้รับคำอธิบายจากพระสุมังคละว่าคนพื้นเมืองโบราณเชื่อถือว่าดินแดนสักกะ-โกลิยะนี้ ตั้งอยู่ภายในของเขตขันธ์ของแผ่นดิน (เตรายะ) ประกอบด้วยที่ราบ (ทุ่ง) เป็นส่วนใหญ่ ส่วนแผ่นดินที่อยู่สูงขึ้นไป มีภูเขาหิมาลัยตั้งตระหง่านอยู่ไกลโพ้นไปทางเหนือนั้น ชาวพื้นเมืองเดิมถือว่าเป็นอีกโลกหนึ่งซึ่งอยู่ภายนอกออกไป แม้ในภาษาไทยเราก็ใช้เรียกดินแดนแถบนั้นตามความเชื่อโบราณว่านอกฟ้า ป่าหิมพานต์

ภูมิประวัติของสักกะ–โกลิยะ (โปรดดูแผนที่อินเดียประกอบด้วย)

พื้นที่ส่วนบนเหนือสุดของรัฐอุตตรประเทศ และตอนใต้สุด (เตรายะ) ของเนปาล เคยเป็นพื้นที่ของสักกะและโกลิยะ พื้นที่กว่าร้อยละ 80 เป็นทุ่งราบ มีธารน้ำที่เกิดจากหิมะละลายนับร้อยสายรวมกันเป็นแม่น้ำใหญ่ 4-5 สาย หลั่งไหลลงมาจากหิมาลัยมาหล่อเลี้ยงดินแดนสองแคว้นนี้ให้ชุ่มฉ่ำอยู่ตลอดทั้งปี แต่ก็มีอยู่เกือบทุกปีที่มีน้ำป่าไหลหลากลงมาจากหิมาลัยทำความเสียหายแก่ชีวิตและทรัพย์สินของประชากรไปมหาศาล (น้ำฝนเกิดจากเมฆมหาศาลถูกลมหอบพัดขึ้นมาจากมหาสมุทรอินเดียขึ้นไปทางทิศเหนือไปปะทะกับกำแพงหิมาลัย กลายเป็นน้ำฝนผสมกับหิมะละลายลงมา เหมือนเทวดาพิโรธด้วยการเทน้ำลงมา)

ปัจจุบันพื้นที่ที่เคยเป็นแคว้นสักกะเป็นพื้นนาเสียกว่าร้อยละ 90 โกลิยะเป็นทุ่งนาร้อยละ 60 แต่มีป่าไม้มากกว่าสักกะ พื้นที่สองแคว้นนี้รวมๆ กันแล้วประมาณ 400 ตารางกิโลเมตร การที่มีน้ำหลากไหลลงมาจากหิมาลัยลงมาท่วมพื้นที่สองแคว้นนี้อยู่เกือบทุกปี ได้ก่อประโยชน์แก่ชาวนามหาศาล เพราะน้ำได้ซัดกวาดพาเอาสารอินทรีย์ที่เป็นอาหารแก่พืชต่างๆ เช่น ข้าว ข้าวสาลีมาได้อย่างเพียงพอ คนแถบนี้จึงไม่รู้จักการใช้ปุ๋ยเคมี ดินแดนแถบนี้จัดเป็นอู่ข้าวอู่น้ำของเนปาลเพียงแห่งเดียว นอกจากจะได้ธัญพืชเลี้ยงพลเมืองได้ทั้งประเทศอย่างพอเพียงแล้ว ผลผลิตธัญพืชต่างๆ ยังได้ขายให้ชาวทิเบตและชนเผ่าต่างๆ ที่อยู่ในเทือกเขาหิมาลัยด้วย อาชีพ

ทำนาของคนสองแคว้นมีมาตั้งแต่พุทธกาล ราชวงศ์อันเป็นต้นตระกูลของพระพุทธเจ้าทั้งสองแคว้นต่างก็ทำนาเป็นอาชีพหลัก ดังมีในพุทธประวัติเกี่ยวกับอาชีพการทำนาของราชวงศ์และประชาชนในสองแคว้นนี้ เช่น พุทธบิดานำเจ้าชายสิทธัตถะ (พระพุทธเจ้า) ออกไปไถนา เพื่อให้รู้จักวิธีการทำนาตั้งแต่เยาว์วัย การศึกษาเล่าเรียนในราชสำนักต้องเรียนเรื่องการทำนาด้วย และเกิดกรณีพระพุทธเจ้าต้องเสด็จมาห้ามปรามหรืออย่าศึกระหว่างพระญาติที่ทะเลาะวิวาทกันเพราะแย่งน้ำเข้านา แม้ที่สุดชื่อของบุคคลในราชสกุลสักกะก็ตั้งชื่อลงท้ายด้วย โอทนะ (ข้าว) เช่น พุทธบิดา ก็มีนามว่า สุทโธทนะ (เจ้าชายข้าวขาวสะอาด) เป็นต้น โดยสรุปพระพุทธเจ้าท่านก็เป็นลูกชาวนานั่นเอง

สักกะ, โกลิยะในเชิงประวัติศาสตร์

ศาสตราจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ ท่านแปลหนังสือบ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดียโบราณไว้ บางตอนทำให้ได้แนวทางในการระบุที่มาของต้นตระกูลของพระพุทธเจ้าว่า ก่อนไปสร้างกบิลพัสดุ์ไปจากแหล่งใด ในตำราพุทธประวัติคณะสงฆ์เรียนอยู่ในปัจจุบันเพียงแต่ระบุว่า เจ้าหญิงเจ้าชายทั้ง ๙ ออกเดินทางจากเมืองหนึ่งไปสร้างกบิลพัสดุ์ แต่ไม่ได้ระบุไว้ว่าไปจากเมืองใด รัฐใด

อินเดียยุคก่อนพุทธกาล 500-1,500 ปีนั้น มีศูนย์กลางทางวัฒนธรรมและการปกครองอยู่สองนครใหญ่ๆ คือ พาราณสีกับอโยธยา แต่พาราณสีเข้มแข็งกว่า ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว (ก่อน พ.ศ. 1,500 ปี) มีเจ้าชายและราชวงศ์รองๆ ลงไป ต่างนิยมแยกย้ายออกไปสร้างเมืองใหม่กันเสมอๆ ถ้าไปจากอโยธยาก็ตั้งชื่อเมืองปกติธรรมดาหรือไม่ก็ตั้งตามสถานที่ บุคคล แม่น้ำ เช่น ตั้งชื่อกบิลพัสดุ์เพราะจุดที่สร้างเมืองเป็นที่บำเพ็ญฌานของพระฤษีกปิละ เป็นต้น แต่อีกด้านหนึ่งราชวงศ์หรือประชาชนทั่วไปที่อพยพย้ายถิ่นไปจากพาราณสี ก็มักตั้งชื่อเมืองใหม่นั้นๆ โดยใส่คำว่า ราม เข้าไปด้วย เช่น เมืองรามะคาม (แคว้นโกลิยะ) สัสสราม พลราม เป็นต้น ดังนั้นเจ้าหญิงเจ้าชายทั้ง ๙ พระองค์อันเป็นบรรพบุรุษของพระพุทธเจ้าผู้บุกเบิกแผ่นดินใหม่ เข้าไปในป่าไม้สักเชิงผาหิมาลัยแล้วสร้างเมืองขึ้นตรงบริเวณที่พบท่านกบิลดาบส (กบิลพัสดุ์) ในตำรามิได้ระบุไว้เลยว่าต้นราชวงศ์ของพระพุทธเจ้าออกไปจากนครใด เป็นเรื่องน่าแปลกที่รายละเอียดอื่นๆ เล่าไว้ได้หมด จึงพออนุมานได้ว่าบรรพบุรุษของพระพุทธเจ้าออกไปจากอโยธยา ศูนย์กลางอารยธรรมอินเดียโบราณ (ก่อน พ.ศ. 1,500 ปี) ด้วยเหตุผลที่ว่าชาวกบิลพัสดุ์ไม่ใช้คำว่า ราม เข้าไปเกี่ยวข้องกับชื่อหมู่บ้าน ตำบล เมือง หรือชื่อบุคคล ส่วนเทวทหะนั้น เราอาจระบุลงไปได้เลยว่าต่างไปจากราชวงศ์พาราณสี ในเวลาใกล้เคียงกับการอพยพของชาวกบิลพัสดุ์ (ศากยะ) ที่กล่าวเช่นนี้เพราะเหตุดังนี้

เมื่อตรัสรู้แล้วพระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาในแคว้นมคธจนเป็นปึกแผ่นมั่นคงแล้ว จึงเสด็จไปโปรดพุทธบิดาและพระญาติที่กบิลพัสดุ์ราชธานีแห่งแคว้นสักกะ ผลคือพระพุทธบิดาและชาวศากยะ โกลิยะได้บรรลุธรรมบ้าง ได้สัมมาทิฏฐิบ้าง

แม้พระพุทธเจ้าต้องเสด็จไปโปรดชาวชมพูทวีปอีกหลายร้อยหมู่บ้าน แต่ก็ยังเสด็จไปๆ มาๆ เมืองกบิลพัสดุ์หรือหมู่บ้านต่างๆ ในแคว้นสักกะอยู่เนืองนิตย์

ผลงานของพระพุทธเจ้าในแคว้นสักกะบ้านเกิดของพระองค์ พอสรุปได้ดังนี้

1. ทรงโปรดพุทธบิดาจนได้บรรลุอนาคามีผลเมื่อพระเจ้าสุทโธทนะสวรรคตทรงเสด็จถวายพระเพลิง
2. ทรงทำความเข้าใจกับพระนางพิมพา (ยโสธรา) ว่าเหตุใดจึงทรงต้องหนีออกผนวช จนนางยอมรับและเข้าใจในพุทธาธิบาย
3. เสด็จห้ามทัพเจ้าวิฑูฑภะ ราชาจากแคว้นโกศล มิให้ทำลายล้างเข่นฆ่าชาวกบิลพัสดุ์ได้ถึง 3 ครั้ง
4. เสด็จห้ามพระญาติมิให้รบกันกรณีแย่งน้ำจากแม่น้ำโรหิณีเข้าแปลงเกษตร
5. ทรงโปรดพระญาติทั้งฝ่ายพระบิดา พระมารดาให้ได้บรรลุธรรมได้สัมมาทิฏฐิเป็นจำนวนมาก ยังผลให้มีผู้ออกบวชตามเป็นจำนวนมาก
6. เจ้าชายราชสำนักกบิลพัสดุ์ออกบวชหลายองค์ พระอนุรุทธ พระภัคคกิมพิละ ภัททิยะ เจ้าชายราหุล ฝ่ายสตรีมีพระนางปชาบดี พระนางออกอุปสมบทเป็นภิกษุณีรูปแรก และบุคคลที่พระพุทธเจ้าได้จากกบิลพัสดุ์คือพระอานนท์ ต่อมาได้เป็นพระพุทธอุปัฏฐากจนลมหายใจสุดท้ายของพระพุทธเจ้า

ผลงานที่สำคัญยิ่งของชาวกบิลพัสดุ์ที่มีมาถึงพวกเราชาวพุทธทุกวันนี้คือพระอุบาลี อดีตช่างแต่งผมจากราชสำนัก ท่านผู้นี้ท่านทรงจำพระวินัยบัญญัติได้ครบถ้วน บริสุทธิ์ บริบูรณ์ พระอานนท์นอกจากจะทำหน้าที่รับใช้พระพุทธเจ้าแล้ว ยังทรงจำพระธรรมเทศนา พระพุทธโอวาท บทสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับบุคคลอื่นๆ ได้ทั้งหมด เพราะความเป็นอัจฉริยะของชาวกบิลพัสดุ์ทั้งสองนี้ พระอุบาลีพุทธศาสนาได้พระวินัยไว้ พระอานนท์พุทธศาสนาได้พระสุตตันตปิฎกไว้

สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงพยายามทำเพื่อชาวกบิลพัสดุ์ แต่ไม่สำเร็จก็มีอย่างเช่นพระองค์มิอาจสอนให้พระญาติบางส่วนเลิกถือชั้นวรรณะได้ เป็นผลให้พระญาติในกบิลพัสดุ์ถูกฆ่าตายสิ้น แม้แต่ทารกนอนแบเบาะ กบิลพัสดุ์ราชธานีที่งามสง่าเชิงผาหิมพานต์ก็ถูกทำลายลงราบเรียบ (โปรดอ่านเรื่องวิฑูฑภะ) บางกรณีกลายเป็นผลร้ายต่อพระพุทธเจ้าเองจนแทบเอาชีวิตไม่รอด เช่น การรับเอาเจ้าชายเทวทัตต์เข้าบวช

จากพระคัมภีร์แสดงว่าชาวสักกะปกครองกันด้วยระบบ "สามัคคีธรรม" มีกบิลพัสดุ์เป็นศูนย์กลาง ปัจจุบันเรียกการปกครองแบบนี้ว่า "สมาพันธรัฐ"

แคว้นสักกะมีคามนิคมสำคัญๆ อีกหลายๆ แห่ง เช่น สามะคาม สักขระ จาตุมา เมตตาลุมปะ หรืออุลุมปะ นังคลกะ โทณวัตถุ (น่าจะเป็นบ้านเกิดโทณพราหมณ์ผู้แบ่งพระบรมธาตุ)

กรณีการล่มสลายของกบิลพัสดุ์และการรับเจ้าชายเทวทัตต์เข้าบวชนั้น พระพุทธเจ้าทรงหยั่งรู้ด้วยพระญาณแล้ว แต่ทรงยอมรับถึงอดีตกรรมของแต่ละคนจึงทรงปล่อยให้เป็นไปตามยถากรรม

พื้นที่ตอนเหนือของสักกะเป็นเชิงเขาหิมาลัย อุดมไปด้วยป่าไม้ใหญ่และสัตว์ป่านานาพันธุ์ พระพุทธเจ้าเคยเสด็จประทับที่ป่ามหาวัน แสดงธรรมโปรดชาวศากยะ

เมื่อ พ.ศ. 2390 อังกฤษปักปันเขตตอนใต้ของแคว้นสักกะบางส่วนให้เป็นของอินเดียตอนเหนือส่วนใหญ่อยู่ในเขตประเทศเนปาล

พุทธสถานโบราณในแคว้นสักกะ นักโบราณคดีอังกฤษได้ทำการศึกษาค้นคว้ามาตั้งแต่ พ.ศ. 2390 โดยอาศัยแนวทางการศึกษาสำรวจจากบันทึกของพระภิกษุฟาเหียนและพระถังซัมจั๋ง พุทธสถานแห่งแรกที่ชาวอังกฤษขุดค้นเป็นเนินดินใหญ่ในป่าละเมาะในหมู่บ้านที่ชาวพื้นเมืองเรียกขานกันว่า "รุมมินเดอี" เมื่อขุดเจาะลงไปพบเสาหินทรงกลมขนาดใหญ่ยาวหลายฟุตล้มเอนเกือบจะราบกับพื้น ที่ผิวของเสาหินมีจารึกอักขระโบราณอยู่ เมื่อแปลความหมายออกมา จึงทราบว่าสถานที่เสาตั้งอยู่เป็นสถานที่ประสูติของ**พระโคตมะพุทธะ**

การค้นพบหลักฐานสำคัญที่ลุมพินีครั้งนั้น เป็นการกระตุ้นนักโบราณคดีอังกฤษทำการศึกษาค้นคว้าขุดค้นเนินดินต่างๆ ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 150 ตารางกิโลเมตร ทั้งในเขตอินเดียและเนปาล

พวกเขาได้พบซากเมืองกบิลพัสดุ์ (ติลวราโกฏ) ในเนปาล วัดจากติลวราโกฏขึ้นไปทางเหนือประมาณ 4 กิโลเมตร พบเสาหินพระเจ้าอโศกอีกต้นหนึ่ง ระบุว่าตรงเสาหินนั้นเป็นที่อยู่ของพระพุทธเจ้านามว่า **โกนาคมน์**

จากติลวราโกฏ (กบิลพัสดุ์ 1) ลงไปทางตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 15 กิโลเมตรเข้าไปในเขตอินเดียหรืออยู่ระหว่างเส้นปักปันเขตเนปาล-อินเดียประมาณ 8 กิโลเมตร พบซากนครโบราณและพระอารามขนาดใหญ่มีพระสถูปบรรจุพระบรมธาตุที่หมู่บ้านชื่อว่า ปิปราหะวะ ด้วย (กบิลพัสดุ์ 2)

จึงเกิดประเด็นขัดแย้งกันขึ้นในกลุ่มนักโบราณคดีอังกฤษว่า "ที่ใดคือกบิลพัสดุ์กันแน่" แม้รัฐบาลเนปาลก็อ้างว่า ติลวราโกฏ (กบิลพัสดุ์ 1) คือ กบิลพัสดุ์ เมืองของพุทธบิดาจริงๆ ส่วนอินเดียนั้นเล่าอ้างว่า กบิลพัสดุ์จริงๆ อยู่ที่เนินดินในหมู่บ้านปิปราหะวะในเขตอินเดียนั่นเอง สองประเทศนี้ขัดแย้งกันเพื่อหารายได้จากการท่องเที่ยว แต่อังกฤษเขาเห็นแย้งกันเพื่อความถูกต้องและแน่นอนทางวิชาการ ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า ถ้าพิจารณาถึงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็ถูกทั้งสองแห่ง (2 ประการ) เพราะกบิลพัสดุ์คงมีถึงสองแห่งจริงๆ แห่งแรก (1) พระเจ้าวิฑูฑภะบุกทำลายราบคาบจนยากที่จะบูรณะได้เหมือนกรุงศรีอยุธยาของไทย เมื่อชาวศากยะรวมกำลังขึ้นกันได้จึงร่วมกันสร้างกบิลพัสดุ์ (2) ขึ้นใหม่ที่ปิปราหะวะ

นักปราชญ์บางท่านอาจจะแย้งว่าที่ปิปราหะวะไม่ปรากฏชื่อในพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเลย จึงไม่น่าจะเป็นกบิลพัสดุ์ (2) ได้ ความสงสัยนี้อาจหมดไปได้ ถ้าเราได้อ่านพระไตรปิฎก เราจะพบว่าแคว้นสักกะนั้นพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาเยือน หรือแสดงธรรมหลายๆ หมู่บ้าน ตำบล เช่น โทณวัตถุเสด็จมาแสดงพระธรรมเทศนา ชื่อธัมมเจติยสูตร ที่ตำบลเมตตลุมปะ เสด็จที่หมู่บ้านสักขระ สามะคาม แม้พระเจ้าปเสนทิโกศลก็เคยเสด็จมาเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะที่ประทับอยู่ในที่แคว้นสักกะ ดังนั้นแม้เมืองหลวงแรกล่มสลายลง พระญาติของพระพุทธเจ้าคงสร้างเมืองหลวงใหม่ขึ้นที่ปิปราหะวะ และเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานพวกศากยะที่ปิปราหะวะ (กบิลพัสดุ์) ได้ไปขอแบ่งพระสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ดังหลักฐานปรากฏขึ้นชัดเจนอยู่แล้ว (ท่านต้องการทราบรายละเอียดเกี่ยวกับสถูปปิปราหะวะโปรดศึกษาได้จากหนังสือจดหมายเหตุเรื่องพระสารีริกธาตุ เมืองกบิลพัสดุ์ที่บันทึกไว้โดยผู้เชี่ยวชาญโบราณคดีอินเดีย ชาวอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2440 วัดสระเกศ จัดพิมพ์ครั้งหลังสุดเมื่อ 16 ตุลาคม 2541 เนื่องในโอกาสรับผ้าพระกฐินพระราชทาน)

สักกะ, โกลิยะ

แสดงลักษณะภูมิศาสตร์ของราชอาณาจักรของ
พุทธมารดา-บิดา และลุมพินี

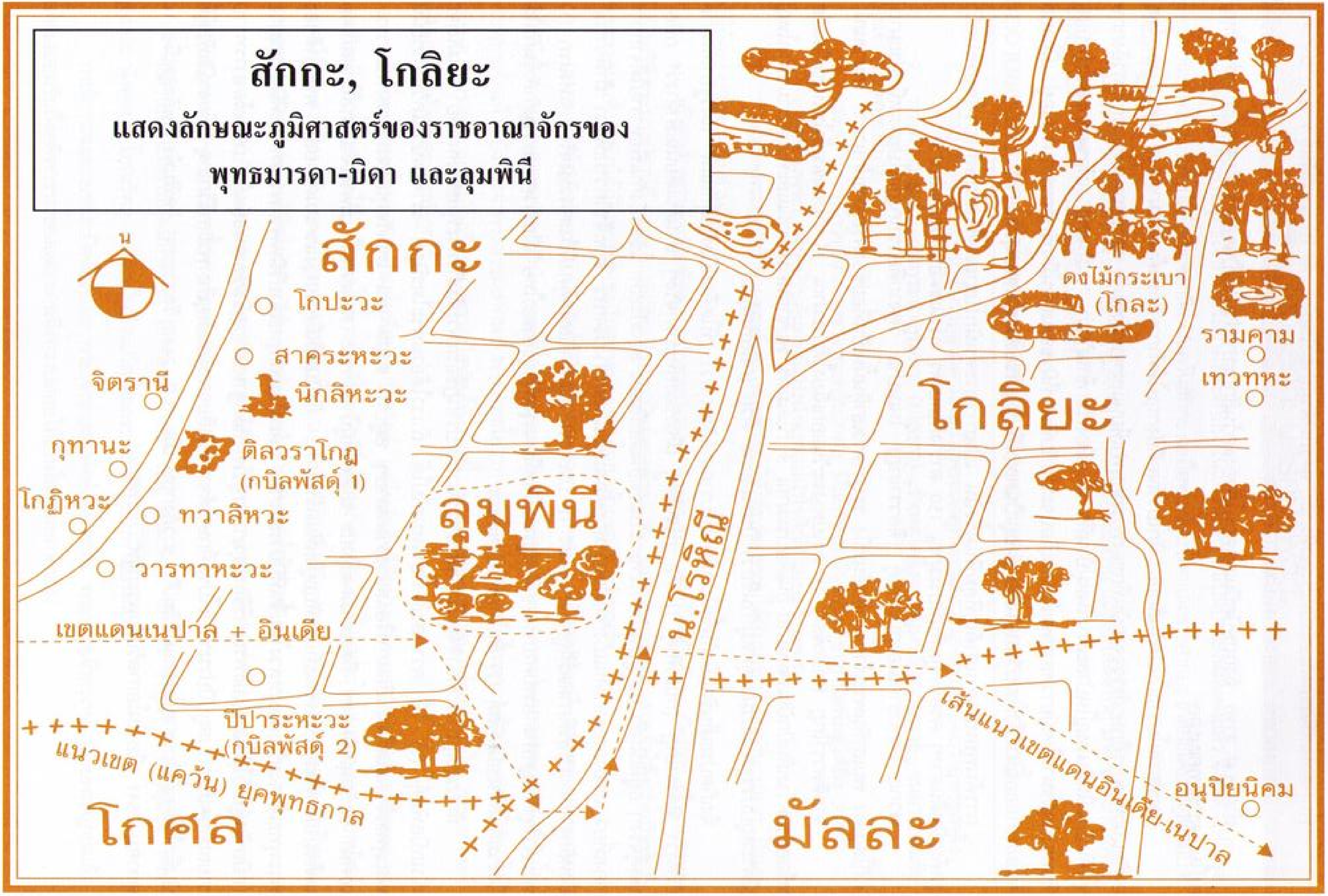
น
สักกะ
โกปะวะ
สาคระหะวะ
นิกลิหะวะ
จิตรานี
กุทานะ
ติลวราโกฏ
(กบิลพัสดุ์ 1)
โกฏิหวะ
ทวาลิหวะ
วารทาหะวะ
ลุมพินี
เขตแดนเนปาล + อินเดีย
ปิปาระหะวะ
(กบิลพัสดุ์ 2)
แนวเขต (แคว้น) ยุคพุทธกาล
โกศล
น.โรหิณี
ดงไม้กระเบา
(โกละ)
รามคาม
เทวทหะ
โกลิยะ
เส้นแนวเขตแดนอินเดีย-เนปาล
อนุปิยนิคม
มัลละ

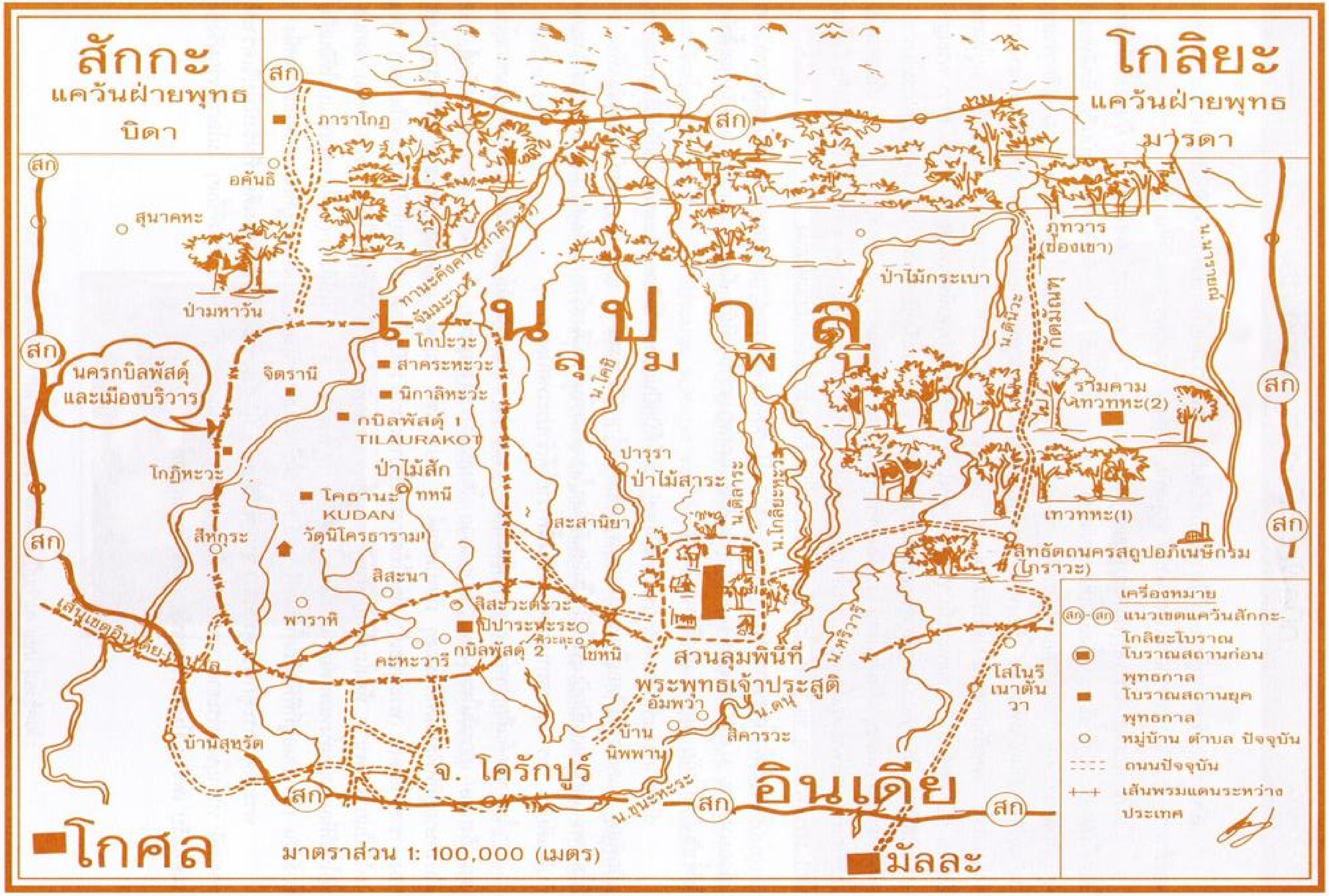
สักกะ
แคว้นฝ่ายพุทธ
บิดา
โกลิยะ
แคว้นฝ่ายพุทธ
มารดา
สก
ภาราโกฏ
อคันธิ
สุนาคหะ
ป่ามหาวัน
นครกบิลพัสดุ์
และเมืองบริวาร
เนปาล
ลุมพินี
จิตรานี
โกปะวะ
สาคระหะวะ
นิกาลิหะวะ
กบิลพัสดุ์ 1
TILAURAKOT
ป่าไม้สัก
โกฏิหะวะ
โคธานะ
ทหนี
KUDAN
วัดนิโครธาราม
สีหกูระ
สิสะนา
พาราหิ
สิสะวะตะวะ
ปิปาระหะระ
กบิลพัสดุ์ 2
คะหะวารี
โชหนี
เส้นเขตอินเดีย-เนปาล
บ้านสุหรัต
จ. โครักปูร์
น.โคฮิ
ปารุรา
ป่าไม้สาระ
สะสานิยา
สวนลุมพินีที่
พระพุทธเจ้าประสูติ
อัมพว่า
บ้าน
นิพพาน
น.ดน
สิคารวะ
น.ชุนะหะระ
อินเดีย
ป่าไม้กระเบา
ภูทวาร
(ช่องเขา)
น.นารายณ์
รามคาม
เทวทหะ(2)
เทวทหะ(1)
สิทธัตถนครสถูปอภิเนษกรม
(โกราวะ)
โสโนริ
เนาตัน
วา
โกศล
มัลละ
มาตราส่วน 1: 100,000 (เมตร)
เครื่องหมาย
สก-สก แนวเขตแคว้นสักกะ-โกลิยะโบราณ
โบราณสถานก่อนพุทธกาล
โบราณสถานยุคพุทธกาล
หมู่บ้าน ตำบล ปัจจุบัน
ถนนปัจจุบัน
เส้นพรมแดนระหว่างประเทศ

กบิลพัสดุ์ เมืองหลวงชาวศากยะ

เป็นธรรมชาติของหมู่มนุษย์ที่มีการอพยพย้ายถิ่น เช่น ชาวไทยในระยะ 1,000 ปีที่ผ่านมาย้ายเมืองหลวงมาแล้วกว่า 4 เมือง คือจากอาณาจักรน่านเจ้าสู่สุโขทัย อยุธยา กรุงเทพฯ ตามลำดับ

แม้ชาวศากยะ บรรพบุรุษและญาติของพระพุทธเจ้าก็เช่นกัน ราชตระกูลศากยะทั้ง 9 ย้ายไปตั้งถิ่นฐานในดงไม้สาสัก (บาลี สักกะ) ตั้งเป็นประเทศสักกะ มีเมืองหลวงแห่งที่ 1 ชื่อกบิลพัสดุ์ (ปัจจุบันคือ นิกลิหะวะ) (ดูแผนที่ประกอบ) กาลเวลาต่อมา (อาจจะ 10-100 ปี) มีการย้ายราชธานีลงไปทางใต้ 6.3 กม. (ติลวราโกฏในปัจจุบัน) เป็นกบิลพัสดุ์ 2 เมืองหลวงนี้ล่มสลายลงในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังมีชีวิตอยู่ (ถูกเจ้าวิฑูฑภะทำลาย) จึงย้ายลงไปทางตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 15 กิโลเมตร ปัจจุบันเรียก ปิปราะหะวะ แขวงพัสติ อยู่ในเขตอินเดีย กบิลพัสดุ์ 3 (ปิปราะหะวะนี้ปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎก (มหานิพพานสูตร) ที่ระบุไว้ชัดว่า พระญาติจากกบิลพัสดุ์ได้รับส่วนแบ่งพระธาตุพระพุทธเจ้ามาด้วย 1 ส่วน และมีหลักฐานทางโบราณคดี เมื่อกรมโบราณคดีอังกฤษศึกษาและขุดเนินดินใหญ่ 2 เนิน ที่หมู่บ้านปิปราะหะวะ แต่ละเนินมีพื้นที่กว่า 10 ไร่ เมื่อขุดลงไปพบซากเมืองและพระสถูปในพระอารามใหญ่ เมื่อขุดเจาะสถูปพบโบราณวัตถุต่างๆ มากมาย และที่สำคัญคือโกศ (โถ) บรรจุพระธาตุ ที่ฝาโกศ (โถ) มีบอกไว้ชัดว่าที่นั่นคือนครกบิลพัสดุ์อีกแห่งหนึ่ง

จึงสรุปได้ว่าในช่วงระยะเวลา 1,000-1,500 ปี ชาวศากยะบรรพบุรุษของพระพุทธเจ้าย้ายเมืองหลวงมาแล้วอย่างน้อย 3 ครั้ง แต่คงใช้ชื่อเดิมคือกบิลพัสดุ์ แตกต่างจากไทยที่ย้ายเมืองหลวงมาแล้ว 3 ครั้ง แต่ตั้งชื่อไม่ซ้ำกันคือสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์

เนื่องจากขณะที่อังกฤษปกครองอินเดียอยู่ เขาได้ปักปันแบ่งแคว้นสักกะส่วนเหนือให้เป็นประเทศเนปาล กบิลพัสดุ์ 1 และ 2 จึงติดอยู่ในเขตเนปาล ส่วนกบิลพัสดุ์ 3 (ปิปราะหะวะ) แม้จะห่างจากกบิลพัสดุ์เดิมเพียง 20 กิโลเมตร แต่ก็ถูกแบ่งปักปันเขตให้อยู่ในอินเดียโดยไม่เจตนา ในการนี้จึงสร้างประเด็นความขัดแย้งระหว่างเนปาลกับอินเดียขึ้น เพราะพุทธสถานต่างๆ ทุกวันนี้ทำรายได้เข้าประเทศปีละมากๆ

ในการขุดค้นศึกษาทางโบราณคดีตามเนินต่างๆ แถบทุ่งราบเชิงเขาหิมาลัย (แคว้นสักกะ-โกลิยะ) ของชาวยุโรป เช่น อังกฤษ เยอรมันในช่วง พ.ศ. 2430-2530 โดยพบโบราณวัตถุต่างๆ นับพันชิ้น ถ้าพบในกบิลพัสดุ์ 1-2 เก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑ์กัตมัณฑุ ถ้ากบิลพัสดุ์ 3 อย่าง เช่น หีบศิลา โกศ (โถ) พระธาตุ เครื่องราชูปโภคของเจ้าชายสิทธัตถะ (พระพุทธเจ้า) ที่ขุดได้จากสถูปปิปราะหะวะ (กบิลพัสดุ์ 3) จะอยู่ที่พิพิธภัณฑ์กัลกัตตา โดยจัดไว้เป็นกาลเฉพาะ 1 ห้องโถงใหญ่ สำหรับพระธาตุจากกบิลพัสดุ์ 3 นี้ เมื่อขุดได้ใหม่ๆ (พ.ศ. 2438) อังกฤษนำไปไว้ที่ลอนดอนทั้งหมด ต่อมาแบ่งให้ประเทศไทย (อยู่ที่วัดสระเกศ) แบ่งให้ลังกา (อยู่ที่สารนาถ) แบ่งให้อินเดียบางส่วน (ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑ์นิวเดลี แต่เปิดให้ชมปีละ 10-15 วัน) และยังคงมีอยู่ที่ลอนดอนอีกส่วนหนึ่ง

พระธาตุ (กระดูกพระพุทธเจ้า) จากกบิลพัสดุ์ 3 นี้ เป็นพระธาตุจากแหล่งเดียวที่ฝรั่งนำไปวิเคราะห์ทางเคมี หาอายุของพระธาตุ และเขาเชื่อถือและรับรองว่าเป็นพระธาตุที่แท้จริง ส่วนที่อื่นๆ ในโลกนี้พวกฝรั่งยังไม่ยอมรับ เพราะยังไม่มีการพิสูจน์ตามหลักวิทยาศาสตร์

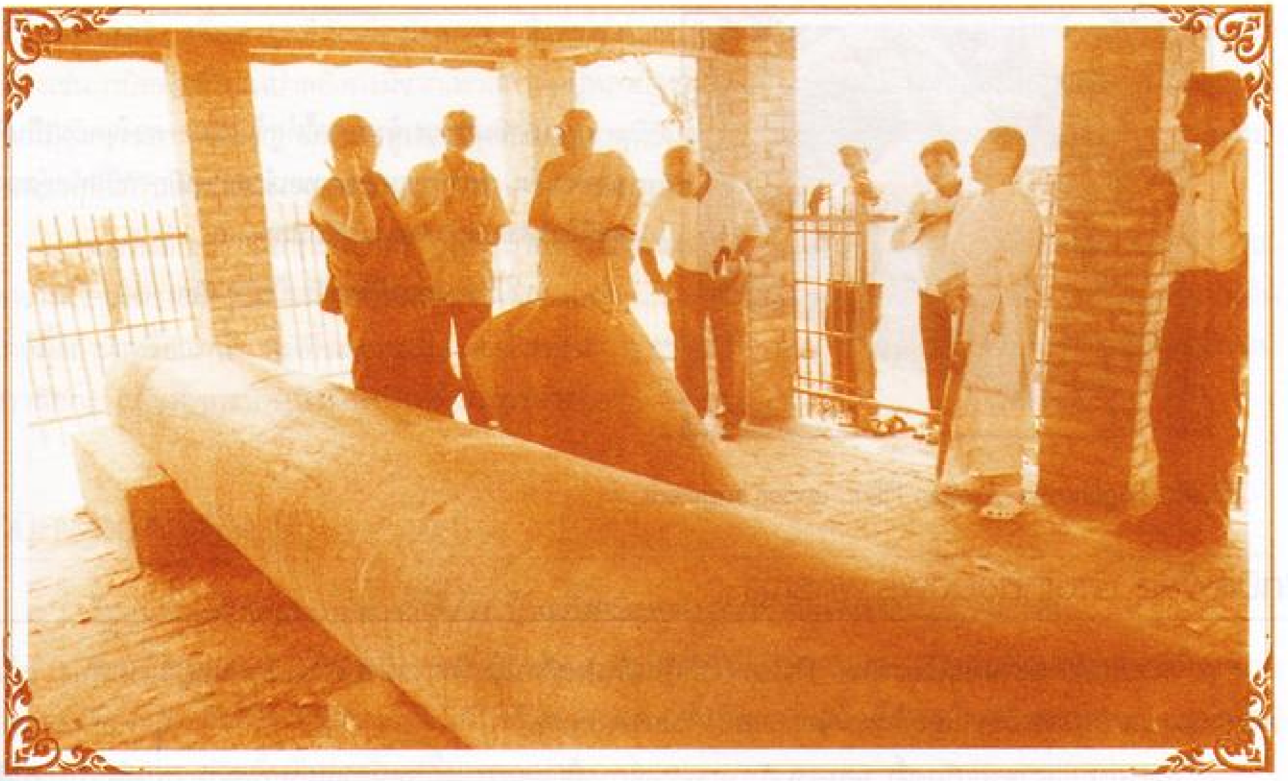

นิกลิหะวะ (กบิลพัสดุ์ 1) ในภาพเป็นเสาหินอโศก ตั้งอยู่ใจกลางเมือง (ปัจจุบันแปรสภาพเป็นทุ่งนา) เหลือบริเวณโบราณวัตถุ-สถานนี้อยู่ประมาณ 1 งาน นักโบราณคดีระบุว่าเสาหินถูกฟ้าผ่าซ้ำหลายหน หักเป็นสองท่อน พระเจ้าอโศกมหาราชเสด็จมาถึงที่นี่ประมาณ พ.ศ. 257 ทรงให้จารึกตามคำบอกเล่าของพระเถระที่อยู่ในเมืองนี้ว่า ณ บริเวณนี้เป็นที่อยู่ของพระพุทธเจ้าโกนาคมน์

แต่นักประวัติศาสตร์ เช่น เซอร์คันนิ่งแฮมมีมติว่านี่คือสถานที่ที่เจ้าชาย 4 เจ้าหญิง 5 บรรพบุรุษของพระพุทธเจ้ามาพบพระกบิลดาบสแล้วราชบุตร บุตรีทั้ง 9 จึงได้สร้างเมืองขึ้น ณ ที่นี้ และตั้งนามเมืองว่ากบิลพัสดุ์ตามชื่อของพระดาบส

เมืองนี้ (กบิลพัสดุ์ 1) คงตั้งอยู่ได้หลายชั่วคน มีประชากรมากขึ้น การบุกเบิกป่าไม้ขยายที่ทำกินก็มีมากขึ้น จนไม่อาจทานแรงน้ำที่หลากไหลลงจากเขาหิมาลัยได้ จึงถอยลงใต้ประมาณ 5 กิโลเมตร เพื่อสร้างเมืองใหม่ (กบิลพัสดุ์ 2) อันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของพระพุทธเจ้า

เครื่องประดับที่ทำด้วยทองสำริด (โลหะผสม) ลักษณะเป็นกำไล แขน และข้อเท้า

เสาหินที่พระเจ้าอโศกให้สร้างขึ้น ตรงจุดอันเป็นที่ชาวศากยะ บรรพบุรุษพระพุทธเจ้าสร้างเมืองกบิลพัสดุ์ตรงจุดที่ชาวศากยะมาพบพระฤษีกบิลดาบส

เสานี้มีร่องรอยฟ้าผ่าหักเป็น 2 ท่อน

(P1.#3) Niglihawa: Asokan Pillar, upper fragment

กบิลพัสดุ์ บ้านเกิดของพระพุทธเจ้า

ในวรรณคดีพราหมณ์และพุทธ มีเรื่องราวที่เป็นตำนานถึงประวัติศาสตร์คล้ายคลึงกันอยู่หลายเรื่อง เช่น รามายณะ เวสสันดรชาดก และต้นกำเนิดศากยวงศ์ของพระพุทธเจ้า

ในรามายณะ (รามเกียรติ์) พระรามต้องสละสิทธิ์การขึ้นครองราชย์ในอโยธยาออกเดินดง แต่ในที่สุดก็ได้กลับมาครองอโยธยา

แม้พระเวสสันดรก็มีเนื้อเรื่องเกือบจะเหมือนพระราม

แม้บรรพบุรุษของพระพุทธเจ้าก็ต้องประสบชะตากรรมคล้ายๆ กับพระรามและพระเวสสันดร มีผู้สงสัยว่าบ้านเมืองเดิมของบรรพบุรุษของพระพุทธเจ้านั้นอยู่ที่ไหน เพราะในคัมภีร์เขียนไว้ว่า พระราชาทรงให้พระโอรส 4 พระธิดา 5 ออกไปสร้างเมืองใหม่ โดยไม่ได้ระบุให้ชัดเจนว่า พระราชาพระองค์นั้นพระนามว่าอะไร ครองเมืองอะไรอยู่

ถ้าเราใช้หลักตรรกศาสตร์เข้าช่วย หรือเทียบเคียงกับวรรณคดีของพราหมณ์ ก็พอจะอนุมานได้ว่าก่อนจะถึงยุคการสร้างกบิลพัสดุ์ บรรพบุรุษของพระพุทธเจ้าน่าจะไปจากอโยธยาเช่นกัน

อโยธยา เป็นมงคลนาม พราหมณ์บางพวกถือว่าเพียงแค่เอ่ยนามของพระนครนี้ ก็จะได้ขึ้นสวรรค์แล้ว

อโยธยา มีปรากฏในคัมภีร์พระเวท แสดงว่านครนี้ต้องมีอายุเก่าแก่ 3,500 ปีขึ้นไป

ปัจจุบันอโยธยาตั้งอยู่ในรัฐอุตตรประเทศ (U.P.) ห่างจากนิวเดลี เมืองหลวงอินเดีย ทางตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 500 กิโลเมตร ห่างจากกบิลพัสดุ์ไปทางทิศใต้ประมาณ 180 กิโลเมตร และห่างจากกุสินาราไปทางตะวันตกประมาณ 200 กิโลเมตร พระโอรส ธิดาทั้ง 9 แม้จำใจต้องออกจากเมือง (อโยธยา 2) ไป แต่ก็ประสบความสำเร็จอย่างดียิ่งในการสร้างรัฐใหม่จากโบราณสถาน เช่น เทวาลัย เสาหินอโศก พระสถูปที่ชาวศากยะสร้างบรรจุพระบรมธาตุ เป็นต้น แสดงว่าแคว้น (รัฐ) สักกะนั้นมิได้มีเพียงเมืองเดียว แต่อย่างน้อยต้องมี 4 เมือง ตามจำนวนพระโอรสทั้ง 4 แต่มีกบิลพัสดุ์เป็นเมืองหลวงแต่ละเมืองตั้งอยู่ห่างกันประมาณ 5-10 กิโลเมตร (โปรดดูแผนที่ประกอบ)

ในการสร้างเมืองของพระราชาอินเดียโบราณ (ก่อน พ.ศ. ขึ้นไป) ส่วนใหญ่คงสร้างด้วยไม้ (ยกเว้นเมืองหลวง) เพราะเป็นวัสดุก่อสร้างที่หาได้ง่าย เมืองหลวงเทวสถานและวัดต่างๆ มักจะสร้างด้วยศิลาอิฐ เมื่อเมืองต่างๆ ร้างผู้คนไป ตัวปราสาทราชฐานต่างๆ ก็ผุพังย่อยสลายไป ซากเมืองยุคโน้นจึงไม่ค่อยเหลือการศึกษาค้นคว้าทาง

ประวัติศาสตร์ เพื่อหาจุดที่ตั้งเมืองโบราณ จึงทำได้ด้วยการศึกษาจากซากของเทวสถานหรือพระอารามต่างๆ อย่างเช่น กบิลพัสดุ์ในเนปาลยังคงมีซากเทวสถานอยู่หลายจุด ส่วนกบิลพัสดุ์ในอินเดียแม้มีซากเมืองจะไม่สมบูรณ์ แต่ก็มีซากพระอารามใหญ่ มีพระสถูปบรรจุพระบรมธาตุที่ชนชาวศากยะพระญาติของพระพุทธเจ้าสร้างบรรจุพระบรมธาตุที่ได้รับส่วนแบ่งมาจากกุสินารา หลังเสร็จการถวายพระเพลิง

แคว้นสักกะ (สักกะชนบท) นั้น ถ้าพิจารณาตามซากโบราณต่างๆ แล้ว คงมีพื้นที่ไม่น้อยกว่า 900 ตารางกิโลเมตร สร้างเมืองคงไม่น้อยกว่า 10 แห่ง แต่ละแห่งห่างกัน 5-10 กิโลเมตร ทุกเมืองจะตั้งอยู่บนเนินดินใกล้ฝั่งลำน้ำหรือแม่น้ำ พื้นที่ระหว่างเมืองจะเป็นทุ่งนา การปลูกข้าว ธัญพืช และเลี้ยงปศุสัตว์เป็นอาชีพหลักของชาวสักกะ แม้แต่พุทธบิดายังต้องทำนาด้วยพระองค์เอง

กบิลพัสดุ์อยู่ที่ไหน?

รัฐบาลอินเดียกับเนปาลต่างก็อ้างว่า บ้านเกิดของพระพุทธเจ้าอยู่ในเขตประเทศของตน

พ.ศ. 2390-2391 อังกฤษทำการปักปันเขตแดนระหว่างอินเดียกับเนปาล เมื่อเป็นที่ยอมรับด้วยกันทุกฝ่าย อังกฤษได้ตัดแบ่งพื้นที่แคว้นสักกะตอนใต้ให้อยู่ในเขตแดนอินเดีย ปัจจุบันคือหมู่บ้านปิปาระหะวะ แขวงพัสติ รัฐอุตตรประเทศ ส่วนพื้นที่นอกนั้นอยู่ในเขตเนปาล

ที่ปิปาระหะวะ มีซากเมืองและวัดพุทธศาสนาที่ใหญ่โตสมบูรณ์ว่าเนปาล แต่ต้องเป็นเมืองที่สร้างขึ้นหลังจากเมืองกบิลพัสดุ์ในเนปาล (ติลวราโกฏ) นับศตวรรษ เพราะกำแพงเมืองและตัวอาคารสร้างด้วยอิฐแล้วเป็นเหตุให้ชาวพุทธทั่วโลกยอมรับว่า ปิปาระหะวะ เป็นกบิลพัสดุ์จริงๆ คือมีซากวัดขนาดใหญ่ตั้งอยู่บนเนินสูง มีพื้นที่ประมาณ 7 ไร่ และที่สำคัญที่สุดมีซากพระมหาสถูป มีฐานกว้างด้านละประมาณ 1 เส้น ที่สถูปนี้ อังกฤษได้ขุดค้นพบพระบรมธาตุที่ชาวกบิลพัสดุ์บรรจุไว้

(ผู้สนใจโปรดอ่านรายละเอียดจากหนังสือ ประวัติวัดสระเกศ และจดหมายเหตุเรื่อง พระสารีริกธาตุเมืองกบิลพัสดุ์ จัดพิมพ์โดยวัดสระเกศ เมื่อ 16 ตุลาคม 2541)

กบิลพัสดุ์ (ปิปาระหะวะ) ในอินเดียคงเป็นนครที่สร้างขึ้นและร้างไปหลังพุทธปรินิพพานไม่นาน เพราะเมื่อพระถังซัมจั๋งเดินทางมาถึงนครนี้ในพุทธศตวรรษที่ 14 ท่านบันทึกเรื่องราวไว้ว่ากบิลพัสดุ์แห่งนี้ถูกทิ้งร้างไปนานแล้ว (ดูบันทึกพระถังซัมจั๋ง ฉบับภาษาไทย มูลนิธิอภิธรรม วัดมหาธาตุ จัดพิมพ์ 2515)

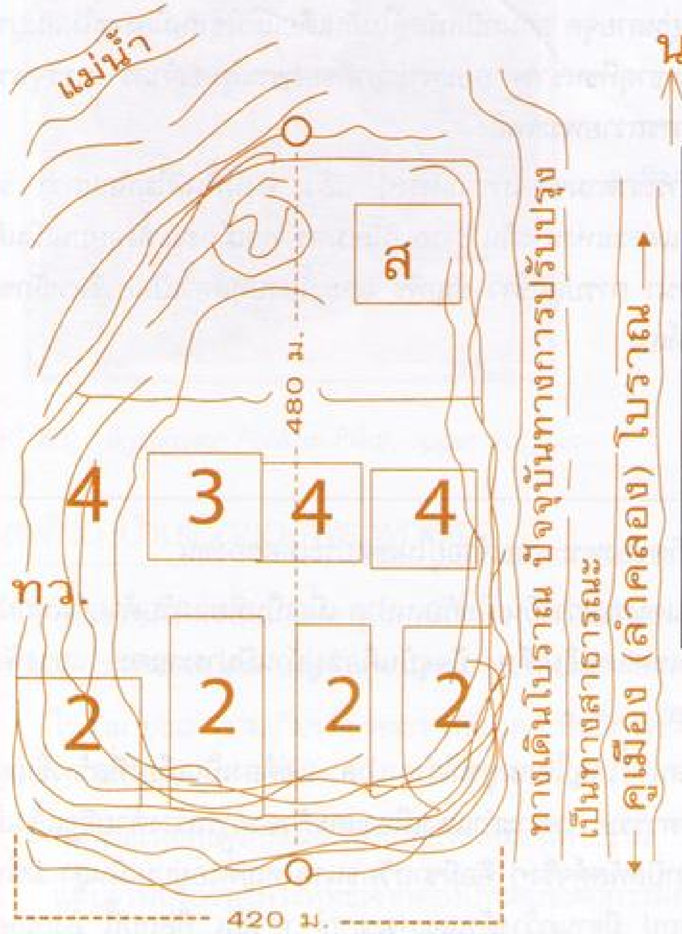
แม่น้ำ
น
ส
480 ม.
4
3
4
4
ทว.
2
2
2
2
ทางเดินโบราณ ปัจจุบันทางการปรับปรุง
เป็นทางสาธารณะ
คูเมือง (ลำคลอง) โบราณ
420 ม.

ผังเมืองกบิลพัสดุ์ 2
แสดงที่ตั้งสถานที่ต่าง ๆ
ภายในกำแพงเมือง
มาตราส่วน 1: 2,000

เนื่องจากสภาพเมืองขุดแต่งไว้เพียงบางส่วน เกือบทั้งหมดยังเป็นเนินสูง 5-7 เมตร (จัดระดับจากจุดหมายเลข 4) จึงพออนุมานได้ว่าแต่ละสถานที่คืออะไร (อาจผิดพลาดได้) จุดหรือสถานที่สามารถระบุหรือกำหนดได้ คือ ส.ทว. 3 และ 4

1. เขตพระราชฐาน
2. เขตพระราชฐานชั้นนอก เป็นที่พระทับของราชวงค์และเหล่าเสนาที่ถวายอารักขา
3. สัณฐาคาร (ห้องประชุม-โถง-โล่ง)
4. พระลานหลวง

ทว. พระทวาร (ประตูเมือง)

ส. สระเก็บน้ำในเขตพระราชฐาน

กบิลพัสดุ์โบราณ (2)

TILAURAKOT

มาตราส่วน 1: 2,000

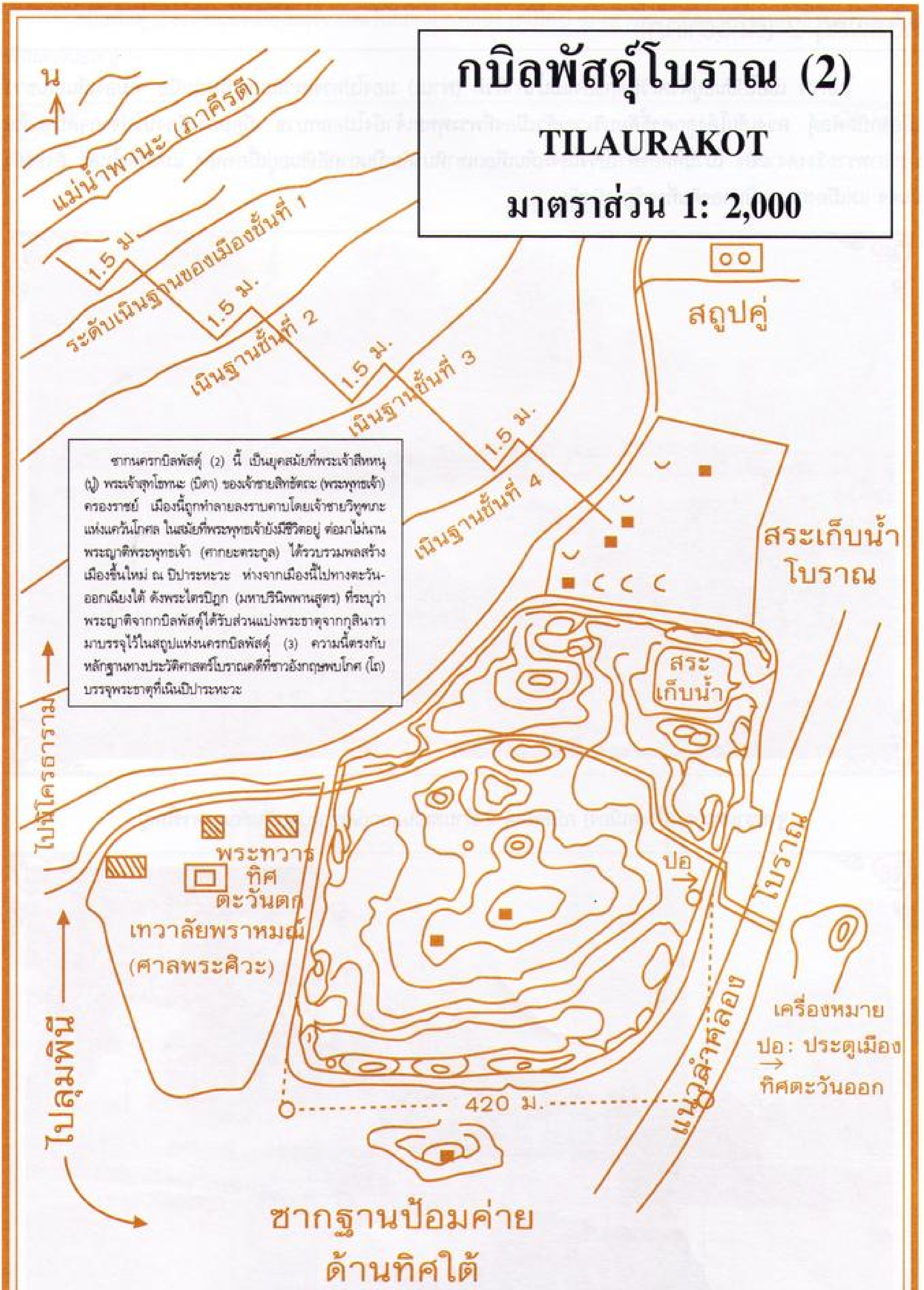
น
แม่น้ำพานะ (ภาคีรตี)
1.5 ม.
ระดับเนินฐานของเมืองชั้นที่ 1
1.5 ม.
เนินฐานชั้นที่ 2
1.5 ม.
เนินฐานชั้นที่ 3
1.5 ม.
เนินฐานชั้นที่ 4
สถูปคู่
สระเก็บน้ำโบราณ
สระเก็บน้ำ
ไปนิโครธาราม
พระทวารทิศตะวันตก
เทวาลัยพราหมณ์ (ศาลพระศิวะ)
ปอ
โบราณ
แนวลำคลอง
เครื่องหมาย
ปอ: ประตูเมือง
ทิศตะวันออก
420 ม.
ไปลุมพินี
ซากฐานป้อมค่าย ด้านทิศใต้

ซากนครกบิลพัสดุ์ (2) นี้ เป็นยุคสมัยที่พระเจ้าสีหหนุ (ปู่) พระเจ้าสุทโธทนะ (บิดา) ของเจ้าชายสิทธัตถะ (พระพุทธเจ้า) ครองราชย์ เมืองนี้ถูกทำลายลงราบคาบโดยเจ้าชายวิฑูฑภะแห่งแคว้นโกศล ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังมีชีวิตอยู่ ต่อมาไม่นาน พระญาติพระพุทธเจ้า (ศากยะตระกูล) ได้รวบรวมพลสร้างเมืองขึ้นใหม่ ณ ปิปราระหวะ ห่างจากเมืองนี้ไปทางตะวันออกเฉียงใต้ ดังพระไตรปิฎก (มหาปรินิพพานสูตร) ที่ระบุว่า พระญาติจากกบิลพัสดุ์ได้รับส่วนแบ่งพระธาตุจากกุสินารามาบรรจุไว้ในสถูปแห่งนครกบิลพัสดุ์ (3) ความนี้ตรงกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีที่ชาวอังกฤษพบโกศ (โถ) บรรจุพระธาตุที่เนินปิปราระหวะ

กบิลพัสดุ์ 2 (ติลวราโกฏ)

ในภาพ เมื่อไปยืนอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำภาคีรตี (พานะ) มองไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ จะมองเห็นเนินซากเมืองกบิลพัสดุ์ ตรงเส้นโค้งลูกศรชี้คือบริเวณตัวเมืองที่พระพุทธเจ้ายังไม่ออกบวช เมื่อมองเมืองนี้ไปจากจุดนี้จะเห็นปราสาทราชวังงดงามยิ่ง ในวันที่ท้องฟ้าโปร่งใสจะเห็นเทือกเขาหิมาลัยเป็นฉากสีเงินอยู่เบื้องหลัง แม่น้ำยังไหลรี่ สิงขรยังมั่นคง แต่เมืองกลายเป็นกองดินที่รกชัฏ อนิจจัง

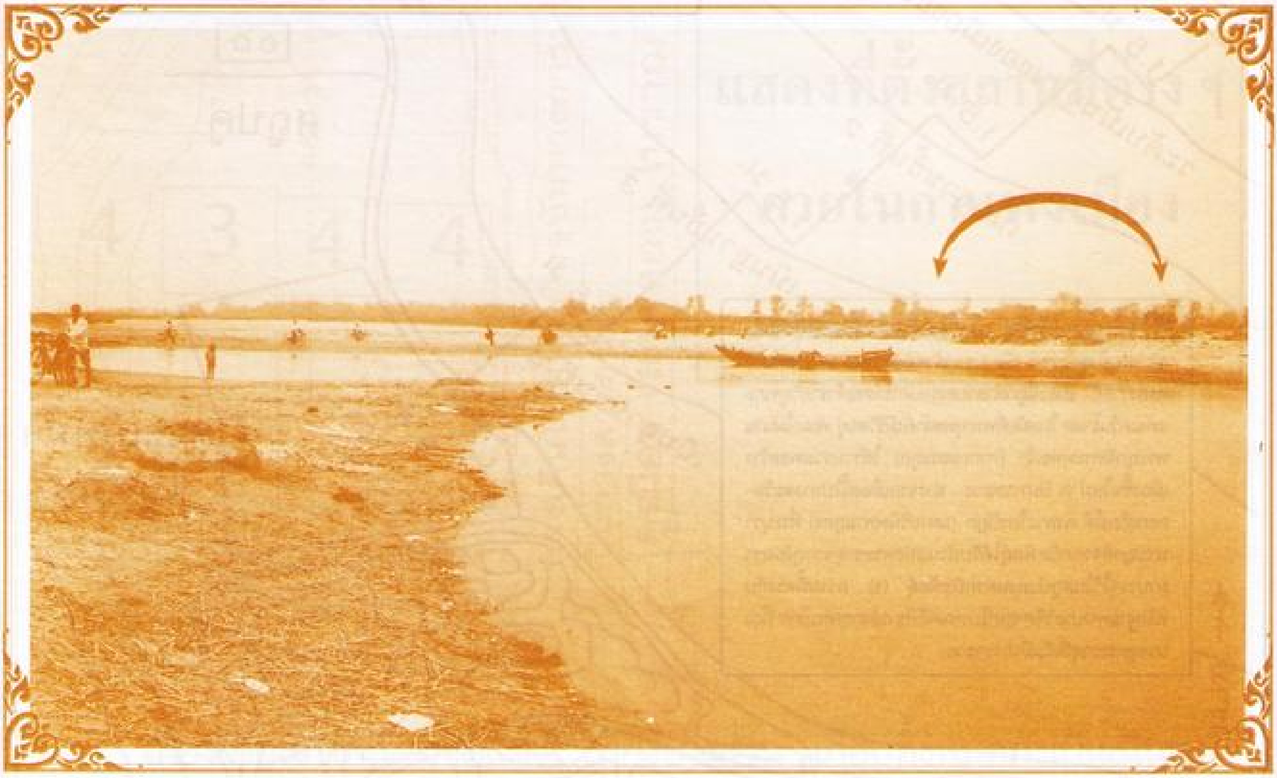

ฐานซากทวาร (ประตูเมือง) กบิลพัสดุ์ 2 ด้านตะวันออกถัดเข้าไปจะเป็นสัณฐาคารใหญ่

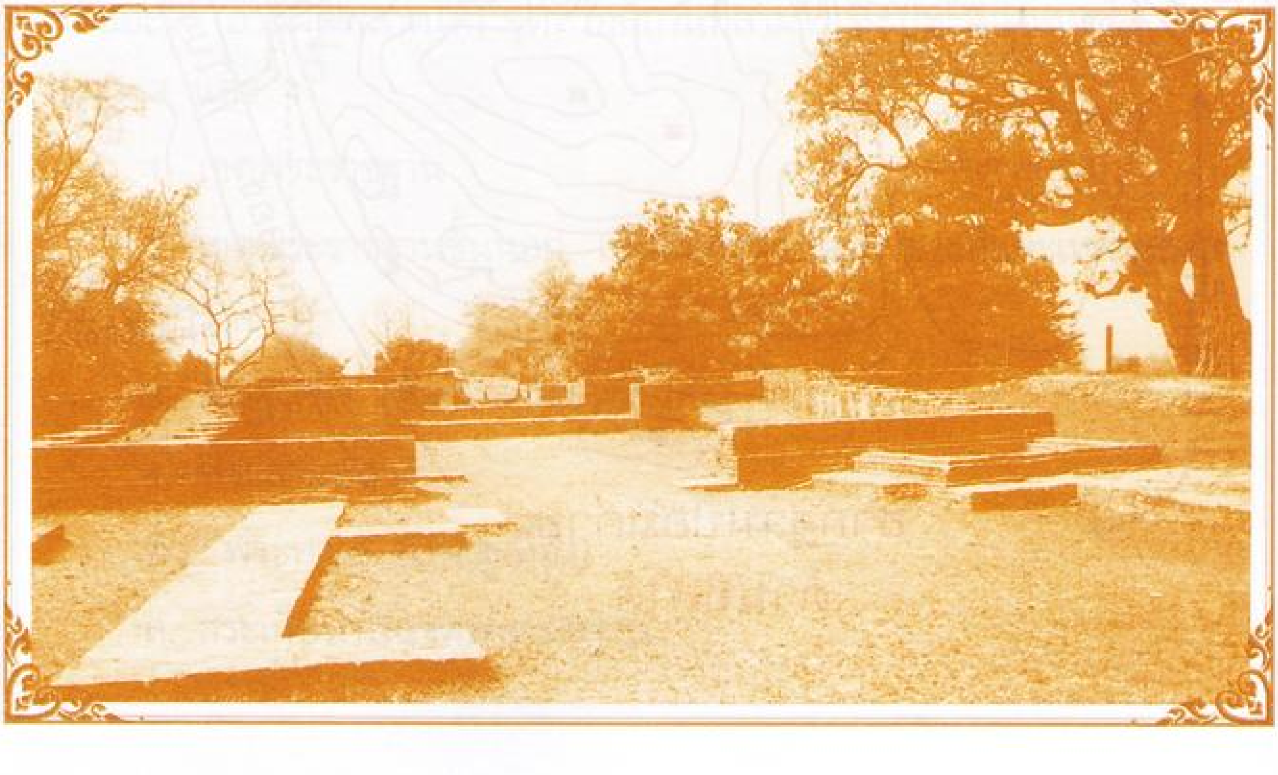

กบิลพัสดุ์ 2 สภาพของเมืองมองจากตะวันออกผ่านคลอง (คูเมือง) และลานหน้าเมือง (ตรงลูกศรชี้ คือประตูเมืองด้านตะวันออก)

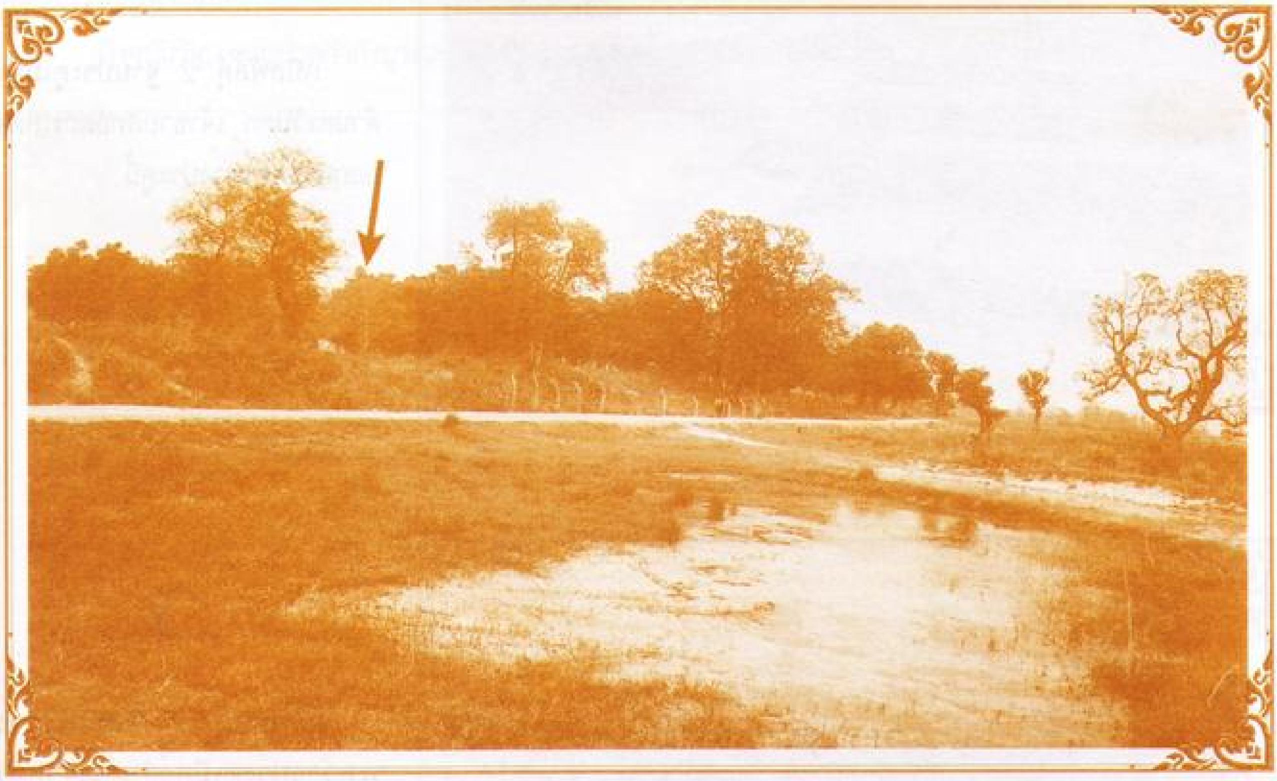

กบิลพัสดุ์ 2 ซากปราสาทราชฐาน ภายในเขตราชฐานชั้นใน

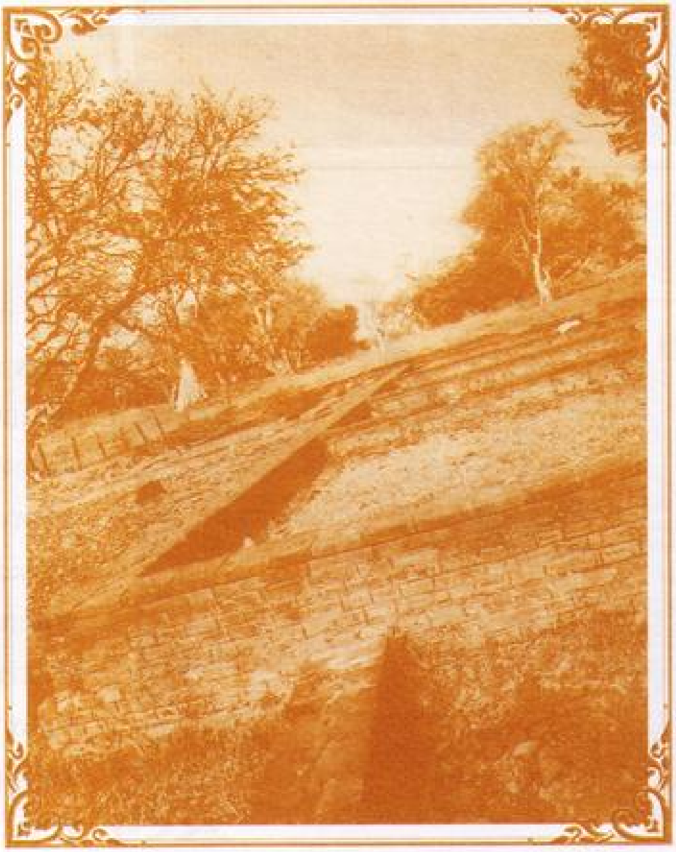

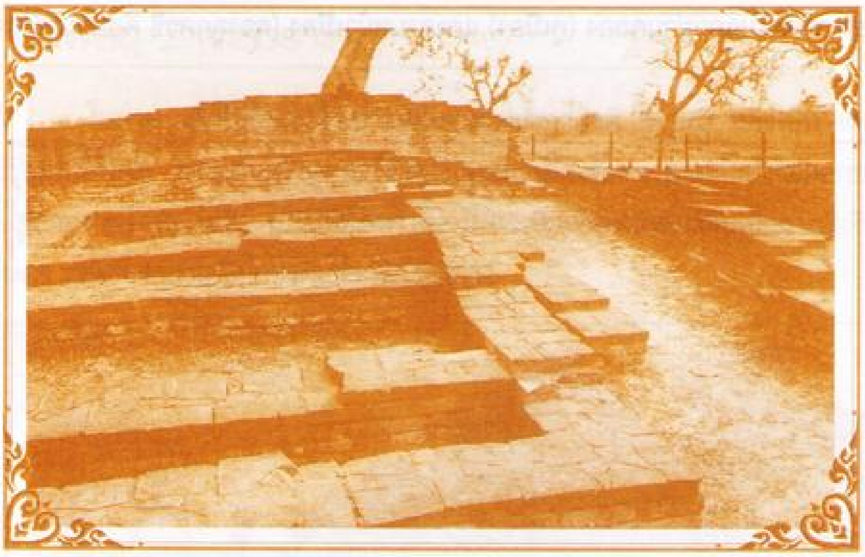

กบิลพัสดุ์ 2 ฐานประตูเมืองด้านตะวันตก เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบรรพชาทางประตูนี้

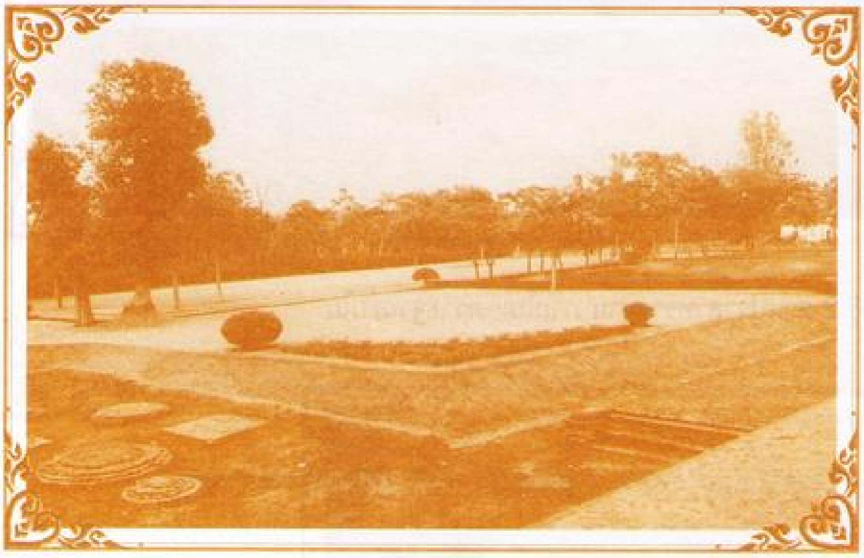

กบิลพัสดุ์ 2 พื้นที่โล่งว่างระหว่างประตูเมืองกับสัณฐาคาร (ห้องประชุมใหญ่)

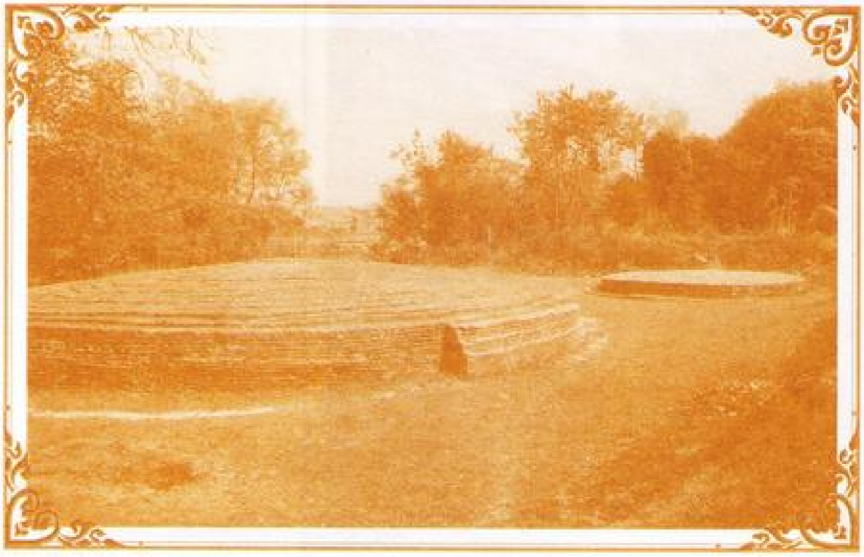

กบิลพัสดุ์ 2 สถูปคู่อยู่บนเนินห่างจากตัวเมืองไปด้านตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 25 เส้น สถูปทั้งสองนี้บรรจุธาตุ (อัฐิ) พระพุทธบิดามารดา พึงสังเกตฐานของสถูปอยู่ต่ำกว่าระดับดินปัจจุบันประมาณ 2 เมตร ส่วนบนของสถูปนั้นขาดหายไป คงทานกระแสน้ำไหลหลากเชี่ยวกรากจากเขาหิมาลัยไม่ได้ ฐานสถูปที่ยังคงอยู่เป็นเพราะดินทรายไหลมาทับถมไว้

กบิลพัสดุ์ 2 ห่างจากตัวเมืองกบิลพัสดุ์ลงไปทางตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 2 กิโลเมตร มีซากโบราณสถานสำคัญยิ่งแห่งหนึ่ง วัดนิโครธาราม (กุทานะ) ซึ่งพุทธบิดาสร้างถวายพระพุทธเจ้า เพื่อประทับเป็นการถาวรเมื่อเสด็จกบิลพัสดุ์ ที่วัดนี้พระพุทธเจ้าแสดงเวสสันดรชาดกโปรดพระญาติ และแสดงโปรดชาวสักกะอีกมาก

ปัจจุบันรัฐบาลเนปาลกำลังบูรณะ โดยรับเงินอุดหนุนจากชาวพุทธญี่ปุ่น ได้หวัน และเงินของเนปาล

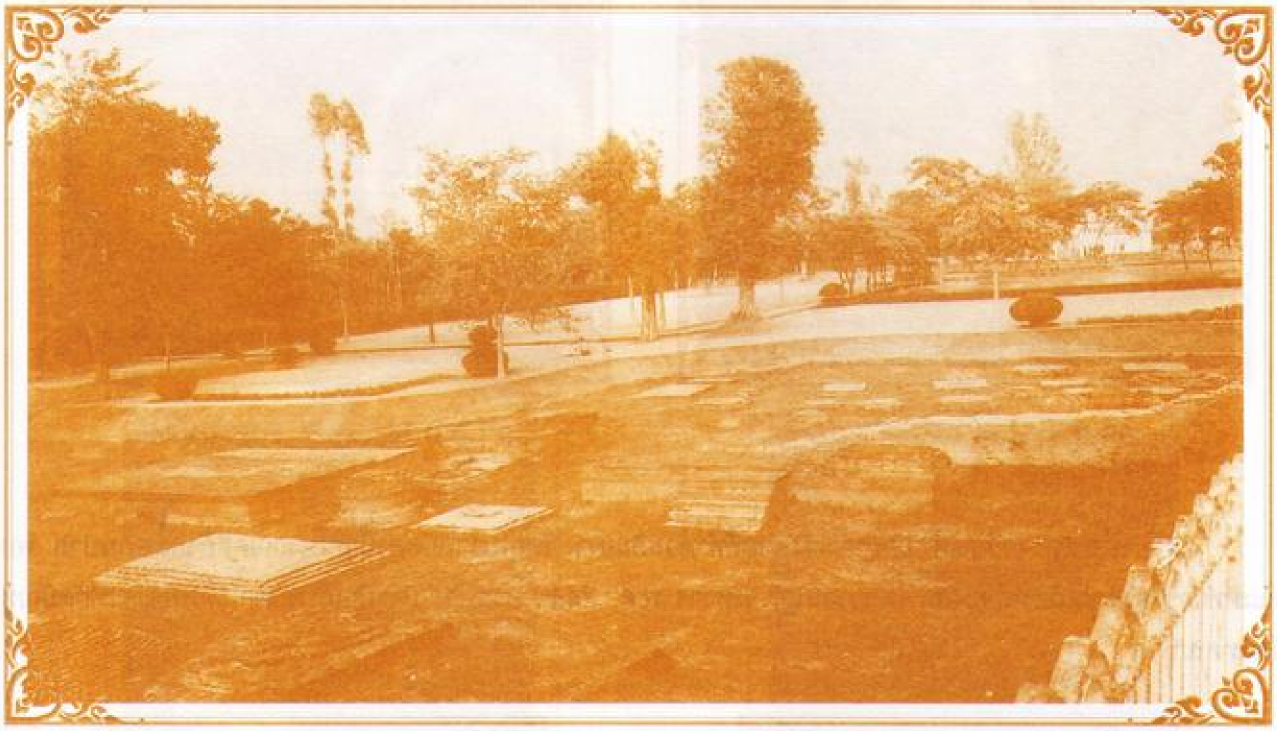

กบิลพัสดุ์ 2 วัดนิโครธาราม ในภาพคือซากมูลคันธกุฎี (กุฎีพระพุทธเจ้า) ก่อนบูรณะเป็นเนินดินใหญ่ เมื่อขุดลงไปพบโบราณสถานเหล่านี้ รวมทั้งซากสระน้ำที่ดินทับถมอยู่ด้วย

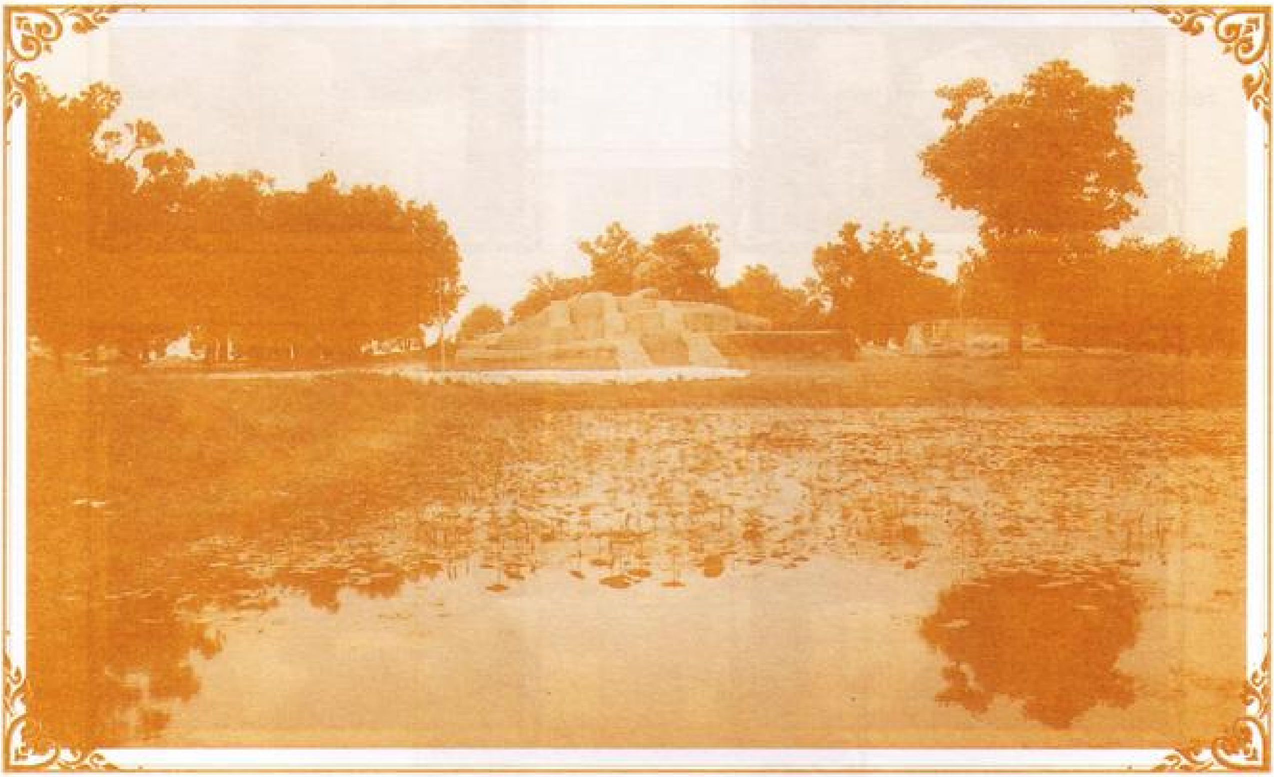

ส่วนหัวของศิวลึงค์ที่พบจากเขตพระราชฐานชั้นใน ซากกบิลพัสดุ์ 2 อยู่ลึกลงในดินและซากเมือง 4 เมตรเศษ

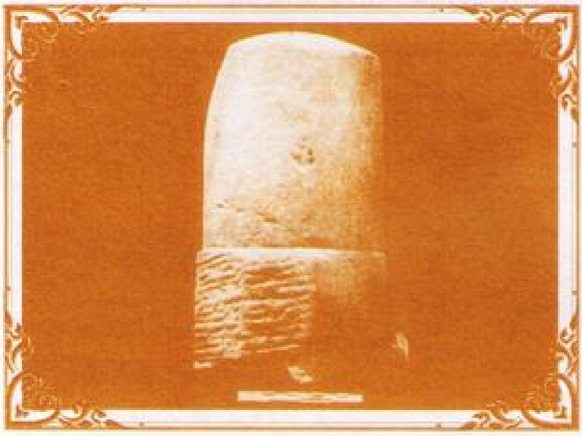

P1.#3Kudan: broken linga

ตราประทับทำด้วยกระดูกสัตว์ (คล้ายงาช้าง) ได้จากบริเวณพระราชฐานชั้นนอก

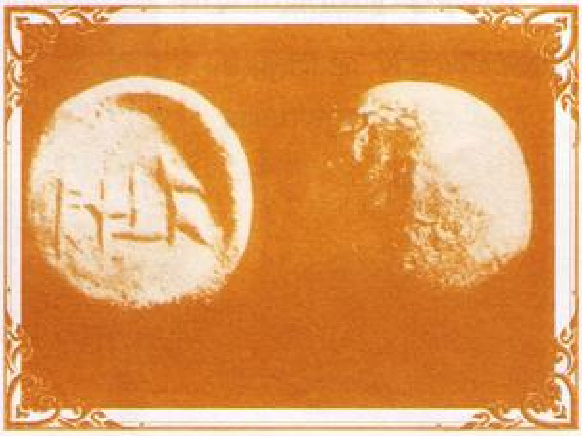

(P1.#3) Tilaurakot: Sakva token

เครื่องประดับ เครื่องใช้ และของเด็กเล่นที่ทำด้วยดินเผา วัตถุโบราณเหล่านี้นักโบราณคดีอังกฤษ-เนปาล พบขณะที่ทำการขุดซากเมืองกบิลพัสดุ์ (ติลวราโกฏ) ระหว่าง พ.ศ. 2440 - 2520 ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์กัตมัณฑุ ประเทศเนปาล

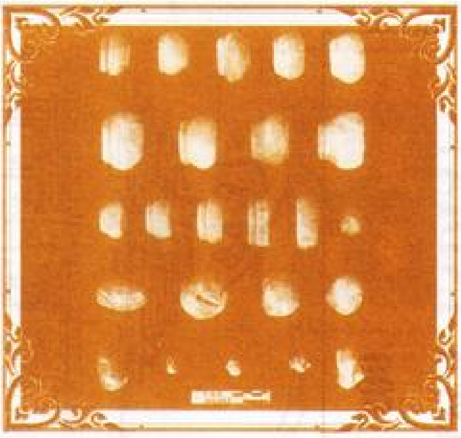

(P1.#15)Tilaurakot: terra-cotta beads

9.Tilaurakot: Terra-cotta human figurines

10. Tilaurakot: Term-cotta animal figurines

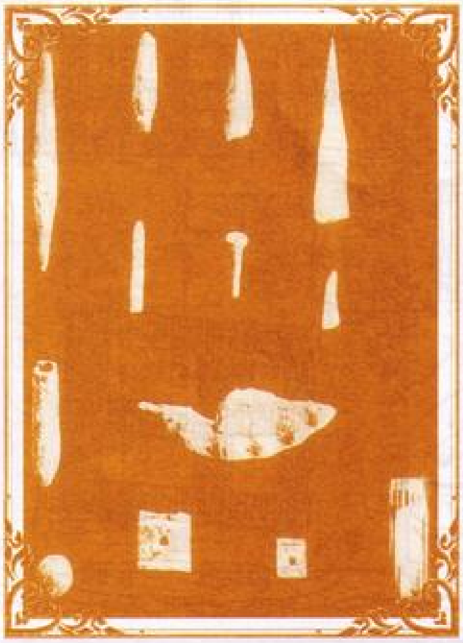

16. Tilaurakot: Bone and ivory objects

กบิลพัสดุ์ (PIPARAHAWA INDIA)
มาตราส่วน 1: 1,500

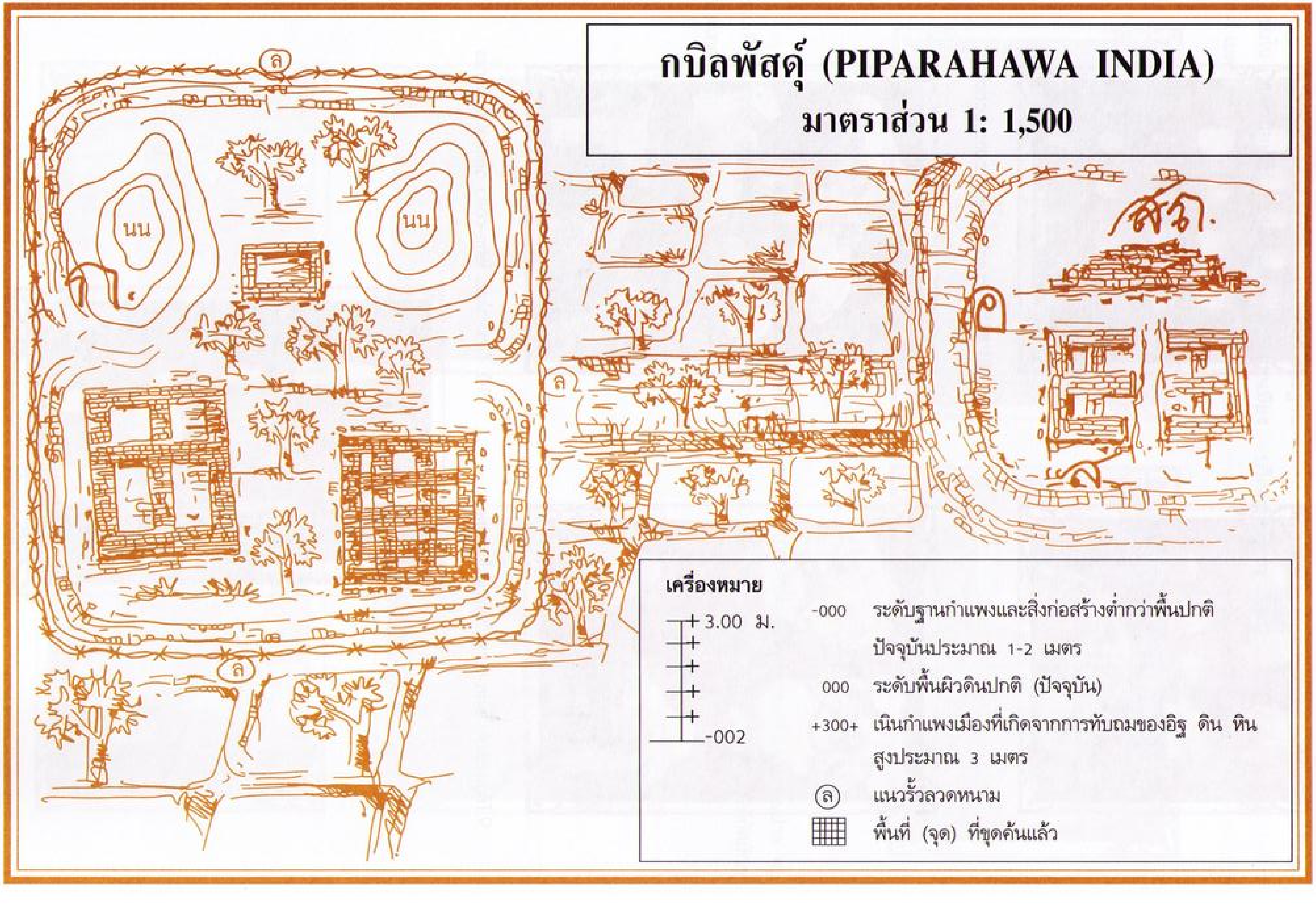

เครื่องหมาย

-000	ระดับฐานกำแพงและสิ่งก่อสร้างต่ำกว่าพื้นปกติ ปัจจุบันประมาณ 1-2 เมตร
000	ระดับพื้นผิวดินปกติ (ปัจจุบัน)
+300+	เนินกำแพงเมืองที่เกิดจากการทับถมของอิฐ ดิน หิน สูงประมาณ 3 เมตร
ⓛ	แนวรั้วลวดหนาม
▦	พื้นที่ (จุด) ที่ขุดค้นแล้ว

กบิลพัสดุ์ 3
PIPARAHAWA อินเดีย

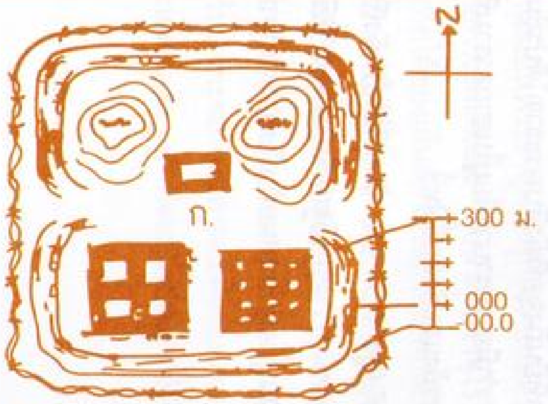

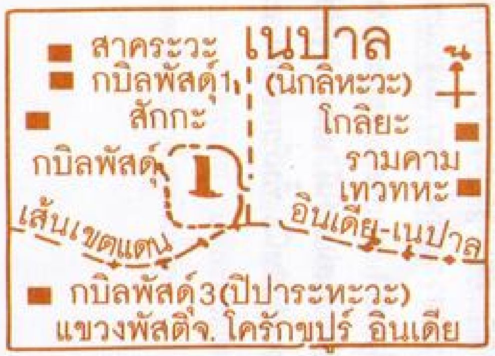

เมื่อครั้งอังกฤษยึดครองอินเดียได้ปักปันเขตแคว้นสักกะ - โกลิยะโบราณตอนเหนือที่ติดกับเขาหิมาลัย ให้ประเทศเนปาลไป 3 ใน 4 โดยติดเอาสวนลุมพินีที่พระพุทธเจ้าประสูติไปด้วย ส่วนพื้นที่ทางใต้อีกประมาณ 150 ตร.กม. ติดอยู่ในเขตอินเดีย จึงเป็นเหตุให้เมืองหลวงของประเทศ (แคว้น) สักกะโบราณ (กบิลพัสดุ์) แห่งที่ 3 ตกไปอยู่ในเขตอินเดีย

ระหว่าง พ.ศ. 2420-2450 นักโบราณคดีอังกฤษพบ 2 เนินใหญ่ กลางทุ่งนา แขวงพัสดิ (BASTI) ผลการขุดค้นศึกษาเนินแรกพบว่า เป็นซากนครโบราณ มีอายุประมาณ 2,500-3,000 ปี แต่ไม่อาจระบุได้ว่าเป็นเมืองอะไร ต่อมาเมื่อขุดค้นเนินที่สอง ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากเนินแรกไปทางทิศอาคเนย์ประมาณ 2 กม. พบว่าเป็นวัดโบราณ มีอายุพอๆ กับเนินแรก และเมื่อขุดเจาะลงไปในสถูป (เจดีย์) พบโกศ (โถ) ที่ฝาโกศมีจารึกว่าภายในโกศคือพระสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าที่พระญาติชาวกบิลพัสดุ์ได้รับส่วนแบ่งมาบรรจุไว้ จึงสามารถชี้ (ระบุ) ได้ว่าซากเมืองที่พบในเนินแรกคือกบิลพัสดุ์ 3 (TILAURAKOT) เพราะกบิลพัสดุ์ 2 ถูกทำลายโดยเจ้าวิฑูฑภะจากสาวัตถี ก่อนพุทธปรินิพพานไม่นาน

ซากโบราณสถานที่อังกฤษสำรวจพบระหว่าง พ.ศ. 2420-2443 แล้วทำรั้วกั้นประกาศเป็นเขตสงวนบุคคลรื้อถอน ปรับ 5,000 รูปี ระหว่าง 2510-20 รัฐบาลอินเดียทำการขุดแต่งสำรวจเพิ่มเติม ก. ตัวเมืองประมาณ 20 ไร่ อ.พระอารามประมาณ 6 ไร่ ถ. พระสถูปบรรจุพระธาตุที่พระญาติพระพุทธเจ้าได้รับส่วนแบ่งมา 1 ใน 8 ส่วน หลังถวายพระเพลิงเมื่อ พ.ศ. 1 (หนึ่ง) ส. กุฎี วิหารที่อยู่ของสงฆ์

เครื่องหมาย

3.00+ -000 ระดับฐานกำแพงและสิ่งก่อสร้างต่ำกว่าพื้นปกติ ปัจจุบันประมาณ 1-2 เมตร

000 -000 000 ระดับพื้นผิวดินปกติ (ปัจจุบัน)

+300+ เนินกำแพงเมืองที่เกิดจากการทับถมของอิฐ ดิน หิน สูงประมาณ 3 เมตร

ⓐ แนวรั้วลวดหนาม

▦ พื้นที่ (จุด) ที่ขุดค้นแล้ว

นน. ดิน อิฐ ซากวังที่ทับถมกันเป็นเนิน

(หมายเหตุ) สนใจรายละเอียดของกบิลพัสดุ์ 3 และพระสถูป โปรดศึกษาได้จากหนังสือประวัติพระสารีริกธาตุเมืองกบิลพัสดุ์ วัดสระเกศ พิมพ์อนุสรณ์งานกฐินพระราชทาน พ.ศ. 2541

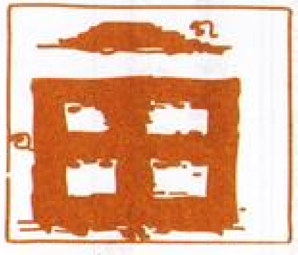

มาตราส่วน 1: 3,000

สถูปปิปาระหะวะ (กบิลพัสดุ์ 3)

ภาพนี้จำลองภาพด้านตัด (ผ่าครึ่ง) ตัดสถูปให้เห็นศูนย์กลางสถูปว่ามีลักษณะอย่างไร

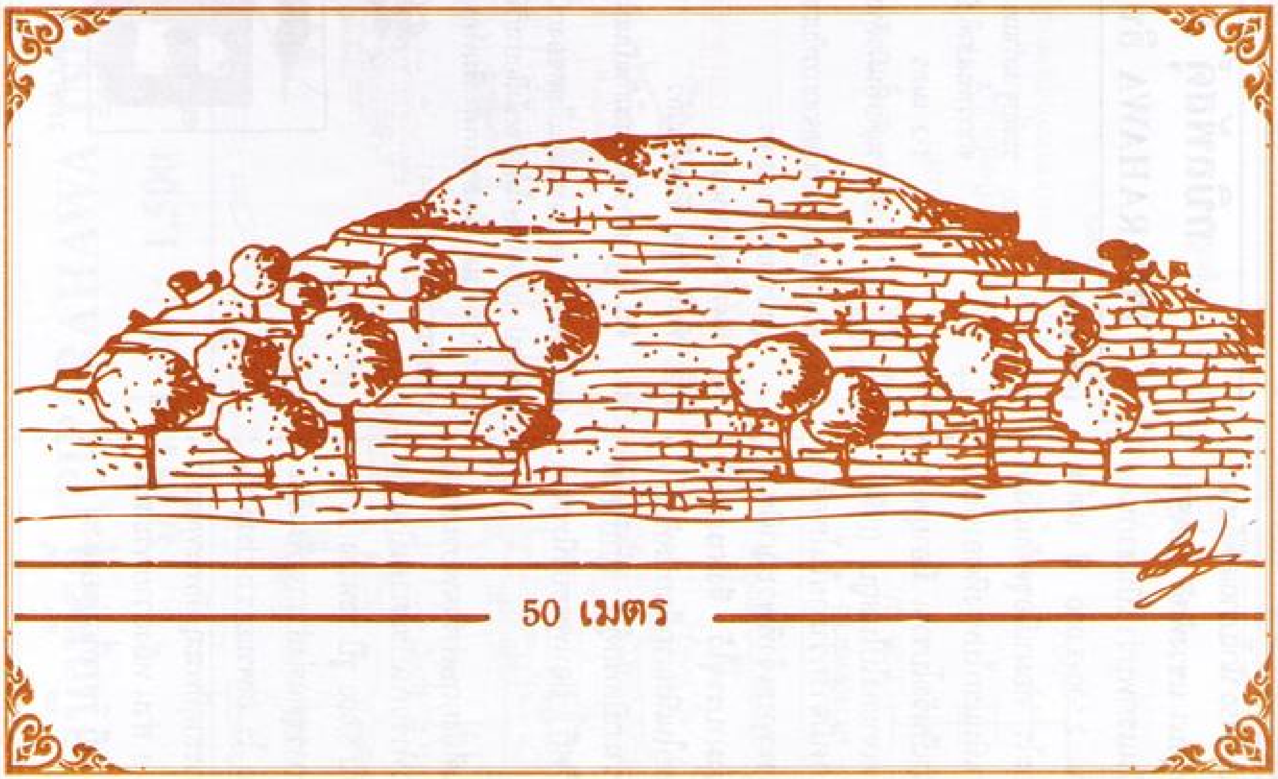

ตัวหีบศิลาที่เก็บพระสารีริกธาตุและมหาสมบัติไว้นั้น ตั้งอยู่เบี่ยงจากศูนย์กลาง 71 เซนติเมตร ส่วนตรงศูนย์กลางเป็นท่อดินเหนียว ลึกจากยอดสถูปลงไปจนถึงฐานล่าง เป็นท่อกลมบ้าง สี่เหลี่ยมบ้าง นักโบราณคดีระบุว่า ท่อนี้เป็นที่ใส่คันฉัตรได้ทั้งหินและไม้

พระเทพญาณเวที (ลมูล) ไปเยี่ยมชมสถูปนี้เมื่อ พ.ศ. 2517 ในโอกาสนั้นท่านให้ข้าพเจ้าติดตามรับใช้ท่าน จึงมีโอกาสได้ทัศนศึกษาสถูปนี้ และซากกบิลพัสดุ์ (2) ขณะนั้นเจ้าหน้าที่กำลังขุดแต่งอยู่จึงขออนุญาตขึ้นส่วนบนของสถูปที่เขาเจาะอิฐประมาณ 3 เมตร ลองใช้เชือกหยั่งดู จากจุดที่ยืนถึงจุดที่ตั้งหีบพระธาตุได้ประมาณ 8 เมตร ในการไปครั้งนั้นชาวนาที่อยู่ใกล้ๆ สถูปได้นำข้าวสารดำมาให้ 1 กำมือ ทราบว่ามีอยู่ในซากอารามที่ตั้งอยู่ติดกับสถูป คนไทยที่ไปครั้งหลังๆ ต่างแสวงหากันไปบูชา ในฐานะของขลังและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

อิฐที่ใช้สร้างสถูปวัดได้ดังนี้ กว้าง 10.1 ซม. ยาว 25 ซม. หน้า (สูง) 7.6 ซม. วัสดุที่ใช้เป็นตัวเชื่อม (ประสาน) ระหว่างอิฐแต่ละก้อนใช้ดินเหนียวผสมยางไม้ และก่ออิฐใช้ด้านหน้ากว้างของอิฐก่อขึ้นไป ตรงที่เขียนอักษร "ห" คือหีบศิลาที่ตั้งให้ด้านยาวไปทางทิศเหนือ พื้นที่รองรับหีบจะตั้งอยู่ในระดับเสมอกันกับทางเดินทักษิณ (เวียนขวา) (ปท.)

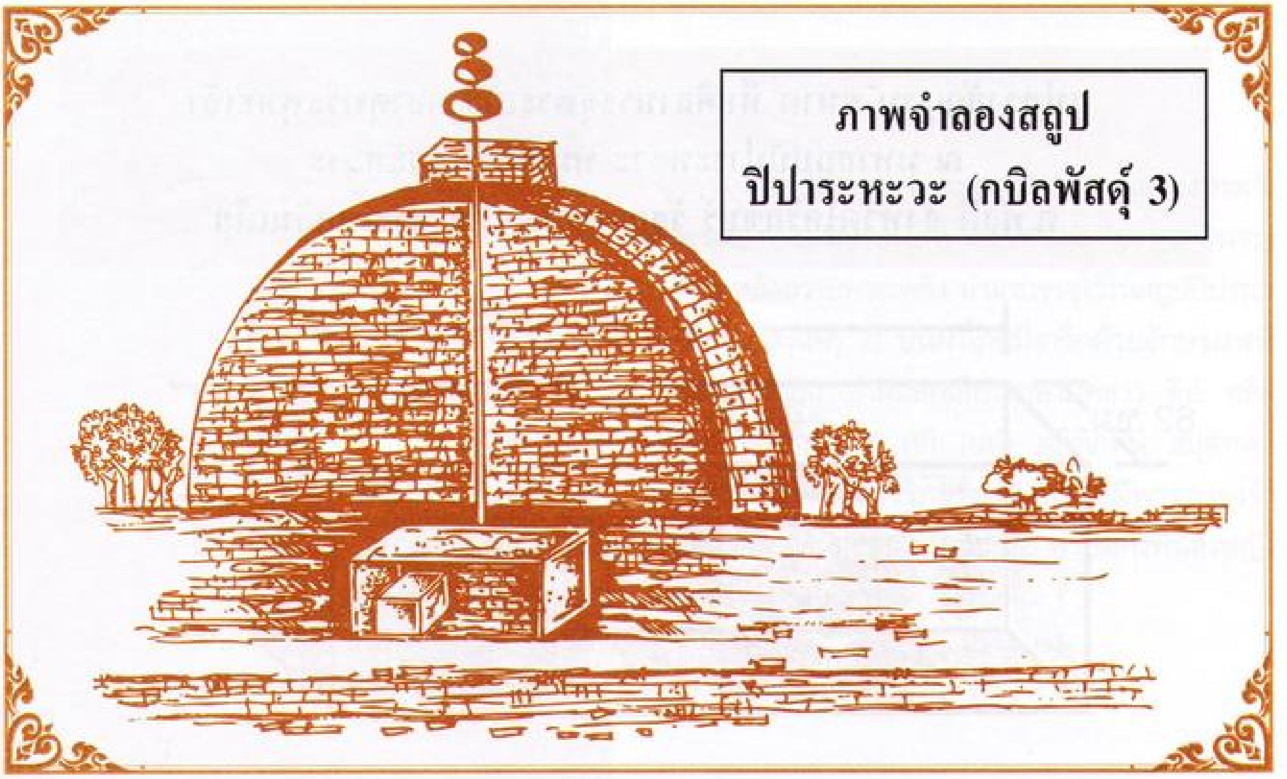

ภาพจำลองสถูป
ปิปาระหะวะ (กบิลพัสดุ์ 3)

สถูปนี้คณะนักโบราณคดีอังกฤษได้จำลองภาพ (ผ่าครึ่งซีก) ขององค์สถูป เพื่อให้เห็นลักษณะภายนอก ภายใน และวิธีการสร้างสถูป (ถูปะ) ของชาวอินเดียโบราณ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีคล้ายคลึงกันทุกๆ เมือง เช่น ที่กบิลพัสดุ์ เทวทหะ เวสาลี กุสินารา และปาวา

ในการบรรจุพระสารีริกธาตุนั้นจะนิยมใส่โกศ (โถ) และหีบทำด้วยศิลา แล้วบรรจุไว้ใต้ฐานสถูป (ลึกลงพ้นพื้นผิวดินลงไป)

ภาพนี้ถ่ายจากสถูปจำลอง (model) ในห้องแสดงโบราณวัตถุอินเดียโบราณก่อนและสมัยพุทธกาล ในพิพิธภัณฑ์แห่งชาติอินเดีย นครกัลกัตตา

จากจารึกบนฝาโกศ (โถ) ที่ขุดได้จากสถูปนี้เป็นหลักฐานยืนยันได้ชัดเจนว่า กระดูกที่บรรจุอยู่ในโกศ (โถ) ศิลานั้นเป็นพระธาตุพระพุทธเจ้าแน่นอน พระญาติของพระพุทธเจ้าเมื่อได้รับส่วนแบ่ง 1 ใน 8 จากกุสินาราหลังถวายพระเพลิงแล้ว จึงนำมาบรรจุไว้ในสถูปห่างจากตัวเมืองกบิลพัสดุ์ (1) ประมาณ 20 กิโลเมตร ปัจจุบันอยู่ทางทิศใต้ของเส้นเขตแดนประเทศอินเดีย-เนปาลประมาณ 20 เส้น อยู่ในหมู่บ้านปิปาระหะวะ ตำบลพัสดิ มูลเหตุการย้ายเมืองคงเนื่องจากกบิลพัสดุ์ (1) เดิม ที่อยู่ทางตะวันตกของลุมพินี (อยู่ในเขตเนปาล) คงถูกทำลายอย่างสิ้นซิงจากกษัตริย์วิฑูฑภะแห่งสาวัตถีเมื่อรวมพลได้ใหม่ชาวศากยะจึงสร้างเมืองใหม่ห่างไปทางทิศใต้ของกบิลพัสดุ์เดิมประมาณ 1 โยชน์ แต่ยังคงเกาะกลุ่มอยู่ในดินแดนแคว้นสักกะนั่นเอง เมื่ออังกฤษปักปันเขตแดนอินเดีย-เนปาล ทำให้แคว้นสักกะของชาวศากยะต้องแยกออกเป็น 2 ประเทศ แต่ละประเทศต่างก็อ้างว่ากบิลพัสดุ์แท้จริงอยู่ในเขตประเทศของเขา ถ้าพิจารณาจากประวัติศาสตร์แล้วถูกด้วยกันทั้งคู่

รูปทรงสัณฐาน ขนาด หีบศิลาบรรจุพระสารีริกธาตุพระพุทธเจ้า ณ มหาสถูปปิปาระหะวะ หมู่บ้านปิปาระหะวะ ต.พัสติ จังหวัดโครักขปูร์ รัฐอุตตรประเทศ ประเทศอินเดีย

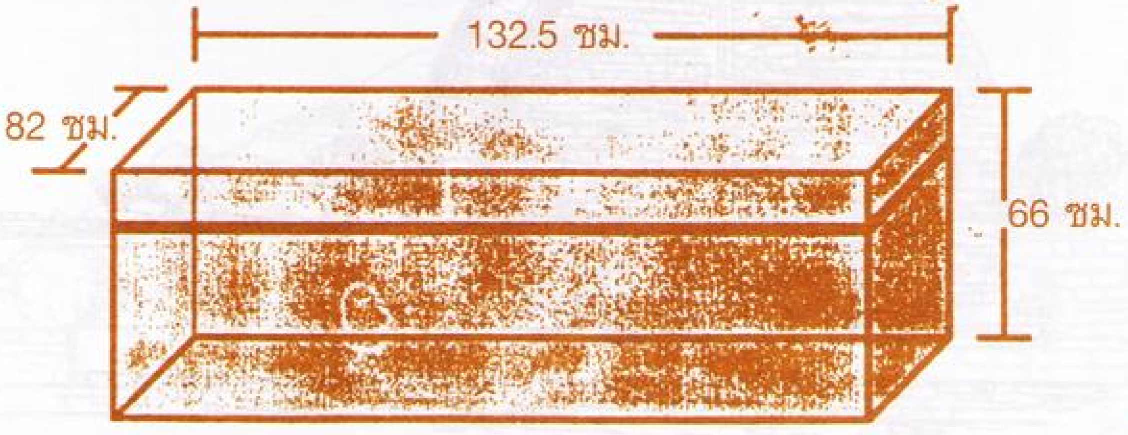

ขนาดของหีบศิลานี้ (วัดรอบนอก) ยาว 132.5 ซม. กว้าง 82 ซม. สูง 66 ซม. นักโบราณคดีอังกฤษได้ชั่งน้ำหนักไว้ดังนี้ ฝาปิดหนัก 408 ปอนด์ หรือ 180.5 กิโลกรัม ตัวหีบ 1,600 ปอนด์ หรือ 730 กิโลกรัม ข้าพเจ้าเคยไปชมที่พิพิธภัณฑ์โครักขปูร์เมื่อปี 2518 เพื่อต้องการทราบว่าหีบและฝาหนาสักเท่าไร ความหนาของเนื้อศิลาคงทราบได้แต่ฝาประมาณ 6 ซม. ส่วนตัวหีบไม่อาจทราบได้เพราะฝาทับอยู่ แต่พอสันนิษฐานได้คงหนากว่าฝาแน่นอน น่าเสียดายที่เขาห้ามถ่ายภาพ ต่อมาเมื่อปี 2528 ข้าพเจ้าไปชมอีกครั้งหนึ่ง ปรากฏว่าหีบศิลาได้ถูกย้ายไปไว้ที่อื่นเสียแล้ว

พระบรมสารีริกธาตุ (กระดูกพระพุทธเจ้า)

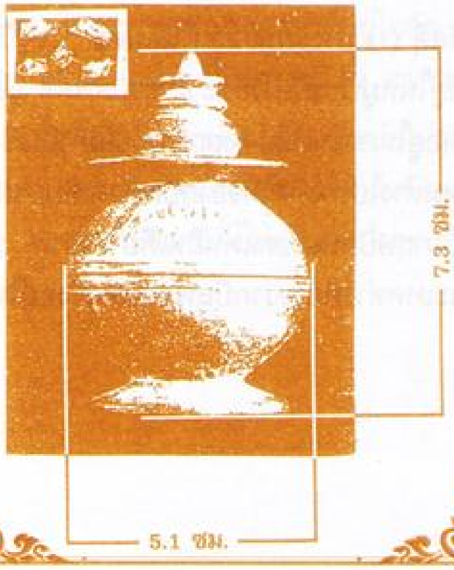

โกศ (โถ) หินบรรจุพระบรมธาตุที่นักโบราณคดีชาวอังกฤษขุดได้จากซากสถูปของชาวศากยะแห่งเมืองกบิลพัสดุ์ ภายในโกศ (โถ) มีพระบรมสารีริกธาตุ (กระดูกพระพุทธเจ้า) บรรจุอยู่

บนฝาโกศมีจารึกด้วยอักษรอินเดียโบราณ (มาคธี) อ่านออกเสียงภาษามคธว่า

อิยํ สลิลนิธเน พุธส ภควเต สกิ (ยนํ) สุกิติภตินํ

แปลว่า นี้ที่ฝังพระสารีริกธาตุแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าของศากยะ พี่น้องชายผู้มีเกียรติ พร้อมทั้งพี่น้องหญิงพร้อมทั้งบุตรและชายา

หมายเหตุ นี่เป็นภาพย่อส่วน แต่ของจริงมีขนาดดังตัวเลขในภาพ

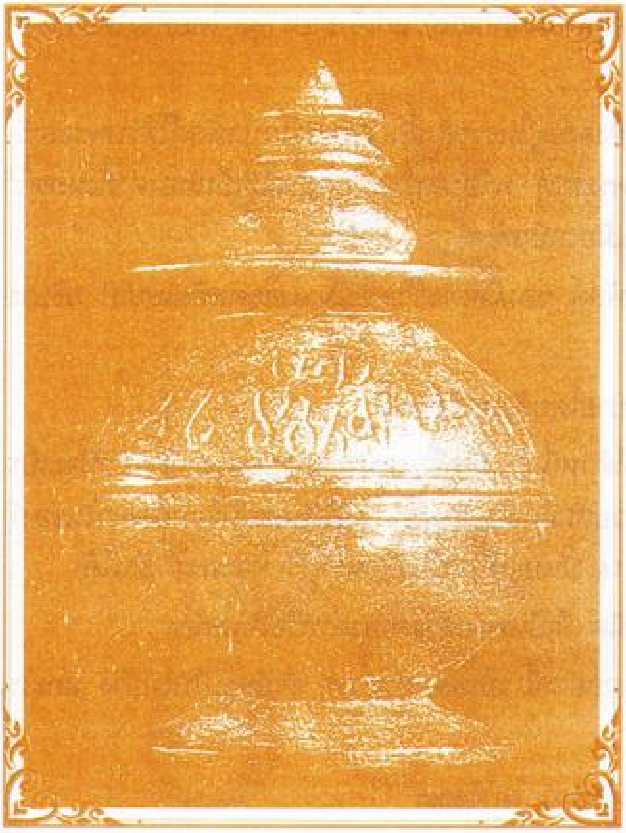

โกศ (โถ) ภายในบรรจุพระสารีริกธาตพระพุทธเจ้า ซึ่งพระญาติชาวกบิลพัสดุ์ได้รับส่วนแบ่งจากกุสินารา 1 ใน 8 หลังถวายพระเพลิง นำมาบรรจุไว้ในสถูปปิปาระหะวะ (กบิลพัสดุ์ 2) บนฝาโกศมีจารึกด้วยอักษรมาคธี (อินเดียโบราณ) อ่านออกเสียงภาษามคธว่า อิย์ สลิล นิธเน พุธส ภควเต สกิ (ยน่) สุกิติภตินํ สปุตทลนํ แปลว่านี้ที่ฝังพระสารีริกธาตุแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าของศากยะ พี่น้องชายผู้มีเกียรติ พร้อมทั้งพี่น้องหญิง พร้อมทั้งบุตรและชายา

ราชาภรณ์ของเจ้าชายสิทธัตถะ (พระพุทธเจ้า)

คตินิยมที่เคร่งครัดของชาวอารยัน (อริยกะ) ตระกูลวงศ์ของพระพุทธเจ้าอย่างหนึ่งที่ถือปฏิบัติกัน โดยเมื่อฝังศพหรืออัฐิ (กระดูก) แล้ว จะต้องนำเครื่องใช้ที่มีค่าของผู้ตาย ฝังหรือบรรจุในที่ใกล้ศพหรือกระดูก

เมื่อพระญาติจากกบิลพัสดุ์ได้รับส่วนแบ่งพระสารีริกธาตุ (กระดูกของพระพุทธเจ้า) มาจากกุสินาราแล้ว ได้สร้างหีบ (ลัง) ศิลาขนาดใหญ่ ภายในหีบบรรจุพระสารีริกธาตุ ข้างๆ โกศ (โถ) พระธาตุนั้น พระญาติของพระพุทธเจ้าได้บรรจุเครื่องประดับที่ทำด้วยทองคำที่เจ้าชายสิทธัตถะ (พระพุทธเจ้า) เคยใช้ประดับประดาตกแต่ง (ราชาภรณ์) มาแล้วในราชสำนักกบิลพัสดุ์กว่า 20 พรรษา

เครื่องราชูปโภคที่เป็นเครื่องทองเหล่านี้ พระนางพิมพามเหสีของเจ้าชายสิทธัตตะ (พระพุทธเจ้า) ได้เคยให้เจ้าชายราหุลโอรสไปทูลขอจากพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเสด็จไปโปรดพระญาติที่กบิลพัสดุ์ เพราะพระพุทธบิดาพุทธมารดาของพระนางพิมพาและเหล่าพระญาติของพระพุทธเจ้ายังถือว่า เครื่องทองอันเก่าเคยเป็นสมบัติส่วนพระองค์ของเจ้าชายสิทธัตถะ (พระพุทธเจ้า) นั้น พระพุทธเจ้ายังมีสิทธิ์สมบูรณ์ ราชสำนักจึงยังคงเก็บรักษาไว้

มีกฎมณเฑียรบาลในราชสำนักกบิลพัสดุ์ที่ถือปฏิบัติกันเคร่งครัดอีกประการหนึ่งคือ ทรัพย์สมบัติทั้งปวงของเจ้าชาย หรือราชวงศ์องค์ใดองค์หนึ่ง ตั้งแต่ที่นา สัตว์เลี้ยง เครื่องทอง แม้พระญาติวงศ์ไปอยู่ที่อื่นแล้ว แต่เขายังคงมีชีวิตอยู่ พระญาติวงศ์องค์นั้นยังคงมีสิทธิ์ในทรัพย์สินของตน ผู้ดูแลรักษาจะนำไปให้หรือแบ่งปันให้ผู้อื่นไม่ได้ นอกจากจะได้รับอนุญาตจากพระญาติที่เป็นเจ้าของเดิม

กรณีตัวอย่าง เช่น พระพุทธเจ้าแม้จะออกบวชแล้ว แต่ราชสำนักก็มิได้ตัดสิทธิ์ในราชทรัพย์ของพระองค์ที่เคยเป็นเจ้าของ ดังนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระญาติที่กบิลพัสดุ์ พระนางพิมพา (อดีตมเหสี) เมื่อทราบว่าพระพุทธเจ้าไม่ออกไปครองราชย์สมบัติแน่นอนแล้ว จึงส่งให้เจ้าชายราหุลไปทูลขอ แต่พระพุทธเจ้าไม่

ทรงประทานราชสมบัติให้เลย แต่ทรงให้อริยทรัพย์ (ความหลุดพ้นจากกิเลส) แก่เจ้าชายราหุล โดยทรงให้บรรพชาเป็นสามเณร

ราชสมบัติของเจ้าชายสิทธัตถะ (พระพุทธเจ้า) จึงยังคงอยู่ในราชสำนัก ครั้นชาวกบิลพัสดุ์ได้รับพระสารีริกธาตุ (กระดูกพระพุทธเจ้า) มา พระญาติจึงเก็บรักษาพระธาตุ พร้อมเครื่องราชาภรณ์ที่เป็นทองคำทั้งหมดไว้ในหีบศิลา แล้วบรรจุไว้ในพระมหาสถูปด้านตะวันออกของเมืองกบิลพัสดุ์ 3

จากจดหมายเหตุ พระพุทธสารีริกธาตุ เมืองกบิลพัสดุ์ ของมิสเตอร์วิลเลียม แคลคสตันเปปเป อธิบายความว่า

สิ่งของที่บรรจุในหีบที่บรรจุโถโกศพระธาตุนั้น อธิบายโดยสังเขปได้ดังนี้

เลข 1 ทองคำใบสี่เหลี่ยม ตีตราเป็นรูปราชสีห์ตัวหนึ่งกับมีเครื่องหมายหลายอย่าง ซึ่งบางทีจะเป็นอักษรที่เรียกว่าพราหมีอักขรวิธี มีของอย่างนี้อีกหลายสิ่งด้วยกันอีกเป็นอันมาก ไม่มีเงินตราหรือทองตราในของที่รวมมาได้นั้น ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า เลข 1 เลข 13 กับเลข 16 นั้นบางทีจะเป็นเงินตราหรือทองตราก็เป็นได้

เลข 2 กับเลข 3 นั้น เป็นตัวอย่างที่มีอยู่หลายชนิด ที่เป็นพวกดาราทองคำหรือพิกุลทอง

เลข 4 กับเลข 5 นั้น เป็นตัวอย่างที่มีมากในพวกอย่างนี้ เป็นทองคำบางๆ ตีเป็นรูปใบไม้บ้าง แกะในแก้ว พลอย และของอื่นๆ บ้าง

เลข 6 มีตัวอย่างอยู่ 2 อย่าง ที่เป็นเครื่องหมายเรียกว่า ไตรรัตนะ

เลข 7 ลวดเล็กขดไว้ขดหนึ่ง ดูปรากฏว่าเป็นลวดเงิน

เลข 8 รูปนกรูปหนึ่ง แกะจากพลอยคอเนเลียน

เลข 9 รูปนกอีกรูปหนึ่ง ทำด้วยแร่อย่างหนึ่งดูเหมือนจะเป็นเงิน ของเหล่านี้มีแต่สิ่งละอย่างเท่านั้น

เลข 10 ทองใบ ตัดเป็นรูปกางเขนอย่างหนึ่ง

เลข 11 รูปคนอย่างขนาดเล็กบนแผ่นทอง

เลข 12 รูปพระรูปหนึ่งบนแผ่นทองคำ อันนี้เป็นของมีแต่อันเดียว

เลข 13 กับเลข 16 ทองคำใบตีตราที่เรียกว่าสวัสติกะ บางทีจะเป็นทองตราก็เป็นได้

เลข 14 เศษส่วนปะการังเป็นท่อนๆ

เลข 15 รูปหญิงบนแผ่นทองคำมีรัศมีด้วย เลข 11 กับเลข 15 นี้ เป็นรูปคนอยู่เฉพาะแต่สองอย่างเท่านั้น

เลข 17 ฟองมุกด์เล็กๆ บางอันก็ติดกันเสีย ฟองมุกด์นี้มีมาก

เลข 18 แผ่นทองเป็นวงกลมแผ่นใหญ่อย่างหนึ่งมีลายแร่เป็นคลื่น เป็นของมีแต่อันเดียว

เลข 19 ตัวอย่างดาราหรือดอกไม้ทองที่ทำเป็นเมล็ดเข้าเป็นกลีบด้วยทองคำใบ อย่างนี้มีเป็นอันมากที่กลวงไว้ในท้องปลา ที่สำหรับมือจับบนฝาชามแก้วนั้น เต็มไปด้วยของสิ่งนี้ทั้งสิ้น

เลข 20 ลูกขั้น ลูกปลั่ม ลูกเข้าต้มทำด้วยพลอยต่างๆ มีบุษราคัม เป็นต้น ของสิ่งนี้เป็นอันมากที่เจาะรูสำหรับร้อยเชือก ในของบางสิ่งมีลวดร้อยติดอยู่ด้วย

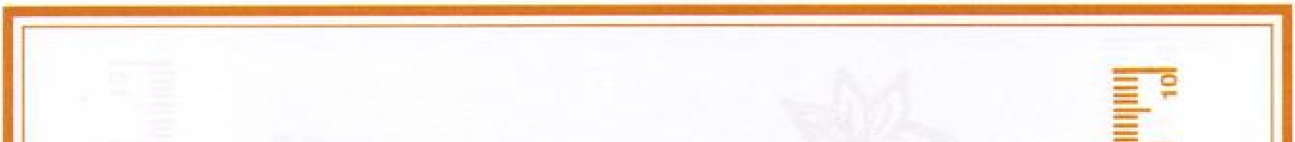
1.
2.
4.
CM. 1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

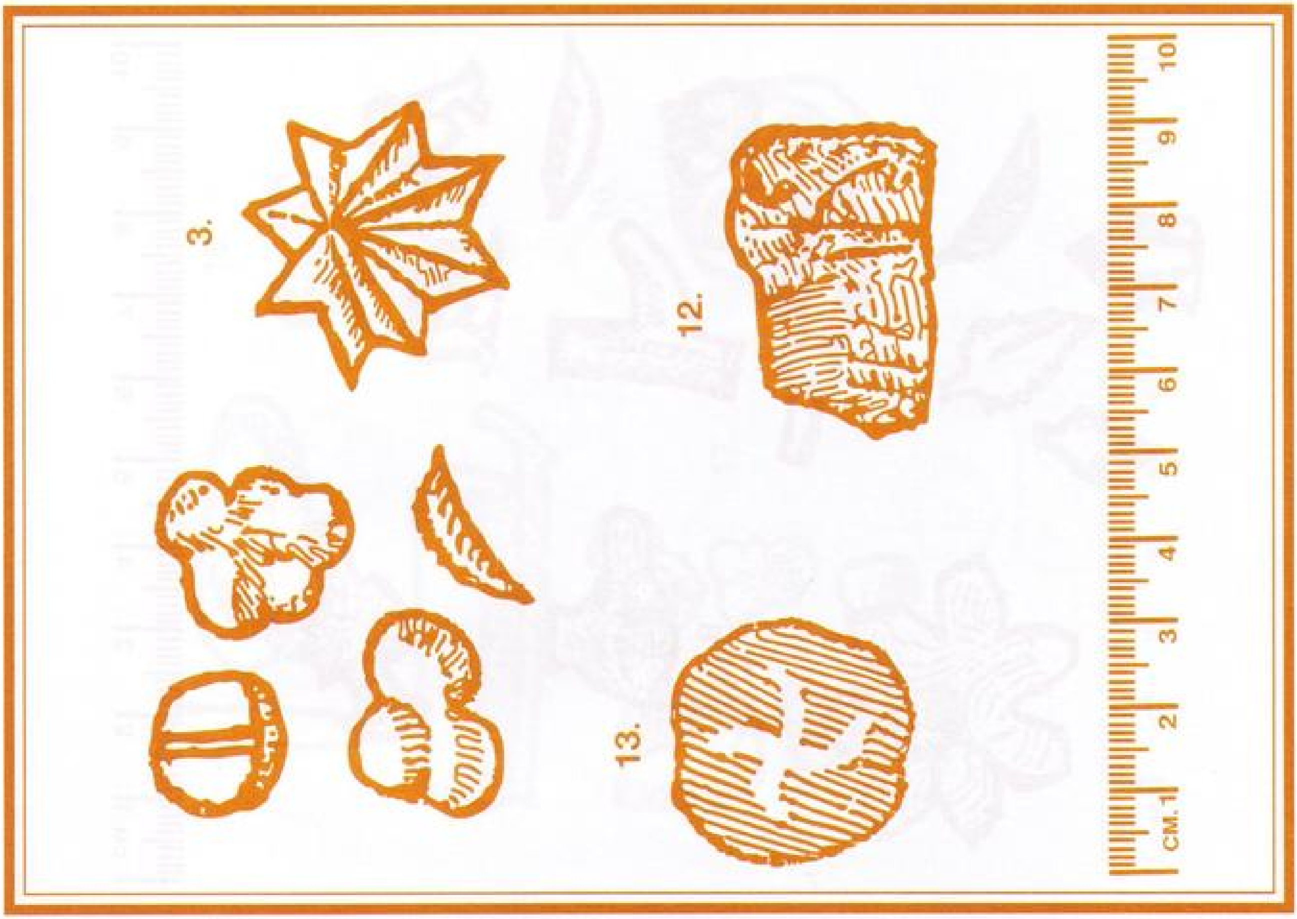
3.
12.
13.
CM. 1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

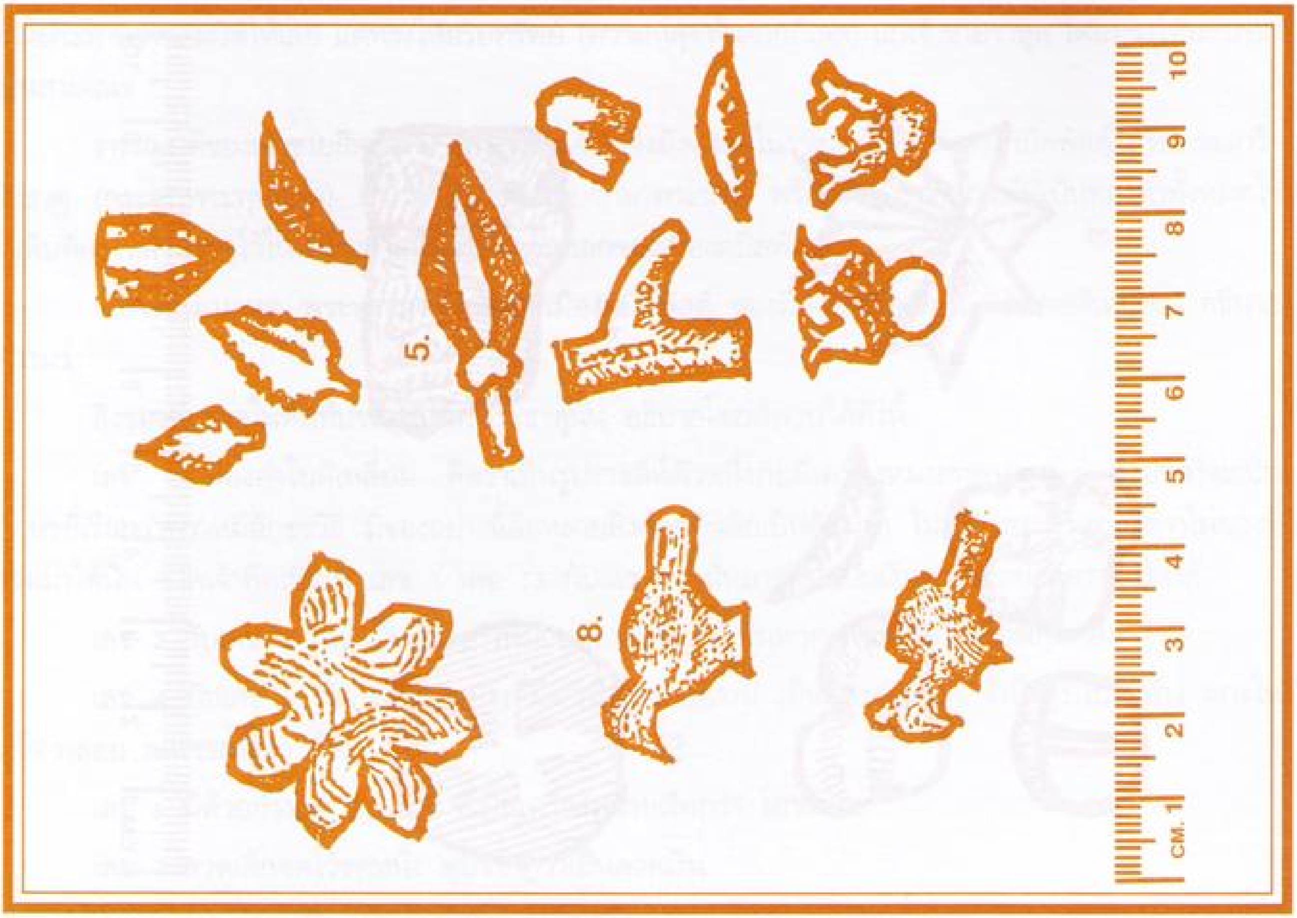
5.
8.
CM. 1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

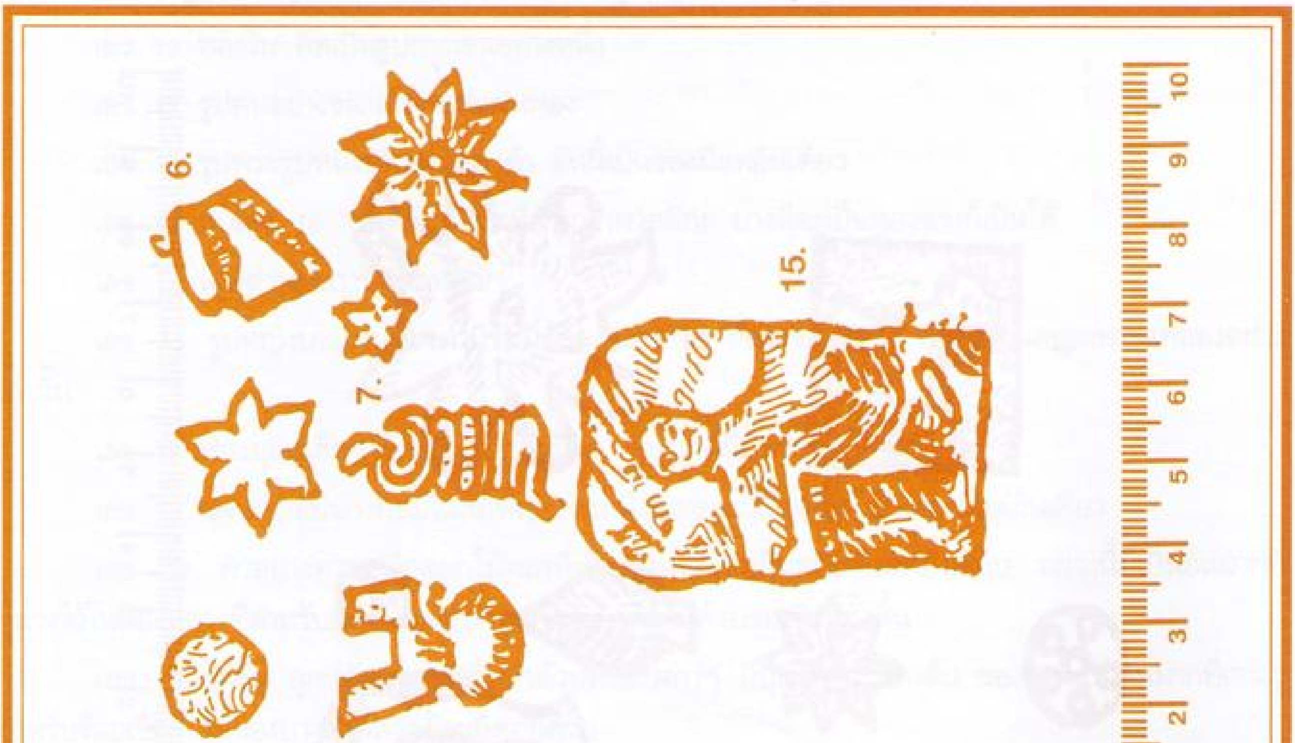
6.
7.
15.
CM.1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

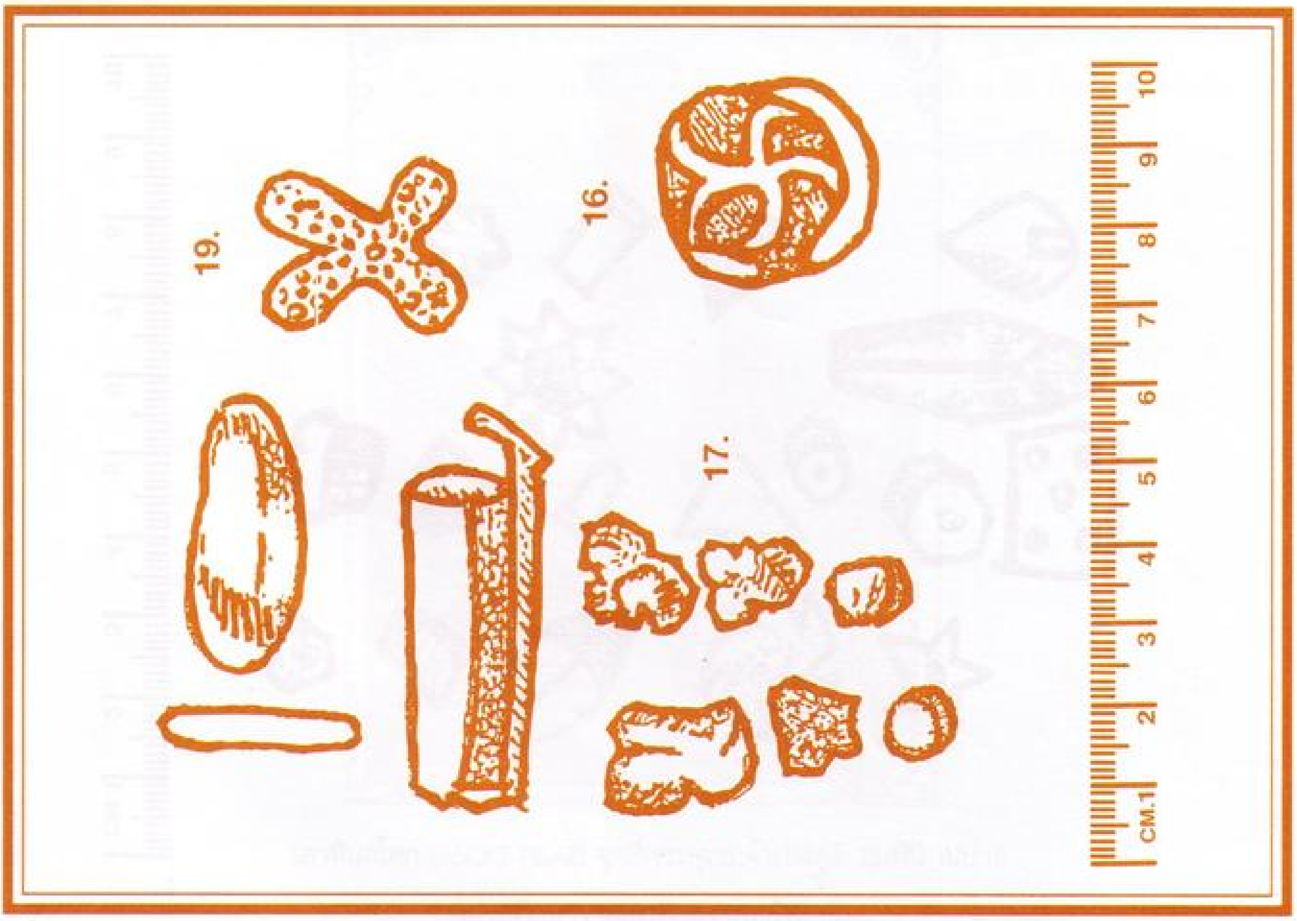
19.
16.
17.
CM.1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

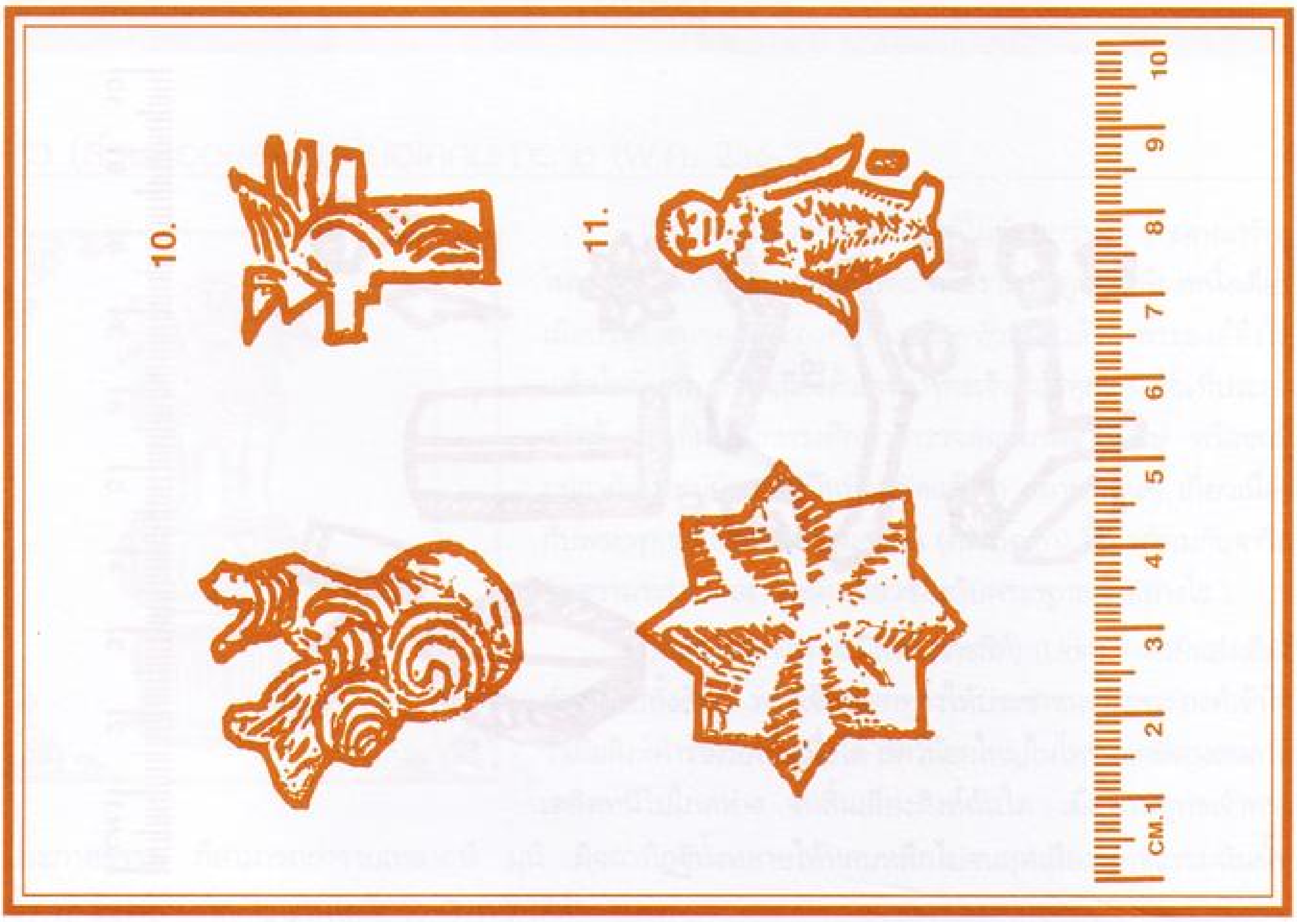
10.
11.
CM.1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

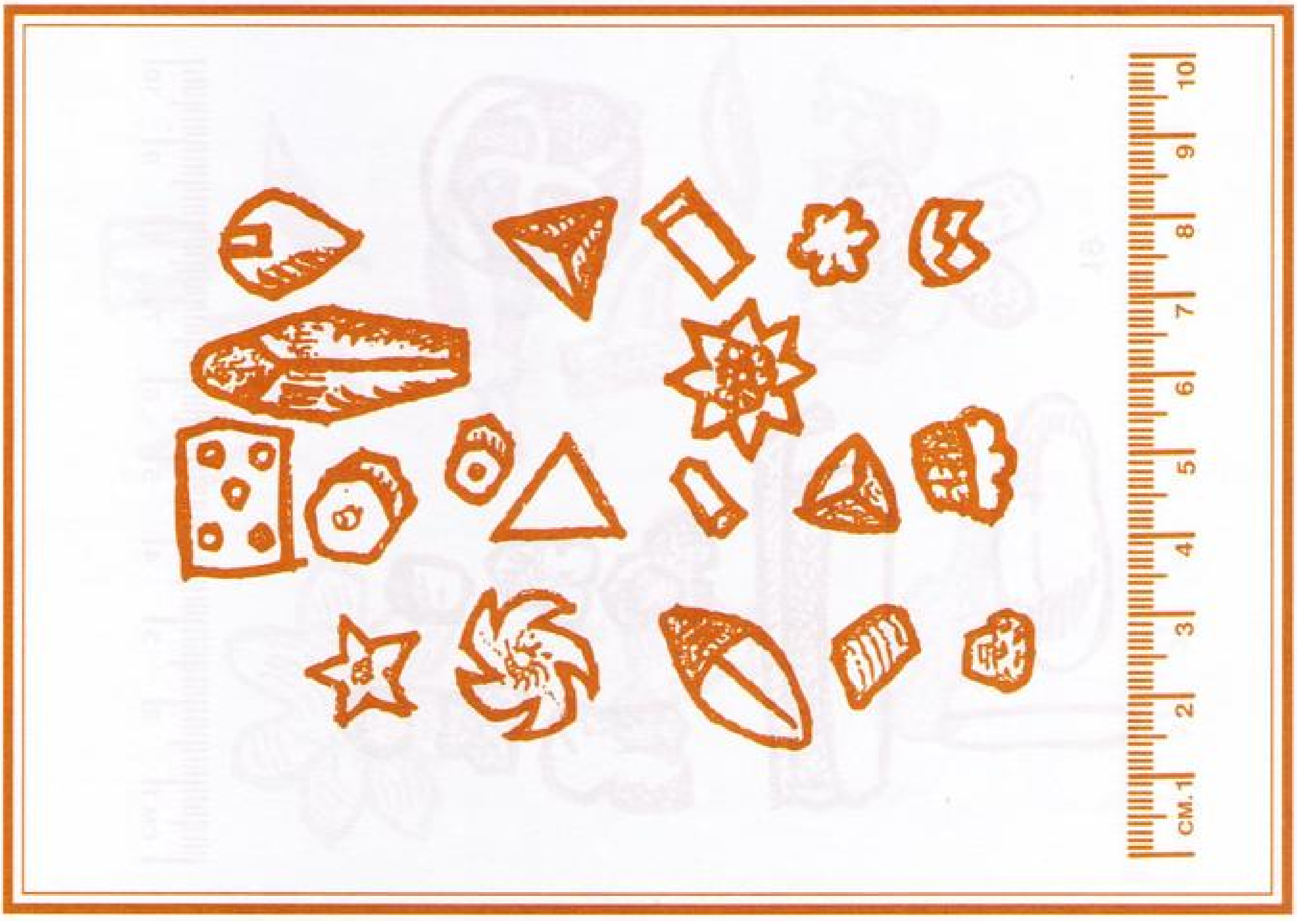
CM.1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

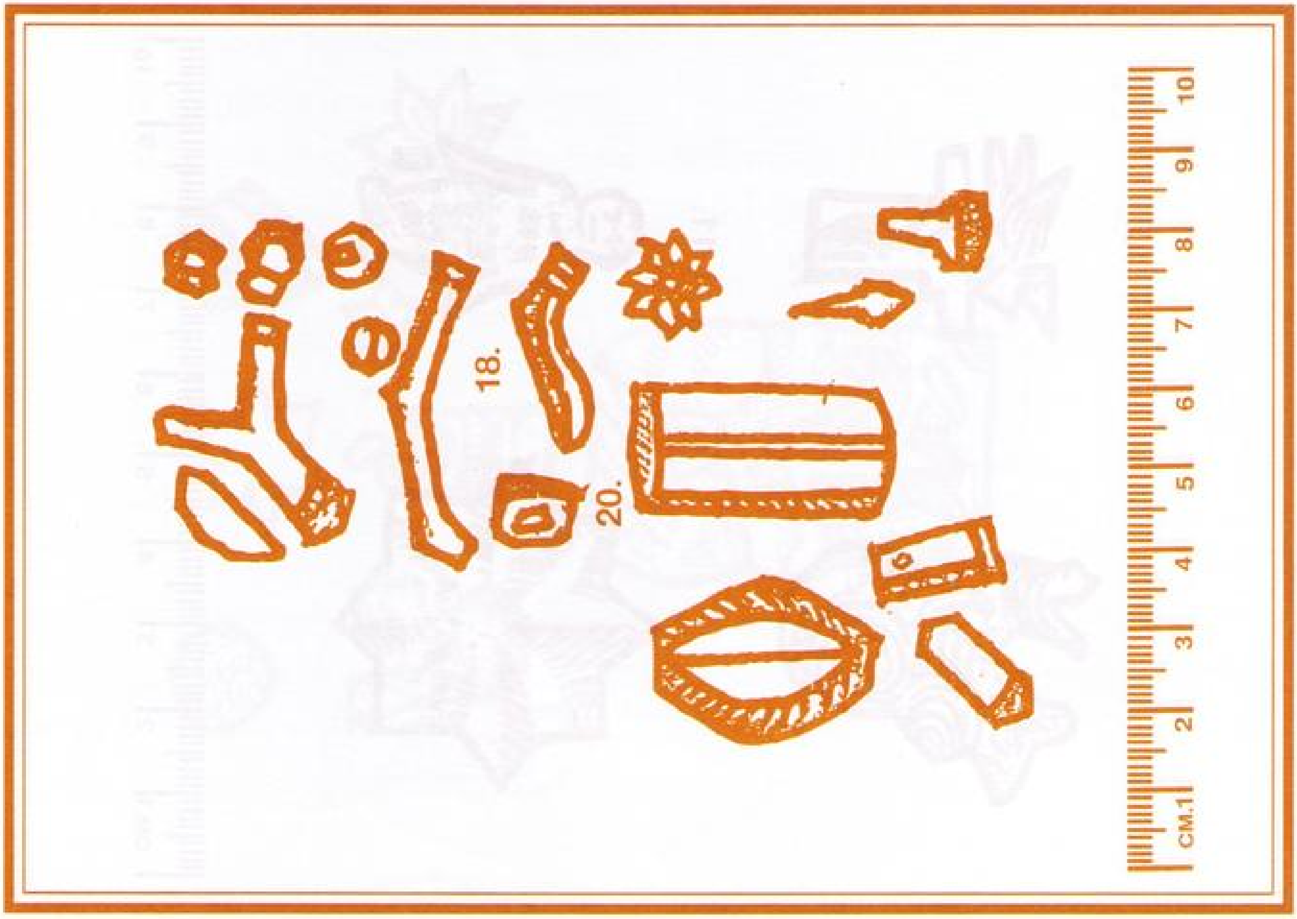
18.
20.
CM.1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

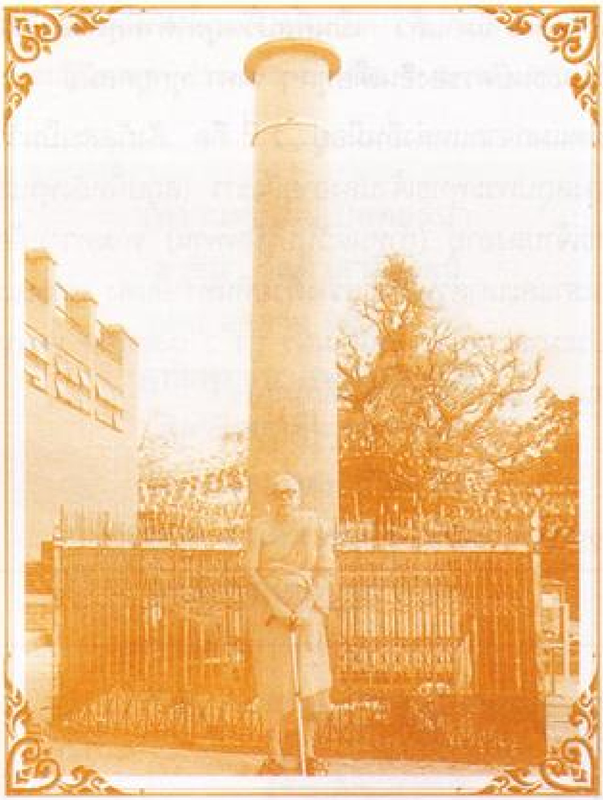

เสาหินอโศก (ASOKE PILLAR) จุดที่พระพุทธเจ้าประสูติ ลุมพินี เนปาล
(โปรดศึกษารายละเอียดจากหนังสือนี้)

ลุมพินี

หัว (ส่วนยอดของเสาหินอโศกมหาราช (พ.ศ. 236-270)

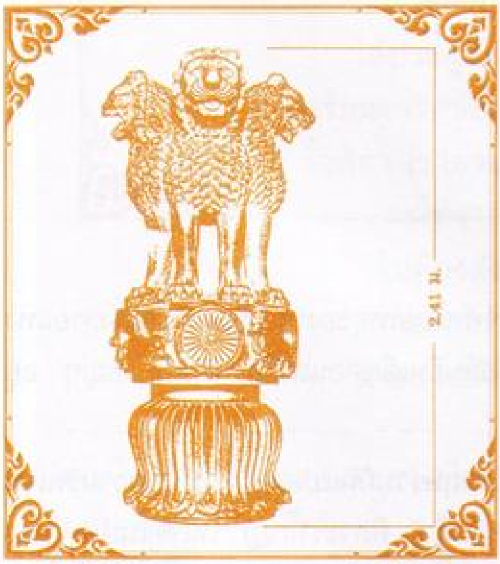

เมื่ออโศกมหาราชรวบรวมได้ไม่น้อยกว่า 16 ราชอาณาจักร ในชมพูทวีปให้เป็นประเทศภารตะ หรือรวมชมพูทวีปเพียงหนึ่งเดียว เมื่อประชาชนของพระองค์เป็นสุขโดยทั่วหน้าแล้ว พระองค์จึงได้เสด็จไปยังสถานที่อันเนื่องด้วยพระพุทธเจ้าเกือบทุกแห่ง เช่น ที่ประสูติ ตรัสรู้ เป็นต้น เมื่อทรงศึกษาสำรวจสอบถามจากภิกษุ หรือชนที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านนั้นเป็นที่แน่ชัดแล้วว่า สถานที่นั้นๆ เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้าจึงทรงสร้างเสาหิน (ศิลาวิคฑา) ขึ้น พร้อมกับจารึกข้อความระบุว่า ณ จุดนั้นเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าอย่างไร

บนหัวเสาทุกแห่งจะมีสิงห์ (ราชสีห์) (Lion) 4 ตัวยืนส่งเสียงคำรามไปทั้งสี่ทิศ พระเจ้าอโศกทรงให้ประชาชนของพระองค์เข้าใจว่าเมื่อสิงห์คำรามร้องขึ้นเมื่อใด สัตว์น้อยใหญ่ในไพรพฤกษ์ต่างลนลานเตลิดหนีไปไกลห่าง จนสิ้นเสียงสิงห์ฉันใด เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประกาศธรรม ก็สามารถกำราบเหล่าฤษี มุนี มิจฉาทิฏฐิทั้งหลายให้หลบหลีกไปจนสุดเสียงพุทธธรรมฉันนั้น พระพุทธองค์จึงได้สมัญญานามอีกว่า "พระชินสีห์"

เสาหินอโศกมีอายุกว่า 2,300 ปีมาแล้ว เป็นศิลปวัตถุล้ำค่าที่สุดของอินเดียและของโลก (มรดกโลก) เขาจึงนำภาพหัวเสานี้ไว้ที่ธงชาติและธนบัตรของอินเดียทุกๆ ราคา ทุกยุคสมัย

เสาหินอโศกที่มีหัวเสาผิดแผกจากแหล่งอื่นมีอยู่ 2 ที่ คือ สังกัสสะเป็นวัว (โคอุสุภะ) และที่เวสาลีมีสิงห์เพียงตัวเดียวที่หันหน้าไปทางสถูปพระพุทธเจ้าปลงอายุสังขาร (สถูปนี้หลังพุทธปรินิพพาน อัมพปาลี คณิกาสร้างสถูปคร่อมบนจุดที่พระพุทธเจ้าปลงอายุ (กำหนดวันปรินิพพาน) ตามความต้องการของพระอานนท์ สถูปนี้จึงชื่อว่า อานนทเจดีย์) สิงห์หัวเสาและเสาส่วนใหญ่สร้างด้วยหินทรายแดง แต่ละแห่งขนาดจะแตกต่างกันไม่มาก คือ มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 40-50 เซนติเมตร สูง 2 เมตรเศษ เฉพาะเสาสูง (ยาว) ประมาณ 7-8 เมตร จะฝังลึกลงในดินประมาณ 1 ใน 3 ส่วน (ฝังลึกมาก)

เสาหินอโศก ลุมพินี ที่พระพุทธเจ้าประสูติ

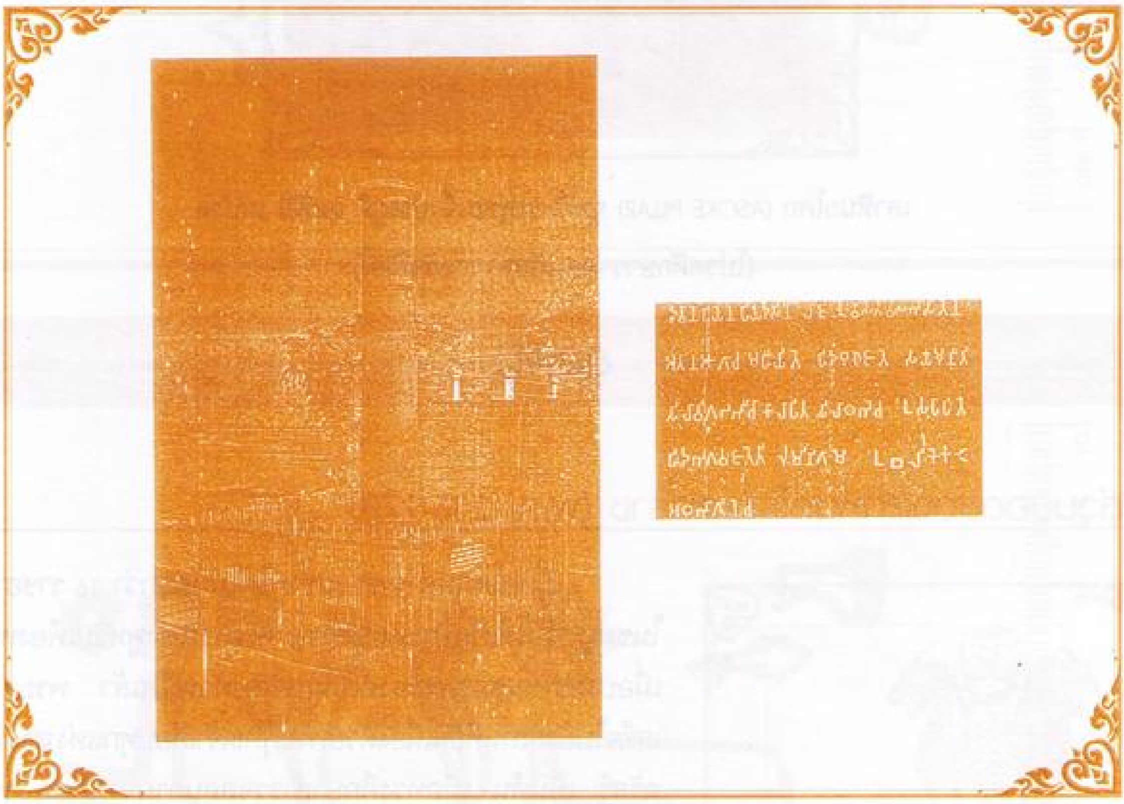

ระหว่าง พ.ศ. 2423-2424 คณะนักสำรวจชาวอังกฤษได้อาศัยจดหมายเหตุของหลวงจีน ที่เป็นดั่งลายแทงขุมมหาสมบัติออกทำการสำรวจเนินดินต่างๆ ทางตอนใต้ของเนปาลต่อกับอินเดียตอนเหนือ พบเนินใหญ่ๆ อยู่หลายจุดทั้งในเขตเนปาลและอินเดีย (โปรดดูแผนที่ประกอบ)

เมื่อขุดพบเสาหินอโศกที่ลุมพินี นักอักษรศาสตร์อินเดียและอังกฤษร่วมกันแปลออกมาได้ใจความชัดเจนว่า เป็นจุดที่พระพุทธเจ้าประสูติ จึงขยายผลทำการขุดค้นบริเวณกบิลพัสดุ์ (1 ติลวะราโกฏ) ในเขตเนปาล และกบิลพัสดุ์ (2 ปิปราหะวะ) ในเขตอินเดีย และขุดเนินใหญ่ซึ่งห่างจากลุมพินีไปทางตะวันออกประมาณ 40 กิโลเมตร อีก 2 เนินพบซากสถูปโบราณและซากเมืองเทวทหะและรามคาม

คำจารึก (อักษรมาคธี) บนเสาหินศิลาพระเจ้าอโศกมหาราช ณ สวนลุมพินี สถานที่ที่พระพุทธเจ้าประสูติ ประเทศเนปาล (จารึกไว้หลังพุทธปรินิพพาน 256-270 ปี หรือ พ.ศ. 256-270)

เทวานมฺปิเยน ปิยทสฺสินา
ลาชินา วีสติวสาภิสิเตน
อตน อาคาฉ มหิยิเต หิธ
พุทฺธพุทฺธชาเต ศากฺยมุนีติ
ศิลาวิคฑาภีจ กาลาปิต
ศิลาธเภจ อุสปาปิเต หิธ
ภควมฺ ชาเตติ ลุมฺพินี คาเม
อุพลิเก กเตภฏฐภาคิเยจ

จากหนังสือ Buddihist India By T.W. Ryd Davids สำนักพิมพ์ Matilal, New Dellhe, 1971

10 ธันวาคม 2538

คำแปล คำจารึกบนเสาหินศิลาพระเจ้าอโศกมหาราช ณ สวนลุมพินี สถานที่ที่พระพุทธเจ้าประสูติ ประเทศเนปาล

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ปิยทัสสี (อโศกมหาราช)
เมื่อทรงอภิเษกแล้วได้ 20 พรรษา จึงได้เสด็จมา
(สวนลุมพินีวัน) ด้วยพระองค์เอง แล้วทรงกระทำการสักการบูชา
ณ สถานที่นี้ เพราะว่าพระพุทธศากยมุนี
ได้ประสูติแล้ว ณ ที่นี้ แล้วทรงให้ใช้เสาศิลา
(พร้อมจารึกข้อความนี้ไว้) แล้วทรงให้สร้าง (ประดิษฐ์)
รั้วศิลา (รายรอบล้อมจุดที่พระพุทธเจ้าประสูติ) ด้วย
และให้ราษฎรที่อยู่รอบลุมพินีทั้ง 8 หมู่บ้าน
ไม่ต้องส่งภาษีให้เมืองหลวง (ปาฏลีบุตร)
แต่ให้นำภาษี (ที่ตนต้องจ่ายแก่หลวง)
มาถวายบำรุงพระอารามลุมพินี...ตลอดไป...

- - - - - - - - - - - - - - - - -

ถอดใจความ (คำแปล) จากหนังสือจารึกอโศก โดยพระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), มหาจุฬาลงกรณ์ฯ จัดพิมพ์, 2518
และหนังสือพุทธสถาน ในชมพูทวีป, เสถียร พันธรังษี เรียบเรียง

10 ธันวาคม 2538

ในการขุดค้นศึกษาระหว่าง พ.ศ. 2420-2443 พบโบราณวัตถุนับพันชิ้น แต่เป็นวัตถุที่มีอายุระหว่าง 900-1,500 ปี (ยุคมหายาน) วัตถุส่วนใหญ่เกี่ยวกับพุทธมหายาน เช่น ภาพเศียรพระพุทธรูปโลหะ (1) พระโพธิสัตว์ (2) ตุ๊กตาทำด้วยโลหะสำริด ทำให้เราได้รู้ว่าชาวศากยะยุคโบราณแต่งกายกันอย่างไร (3) เครื่องประดับที่ทำด้วยทองคำและงาช้าง (4) ตราประทับที่ทำด้วยกระดูกสัตว์ (5)

(1)

(2)

(3)

(4)

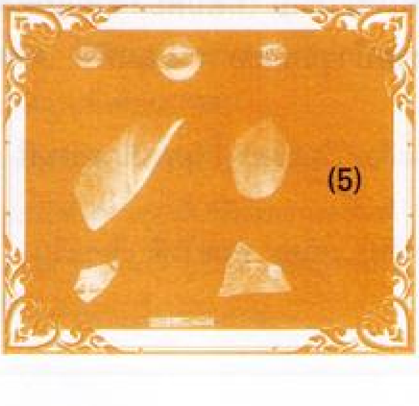
(5)

ประวัติเมืองและราชวงศ์ฝ่ายพุทธมารดา

โรคเรื้อนสื่อรัก

กาลครั้งนั้น เมื่อกบิลพัสดุ์ราชธานีของประเทศสักกะสถาปนาขึ้นแล้ว พระพี่นางเธอยังไม่มีคู่ครองและเป็นโรคเรื้อนด้วย น้องๆ จึงนำออกไปจากเมืองขึ้นไปทางทิศเหนือประมาณ 40 กิโลเมตร ถึงเชิงเขาหิมาลัยซึ่งอุดมไปด้วยไม้กระเบา (โกละ) โดยสร้างตำหนักที่แข็งแรงกันสัตว์ร้าย เช่น เสือ ช้างบุกรุกได้ พร้อมจัดส่งเสบียงมอบให้เป็นประจำ

ในขณะเดียวกันที่พาราณสีมีเจ้าชายองค์หนึ่งเป็นโรคเรื้อนเช่นกัน จึงถูกส่งเข้าไปอยู่ในดงไม้กระเบา (โกละ) ที่เชิงเขาหิมาลัยเช่นกัน แต่อยู่ห่างจากตำหนักของพระพี่นางไปทางตะวันออกประมาณ 40 กิโลเมตร โดยสร้างตำหนักขึ้นระหว่างรากไม้ (พอน) กระเบายักษ์ เมื่อว่างจากภารกิจเจ้าชายจากพาราณสีได้ออกท่องเที่ยวไปตามป่าเชิงเขาหิมาลัยด้วยความเพลิดเพลิน วันหนึ่งพระองค์เดินทางเลียบเชิงเขาไปทางตะวันตก ได้ยินเสียงหวีดกรีดร้องของสตรีด้วยความกลัว เจ้าชายมุ่งตรงไปที่นั่น เห็นเสือโคร่งตัวหนึ่งกำลังตะกุยกระท่อมซึ่งมีหญิงสาวอยู่ข้างใน เจ้าชายจึงใช้ธนูยิงเสือตายและเข้าไปพบเจ้าหญิง เมื่อต่างฝ่ายต่างรู้ที่มาของกันและกัน เจ้าชายจึงรับเจ้าหญิง (พระพี่นาง) ไปอยู่ที่ตำหนักกระเบาด้วยกัน เพราะต่างก็เป็นเชื้อวงศ์กษัตริย์ทัดเทียมกัน ในที่สุดเจ้าหญิงเจ้าชายต่างปฏิพัทธ์ผูกพันฉันสามีภรรยากันอย่างแนบแน่นในดงไม้กระเบา (โกละ) โดยมีโรคเรื้อนเป็นสื่อรัก การได้อยู่ร่วมกันระหว่างเจ้าหญิง (กบิลพัสดุ์) กับเจ้าชาย (พาราณสี) นำมาซึ่งความยินดีปรีดาจากพระญาติทั้งสองฝ่ายเป็นอย่างยิ่ง

การรักษาโรคเรื้อนด้วยไม้กระเบา

ให้เอาผล ราก เปลือกจากลำต้น กิ่ง ใบแช่หมักลงในน้ำ 10-15 วัน จนน้ำออกสีเหลืองคล้ายน้ำชา แล้วให้คนที่เป็นโรคเรื้อนลงนอนแช่ให้ท่วมตัวรวมถึงหัวด้วย ครั้งละ 20-30 นาที เช้า-เย็นพร้อมๆ กับกินผลกระเบาวันละ 1-2 ผลทุกวัน ถ้ารู้สึกมึนเมาให้หยุดไว้ก่อน เมื่อหายเมาผลกระเบาแล้วให้กินต่อ กินได้ตลอดทั้งวันถ้าไม่เมา เมื่อเวลาประมาณ 1 ปี แผลที่เกิดจากโรคเรื้อนจะค่อยๆ หลุดร่อนออก ให้นำผงเปลือกผลกระเบาผสมกับเปลือกลำต้นที่ยังสดมาฝน (บด) ให้ละเอียด แล้วทาลงตรงแผลเป็นที่เรื้อนหลุดไป และถ้าต้องการให้เรื้อนหายเร็ว ควรลงอาบแช่น้ำในธารน้ำไหลจากภูเขา ในธารน้ำนั้นก็ต้องมีฝูงปลาเล็กๆ เพื่อให้มันช่วยแทะเล็มโรคเรื้อนที่หลุดร่อนออกด้วย และห้ามใช้มือลอกดึงผิวหนังที่เป็นโรคเรื้อนออก

กำเนิดโกลิยวงศ์ และเมืองรามคาม

เมื่อโรคเรื้อนหายขาดแล้วเจ้าหญิงเจ้าชายก็ไม่ต้องการกลับบ้านเมืองเดิมของตน แต่อยากไปสร้างเมืองใหม่กลางทุ่งกว้างเชิงเขาหิมาลัย ด้านตะวันออกของกบิลพัสดุ์ โดยใช้นามเมืองว่า รามคาม ในการสร้างเมือง พระญาติของทั้งสองฝ่ายต่างส่งกำลังคนและทรัพย์สมบัติมาช่วยเหลือจนเมืองเสร็จสมบูรณ์ เจ้าหญิงเจ้าชายทั้งสองออกจากดงไม้กระเบา (โกละ) สถาปนาราชวงศ์โกละ (โกลิยวงศ์) หรือราชวงศ์ที่เกิดจากไม้กระเบา

ราชวงศ์ทั้งสองคือศากยะ (กบิลพัสดุ์) กับโกลิยวงศ์ต่างไปมาหาสู่กันเหมือนครอบครัวเดียวกันสืบสันติวงศ์เรื่อยมา

เทวทหะ

เมืองบ้านเกิดพระพุทธมารดา (นคร 3,000 ปี)

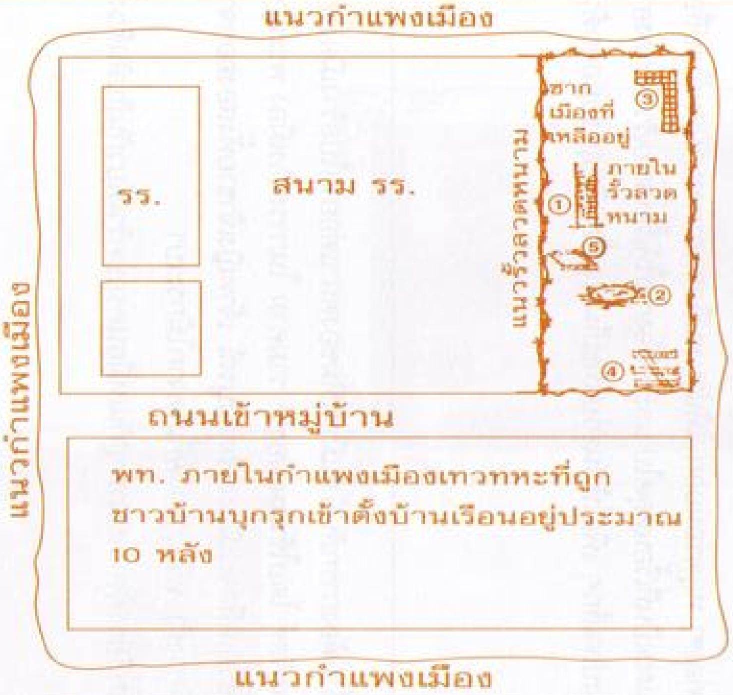
แนวกำแพงเมือง
แนวกำแพงเมือง
รร.
สนาม รร.
แนวรั้วลวดหนาม
ซาก
เมืองที่
เหลืออยู่
③
ภายใน
รั้วลวด
หนาม
①
⑤
②
④
ถนนเข้าหมู่บ้าน
พท. ภายในกำแพงเมืองเทวทหะที่ถูก
ชาวบ้านบุกรุกเข้าตั้งบ้านเรือนอยู่ประมาณ
10 หลัง
แนวกำแพงเมือง

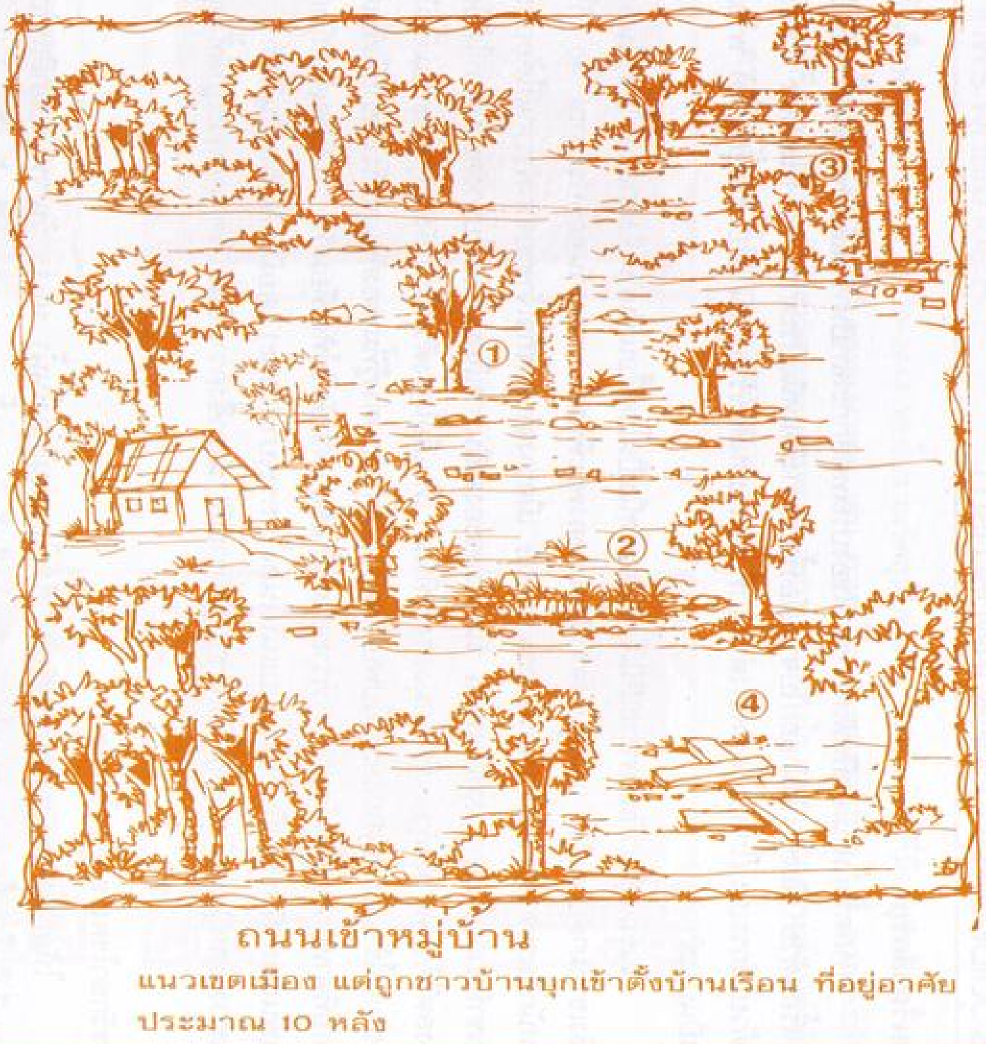
①
②
③
④
ถนนเข้าหมู่บ้าน
แนวเขตเมือง แต่ถูกชาวบ้านบุกเข้าตั้งบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย
ประมาณ 10 หลัง

เครื่องหมาย

1. เสาหินอโศกเหลือเพียงท่อนล่างประมาณ 2 เมตรเศษ
2. ซากบ่อน้ำโบราณ
3. ซากฐานผนังหรือกำแพงวังก่อด้วยอิฐ
4. กองทรายชิ้นส่วนของพระทวารหรือเทวสถานขนาดหนาและกว้างประมาณ 15-20 ซม. ยาว 2-3 เมตร รวม 7 ท่อน (ชิ้น) แต่ละชิ้นมีแกะสลักลวดลายงดงาม แต่น่าเสียดายที่ลวดลายแตกหักเลอะเลือนไปหลายจุด เพราะตอนพักหรือก่อนเข้าเรียน นักเรียนไปวิ่งเล่นเหยียบย่ำไปบนโบราณวัตถุเหล่านี้ แนวรั้วลวดหนามที่กั้นพื้นที่ที่ยังคงมีโบราณวัตถุปรากฏอยู่

หมายเหตุ ระหว่าง พ.ศ. 2424-2440 ดร.ฟูเรอร์ นักโบราณคดีเยอรมันและเซอร์คันนิ่งแฮมได้สำรวจพบเมืองนี้ ได้นำวัสดุหินอิฐไปวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ พอสรุปได้ว่านครนี้สร้างมาแล้วกว่า 3,000 ปี หรือก่อนพระพุทธเจ้าเกิด 500 ปี เมื่อหลวงจีนถังซัมจั๋งและฟาเหียนมาถึงเมืองนี้ได้ร้างไปแล้ว แต่มีชาวบ้านอยู่รอบๆ เมืองพื้นที่ภายในกำแพงเมืองประมาณ 9 ไร่ คือกว้างยาวแต่ละด้านประมาณ 60 วา แต่ปัจจุบันเหลืออยู่เฉพาะพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งโบราณวัตถุสถานเท่านั้น เมื่อราษฎรรอบๆ เมืองมากขึ้นที่ทำกินจำกัดยิ่ง ทางการจึงเข้าไปใช้พื้นที่ราบโล่งซึ่งเคยเป็นพระลานหลวงของเมืองตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้น ส่วนพื้นที่ทิศใต้ราษฎรเข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่

หมายเหตุ นักโบราณคดีเยอรมันและอังกฤษได้นำเศษชิ้นส่วนของโบราณวัตถุหมายเลข 3,4 ไปวิเคราะห์ทางเคมี แล้วปรากฏว่ามีอายุประมาณ 3-3,500 ปี (ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด 500-1,000 ปี)

มาตราส่วน 1: 300 (ซม.)

การสร้างเมืองเทวทหะ

ฝ่ายโกลิยวงศ์ (รามคาม) นั้น เมื่อเกิดลูกหลานเพิ่มมากขึ้น ตามธรรมชาติของมนุษย์และสัตว์จึงจำเป็นต้องสร้างบ้านเมืองเพิ่มเติมขึ้นอีกหลายเมืองที่ถาวรและสำคัญคือเทวทหะ ซึ่งตั้งอยู่ในดงไม้สาละและไม้สัก อยู่ห่างไปทางตะวันตกเฉียงใต้ของรามคามประมาณ 30 กิโลเมตร (ทางเดินเท้าลัดตัดตรง แต่ถ้าทางรถยนต์ในปัจจุบันประมาณ 40 กิโลเมตร)

อุณหภูมิของทั้งสองแคว้น

ฤดูร้อนจะเริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคมถึงเดือนมิถุนายน อุณหภูมิประมาณ 30-40 เซลเซียส ในฤดูฝนมีฝนตกชุกตั้งแต่เดือนกรกฎาคมถึงเดือนตุลาคม อุณหภูมิประมาณ 25-34 เซลเซียส ส่วนฤดูหนาวหนาวจัดมากตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ อุณหภูมิโดยเฉลี่ย 10-25 เซลเซียส ปัจจุบันประชากรในจังหวัดลุมพินีนับถือศาสนาฮินดู (พราหมณ์) ส่วนพระพุทธศาสนามีเพียงเล็กน้อย ไม่มีสถิติ

โบราณสถานหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของเทวทหะและรามคาม ในปัจจุบันแม้รัฐบาลเนปาลจะไม่ได้ทำการขุดค้นศึกษา แต่เขายังสู้อุตส่าห์เจียดจ่ายเงินสร้างทางรถยนต์ ให้เราพอได้ใช้รถขับเคลื่อนสี่ล้อไปถึงเมืองพุทธมารดาได้

ออกจากเมืองสิทธารถะ (สิทธัตถะ) ขึ้นไปทางเหนือ ตามเส้นทางลุมพินี-กัตมัณฑุประมาณ 10 กม. แล้วแยกเลี้ยวขวาเลียบทิวเขาไปอีกประมาณ 5-7 กม. ระหว่างทางข้ามแม่น้ำสายหนึ่ง

พอข้ามลำน้ำสายที่สองประมาณ 3 เส้น พบร่องคูโบราณ ตรงขอบปากคูเป็นดินสูงขึ้น 4-5 ศอก คูน่าจะเกิดจากการขุดเอาดินสร้างคัน (เขื่อน) กั้นน้ำล้นจากลำน้ำเข้าท่วมเมือง แต่ดูอีกทีที่คันดินจะมีอิฐโบราณโผล่พ้นออกมาหรือว่าจะเป็นกำแพง หน้ากำแพงมีคูเสริมอีกชั้นหนึ่ง

เลี้ยวขวาลงไปจากคูประมาณ 25 เส้นจะพบเนินดินใหญ่ ฐานกว้างยาวประมาณ 1 เส้น มีซากสิ่งก่อสร้างด้วยอิฐโผล่พ้นดินออกมาให้เห็นโดยรอบ แต่ก็ไม่ชัดเจนเพราะมีต้นไม้และหญ้าขึ้นคลุม พิจารณาแล้วน่าจะเป็นมหาสถูปเจดีย์ที่พระญาติสร้างบรรจุพระสารีริกธาตุที่ได้รับส่วนแบ่งมาจากกุสินารา ไปทางทิศอีสานของสถูปนี้ประมาณ 12-15 เส้น จะมีเนินดินที่มีขนาดใหญ่แต่เล็กกว่าเนินแรกเล็กน้อย สภาพก็เหมือนๆ กัน คือ ลักษณะเป็นอาคารหรือสถูปที่พังลงมาทับถมกัน บางปีน้ำซัดพาเอาเศษหิน ดิน และทรายขึ้นเสริมทับถม ทางด้านใต้ของเนิน (1) มีคูสันนิษฐานพอรู้ได้ว่าเป็นคูขนาดกว้างประมาณ 3-4 ศอก เมื่อลงไปยืนกลางท้องคู บางช่วงจะแลเห็นอิฐแผ่นโตๆ กองเรียงกัน ไม่ใช้ปูนหรือดินเป็นตัวเชื่อมอิฐเลย แต่แนวก่ออิฐมีเพียงฝั่งเดียวเนินสถูปเพียงด้านเดียว จากสภาพเช่นนี้ทำให้สันนิษฐานได้ว่า แนวอิฐข้างคูนั้นน่าจะเป็นกำแพงกั้นรอบสถูปหรือวัง เมื่อหลายพันปีผ่านไป น้ำได้ซัดกวาดพาเอาหิน ดิน และทรายมาทับถมบริเวณนี้สูงขึ้นประมาณ 1-2 เมตร กำแพงจึงถูกกลบทับถมไปด้วย

เทวทหะและรามคามปัจจุบันตั้งอยู่ในพื้นที่ประมาณ 1-2 ตารางกม. หรือประมาณ 1,000 ไร่ ถ้าได้ขุดดินเพื่อทำการศึกษาอย่างจริงจัง คงจะได้พบซากวังหรือโบราณวัตถุต่างๆ อีกมากมาย ได้ทราบจากเพื่อนร่วมทางซึ่งเป็นทั้งตำรวจและมัคคุเทศก์ว่ารัฐบาลกำลังจะวางแผนขุดแต่งสถานที่แห่งนี้

ข้าพเจ้าไปเยี่ยมสถานที่แห่งนี้เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2529 และไม่ได้ไปเยือนอีกเลย จนถึงขณะนี้ (2544) คงมีการปรับปรุงเส้นทางและขุดแต่งโบราณสถาน (เทวทหะ-รามคาม) ไปมากแล้ว

มีข้อสังเกตเกี่ยวกับเทวทหะและรามคามว่าเมืองใดเป็นราชธานีของโกลิยรัฐ เทวทหะนั้นก่อนพุทธกาลและสมัยพุทธกาลต้นๆ ตำรามักจะกล่าวถึงเทวทหะบ่อยครั้ง จนนักศึกษาธรรมรู้และเข้าใจว่าโกลิยรัฐมีเมืองหลวงเพียงแห่งเดียวคือเทวทหะ

แต่ครั้นถึงยุคปลายสมัยพระพุทธเจ้า (พุทธกาล) ชื่อเทวทหะหายไป แต่เราได้เห็นชื่อรามคามขึ้นมาแทน เช่น ตอนที่กุสินาราแบ่งพระบรมธาตุได้ระบุไว้ในคัมภีร์ชัดเจนว่า พวกโกลิยะจากรามคามได้รับพระบรมธาตุไปด้วย 1 ใน 8 ส่วน แต่ไม่ได้กล่าวถึงเทวทหะเลย

จากท้องเรื่องตำนานการสร้างเมืองของราชวงศ์โกลิยะแสดงว่า หลังจากเจ้ารามราชาได้สร้างรามนครขึ้นใหม่ใกล้ๆ เทวทหะแล้ว พระโอรสผู้ครองเทวทหะอยู่พร้อมด้วยข้าราชบริพารประชาชนคงถวายพระเกียรติแก่เจ้ารามราชาแห่งรามนคร ให้มีบทบาทในการบริหารบ้านเมืองเช่นเดิม รามนครค่อยๆ ปรากฏความสำคัญขึ้น ส่วนเทวทหะค่อยๆ ลดบทบาทและความสำคัญลงไป แต่เมืองทั้งสองนี้คงอยู่ในพื้นที่ห่างกันไม่เกิน 25-30 เส้น

เรื่องเทวทหะ รามนครนี้ พระสุเมธาธิบดีอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ สมัยเมื่อเป็นหัวหน้าพระธรรมทูตสายอินเดีย ท่านและคณะได้ไปทำการศึกษาค้นคว้าถ่ายภาพ และจัดพิมพ์เผยแพร่ในนามวัดไทยพุทธคยา เมื่อประมาณ 15 ปีมาแล้ว ท่านที่สนใจติดต่อขอมาศึกษาได้

รามคาม (เทวทหะ 2)

เมือง (บ้านเกิดพุทธมารดา)

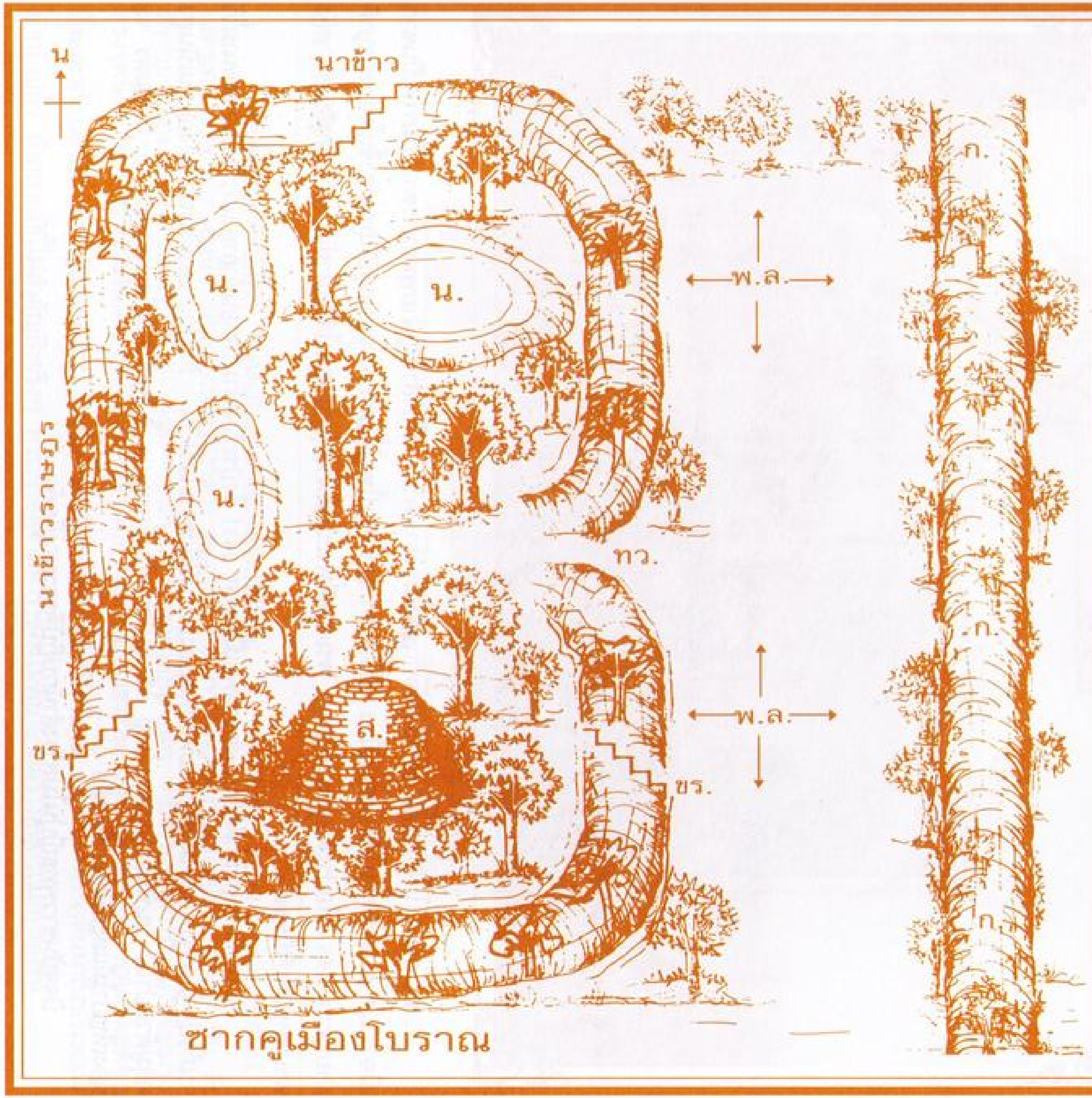

เครื่องหมาย

- ส. ซากพระสถูปบรรจุพระสารีริกธาตุที่พระญาติได้รับส่วนแบ่งจากกุสินาราหลังถวายพระเพลิง (พ.ศ.)
- น. กองอิฐ หิน ไม้ ทราย ปราสาทราชฐานที่พังยุบตัวผสมกับดินทรายทับถมจนกลายเป็นเนิน
- ก. ซากกำแพงเมืองลักษณะเป็นอิฐ หิน ส่วนใหญ่เป็นดินเหนียวตัวกำแพงฐานกว้างประมาณ 3 เมตร สูง 1.5 เมตร สันกำแพงกว้าง 1 เมตร ชาวบ้านใช้สันกำแพงนี้เป็นทางเดินเข้าหมู่บ้าน
- พ.ล. พระลานหลวง คือ สนามหน้าเมืองสำหรับชุมนุมทหารในราชพิธีต่างๆปัจจุบันเหลือพื้นที่อยู่ประมาณ 12 ไร่
- ทว. พระทวาร จากซากเนินอิฐ หิน พออนุมานได้ว่าน่าจะเป็นประตูเมืองด้านตะวันออก
- ขร. ซากเขตพระราชวังจะเป็นเนินสูงกว่าท้องนาปัจจุบันประมาณ 3-4 เมตร

มาตราส่วน 1: 700 (เมตร)

จากลุมพินีไปเทวทหะ สองข้างทางบางช่วงจะเป็นป่าไม้อนุรักษ์และปลูกขึ้นใหม่ โดยได้รับทุนสนับสนุนจากชาติยุโรป มีไม้หลัก (สำคัญ) อยู่ 3 ชนิด คือ ไม้สัก ไม้สาละ และไม้โกละ (กระเบา)

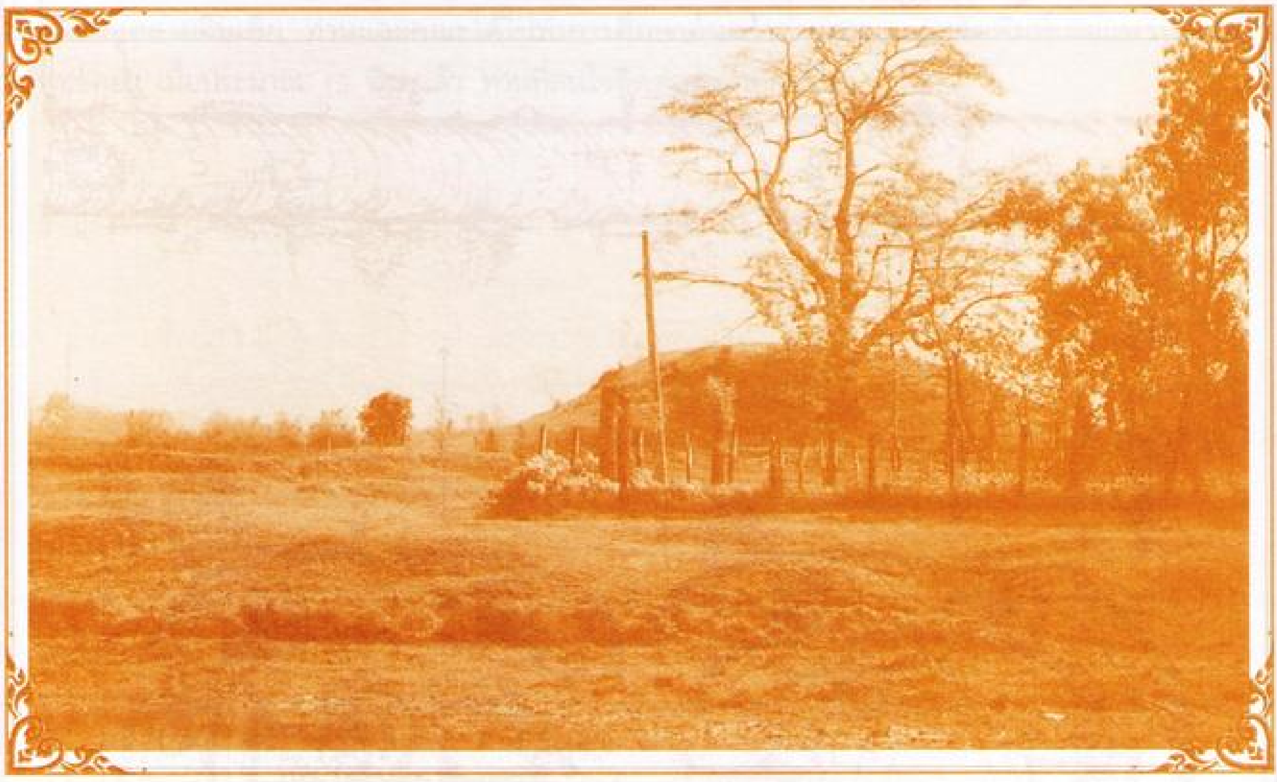

รามคาม (โกลิยวงศ์) สภาพปัจจุบันของเมืองรามคาม เมืองสำคัญฝ่ายพุทธมารดา ในภาพเป็นซากเมืองรามคาม ตรงตอนใต้ของซากเมือง ยังคงมีซากมหาสถูปใหญ่ตั้งตระหง่านอยู่สถูปนี้ถูกสร้างขึ้นโดยพระญาติฝ่ายพุทธมารดา เพื่อประดิษฐาน (บรรจุ) พระธาตุที่พระญาติฝ่ายพุทธมารดาได้รับส่วนแบ่งมาจากกุสินารา หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพาน

สถูปนี้นักโบราณคดีอังกฤษสำรวจพบเมื่อ พ.ศ. 2431 จึงประกาศห้ามรื้อถอนทำลาย แล้วกั้นรั้วลวดหนามไว้ จนถึงปัจจุบันรัฐบาลยังไม่ได้บูรณะหรือตกแต่งสถานที่นี้เพราะไม่มีเงิน ลักษณะของที่ตั้งเมืองตั้งอยู่บนเนินสูงคลุมด้วยป่าไม้ บนพื้นที่ประมาณ 200 ไร่ โดยรอบเป็นท้องทุ่งนา ไปทางทิศเหนือประมาณ 50 กิโลเมตร จะมองเห็นป่าไม้และเทือกเขาหิมาลัย

ปัจจุบันชาวพุทธญี่ปุ่นไปสร้างสำนักปฏิบัติธรรมอยู่ใกล้ๆ

รามคาม ตัวเมืองปัจจุบันมีพื้นที่ประมาณ 100 ไร่ ซีกด้านตะวันตกเป็นเขตพระราชฐานและพระมหาสถูป (วัด) ส่วนด้านตะวันออกเป็นท้องพระลานหลวงดังในภาพ ด้านตะวันออกเป็นซากกำแพงเมือง เหลือความสูงอยู่ประมาณ 2 เมตร กว้าง 3-4 เมตร เป็นกำแพงดินผสมอิฐ ด้านใต้และตะวันตกเป็นซากคูเมือง กว้างประมาณ 6-8 เมตร ยาวขนาดไปกับกำแพงเมืองประมาณ 200 เมตร

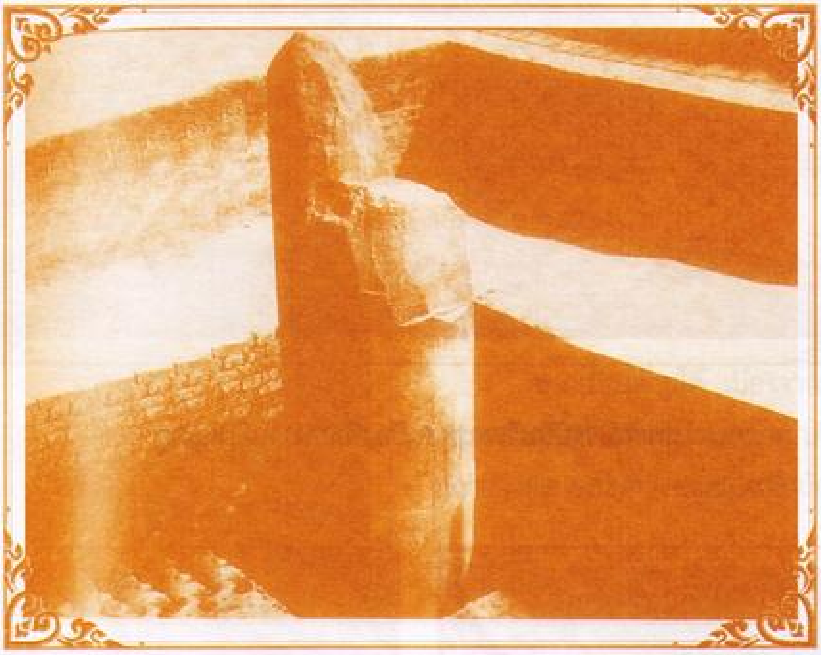

ซากนครเทวทหะ เมืองพระพุทธมารดา

ในภาพคือเสาหินอโศก ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 51 เซนติเมตร ฐานของเสาจมอยู่ใต้ดิน 2 เมตรเศษ โบราณวัตถุชิ้นนี้จึงเป็นเหมือนเครื่องวัดว่า ตลอด 2,000 กว่าปีที่ผ่านมา น้ำได้ซัดกลาดพาเอาหิน ดินทรายมาทับถมนครโบราณนี้ไว้กว่า 2 เมตร เสาต้นนี้ส่วนบนหักเป็นท่อนๆ ที่มีจารึกข้อความหายไปจึงไม่รู้ว่าตรงจุดนี้ได้เกิดอะไรขึ้นในยุคโน้น แต่ที่แน่ๆ จะต้องมีความสำคัญยิ่งเช่นกัน มิฉะนั้นอโศกมหาราชคงไม่เสด็จไปถึงและสร้างเสาหิน เพราะในรัศมี 50 กิโลเมตรไม่มีภูเขาหินทรายชนิดนี้เลย เพียงแต่การนำหินมาถึงบริเวณนี้ก็ยากยิ่งแล้ว ถ้าสถานที่นี้ไม่สำคัญยิ่งจริงๆ พระเจ้าอโศกมหาราชคงไม่พยายามสร้างอนุสรณ์สถานนี้ขึ้น

อโศกมหาราชถวายพระเกียรติและให้การเคารพพระพุทธเจ้าอย่างสูงยิ่งดังปรากฏเหตุการณ์อันเป็นหลักฐานไว้ คือทรงสร้างเสาหินในสักกะและโกลิยะถึง 3 แห่ง และถ้ามีการขุดค้นซากกบิลพัสดุ์ 2 อาจจะพบเสาหินเช่นนี้อีกก็ได้

เป็นที่รู้กันในหมู่นักศึกษาประวัติศาสตร์ว่าอโศกมหาราชได้อัญเชิญพระธาตุจากสถูปเจดีย์ที่เจ้าเมืองต่างๆ บรรจุไว้ทั่วอินเดียไปรวมเป็นกองเดียวกัน ก่อนที่จะมอบให้พระธรรมทูต ๙ สาย แต่พระธาตุที่บรรจุไว้ในดินแดนพุทธบิดา-มารดา พระเจ้าอโศกไม่แตะต้องเลย พระธาตุที่กบิลพัสดุ์ 3 (ปิปาระหะวะ) คงอยู่มาจนอังกฤษไปขุดพบ และยังคงอยู่ในสถูปเจดีย์ที่เมืองรามคามจนถึงบัดนี้ สถูปที่รามคามจึงน่าสนใจอย่างยิ่ง ในปัจจุบันถ้าสามารถเจรจากับรัฐบาลเนปาลได้ก็น่าจะลอง

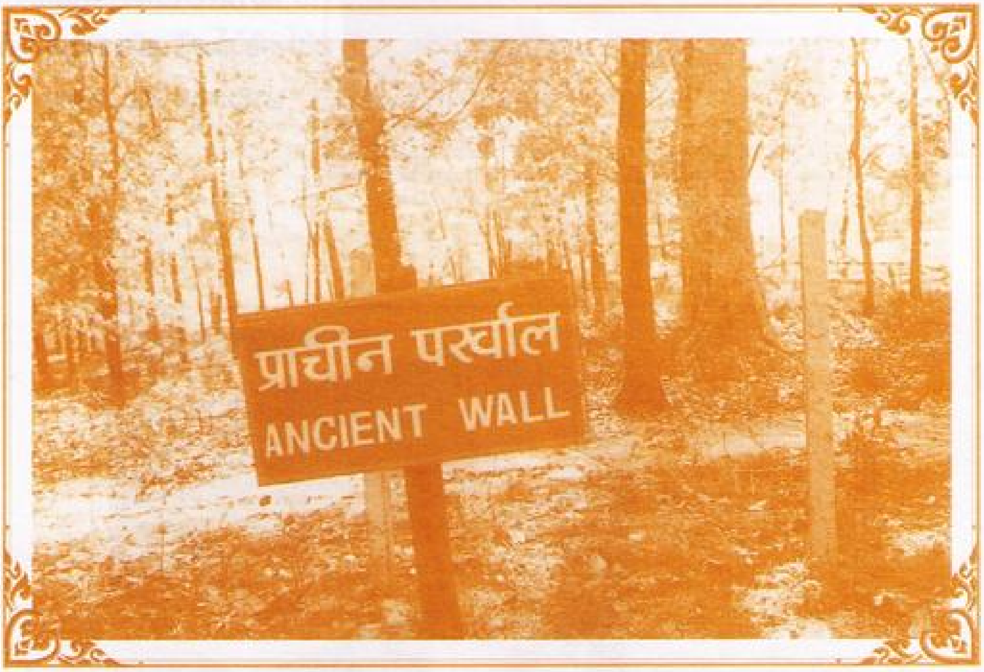

สภาพปัจจุบันบริเวณซากเมืองที่ดินทรายทับถมอยู่

สภาพตัวเมืองมองจากทิศตะวันออก

प्राचीन वस्तु अवशेषहरु
ANCIENT STRUCTURAL COMPLEX

บริเวณเมืองที่พอมองเห็นซากโบราณสถาน เช่น กำแพงเมืองอยู่บ้าง

प्राचीन कुवा
ANCIENT WELL

บ่อน้ำโบราณในเขตซากพระราชฐาน

ซากเมืองด้านใต้ เนื่องจากด้านท้องพระลานหลวงกลายเป็นที่ตั้งโรงเรียนประชาบาล บริเวณส่วนที่เป็นโบราณสถานจึงกลายเป็นที่วิ่งเล่นของเด็กนักเรียน

ศิลปวัตถุหลายชิ้นที่กองทับถมกันอยู่ในบริเวณซากเมือง

บทที่ 4

เส้นทางเสด็จออกบวชและสถานที่ตรัสรู้

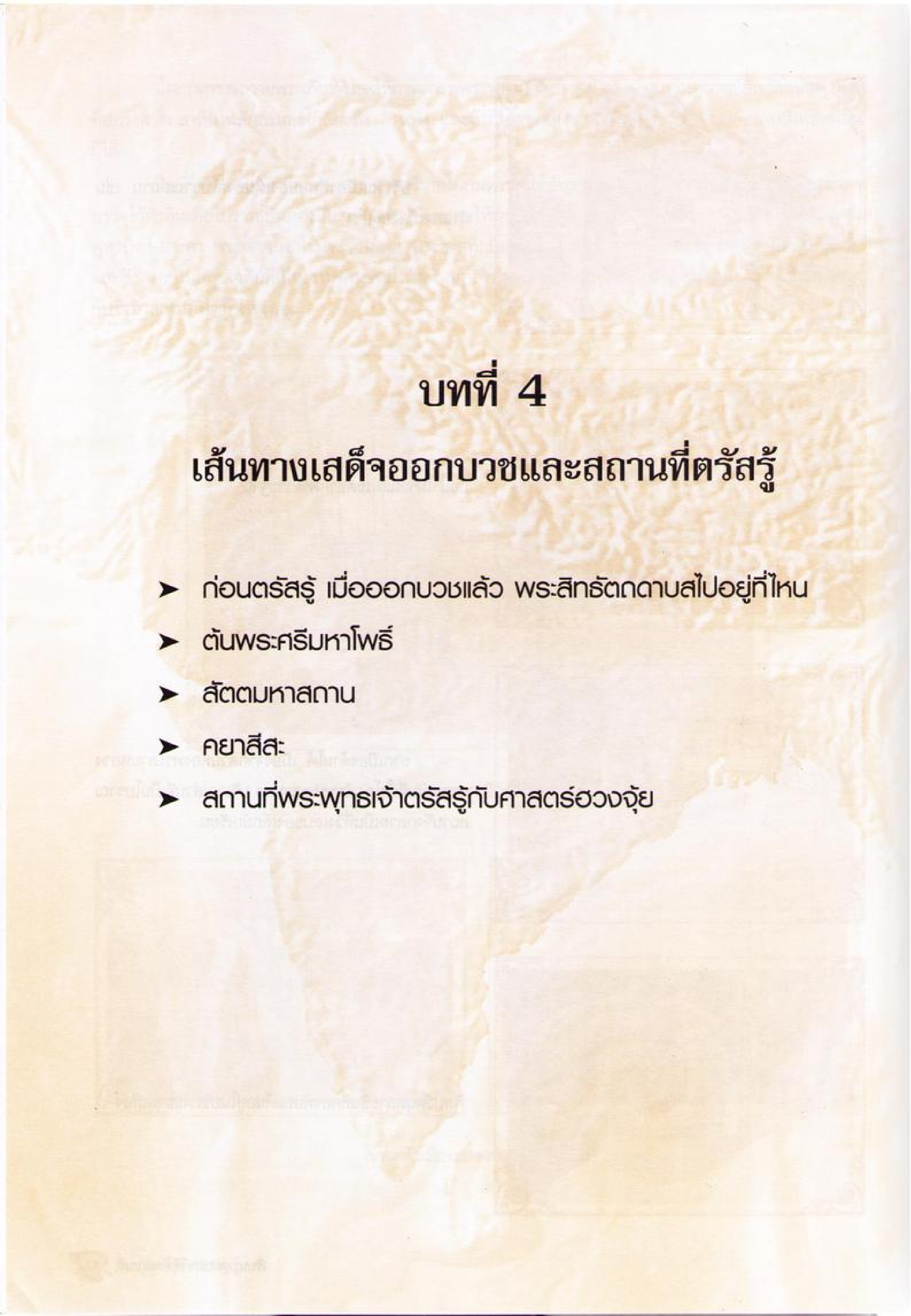

- ก่อนตรัสรู้ เมื่อออกบวชแล้ว พระสิทธัตถดาบสไปอยู่ที่ไหน
- ต้นพระศรีมหาโพธิ์
- สัตตมหาสถาน
- คยาสีสะ
- สถานที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้กับศาสตร์ฮวงจุ้ย

เส้นทางเสด็จออกบวชของพระศาสดาจากกบิลพัสดุ์ (1) ผ่านดินแดนโกลิยะ (2) ถึงริมฝั่งแม่น้ำอโนมานที ทรงอธิษฐานเพศเป็นนักบวช แล้วเดินทางลงใต้ แล้วแวะพักศึกษาลัทธิต่างๆ ในราชคฤห์อยู่ระยะหนึ่งแล้ว (3) เสด็จไปบำเพ็ญเพียรอยู่อุรุเวลาเสนานิคม (พุทธคยา) เกือบ 6 ปี จนได้ตรัสรู้

จาก 1-3 ระยะทางประมาณ 50 โยชน์

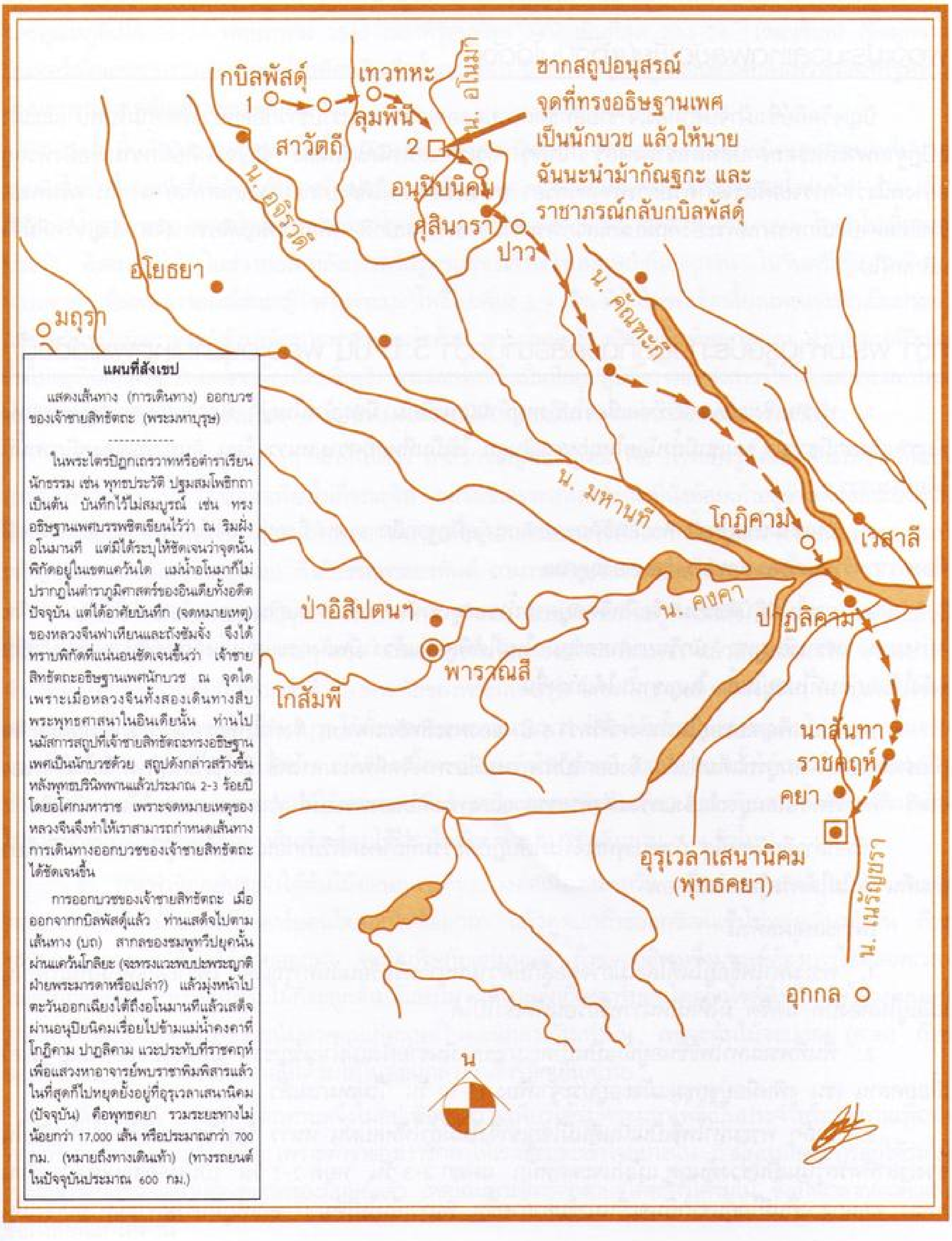
กบิลพัสดุ์
1
เทวทหะ
ลุมพินี
สาวัตถี
2
น. อโนมา
อนุปิยนิคม
กุสินารา
ปาวา
น. อจิรวดี
อโยธยา
มถุรา
น. คัณฑกี
น. มหานที
โกฏิคาม
เวสาลี
น. คงคา
ปาฏลิคาม
ป่าอิสิปตนฯ
พาราณสี
โกสัมพี
นาลันทา
ราชคฤห์
คยา
อุรุเวลาเสนานิคม
(พุทธคยา)
น. เนรัญชรา
อุกกล
น

ซากสถูปอนุสรณ์
จุดที่ทรงอธิษฐานเพศ
เป็นนักบวช แล้วให้นาย
ฉันนะนำม้ากัณฐกะ และ
ราชาภรณ์กลับกบิลพัสดุ์

แผนที่สังเขป

แสดงเส้นทาง (การเดินทาง) ออกบวชของเจ้าชายสิทธัตถะ (พระมหาบุรุษ)

ในพระไตรปิฎกเถรวาทหรือตำราเรียนนักธรรม เช่น พุทธประวัติ ปฐมสมโพธิกถา เป็นต้น บันทึกไว้ไม่สมบูรณ์ เช่น ทรงอธิษฐานเพศบรรพชิตเขียนไว้ว่า ณ ริมฝั่งอโนมานที แต่มิได้ระบุให้ชัดเจนว่าจุดนั้นพิกัดอยู่ในเขตแคว้นใด แม่น้ำอโนมาก็ไม่ปรากฏในตำราภูมิศาสตร์ของอินเดียทั้งอดีตปัจจุบัน แต่ได้อาศัยบันทึก (จดหมายเหตุ) ของหลวงจีนฟาเหียนและถังซัมจั๋ง จึงได้ทราบพิกัดที่แน่นอนชัดเจนขึ้นว่า เจ้าชายสิทธัตถะอธิษฐานเพศนักบวช ณ จุดใด เพราะเมื่อหลวงจีนทั้งสองเดินทางสืบพระพุทธศาสนาในอินเดียนั้น ท่านไปนมัสการสถูปที่เจ้าชายสิทธัตถะทรงอธิษฐานเพศเป็นนักบวชด้วย สถูปดังกล่าวสร้างขึ้นหลังพุทธปรินิพพานแล้วประมาณ 2-3 ร้อยปีโดยอโศกมหาราช เพราะจดหมายเหตุของหลวงจีนจึงทำให้เราสามารถกำหนดเส้นทางการเดินทางออกบวชของเจ้าชายสิทธัตถะได้ชัดเจนขึ้น

การออกบวชของเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อออกจากกบิลพัสดุ์แล้ว ท่านเสด็จไปตามเส้นทาง (บถ) สากลของชมพูทวีปยุคนั้นผ่านแคว้นโกลิยะ (จะทรงแวะพบปะพระญาติฝ่ายพระมารดาหรือเปล่า?) แล้วมุ่งหน้าไปตะวันออกเฉียงใต้ถึงอโนมานทีแล้วเสด็จผ่านอนุปิยนิคมเรื่อยไปข้ามแม่น้ำคงคาที่โกฏิคาม ปาฏลิคาม แวะประทับที่ราชคฤห์เพื่อแสวงหาอาจารย์พบราชาพิมพิสารแล้ว ในที่สุดก็ไปหยุดยั้งอยู่ที่อุรุเวลาเสนานิคม (ปัจจุบัน) คือพุทธคยา รวมระยะทางไม่น้อยกว่า 17,000 เส้น หรือประมาณกว่า 700 กม. (หมายถึงทางเดินเท้า) (ทางรถยนต์ในปัจจุบันประมาณ 600 กม.)

ก่อนตรัสรู้ เมื่อออกบวชแล้ว พระสิทธัตถดาบสไปอยู่ที่ไหน

เจ้าชายสิทธัตถะเมื่ออธิษฐานเพศเป็นดาบสแล้ว ทรงใช้เวลาเกือบ 6 ปี อยู่ที่เขาดงคสิริ เวลาอีกส่วนหนึ่งประมาณ 7-15 วัน ประทับอยู่ที่พระมหาโพธิ์จนได้ตรัสรู้

พอจะประมวลเหตุผลข้อเขียนข้างบนได้ดังนี้

ปัญจวัคคีย์ซึ่งเฝ้าจับตามองเจ้าชายสิทธัตถะอยู่ตลอดเวลา พอทราบข่าวก็ออกบวชติดตามไปพบ และเฝ้าอุปัฏฐากพระสิทธัตถดาบสที่ถ้ำเขาดงคสิริ ใกล้ๆ อุรุเวลาเสนานิคมนั่นเอง ปัญจวัคคีย์มีความเชื่อฝังหัวอยู่อย่างหนึ่งว่า การจะตรัสรู้ได้ก็ด้วยการทำทุกรกิริยา (การทรมานตนให้ลำบากอย่างแสนสาหัส) เท่านั้น ครั้นพระสิทธัตถดาบสเลิกทรมานพระองค์กลับมาเสวยพระกระยาหารตามปกติ เพื่อบำเพ็ญเพียรทางจิต ปัญจวัคคีย์จึงหลีกหนีไป

ที่ว่า พระมหาบุรุษประทับอยู่ที่ดงคสิรินานกว่า 5 ปี นั้น พอจะอนุมานเหตุผลได้ดังนี้

1. ทุ่งราบเชิงเขาดงคสิริที่ต่อเนื่องไปถึงหมู่บ้านเสนานิคม มีหมู่บ้านใหญ่ๆ ที่อุดมสมบูรณ์อยู่หลายแห่ง พื้นราบเชิงเขามีธารน้ำ บนเขามีถ้ำน้อยใหญ่หลายสิบลูก ใช้เป็นที่หลบความหนาว ร้อน อันทารุณของภูมิภาคนั้นได้อย่างถาวร

2. บนเขามีถ้ำอยู่มาก พระสิทธัตถดาบสและผู้อุปัฏฐากอีก 5 ตน จึงอยู่ประจำได้นานทุกฤดูกาล โดยมิต้องตรากตรำทนต่อความหนาว ร้อนของฤดูกาล

3. การไปปฏิบัติธรรมหรือฝึกจิตอยู่ตามถ้ำของภูเขานั้น เป็นการเสริมความแข็งแกร่งให้กายและจิตอย่างมาก เพราะหินภูเขา นักวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ได้พิสูจน์แล้วว่ามีพลังกระแสแม่เหล็กไฟฟ้าผ่านเข้าไปเสริมพลังให้แก่คนที่ไปอยู่ในถ้ำ ในภูเขานั้นได้แกร่งขึ้น

การไปบำเพ็ญตบะอยู่ในถ้ำดงคสิริกว่า 5 ปี ของพระสิทธัตถดาบส จึงทำให้พระองค์แกร่งทั้งกายและจิต เมื่อร่างกายจิตใจสมบูรณ์เต็มที่แล้ว จึงออกไปทำความเพียรทางจิตที่พระมหาโพธิ์ ซึ่งใช้เวลาเพียงหนึ่งในสามของราตรี ก็ทรงใช้ความสมบูรณ์แข็งแกร่งแห่งพระวรกายและพระทัยของพระองค์ ทำลายอาสวะลงได้อย่างสิ้นเชิง

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ถ้าพระพุทธเจ้าไม่ได้ปฏิบัติธรรมที่ถ้ำดงคสิริมาก่อน การไปอยู่ที่พระมหาโพธิ์เพียงข้ามคืน คงไม่ได้ตรัสรู้อย่างแน่นอน

เพราะเหตุผลดังนี้

1. พระมหาโพธิ์อยู่ในที่โล่งไม่อาจต่อสู้กับความหนาวหรือร้อนอันทารุณได้ เพราะอุณหภูมิภูมิภาคนั้นแม้อยู่ในห้องปิด มิดชิด มิให้ลมหนาวหรือร้อนพัดเข้าไปได้

2. พื้นที่พระมหาโพธิ์ขึ้นอยู่นั้นเป็นป่าละเมาะบนเนินชายฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา มีหนองบึงน้อยใหญ่ สัตว์เลื้อยคลาน เช่น งูพิษมีอยู่ชุกชุมแม้จะอยู่ประจำเพียง 15-30 วัน ก็ไม่เหมาะแล้ว

3. ใกล้ๆ พระมหาโพธิ์เป็นเนินดินมิใช่ภูเขาจึงไม่มีถ้ำให้หลบฝน หนาว ร้อนที่รุนแรงได้เลย สำหรับในช่วงเวลาที่ตรัสรู้นั้นเป็นช่วงต้นฤดู แม้ฝนจะตกหนัก แต่ตก 2-3 วัน หยุด 2-3 วัน เป็นผลดีช่วยให้ความร้อนลดลง ตอนกลางคืนมีไออุ่นจากดินจะขึ้นมาขับอากาศชื้น หนาวเย็นไปได้มาก อุณหภูมิใต้ร่มพระมหาโพธิ์จึงเป็น

สัปปายะแก่การปฏิบัติธรรม ข้าพเจ้าได้เคยเก็บข้อมูลสถิติอุณหภูมิที่พุทธคยาที่วัดพม่าซึ่งยังพอมีสภาพธรรมชาติใกล้เคียงพุทธกาลมากที่สุด เมื่อเดือนพฤษภาคม 2515, 2516, 2519, 2538 ทั้งสี่ปีอุณหภูมิจะสูง-ต่ำ แตกต่างกันไม่เกิน 1.5° (เซลเซียส) จึงพอสรุปได้ดังนี้

วันฝนแล้ง 14.00-15.00 น. 38° เที่ยงคืน 30° และ 04.00 น. 27° วันฝนตกหรือวันถัดๆ วันที่ฝนตกไป 2-3 วัน อุณหภูมิจะลดลง 3-4 องศา เช่น 14.00 น. 34-35° เที่ยงคืน 26-27° เวลา 04.00 น. จะเหลือ 24-23° และอุณหภูมิเมื่อ 20-30 พฤษภาคม 2545 เวลาที่ร้อนที่สุด 34° เย็นที่สุด 23.5-24° (เซลเซียส) (ข้อมูลจากอินเทอร์เน็ตและรายงานอากาศของโทรทัศน์อินเดียทั้งสองช่อง) ปี 2545 ที่อุณหภูมิค่อนข้างต่ำลงเพราะท้องที่รัฐพิหารมีฝนตกชุกตั้งแต่ต้นเดือนพฤษภาคม

4. พื้นที่ระหว่างพระมหาโพธิ์กับฝั่งแม่น้ำเนรัญชรามีทางสัญจรสาธารณะของชาวนิคมทอดขนานไปตามชายฝั่งแม่น้ำจากเหนือไปใต้ (เส้นทางที่ตปุสสะ ภัลลิกะ สองพ่อค้าใช้เดินทาง) ที่ริมฝั่งแม่น้ำห่างไป 7-8 เส้น ก็เป็นท่าน้ำสาธารณะ สภาพโดยรอบพระมหาโพธิ์เป็นทุ่งหญ้าจึงมีชาวบ้านนำปศุสัตว์ เช่น แพะ โคเข้าไปเลี้ยงอยู่ประจำ ดังจะเห็นได้ว่าในช่วงก่อน-หลังการตรัสรู้พระพุทธเจ้าได้พบมนุษย์เกือบทุกวัน ในวันตรัสรู้ตอนเช้าพบนางสุชาดา เย็นพบพราหมณ์ขนหญ้า ห่างพระมหาโพธิ์ไปเพียง 3-4 เส้น มีต้นไทรที่เด็กเลี้ยงแพะแวะพักเป็นประจำ และในวันหนึ่งมีพราหมณ์เข้ามาทักทายพระพุทธเจ้าด้วย พระมหาโพธิ์จึงจัดว่าเป็นที่พลุกพล่าน ส่วนที่ดงคสิริเมื่อขึ้นไปอยู่ที่นั้นแล้วจะปลอดจากผู้คนโดยสิ้นเชิง พระมหาโพธิ์จึงเป็นที่อยู่ปฏิบัติธรรมอย่างถาวรไม่ได้ แต่พระมหาโพธิ์จะมีช่วงระยะเวลาสั้นๆ อาจเพียง 12-72 ชั่วโมงในรอบปีที่เหมาะแก่การทำความเพียรเพื่อการตรัสรู้

ถ้าศึกษาจากพระสูตรต่างๆ จะเห็นได้ว่า อาสวักขยญาณ ญาณ คือ การหยั่งรู้ที่ตัดอาสวะให้ขาดสิ้นเชิง (สมุจเฉทปหาน) นั้น ใช้เวลาเพียงไม่กี่ขณะจิต อย่างเช่นพระอานนท์ขณะที่นั่งห้อยเท้าอยู่ข้างเตียงประสงค์จะจำวัดพักผ่อนสักครู่ พอเอนกายลง เท้าพอยกพ้นจากพื้น เอนศีรษะลงไปยังไม่ทันถึงหมอน (ขณะนั้นพระอานนท์เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานอยู่ด้วย) ก็ได้บรรลุพระอรหันต์ สามารถตัดอาสาวะกิเลสได้หมดจดสิ้นเชิง

ถ้าเปรียบเทียบพระมหาบุรุษเป็นมือประหาร (กิเลส) ขณะที่ประทับอยู่ที่ดงคสิริ เพื่อเผาแท่งเหล็กแล้วตีขึ้นเป็นพระขรรค์ โดยทำซ้ำๆ หลายๆ ครั้ง จนพระขรรค์แข็งแกร่งปานเหล็กเพชร แล้วลับจนคมกริบ งานอย่างนี้จำเป็นต้องใช้เวลานานนับปี พระขรรค์ คือ พระทัยของพระมหาบุรุษ จึงจะมีความแข็งแกร่งจริงๆ ดังจะเห็นได้จากตอนเย็นของวันเพ็ญวิสาขะพระมหาบุรุษได้ตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ว่า ถ้าไม่ได้บรรลุอมตธรรมจะไม่ยอมลุกขึ้นจากอาสน์ใต้ร่มพระมหาโพธิ์ไปโดยเด็ดขาด แม้เลือดเนื้อจะเหือดแห้งไปก็ตามที (ยอมตาย) ครั้งได้เวลาเหมาะ (ยามที่ 3 ช่วงเวลา 02.00-06.00 น.) พระองค์ก็ใช้พระขรรค์ที่แข็งแกร็งและคมฟันฉับเดียว มาร (กิเลส) ทั้งหลายก็หมดสิ้นไปจากพระทัยของพระองค์อย่างสิ้นเชิง โดยใช้เวลาไม่เกิน 1 ยาม (ปัจฉิมยาม - 4 ชั่วโมง)

5. การพำนักอยู่ประจำใต้ต้นไม้ตอนกลางคืนอย่างต่อเนื่องหลายวัน เป็นอันตรายต่อสุขภาพ เพราะตอนกลางคืนต้นไม้จะคายก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ออกมา แล้วดูดเอาก๊าซออกซิเจนเข้าไปหล่อเลี้ยงลำต้น ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ที่ต้นไม้คายออกมา จะเป็นพิษภัยแก่มนุษย์ ก๊าซออกซิเจนซึ่งมนุษย์ต้องการใช้ตลอดเวลาในตอนกลางคืน ถ้าเราอยู่ใต้ร่มไม้ก็จะถูกต้นไม้แย่งไป แล้วปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ซึ่งเป็นพิษให้แก่มนุษย์ อากาศจากต้นไม้ให้คุณประโยชน์มหาศาลแก่มนุษย์ในตอนกลางวันเท่านั้น เพราะต้นไม้จะปล่อย (คาย) ก๊าซออกซิเจนออกมา ดังนั้นเมื่อเราอยู่ใต้ร่มไม้ในตอนกลางวันจึงรู้สึกเย็นสบาย

ด้วยเหตุนี้ พระสิทธัตถดาบสจึงไม่อยู่เพื่อทำความเพียรใต้ร่มพระมหาโพธิ์เป็นประจำหรืออยู่นานเพื่อทำทุกรกิริยาอย่างที่หลายคนเข้าใจ เพราะตำราของเราชักพาให้เราเชื่อและเข้าใจอย่างนั้น ถ้ามีผู้สงสัยว่าการอยู่ใต้ร่มไม้ตอนกลางคืนเป็นอันตรายต่อสุขภาพของมนุษย์แล้ว เหตุไฉนพระสิทธัตถดาบสได้ตรัสรู้ใต้ร่มไม้ ซึ่งเป็นเวลากลางคืนเล่า ข้อสงสัยนี้แก้ได้ดังนี้

พระมหาโพธิ์ยืนตระหง่านอยู่ในที่โล่งแจ้ง ยามค่ำคืนมีลมพัดแผ่วเบาจากท้องน้ำเนรัญชราเข้ามาตลอดเวลา กระแสลมเมื่อพัดถึงต้นโพธิ์และเนินที่อยู่เบื้องตะวันตก ลมจะม้วนตัวลอยขึ้นสูง หอบเอาก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ใต้ร่มโพธิ์ให้เจือจาง หรือไม่ก็ลอยตามกระแสลมขึ้นไปพร้อมกัน ลมได้หอบเอาละอองไอน้ำที่เย็นชุ่มฉ่ำ เจือด้วยออกซิเจนเข้าไปที่ใต้ต้นมหาโพธิ์แทนก๊าซที่จะเป็นพิษภัยต่อพระมหาบุรุษ ปัจจุบันสภาพเช่นนี้ไม่มีอีกแล้ว เพราะตึกอาคารพาณิชย์เป็นปราการปิดกั้นอากาศที่บริสุทธิ์จากลำน้ำไม่ให้ถึงพระมหาโพธิ์เลย

อุณหภูมิในเดือนหกข้างขึ้น (ช่วงเวลาแห่งการตรัสรู้) อิทธิพลของพายุฝนที่เริ่มเข้ามาช่วยลดความร้อนระอุลงได้มาก บางช่วงก็มีฝนตกพรำๆ ต่อเนื่องกันหลายวัน อย่างเช่น หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ๆ ขณะที่ประทับอยู่ใต้ร่มไม้จิก ข้างสระมุจจลินท์ มีฝนตกพรำๆ ทุกวัน อากาศที่ร้อนระอุมาร่วม 4 เดือนค่อยลดลง ยังคงเหลือประมาณ 33 เซลเซียส (หลังเที่ยง) 30 เซลเซียส (ตอนเย็น) 29-27 เซลเซียส (ตอนพลบค่ำ) 24 เซลเซียส (เที่ยงคืน) แล้วค่อยลดต่ำลงตามลำดับตั้งแต่หลังเที่ยงคืนจนถึงเช้าตรู่ ที่ต้องแสดงตัวเลขเกี่ยวกับอากาศ เพราะความร้อน หนาว (อุตุ) ก็เป็นเหตุปัจจัยสำคัญต่อการทำความเพียรทางจิตจนได้บรรลุอมตธรรม

แม่น้ำสายหนึ่งทอดตัวยาวจากที่ราบสูงภาคกลาง (มัธยมประเทศ) ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำคงคา ตอนใต้ของนครปาฏลีบุตร (ปัตนะ) ตลอดระยะทางประมาณ 500 กม. แม่น้ำสายนี้ไหลผ่านหมู่บ้านต่างๆ นับร้อยแห่ง ในช่วงที่ผ่านนิคมอุรุเวลา แม่น้ำสายนี้มีชื่อถึง 3 ชื่อ ในตำราฮินดูเรียกว่า ฟัลกุ ความหมาย คือ เป็นแม่น้ำที่มีประกายดังเงินและทอง ก็เป็นความจริงตามที่เขาเรียก เพราะคืนเดือนหงายยามที่แสงจันทร์ส่องกระทบกระแสน้ำที่ใสดังกระจก ที่กำลังรี่ไหลไปบนผืนทรายขาวผ่องดังแผ่นเงิน จึงดูราวกับว่ากระแสน้ำไหลไปบนแผ่นเงินและทอง แต่พอถึงฤดูน้ำหลากมาบางครั้งเกือบล้นฝั่ง กระแสน้ำจะเชี่ยวชัดกวาดพาเอาสรรพสิ่งที่ขวางหน้า แม่น้ำสายนี้จึงได้ชื่อว่า ลีลาจัล

ส่วนในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเรียกแม่น้ำสายนี้ว่า เนรัญชรา ชื่อนี้เกิดจากคำสองคำ คือ เนร กับ ชรา มาผสมกัน เนรหรือนิรแปลว่า ไม่มี ชราแปลว่า น้ำ ศัพท์เดิมจริงๆ คือ ชลา เพราะในภาษามคธโบราณ อักษร ร ใช้แทน ล หรือ ล ใช้แทน ร อย่างเช่นข้อความในจารึกอโศกทุกแห่ง จะใช้ ล แทน ร เช่น ที่ลุมพินี มีความตอนหนึ่งว่า

"...เทวานมฺปิยติสฺส ลาชินา..." คำแปล ลาชินา พระราชาอันเป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย" เป็นต้น เนรัญชราจึงแปลได้ความว่า แม่น้ำที่ไม่มีน้ำ มีแต่ทราย เขาจึงเรียกตำบลนั้นว่า "อุรุเวลาเสนานิคม" มีความหมายว่า ถิ่นที่อยู่ของเหล่าเสนาอันเป็นภูมิประเทศที่มีแม่น้ำ

เนรัญชราได้อำนวยประโยชน์ให้แก่ท้องทุ่งสองฟากฝั่งอย่างเอนกอนันต์ ตลอดคิมหันต์อันร้อนระอุ ธารน้ำน้อยบึงใหญ่สองฟากฝั่ง แห้งแตกระแหง ท้องทุ่งหญ้าแห้งเป็นสีน้ำตาล ครั้นกาลฝนกลายเข้ามา น้ำเนรัญชราไหลเอ่อท้นล้นฝั่ง นำเอาตะกอนอินทรีย์สารอาหารพืชมาป้อนให้ชาวนิคมอุรุเวลาเป็นวัฏจักรเวียนวนอยู่เช่นนี้ แม้กาลเวลาจะผ่านไปหลายพันปีแล้ว แต่น่ามหัศจรรย์ที่พื้นนิคมอุรุเวลายังอุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของดินแดนภารตะ

การอาชีพของชาวเสนานิคมนั้น คือ การเกษตร ปลูกข้าวเจ้า ข้าวสาลี และธัญพืชอื่นๆ ตลอดปี มีการเลี้ยงปศุสัตว์ เช่น วัวไว้บริโภคน้ำนมและไถนา แพะไว้บริโภคเป็นอาหาร ไว้ฆ่าบูชายัญตามลัทธิพราหมณ์

ในฤดูแล้งคนและปศุสัตว์ในหมู่บ้านมุจจลินท์และหมู่บ้านเกตรวา ประมาณ 300 ครัวเรือนได้อาศัยน้ำจากพญานาคในสระมุจจลินท์นี้โดยไม่ขาดแคลนน้ำเลย

สระมุจจลินท์อยู่ห่างจากฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเนรัญชราประมาณ 20 เส้น และอยู่ห่างพระมหาโพธิ์ไปทางทิศใต้ประมาณ 50 เส้น

ต้นจิก (มุจจลินท์) เมื่อย้อนออกไปทางทิศตะวันออกแล้วเลี้ยวขวาไปทางเส้นทางเก่าจากสระมุจจลินท์ไป

ประมาณ 15 เส้น จะถึงเนินดินขนาดใหญ่กินที่ได้ประมาณ 2 ไร่ ส่วนสูงสุดของเนินมีสถูปฮินดู (พราหมณ์) อยู่ 1 องค์ มีต้นโพธิ์ขนาด 7 คนโอบกิ่งก้านสาขาคลุมพื้นที่เนินได้ทั้งหมด ด้านใต้ของต้นโพธิ์มีไม้เกตลำต้นขนาดต้นหมากอยู่ 1 ต้นเป็นไม้เพิ่งปลูกมาได้ไม่เกิน 20-30 ปี หมู่บ้านด้านตะวันตกขององค์สถูปประมาณ 5 วาเป็นทางเดินเก่าแก่ชาวบ้านยังใช้เกวียนและรถม้าเดินทางอยู่ มีชาวบ้านต้อนปศุสัตว์และทูนสิ่งของเดินไป-มา สภาพเหตุการณ์สถานที่ชวนให้คิดไปว่า เมื่อครั้งที่พระศาสดามาประทับอยู่ตรงที่สร้างสถูปไว้ขณะนี้ ตปุสสะ ภัลลิกะพ่อค้าทั้งสองคงแวะเข้ามาถวายข้าวสัตตุ ในปัจจุบันสถูปเกตสวา (ราชายตนะ) ห่างจากฝั่งแม่น้ำเนรัญชราประมาณ 10 เส้น

พุทธสถาน (ต้นจิกและต้นเกต) พุทธสถานแห่งนี้อยู่ท่ามกลางหมู่บ้านเกตรวา ปัจจุบันได้กลายเป็นศาสนสถานของพราหมณ์ (ฮินดู) โดยสมบูรณ์ไปเกือบ 1 พันปีแล้ว แม้จะยังคงร่องรอยของพุทธสถานสำคัญยิ่งในพุทธกาลหลงเหลืออยู่บ้างก็ตาม แต่เพราะความเจริญของท้องถิ่น พื้นที่ส่วนใหญ่ของเนินอยู่ทางทิศเหนือได้พัฒนาเป็นอาคารพาณิชย์ ถนน โรงแรม ส่วนจุดสูงสุดของเนิน ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสถูปหรือเทวาลัยของฮินดู ส่วนพื้นที่ด้านทิศใต้ (ตะวันตกของพระมหาโพธิ์ พื้นที่ประมาณ 7 ไร่ เป็นสวนสาธารณะประมาณ 4 ไร่ พื้นที่นอกนั้นเป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑ์ โรงแรม และสุเหร่าอิสลาม) พื้นที่ด้านเหนือสูงกว่ายอดพระมหาโพธิ์ประมาณ 10 เมตร ส่วนด้านตะวันตก สูงพอเสมอยอดโพธิ์ มองขึ้นไปทางทิศเหนือจะเห็นแม่น้ำเนรัญชราไหลรี่ไปทางทิศเหนือหายลับไปกับท้องทุ่งและขอบฟ้า

(สมมุติ) ประมาณกลางเดือนหก เราไปยืนอยู่ทางตะวันออก ห่างจากต้นพระมหาโพธิ์ที่ตรัสรู้ประมาณ 1 เส้น เราหันหน้าเข้าหาต้นพระมหาโพธิ์ แล้วหันหน้าไปทางทิศเหนือ จะเห็นเนินคล้ายภูเขาสูงกว่าต้นพระมหาโพธิ์ เชิงเนินค่อยลาดต่ำลงไปทางตะวันออก หรือทางขวามือของเรา ตัวเนินค่อยทอดยาวลงใต้ ผ่านเลยต้นพระมหาโพธิ์ไปทางซ้ายมือของเรา ตัวเนินค่อยๆ โค้งออกมาทางตะวันออกอีก แล้วยาวต่อไปทางใต้และตะวันตก สังเกตได้ว่าตัวเนินจะโอบล้อมต้นพระมหาโพธิ์ไว้ถึง 3 ทิศ คือ เหนือ ตะวันตก และใต้

เรายังคงยืนอยู่ที่เดิม มองไปทางซ้ายผ่านเชิงเนินที่ยื่นออกมา ลงไปทางทิศใต้ประมาณ 3 เส้น จะเห็นบึงใหญ่มีดอกบัวบานสะพรั่งอยู่เต็ม ส่งกลิ่นหอมฟุ้งไปทั่วปริมณฑลพระมหาโพธิ์ เราหันกลับไปทางทิศตะวันออก มองออกไปทางแม่น้ำ จะเห็นได้ชัดว่าพื้นที่จะค่อยลาดต่ำลงไปจนถึงฝั่งน้ำ ระหว่างฝั่งน้ำกับพระมหาโพธิ์มีพื้นที่กว่า 100 ไร่ เป็นทุ่งหญ้าเขียวสด แซมด้วยไม้ยืนต้นขนาดใหญ่หลายสิบต้น เช่น หว้า ไทร สาละ มะม่วง

เราจากต้นพระมหาโพธิ์ เดินมุ่งไปทางแม่น้ำประมาณ 3-4 เส้น หยุดยืนอยู่ใต้ต้นไทรใหญ่หลายคนโอบ มองไปทางทิศใต้จนสุดสายตา เห็นแม่น้ำเนรัญชราไหลมาลิบๆ ผ่านหน้าเราไปทางชายทุ่งทางทิศใต้ซ้ายมือ เรากลับหลังหันมองไปที่พระมหาโพธิ์อีกครั้งจึงเห็นได้ชัดว่า พระมหาโพธิ์นั้นมีเนินห้อมล้อมอยู่ 3 ด้าน คือ ด้านเหนือ ใต้ และตะวันตก เราหันกลับเดินลงไปในแม่น้ำ ตามทางที่ชาวบ้านและปศุสัตว์ใช้เดินขึ้น-ลงแม่น้ำ แม่น้ำช่วงนี้

ดงคสิริ เมื่ออยู่ฝั่งตะวันตก (ฝั่งโพธิ์ตรัสรู้) มองข้ามแม่น้ำเนรัญชราไปฝั่งตะวันออกเห็นทิวเขาดงคสิริ ที่ภูเขานั้นมีถ้ำที่พระศาสดาเคยทำทุกรกิริยาอยู่กว่า 5 ปี

กว้างประมาณ 15 เส้นแต่มีธารน้ำไหลอยู่ ในลำน้ำกว้างเพียง 2-3 เส้น ลึกที่สุดเพียงกลางแข้ง ธารน้ำจะรี่ไหลคดเคี้ยวไปบนผืนทรายที่ขาวสะอาด บางตอนก็ไหลอยู่ตรงกลางน้ำ บางตอนก็จะเลี้ยวไปข้างตลิ่ง ด้านขวาบ้างซ้ายบ้าง น้ำในแม่น้ำเนรัญชราใสดังกระจก สะอาด เย็นเฉียบ นักพรตทั้งหลายที่อาศัยอยู่แถบถิ่นนี้ รวมถึงสิทธัตถดาบส (พระพุทธเจ้า) ก็ได้อาศัยน้ำในแม่น้ำนี้ สรง (อาบ) และดื่ม (เสวย) ด้วย ขณะที่เรายืนอยู่กลางลำน้ำมองกลับไปทิศตะวันตก จะมองไม่เห็นต้นพระมหาโพธิ์ แต่จะเห็นป่าไม้บนสันเนิน มองไปสองข้างตลิ่ง จะเห็นหญ้ากุสะขึ้นอยู่หนาแน่น เป็นแนวยาวตลอดชายฝั่งทั้งสองจนสุดสายตา

เชิงเขาและทางขึ้นถ้ำดงคสิริ ที่พระศาสดาเคยบำเพ็ญทุกรกิริยา (อัตตกิลมถานุโยค) ทรมานตัวให้ลำบาก เพื่อย่างกิเลสตามความเชื่อของคนในยุคนั้น

ภายในถ้ำดงคสิริ มีพื้นที่ประมาณ 3 ตารางวา มีพุทธรูปศิลาปางทุกรกิริยาตั้งให้บูชาอยู่ 2 องค์ ถ้ำนี้เมื่อยุคพุทธกาลคงกว้างและลึกกว่านี้อีกเท่าตัว

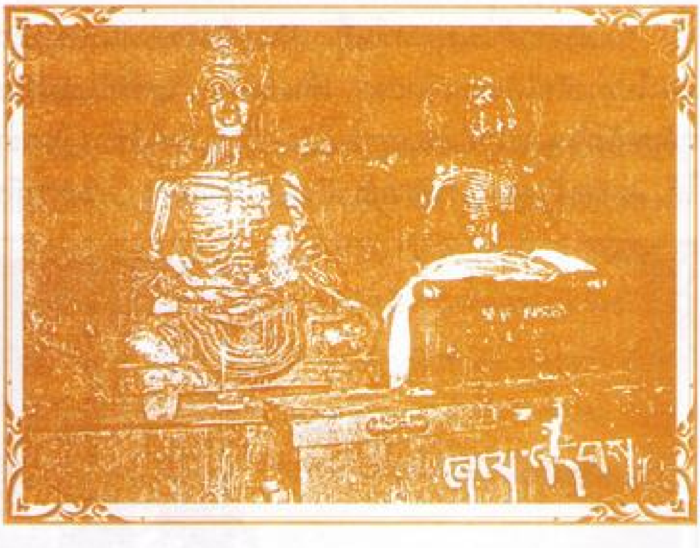

เขาดงคสิริจากพื้นล่างเดินขึ้นไปประมาณ 6 เส้น ตามทางลาดชัน 40 องศา ตามไหล่เขาจะมีถ้ำน้อยใหญ่มากมายอยู่ตามซอกโกรกผา และมีถ้ำสำคัญที่สิทธัตถดาบถเคยทำทุกรกิริยา

ต้นพระศรีมหาโพธิ์

โพธิญาณ-โพธิบัลลังก์

อธิษฐานจิตโพธิญาณ-ใต้โพธิบัลลังก์ ต้นที่ 1

ถึงแม้เลือดและเนื้อจะเหือดแห้งไป และแม้จะยังคงเหลือเพียงหนัง เส้นเอ็น และกระดูกก็ตาม หากข้าพเจ้ายังมิได้ตรัสรู้บรรลุถึงโพธิญาณแล้วไซร้ ข้าพเจ้าจะไม่ยอมลุกขึ้นจากรัตนบัลลังก์นี้

เมื่อคืนวันเพ็ญเดือนวิสาขะ พระองค์ได้ตรัสรู้ตอนปัจฉิมยามใกล้สว่าง บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณภายใต้ร่มพระศรีมหาโพธิ์ (อัสสัตถพฤกษ์)

นับแต่นั้นมา ต้นอัสสัตถพฤกษ์จึงมีความสำคัญเนื่องด้วยพระพุทธองค์เป็นต้นมา จึงได้รับความสำคัญจากพุทธบริษัทว่า **พระศรีมหาโพธิ์ตราบจนถึงทุกวันนี้**

เมื่อล่วงมาได้ 352 ปี ซึ่งเป็นช่วงที่พระเจ้าอโศกมหาราชกำลังศรัทธาแรงกล้าในพระพุทธศาสนา มานอบน้อมสักการบูชาและเจริญภาวนาที่ต้นพระศรีมหาโพธิ์แทบมิได้ว่างเว้น บ่อยครั้งที่ทรงประทับอยู่ที่พระศรีมหาโพธิ์

ต้นพระศรีมหาโพธิ์ถูกแรงอิจฉา

พระนางมหาสุนทรี พระมเหสีองค์ที่ 4 ของพระเจ้าอโศกมหาราชทรงอิจฉาต้นพระศรีมหาโพธิ์จึงวางอุบายสั่งสาวใช้ชื่อ นครา ไปปฏิบัติรับใช้พระเจ้าอโศกมหาราช ขณะเดียวกันก็ให้เอายาพิษใส่ลงที่โคนรากจนกระทั่งพระศรีมหาโพธิ์เหี่ยวเฉาและตายไปด้วยแรงอิจฉา

พระศรีมหาโพธิ์ ต้นที่ 2

พระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อได้ทราบความจริงว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์ตายไปเพราะแรงอิจฉา พระองค์จึงได้เข้าพระทัยถูกต้องว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์ตายเพราะถูกวางยาพิษ มิใช่เพราะเสื่อมบุญญาธิการส่วนพระองค์แต่ประการใด พระองค์จึงทรงใช้แรงอธิษฐานอีกวาระหนึ่ง โดยให้เอานมและน้ำรดที่โคนต้นทุกวันๆ ไม่ช้าหน่อพระมหาโพธิ์แตกขึ้นมาใหม่ ด้วยความโสมนัสยินดียิ่งและนำไปปลูกเป็นต้นที่ 2

ประมาณ ค.ศ. 600-620 กษัตริย์สากังกา ฮินดู แคว้นเบงกอล ได้เป็นผู้ทำลายต้นพระศรีมหาโพธิ์ด้วยแรงอิจฉาอีกเช่นกัน ต้นที่ 2 มีอายุได้ 871 ปีถึง 891 ปี

พระศรีมหาโพธิ์ ต้นที่ 3

พระศรีมหาโพธิ์ ต้นที่ 3 เป็นต้นที่มีอายุยืนยาวและไม่ถูกประทุษร้ายบ่อนทำลาย มีอายุยืนยาวมาถึง พ.ศ. 2421 ได้ถูกพายุพัดล้ม และหมดอายุไปเองโดยธรรมชาติ นายพลเซอร์คันนิ่งแฮม (ชาวอังกฤษ) จึงได้นำหน่อพระศรีมหาโพธิ์ที่งอกขึ้นในที่เดิม 2 หน่อ สูงประมาณ 4-5 นิ้ว ปลูกในที่เดิม (ตรัสรู้) หน่อที่ 2 ปลูกห่างไปทางทิศเหนือ เยื้องไปทางทิศตะวันออกเล็กน้อย มีอายุประมาณ 1,258 ถึง 1,278 ปี

พระศรีมหาโพธิ์ ต้นที่ 4

พระศรีมหาโพธิ์ ต้นที่ 4 (ต้นปัจจุบัน) นายพลเซอร์คันนิ่งแฮมเมื่อปรับพื้นที่ต้นที่ 3 ที่ถูกพายุพัดล้มหมดอายุไปเองเมื่อปี พ.ศ. 2421 แล้ว ปี พ.ศ. 2422 ท่านเซอร์คันนิ่งแฮมจึงได้นำหน่อพระศรีมหาโพธิ์ที่เกิดในพื้นที่นั้นหน่อสูง 6 นิ้วปลูกแทนที่เดิม และเจริญเติบโตงอกงามดีตราบถึงปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2540 นับอายุได้ 118 ปี เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาปสาทะเป็นอย่างสูง

****

คัดจากหนังสือ "สู่แดนพุทธองค์" เรียบเรียงโดย พระราชโพธิวิเทศ ป.ธ.๙, ปริญญาเอก เจ้าอาวาส วัดไทยพุทธคยา วัดไทยพุทธคยาจัดพิมพ์ น้อมเกล้าเฉลิมพระเกียรติกาญจนาภิเษก (1 ก.พ. 2541)

พระมหาโพธิ์และพุทธสถานโพธิ์ปริมณฑล

1. จุดที่ตั้งพระมหาโพธิ์ตรัสรู้
2. พุทธสถานอื่นๆ ที่เกี่ยวกับพระมหาโพธิ์
    - ดงคศิริ
    - สถูปที่ทรงลอยถอดเสี่ยงพระบารมีและบ้านนางสุชาดา
    - สัตตมหาสถาน
    - คยาสีสะ

จุดที่ตั้งพระมหาโพธิ์ตรัสรู้

ก่อนอื่น ให้ท่านได้พิจารณาตามพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรสที่ทรงแปลเนื้อความจากบาลีและอรรถกถา ซึ่งพรรณนาถึงมหาโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้และพื้นที่ปริมณฑล และบันทึกของหลวงจีนทั้งสองที่ได้บันทึกไว้ และถอดใจความมาพิมพ์ไว้แล้วในหนังสือนี้

จากพุทธประวัติและบันทึกของหลวงจีนทั้งสองได้ให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์แก่ผู้สนใจภายหลังอย่างมาก ซึ่งจะนำบันทึกของพระจีนทั้งสองมาประกอบอีกในตอนต่อๆ ไป เนื่องจากปัจจุบันความเจริญทางวัตถุ คือ อาคารสถานที่ธุรกิจการค้าของพุทธคยาเป็นไปอย่างไม่มีระบบและรวดเร็ว มิอาจหยุดยั้งได้แล้ว ความเจริญทางวัตถุได้ทำลายและบดบังธรรมชาติอันบริสุทธิ์สะอาด ดังที่เล่ามาในตอนก่อนๆ ของพุทธคยา หรือบ้านเสนานิคมไปหมดสิ้นแล้ว พระมหาโพธิ์ตรัสรู้และพื้นที่ปริมณฑล เป็นได้เพียงอนุสรณ์สถานการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ดังนั้นข้าพเจ้าได้เก็บข้อมูลจากตำราเล่มต่างๆ และใช้หลักตรรกศาสตร์เข้าช่วย แล้วได้อธิบายให้จิตรกรเขียน (จำลอง) ภาพมหาโพธิ์และปริมณฑลขึ้น โดยถือตามแนวเนื้อหาพุทธประวัติ เล่ม 1 ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

ข้าพเจ้าขอนำท่านย้อนอดีตไปเมื่อ 2,591 ปี หรือก่อนพระพุทธเจ้าตรัสรู้เพียง 1 ปี เมื่อเราไปยืนอยู่ที่ริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเนรัญชรา มองตรงไปบนทุ่งหญ้า ป่าละเมาะ เชิงเนินทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำ อันเป็นที่ตั้งของพระมหาโพธิ์ ลึกเข้าไปจากฝั่งน้ำประมาณ 7-8 เส้น จะเป็นเนินดินขนาดใหญ่ ที่พระถังซัมจั๋งเรียกเนินนี้ว่า ภูเขา เพราะในยุคสมัยที่ท่านไปถึง (กว่า 1,500 ปี) ตัวเนินทั้งหมดยังมีไม้ยืนต้นนานาพันธุ์ เช่น สาละ ขึ้นอยู่อย่างหนาแน่นจึงดูดังภูเขา

จากจุดสูงสุดของเนิน ประมาณ 90 ฟุต แล้วค่อยๆ ลาดต่ำลงทุกๆ ด้าน ตัวเนินค่อยลาดต่ำลงแล้วทอดตัวไปทางทิศใต้ประมาณ 1 เส้น แล้วโค้งขึ้นทางตะวันออก แล้วทอดยาวไปทางตะวันตกเฉียงใต้ การเพ่งมองเนินจากฝั่งตะวันออกห่างกันประมาณ 40 เส้น ในคืนเดือนเพ็ญ จึงดูคล้ายพญานาคนอนขดกายแล้วชูพระเศียรไปทางทิศเหนือ (เนินนี้ปัจจุบันยังมีอยู่)

พระมหาโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ สังเวชนียสถานสี่ตำบล

1. สภาพภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์
2. ที่เกิดอยู่ของพระมหาโพธิ์กับศาสตร์ฮวงจุ้ยของจีน
3. เนรัญชรา แม่น้ำคู่บารมีของพระมหาบุรุษ

4. หญ้ากุสะ
5. โบราณสถานที่เนื่องด้วยพระพุทธเจ้า ในพื้นที่มหาโพธิมณฑล
6. ความหายนะของสภาพแวดล้อมพระมหาโพธิ์และแนวทางแก้ไข
7. บทสรุป

พระมหาโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้

พระพุทธโอวาท ในมหาปรินิพพานสูตร สุตตันตปิฎก มีเนื้อความตอนหนึ่งว่า เมื่อวันเพ็ญเดือนหกจวนใกล้ปรินิพพาน พระอานนท์ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า เมื่อพระองค์ล่วงลับไปแล้วจะมีสิ่งใดเป็นตัวแทนพระองค์ให้พุทธบริษัทได้กราบไหว้บูชา เหมือนได้กราบไหว้บูชาพระพุทธองค์ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า สิ่งที่อยู่เป็นตัวแทนพระองค์ได้ คือ สถานที่พระองค์ ประสูติ ตรัสรู้ ประทานปฐมเทศนา และปรินิพพาน บุคคลใดได้พบเห็นเหมือนได้พบเห็นพระตถาคตเจ้า สถานที่ทั้งสี่นี้ ที่ตรัสรู้อริยสัจ จัดว่าสำคัญที่สุด ดังอวัยวะของมนุษย์ทุกส่วนต่างก็สำคัญทั้งนั้น แต่สำคัญที่สุดคือหัวใจ ฉันนั้น

พระมหาโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้

สภาพภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ตั้งของพระมหาโพธิ์

พระมหาโพธิ์ตั้งอยู่บ้านเสนานิคม ตำบลอุรุเวลา (อุเรล) แคว้นมคธ หมู่บ้านนี้กว้างใหญ่ ครอบคลุมพื้นที่สองฝั่งแม่น้ำเนรัญชราหลายตารางกิโลเมตร หมู่บ้านเสนานิคมตั้งอยู่ห่างจากนครราชคฤห์ไปทางตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 70 กิโลเมตร ผู้นำหมู่บ้านเสนานิคมชื่อเสนิยะ เป็นกุฎุมพี เศรษฐีผู้มั่งคั่งที่สุดในท้องที่นั้น นายบ้านผู้นี้เป็นผู้ทรงคุณธรรม และเลื่อมใสเชื่อมั่นในลัทธิพราหมณ์ สามารถนำลูกบ้านหลายร้อยครัวเรือนช่วยกันอุปัฏฐากและเลี้ยงดูเหล่าชฎิล (นักพรตถือลัทธิบูชาไฟและงู) 500 รูป ซึ่งตั้งสำนักอยู่ใกล้ๆ หมู่บ้านนั่นเอง

ฤดูกาล การเริ่มต้นและสิ้นสุดของแต่ละฤดูคล้ายประเทศไทย แต่รุนแรงกว่าประเทศไทย เช่น ฤดูร้อนจะร้อนจัดถึง 45 เซลเซียส ในฤดูหนาว อุณหภูมิจะลดต่ำเหลือเพียง 5-10 เซลเซียสต่อเนื่องอยู่ตลอดฤดู พอถึงเดือนหก (พฤษภาคม) พายุร้อนพัดรุนแรง จะหอบเอาฝนไปตกอย่างหนัก จนน้ำหลากไหลเชี่ยว ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นน้ำฝน ความหนาว ความร้อนของทุกฤดูกาลจะคร่าชีวิตมนุษย์และสัตว์ไปมากมาย ความรุนแรงของฤดูกาลปรากฏมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เช่น ครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดชฎิล ที่ตำบลอุรุเวลา ก็เกิดน้ำท่วมใหญ่ พระพุทธเจ้าต้องประทับจงกรมอยู่บนที่สูงแห่งหนึ่งในหมู่บ้านนั้นเอง

ลัทธิและความเชื่อของชาวเสนานิคม เขาเชื่อถือลัทธิพราหมณ์แขนงหนึ่ง มีนักพรตเรียกว่า ชฎิล ที่ไม่มีโกนหรือตัดผม แต่เกล้าไว้เป็นมวย นุ่งห่มผ้าที่ทอด้วยหญ้ากุสะ (ตำราไทย เรียกผ้าคากรอง) ซึ่งเป็นวัตถุที่หาได้ง่ายอย่างเหลือเฟือบนพื้นที่สองฟากฝั่งเนรัญชรา

จากคัมภีร์พุทธศาสนาระบุไว้ว่า ในท้องที่นิคมอุรุเวลานั้นมีชฎิลอยู่ถึง 1,000 รูป นักพรตเหล่านี้ไม่ประกอบอาชีพใดๆ อาศัยการภิกขาจาร (บิณฑบาต) อย่างพระภิกษุ การมีพระหรือนักพรตอยู่มากมายในท้องที่นิคมนั้น ส่อให้เห็นถึงจำนวนประชากรของท้องถิ่นนั้นด้วยว่า ต้องมีอยู่หลายร้อยครัวเรือน ถ้าประมาณว่าครอบครัวหนึ่งต้องเลี้ยงดูชฎิล 2 รูป ก็ต้องมีประชากรอย่างน้อย 500 ครัวเรือน หรือประมาณ 3,000 คนขึ้นไป

นับเป็นเรื่องแปลกอยู่กรณีหนึ่งที่พระคันถรจนาจารย์ ผู้เขียนคัมภีร์พุทธศาสนาตั้งแต่พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา มิได้เล่าถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับเหล่าชฎิล ในช่วงระยะเวลาก่อนตรัสรู้ พระสิทธัตถดาบสก็ท่องเที่ยวนเวียนอยู่ในท้องที่เดียวกัน หรืออาจจะเคยรับบิณฑบาตที่บ้านนายเสนิยะ บิดานางสุชาดาด้วยกันหรือแม้กระทั่งอาบน้ำท่าเดียวกัน พระมหาโพธิ์ที่ตรัสรู้กับสำนักใหญ่ชฎิล แม้จะคั่นกลางด้วยลำน้ำเนรัญชราก็สามารถมองเห็นกัน กู่เรียกกันหรือวิ่วร้องก็ยังได้ยินถึงกัน

กรณีดังกล่าวมานี้ แม้แต่นักการศาสนาในประเทศไทย ผู้ไม่เคยไปทัศนศึกษาสถานที่จริงก็ยังเข้าใจว่าสำนักชฎิลกับพระมหาโพธิ์ตรัสรู้อยู่ห่างไกลคนละเมือง อีกกรณีหนึ่งคือหลังจากตรัสรู้แล้ว เพราะเหตุใดจึงมิได้เสด็จไปโปรดชฎิล นักพรตที่ร่วมชายคา ร่วมท่าอาบน้ำเสียก่อน

สัตตมหาสถาน

สถานที่ประทับอยู่ของพระพุทธเจ้าใน 7 สัปดาห์แรกหลังจากตรัสรู้ จัดเป็นสถานที่สำคัญยิ่ง รวม 7 แห่ง จึงได้นามว่า สัตตมหาสถาน แม้พลความของหนังสือปฐมสมโพธิกถาของสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรสก็ดี พุทธประวัติเล่ม 1 ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสก็ดี หรือหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ อ.ป. (พุทธทาส) ก็ดี จะแตกต่างกันไปบ้าง แต่แก่นสารของพุทธประวัติก็เหมือนกัน จึงเขียนแผนที่เปรียบเทียบให้ผู้ที่เล่าเรียนนักธรรมได้พิจารณาด้วย

น่าเสียดายที่หลวงจีนทั้งสอง (ฟาเหียน, ถังซัมจั๋ง) เมื่อไปถึงอุรุเวลาเสนานิคม เสร็จกิจที่พระมหาโพธิ์ที่ตรัสรู้แล้ว ท่านมุ่งไปถ้ำดงคสิริที่พระโพธิสัตว์ทำทุกรกิริยา แล้วจากอุรุเวลาไปโดยไม่ได้ไปเยี่ยมสัตตมหาสถานอีก 2 แห่ง คือ ต้นเกตกับต้นจิก มิฉะนั้น เราคงได้รายละเอียดของพุทธสถานทั้งสองแห่งมากกว่านี้

แต่อย่างไรก็ตามหลวงจีนได้บันทึกไว้ว่า ในรัศมีครึ่งโยชน์จากพระศรีมหาโพธิ์ (200 เส้น) ล้วนมีพุทธสถานสำคัญตั้งอยู่หลายแห่ง

สำหรับจุดที่ตั้งสัตตมหาสถานอีก 2 แห่ง คือ ไม้จิกและไม้เกต เมื่อ 2517 ข้าพเจ้าได้รับการแนะนำจากพระสุเมธาธิบดี (บุญเลิศ) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุฯ กทม. สมัยเมื่อท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดไทยพุทธคยาจึงได้เดินเท้าไปทัศนศึกษาสถานที่ทั้งสองหลายๆ ครั้ง โดยนำเข็มทิศไปจับทิศทางที่แน่นอนของสถานที่นั้นด้วย จึงได้จุดพิกัดที่ตั้งที่แน่นอนดังที่เขียนแผนที่มา ถ้านักศึกษาจะตอบคำถามในเรื่องนี้ควรตอบไปตามตำราดั้งเดิมของเราเพื่อเอาคะแนน

สภาพปัจจุบันของมุจจลินท์ (ต้นจิก) และราชายตนะ (ต้นเกต) ในการไปครั้งหลังสุดเมื่อต้นปี 2545 ได้นำสามเณรอุเมธ น.ธ.เอก ชาวอินเดีย (ล่าม) ไปด้วยพบกับพราหมณ์เฒ่าทั้งสองจุดจึงได้ข้อมูลบางอย่างมาด้วยดังนี้

มุจจลินท์เป็นชื่อเก่าแก่แต่โบราณก่อนพุทธกาล ปัจจุบันเป็นชื่อของหมู่บ้านและชื่อสระใหญ่ ในฤดูแล้งขณะที่หนอง คลอง รวมทั้งแม่น้ำเนรัญชราแห้งแตกระแหง แต่สระมุจจลินท์จะไม่แห้งขาด (ขอด) สระนี้จึงมีลักษณะคล้ายโอเอซีสในทะเลทราย แต่เป็นความเชื่อของคนในหมู่บ้านว่า เป็นเพราะพญานาคมุจจลินท์คอย (คาย) ปล่อยน้ำให้ ห่างจากขอบสระไปทางใต้ประมาณ 2 เส้น จะมีเทวาลัยขนาดใหญ่ของพราหมณ์ ปัจจุบันเป็นที่ประดิษฐานเทวรูปศิวะและศิวลึงค์และพญานาคมุจจลินท์ แต่ถ้าเข้าไปเพียงระเบียงเราก็พอสังเกตได้ว่า เทวลัยนี้สร้างทับซับซ้อนอาคารเก่า ถ้าพิจารณาให้ดีน่าจะเป็นพุทธวิหารมาก่อนที่ชาวพุทธสร้างขึ้นในศตวรรษที่ 12-14 ตรงจุดที่พระพุทธเจ้าประทับนั่งใต้ร่มไม้จิกที่ด้านทิศเหนือของสระ ชาวบ้านยังคงรักษาป่าไม้ใหญ่ไว้ได้ประมาณ 5-6 ไร่

คยาสีสะ

คยาสีสะ ประกอบด้วยภูเขาเตี้ยๆ 2-3 ลูก เกาะกลุ่มกันอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ ชานเมืองคยามีแม่น้ำเนรัญชราไหลผ่านด้านตะวันออกของเนินเขา ปัจจุบันเป็นแหล่งโบราณสถานและศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูทั้งสิ้น จึงมีความเชื่อว่าภูเขาพรหมโยนี ไม่มีร่องรอยของความเป็นพุทธสถานสำคัญในอดีตหลงเหลืออยู่เลย

คยาสีสะกับพุทธศาสนา

ปลายปีแรกแห่งการตรัสรู้ เมื่อพระพุทธเจ้าโปรดเหล่าชฎิล นักพรตสาขาหนึ่งของศาสนาพราหมณ์ที่ตั้งอาศรมอยู่ตามชายฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ผู้ถือลัทธิบูชาไฟให้ทิ้งลัทธิเดิม ยอมเปลื้องเครื่องนุ่งห่มที่ทำด้วยหญ้ากุสะ โกนผมแล้วไปพร้อมกันที่ภูเขาคยาสีสะ พระพุทธเจ้าทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตรโปรดเหล่าชฎิลทั้ง 1,000 รูป จนได้บรรลุพระอรหันต์ นับเป็นพระอรหันต์สาวกกลุ่มใหญ่ที่สุด และได้กลายเป็นกำลังของพระพุทธเจ้าในการออกประกาศธรรมในชมพูทวีป

หลายปีต่อมา มีเหตุการณ์ใหญ่ที่อยู่ในความทรงจำของชาวพุทธเกิดขึ้นที่คยาสีสะอีกครั้ง แต่เป็นเรื่องที่ไม่ดี คือ พระเทวทัต หลังจากทำสังฆเภทแล้วแบ่งแยกพระสงฆ์ปุถุชนเข้าเป็นพวกของตน ไม่ขึ้นต่อพระพุทธเจ้าได้ประมาณ 500 รูป พระเทวทัตได้นำพระสงฆ์เหล่านี้แยกตัวออกไปจากกรุงราชคฤห์ไปตั้งคณะอยู่ที่คยาสีสะ

คยาสีสะประเทศ หรือคยาสีสะ

พุทธสถานสำคัญแห่งหนึ่งที่ชาวพุทธให้ความสนใจน้อยคือคยาสีสะ ภูเขาที่พระพุทธเจ้าให้ชฎิล 3 พี่น้องและบริวาร 1,000 รูป ไปร่วมกันฟังธรรมเทศนาอาทิตตปริยายสูตร ผลคือชฎิลทั้งหมดได้บรรลุพระอรหันต์และทูลขออุปสมบท ณ ที่นั้น คยาสีสะเป็นที่อุบัติของพระอรหันต์ถึง 1,000 องค์

ข้าพเจ้าเคยไปเยี่ยมชมคยาสีสะหลายครั้ง ครั้งหลังสุดเมื่อปลายปี 2545 เพียง 12 ปี ที่ว่างเว้นไม่ได้ไป ได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของคยาสีสะ จนสูญเสียลักษณะโบราณสถานไปเกือบหมดสิ้น เช่น ภูเขา เป็นต้น

ในสมัยพุทธกาล ภูเขาลูกนี้มีถ้ำน้อยใหญ่ตั้งแต่เชิงเขาจนถึงยอดเขาหลายสิบลูก บรรดานักพรตทั้งหลายอาศัยอยู่ได้นับพันรูป ภูเขาคยาสีสะเป็นภูเขาทราย ลักษณะเดียวกันกับภูเขาที่รายล้อมนครราชคฤห์อยู่ประกอบด้วยกลุ่มภูเขา 2-3 ลูก ลูกที่สูงที่สุดไม่เกิน 900 ฟุต ในวันท้องฟ้าโปร่งใส ปลายฤดูฝน เมื่อขึ้นไปยืนบนยอดเขาสามารถมองเห็นภูมิประเทศได้ทุกทิศทาง เช่น ตัวเมืองคยา เป็นต้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระสถูปมหาโพธิ์ที่ตรัสรู้ที่พุทธคยา ซึ่งอยู่ห่างลงไปทางทิศอาคเนย์ประมาณ 8 กม.

เราสามารถมองเห็นพื้นที่ทั้งตำบลอุรุเวลาเสนานิคมได้ทั้งหมด มองเห็นแม่น้ำเนรัญชราซึ่งมีแต่ลำทรายขาววาววับ ตัดกับท้องฟ้าสีครามเข้ม คดเคี้ยวไปตามหมู่ไม้เชิงเขา ผ่านสถูปพระมหาโพธิ์ดูงดงามยิ่ง ในโลกนี้คงหาดูที่ไหนไม่ได้อีกแล้ว ที่เขียนเช่นนี้ก็เพราะว่า ดูความสวยงามของธรรมชาติคยาสีสะแล้วจิตใจไม่กำเริบ มีแต่นึกถึงเหตุการณ์สมัยที่พระศาสดาของเราท่องเที่ยวอยู่ในบริเวณนั้นจนได้ตรัสรู้

ตำนานคยาสีสะ

(ข้อเขียนบางตอนต่อไปนี้ ได้จากศิษย์หรือสาวกของชาวฮินดู (มหันต์) ซึ่ง ดร.พระมหา เฉลิม จนฺสิริ วัดไทยพุทธคยา เป็นผู้แนะนำให้ข้าพเจ้ารู้จักกัน) คยาเป็นชื่อของยักษ์ตามตำนานของฮินดู (พราหมณ์) เล่าว่า หลายพันปีมาแล้ว ยักษ์ตนหนึ่งชื่อคยาได้เข้ามาจับมนุษย์ในท้องที่ตั้งแต่เมืองพุทธคยาตลอดถึงหมู่บ้านอุรุเวลาเสนานิคมกินเป็นอาหาร พระรามจึงได้มาช่วยปราบยักษ์ โดยแผลงธนูปักอกคยายักษ์ล้มลงขาดใจตายกลางลำน้ำฟัลกุ (เนรัญชรา) โดยหัวข้อยักษ์ไปตั้งอยู่ตรงภูเขาจึงได้ชื่อว่า คยาสีสะ (เขาหัวยักษ์คยา) ส่วนเท้าของยักษ์ทอดยาวไปตามลำน้ำ ไปสิ้นสุดลงตรงทางพระมหาโพธิ์ที่ตรัสรู้

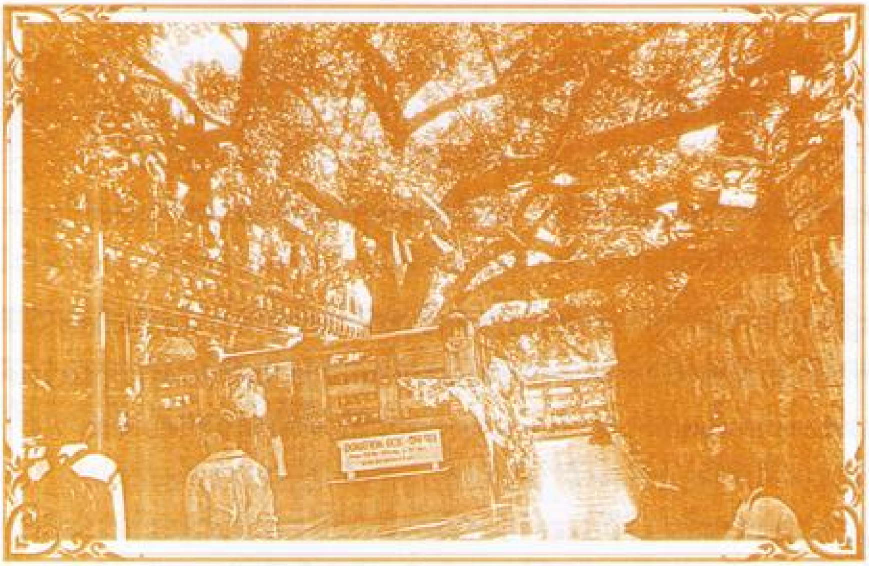

พระมหาโพธิ์
ต้นที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ต้นที่ 4
(โปรดศึกษารายละเอียดควบคู่กับเนื้อเรื่อง)

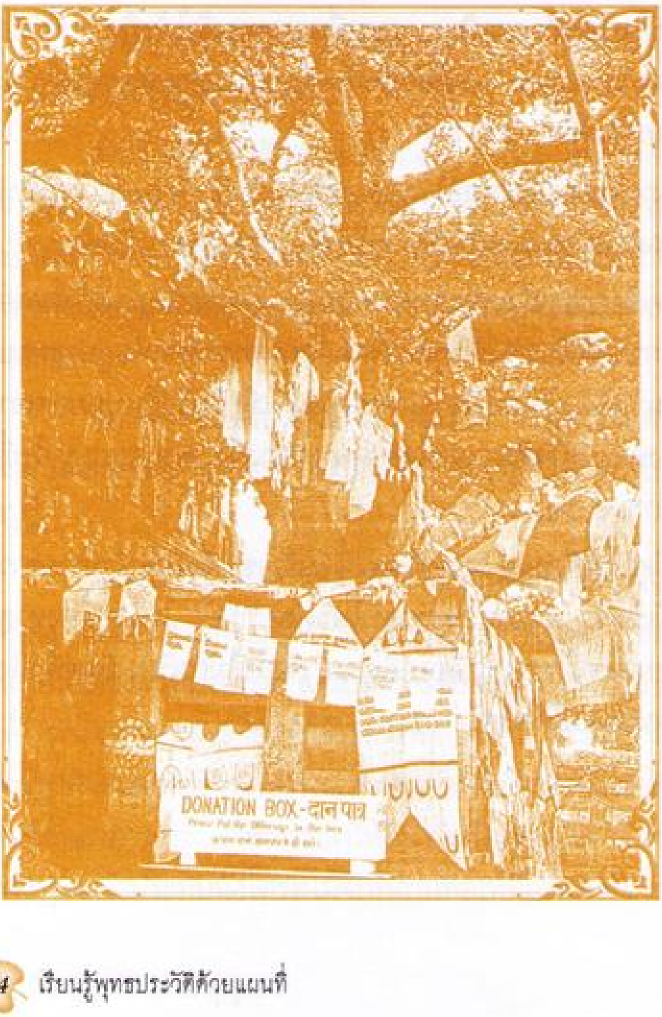

พระมหาโพธิ์ ต้นที่ 4 ที่ตรัสรู้

สถานที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้กับศาสตร์ฮวงจุ้ย

การได้อยู่ในสถานที่หรือประเทศที่สมควร (ปฏิรูปเทสวาสะ) เป็นหลักปฏิบัติสำคัญยิ่งข้อหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่าเป็นเหตุปัจจัยให้คนประสบความสำเร็จในชีวิต หน้าที่การงาน แม้แต่พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังต้องใช้เวลาถึง 6 ปี กว่าจะพบแหล่งที่พระองค์ตัดสินพระทัยหยุดอยู่ทำความเพียรใต้ร่มมหาโพธิ์ โดยเอาชีวิตเลือดเนื้อของพระองค์เป็นเดิมพัน

เราต่างทราบดีว่า พระสิทธัตถดาบสเป็นผู้ทรงฌานสมาบัติ ทัดเทียมกับบรรดามหาโยคีในยุคนั้น มีท่านอุทกดาบส เป็นต้น ครั้นเมื่อพระองค์ผ่านไปตามเส้นทางสัญจรของชาวบ้านอุรุเวลาจากหมู่บ้านคยาสีสะ เลียบฝั่งตะวันตกของลำน้ำเนรัญชรา ทวนกระแสน้ำลงไปทางทิศใต้ เมื่อผ่านทุ่งหญ้าริมฝั่งน้ำกับเชิงเนินเบื้องขวาทรงทอดพระเนตรเห็นพระมหาโพธิ์ร่มใหญ่แผ่กิ่งก้านสาขายืนตระหง่านอยู่ มีเนินโอบอยู่ถึง 3 ด้าน ทรงปลายเนินด้านใต้มีธารน้อย บึงใหญ่ น้ำใส ดื่มได้ ในบึงอุดมด้วยปทุมชาติที่ดอกบานสะพรั่ง ส่งกลิ่นหอมฟุ้งไปทั่วที่ริมฝั่งน้ำก็มีทางขึ้นลง (ท่า) ที่ชาวบ้านเสนานิคมและปศุสัตว์ใช้สัญจร

ครั้งแรก พระสิทธัตถดาบสคงหยุดพักผ่อน หรือหยุดเสวยบิณฑบาต ครั้นแวะประทับบ่อยๆ เข้าพลังจิตอันสูงส่งของพระสิทธัตถดาบสได้สัมผัสพลังธรรมชาติอันบริสุทธิ์ ณ ที่นั้น (ฮวงจุ้ย) สองพลังประสานทำให้เกิดพลังจิตที่กล้าหาญ เด็ดเดี่ยว แน่วแน่ว่าถ้ายังไม่ได้บรรลุอริยสัจธรรม จะไม่ลุกขึ้นไปจากที่นั่งใต้ร่มมหาโพธิ์นี้ แม้นว่าเลือดเนื้อจะเหือดแห้งไปก็ตามที (ยอมตาย)

ตรงจุดที่พระมหาบุรุษประทับนั่งตรัสรู้นั้น แม้จะปูลาดด้วยหญ้ากุสะที่มีอยู่ดาษดื่นริมฝั่งน้ำนั่นเอง แต่ชาวพุทธเรียกกันว่า พระแท่นวัชรอาสน์ (บัลลังก์เพชร) หรือที่นั่งของคนใจเพชร ตรงแท่นที่พระมหาบุรุษประทับนั่ง แม้จะต้องแสงแดดตั้งแต่เช้าจนสายใกล้เที่ยง แต่ยามนั้นเป็นเวลาออกภิกขาจาร ครั้นเที่ยงวันก็ได้อาศัยร่มพระมหาโพธิ์นั่นเอง ส่วนตอนบ่ายจรดค่ำ เงาแห่งแมกไม้บนสันเนินเบื้องตะวันตก ก็จะแผ่ปกคลุมไปทั่วโพธิมณฑลในเดือนหกนั้น แม้จะมีลมร้อนพัดจากภาคตะวันตกมาบ้าง ก็มิอาจจะแตะต้องพระวรกายของพระดาบสได้เพราะมีเนินกั้นอยู่เบื้องหลังและซ้ายขวา

เมื่ออาทิตย์อัสดง ในยามต้นแห่งราตรี ลมอาคเนย์พัดมาเฉื่อยฉิว หอบเอาละอองเย็นจากลำน้ำเนรัญชรามากระทบกาย พอเย็นสบาย ดอกไม้ป่าจากท้องทุ่งปลายเนินส่งกลิ่นหอมเย็นมาบางครั้งบางคราว เมื่อทอดสายตาข้ามลำน้ำไปเหนือทิวไม้ด้านอันไกลโพ้น พระจันทร์ดวงกลมโตทอแสงนวลใย แวดล้อมด้วยหมู่ดาวระยิบระยับนับร้อยพัน ส่องสว่างไปทั่วโพธิมณฑล

ในลำน้ำ ผืนทรายขาวทอดยาวไปจนสุดสายตา ยามกระทบแสงจันทร์ ดูราวกับแผ่นเงินกระแสธารที่รี่ไหลไป ยามกระทบแสงเดือนดูระยิบระยับราวกับเพชรพลอยที่มีผู้นำไปไว้บนแผ่นเงิน เนรัญชรายามนี้ช่างงดงามดังภาพวาดสีน้ำมันที่จิตรกรระดับโลกบรรจงเขียนไว้

พลังจากดิน (ฮวง) น้ำ (จุ้ย) และพลังจากดวงเดือน ดารา จากทั่วมงคลจักรวาล อันเป็นพลังธรรมชาติเข้าไปสนับสนุนพลังญาณ พลังจิต ให้พระสิทธัตถดาบสได้บรรลุอริยสัจธรรมในที่สุด

ถ้ามีแต่ต้นพระมหาโพธิ์ โดยไม่มีเนินเขาป่าไม้อยู่เบื้องหลัง ไม่มีบึง ทุ่งหญ้า แม่น้ำอยู่เบื้องหน้า บนเวหาไร้เดือนดาว พระพุทธเจ้าจะไม่อุบัติขึ้นในโลกนี้อย่างแน่นอน ดังนั้นเราไม่ควรมองข้ามพลังธรรมชาติหรือฮวงจุ้ยไปเสีย

ฮวงจุ้ย หรือพลังธรรมชาติ ณ ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (พุทธคยา) ปัจจุบันเราหาไม่ได้แล้ว เพราะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ปริมณฑลพระมหาโพธิ์ได้สลายไปหมดสิ้นแล้ว เนื่องจากการกระทำของมนุษย์เอง ต้นพระมหาโพธิ์ที่ยังตั้งอยู่ เป็นได้แต่เพียงประจักษ์พยานแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ส่วนธรรมชาติแวดล้อมอันเป็นองค์ประกอบสำคัญในการตรัสรู้ (ฮวงจุ้ย) ไม่มีให้เราได้สัมผัสอีกแล้ว

พุทธคยา พุทธสถานตรัสรู้ จัดเป็นสังเวชนียสถานสำคัญที่สุด แต่ปัจจุบันพุทธสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เลวที่สุด เสื่อมโทรมที่สุด เช่น โรงแรม ซ่อง ที่มั่วสุมของนักเลงตั้งอยู่ใกล้พระมหาโพธิ์ในระยะยักคิ้วหลิ่วตาเท่านั้น

การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าจึงจำเป็นต้องอาศัยอุณหภูมิที่เหมาะสม

การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าอยู่ในช่วงต้นวสันตฤดู (กลางเดือนหก) จะมีพายุฤดูร้อนพัดพาเอาฝนไปตกหนักอยู่เป็นช่วงๆ 3-7 วัน แล้วหยุดไปอีก 3-7 วัน ธารน้ำบึงน้อยที่แห้งแตกระแหงกลับมีน้ำล้นไหล แม่น้ำเนรัญชราที่แห้งขาดเป็นช่วงๆ กลับมีน้ำไหลรี่ ทุ่งหญ้าบนท้องทุ่งสองฟากฝั่งน้ำที่แห้งเป็นสีน้ำตาล กลับสะบัดใบเป็นสีเขียวขจีขึ้นพระมหาโพธิ์ที่ตรัสรู้ ผลิใบรุ่นใหม่ออกมาดูสีเขียวสด เป็นมัน ดอกหนาแน่นจนกิ่งค้อมต่ำลงมา

ในช่วงเวลาดังกล่าว วันใดที่ฝนหยุดตก อุณหภูมิ (เซลเซียส) ใต้ร่มโพธิ์ประมาณ (บ่าย) 31, (เย็น-พลบค่ำ) 29, (เที่ยงคืน) 27, หลังตีสอง 26-24 การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าจึงอยู่ในช่วงที่มีอุณหภูมิระหว่าง 27 ถึง 24 เซลเซียส ความร้อน, เย็น (อุตุ) จึงเป็นเหตุปัจจัยสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งต่อการบรรลุอมตธรรม

ความเปลี่ยนแปลงของพุทธคยาสถานที่ตรัสรู้

เกือบ 2,600 ปีผ่านไป พุทธสถานอันเป็นที่ตั้งของพระมหาโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้และพื้นที่โดยรอบที่รวมเรียกว่า ตำบลพุทธคยา ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก ตามกฎธรรมชาติชาวไทยที่ผ่านการศึกษาหรืออ่านตำราพุทธประวัติต่างเกิดมโนภาพและจินตนาการถึงพระมหาโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้และพื้นที่โดยรอบว่า จะต้องเป็นภูมิประเทศที่งดงามตามธรรมชาติ เช่น เมื่ออยู่ที่พระมหาโพธิ์ จะมองเห็นแม่น้ำเนรัญชรา เห็นดอกบัวบานสะพรั่งเต็มบึงใหญ่ เป็นต้น ครั้นเมื่อได้ไปเห็นพุทธสถานแห่งนี้ ในปัจจุบันหลายคนรู้สึกงุนงงสงสัย หลายๆ กรณี เช่น

- ต้นพระมหาโพธิ์ที่ตรัสรู้ลงไปอยู่ที่ต่ำกว่าถนนหรือทางเดินถึง 4-5 วา และมีปราการเป็นคันดินกั้นรอบทั้งสี่ทิศมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลหรืออย่างไร เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น
- เมื่อยืนอยู่ที่ต้นพระมหาโพธิ์ ไม่สามารถมองเห็นทิวทัศน์ใดๆ เลย แต่กลับเห็นแต่กำแพงดินขนาดมหึมาสูง 4-5 วา ทั้งสี่ด้าน

บางคนพูดเป็นทีเล่นทีจริงว่า มาทำความเพียรอยู่ในสถานที่เช่นนี้ พระพุทธเจ้าท่านบรรลุได้อย่างไร

เหล่านี้คือข้อสงสัยของชาวพุทธที่เป็นพุทธจริตทั้งหลาย ซึ่งไปเห็นสถานที่จริงมาแล้ว

สถานที่ตรัสรู้และพื้นที่โดยรอบมีสภาพดังเช่นที่พระคันถรจนาจารย์ ผู้แต่งคัมภีร์ท่านบรรยายไว้ดังที่ข้าพเจ้าให้จิตรกรจำลองภาพขึ้นมา

พระมหาโพธิ์เริ่มเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ ตั้งแต่หลังพุทธปรินิพพาน 200 ปีเศษ คือ ตั้งแต่พระเจ้าอโศกมหาราชเริ่มเข้าไปสร้างพุทธานุสรณ์ต่างๆ เช่น ทรงสร้างรั้วและซุ้มประตูศิลา แท่นบูชาและสิ่งอื่นๆ ถวายเป็นพุทธบูชาเหมือนเป็นการเปิดทางหรือนำร่องให้ราชามหาราช หรือผู้มีศรัทธาภายหลังปฏิบัติตาม จึงเกิดพุทธานุสรณ์ต่างๆ

ขึ้นมากมาย เช่น พระสถูปมหาโพธิ์ เจดีย์น้อยใหญ่อีกนับร้อย ปฏิมาศิลาพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์น้อยใหญ่อีกหลายองค์ ด้วยกุศลเจตนา พระมหาโพธิ์ก็ถูกแท่นฐานถวาย บวกกับการสร้างพระมหาสถูปเพื่อบูชาพระมหาโพธิ์ เบียดชิดลำต้นพระมหาโพธิ์เกินไป พระมหาโพธิ์ต้องกลายเป็นต้นไม้แคระ ลำต้นและพุ่มขยายได้เพียงเล็กน้อย

ข้อสงสัยที่ชาวพุทธเขาสงสัยกันอย่างมากว่าเหตุใดพระมหาโพธิ์ที่ตรัสรู้จึงลงไปอยู่ในที่ต่ำกว่าพื้นปกติที่เป็นถนน-ทางคนเดินถึง 4-5 วา เพื่อคลายข้อสงสัยนี้ เราต้องย้อนไปศึกษาเหตุการณ์ในอดีต เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปในมคธชนบท บรรลุถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคมได้ทอดพระเนตรเห็นพื้นที่ราบรื่น แนวป่าเขียวสด เป็นที่เบิกบานใจ แม่น้ำรินไหล มีน้ำใสสะอาด มีท่าอันดีน่ารื่นรมย์ โคจรคามคือหมู่บ้านที่อาศัยเที่ยวภิกขาจารก็ตั้งอยู่ใกล้โดยรอบทรงดำริเห็นว่าประเทศนั้น ควรเป็นที่ตั้งความเพียรของกุลบุตรผู้มีความต้องการด้วยความเพียรได้ จึงเสด็จประทับอยู่ ณ ที่นั้น

พุทธศตวรรษที่ ๙ เมื่อหลวงจีนฟาเหียนไปถึงพระมหาโพธิ์นั้น มีบันทึกของท่านบางตอนเล่าไว้ว่า “รอบๆ ต้นพระมหาโพธิ์มีอารามใหญ่ 3 แห่ง (ถ้าสนใจรายละเอียด โปรดดูหนังสือต้นฉบับ-จดหมายเหตุฟาเหียน) เกิดข้อสงสัยขึ้นว่า อารามที่ว่านั้นสร้างตรงไหน และปิดบังทิวทัศน์โดยรอบพระมหาโพธิ์หรือไม่

พุทธศตวรรษที่ 11 หลวงจีนองค์สำคัญที่สุดในสมัยราชวงศ์ถังได้เดินทางไปศึกษาและคัดลอกพระไตรปิฎก พักอยู่ในอินเดีย 15 ปี ท่านและคณะได้ไปพำนักอยู่ที่พระอารามพระมหาโพธิ์ 7 วัน หลวงจีนองค์นี้ท่านบันทึกถึงสภาพพระมหาโพธิ์และปริมณฑลน่าสนใจมาก ได้ถอดใจความมาให้ท่านช่วยวิเคราะห์และวิจารณ์เป็นบางตอน ดังนี้

“...รอบๆ ต้นพระมหาโพธิ์ มีกำแพงที่ก่อด้วยอิฐแน่นหนามาก กำแพงตะวันออกและตะวันตกยาวกว่ากำแพงด้านทิศเหนือและใต้ กำแพงและประตูด้านเหนือติดพระอารามด้านตะวันตกติดภูเขา นอกกำแพงและประตูทิศใต้มีบึงที่เต็มไปด้วยดอกไม้ใหญ่ (ดอกบัว) หน้ากำแพงและประตูใหญ่ด้านตะวันออก มีแม่น้ำเนรัญชราไหลผ่าน มีพระอารามใหญ่ พระสงฆ์มาพำนักอยู่เป็นพันรูป”

ความต่อไปนี้ข้าพเจ้าขอวิเคราะห์วิจารณ์ภูมิทัศน์พระมหาโพธิ์มณฑล จากพุทธประวัติและบันทึกของหลวงจีนทั้งสอง ซึ่งอาจจะบกพร่องหรือไม่ต้องตามความคิดของท่านก็ได้ เมื่อพระฟาเหียนไปถึงพระมหาโพธิ์มณฑล ท่านบอกว่า เห็นพระอารามใหญ่ 3 แห่ง อารามทั้ง 3 คงไปบดบังทิวทัศน์ด้านตะวันออกของพระมหาโพธิ์ แต่พระอารามที่ว่านั้น ปัจจุบันจมอยู่ใต้เนินดินด้านตะวันตกเฉียงใต้ ในการขุดหลุมเพื่อสร้างสุเหร่าของมุสลิม เมื่อไม่นานมานี้ได้ขุดพบซากพระวิหารทางพระพุทธศาสนาอยู่ใต้ดิน แต่งานสร้างสุเหร่าคงดำเนินไปจนสำเร็จจนถึงวันนี้

ที่พระถังซัมจั๋งท่านว่า มีกำแพงอิฐหนามั่นคงอยู่ทั้งสี่ด้านนั้น เนื่องจากพระราชาคู่อริของแคว้นมคธ ที่ไม่ใช่พุทธมามกะ รู้ดีว่าหัวใจของราชาและประชาชนชาวมคธคือพระมหาโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ถ้าชาวแคว้นมคธเผลอหรืออ่อนแอลงคราใด พระมหาโพธิ์มักจะถูกรุกรานทำร้ายเสมอ ดังนั้นงานป้องกันรักษาต้นพระมหาโพธิ์ของชาวมคธในยุคนั้น จึงสำคัญเท่ากับการรักษาอิสรภาพของราชอาณาจักร จึงจำเป็นต้องสร้างกำแพงอย่างมั่นคงแข็งแรง ความสูงไล่เลี่ยกับสันเนินดินรอบๆ พระมหาโพธิ์ ปัจจุบันคือ 4-5 วา

พระสถูปมหาโพธิ์สร้างโดยพระราชาองค์ใดบ้าง ยุคหรือพ.ศ.อะไร ความสงสัยนี้ยังคงมีอยู่แก่ทุกท่านที่ไปนมัสการพระมหาโพธิ์ เรามักจะได้ยินคำตอบหรือคำบรรยายประวัติพระมหาสถูปจากนักปราชญ์หลายท่าน แต่ก็ไม่ชัดเจน และยังคลุมเครืออยู่จนบัดนี้ แต่ถ้าไปพิจารณาวิเคราะห์จากบันทึกของหลวงจีนทั้งสองรูป ปรากฏว่าท่านไม่ได้ปรารภหรือเขียนถึงพระสถูปมหาโพธิ์เลย จึงพอจะอนุมานได้ว่า พระสถูปมหาโพธิ์ได้สร้างขึ้นหลังพุทธศตวรรษที่ 11-12 คือหลังจากหลวงจีนกลับประเทศไปแล้ว ข้าพเจ้าเองไม่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การสร้างพระสถูปมหาโพธิ์ แต่พอจะสังเกตวิธีการสร้างพระสถูปนี้ได้บ้าง ดังนี้

วัสดุก่อสร้างสำคัญของพระสถูปหลายชิ้น เช่น รากฐาน คาน เสาล้วนเป็นหินทราย บางชิ้นอาจจะมีน้ำหนักถึง 10 ตัน การยกวัสดุก่อสร้างขึ้นที่สูงๆ ชาวภารตะในยุค 1,500 ปีก่อนคงได้วิธีการไปจากชาวอียิปต์ เพราะการไปมาติดต่อค้าขายกันระหว่างตะวันออกกลางกับอินเดียมีมาก่อนพุทธกาลแล้ว

ในการที่ฟาโรห์ (จักรพรรดิ) อียิปต์สามารถสร้างพีระมิดได้มหึมา พีระมิดบางแห่งมีส่วนสูงเท่ากับตึก 10 ชั้นก็มี อียิปต์เขามีวิธีการนำก้อนหินที่มีน้ำหนักถึง 10 ตัน ขึ้นไปสร้างพีระมิดได้ด้วยการถมทรายให้สูงขึ้น เทียมกับจุดที่จะนำหินขึ้นไปตั้ง แล้วใช้ไม้เป็นหมอนรองตั้งบนทราย แล้วชะลอ (ดึง) หินขึ้นไปตั้งตามจุดที่ต้องการ พระสถูปมหาโพธิ์นั้นลักษณะการก่อสร้างทางเรขาคณิตเกือบจะเหมือนกับการสร้างพีระมิดของอียิปต์ ความเป็นไปได้คือในการสร้างสถูปนั้น ผู้สร้างคงขนทรายจากแม่น้ำเนรัญชรามากองลง 3 ด้าน คือ ทิศตะวันออก เหนือ และใต้ เว้นตะวันตก เพราะมหาโพธิ์ตั้งอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านทิศเหนือเป็นการสะดวกอย่างยิ่ง เพราะมีเนินธรรมชาติเป็นสะพานให้ลำเลียงหินอยู่แล้ว ครั้นสร้างพระสถูปสำเร็จ ทรายจำนวนมหาศาลที่ขนมาทำนั่งร้านก็ถูกขนออกไปทิ้งไว้นอกกำแพงด้านตะวันออกและด้านทิศใต้ของพระสถูป ต่อเนื่องกลมกลืนกับเนินธรรมชาติด้านตะวันตกและทิศเหนือ ดังปรากฏอยู่ทุกวันนี้

ที่มาของคันดินหรือพื้นดินด้านตะวันออกและทิศใต้ของสถูป อีกกรณีหนึ่งคือ ถ้าเราไปยืนในที่สูงอย่างเช่นบนยอดเขาคยาสีสะ ซึ่งอยู่ห่างจากพระมหาโพธิ์ไปทางเหนือประมาณ 7-8 กม. มองย้อนมาที่พระมหาโพธิ์ จะเห็นลำน้ำเนรัญชราพุ่งตรงเข้ามาหาพระมหาโพธิ์ แล้วจึงเบี่ยงออกไปทางตะวันออก มีลักษณะเดียวกันกับพื้นที่พระราชวังเดิมของพระเจ้าตากสิน ฝั่งธนบุรีคืออยู่ตรงคุ้งน้ำ ดังนั้นในฤดูน้ำหลากไหลล้นฝั่ง น้ำจะหอบเอาหินดินทรายจากท้องน้ำเนรัญชราขึ้นมาบนฝั่งตรงจุดที่พระมหาโพธิ์ตั้งอยู่ เพราะเนินดินทางตะวันตกของพระมหาโพธิ์มีลักษณะเหมือนอ้าแขนรับทุกสิ่งที่ผ่านเข้ามา เมื่อกระแสน้ำหลากขึ้นมากระทบเชิงเนินและหมุนกลับ ทรายก็ตกตะกอนทับถมหนาขึ้นทุกปี จนปรากฏสภาพดังที่เห็นในปัจจุบัน

อีกกรณีหนึ่ง เนินดินที่กั้นระหว่างพระมหาโพธิ์กับแม่น้ำปัจจุบัน อาจจะเกิดจากการที่ชาวพุทธในสมัยนั้นได้สร้างก่อคันดินและถมทราย เพื่อป้องกันมิให้กระแสน้ำเข้าไปถึงต้นพระมหาโพธิ์

อีกกรณีหนึ่ง ถ้าดูจากบันทึกของหลวงจีน ท่านบอกว่าด้านหลังและด้านข้างต้นพระมหาโพธิ์มีภูเขานั้นก็แสดงว่าเนินด้านทิศเหนือและตะวันตกของต้นพระมหาโพธิ์ คงเป็นเนินสูงใหญ่กว่าปัจจุบัน บนเนินคงอุดมไปด้วยไม้ยืนต้นน้อยใหญ่จนดูเป็นภูเขา ครั้นมีพระและผู้คนเข้าไปอยู่อาศัยรอบๆ พระมหาโพธิ์มากขึ้น เพราะจากบันทึกของหลวงจีนท่านว่ามีพระเป็นพันๆ รูป ถ้ามีพระอยู่ถึงพันรูป ชาวบ้านอย่างน้อยก็ 3,000 คน ความจำเป็นอย่างยิ่งของมนุษย์สิ่งหนึ่งคือการใช้ไม้ ไม้ใช้ได้สารพัดประโยชน์ สุดท้ายตายแล้วยังต้องใช้ไม้เผาศพ เมื่อเป็นเช่นนี้ไม้ยืนต้นบนเนิน (ภูเขาอย่างที่หลวงจีนท่านว่า) และบริเวณรอบๆ พระมหาโพธิ์ คงถูกโค่นตัดไปใช้ในกิจการต่างๆ ของชุมชน ในที่สุดไม้บนเนินก็หมดไป เมื่อฝนมาดินบนเนินก็พังทลายลงสู่ที่ตั้งอยู่ของต้นโพธิ์ ชาวบ้านและพระสงฆ์คงช่วยกันขนดินไปทิ้งทางด้านตะวันออกของเนิน ตัวเนินที่เคยสูงตระหง่าน หนาแน่นด้วยต้นไม้ ค่อยลดความสูงลง และแปรสภาพดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าเคยเดินสังเกตสภาพแวดล้อมในปัจจุบันไปทางย่านการค้าด้านตะวันออกของพระมหาโพธิ์ ไปพบชาวบ้านกำลังขุดหลุมสร้างตึก ขุดลึกลงไปกว่า 1 วา แล้วยังไม่พ้นทราย บางหลุมพบกิ่งไม้ข้างและก้นหลุมยังคงอยู่ในรูปลักษณ์เดิม ครั้นนำขึ้นมาก็เปื่อยยุ่ย นี่ก็บ่งบอกได้ชัดว่า พื้นที่ซึ่งเขากำลังขุดหลุมอยู่เป็นทรายที่ทับถมสั่งสมกันมาในช่วงระยะเวลา 1-2 พันปีนี่เอง สำหรับสระน้ำที่อยู่ทางทิศใต้จากพระมหาโพธิ์ประมาณ 30 วา ในปัจจุบันเดิมทีน่าจะเป็นบึงธรรมชาติมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล หลังพุทธปรินิพพาน เมื่อพระเจ้าอโศกและราชามคธองค์ต่อๆ มา คงใช้อิฐ หินตกแต่งขอบสระให้สามารถใช้การได้อย่างถูกสุขลักษณะ จึงแปรสภาพจากหนองบึงแหล่งน้ำธรรมชาติเป็นสระน้ำขึ้นมา เมื่อครั้งหลวงจีนมาท่านจึงเขียนเล่าไว้ว่า นอกกำแพงและประตูด้านในมีสระน้ำในสระมีดอกไม้ใหญ่

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17-21 หรือประมาณ 500 ปี พุทธสถานแห่งนี้ถูกทิ้งร้างไปอย่างสิ้นเชิง เศษขยะ หิน ดิน ทรายทับถมลงในสระจนตื้นเขิน หมดสภาพความเป็นสระ จนถึงพุทธศตวรรษที่ 23, 24 เมื่อนักสำรวจโบราณคดีชาวอังกฤษและชาวพุทธลังกาในนามสมาคมมหาโพธิ์เข้าทำการตกแต่งบริเวณพระมหาโพธิ์ จึงได้พบและขุดแต่งสระน้ำนี้ขึ้นใหม่

พุทธคยา

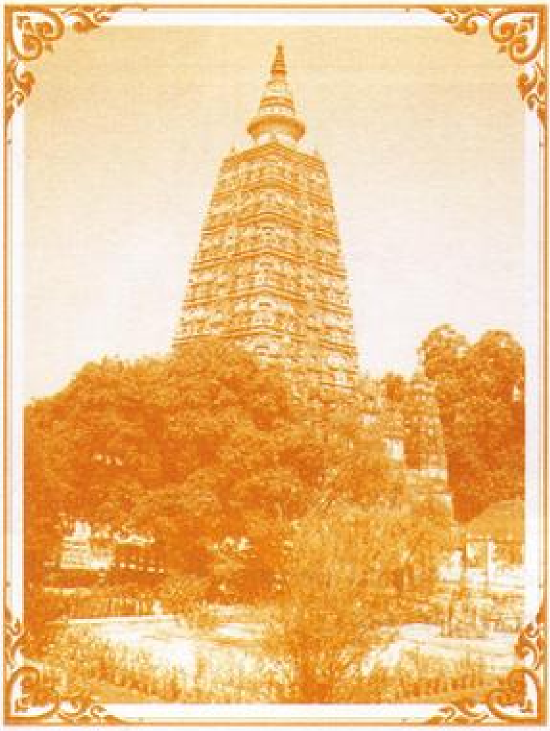

พระสถูปมหาโพธิ์ สร้างด้วยศิลา ประมาณพุทธศตวรรษที่ 9-10 (หรือมีอายุไม่น้อยกว่า 1,500 ปีมาแล้ว พระมหาโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ต้นที่ 4 อยู่ติดด้านขวาของพระสถูป

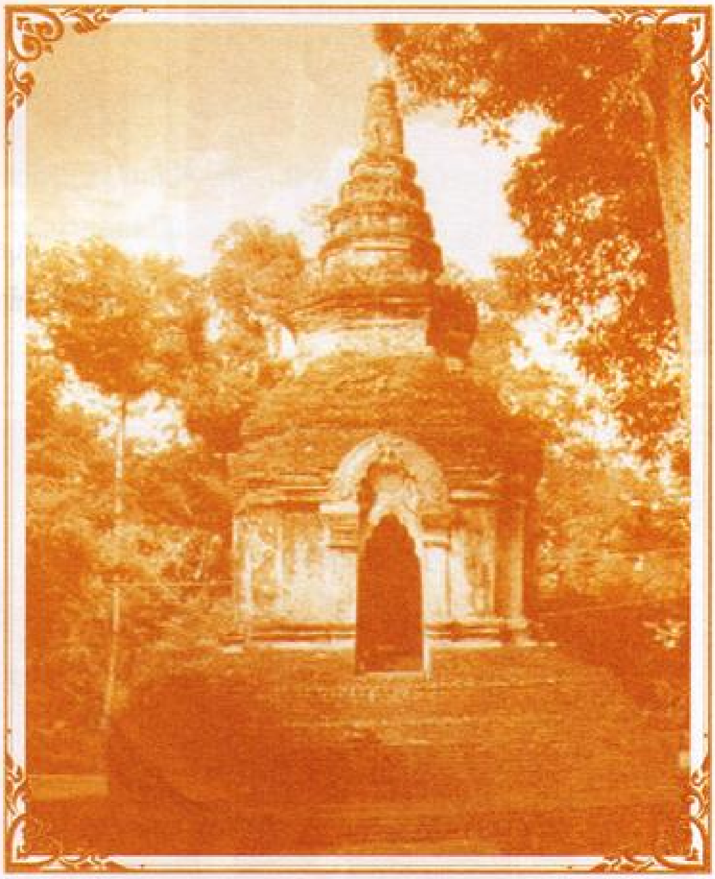

รัตนฆรเจดีย์

อนุสรณ์สถานที่พระพุทธเจ้าเสด็จประทับในสัปดาห์ที่ 7 หลังจากตรัสรู้เป็นเจดีย์ศิลา สูงจากฐานบัทม์ประมาณ 2 วา

ไม้เกต เมื่อตรัสรู้แล้ว ตลอดสัปดาห์ที่ 4 พระศาสดาเสด็จอยู่ใต้ร่มไม้เกตข้างทาง สองพ่อค้าผ่านมาเข้าเฝ้าและถวายข้าวสัตตุ

กุสะ หญ้าที่พระศาสดาใช้ปูลาดโคนต้นโพธิ์แล้วประทับนั่งบำเพ็ญเพียรทางจิตจนได้ตรัสรู้

กุสะ ขึ้นอยู่ทั่วไปตามริมฝั่ง ห้วย หนอง แม่น้ำในท้องที่แคว้นมคธโบราณ (รัฐพิหาร)

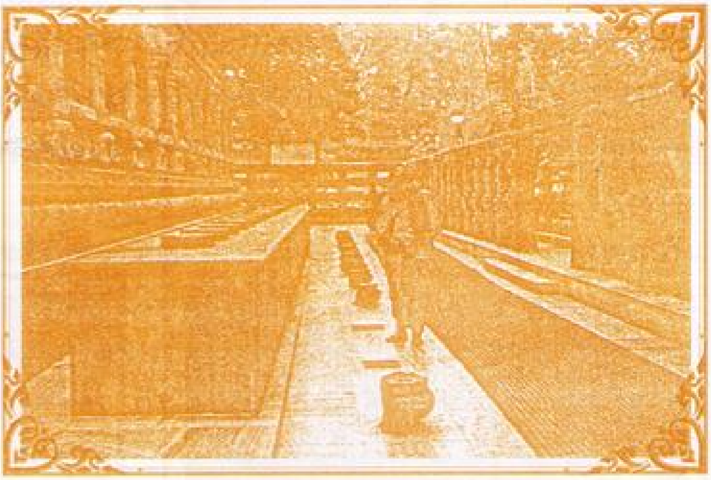

อนุสรณ์สถานที่พระพุทธเจ้าเดินจงกรม (รัตนจงกรมเจดีย์) ด้านใน (ซ้าย) คือต้นโพธิ์ที่ตรัสรู้

กลุ่มเจดีย์ศิลาเล็กๆ ที่ราชาคหบดีในสมัยโบราณนำไปบูชาโพธิ์ตรัสรู้ภายในองค์เจดีย์ มิได้เก็บบรรจุอัฐิอย่างเจดีย์ในเมืองไทย

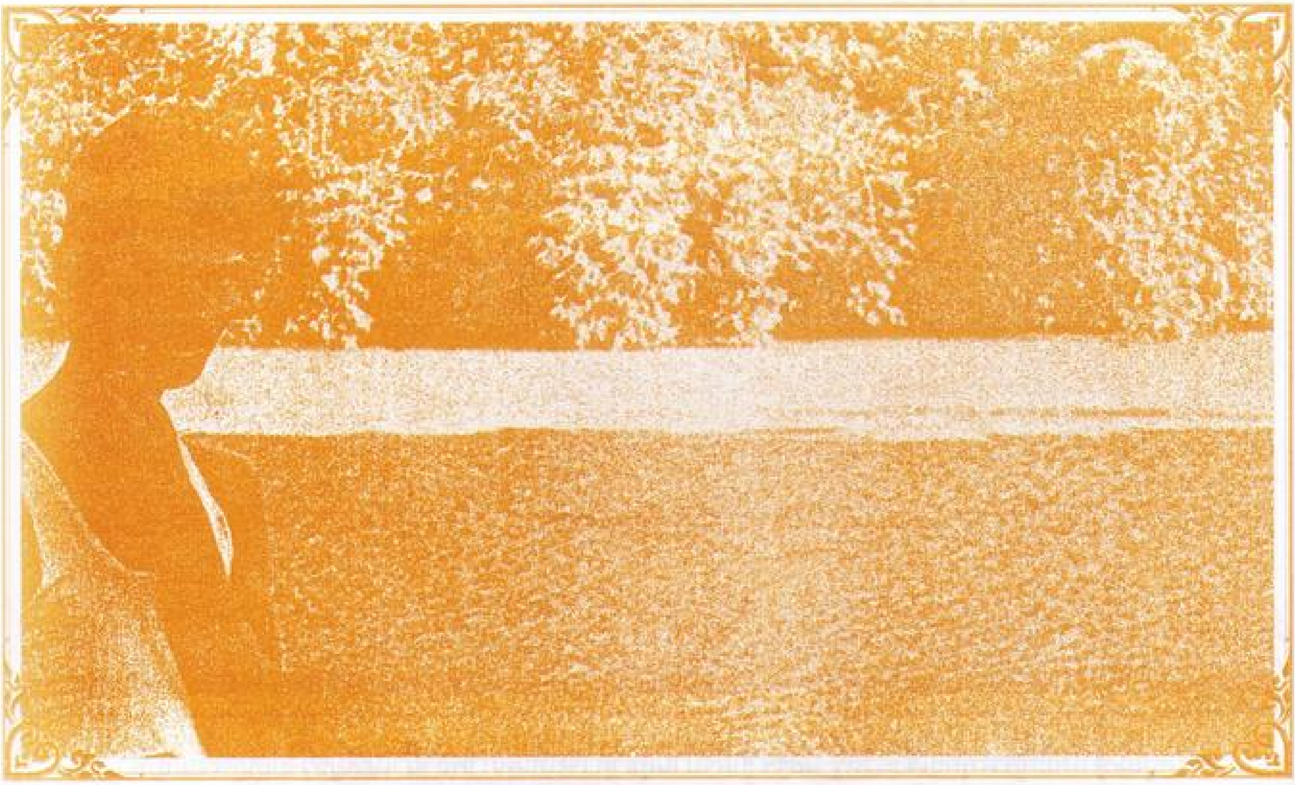

สระมุจจลินท์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จประทับหลังจากตรัสรู้แล้ว ในสัปดาห์ที่ 3 มีฝนตกพรำๆ พระศาสดาจึงทรงเข้าพักอยู่ใต้ต้นจิกข้างสระนี้ สระนี้มีคุณลักษณะพิเศษคือจะมีน้ำตลอดปีมาตั้งแต่พุทธกาล ปัจจุบันชาวบ้านเรียกขานว่า “มุจจลินท์”

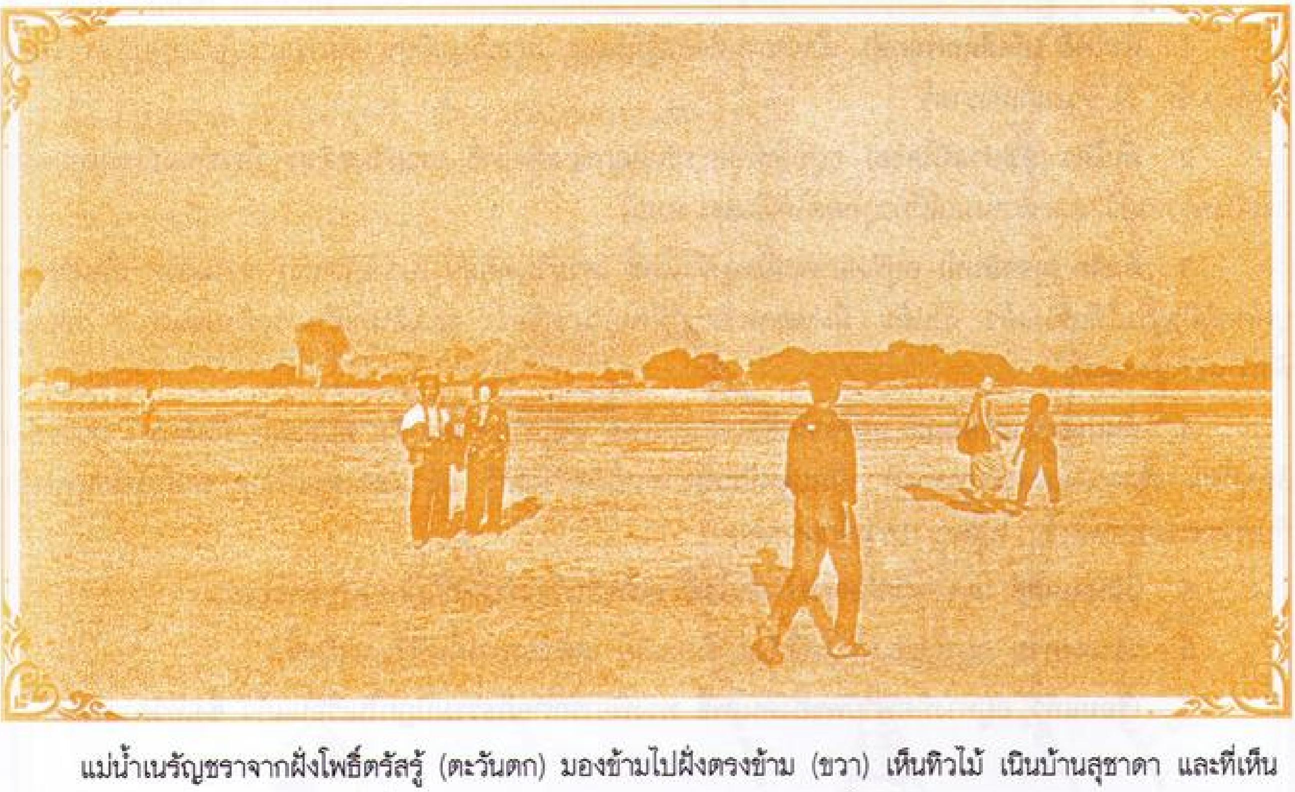

แม่น้ำเนรัญชราจากฝั่งโพธิ์ตรัสรู้ (ตะวันตก) มองข้ามไปฝั่งตรงข้าม (ขวา) เห็นทิวไม้ เนินบ้านสุชาดา และที่เห็นอยู่รำไร (ซ้าย) คือ ทิวเขาดงคสิริที่พระศาสดาเคยทำทุกรกิริยา (อัตตกิลมถานุโยค) อยู่หลายปี

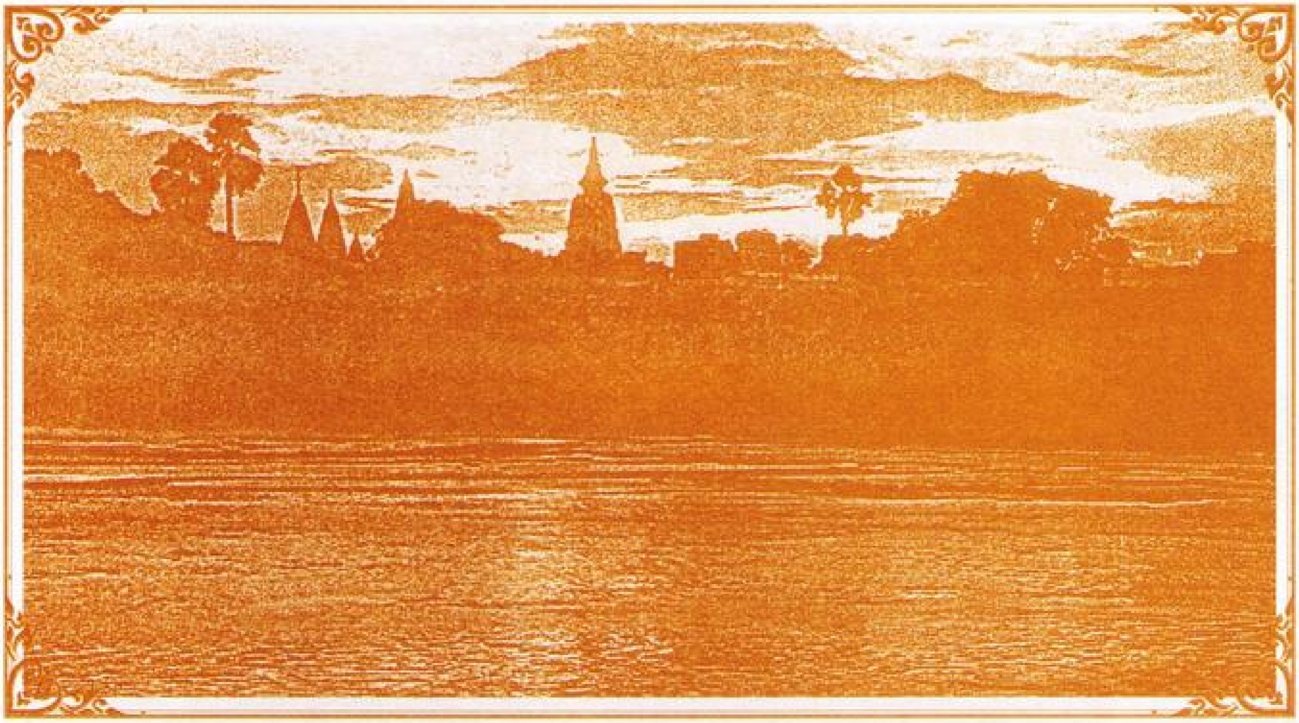

พระสถูปมหาโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ มองจากฝั่งบ้านสุชาดาจะเห็นสภาพลำน้ำเนรัญชราก่อนตะวันลับฟ้า

หลังจากตรัสรู้ พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในที่ 7 แห่งๆ ละ 7 วัน

1. **ต้นโพธิ์ (อัสสัตถพฤกษ์)** เป็นสถานที่ตรัสรู้นั่นเอง เสวยวิมุตติสุข พิจารณาปฏิจจสมุปบาท เปล่งอุทาน 3 ข้อ ใน 3 ยามแห่งราตรี

2. **ต้นไทร (อชปาลนิโครธ)** อยู่ทางทิศตะวันออกของต้นโพธิ์ เสวยวิมุตติสุข มีพราหมณ์หุหุกชาตมาถามถึงพราหมณ์ และพราหมณ์ที่ทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์

3. **ต้นจิก (มุจจลินท์)** อยู่ทิศอาคเนย์ของต้นโพธิ์ เสวยวิมุตติสุข เปล่งอุทานว่า ความสงัด เป็นสุขของบุคคลผู้มีธรรมได้สดับแล้ว เป็นต้น มีฝนตกพรำๆ มีพญานาคชื่อว่า มุจจลินท์เข้ามาวงด้วยขนด 7 รอบแผ่พังพานปกพระองค์

4. **ต้นเกด (ราชายตนะ)** อยู่ทิศทักษิณของต้นโพธิ์ ได้มีนายพาณิช คือ ตปุสสะ 1 ภัลลิกะ 1 ถวายข้าวสัตตุก้อน สัตตุผงแก่พระพุทธองค์ เป็นปฐมบิณฑบาตหลังจากตรัสรู้ แล้วแสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระพุทธเจ้ากับพระธรรมก่อนใครๆ ในโลก (เทวาจิกอุบาสก)

5. **อนิมิสเจดีย์** อยู่ทางทิศอีสานของต้นโพธิ์ เสด็จยืนจ้องต้นโพธิ์ไม่กะพริบพระเนตร

6. **รัตนจงกรม** อยู่ระหว่างต้นโพธิ์กับอนิมิสเจดีย์ เสด็จจงกรมในที่ซึ่งเนรมิตขึ้น

7. **เรือนแก้ว** อยู่ทางทิศพายัพของต้นโพธิ์ ทรงพิจารณาอภิธรรมปิฎกในเรือนแก้ว ซึ่งเทวดาเนรมิตขึ้น

แผนผังแสดงที่ตั้ง (โพธิ์ที่ตรัสรู้)
และสถานที่พระพุทธเจ้าประทับหลังจากตรัสรู้แล้ว
7 แห่งๆ ละ 7 วัน

สัตตมหาสถาน

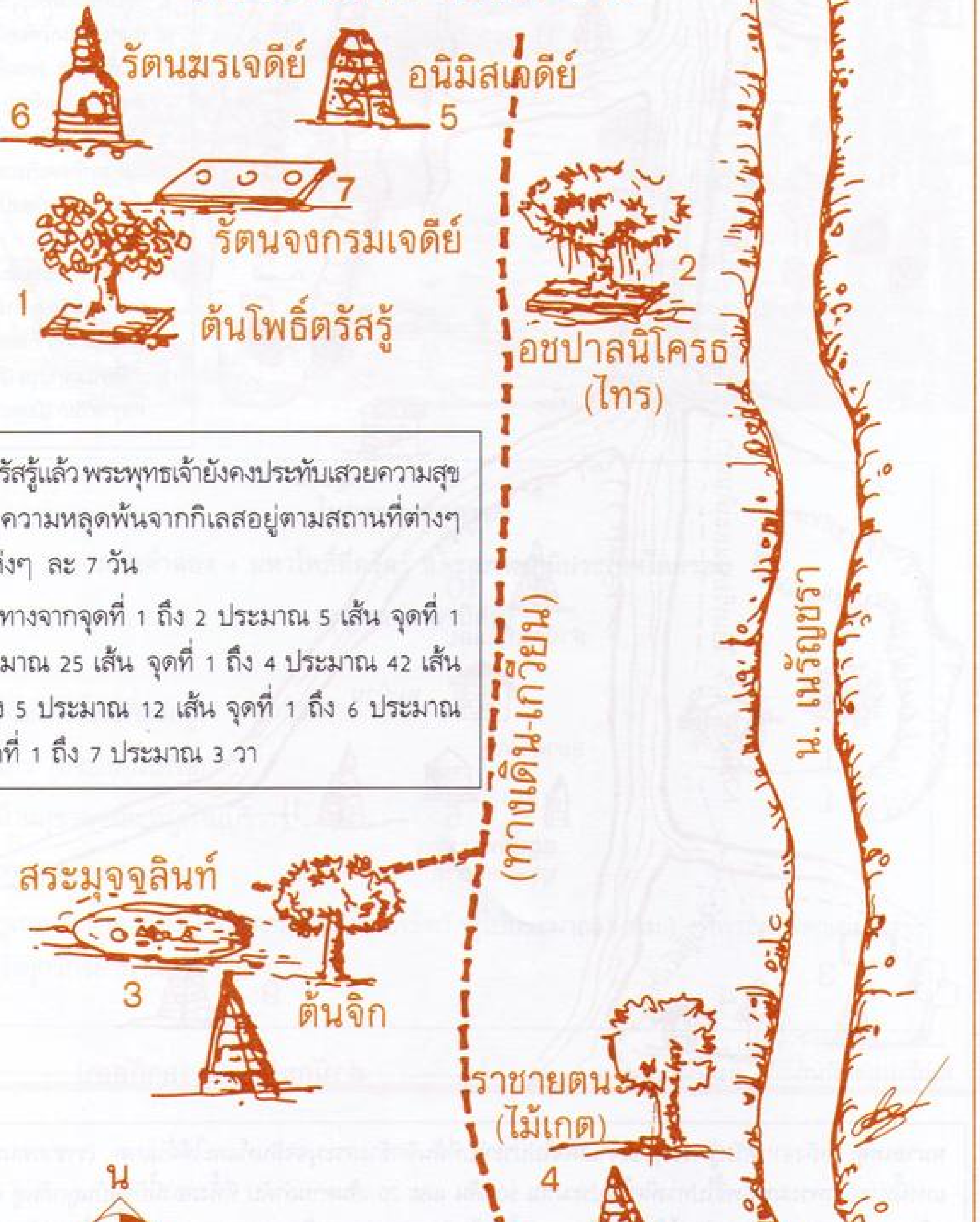
รัตนฆรเจดีย์
6
อนิมิสเจดีย์
5
7
รัตนจงกรมเจดีย์
1
ต้นโพธิ์ตรัสรู้
2
อชปาลนิโครธ
(ไทร)
(ทางเดิน-เกวียน)
น. เนรัญชรา
สระมุจจลินท์
3
ต้นจิก
ราชายตนะ
(ไม้เกต)
4
น

เมื่อตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้ายังคงประทับเสวยความสุขที่เกิดจากความหลุดพ้นจากกิเลสอยู่ตามสถานที่ต่างๆ รวม 7 แห่งๆ ละ 7 วัน

ระยะทางจากจุดที่ 1 ถึง 2 ประมาณ 5 เส้น จุดที่ 1 ถึง 3 ประมาณ 25 เส้น จุดที่ 1 ถึง 4 ประมาณ 42 เส้น จุดที่ 1 ถึง 5 ประมาณ 12 เส้น จุดที่ 1 ถึง 6 ประมาณ 15 วา จุดที่ 1 ถึง 7 ประมาณ 3 วา

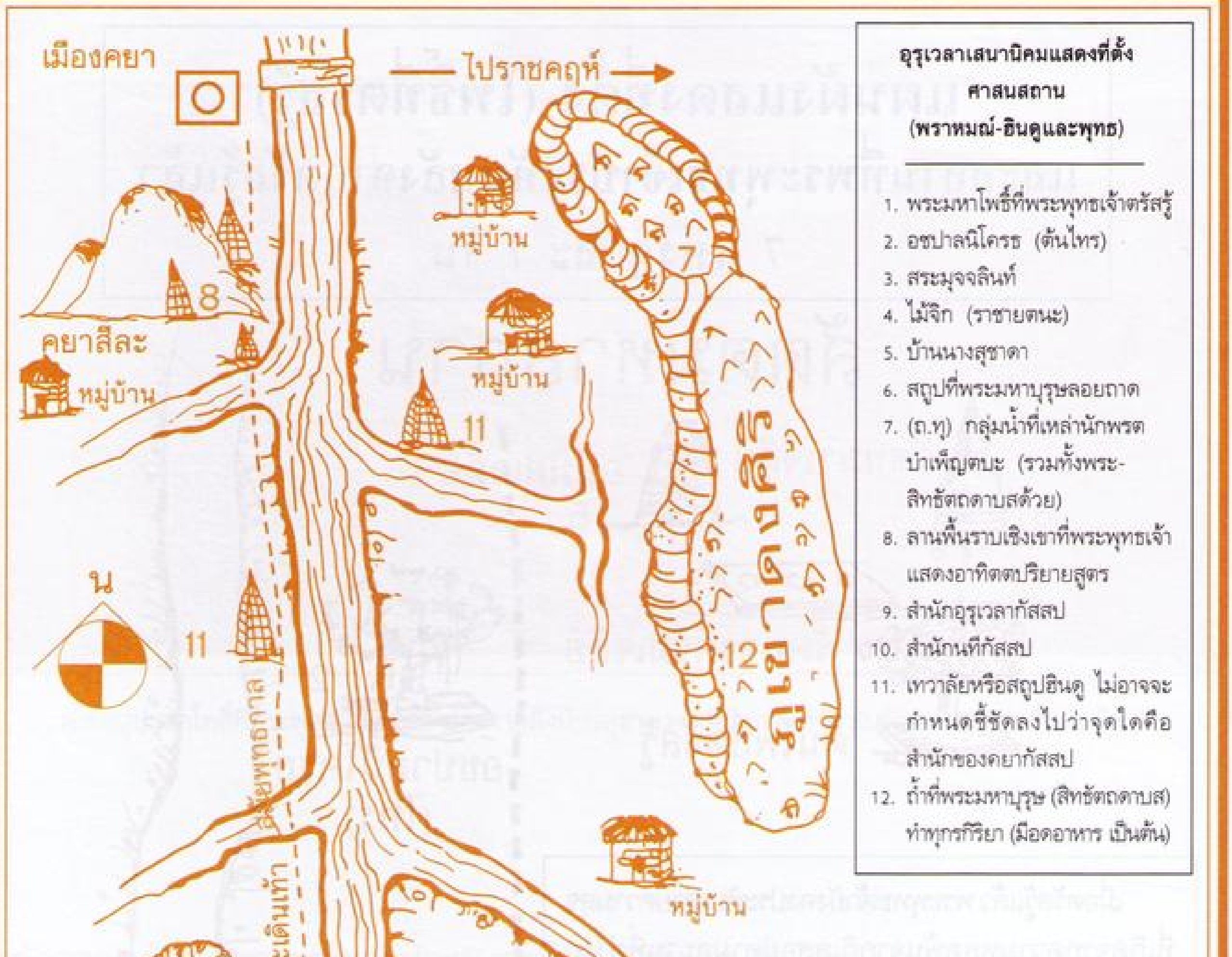
เมืองคยา
ไปราชคฤห์
หมู่บ้าน
หมู่บ้าน
คยาสีละ
หมู่บ้าน
8
11
7
ภูเขาดงคสิริ
12
น
11
สมัยพุทธกาล
ใช้เกวียนและเดินเท้า
หมู่บ้าน
10
สำนักนทีกัสสป
หมู่บ้าน
สุชาดาโกฎ
1
2
6
5
11
สถูปที่พระมหาบุรุษลอยถาด
3
4
9
หมู่บ้านมุจจลินท์
หมู่บ้านเกตุรวา
สำนักชฎิล อุรุเวลากัสสป

อุรุเวลาเสนานิคมแสดงที่ตั้งศาสนสถาน
(พราหมณ์-ฮินดูและพุทธ)

1. พระมหาโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้
2. อชปาลนิโครธ (ต้นไทร)
3. สระมุจจลินท์
4. ไม้จิก (ราชายตนะ)
5. บ้านนางสุชาดา
6. สถูปที่พระมหาบุรุษลอยถาด
7. (ถ.ทู) กลุ่มน้ำที่เหล่านักพรตบำเพ็ญตบะ (รวมทั้งพระสิทธัตถดาบสด้วย)
8. ลานพื้นราบเชิงเขาที่พระพุทธเจ้าแสดงอาทิตตปริยายสูตร
9. สำนักอุรุเวลากัสสป
10. สำนักนทีกัสสป
11. เทวาลัยหรือสถูปฮินดู ไม่อาจจะกำหนดชี้ชัดลงไปว่าจุดใดคือสำนักของคยากัสสป
12. ถ้ำที่พระมหาบุรุษ (สิทธัตถดาบส) ทำทุกรกิริยา (มีอดอาหาร เป็นต้น)

หมายเหตุ: หลังจากตรัสรู้พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับที่ต้นจิกข้างสระมุจจลินท์และใต้ต้นเกต (ราชายตนะ) ทั้งสองแห่งนี้ห่างจากพระมหาโพธิ์ไปทางทิศใต้ประมาณ 50 เส้น และ 70 เส้นตามลำดับ ที่ทั้งสองนี้ปัจจุบันถูกฮินดู (พราหมณ์) สร้างสถูปและเทวสถานคร่อมไว้จนมิดชิด จนไม่เห็นร่องรอยว่าเคยเป็นพุทธสถานมาก่อน ซึ่งหมู่บ้านทั้งสองนี้ใช้เรียกกันมาตั้งแต่พุทธกาล

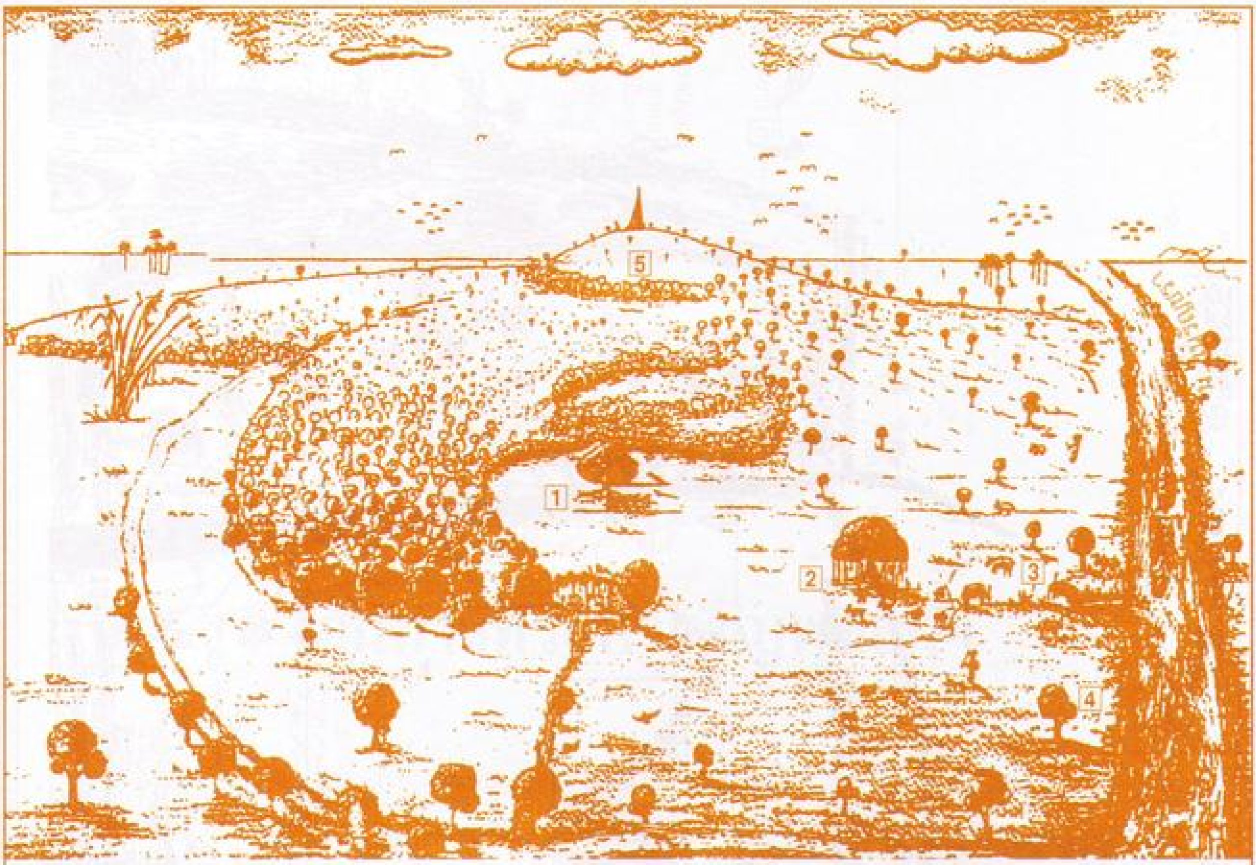

ในยุคพุทธกาลของ

ภาพจำลอง + มหาโพธิ์ที่ตรัสรู้ และสภาพภูมิประเทศโดยรอบ

(อุรุเวลาเสนานิคม)

1. พระมหาโพธิ์ที่ตรัสรู้
2. ไทร (อชปาลนิโครธ)
3. บ้านสุชาดาและหมู่บ้านบริวาร
4. เทวสถานพราหมณ์
5. ภูเขาและถ้ำดงคสิริ (ห่างจากพระมหาโพธิ์ตรัสรู้ไปประมาณ ๙ กม.) ที่พระศาสดาเคยอยู่ทำทุกรกิริยานานกว่า 5 ปี

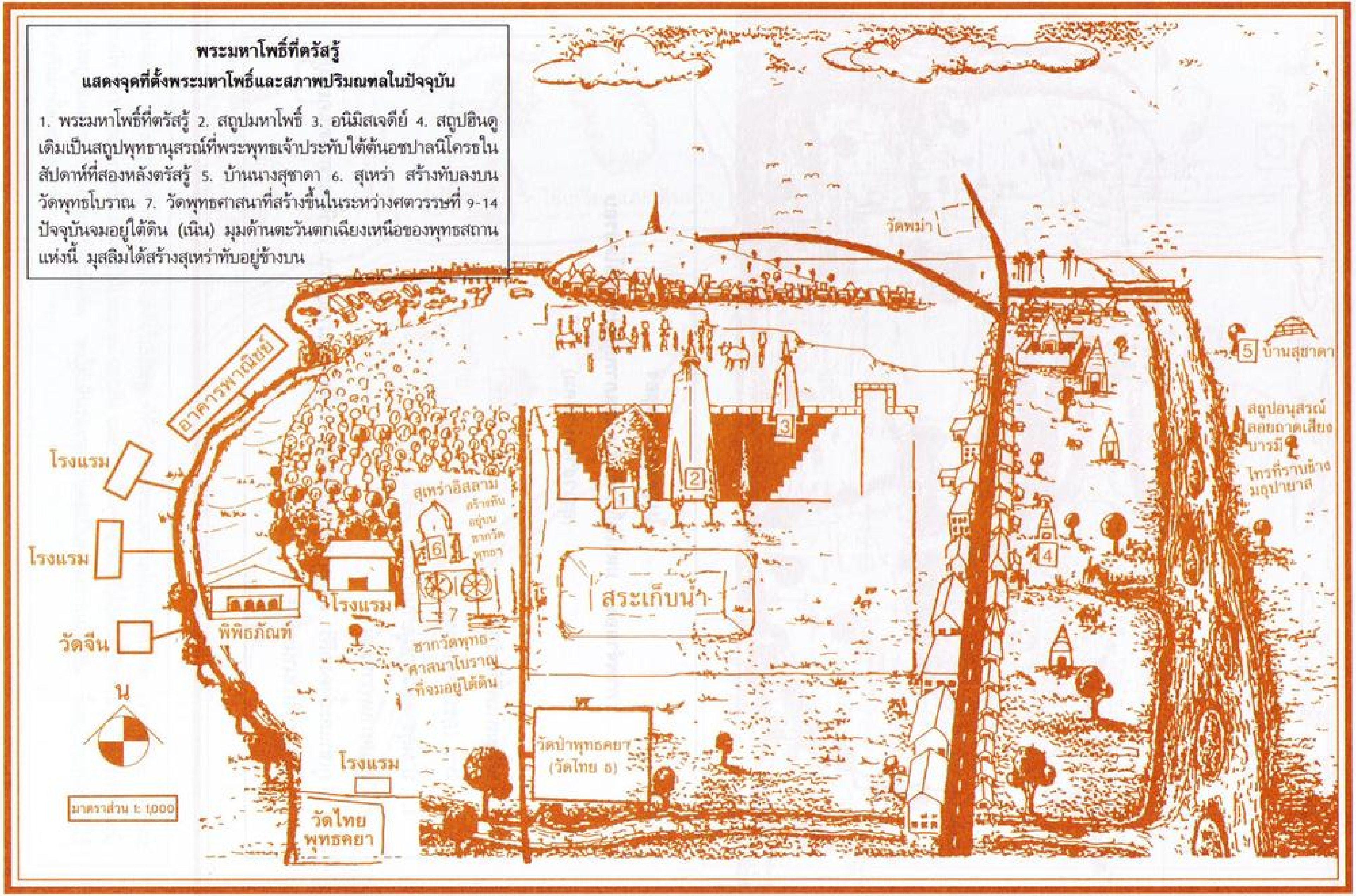

พระมหาโพธิ์ที่ตรัสรู้

แสดงจุดที่ตั้งพระมหาโพธิ์และสภาพปริมณฑลในปัจจุบัน

1. พระมหาโพธิ์ที่ตรัสรู้ 2. สถูปมหาโพธิ์ 3. อนิมิสเจดีย์ 4. สถูปฮินดู เดิมเป็นสถูปพุทธานุสรณ์ที่พระพุทธเจ้าประทับใต้ต้นอชปาลนิโครธในสัปดาห์ที่สองหลังตรัสรู้ 5. บ้านนางสุชาดา 6. สุเหร่า สร้างทับลงบนวัดพุทธโบราณ 7. วัดพุทธศาสนาที่สร้างขึ้นในระหว่างศตวรรษที่ 9-14 ปัจจุบันจมอยู่ใต้ดิน (เนิน) มุมด้านตะวันตกเฉียงเหนือของพุทธสถานแห่งนี้ มุสลิมได้สร้างสุเหร่าทับอยู่ข้างบน

วัดพม่า
5 บ้านสุชาดา
สถูปอนุสรณ์
ลอยถาดเสี่ยงบารมี
ไทรที่ราบช้าง
มธุปายาส
อาคารพาณิชย์
โรงแรม
โรงแรม
วัดจีน
พิพิธภัณฑ์
โรงแรม
สุเหร่าอิสลาม
สร้างทับอยู่บนซากวัดพุทธฯ
6
7
ซากวัดพุทธศาสนาโบราณที่จมอยู่ใต้ดิน
1
2
3
4
สระเก็บน้ำ
วัดป่าพุทธคยา (วัดไทย ๖)
โรงแรม
วัดไทยพุทธคยา
น
มาตราส่วน ๑ : ๑,๐๐๐

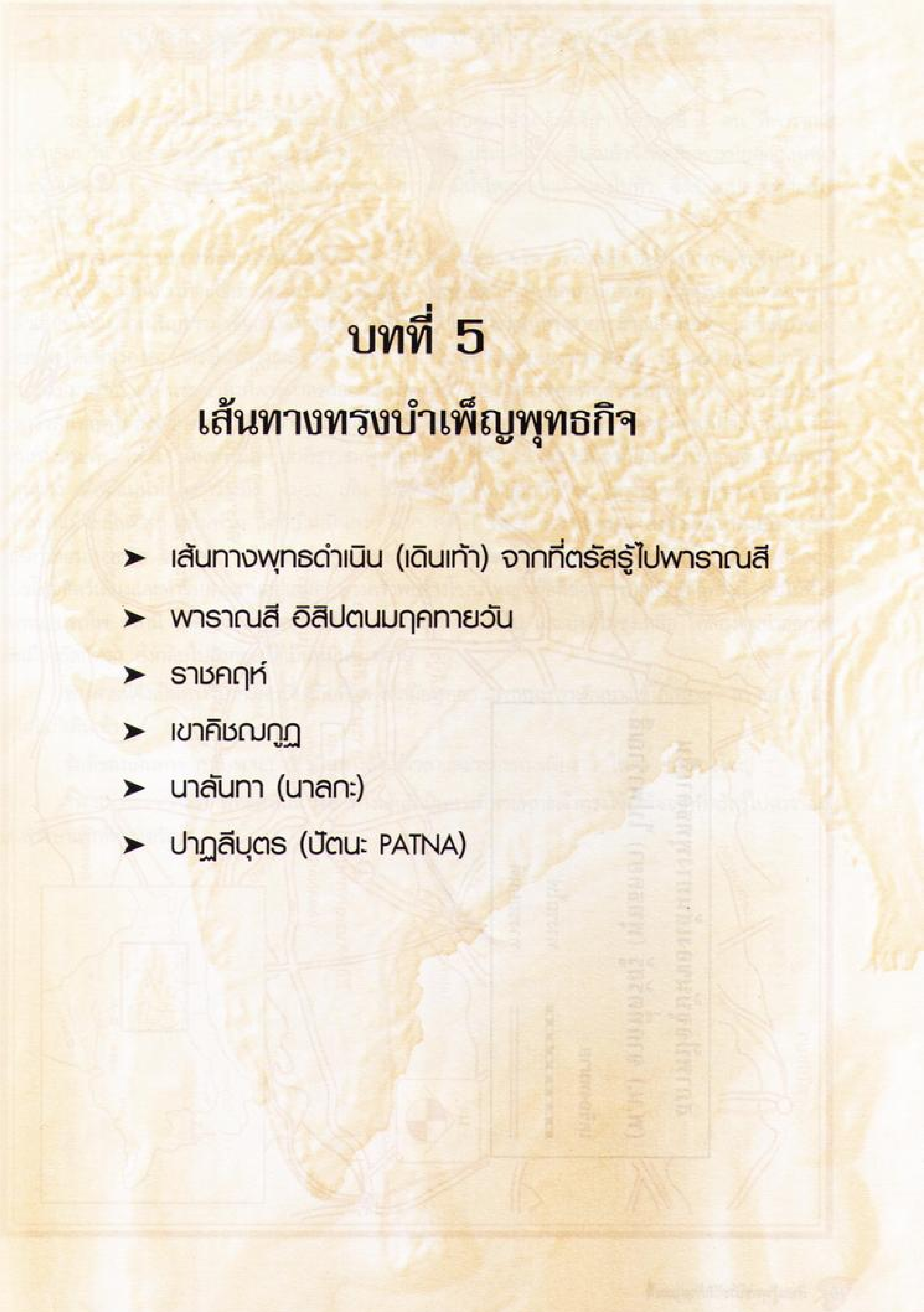

บทที่ 5

เส้นทางทรงบำเพ็ญพุทธกิจ

- เส้นทางพุทธดำเนิน (เดินเท้า) จากที่ตรัสรู้ไปพาราณสี
- พาราณสี อิสิปตนมฤคทายวัน
- ราชคฤห์
- เขาคิชฌกูฏ
- นาลันทา (นาลกะ)
- ปาฏลีบุตร (ปัตนะ PATNA)

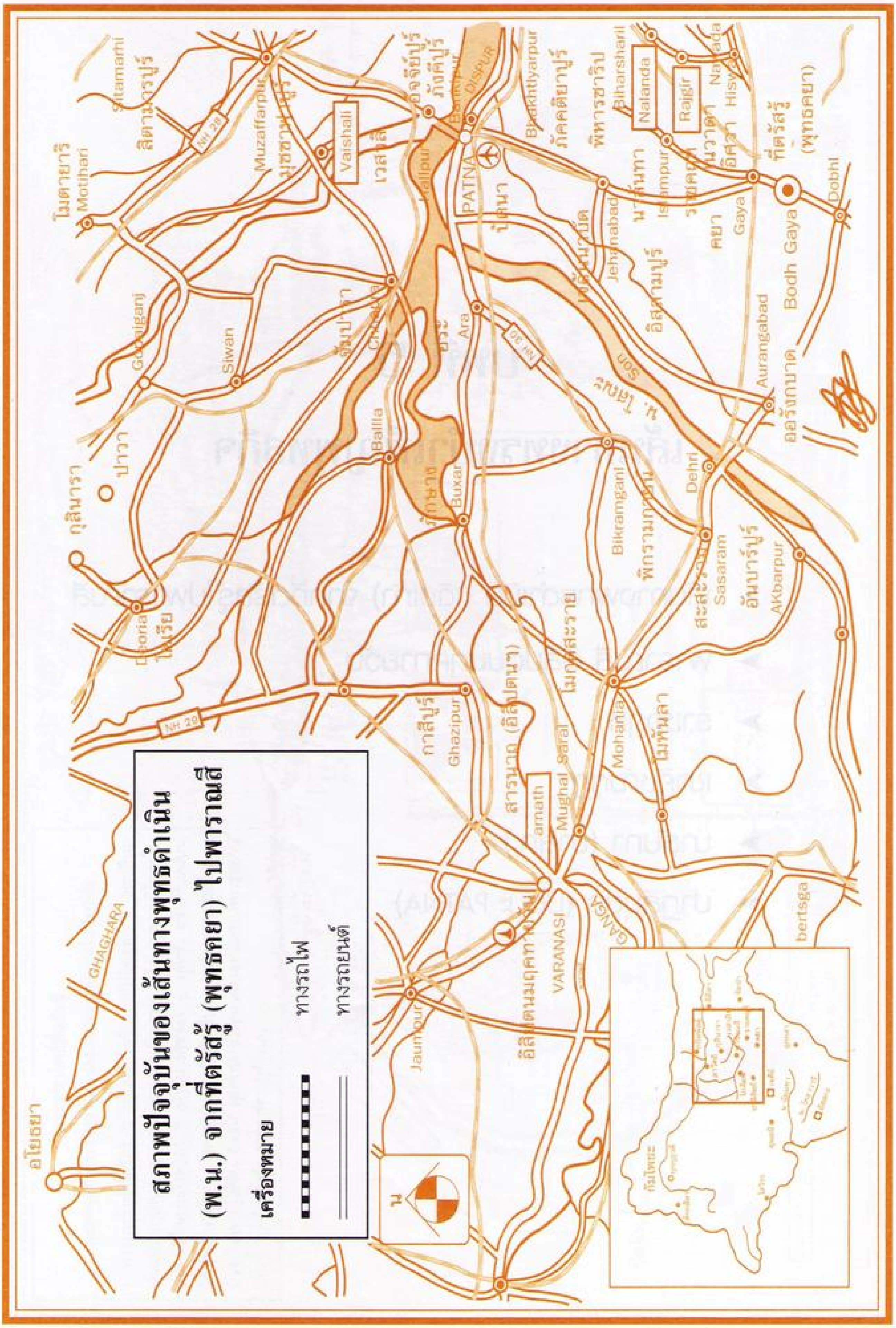

สภาพปัจจุบันของเส้นทางพุทธดำเนิน (พ.น.) จากที่ตรัสรู้ (พุทธคยา) ไปพาราณสี

เครื่องหมาย

▬ ทางรถไฟ

═ ทางรถยนต์

น
อโยธยา
GHAGHARA
กุสินารา
ปาวา
Deoria
เทวเรีย
Gopalganj
Siwan
Motihari
โมติหารี
Muzaffarpur
Sitamarhi
NH 28
Vaishali
เวสาลี
Chapra
Ballia
Buxar
Ara
PATNA
ปัตนา
DISPUR
Bhaktiyarpur
Biharshari
Nalanda
Rajgir
Nawada
Hisua
Islampur
Jehanabad
Gaya
คยา
ที่ตรัสรู้ (พุทธคยา)
Bodh Gaya
Dobhi
NH 30
Son
น. โสน
Aurangabad
ออรังกาบาด
Dehri
Bikramganj
Sasaram
AKbarpur
Mohania
Mughal Sarai
Sarnath
สารนาถ (อิสิปตนา)
Ghazipur
NH 29
VARANASI
GANGA
Jaunpur
bertsga

เส้นทางพุทธดำเนิน (เดินเท้า) จากที่ตรัสรู้ไปพาราณสี

ระยะเวลาจากวันที่ตรัสรู้ถึงวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาธัมมจักฯ โปรดฤษี 5 ตน ที่พาราณสี ห่างกัน 60 วัน หลังจากตรัสรู้แล้วทรงประทับอยู่ ณ ตำบลนั้น ประมาณ 49 วัน แล้วจึงตัดสินพระทัยออกเทศนา ขณะนั้นเป็นเดือน 8 ข้างขึ้น แล้วมีฝนตกชุกตามท้องทุ่ง มีน้ำไหลหลากเจิ่งนองไปทั่ว จึงเป็นอุปสรรคต่อการเดินทางไกลอย่างยิ่ง

จุดหมายปลายทางที่พระพุทธเจ้าจะไป คือ อิสิปตนมฤคทายวัน พาราณสี อยู่ห่างจากที่ตรัสรู้ประมาณ 230 กม. มี 2 เส้นทางที่จะใช้เดินทางไป คือ เส้นทาง (บถ) ใหญ่ เป็นเส้นทางการค้า เริ่มต้นจากแคว้นอุกกล แล้วเลียบฝั่งแม่น้ำเนรัญชรามุ่งขึ้นเหนือผ่านคยา แล้วตรงไปบรรจบเส้นทางสายพาราณสี-จัมปา แล้วเลี้ยวซ้ายเลียบฝั่งใต้แม่น้ำคงคา ตรงไปพาราณสีทาง (บถ) สายนี้เป็นทางเชื่อมโยงระหว่างรัฐ มียานพาหนะ (เกวียน) สัญจรไปมามาก แต่ในช่วงเวลาที่พระศาสดาออกเดินทางนั้น พ่อค้าต่างหยุดพักการเดินทางแล้ว เพราะย่างเข้ากลางวสันตฤดูไม่สะดวกต่อการเดินทาง ดังนั้นเส้นทางจากที่ตรัสรู้ไปพาราณสีเหลืออยู่ทางเดียวเท่านั้น คือ เส้นทางสายตรง (พ.น.) เส้นทางนี้โดยปกติชาวชมพูทวีปไม่นิยมใช้สัญจร เพราะมีโจรภัยมากประกอบกับธรรมชาติที่รุนแรง คือมีแม่น้ำโสณะกว้างถึง 40-50 เส้น มีธารน้ำน้อยใหญ่อีกนับร้อย ต่างไหลเชี่ยวกรากขวางทางอยู่ เส้นทางแม้จะเป็นที่สูง น้ำไม่ท่วม แต่ก็เป็นเนินสูงๆ ต่ำๆ กว่า 1 ใน 3 ของระยะทาง ยังคงเป็นป่าดงดิบ รกชัฏ มีสัตว์ร้ายนานาชนิด เช่น ช้าง เสือ สิงห์ (ในการสร้างทางรถไฟของชาวอังกฤษ บันทึกไว้บางตอนว่ามีเสือออกไปขโมยสัตว์เลี้ยงและทำร้ายคนงานอยู่เสมอ บางครั้งพบช้างโขลงใหญ่ ข้อดีของการบุกเบิกเส้นทางนี้ คือไม้ที่ใช้ทำหมอนรถไฟ สถานี อาคารต่างๆ สามารถหาได้ตามเส้นทางที่ผ่านไป และยังมีไม้ซุงเหลือ ได้ล่องแม่น้ำออกไปยังเมืองกัลกัตตา ส่งกลับไปอังกฤษได้เป็นหมื่นๆ ท่อน)

ทางสายนี้จึงเป็นทางวิบากและเสี่ยงภัยที่สุด ในสมัยพุทธกาลพาหนะการเดินทางใช้ได้เพียงม้า ลา ล่อ เท่านั้น หรือไม่ก็เดินเท้า

ข้อดีของเส้นทาง (บถ-พ.น.) นี้ เป็นทางลัดใช้เวลาและระยะทางเพียง 1 ใน 3 ของทางใหญ่

*พ.น. ย่อจากคำว่า พุทธดำเนิน คือ ทางเส้นนี้เป็นทางที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เสด็จจากที่ตรัสรู้ไปพาราณสี ในพรรษาแรกที่ทรงตรัสรู้

เส้นทางพุทธดำเนิน (พ.น.) (เดินเท้า) จากที่ตรัสรู้ไปพาราณสี

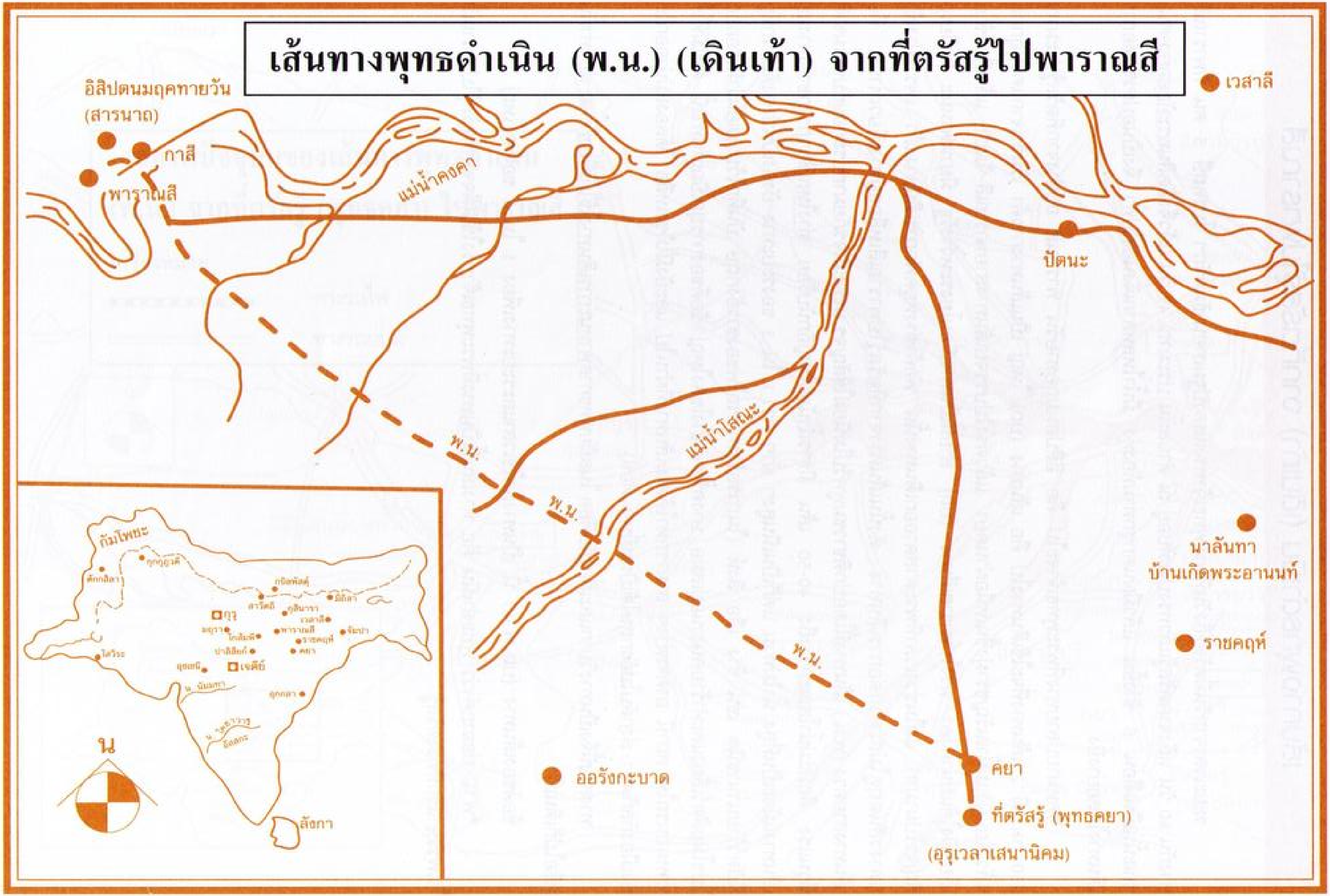
อิสิปตนมฤคทายวัน
(สารนาถ)
กาสี
พาราณสี
แม่น้ำคงคา
ปัตนะ
เวสาลี
พ.น.
พ.น.
พ.น.
แม่น้ำโสณะ
นาลันทา
บ้านเกิดพระอานนท์
ราชคฤห์
คยา
ที่ตรัสรู้ (พุทธคยา)
(อุรุเวลาเสนานิคม)
ออรังกะบาด
กัมโพชะ
ตักกสิลา
กบิลพัสดุ์
สาวัตถี
มิถิลา
กุสินารา
กุรุ
เวสาลี
มธุรา
โกสัมพี
พาราณสี
จัมปา
ราชคฤห์
คยา
โสวีระ
อุชเชนี
เจติย์
ม. นัมมทา
อุกกลา
ม. โคทาวารี
อัสสกะ
น
ลังกา

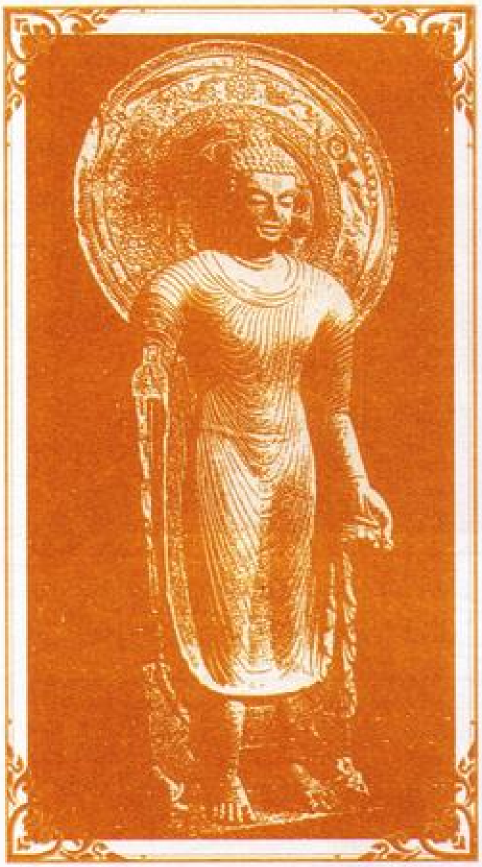

สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการครองจีวรแบบดั้งเดิมของพระภิกษุฝ่ายเถรวาท

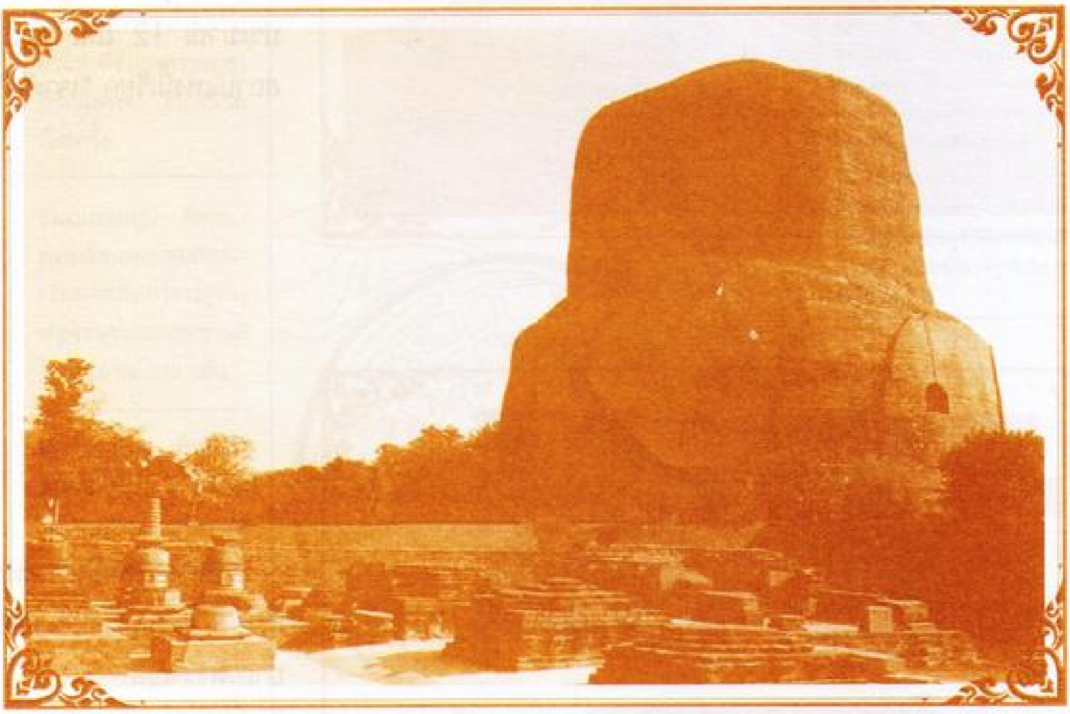

ธัมเมกขสถูป จุดที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาธัมมจักฯ โปรดปัญจวัคคีย์ เมื่อวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ก่อน พ.ศ. 45 ปี

สถูปนี้สร้างด้วยศิลา โดยอโศกมหาราช ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 2-3 (พ.ศ. 250-300)

อีกด้านหนึ่งของบริเวณสารนาถ (อิสิปตนฯ) พาราณสีในปัจจุบัน

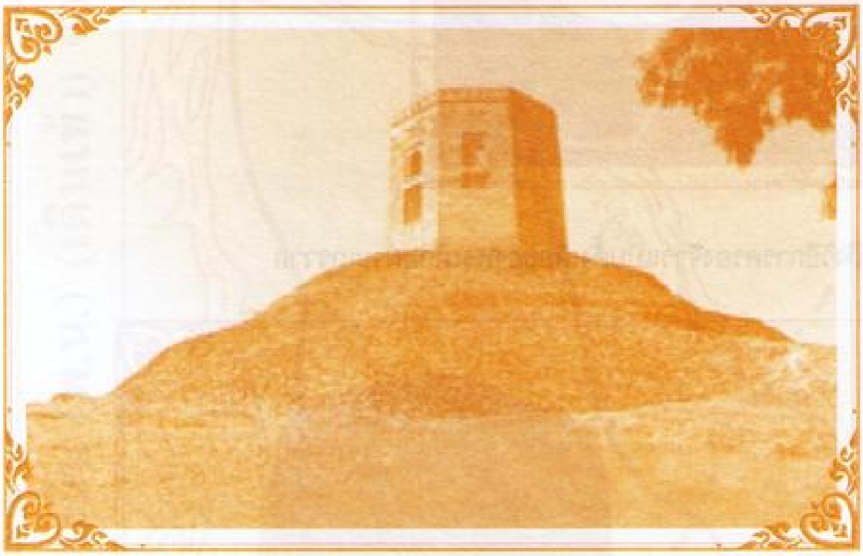

สถูปอนุสรณ์ที่พระพุทธเจ้าตามมาพบปัญจวัคคีย์ครั้งแรกในบริเวณป่าอิสิปตนฯ (สารนาถ) ห่างจากจุดที่แสดงธรรมเทศนาประมาณ 12 เส้น สถูปนี้โบราณสถานแห่งนี้เรียก “เจาคันธีสถูป”

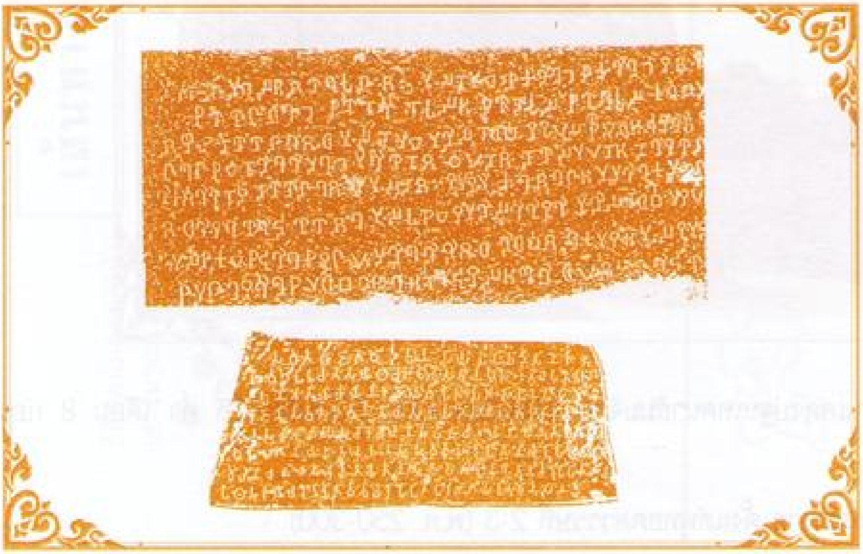

ศิลาจารึกอโศก พุทธศตวรรษที่ 2-3 ขุดพบจากบริเวณอิสิ, (สารนาถ พาราณสี)

พาราณสี

แสดงที่ตั้งเมือง และอิสิปตนมฤคทายวัน (สารนาถ) มาตราส่วน 1: 50,000

เครื่องหมาย

▭	เขตพื้นที่ที่ตั้งตัวเมืองตั้งแต่สมัยโบราณ (5,000 ปี) จนถึงปัจจุบัน
▲	สถูปเทวาลัย ฮินดู (พราหมณ์)
ฌ	ที่เผาศพที่กระทำต่อเนื่องกันมาหลายพันปี
●	คฤหาสน์ หรือวังของมหาราชา มหาเศรษฐี เช่น วังของมหาราชาเนปาล เป็นต้น ซึ่งสร้างขึ้นอย่างวิจิตรบรรจงแห่งหนึ่งของโลก สร้างขึ้นเพื่อใช้พักแรมเมื่อไปกระทำพิธีบวงสรวงบูชาที่ริมฝั่งคงคา อย่างน้อยปีละครั้ง
ช	ธัมเมกขสถูป ที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนา (ธัมมจักกัปปวัตนสูตร) ห่างจากศูนย์กลางพาราณสีไปประมาณ 250 เส้น
ต	ท่าเรือ (แพ) ข้ามฟากสมัยโบราณ ณ บริเวณนี้กระแสน้ำแทบจะหยุดนิ่ง (พระพุทธเจ้าเสด็จข้ามฟากไป-กลับที่ท่าน้ำนี้)
⟩	ที่ปลายถนนทุกสายที่จรด (ถึง) แม่น้ำ คือ ท่าน้ำสำหรับทำพิธีต่างๆ เช่น อาบน้ำล้างบาป พิธีไหว้พระอินทร์

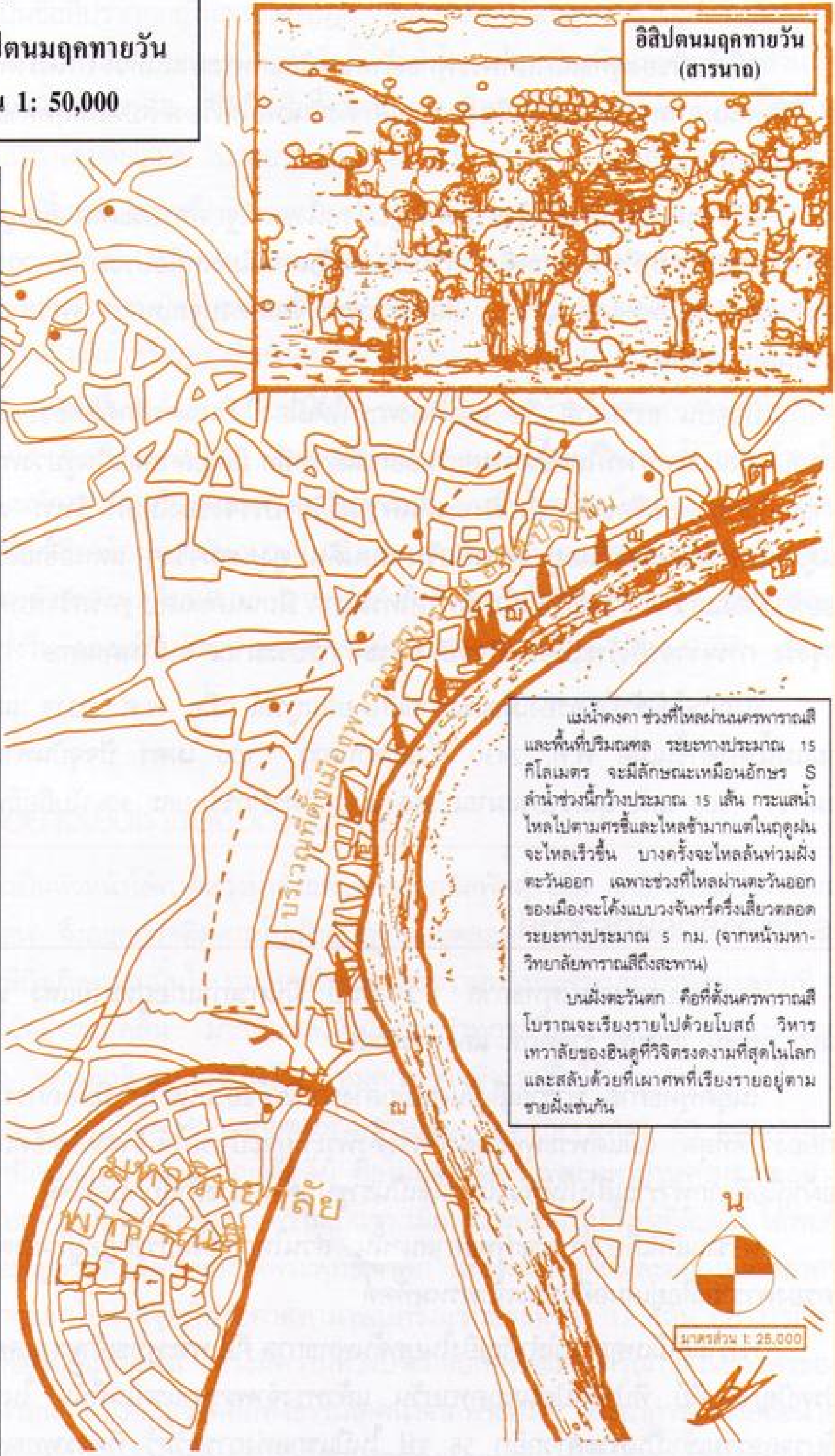

แม่น้ำคงคา ช่วงที่ไหลผ่านนครพาราณสีและพื้นที่ปริมณฑล ระยะทางประมาณ 15 กิโลเมตร จะมีลักษณะเหมือนอักษร S ลำน้ำช่วงนี้กว้างประมาณ 15 เส้น กระแสน้ำไหลไปตามศรชี้และไหลช้ามากแต่ในฤดูฝนจะไหลเร็วขึ้น บางครั้งจะไหลล้นท่วมฝั่งตะวันออก เฉพาะช่วงที่ไหลผ่านตะวันออกของเมืองจะโค้งแบบวงจันทร์ครึ่งเสี้ยวตลอดระยะทางประมาณ 5 กม. (จากหน้ามหาวิทยาลัยพาราณสีถึงสะพาน)

บนฝั่งตะวันตก คือที่ตั้งนครพาราณสีโบราณจะเรียงรายไปด้วยโบสถ์ วิหาร เทวาลัยของฮินดูที่วิจิตรงดงามที่สุดในโลก และสลับด้วยที่เผาศพที่เรียงรายอยู่ตามชายฝั่งเช่นกัน

มหาวิทยาลัยพาราณสี (ฮินดู) มีพื้นที่ประมาณ 3,500 ไร่ หรือ 1 ใน 8 ของเมือง

พาราณสี อิสิปตนมฤคทายวัน

หนึ่งในสี่ของพุทธสถานที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสแก่พระอานนท์ว่า ถ้าใครได้ไปเห็นก็เหมือนได้ไปเฝ้าพระองค์ คือ อิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ดังนั้นเพื่อให้เรื่องอิสิปตนมฤคทายวันสมบูรณ์ยิ่งขึ้น จึงจำเป็นต้องเล่าถึงเมืองพาราณสีด้วย

พาราณสี ปัจจุบันเป็นจังหวัดสำคัญแห่งหนึ่งของรัฐอุตตรประเทศ ตั้งอยู่บนฝั่งเหนือ (คุ้งน้ำ) แม่น้ำคงคา อยู่ห่างจากพุทธคยาที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ไปทางตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 220 กม. พาราณสีเป็นศูนย์กลางของฮินดูบวกกับมีพุทธสถานสำคัญ คือที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนา พาราณสีจึงกลายเป็นเมืองสำคัญยิ่งใหญ่ของอินเดียปัจจุบัน

ปัจจุบัน ธรรมชาติ คือ แม่น้ำคงคาทำให้เมืองนี้เป็นนครศักดิ์สิทธิ์ของฮินดู (พราหมณ์) เมืองพาราณสีตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำ ช่วงที่ไหลขึ้นทางตะวันออกเฉียงเหนือ มีสัญลักษณ์เป็นรูปวงพระจันทร์ครึ่งเสี้ยว ระยะประมาณ 5 กม. ถ้าเราล่องเรือชมบนฟากฝั่งจะเห็นความวิจิตรบรรจงของโบสถ์ วิหาร เทวาลัย วัด และคฤหาสน์ที่ชาวฮินดูมารังสรรค์ขันแข่งกันอยู่ ดูราวกับวิมานบนดิน ดูงดงามจริงๆ แต่พอขึ้นฝั่งสัญจรไปตามถนน ตรอก ซอกซอยตัวเมืองแล้ว พาราณสีเป็นเมืองที่ทรุดโทรมมาก มีถนนคับแคบ การสร้างอาคารและสุขาภิบาลต่ำมาก สกปรกรกรุงรัง การจราจรก็ไร้ระเบียบ ปัจจุบันมีประชากรประมาณ 1 ล้านคนเศษ

อังกฤษได้เข้ายึดครองเมืองพาราณสีโดยสมบูรณ์ เมื่อ พ.ศ. 2219 แล้วได้สร้างสะพาน "คัพเฟอร์ริ่ง" ข้ามแม่น้ำคงคาขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2430 ตัวสะพานยาว 1,100 เมตร ปัจจุบันพาราณสีมีโบสถ์ วัด เทวาลัยฮินดูรวมกว่า 1,500 แห่ง สุเหร่าประมาณ 350 แห่ง ประชากรร้อยละ 90 นับถือฮินดู (พราหมณ์)

ประวัติศาสตร์พาราณสี

อินเดียโบราณก่อนพุทธกาล 1-2 พันปี มีนครเก่าแก่อยู่หลายแห่ง เช่น ตักกสิลา อโยธยา มิถิลา จัมปา อุชเชนี โกสัมพี ราชคฤห์ และพาราณสี

ในยุคพุทธกาล พาราณสีเป็นศูนย์กลางพาณิชย์ของอนุทวีป มีหัตถกรรม การผลิตสินค้าที่ชาวชมพูทวีปยกย่องว่าดีที่สุด แม้แต่พระพุทธบิดาที่ทรงตั้งพระทัยจะบำเรอให้เจ้าชายสิทธัตถะติดอยู่ในโลกิยวิสัย ยังต้องสั่งซื้อผ้าเนื้อดีจากพาราณสีไปให้พระโอรสใช้เป็นราชูปโภคในราชสำนักกบิลพัสดุ์

พาราณสีที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนานั้น ส่วนใหญ่จะไปปรากฏอยู่ในชาดก ซึ่งมักจะเอ่ยพระนามถึงราชาผู้ครองพาราณสีอยู่เสมอคือพระเจ้าพรหมทัตต์

พาราณสีมีเหตุการณ์สำคัญยิ่งในยุคต้นพุทธกาล คือ พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาธัมมจักกัปวัตนสูตรโปรดปัญจวัคคีย์ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แล้วทรงจำพรรษาแรกในที่นั้น ในพรรษานั้นยังทรงโปรดชาวกาสีให้ได้บรรลุธรรมเข้าเป็นพระสาวกอีก 55 รูป ในปีแรกแห่งการตรัสรู้ ที่พระพุทธเจ้าจำพรรษาที่อิสิฯ พาราณสี จึงได้เป็นพระอรหันต์สาวกรวม 60 องค์ พระสาวกกลุ่มนี้เองที่ได้เป็นกำลังของพระพุทธองค์ในการเผยแผ่พระศาสนาในโอกาสต่อๆ มา

อิสิปตนมฤคทายวัน

อิสิปตนมฤคทายวัน เป็นชื่อที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ธัมมจักกัปปวัตนสูตร ปัจจุบันชื่อนี้ชาวพุทธทั่วไปไม่ใช้เรียกขานพุทธสถานสำคัญแห่งนี้เลย บางคนไม่รู้จักชื่อนี้ด้วยซ้ำไป แต่ชาวอินเดียและชาวพุทธส่วนใหญ่จะรู้จักและเรียกขานพุทธสถานแห่งนี้ว่า สารนาถ ซึ่งเป็นชื่อของพญากวางที่อาศัยอยู่ในป่าละเมาะแห่งนี้มาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล (ผู้ที่ต้องการทราบเรื่องโดยละเอียด โปรดอ่านได้จากนิโครธมิคชาดก)

ชื่ออิสิปตนมฤคทายวัน เป็นการบ่งบอกถึงลักษณะของสถานที่แล้วว่า เป็นป่าไม้ที่พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงพระราชทานให้เป็นที่พำนักของเหล่าฤษี นักพรต และฝูงสัตว์มีกวาง เป็นต้น สังเกตจากลักษณะ หรือท้องเรื่องแล้วจะเห็นว่า พระราชาและประชาชนผู้ศรัทธาคงสร้างกุฏี (กระท่อม) เล็กๆ ขึ้นในป่านั้น ถวายเหล่าฤษีทั้งหลายด้วย เพราะในท้องที่สารนาถไม่มีถ้ำหรือภูเขาสำหรับหลบความร้อน หนาวที่รุนแรงอยู่เสมอ

ในสมัยพุทธกาล ป่าอิสิฯ คงมีพื้นที่กว้างขวางนับหมื่นไร่ สภาพเป็นทุ่งหญ้ากว้างสุดสายตา มีไม้ยืนต้นขึ้นอยู่ประปราย เช่น หว้า มะม่วง สาละ และไม้อื่นๆ อีกสลับด้วยป่าละเมาะ ขึ้นอยู่เป็นกลุ่มๆ สลับด้วยห้วยหนอง คลองบึงมีอยู่ทั่วๆ ไป บนท้องทุ่งมีฝูงกวางแทะเล็มหญ้าอยู่ห่างๆ บนต้นไทรใหญ่ใบหนา ลูกดก ฝูงนกน้อยใหญ่นานาพันธุ์ต่างเร่งกินลูกไทรเสียงร้องเรียกกันอยู่ระเบ็งเซ็งแซ่ พระ ฤษีกลับจากภิกขาจารไปนั่งฉันภัตรใต้โคนไม้ริมหนองน้ำ กวางน้อยบางตัวกำลังดูดดื่มนมแม่ บางกลุ่มกำลังลิงโลดวิ่งไล่กันอย่างสนุก ขณะที่พ่อแม่ของพวกมันกำลังเล็มหญ้าอย่างเร่งรีบ มนุษย์กับสัตว์ป่าต่างอยู่ร่วมกันด้วยความสันติสุข สมกับป่าอิสิฯ เป็นเขตพระราชทานอภัยแก่สัตว์

การต้อนรับพระพุทธเจ้าอย่างเย็นชาของปัญจวัคคีย์

ฤษีทั้ง 5 มีโกณฑัญญะเป็นหัวหน้าได้คาดหวังมาตั้งแต่ออกจากกบิลพัสดุ์ เมื่อ 6 ปีก่อนแล้วว่า สมณ-โคดมคงได้บรรลุอมตธรรมแน่นอน จึงออกบวชติดตามไปเฝ้าอุปัฏฐากอยู่ตลอด ยิ่งไปเห็นการทำทุกรกิริยาของพระมหาบุรุษอย่างจริงจัง พวกฤษียิ่งเกิดความมั่นใจ ทุ่มเท ศรัทธา และความหวังในพระมหาบุรุษอย่างเต็มที่ จู่ๆ บุคคลที่ฝากความหวังฝากชีวิตไว้อย่างหมดสิ้น มากลับหลังหันเลิกละทำทุกรกิริยาตามความเชื่อของพวกตน พวกปัญจวัคคีย์จึงเสียใจ ท้อใจ หมดทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต หมดกำลังใจที่จะอยู่รับใช้พระมหาบุรุษต่อไป จึงหลีกไปอยู่ที่ป่าอิสิฯ ความผิดหวัง ความเสียใจ ความเสียดายเวลาที่รอคอยยังไม่ทันจางหาย จู่ๆ พระมหาบุรุษก็ตามไปพบพวกตนอีก ปฏิกิริยาที่เหมือนๆ กันของปัญจวัคคีย์ คือไม่ยอมต้อนรับพระมหาบุรุษตามฐานะอย่างที่เคยปฏิบัติอย่างก่อนๆ คือต้อนรับอย่างเสียไม่ได้หรือด้วยความเย็นชา เมื่อพระพุทธเจ้าไปถึงป่าอิสิปตน ได้พบกับปัจวัคคีย์ ณ สถูปเจ้าคันธี เมื่อปัญจวัคคีย์จัดรับรองให้พระพุทธเจ้าพัก แล้วต่างก็พากันผละออกไปจากอาศรมนั้น ไปพำนักอยู่ที่ใหม่ ซึ่งห่างออกไปจากจุดที่พระศาสดามาพบครั้งแรกประมาณ 12 เส้น อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าก็ทรงทราบปฏิกิริยาของฤษีแต่ละตน ทรงมีความหวังประกอบกับพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ พระพุทธเจ้าทรงเสด็จตามไปอ้อนวอน ขอให้ปัญจวัคคีย์ฟังธรรมเทศนาจากพระองค์ พระอาการตามง้ออ้อนวอนของพระพุทธเจ้าที่กระทำต่อปัญจวัคคีย์ เป็นดังมารดาตามง้ออ้อนบุตรที่ยังเป็นทารก ไร้เดียงสา และกำลังเจ็บป่วยให้กินโอสถฉะนั้น ในที่สุดปัญจวัคคีย์ก็ยอมจำนนต่อเหตุผล ยอมหยุดนั่งเพื่อจะฟังพระธรรมเทศนา จุดหรือสถานที่ที่ปัญจวัคีย์ยอมหยุดเพื่อฟังพระธรรมเทศนาธัมมจักฯ ปัจจุบันคือธัมเมกขสถูป ซึ่งอยู่ห่างจากเขาคันธีที่พบกันครั้งแรกประมาณ 12 เส้น

ภาพจำลองจากสถานที่จริงในสมัยพุทธกาลของ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน, พาราณสี

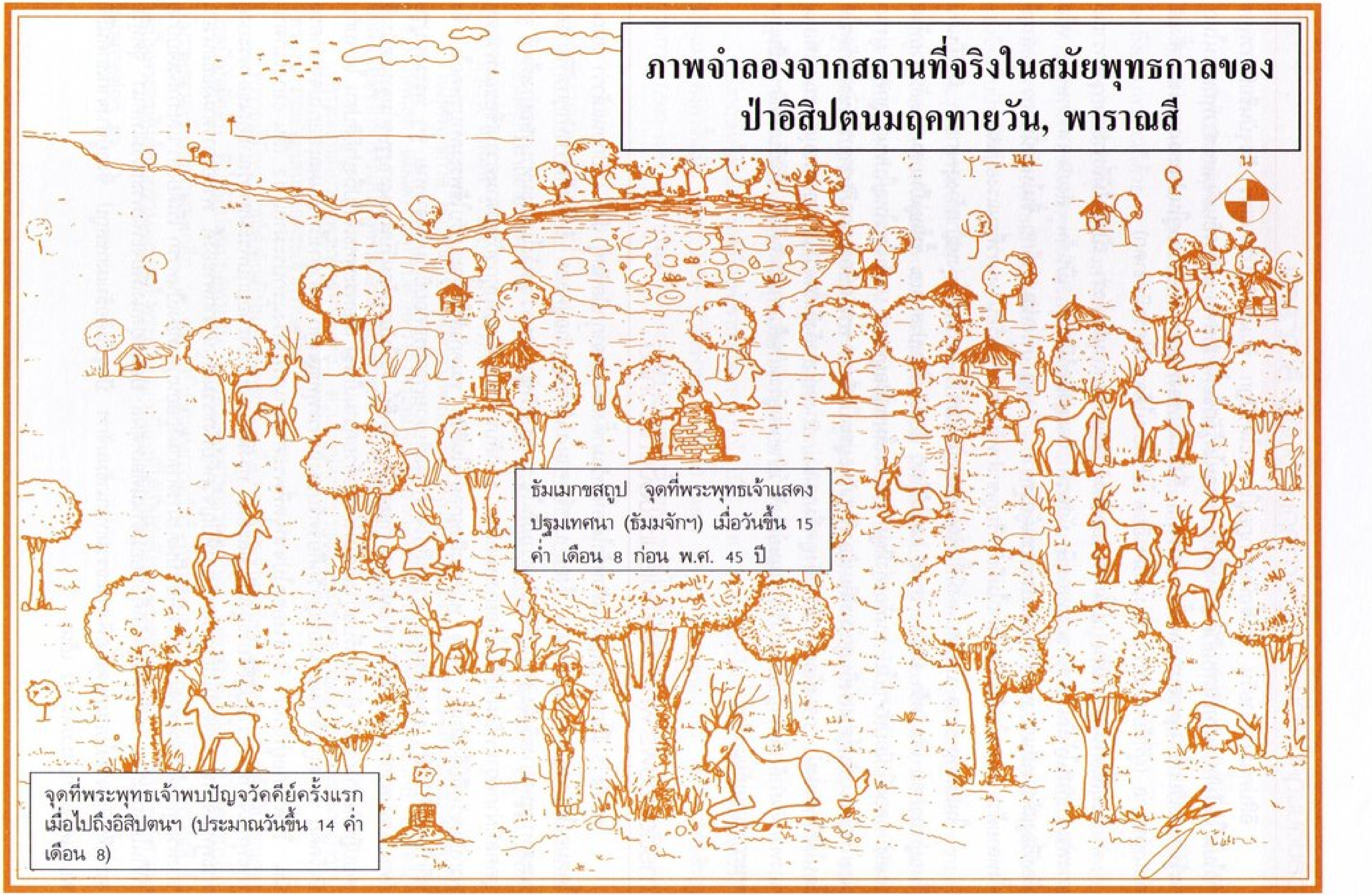

ธัมเมกขสถูป จุดที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนา (ธัมมจักฯ) เมื่อวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ก่อน พ.ศ. 45 ปี

จุดที่พระพุทธเจ้าพบปัญจวัคคีย์ครั้งแรกเมื่อไปถึงอิสิปตนฯ (ประมาณวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 8)

สภาพปัจจุบัน
ของป่าอิสิปตนมฤคทายวัน, พาราณสี

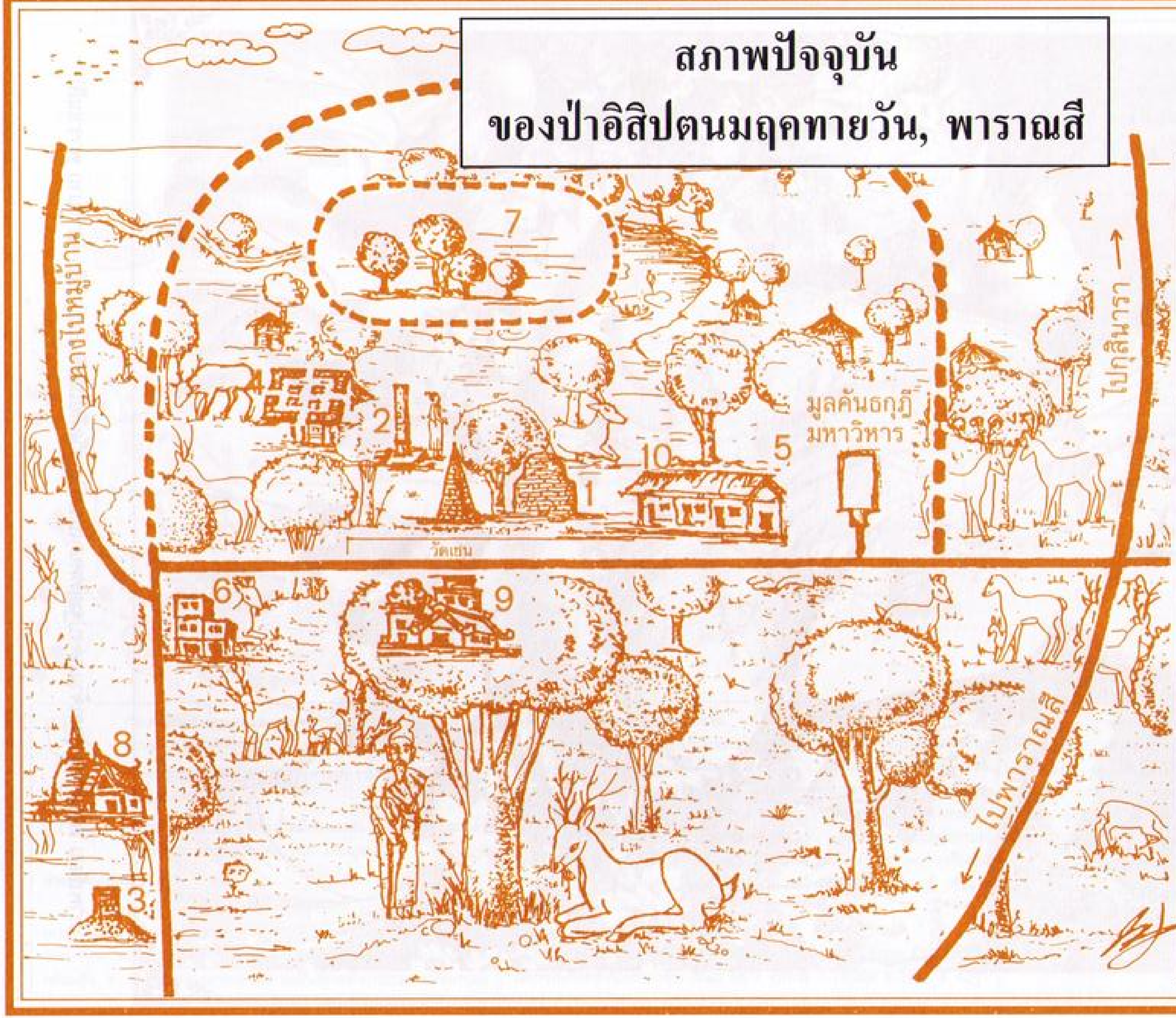

เครื่องหมายตัวเลขแทนสถานที่ต่างๆ

1. ธัมเมกขสถูป จุดที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาธัมมจักฯ โปรดปัญจวัคคีย์

2. เสาหินอโศก จุดที่พระพุทธเจ้าอยู่จำพรรษา (พรรษาแรกหลังจากตรัสรู้) เพื่อแสดงธรรมโปรดชาวพาราณสี

3. สถูปอนุสรณ์ จุดที่พระพุทธเจ้าพบปัญจวัคคีย์ครั้งแรกในบริเวณอิสิปตนฯ โบราณ

4. มหาวิหาร

5. มูลคันธกุฎีมหาวิหารสร้างโดยชาวพุทธลังกานำ โดยอนาคาริกธัมมปาละ เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ (ที่ตั้งสนง. สมาคมมหาโพธิ์ลังกา)

6. พิพิธภัณฑ์ (ที่เก็บรวบรวมพุทธรูปและโบราณวัตถุที่ขุดได้ในบริเวณป่าอิสิปตนฯ)

7. สวนกวาง (มฤคทายวัน) ที่สร้างขึ้นใหม่

8. วัดไทยสารนาถ สร้างโดยพระครูประกาศสมาธิคุณ (สังเวียน) วัดมหาธาตุ กทม.

9. วัดจีน

10. ร.ร. ประถมของสมาคมมหาโพธิ์ (ศรีลังกา)

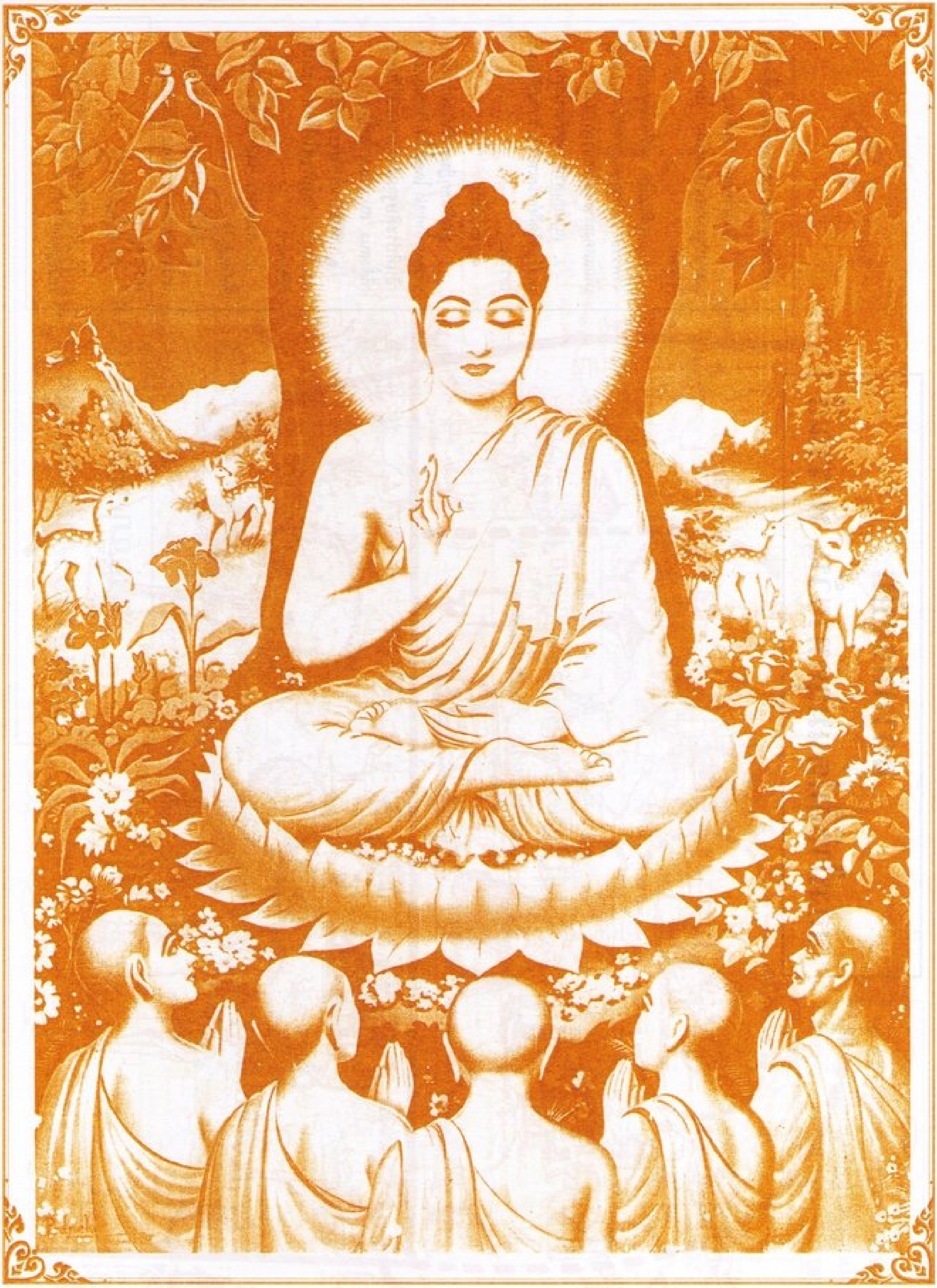

ภาพเขียน ตอนที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ในบริเวณป่าอิสิฯ (สารนาถ พาราณสี)

ราชคฤห์

แสดงลักษณะนครราชคฤห์โบราณ ที่ตั้งอยู่ในหุบเขา (เบญจคีรีนคร) ที่ตั้งโบราณสถานทางศาสนาพราหมณ์ เชน (ชินะ) พุทธและแนวกำแพงป้อม (หอรบ) โบราณของเมือง

มาตราส่วน 1: 2,000

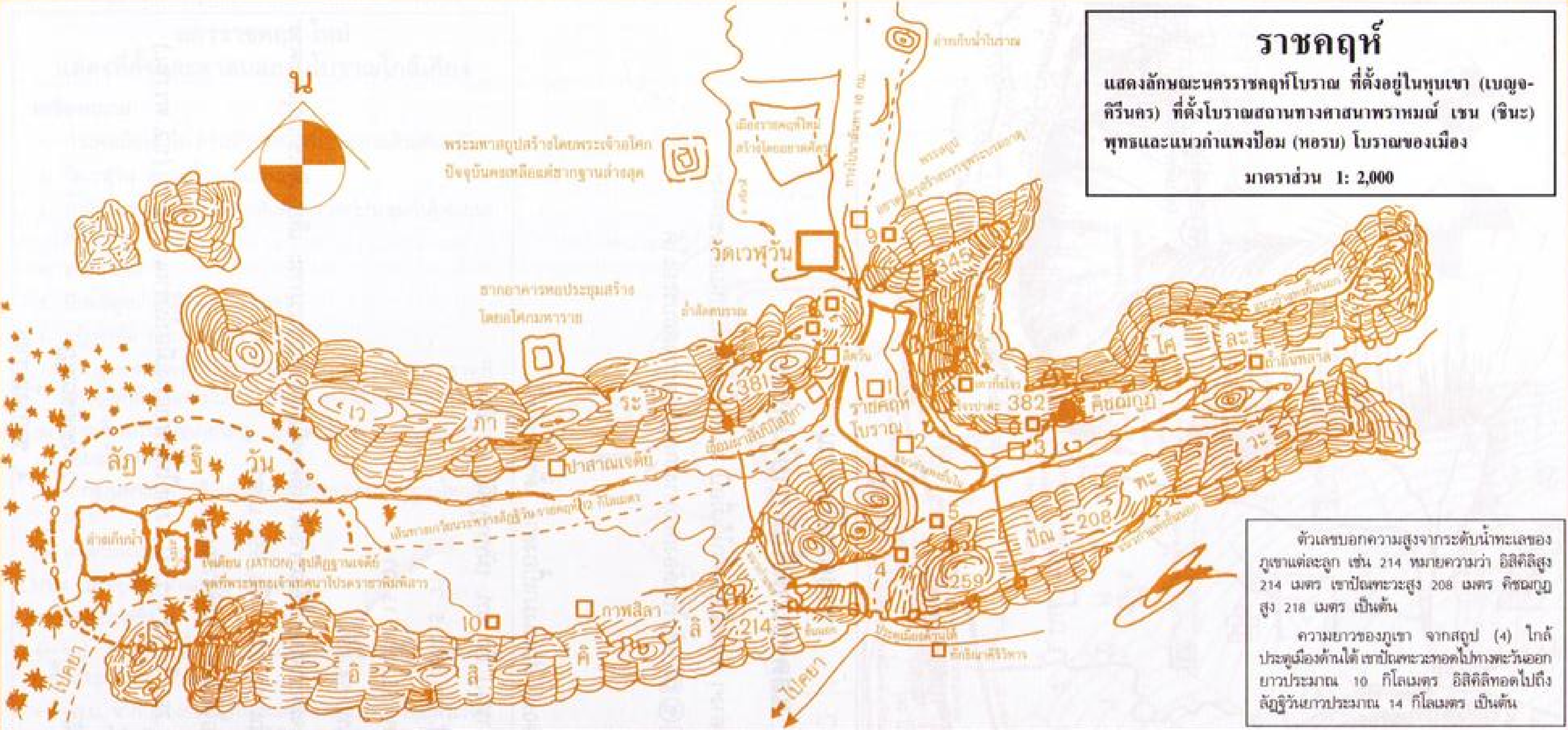
น
พระมหาสถูปสร้างโดยพระเจ้าอโศก ปัจจุบันคงเหลือแต่ซากฐานต่ำสุด
ซากอาคารหอประชุมสร้างโดยอโศกมหาราช
วัดเวฬุวัน
เมืองราชคฤห์ใหม่ สร้างโดยอชาตศัตรู
ลัฏ ฐิ วัน
เว ภา ระ
381
ปาสาณเจดีย์
ราชคฤห์ โบราณ
345
382
คิชฌกูฏ
ไภ ละ
วะ
พะ
ปัณ
208
259
อิ สิ คิ ลิ
214
กาฬศิลา
10
9
1
2
3
4
5
ไปคยา

ตัวเลขบอกความสูงจากระดับน้ำทะเลของภูเขาแต่ละลูก เช่น 214 หมายความว่า อิสิคิลิสูง 214 เมตร เขาปัณฑวะสูง 208 เมตร คิชฌกูฏสูง 218 เมตร เป็นต้น

ความยาวของภูเขา จากสถูป (4) ใกล้ประตูเมืองด้านใต้ เขาปัณฑวะทอดไปทางตะวันออกยาวประมาณ 10 กิโลเมตร อิสิคิลิทอดไปถึงลัฏฐิวันยาวประมาณ 14 กิโลเมตร เป็นต้น

- กำแพงเมืองชั้นใน เหมือนรูปรองเท้าบู๊ต ความยาวของกำแพงทุกด้านประมาณ 5 กิโลเมตร
- กำแพงชั้นนอก ทอดไปบนสันภูเขาทุกลูก รวมกันยาวประมาณ 30 กิโลเมตร
- ประตูเมือง ป้อมปราบที่สร้างขึ้นเมื่อประมาณ 2,500-3,000 ปีมาแล้ว ยังคงมีซากร่องรอยซึ่งทอดยาวไปตามสันภูเขาทั้งห้า

คำอธิบายเพิ่มเติมแผนที่

1. มณิยาลัฏฐ์ โบราณสถานที่มีมาก่อนพุทธกาล (3,000-3,500 ปี) เป็นเทวาลัยของพราหมณ์จากเอกสารรายงานการขุดค้นของกรมโบราณคดีอังกฤษเมื่อปี 1905-1906 พบเทวรูปนาคปรกและภาชนะ (คล้ายกาน้ำ) มีพวยรินน้ำออกได้พร้อมกัน 5 ทาง โบราณสถานแห่งนี้น่าจะเป็นที่กระทำการบรมราชาภิเษกของพระราชาทุกๆ พระองค์ในสมัยโบราณ

2. สถานที่จองจำ กักบริเวณราชาพิมพิสารจนสวรรคต ระหว่างซากวังนี้กับยอดเขาคิชฌกูฏต่างมองเห็นกันได้ชัด 3. มัททกุจฉิ 4. โคตมกเจดีย์ 5. ช่วงหนึ่งของทางคมนาคม (Way) โบราณส่วนที่ปรากฏให้เห็นเนื่องจากน้ำจากเขาปัณฑวะไหลหลากกัดเซาะเอาหน้าดินที่ทับถมอยู่หนาประมาณ 100-150 เซนติเมตรออกไป ร่องรอยทางเกวียนหินจึงปรากฏขึ้น โดยประมาณกว้าง 3 วา ยาว 3 เส้น ลักษณะเป็นร่องรอยล้อเกวียน ราชรถกว้าง 15-25 เซนติเมตร ลึก 10-15 เซนติเมตร สภาพกลายเป็นหินแกร่งมาก 6. ตโปทาราม 7. ปิปผลิคูหา 8. ทางเสด็จราชาพิมพิสาร 9. กุฎี (สำนัก) เทวทัต 10. ปาสาณเจดีย์

ชื่อภูเขา

ภูเขาที่รายล้อมเมืองอยู่ทุกลูก มีศาสนสถานของเชนอยู่ ชื่อภูเขาปัจจุบันจึงนับเรียกขานกันตามคัมภีร์ของเชน (ชินะ) คือ 1. เวภาระ 2. เวปุลละ 3. รัตนะ 4. ฉัฏฐา 5. ไศละ 6. อุทยะ 7. โสณะ (ไม่มีคิชฌกูฏ) ส่วนในบาลีคัมภีร์พุทธมี 5 ลูก คือ 1. เวภาระ 2. เวปุละ (รวบรวมภูเขาหมายเลข 2, 3, 4, 5 เป็นเวปุละยอดเดียว) 3. คิชฌกูฏ 4. ปัณฑวะ (อุทยะ) 5. อิสิคิลิ (โสณะ) ส่วนชื่อเก่าแก่ดั้งเดิมที่พวกพราหมณ์ (ยุรามายณะ) เรียกขานกันคือ 1. ไวภาระ 2. ไวปุลยะ 3. วริษภะ 4. ฤษิคิริ 5. ไชยยตะยะกะ 6. ปัณฑระ 7. วราหกะ 8. มาตังคะ 9. ศริทรกูฏ

จำนวนยอดเขา (จุดที่สูงเด่นชัดเหนือเนินหรือสันเขา มีมากกว่า 10 แต่ที่คัมภีร์ใน 3 ศาสนานับต่างกัน คงเนื่องจากแต่ละศาสนานับตามยอดที่มีศาสนาของตนตั้งอยู่ ภูเขาบางลูกเรียกขานและนับตรงกันทุกศาสนา เช่น เวภาระ เพราะบนยอดเขานี้มีเทวาลัยพระมหาเทพ (ศิวลึงค์) (พราหมณ์) มหาวีระวิหาร (เชน) และถ้ำสัตตบรรณ (พุทธ) และที่เชิงเขาเวภาระใกล้ตโปทารามก็มีศาสนาสถานอิสลาม (สุเหร่า) เพิ่มเข้ามาอีก 1 แห่ง

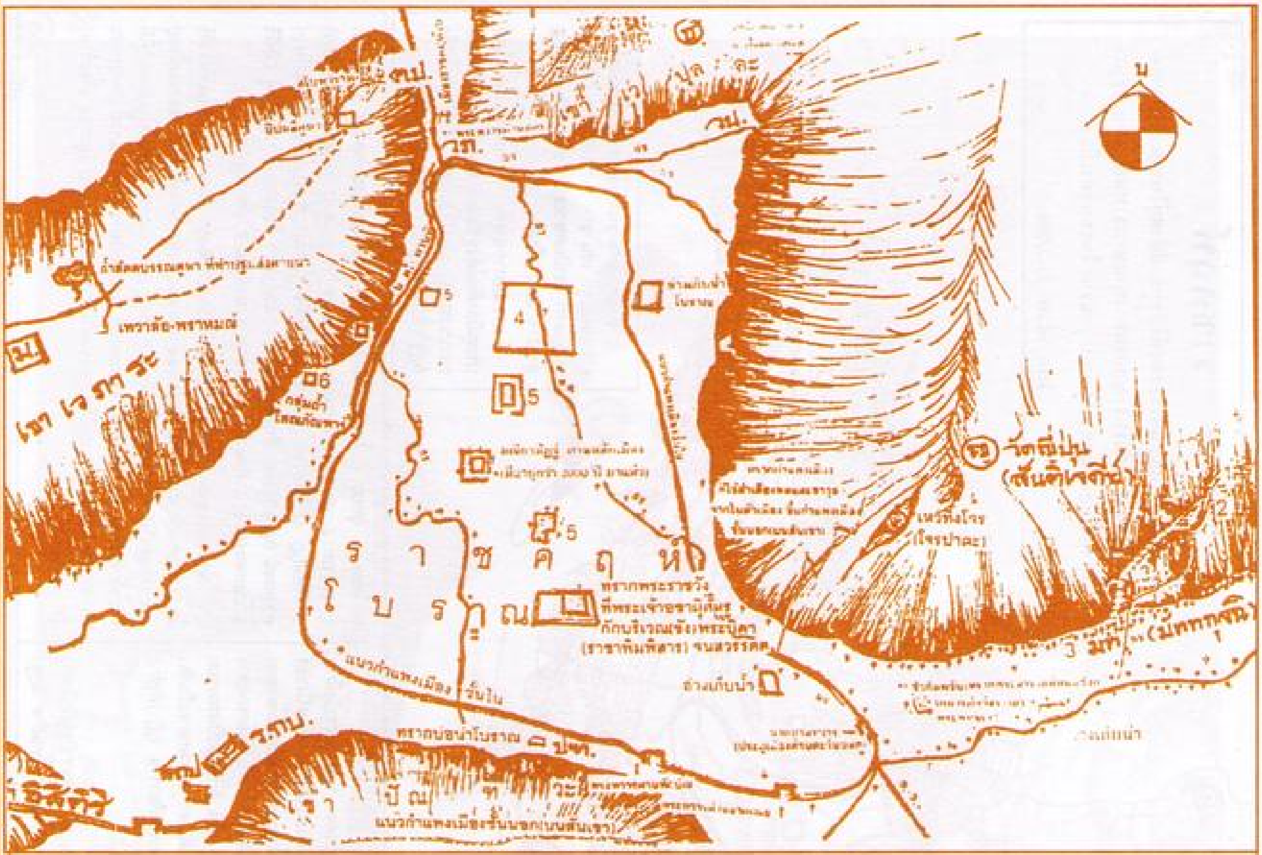

น
ตป.
วภ.
วป.
ร า ช ค ฤ ห์
โ บ ร า ณ
4
5
6
จข
วัดชีปุน
มท. (มัททกุจฉิ)
3
2
รกบ.
ปท.
แนวกำแพงเมืองชั้นใน
ซากถนนโบราณ
อ่างเก็บน้ำ
แนวกำแพงเมืองชั้นนอก(บนสันเขา)

ราชคฤห์โบราณ
แสดงขนาดพื้นที่ภายในหุบเขา

ตัวเลขข้อมูลระยะต่างๆ ข้าพเจ้าบันทึกไว้เมื่อปี 2533 โดยขึ้นไปบนยอดเขาต่างๆ ตามจุด ม (ช) ฌ แล้วใช้กล้องส่องทางไกลชนิดตรวจสอบระยะได้

(มีความแม่นยำเพียง 80-90%) ส่องลงมาเบื้องล่าง ได้ระยะดังนี้

-- จาก ตป. (ตโปตาราม) ถึง มท. (มัททกุจฉิ) 67 เส้น

-- จาก วภ. ถึง วป. 22 เส้น 5 วา

-- จาก ตป. ถึง ปท. 55 เส้น 15 วา

-- จาก รกบ. ถึง มท. 54 เส้น

ซากกำแพงเมืองโบราณพอจะตรวจสอบได้เฉพาะด้านทิศเหนือจากเชิงเขาเวภาระ เลียบเชิงเขาเวปุลละตรงไปตะวันออก ได้ระยะทางประมาณ 13 เส้น หรือ 550 เมตร

ส่วนระยะของด้านอื่นๆ ขอให้ผู้สนใจไปพิจารณาเอง

พื้นที่ราบในหุบเขาโดยส่วนรวม 1,250 ไร่ (2 ตร.กม.) ภายในตัวกำแพงเมืองโบราณ 650 ไร่ (1.2 ตร.กม.)

เครื่องหมาย

1. ซากกุฏีพระพุทธเจ้า	2. เขาคิชฌกูฏ
3. พิมพิสารวิถี	4. ซากวังโบราณ

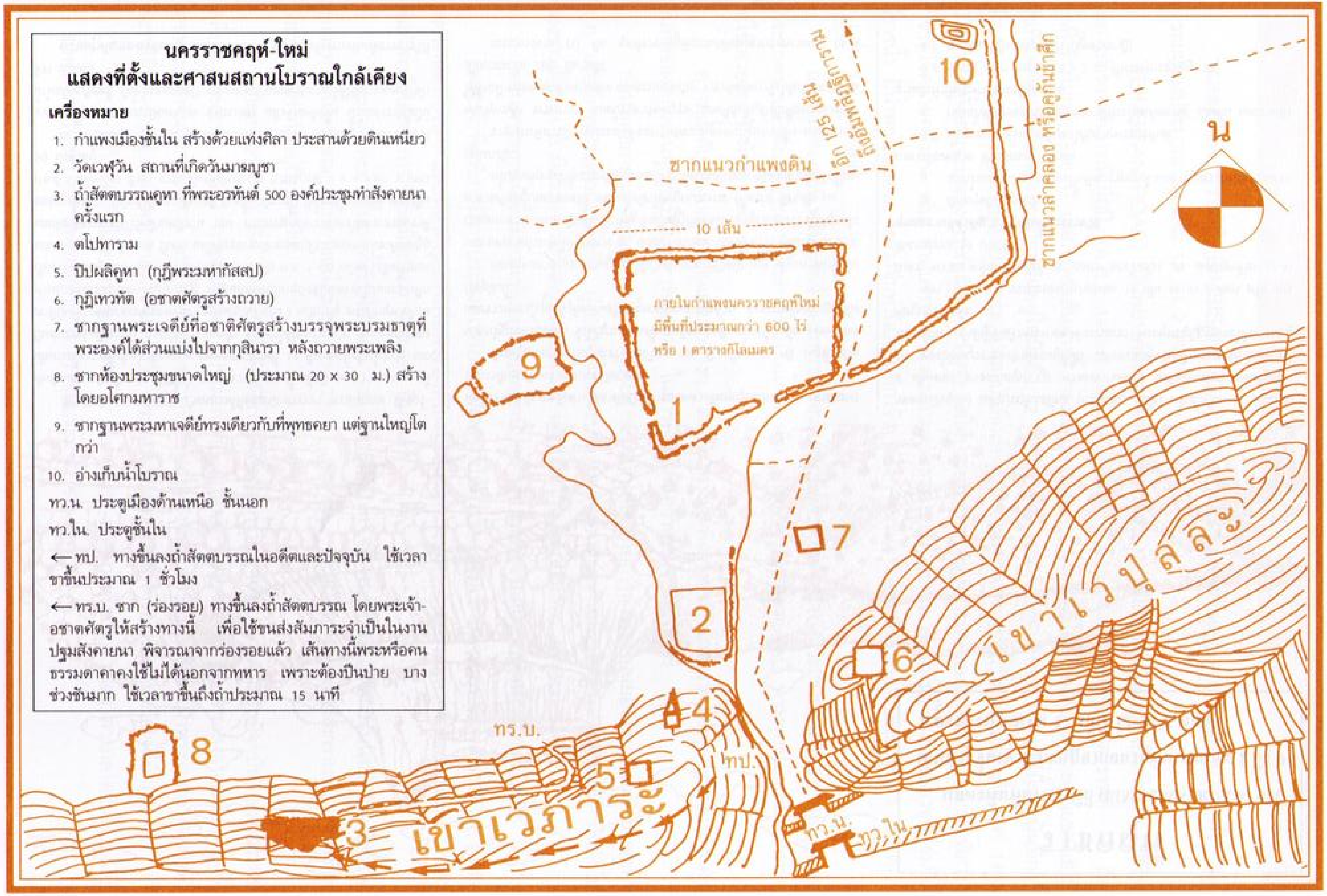
น
10
อีก 125 เส้น
ถึงอัมพลัฏฐิการาม
ซากแนวกำแพงดิน
ซากแนวลำคลอง หรือคูกั้นข้าศึก
10 เส้น
ภายในกำแพงนครราชคฤห์ใหม่
มีพื้นที่ประมาณกว่า 600 ไร่
หรือ 1 ตารางกิโลเมตร
1
2
3
4
5
6
7
8
9
เขาเวปุลละ
เขาเวภาระ
ทร.บ.
ทป.
ทว.น.
ทว.ใน

นครราชคฤห์-ใหม่
แสดงที่ตั้งและศาสนสถานโบราณใกล้เคียง

เครื่องหมาย

1. กำแพงเมืองชั้นใน สร้างด้วยแท่งศิลา ประสานด้วยดินเหนียว
2. วัดเวฬุวัน สถานที่เกิดวันมาฆบูชา
3. ถ้ำสัตตบรรณคูหา ที่พระอรหันต์ 500 องค์ประชุมทำสังคายนาครั้งแรก
4. ตโปทาราม
5. ปิปผลิคูหา (กุฏิพระมหากัสสป)
6. กุฏิเทวทัต (อชาตศัตรูสร้างถวาย)
7. ซากฐานพระเจดีย์ที่อชาติศัตรูสร้างบรรจุพระบรมธาตุที่พระองค์ได้ส่วนแบ่งไปจากกุสินารา หลังถวายพระเพลิง
8. ซากห้องประชุมขนาดใหญ่ (ประมาณ 20 x 30 ม.) สร้างโดยอโศกมหาราช
9. ซากฐานพระมหาเจดีย์ทรงเดียวกับที่พุทธคยา แต่ฐานใหญ่โตกว่า
10. อ่างเก็บน้ำโบราณ

ทว.น. ประตูเมืองด้านเหนือ ชั้นนอก

ทว.ใน. ประตูชั้นใน

← ทป. ทางขึ้นลงถ้ำสัตตบรรณในอดีตและปัจจุบัน ใช้เวลาขาขึ้นประมาณ 1 ชั่วโมง

← ทร.บ. ซาก (ร่องรอย) ทางขึ้นลงถ้ำสัตตบรรณ โดยพระเจ้าอชาตศัตรูให้สร้างทางนี้ เพื่อใช้ขนส่งสัมภาระจำเป็นในงานปฐมสังคายนา พิจารณาจากร่องรอยแล้ว เส้นทางนี้พระหรือคนธรรมดาคาดคงใช้ไม่ได้นอกจากทหาร เพราะต้องปีนป่าย บางช่วงชันมาก ใช้เวลาขาขึ้นถึงถ้ำประมาณ 15 นาที

ราชคฤห์

แสดงพิมพิสารราชวิถี (BIMBISAN ROAD) หรือ เส้นทางขึ้นเขาคิชฌกูฏจากสถานที่หมายเลข 1 ถึง 9

ระยะทางประมาณ 17 เส้น 12 วา 2 ศอก

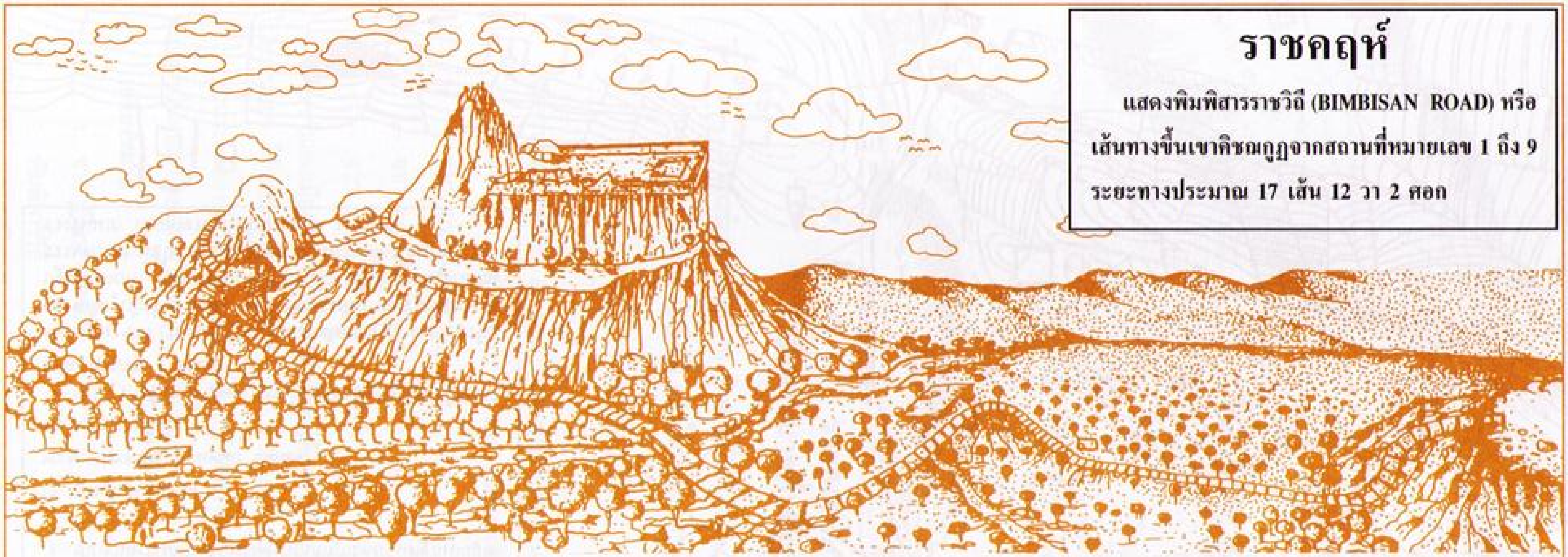

(BIMBISAN ROAD) เป็นพยานที่คณะนักสำรวจฯ ชาวอังกฤษ มีเซอร์-คันนิ่งแฮม เป็นต้น บัญญัติขึ้นในการสำรวจเส้นทางนี้ เมื่อปี (ค.ศ.) 1605-6 แม้เส้นทางนี้จะถูกทิ้งร้างไปตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 17 คือ ถูกทิ้งร้างไปกว่า 500 ปีแต่การพบเส้นทางนี้ กลุ่มนักโบราณคดีฯ กระทำได้โดยง่ายดาย เพราะคณะของเขามีบันทึกจดหมายเหตุของพระภิกษุจีนอยู่ในมือถึง 2 ฉบับ คือ พระภิกษุฟาเหียนท่านมาที่นี้และบันทึกไว้เมื่อ พ.ศ. 900 และพระภิกษุถังซัมจั๋งท่านไปและบันทึกเรื่องราวของพุทธสถานแห่งนี้ไว้โดยละเอียด เมื่อ พ.ศ. 1,400 แม้หลวงจีนทั้งสองจะมาต่างวาระกันถึง 400 ปีเศษ แต่ได้บรรยายลักษณะภูมิประเทศของเขาคิชฌกูฏและพิมพิสารราชวิถีไว้คล้ายคลึงกัน เช่น ท่านบรรยายความงดงามตามธรรมชาติของทางขึ้นเขาว่ามีพันธุ์ไม้นานาเขียวขจี ร่มครึ้ม มีธารน้ำ มีน้ำตกใสสะอาด หลวงจีนท่านยังบันทึกไว้ว่า ข้างๆ ธารน้ำมีแท่นหินขนาด (ประมาณ) 3 x 4 ศอก 2 แท่น (4) ยังตั้งอยู่

ณ แท่นหินแห่งนี้ พระพุทธเจ้าและพระสาวกกลับจากบิณฑบาตแล้วจะทรงแวะสรงน้ำ เสวยอาหารบิณฑบาต ชำระบาตร แล้วจึงเสด็จขึ้น น้ำในลำธารนี้เป็นน้ำใสเย็นบริสุทธิ์ มีน้ำไหลตลอดปี พระพุทธเจ้าและพระสาวกได้ใช้เสวยและซักผ้าจีวร เป็นต้น

ความสำคัญของเจดียสถานและถ้ำต่างๆ ของสองข้างทางพิมพิสารราชวิถีนักโบราณคดียุคหลังต่างได้อาศัยบันทึกของหลวงจีนทุกรูปเป็นแนว (ลายแทง) ในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์

คิชฌกูฏและทางขึ้นถูกทิ้งร้างไปเกือบ 500 ปี เมื่อพณฯ ศรี เนรูห์ เป็นนายกรัฐมนตรีอินเดีย จึงได้บูรณะทางขึ้นเขาคิชฌกูฏอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ 2490-2499 และชาวพุทธญี่ปุ่นได้อุทิศเงินสร้างสะพานข้ามลำธารด้วย ดังสภาพที่ปรากฏอยู่ถึงปัจจุบันนี้

ก่อนพุทธกาล เขาคิชฌกูฏคงใช้เป็นที่ประหารชีวิตนักโทษ ด้วยการนำขึ้นไปบนยอดเขาแล้วผลักให้ตกเหวตาย เมื่อมีการประหารแต่ละครั้ง ฝูงแร้งจึงมาเกาะบนยอดเขาก่อนลงมากินเนื้อนักโทษ จึงเป็นที่รู้กันทั่วไปของชาวเมืองว่า ถ้ามีฝูงแร้งมารวมกันอยู่บนยอดเขานี้ หมายถึงนักโทษถูกประหาร (ทิ้งเหว) อีกแล้ว

ครั้นพระพุทธเจ้าขึ้นประทับอยู่บนยอดเขานี้สถานที่ประหารจึงถูกย้ายไปยังที่ใหม่ (ดูแผนที่)

ราชาพิมพิสารมีราชประสงค์จะถวายความสะดวกในการขึ้น-ลงภูเขาแก่พระพุทธเจ้า พระสาวก และบรรดาสัตบุรุษ และที่สำคัญยิ่งก็เพื่อพระองค์เองได้ขึ้นเฝ้าพระพุทธเจ้าอย่างสะดวกและปลอดภัย ราชาพิมพิสารจึงได้สร้างทางนี้ขึ้นเมื่อประมาณ 2590 ปีมาแล้ว

ระยะทางจาก (1) คือ จุดที่ราชาพิมพิสารเสด็จลงจากราชพาหนะ (ลานจอดรถปัจจุบัน) แล้วประทับเสลี่ยง (คานหาม) ขึ้นไป ครั้นถึงกึ่งทาง (ประมาณ 8 เส้นเศษ) ตรงซากสถูป (3) ทรงลงจากเสลี่ยง เสด็จโดยพระบาทจนถึงสถูป (7) ทรงให้ทหารราชองครักษ์รออยู่ที่นั้น แล้วทรงเสด็จขึ้นเฝ้าพระศาสดาโดยลำพังในกาลอื่นๆ ถ้ามีผู้เข้าเฝ้าพระศาสดาจำนวนมาก พระพุทธอุปัฏฐากจะให้พักรออยู่ที่สถูปหรือเจดีย์ (7)

จาก (1) ถึง (9) รวมระยะทางประมาณ 17 เส้น 12 วา 2 ศอก หรือ 705 เมตร ความลาดชันโดยเฉลี่ย 25 องศา ยกเว้นช่วง 30 เมตรสุดท้าย (7-8) ชันประมาณ 50 องศา

พุทธสถานที่สำคัญ 2 ข้างพิมพิสารราชวิถี

2. มัททกุจฉิมิคทายวัน
4. ธารน้ำและร่องรอยแท่นหินที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกประทับเสวยอาหารบิณฑบาต ที่ทรงสรงน้ำ ซักผ้า
5. ถ้ำสุกรขาตาที่พระสารีบุตรได้บรรลุพระอรหันต์
6. กลุ่มถ้ำที่อยู่ของพระอริยสาวก มีพระโมคคัลลานะ เป็นต้น และรวมถึงลานเชิงผาที่พระศาสดาเสด็จจงกรม
8. ซากกุฏิเล็กๆ ขนาด 1.5 x 2 ม. ที่พระพุทธอุปัฏฐากอยู่
9. ซากคันธกุฏีพระพุทธเจ้า (มูลคันธกุฏี)

ราชคฤห์

แสดงพิมพิสารราชวิถี (BIMBISAN ROAD) หรือเส้นทางขึ้นเขาคิชฌกูฏ จากสถานที่หมายเลขที่ 1 ถึง 9 ระยะทางประมาณ 17 เส้น 12 วา 2 ศอก

(BIMBISAN ROAD) เป็นพยางค์ที่คณะนักสำรวจฯ ชาวอังกฤษมีเซอร์คันนิ่งแฮม เป็นต้น บัญญัติขึ้นในการสำรวจเส้นทางนี้เมื่อปี (ค.ศ.) 1605-6 แม้เส้นทางนี้จะถูกทิ้งร้างไปตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 17 คือถูกทิ้งร้างไปกว่า 500 ปี แต่การพบเส้นทางนี้ กลุ่มนักโบราณคดีฯ กระทำได้โดยง่ายดาย เพราะคณะของเขามีบันทึกจดหมายเหตุของพระภิกษุจีนอยู่ในมือถึง 2 ฉบับ คือ พระภิกษุฟาเหียน ท่านมาที่นี่และบันทึกไว้เมื่อ พ.ศ. 900 ของพระภิกษุถังซัมจั๋ง ท่านไปและบันทึกเรื่องราวของพุทธสถานแห่งนี้ไว้โดยละเอียดเมื่อ พ.ศ. 1400 แม้หลวงจีนทั้งสองจะมาต่างวาระกันถึง 400 ปีเศษ แต่ได้บรรยายลักษณะภูมิประเทศของเขาคิชฌกูฏ และพิมพิสารราชวิถีไว้คล้ายคลึงกัน เช่น ท่านบรรยายความงดงามตามธรรมชาติทางขึ้นเขาว่า มีพันธุ์ไม้นานาเขียวขจี ร่มรื่น มีธารน้ำ มีน้ำตกใสสะอาด หลวงจีนท่านยังบันทึกไว้ว่า ข้างๆ ธารน้ำ มีแท่นหินขนาด (ประมาณ) 3 x 4 ศอก 2 แท่น (4) ยังตั้งอยู่

ณ แท่นหินแห่งนี้ พระพุทธเจ้าและพระสาวกกลับจากบิณฑบาตแล้วจะทรงแวะสรงน้ำ เสวยอาหารบิณฑบาต ชำระบาตร แล้วจึงเสด็จขึ้น น้ำในลำธารนี้เป็นน้ำใส เย็น บริสุทธิ์ มีน้ำไหลตลอดปี พระพุทธเจ้าและพระสาวกได้ใช้เสวยและซักผ้าจีวร เป็นต้น

ความสำคัญของเจดิยสถานและถ้ำต่างๆ สองข้างทางพิมพิสารราชวิถีนักโบราณคดียุคหลังต่างได้อาศัยบันทึกของหลวงจีนทุกรูปเป็นแนว (ลายแทง) ในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์

ก่อนพุทธกาล เขาคิชฌกูฏคงใช้เป็นที่ประหารชีวิตนักโทษ ด้วยการนำขึ้นไปบนยอดเขาแล้วผลักให้ตกเหวตาย เมื่อมีการประหารแต่ละครั้ง ฝูงแร้งจึงมาเกาะบนยอดเขาก่อนลงมากินเนื้อนักโทษ จึงเป็นที่รู้จักกันทั่วไปของชาวเมืองว่า ถ้ามีแร้งมารวมกันอยู่บนยอดเขานี้ หมายถึงนักโทษถูกประหาร (ทิ้งเหว)

ครั้นพระพุทธเจ้าขึ้นมาประทับอยู่บนยอดเขานี้ สถานที่ประหารจึงถูกย้ายไปยังที่ใหม่ (ดูแผนที่)

พระเจ้าพิมพิสารมีราชประสงค์ถวายความสะดวกในการขึ้น-ลงภูเขาแก่พระพุทธเจ้า พระสาวก และบรรดาสัตตบุรุษ และที่สำคัญยิ่งก็เพื่อพระองค์เองได้ขึ้นเฝ้าพระพุทธเจ้าอย่างสะดวกและปลอดภัย ราชาพิมพิสารจึงได้สร้างทางนี้ขึ้นเมื่อประมาณ 2,590 ปีมาแล้ว

คิชฌกูฏและทางขึ้นถูกทิ้งร้างไปเกือบ 500 ปี เมื่อพณฯ ศรี เนรูห์ เป็นนายกรัฐมนตรี อินเดียจึงได้บูรณะทางขึ้นเขาคิชฌกูฏอีกครั้งหนึ่งเมื่อ 2490-2499 และชาวพุทธญี่ปุ่นได้อุทิศเงินสร้างสะพานข้ามลำธารด้วย ดังสภาพที่ปรากฏอยู่ถึงปัจจุบัน

ระยะทางจาก (1) คือ จุดที่พระเจ้าพิมพิสารเสด็จลงจากราชพาหนะ (ลานจอดรถปัจจุบัน) แล้วประทับเสลี่ยง (คานหาม) ขึ้นไป ครั้นถึงกึ่งทาง (ประมาณ 8 เส้นเศษ) ตรงซากสถูป (3) ทรงลงจากเสลี่ยง เสด็จโดยพระบาทจนถึงสถูป (7) ทรงให้ทหารราชองครักษ์รออยู่ทรงนั้น แล้วทรงเสด็จขึ้นเฝ้าพระศาสดาโดยลำพัง ในกาลอื่นๆ ถ้ามีผู้เข้าเฝ้าพระศาสดาจำนวนมาก พระพุทธอุปัฏฐากจะให้พักรออยู่ที่สถูปหรือเจดีย์ (7)

จาก (1) ถึง (9) รวมระยะทางประมาณ 17 เส้น 12 วา 2 ศอก หรือ 705 เมตร ความลาดชันโดยเฉลี่ย 25 องศา ยกเว้นช่วง 30 เมตรสุดท้าย (7-8) ชันประมาณ 50 องศา

พุทธสถานสำคัญในบางแห่งกรุงราชคฤห์

กรุงราชคฤห์เป็นราชธานีผู้มีอำนาจสูงสุดในชมพูทวีป ยุคพุทธกาลมีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจมาก แม้แต่แคว้นโกศล (สาวัตถี) ยังต้องไปขอเศรษฐีจากมคธไปลงทุน (ดูธรรมบทเรื่องนางวิสาขา) ราชคฤห์ยังเป็นที่ชุมนุมของเหล่าปรัชญาทั้งหลาย เช่น มหาวีระศาสดาเปลือย ก็เลือกเอาราชคฤห์เป็นที่ประกาศปฐมเทศนา ในระยะเวลาที่ไล่เลี่ยกันกับพระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์แก่พระอรหันต์ 1,250 รูป ที่เวฬุวัน พระพุทธเจ้าจึงทรงเลือกเอากรุงราชคฤห์เป็นฐานบำเพ็ญพุทธกิจ ในช่วงแรกแห่งการตรัสรู้ (1-15 ปี) หรือปฐมโพธิกาล ผู้ที่สนใจโปรดศึกษารายละเอียดจากหนังสือกรุงราชคฤห์ จากผลงานการศึกษาค้นคว้าของพระราชโพธิวิเทศ (ดร.พระมหาทองยอด) เจ้าอาวาสวัดไทยพุทธคยา (อินเดีย)

กรุงราชคฤห์มีเหตุการณ์ที่ดีและเลวร้ายที่สุดเกิดขึ้นกับพระพุทธเจ้าที่ดีที่สุด ทรงทราบได้จากพระอัครสาวก และได้การต้อนรับและอุปถัมภ์อย่างดียิ่งจากพระเจ้าพิมพิสารและบริวาร ที่เลวร้ายที่สุดเพราะว่าพระพุทธเจ้าถูกเทวทัตต์กับสมุนประทุษร้ายจนเกือบตกเหว (นิพพาน) ที่เขาคิชฌกูฏ

พุทธสถานที่สำคัญในกรุงราชคฤห์มีอยู่หลายสิบแห่ง อย่างน้อยก็ 18 แห่ง จะเห็นได้จากการที่พระมหากัสสปะขอกันอาราม 18 แห่ง เอาไว้ให้พระสังคีติกาจารย์ ได้พักในระหว่างประชุมทำปฐมสังคายนา เช่น เวฬุวัน ชีวกัมพวัน เป็นต้น

ลัฏฐิวัน ดงตาลแคระที่พระพุทธเจ้าได้ประทับแสดงธรรมเป็นครั้งแรกโปรดพระเจ้าพิมพิสารและบริวารเป็นครั้งแรก ในสถานที่นี้อยู่ห่างจากกำแพงชั้นในเมืองกรุงราชคฤห์ประมาณ 14 กิโลเมตร จากร่องรอยในปัจจุบันพอสังเกตได้ว่า ลัฏฐิวันเดิมคงเป็นสถานที่ที่พระราชาและข้าราชบริพารออกไปพักผ่อนทรงกีฬา เช่น ขี่ม้า ยิงธนู ล่าสัตว์ มีอ่างเก็บน้ำโบราณขนาดใหญ่ สภาพทั่วไปเป็นป่าละเมาะ มีต้นตาลแคระเตี้ยขึ้นอยู่เป็นกลุ่มๆ ละ 4-5 ต้น มีอยู่ดาษดื่นทั่วไปในพื้นที่นับพันไร่ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าใต้ดินลึกลงไปเพียง 2-3 ศอกยังเป็นหินอยู่ ต้นตาลมิอาจที่จะหยั่งรากชอนไชให้ลึกลงไปได้อีก แม้จะมีอายุร่วมศตวรรษลำต้นก็ยังแคระเตี้ยเพียง 1-2 วาเท่านั้น เหตุที่พระพุทธเจ้าเลือกเอาลัฏฐิวันเป็นจุดเริ่มต้นของการประกาศธรรมในแคว้นมคธคงเป็นเพราะพิจารณาว่าลัฏฐิวันเป็นอุทยานตาลที่น่ารื่นรมย์ สงบ ร่มเย็น มีทุ่งหญ้า ธารน้ำ สระน้ำ เป็นสถานที่โล่ง สามารถรองรับผู้คนได้มาก ไม่พลุกพล่าน จอแจ

ในการแสดงธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสารและบริวาร พระพุทธเจ้าได้ประทับนั่งบนก้อนหินที่มีขนาดใหญ่ลักษณะเหมือนกับเก้าอี้ ซึ่งมีอยู่อย่างดาษดื่นทั่วไป ทั่วบริเวณ บางก้อนตั้งเรียงรายอยู่ภายใต้กลุ่มตาล มีมนุษย์นำมากองเรียงจัดไว้ นักปฏิมากรผู้ที่แกะสลักหินพุทธปฏิมาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 9-12 ได้รับการบอกเล่าจากพระภิกษุในยุคนั้นจึงแกะสลักพุทธปฏิมา (ท่านั่งห้อยพระบาทเหมือนนั่งเก้าอี้) แต่ปัจจุบันท่อนแขนตั้งแต่ศอกลงไปหักหายไป จึงไม่ทราบว่าพระหัตถ์ทั้งสองอยู่ในอากัปกิริยาใดๆ แต่น่าจะคล้ายๆ พระพุทธปฏิมาศิลาขนาดสูง 8 ศอกที่วิหารเมนดุท ชวา ภาคกลาง (อินโดนีเซีย) ที่ข้าพเจ้าเคยไปเห็นมา มีลักษณะคือพระหัตถ์ขวายกขึ้นในท่ากวักมือเชื้อเชิญ (พระเจ้าพิมพิสาร) ให้นั่ง

พุทธปฏิมาศิลาดำในลัฏฐิวันนี้ถูกทิ้งให้อยู่ในธรรมชาติมาหลายร้อยปี ปัจจุบันชาวพุทธญี่ปุ่นได้สร้างพระวิหารถวาย นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าจุดที่ตั้งพุทธปฏิมานั่นแหละคือจุดที่พระพุทธเจ้าประทับนั่งโปรดพระเจ้าพิมพิสาร พุทธสถานแห่งนี้ทั้งสองในอดีตและปัจจุบัน ชาวพื้นเมืองเรียกขานกันว่า เจเตียน แต่พระราชโพธิวิเทศ (ดร.พระมหาทองยอด) ท่านเรียกว่า (เจ-ติ-ยะ-นะ) แปลว่า สถานที่ระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญ แต่ในคัมภีร์พุทธเถรวาทเรียก ลัฏฐิวัน

ความเป็นไปได้อีกอย่างหนึ่งคือ ในปฐมโพธิกถาได้เขียนไว้ตอนหนึ่งว่า อุรุเวลากัสสปต้องการประกาศว่าตนเป็นศิษย์ผู้หนึ่งของพระพุทธเจ้าด้วยการเหาะขึ้นไปบนอากาศสูงถึงชั่ว 2-3 ชั่วลำตาล เหตุการณ์นี้คงเป็นไปได้แน่ แต่ท่านอุรุเวลาคงมิได้เหาะขึ้นไปสูง แต่ท่านคงขึ้นไปยืนบนเชิงเขา หรือหินก้อนใหญ่ๆ ซึ่งอยู่ใกล้บริเวณนั้นนั่นเอง เนื่องจากคนไปชุมนุมกันอยู่นับพันท่านต้องยืนในที่สูง จุดที่ท่านขึ้นไปยืนคงสูงกว่าต้นตาลแคระที่อยู่ในบริเวณนั้นเป็นแน่

พุทธสถานสำคัญต่อมาคือถ้ำสัตตบรรณคูหา ที่ทำปฐมสังคายนา ตั้งอยู่บนไหล่เขาเวภาระด้านเหนือ แต่การขึ้นลงต้องขึ้นทางเชิงเขาด้านตโปทาราม ต้องเดินขึ้นไปตามสันเขาเวภาระประมาณ 15 เส้น เมื่อถึงเทวาลัยของพราหมณ์ แล้วเลี้ยวขวาลงไปประมาณ 4-5 เส้น ก็ถึงถ้ำที่ตั้งอยู่ ถ้ำนี้เหมาะแก่การทำสังคายนาเป็นอย่างยิ่ง เพราะอยู่ในที่สูงมองลงไปเบื้องล่าง จะมองเห็นราชคฤห์ใหม่ของอชาตศัตรู และถ้าทอดสายตาข้ามทุ่งไปสุดสายตาทางทิศเหนือจะมองเห็นหมู่บ้านนาลันทา บ้านเกิดของพระอัครสาวก

สภาพของถ้ำ คงเนื่องจากธรรมชาติคือน้ำฝนและแผ่นดินไหว หินจึงไหลเคลื่อนลงทับถมตัวถ้ำให้แคบลง แต่ก็ยังสังเกตร่องรอยว่าเคยเป็นถ้ำใหญ่อยู่ หน้าถ้ำยังเป็นลานเตียนยาวประมาณ 30 วา ขนานไปกับตัวภูเขา ยื่นออกไปหน้าถ้ำประมาณ 4-5 ศอก เหมือนระเบียงบ้าน พื้นที่ราบเรียบของถ้ำและหน้าถ้ำ ปัจจุบันยังพอรองรับคนให้นั่งได้ไม่เกิน 200 คน

คุณลักษณะพิเศษของถ้ำ คือ ตั้งแต่เช้า สาย บ่าย เย็น บริเวณพื้นที่ของถ้ำจะไม่ต้องแสงแดดเลย เพราะถ้ำหันหน้าขึ้นทิศเหนือ ขณะที่อาทิตย์อุทัยทางอาคเนย์และอัสดงลงทางหรดี

มณีนาคา-ราชคฤห์

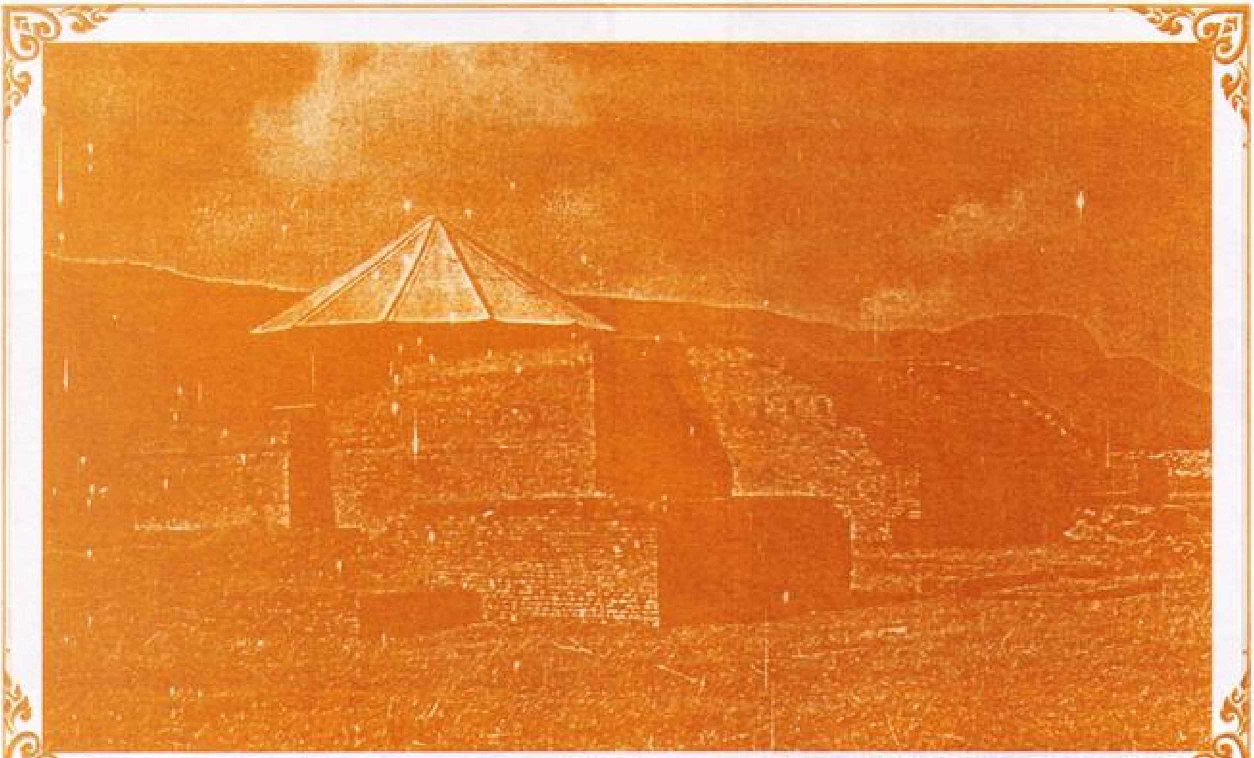

ในการขุดค้นเนินใหญ่ใจกลางราชคฤห์โบราณ พบสิ่งก่อสร้างใหญ่ (ดังในภาพ) ภายในอาคารพบเทวาลัยเทวรูปชาย-หญิง (ท้าวมณีนาคา) มีพญานาคพันกาย และแผ่พังพานขึ้นไปคลุมเศียร (เช่นเดียวกับพระนาคปรกของพุทธ)

เทวรูปดินเผาที่พบในเทวาลัยมณียามัฏฐ์

ภาชนะดินเผาที่ขุดพบในเทวาลัยสูงประมาณ 35 เซนติเมตร มีพวยและช่องให้น้ำไหลออกเหมือนการรินหลายทาง นักโบราณคดีระบุว่าเป็นภาชนะสำหรับใช้สรงแก่ราชาในพิธีราชาภิเษก (มูราธาภิเษก)

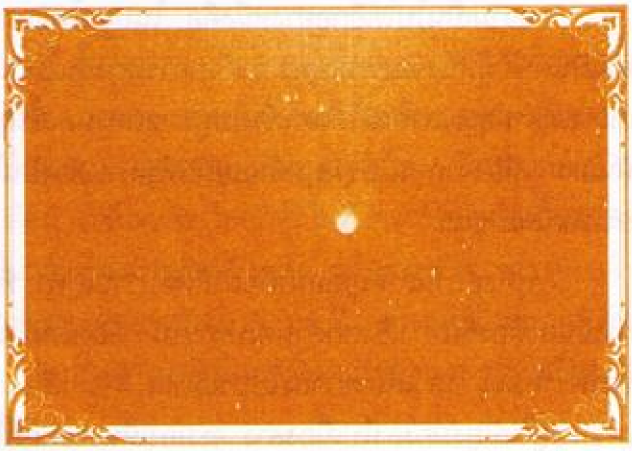

อรุณรุ่งที่ลัฏฐิวัน ราชคฤห์ (เจเตียน)

ลัฏฐิวัน (เจเตียน) พุทธสถานที่พระพุทธเจ้าโปรดราชาพิมพิสารและชาวราชคฤห์เป็นครั้งแรก

ลัฏฐิวัน (เจเตียน) คือป่าดงตาลแคระมีพื้นที่หลายพันไร่ ตรงกลางมีสระเก็บน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้นเองตั้งแต่พุทธกาล

ราชคฤห์

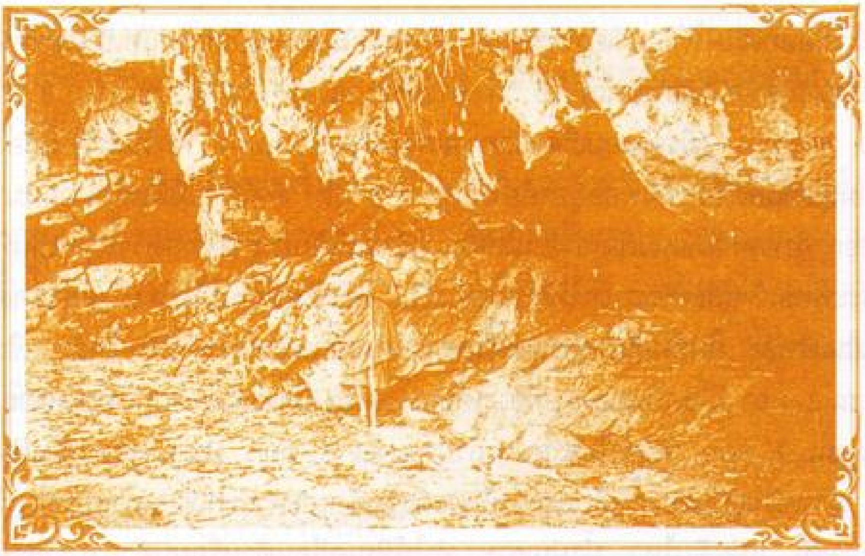

สัตตบรรณคูหา เขาเวภาระ ราชคฤห์ที่พระอรหันต์ 500 รูป ประชุมทำปฐมสังคายนาตลอดระยะเวลากว่าพันปี ถ้ำนี้เกิดแผ่นดินไหวใหญ่หลายครั้งและถูกฝนเซาะหินดินจึงไหลเลื่อนและยุบตัวลงปิดปากถ้ำเกือบทั้งหมด ขนาดปากถ้ำกว้างประมาณ 1 เส้น (เดิม) ลึกประมาณ 1 เส้น ตั้งอยู่บนไหล่เขาสูง (แนวดิ่ง) จากพื้นดินประมาณ 5 เส้น

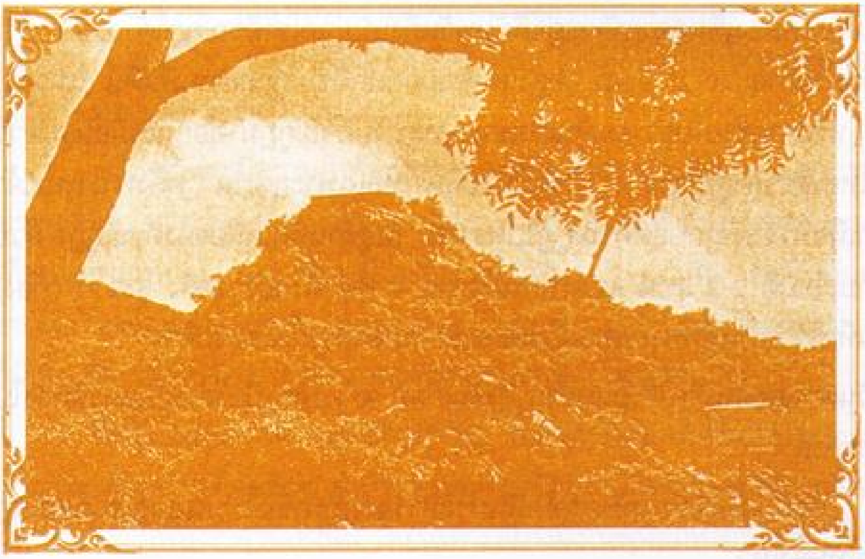

เขาคิชฌกูฏที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ประจำ ทุกครั้งที่เสด็จไปกรุงราชคฤห์

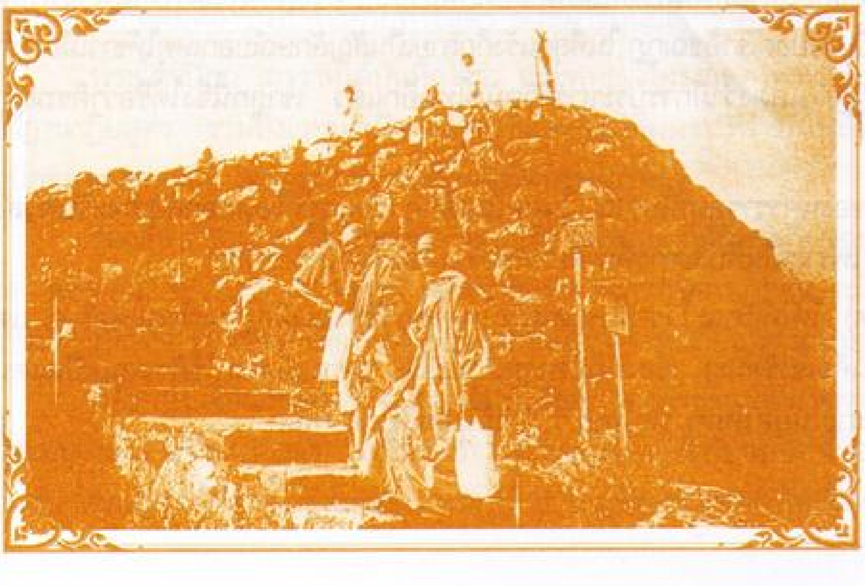

ปิปผลิคูหา (ราชคฤห์) ที่อยู่ของพระมหากัสสปะ

เขาคิชฌกูฏ

ตัวภูเขาคิชฌกูฏตั้งอยู่ด้านตะวันออกเฉียงใต้ของนครราชคฤห์ ลักษณะไม่น่าจะเป็นภูเขาแต่เป็นโขดหิน (โปรดดูแผนที่ประกอบ) ส่วนฐานกว้างจากเหนือ-ใต้ประมาณ 10 วา ยาวประมาณ 1 เส้น สูงประมาณ 8 วา ส่วนบนพื้นหินราบเรียบประมาณ 30 ตารางวา (มีร่องรอยเกิดจากการสกัดแต่งจากมนุษย์) ที่ส่วนเชิงฐานของภูเขาด้านทิศเหนือมีถ้ำธรรมชาติ แต่มนุษย์แต่งเพิ่มเติมพออยู่อาศัยได้อยู่ 2-3 ถ้ำ ที่หน้าถ้ำมีพื้นที่ยื่นออกมาเหมือนระเบียงบ้านประมาณ 4-5 ศอก ยาวตลอดแนวเชิงเขาด้านเหนือ บริเวณนี้นักประวัติศาสตร์ระบุว่าเป็นที่ประทับพักผ่อนและเดินจงกรมของพระพุทธเจ้าและพระสาวกในตอนกลางวัน เพราะบริเวณนี้ไม่ร้อน แสงแดดจะส่องเข้าถึงเฉพาะตอนเช้าและตอนเย็นเท่านั้น (ในอินเดีย ตะวันจะขึ้นทางอาคเนย์และตกทางหรดี) ใกล้ๆ เชิง (ฐาน) เขาคิชฌกูฏไปทางอีสานประมาณ 3-4 วา มีโขดหินย่อมๆ ที่ข้างใต้ของโขดหิน มีถ้ำขนาดปากกว้างประมาณ 4 ศอก เข้าไปข้างในก้นถ้ำกว้างประมาณ 2 ศอก ลึกเข้าไปจากปากถ้ำประมาณ 5 ศอก ปากถ้ำสูงจากพื้นดินประมาณ 4 ศอก นี่คือถ้ำสุกรขาตา สภาพปัจจุบันของถ้ำเล็กลงกว่าที่พระถังซัมจั๋งและพระฟาเหียนท่านบันทึกไว้ถึง 3 เท่า สาเหตุเพราะธรรมชาติ เช่น แผ่นดินไหว น้ำฝนเซาะ ทำให้หินเคลื่อนตัวหรือยุบตัวลงบางส่วน เช่นเดียวกับถ้ำสัตตบรรณคูหา เข้าใจว่าจากต้นทาง (พื้นดิน) เริ่มต้นจากมัทฑกุจฉิกัมพวันระยะทางโดยประมาณ 27 เส้น หรือ 1,100 เมตร ข้าพเจ้าเคยทดลองเดินดูจากมัทฑกุจฉิกัมพวันถึงบนยอดเขาคิชฌกูฏได้ 2,589 ก้าว ความลาดเอียงของทางเดินขึ้นโดยเฉลี่ยประมาณ 20-25 องศา จุดสูงสุดของยอดเขาคิชฌกูฏสูงจากพื้นดิน (แนวดิ่ง) 740 ฟุต ถ้าดูภาพตัดจากเหนือไปใต้ หรือจากซ้ายไปขวาจะเห็นเชิงเขาเวปุลละกับคิชฌกูฏมาต่อกันเหมือนรูปตัววี (V) ในฤดูฝนทำให้เกิดธารน้ำใหญ่ไหลเชี่ยวลงสู่เบื้องล่าง ปัจจุบันจะมีน้ำไหลเฉพาะฤดูฝน หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานประมาณ 1,000 ปี พระฟาเหียนได้ลงจากยอดคิชฌกูฏไปดูธารน้ำ (อยู่ด้านทิศเหนือของคิชฌกูฏ) ด้วย ท่านยังพบแท่นหินขนาดใหญ่มีหน้าราบเรียบดี 2-3 แท่น แต่ละแท่นมีขนาด 4 ฟุต ตั้งอยู่ข้างตลิ่ง สูงจาก (ท้อง) ธารประมาณ 3-4 ศอก หลวงจีนบันทึกไว้ว่าเป็นที่ที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกลงสรงน้ำและซักจีวร

เนื่องจากเขาคิชฌกูฏด้านตะวันตกและด้านทิศใต้เป็นหน้าผาสูงชันเกือบ 90 องศา เบื้องล่างเป็นเหวลึกลงไปไม่น้อยกว่า 2-3 เส้น ตั้งแต่ก่อนพุทธกาล

การขึ้นลงยอดเขาทำได้ง่าย ดังนั้นเมื่อมีนักโทษถูกตัดสินประหารจะถูกนำขึ้นไปบนยอดเขาคิชฌกูฏ เจ้าหน้าที่ใช้ผ้าผูกตามิดแล้วก็ผลักนักโทษลงเหว

ในอินเดียมีนกแร้งมากจะมาคอยอยู่ตามต้นไม้โขดหินบนยอดเขานับร้อยๆ ตัว จุดพักของพวกมันก่อนร่อนลงสู่ก้นเหว หรือเมื่อกินศพอิ่มแล้วคงบินไปยอดเขาคิชฌกูฏ ในที่สุดแร้งก็กลายเป็นสัญลักษณ์บอกเหตุให้ชาวเมืองรู้ว่าถ้าวันใดมีแร้งร่อนลงสู่ยอดเขาคิชฌกูฏ แสดงว่ามีการประหารชีวิตนักโทษอีกแล้ว เขาลูกนี้จึงได้ชื่อว่าคิชฌกูฏมาก่อนพุทธกาล

คิชฌกูฏจึงเป็นแท่นประหารของนครราชคฤห์โบราณ ในยุคนั้นเด็กๆ ถ้าถูกขู่หรือหยอกล้อว่าจะจับตัวส่งขึ้นไปเขาคิชฌกูฏจะกลัวมากทีเดียว เพราะเป็นที่ประหารที่น่าสยดสยอง น่าสะพึงกลัวมากที่สุด

พระราชโพธิวิเทศ (ทองยอด) ได้ให้ทัศนะไว้ว่าที่ประหารนักโทษโดยวิธีทิ้งเหวมีอยู่ในราชคฤห์จริงๆ แต่มีอีกจุดหนึ่งข้างเขาเวปุลละ (ปัจจุบันคือเขารัตนะ) เรื่องนี้ก็มีความเป็นไปได้ เพราะเมื่อเลิกใช้คิชฌกูฏเป็นแดนประหารแล้ว พระราชาคงหาที่ใหม่เพราะในยุคไหนๆ นักโทษประหารก็ไม่หมดไปจากโลก

ความทารุณสยดสยองน่าสะพึงกลัวของคิชฌกูฏแดนประหารคงทราบไปถึงพระพุทธเจ้า พระองค์จะทรงมีพระมหากรุณาต่อมวลสัตว์ ครั้นจะทรงห้ามการประหารก็ไม่ได้ แม้นักโทษบางคนจะไม่ผิดจริง หรือโทษไม่ถึงประหารก็ตาม จึงทรงใช้พุทธวิธีระงับกับการประหารอย่างนุ่มนวล โดยเบื้องต้นเสด็จขึ้นไปประทับอยู่ตามถ้ำเชิงเขาคิชฌกูฏ เช่น ถ้ำสุกรขาตานั้นก่อน ราชาพิมพิสารเป็นพระโสดาบัน พระองค์ทรงทราบพุทธประสงค์เพราะพระอริยะย่อมหยั่งรู้อัชฌาสัยกันได้

คิชฌกูฏแดนนรกจึงกลายเป็นแดนสวรรค์สำหรับชาวเมืองราชคฤห์ ยอดเขาที่เคยคลาคล่ำไปด้วยฝูงแร้งกลายเป็นที่คลาคล่ำไปด้วยพระอริยเจ้า ที่เคยมีกลิ่นสาบซากศพกลับอบอวลไปด้วยกลิ่นบุปผามาลัยที่ชาวพุทธนำขึ้นไปถวายบูชา สถานที่พระพุทธเจ้าประทับจึงได้ชื่อว่า มูลคันธกุฎี (กุฎีหอม)

แม้กาลเวลาล่วงไป ล่วง 3,000 ปีแล้ว ภูเขาลูกน้อยๆ นี้คงชื่อเขาคิชฌกูฏ (เขาหัวนกแร้ง) อยู่นั่นเอง (มีปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน)

เขาคิชฌกูฏกับพระพุทธเจ้า

วัดเวฬุวัน วัดแรกที่ราชาพิมพิสารสร้างถวายในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงใช้วัดนี้บำเพ็ญพุทธกิจสำคัญๆ ในช่วง 10 ปีแรกหลังจากตรัสรู้ เช่น โปรดอุปสมบทให้พระอัครสาวกและสหาย เป็นต้น วัดนี้เป็นวัดที่เกิดวันมาฆบูชา (จาตุรงคสันนิบาต)

แม้เวฬุวันจะมีความสำคัญที่สุดในมคธรัฐ แต่เวฬุวันไม่เหมาะแก่การเจริญสมณธรรมหรือที่อยู่ประจำของพระพุทธเจ้า หรือผู้หวังความวิเวกเลย เพราะเวฬุวันตั้งอยู่ท่ามกลางชุมชนตรงทางสี่แพร่ง ห่างจากท้องสนามหลวง (ที่ชุมนุมพลทหาร) และประตูเมืองด้านเหนือเพียง 2-3 เส้น อยู่ติดกับตโปทาราม ธารน้ำอุ่นซึ่งเคยมีคนมาอาบน้ำกันพลุกพล่านโกลาหล ตั้งแต่เช้า-ค่ำมีเสียงช้าง ม้าศึกแผดเสียงร้องผ่านเข้าไปในอารามเสมอๆ แม้ยามค่ำคืนก็มีเสียงร้องรำ ขับร้อง ประโคมดนตรีจากชุมชนที่อยู่รอบวัด

ดังนั้นในยามว่างจากพุทธกิจสำคัญ พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปประทับเขาคิชฌกูฏอยู่เนืองนิตย์ จึงมีผู้สร้างกุฎีถวายพร้อมด้วยห้องเล็กๆ สำหรับพระพุทธอุปัฏฐากบนยอดเขาคิชฌกูฏจึงเป็นสถานที่บำเพ็ญพุทธกิจในราชคฤห์มากเป็นรองก็เพียงเวฬุวันเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพุทธมหายานจารึกไว้ว่า พระสูตรสำคัญๆ พระพุทธเจ้าทรงแสดงบนยอดเขาคิชฌกูฏทั้งสิ้น มหายานจึงถือว่ายอดเขาคิชฌกูฏสำคัญยิ่งกว่าอารามอื่นๆ ในกรุงราชคฤห์ หลวงจีนทุกรูปที่ไปอินเดียต้องขึ้นไปสาธยายพระสูตร นั่งสมาธิบนยอดเขาคิชฌกูฏ

พระไตรปิฎก เถรวาทได้บันทึกไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระสูตรไว้มากเช่นกัน เช่น อปริยธรรมสูตร อาฏานาฏิยสูตร รวมถึงเวทนาปริคคหสูตรที่แสดงแก่ทีฆนขปริพาชกในถ้ำสุกรขาตา ขณะนั้นพระสารีบุตรซึ่งอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าได้อยู่สดับธรรรมด้วยจึงได้บรรลุอรหันต์

ขณะที่พุทธศาสนาเจริญรุดหน้าในมคธรัฐ นครราชคฤห์มีพระภิกษุอยู่ประจำนับร้อย มีพระอารามมากกว่า 18 แห่ง มีเหตุการณ์ร้ายแรงที่สุดในประวัติศาสตร์พุทธศาสนาเกิดขึ้น เมื่อเจ้าชายอชาตศัตรูจับราชาพิมพิสารราชบิดาไปจองจำไว้ เจตนาเพื่อให้สวรรคตแล้วขึ้นครองราชย์เสียเองตามคำยุแหย่ของเทวทัตต์

ฝ่ายศาสนจักรเทวทัตต์วางแผนใช้คนไปลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าหลายครั้ง เพื่อตนจะได้ขึ้นเป็นประมุขสงฆ์แทนพระพุทธเจ้า แต่ไม่สำเร็จ ความกระหายเร่าร้อนอยากใหญ่ของเทวทัตต์จึงขึ้นไปซ่อนตัวอยู่บนยอดเขาคิชฌกูฏ แล้วกลิ้งหินใหญ่ลงมาหมายให้กระแทกพระพุทธเจ้าให้นิพพาน

มีประเด็นปัญหาที่น่าคิดคือ จุดใดเป็นจุดที่เทวทัตต์ตั้งเป็นฐานเล็ง กลิ้งหินเพชฌฆาตลงมาจุดใดที่พระพุทธเจ้ากำลังเดินขึ้นเขาอยู่ ขณะที่เศษหินกลิ้งลงมากระทบพระบาท

ข้าพเจ้าเคยเดินทางร่วมไปกับคณะผู้แสวงบุญหลายต่อหลายครั้ง ฟังวิทยากรบรรยายหลายๆ ท่าน ระบุจุดที่เกิดเหตุไม่ตรงกันเลย ข้าพเจ้าเองไปแต่ละครั้งพยายามทบทวนพิจารณาถึงความเป็นไปได้ในแง่มุมต่างๆ พอสรุปได้ว่า

จุดผู้กระทำและผู้ถูกกระทำควรจะอยู่ ณ จุดใด (โปรดดูแผนที่เขาคิชฌกูฏประกอบ) พอสรุปเหตุการณ์ในเชิงอาชญวิทยาได้ ดังนี้

เบื้องต้นเทวทัตต์คงไปสังเกตความเคลื่อนไหวของพระพุทธเจ้าและบุคคลอื่นๆ บนเขาคิชฌกูฏ จนได้ข้อมูลแวดล้อมแน่ชัดแล้วว่าควรทำอย่างไร จุดใดคือจุดตาย

งานนี้เทวทัตต์ตั้งใจว่าจะไม่ให้พลาดอีก จึงหาคฤหัสถ์ที่ไว้ใจได้ออกมาช่วยอย่างน้อย 2 คน ที่ว่าดังนี้เพราะงานเบื้องต้นต้องยกหินที่มีน้ำหนักประมาณ 40-50 กก. ขึ้นไปตั้ง ณ จุดฐานเล็ง การยกหินมีน้ำหนักมากขึ้นบนภูเขาสูงชัน ลำพังเทวทัตต์คงทำเองไม่ได้ ครั้นจะเอาขึ้นไปเองก็คงเป็นก้อนเล็กๆ มีน้ำหนักไม่เกิน 10-15 กก. ซึ่งเทวทัตต์คงไม่แน่ใจว่าจะถูกเป้าและจะตายสมใจหรือไม่ หรือจะยกขึ้นไปตั้งล่วงหน้าไว้ก่อน 1-2 วัน ผู้เฝ้าอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าอยู่คงเห็นและผิดสังเกต เรื่องนี้เทวทัตต์ต้องการให้เป็นความลับสุดยอดก็จะไม่ลับ แผนประทุษร้ายจึงต้องเริ่มขึ้นเมื่อวันแรม 13 ค่ำ (วันสมมุติ) ตอนดึกสงัดเทวทัตต์และผู้ร่วมงานจึงลอบขึ้นไปซ่อนตัวอยู่ในถ้ำเล็กๆ ในป่าใกล้ๆ เชิงเขาคิชฌกูฏ ห่างจากกุฏิพระพุทธเจ้าประมาณ 10 เส้น ที่ต้องเลือกเอาวันแรมแก่ๆ เพราะเดือนมืด ครั้นรุ่งเช้าพระพุทธเจ้าพร้อมผู้อุปัฏฐากเสด็จลงจากเขาไปบิณฑบาตในเมือง ไป-กลับประมาณ 2 ชั่วโมง เมื่อกลับมาถึงแล้ว ก่อนเสด็จขึ้นบนยอดเขา คงจะเสวยอาหารบิณฑบาตที่แท่นศิลาใต้ร่มไม้ใกล้ธารน้ำเชิงเขาคิชฌกูฏ ซึ่งอยู่ลึกลงไปจากยอดเขาประมาณ 5 เส้น เสร็จภัตกิจแล้วจึงเสด็จขึ้นเขาโดยลำพังองค์เดียว ถ้ามีผู้ติดตามเทวทัตต์คงไม่กล้าทำ เพราะกลัวความลับรั่วไหล (คนอื่นจะรู้)

ขณะที่ขึ้นบันไดได้ประมาณ 4-5 ขั้น (เหลือระยะทางอีกประมาณ 4-5 วา) จะขึ้นถึงกุฏิบนยอดเขา ผู้ร่วมงานซึ่งหลบซ่อนอยู่เบื้องล่างคงจะขว้างหินให้สัญญาณ พระเทวทัตต์จึงงัดกลิ้งหินเพชฌฆาตลงมาด้วยอำนาจโทสะพยาบาทมุ่งร้ายที่รุนแรง

หินที่ถูกงัด-ผลักลงมากลิ้งมาแรงเกิน พอลงมาได้ประมาณ 7-9 ศอก ไปกระทบกับแง่หินตรงทางขึ้นแตกกระจาย มีอยู่ก้อนหนึ่งกลิ้งลงไปกระทบพระพุทธบาททำให้บาดเจ็บห้อเลือด ส่วนหินเพชฌฆาตก้อนใหญ่เสียศูนย์เปลี่ยนวิถีเล็งออกด้านซ้ายของพระพุทธเจ้าตกเหวไป

แผนการฆ่าครั้งนี้ถ้าหินเพชฌฆาตถูกพระพุทธเจ้าตามที่เล็งไว้ พระพุทธองค์แม้จะไม่นิพพานแม้เพราะถูกหินปะทะ แต่คงเสียหลักล้มลงและพลัดตกเหวเช่นกัน

แม้พระเทวทัตต์เองก็คงเล็งผลเลิศขั้นสุดท้ายคือหมายใจว่าพระพุทธเจ้าตกเหว-นิพพานนั่นเอง แล้วเรื่องร้ายนี้ก็คงเงียบไป

การขึ้นเขาคิชฌกูฏนั้น 30 เมตรสุดท้ายต้องขึ้นบันไดชันประมาณ 50 องศา ทางขึ้นคงกว้างเพียง 2-3 ศอก ขั้นบันไดก็เป็นเพียงหินที่ถูกสกัดพอเหยียบย่างก้าวได้เท่านั้น มิได้เป็นบันไดมีราวกั้นอย่างปัจจุบัน ตั้งแต่ขั้นแรกถึงขั้นสุดท้าย (ขาขึ้น) ซ้ายมือจะเป็นเหวลึก 4-5 เส้น ก้นเหวปกคลุมด้วยต้นไม้

ดังนั้นสมัยพุทธกาลขณะที่ขึ้นลงเขาเพียงหกล้มก็อาจพลาดตกเหวได้ จุดตรงขึ้นบันไดคือจุดตายที่เทวทัตต์ไตร่ตรองอย่างเหมาะเจาะแล้ว แต่ก็พลาดอีกจนได้ พระพุทธเจ้าต้องเผชิญกับเหตุการณ์ร้ายแรงที่สุดบนเขาคิชฌกูฏครั้งนั้นจึงถูกบันทึกไว้ในคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา และอยู่ในความทรงจำของชาวพุทธทั่วไปมิรู้ลืม

แผนที่และแผนการลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าของพระเทวทัตต์ โดยวิเคราะห์จากสถานที่เกิดเหตุจริงๆ บนภูเขาคิชฌกูฏ เมืองราชคฤห์

แผนการลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าของพระเทวทัตต์ครั้งนี้คงมีผู้อื่นร่วมกระทำกันอย่างน้อย 2 คน การวางแผนพระเทวทัตต์คงนำสมุนไปดูลาดเลาล่วงหน้าหลายวันแล้ว หินสังหารนั้นคงต้องเตรียมหาไปจากเบื้องล่างซึ่งก็หาได้ง่ายมาก ขนาดของหินประมาณกำลังชายฉกรรจ์ยกหรือแบกหามขึ้นภูเขาได้คงมีน้ำหนักประมาณ 50-60 กก. จะขนหินขึ้นไปวางไว้ล่วงหน้าก็ไม่ได้ เพราะบนยอดเขามีพระอุปัฏฐากอยู่ด้วยอาจเป็นที่สังเกตได้

สภาพของทางขึ้นยอดเขาคิชฌกูฏช่วงสุดท้ายอยู่ทางด้านตะวันออกของยอดเขา ความสูง (แนวดิ่ง) จากยอดเขาที่ตั้งพระคันธกุฎีพระพุทธเจ้าลงสู่พื้นด้านล่าง (ที่บันไดขั้นแรก) ประมาณ 25 เมตร แต่ทางขึ้นลาดชันประมาณ 50-60 องศา (ถ้าดูขาขึ้น) ข้างซ้ายเป็นเหวลึกกว่า 100 วา ข้างขวาเป็นหน้าผาชันในสมัยพุทธกาลเป็นทางเดินขึ้นตามธรรมชาติกว้างประมาณ 2 ศอก ไม่มีขั้นบันไดอย่างทุกวันนี้ แต่เป็นทางเดินที่นำหินมาเรียงกันขึ้นไป กล่าวได้ว่าเป็นทางขึ้นตามธรรมชาติจริงๆ คือขึ้นหรือลงได้ทีละคนเท่านั้น (เดินสวนกันไม่ได้) ด้านซ้ายของทางขึ้นเป็นเหวลึกไม่มีสิ่งใดกั้นไว้เป็นราวอย่างทุกวันนี้

การขึ้นลงจึงต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษ เพราะเพียงแต่สะดุดหินเสียการทรงตัวก็อาจจะพลัดตกเหวได้ทันที ความยากลำบากและคับแคบของทางขึ้นเขาคิชฌกูฏช่วงสุดท้ายนี่เองที่เทวทัตต์มั่นใจว่าการกระทำของตนต้องทำสำเร็จได้แน่โดยไม่มีร่องรอย หรือซากชิ้นส่วนสรีระเหลือไว้เป็นหลักฐานได้เลย

นาทีที่ลงมือกระทำการ

1. จุดที่มือสังหารคอยทีอยู่
2. จุดที่ตั้งหินที่ใช้สังหาร
3. เมื่อพระพุทธเจ้ากำลังเสด็จขึ้นยอดเขา หรือจุดที่สะเก็ดหินลงมากระทบพระบาท (5) หินถูกงัด หรือผลักออกจากจุด (2) กลิ้งมากระทบชะง่อนหิน (3) แล้วแตกออกเป็นชิ้นเล็กๆ บ้างปลิวลงสู่เบื้องล่าง (4) ที่ยังเป็นชิ้นใหญ่กระดอนไปกระทบหน้าผา (5) แล้วแตกย่อยออกไปแต่ยังเหลือเป็นก้อนใหญ่กระดอนตกเหวไป แต่ชิ้นเล็กๆ บางชิ้นปลิวลงไปกระแทกพระบาทของพระพุทธองค์จนห้อเลือด

เพราะเหตุใดแผนการสังหารครั้งนี้จึงล้มเหลวหรือไม่สำเร็จ

1. ทางขึ้นเขาคิชฌกูฏช่วงสุดท้ายนี้ไม่ราบเรียบแม้จะเล็งเป้าหมายแล้ว แต่ก็มิอาจกำหนดบังคับทิศทางของหินสังหารให้กลิ้งลงไปถูกเป้าหมายได้
2. เป็นไปได้ว่าการปล่อยหินสังหารลงสู่เป้าหมายที่พระพุทธเจ้า เทวทัตต์มิได้กระทำเองอาจเป็นเพราะเทวทัตต์ไม่มีกำลังพอที่จะผลักหินจึงส่งคฤหัสถ์ (อาจจะเป็นทหารของพระเจ้าอชาตศัตรู) นำทหารมือสังหารมากระทำการเมื่อเห็นพระพุทธเจ้า เกิดการเปลี่ยนใจกะทันหันโดยเจตนากลิ้งหินลงไปให้พลาดเป้าหมายเสีย อย่างที่นักแม่นธนูเคยเปลี่ยนใจไม่ยิงพระพุทธเจ้ามาครั้งหนึ่งแล้ว
3. แม้มือสังหารพุ่งเป้าหมายไปที่พระศาสดา แต่ทำไปด้วยความรีบร้อนและตื่นเต้น บวกกับความขรุขระของทางขึ้น เมื่อหินถูกปล่อย (ผลัก) ออกจากแหล่งจึงเปลี่ยนทิศทางดังกล่าวแล้ว

ขณะเกิดเหตุพระศาสดาเสด็จขึ้นไปเพียงลำพังพระองค์เดียว หลังเกิดเหตุแล้วพระอุปัฏฐากคงมาพบเมื่อพระศาสดาทรงบาดเจ็บ แล้วจึงนำลงไปปฐมพยาบาลที่เชิงบันได และคงต้องประทับอยู่ระยะเวลาหนึ่งเพื่อให้หายเจ็บปวด หลังกระทำการแล้วเทวทัตต์กับลูกน้องคงเดินลงจากภูเขาเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น พระอุปัฏฐากพระศาสดาคงเห็นเทวทัตต์จะหลบหลีกไปลงทางอื่นไม่ได้เพราะทางขึ้น-ลงภูเขามีอยู่ทางเดียว การลงมือกระทำการเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากภูเขากับพระอุปัฏฐากไปบิณฑบาตในนครราชคฤห์แล้ว

เทวทัตต์กับพวกจึงออกจากที่ซ่อนแล้วช่วยกันหามหินสังหารขึ้นตั้งบนยอดเขาคิชฌกูฏ (2) แล้วให้สมุนคนหนึ่งคอยดูต้นทางและให้สัญญาณเมื่อเป้าหมายมาถึงจุดที่กระทำการ ฝ่ายพระศาสดาเมื่อเสด็จกลับจากบิณฑบาตจะทรงเสวยอาหารบิณฑบาตที่โคนไม้ริมธารน้ำที่เชิงเขาคิชฌกูฏทางด้านทิศเหนือนั่นเอง (ดูแผนที่ประกอบ) รวมเวลาที่เสด็จลงจากภูเขาตอนเช้าตรู่-จนเสวยอาหารแล้วจึงเสด็จขึ้นไปบนยอดเขาคิชฌกูฏคงใช้เวลาประมาณ 4-5 ชั่วโมง

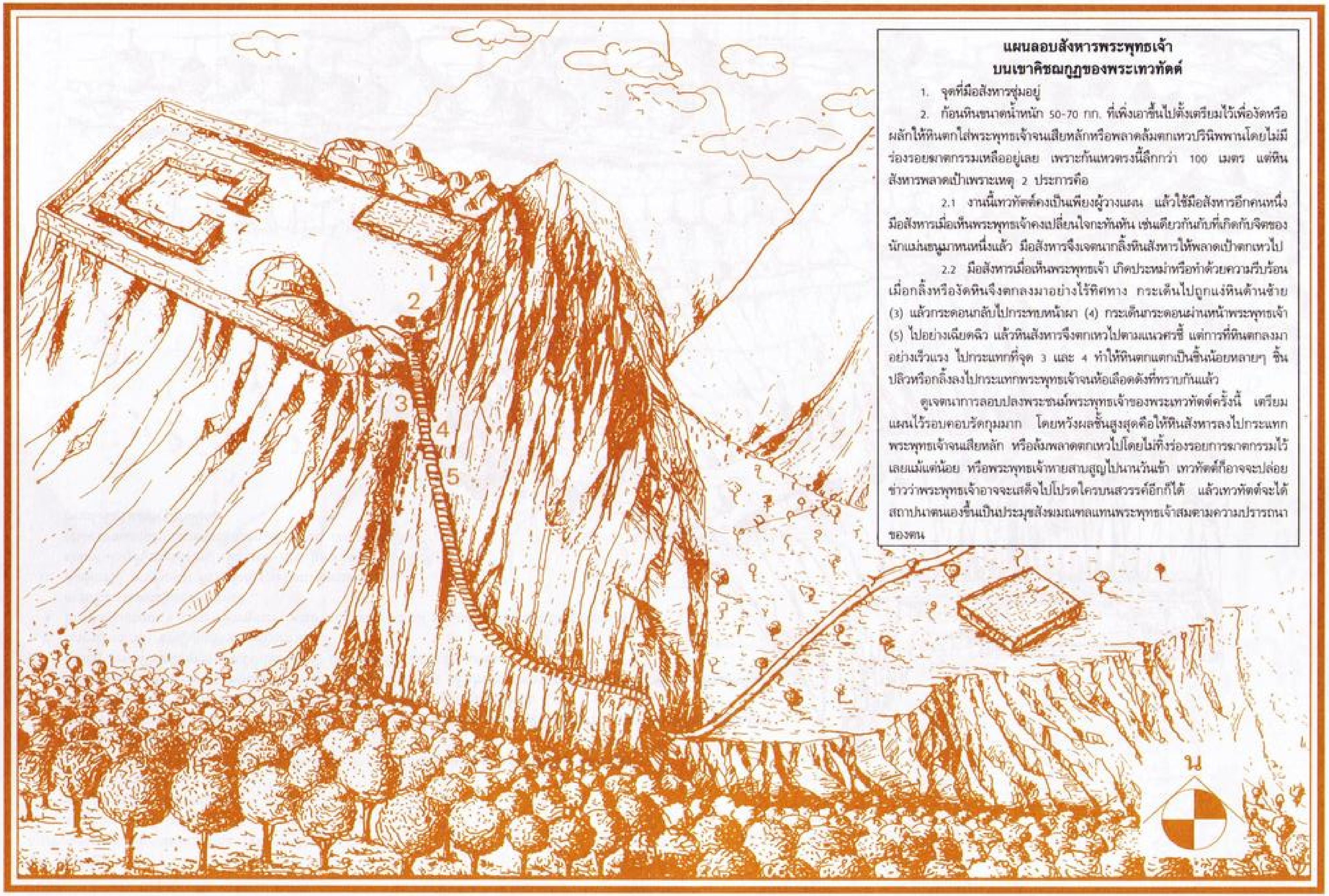

แผนลอบสังหารพระพุทธเจ้า บนเขาคิชฌกูฏของพระเทวทัตต์

1. จุดที่มือสังหารซุ่มอยู่

2. ก้อนหินขนาดน้ำหนัก 50-70 กก. ที่เพิ่งเอาขึ้นไปตั้งเตรียมไว้เพื่องัดหรือผลักให้หินตกใส่พระพุทธเจ้าจนเสียหลักหรือพลาดล้มตกเหวปรินิพพานโดยไม่มีร่องรอยฆาตกรรมเหลืออยู่เลย เพราะก้นเหวตรงนี้ลึกกว่า 100 เมตร แต่หินสังหารพลาดเป้าเพราะเหตุ 2 ประการคือ

2.1 งานนี้เทวทัตต์คงเป็นเพียงผู้วางแผน แล้วใช้มือสังหารอีกคนหนึ่ง มือสังหารเมื่อเห็นพระพุทธเจ้าคงเปลี่ยนใจกะทันหัน เช่นเดียวกันกับที่เกิดกับจิตของนักแม่นธนูมาหนหนึ่งแล้ว มือสังหารจึงเจตนากลิ้งหินสังหารให้พลาดเป้าตกเหวไป

2.2 มือสังหารเมื่อเห็นพระพุทธเจ้า เกิดประหม่าหรือทำด้วยความรีบร้อน เมื่อกลิ้งหรืองัดหินจึงตกลงมาอย่างไร้ทิศทาง กระเด็นไปถูกแง่หินด้านซ้าย (3) แล้วกระดอนกลับไปกระทบหน้าผา (4) กระเด็นกระดอนผ่านหน้าพระพุทธเจ้า (5) ไปอย่างเฉียดฉิว แล้วหินสังหารจึงตกเหวไปตามแนวศรชี้ แต่การที่หินตกลงมาอย่างเร็วแรง ไปกระแทกที่จุด 3 และ 4 ทำให้หินตกแตกเป็นชิ้นน้อยหลายๆ ชิ้น ปลิวหรือกลิ้งลงไปกระแทกพระพุทธเจ้าจนห้อเลือดดังที่ทราบกันแล้ว

ดูเจตนาการลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าของพระเทวทัตต์ครั้งนี้ เตรียมแผนไว้รอบคอบรัดกุมมาก โดยหวังผลขั้นสูงสุดคือให้หินสังหารลงไปกระแทกพระพุทธเจ้าจนเสียหลัก หรือล้มพลาดตกเหวไปโดยไม่ทิ้งร่องรอยการฆาตกรรมไว้เลยแม้แต่น้อย หรือพระพุทธเจ้าหายสาบสูญไปนานวันเข้า เทวทัตต์ก็อาจจะปล่อยข่าวว่าพระพุทธเจ้าอาจจะเสด็จไปโปรดใครบนสวรรค์อีกก็ได้ แล้วเทวทัตต์จะได้สถาปนาตนเองขึ้นเป็นประมุขสังฆมณฑลแทนพระพุทธเจ้าสมตามความปรารถนาของตน

ภูเขาคิชฌกูฏ

ภาพจำลองนี้มองจากที่สูงบนยอดเขารัตนะ (จากทิศเหนือ)

1. ซากฐานมูลคันธกุฎี (กุฎีพระพุทธเจ้า)
2. ซากกุฎีพระอุปัฏฐากรับใช้พระพุทธเจ้า
3. ช่องทางบันไดขึ้น-ลง
4. ซากอาคารหรือกุฎี (เมื่อพระราชาพิมพิสารขึ้นเฝ้าพระพุทธเจ้า จะทรงให้เหล่าทหารราชองครักษ์พักรออยู่ที่อาคารนี้)
5. ถ้ำที่อยู่ของพระสาวก มีพระโมคคัลลานะ เป็นต้น
6. ถ้ำสุกรขาตาที่พระพุทธเจ้าประทับพักผ่อนตอนกลางวัน ณ ถ้ำนี้ พระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดทีฆนขปริพาชก ขณะนั้นพระสารีบุตรนั่งงานพัดวีถวายพระพุทธเจ้าอยู่ ท่านได้ฟังและไตร่ตรองไปตามกระแสธรรมเทศนาจนได้บรรลุอรหันต์ด้วย
7. พระศาสดาเสด็จกลับจากบิณฑบาตในเมืองแล้ว จะทรงแวะลงสรงน้ำที่ลำธาร แล้วประทับเสวยอาหารที่ใต้ร่มไม้ริมธารน้ำนั่นเอง แล้วเสด็จขึ้นถ้ำหรือกุฎี ธารน้ำนี้ในสมัยพุทธกาลจะมีน้ำไหลตลอดปี แต่ปัจจุบันมีน้ำเฉพาะฤดูฝนเท่านั้น
8. สะพานข้ามธารน้ำ ชาวญี่ปุ่นบริจาคทุนสร้างถวาย
9. ไหล่เขาที่ยื่นออกมา 4-5 ศอก พระพุทธเจ้า พระสาวกใช้เป็นลานจงกรม บริเวณนี้จะมีร่มเงาภูเขาบังอยู่ตลอดเวลาเพราะตะวันขึ้นทางอาคเนย์และตกทางหรดี
10. พิมพิสารวิถี (ทางขึ้น-ลง) ที่ราชาพิมพิสารสร้างถวายพระพุทธเจ้า
    ต่อมาท่านเนรูห์บูรณะครั้งใหญ่ เมื่อ 2498-2500 ในคราวฉลองพุทธชยันตี
    (จำลองภาพและอธิบายภาพจากข้อมูลหนังสือจดหมายเหตุของหลวงจีน
    (พระถังซัมจั๋งและพระฟาเหียน)

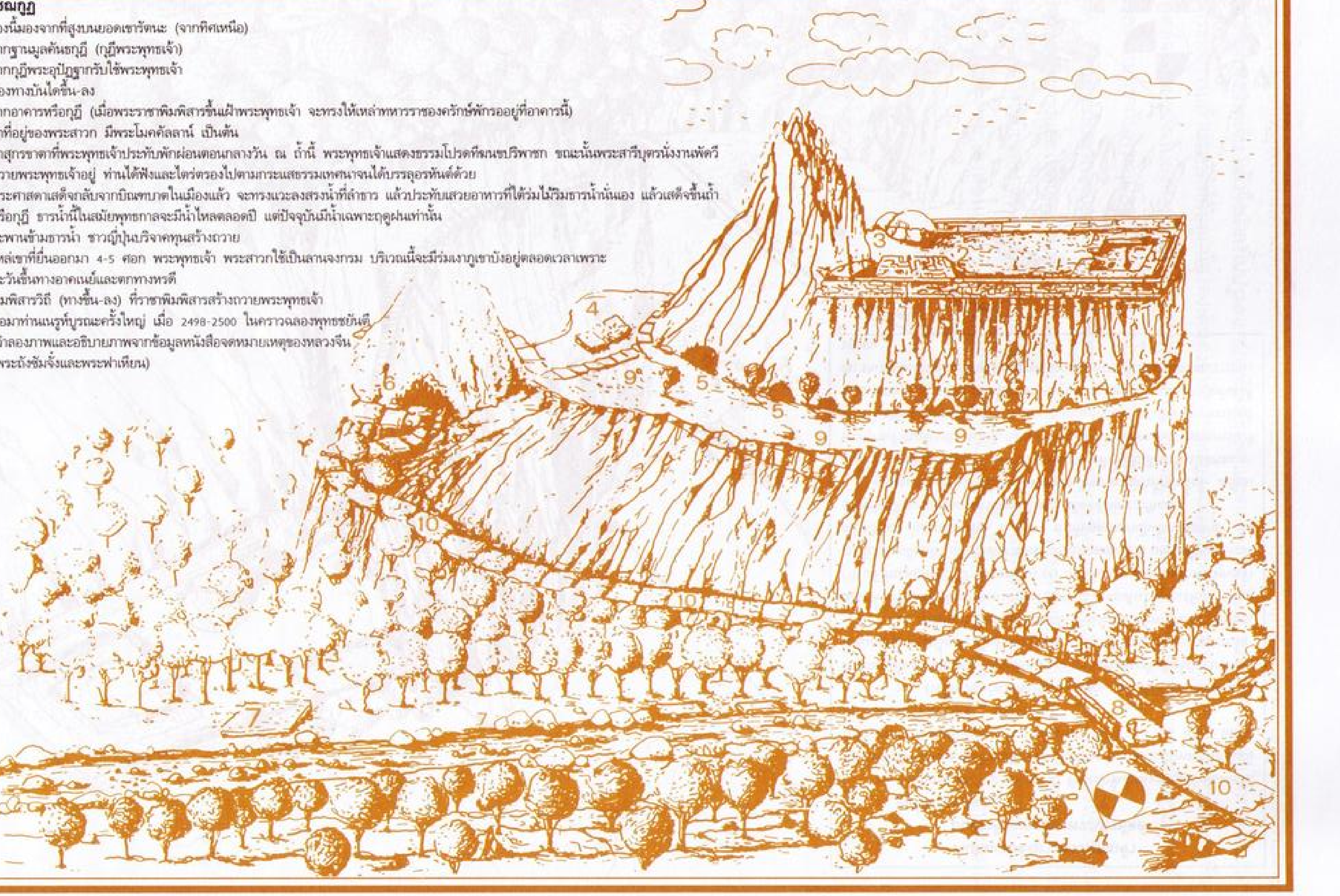

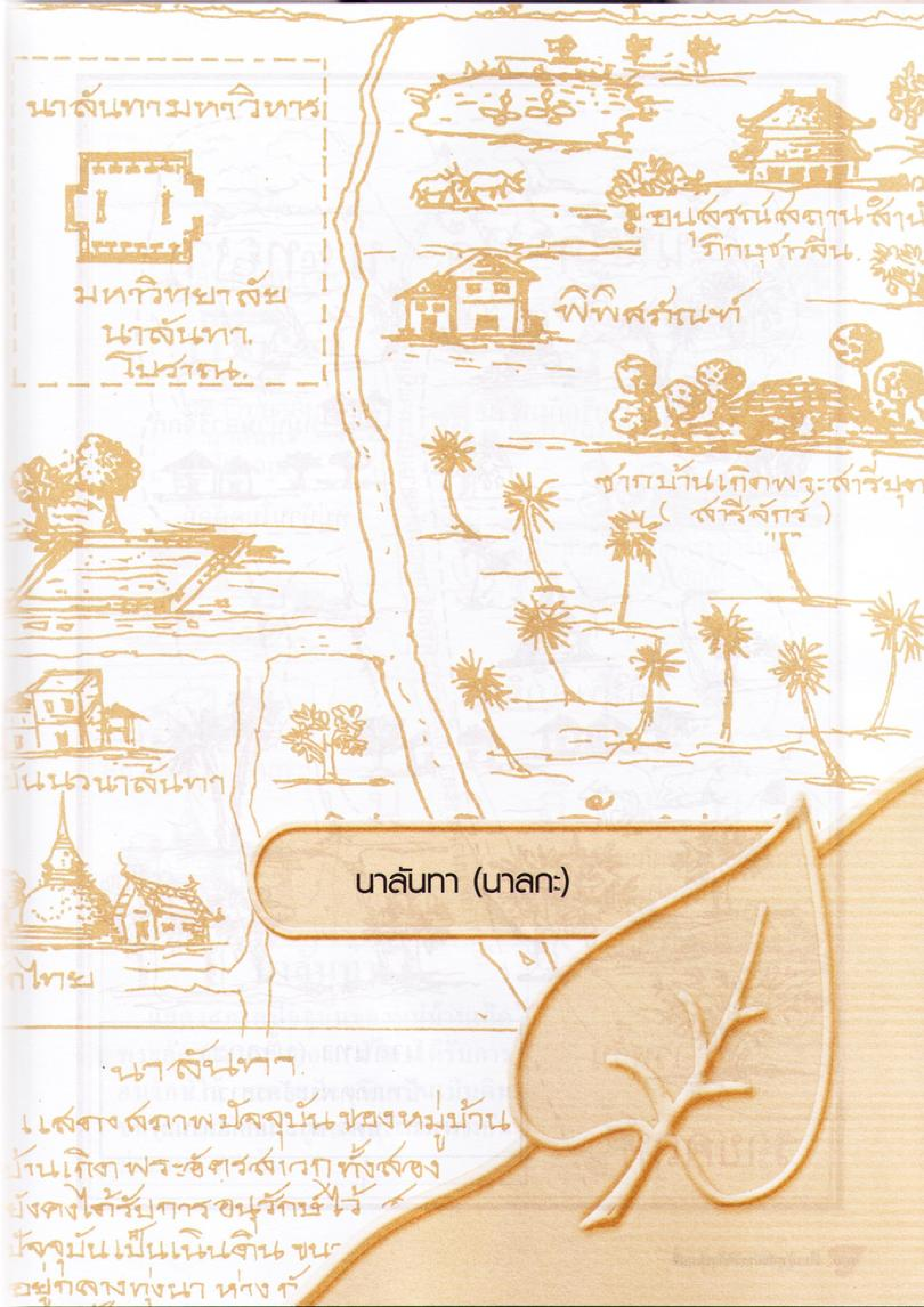
นาลันทามหาวิหาร
มหาวิทยาลัย นาลันทา. โบราณ.
อนุสรณ์สถานจ้าวบุ
ภิกษุชาวจีน.
พิพิธภัณฑ์
ซากบ้านเกิดพระสารีบุต
(สารีจักร)
ันนวนาลันทา
ไทย
นาลันทา

แสดงสภาพปัจจุบันของหมู่บ้าน
ัานเกิดพระอัครสาวกทั้งสอง
ังคงได้รับการอนุรักษ์ไว้
ัจจุบันเป็นเนินดิน ขน
อยู่กลางทุ่งนา ห่าง

นาลันทา (นาลกะ)

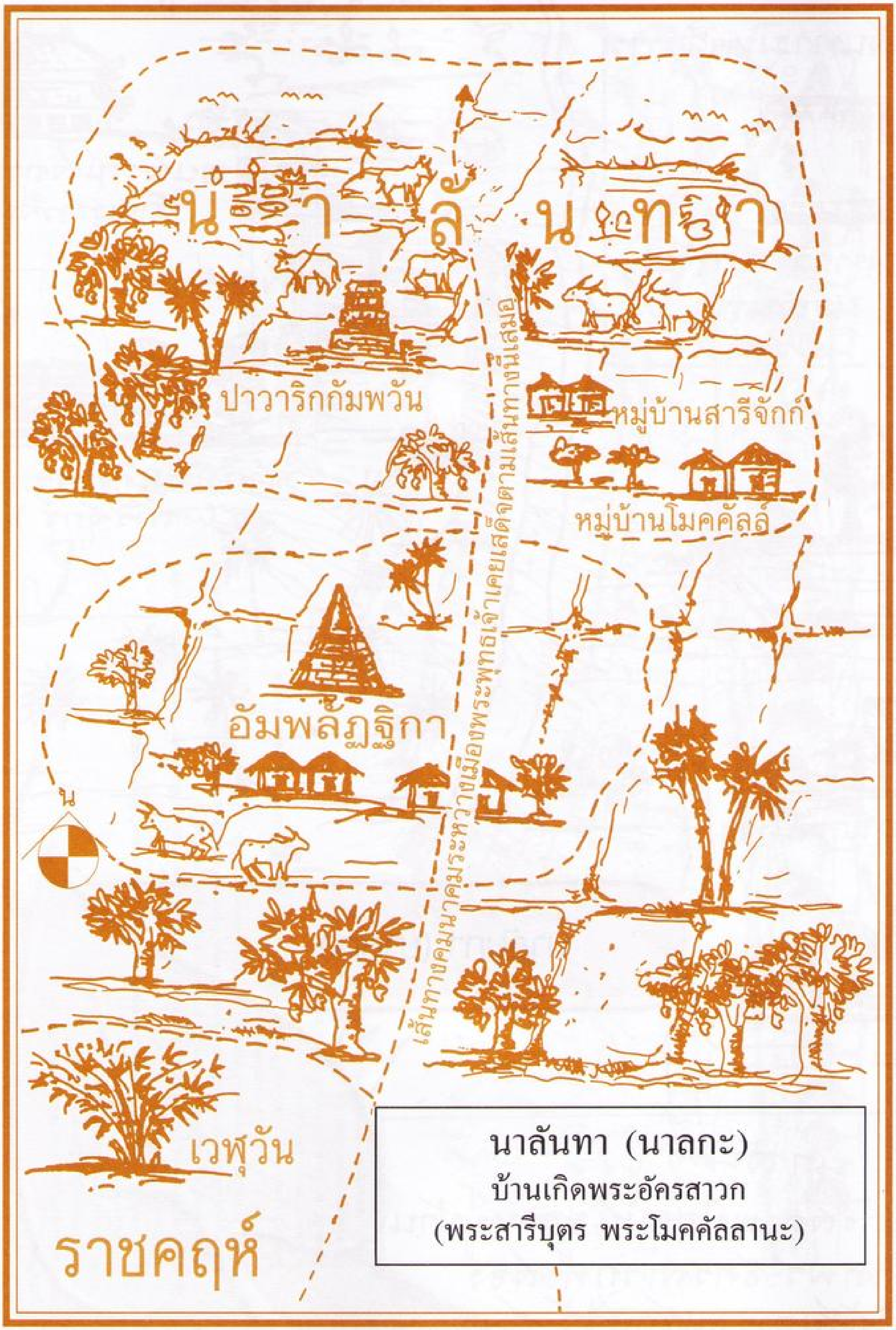
นาลันทา
ปาวาริกกัมพวัน
หมู่บ้านสารีจักก์
หมู่บ้านโมคคัลลี
อัมพลัฏฐิกา
เส้นทางคมนาคมระหว่างเมืองพระพุทธเจ้าเคยเสด็จตามเส้นทางนี้เสมอ
น
เวฬุวัน
ราชคฤห์

นาลันทา (นาลกะ)
บ้านเกิดพระอัครสาวก
(พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ)

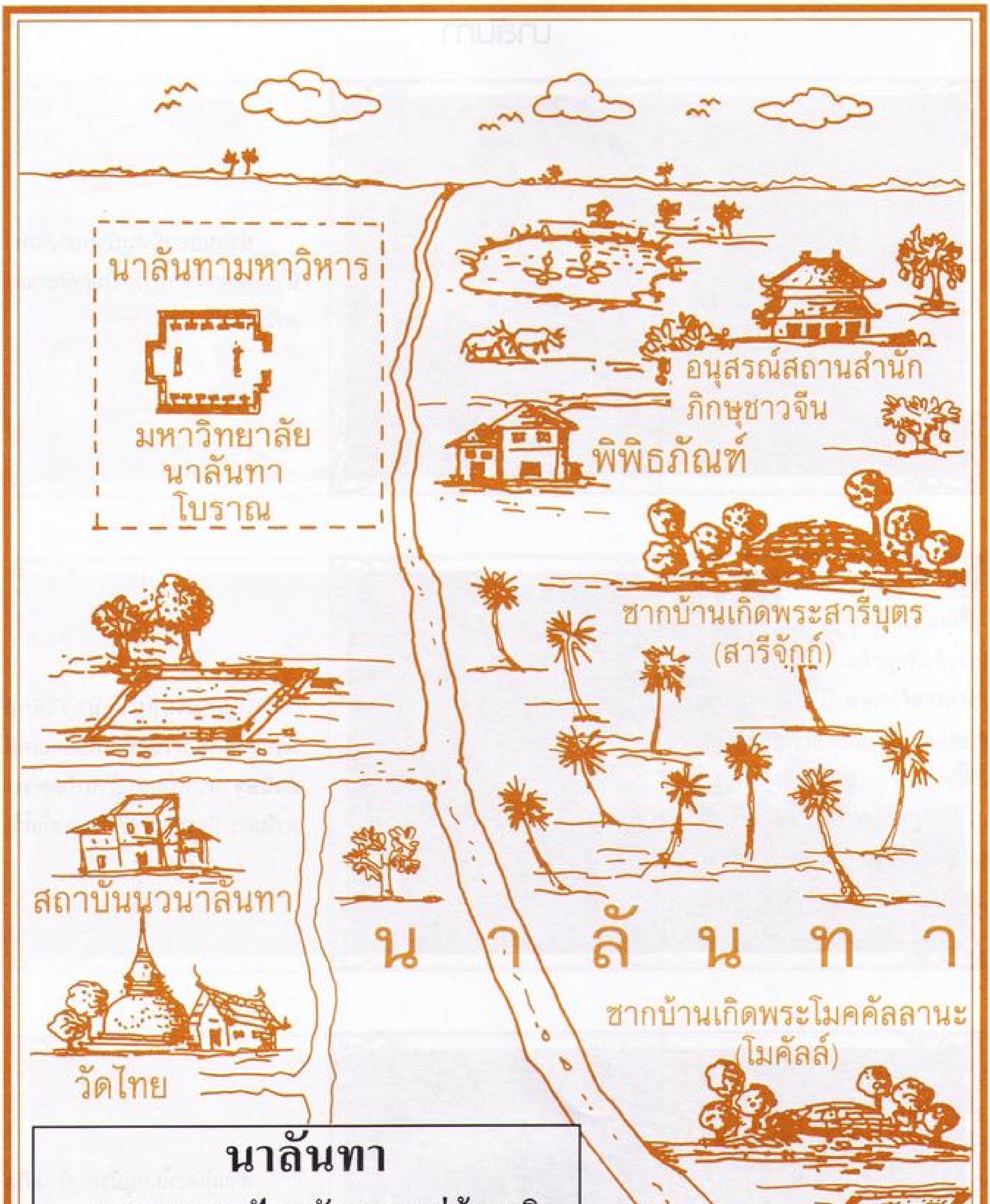
นาลันทามหาวิหาร
มหาวิทยาลัย
นาลันทา
โบราณ
อนุสรณ์สถานสำนัก
ภิกษุชาวจีน
พิพิธภัณฑ์
ซากบ้านเกิดพระสารีบุตร
(สารีจักก์)
สถาบันนวนาลันทา
วัดไทย
น า ลั น ท า
ซากบ้านเกิดพระโมคคัลลานะ
(โมคัลล์)
น

นาลันทา

แสดงสภาพปัจจุบันของหมู่บ้านเกิดพระอัครสาวกทั้งสอง ยังคงได้รับการอนุรักษ์ไว้ สภาพปัจจุบันเป็นเนินดินขนาด 2-3 ไร่ อยู่กลางทุ่งนา ห่างกันประมาณ 70 เส้น

นาลันทา

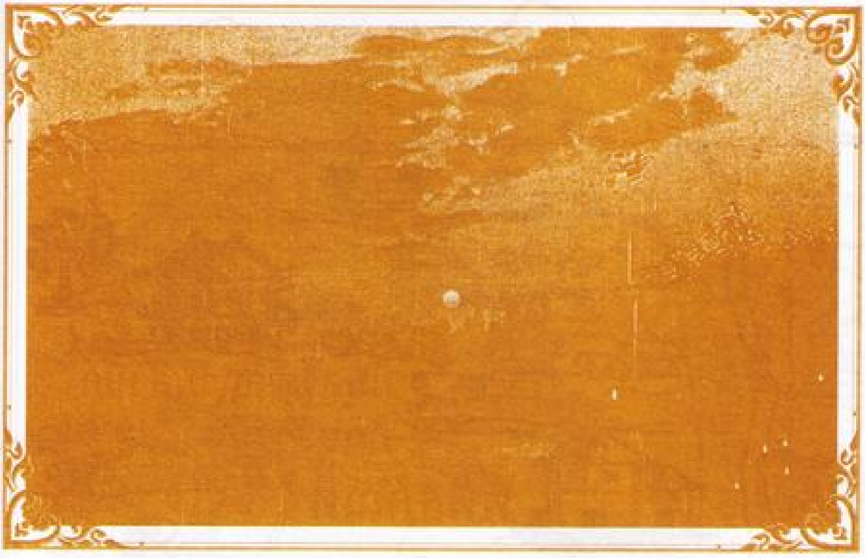

ย่าสนธยาที่หมู่บ้านนาลันทา บ้านเกิดพระอัครสาวก (โมคคัลลานะ-สารีบุตร)

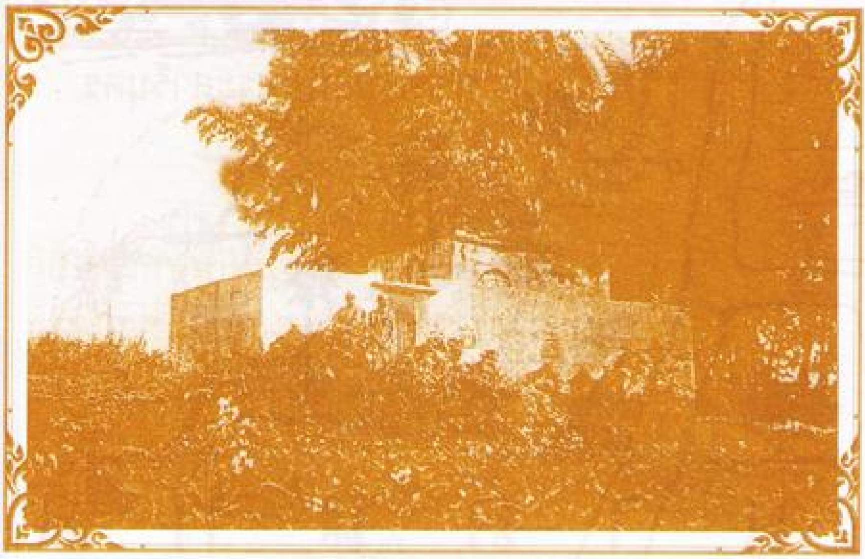

เนินดินในหมู่บ้านสารีจักก์ ส่วนสูงสุดของเนินที่นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าเป็นตัวบ้านเกิดพระสารีบุตร ปัจจุบันถูกก่อกำแพงกั้นไว้

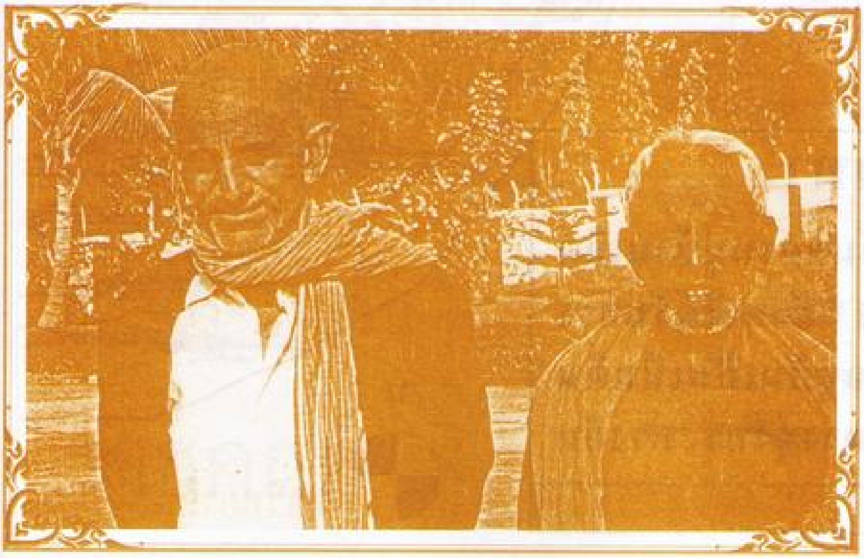

ท่านผู้เฒ่าในหมู่บ้าน บ้านเกิดพระโมคคัลลานะ ปัจจุบันยังคงเรียกขานเนินดินและหมู่บ้านนี้ว่าโมคัลล์

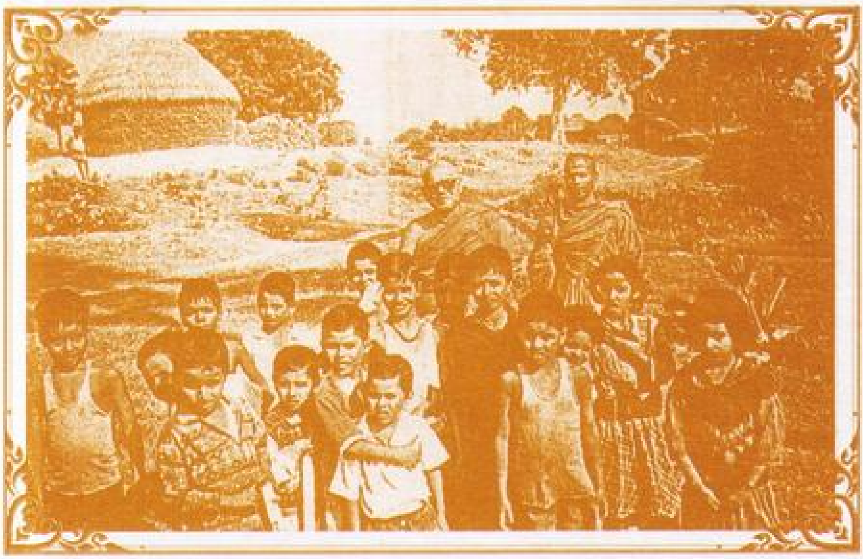

เหล่ากุมาร กุมารีในหมู่บ้านนาลันทา

มหาวิทยาลัยนาลันทา ถูกกองทัพมุสลิมบุกเข้าทำลาย เมื่อพุทธศตวรรษที่ 17 แล้วถูกทิ้งร้างไปประมาณ 600 ปี อาคารวิหารต่างๆ ถูกหิน ดิน ทราย ทับถมเป็นเนินย่อมๆ อยู่กลางทุ่งนาอันเวิ้งว้าง ดังภาพนี้คือเนินดินที่ยังไม่ได้ขุดค้น ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 22 อังกฤษจึงศึกษาขุดค้น จึงปรากฏออกมาดังภาพถัดๆ ไป

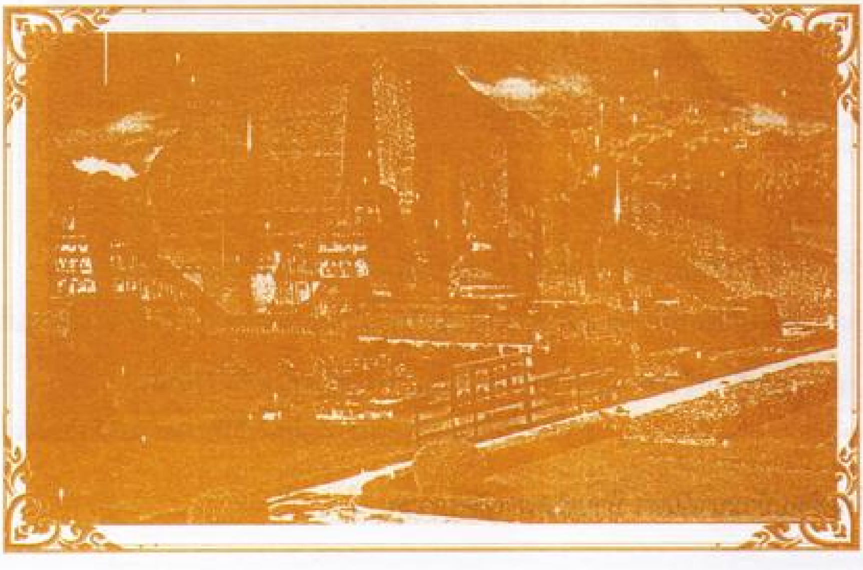

มหาวิทยาลัยนาลันทาเริ่มต้นจากวัดเล็กๆ สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าเคยเสด็จประทับระหว่างเสด็จจากราชคฤห์-เวสาลี ในครั้งนั้นมีชื่อว่า ปาวาริกัมพวัน หลังพุทธปรินิพพานแล้วมีพระสงฆ์ไปอยู่กันมาก วัดค่อยขยายตัวเป็นพระอารามใหญ่ มีพื้นที่หลายพันไร่ แต่ปัจจุบันคงสภาพดังในภาพอยู่ในพื้นที่ประมาณ 80 ไร่

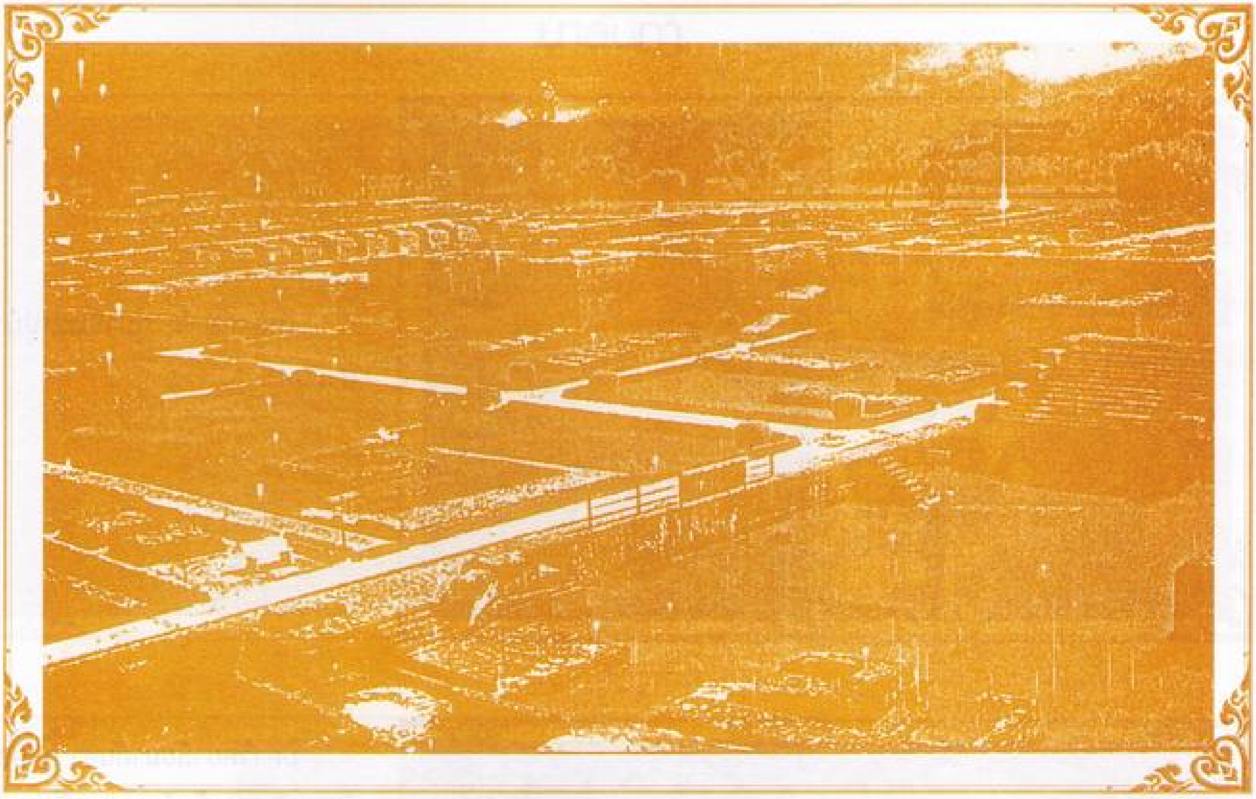

ซากมหาวิหาร (มหาวิทยาลัย) นาลันทา อนุสรณ์สถานบ้านเกิดพระสารีบุตร

วัดไทยนาลันทา
WAT THAI NALANDA

วัดไทยที่หมู่บ้านนาลันทา บ้านเกิดพระอัครสาวก

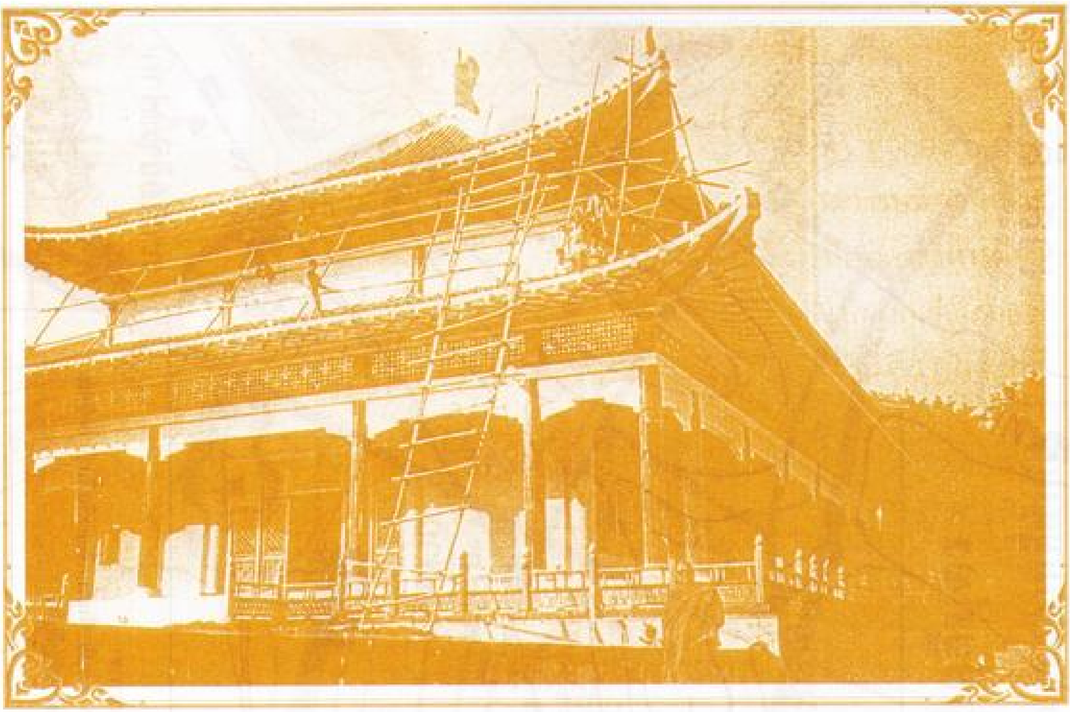

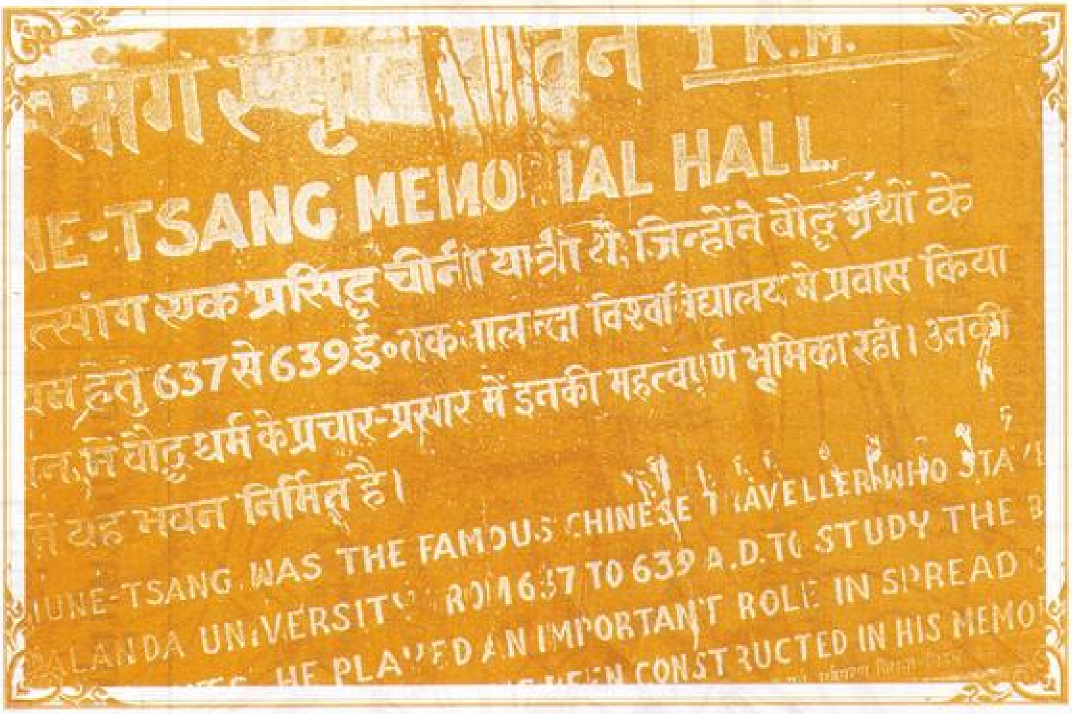
सांग स्मृति भवन T.R.M.
NE-TSANG MEMORIAL HALL
त्सांग एक प्रसिद्ध चीनी यात्री थे, जिन्होंने बौद्ध ग्रंथों के
हेतु 637 से 639 ई. तक नालन्दा विश्वविद्यालय में प्रवास किया
में बौद्ध धर्म के प्रचार-प्रसार में इनकी महत्वपूर्ण भूमिका रही। उनकी
में यह भवन निर्मित है।
HUNE-TSANG WAS THE FAMOUS CHINESE TRAVELLER WHO STA
NALANDA UNIVERSITY FROM 637 TO 639 A.D. TO STUDY THE B
HE PLAYED AN IMPORTANT ROLE IN SPREAD
CONSTRUCTED IN HIS MEMO

พระวิหารแบบจีนถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานว่าพระถังซัมจั๋งเข้าศึกษาอยู่ในนาลันทา 15 ปีจนแตกฉานในภาษาสันสกฤต บาลี จนสามารถแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาจีน แล้วนำกลับไปถวายองค์ฮ่องเต้ของจีนได้

ในภาพรัฐบาลจีน-อินเดียกำลังบูรณะตัวอาคารอยู่ พระวิหารนี้อยู่ในบริเวณมหาวิทยาลัยนาลันทา เพราะในสมัยโบราณตัวมหาวิทยาลัยมีรัศมีกว้างขวางถึง 16 กิโลเมตร

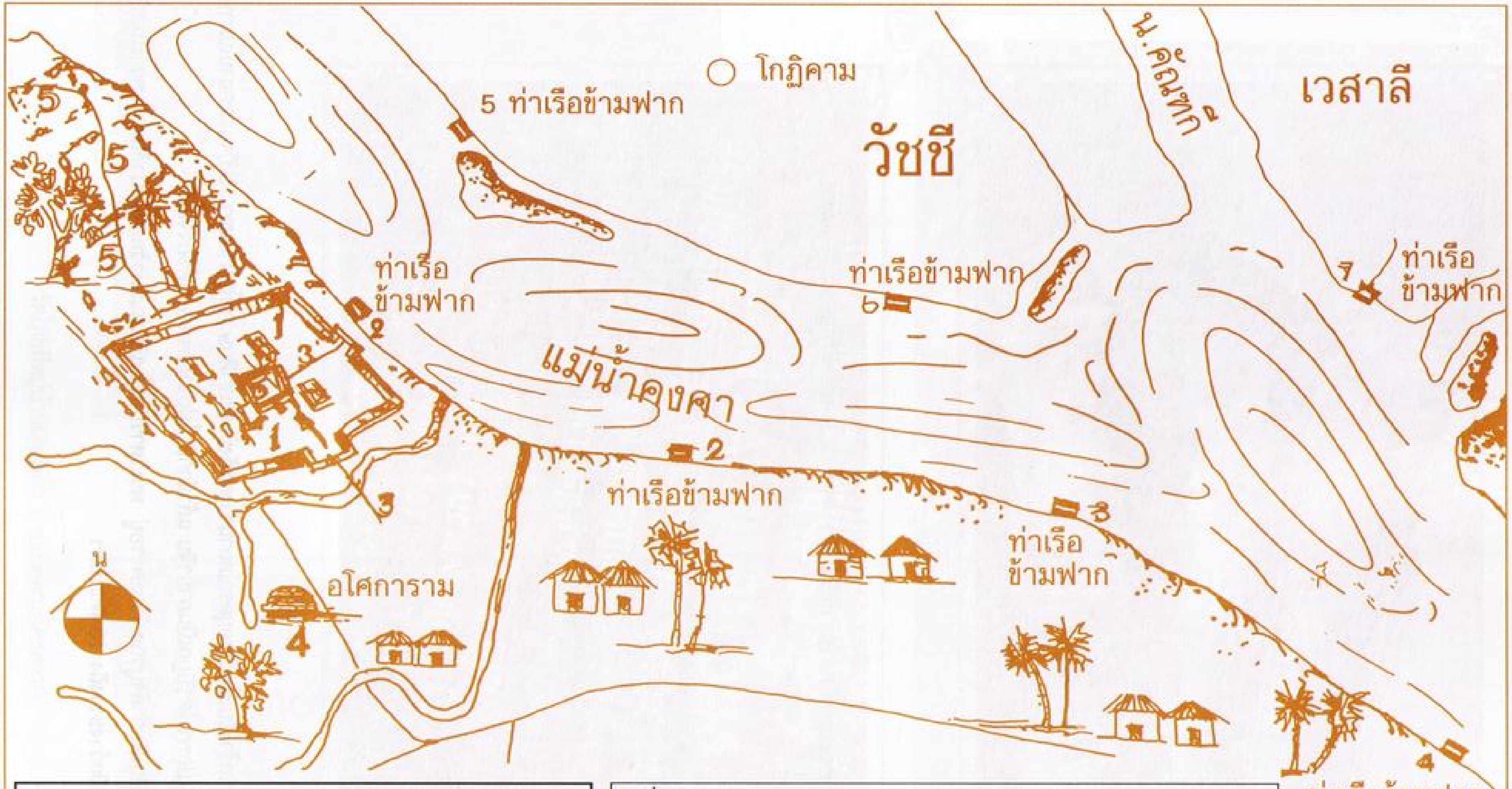
เวสาลี
น.คัณฑกี
วัชชี
โกฏิคาม
5 ท่าเรือข้ามฟาก
ท่าเรือข้ามฟาก 6
7 ท่าเรือข้ามฟาก
ท่าเรือข้ามฟาก 9
แม่น้ำคงคา
2 ท่าเรือข้ามฟาก
3 ท่าเรือข้ามฟาก
4 ท่าเรือข้ามฟาก
อโศการาม
1
3
4
5
น

ปาฏลิคาม หรือปาฏลีบุตรโบราณ
แสดงที่ตั้งโบราณสถานต่าง ๆ
ระหว่างก่อน พ.ศ. 40- พ.ศ. 500

เครื่องหมาย

1. บริเวณซากเมืองปาฏลีบุตรโบราณ ยุคอโศกมหาราช
2. ท่าเรือข้ามฟากที่พระพุทธเจ้าเคยใช้เป็นประจำ ชาวเมืองจีนเรียกชื่อท่าเรือนั้นว่า โคติตถะ
3. แนวเส้นทางพุทธดำเนินจากราชคฤห์ไปเวสาลีผ่านปาฏลีบุตร
4. อโศการามที่สังคายนาครั้งที่ 3
5. ซากหมู่บ้านปาฏลิคาม หรือซากเมืองปาฏลีบุตรยุคพุทธกาล บริเวณนี้นักโบราณคดีขุดพบซากสิ่งก่อสร้างที่ใช้ไม้โดยส่วนใหญ่ จมอยู่ใต้ทราย 4-7 เมตร (ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑ์ปัตนะ)

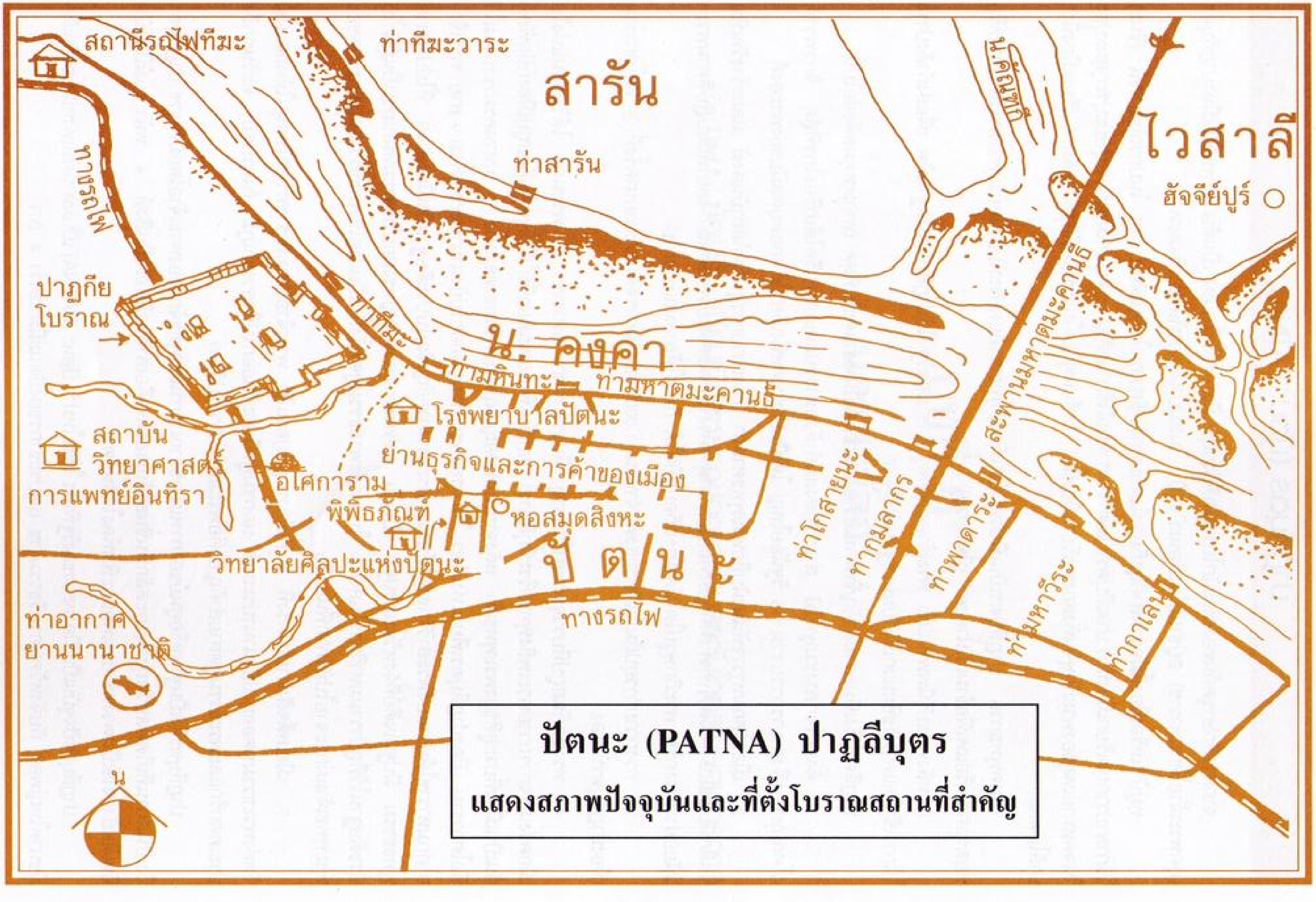
สถานีรถไฟทีมะ
ท่าทีมะวาระ
สารัน
น.คัณฑกี
ไวสาลี
ฮัจจีย์ปูร์
ท่าสารัน
ทางรถไฟ
ปาฏกีย
โบราณ
ท่าทีมะ
น. คงคา
ท่ามหินทะ
ท่ามหาตมะคานธี
สะพานมหาตมะคานธี
โรงพยาบาลปัตนะ
สถาบัน
วิทยาศาสตร์
การแพทย์อินทิรา
อโศการาม
ย่านธุรกิจและการค้าของเมือง
พิพิธภัณฑ์
หอสมุดสิงหะ
วิทยาลัยศิลปะแห่งปัตนะ
ปัตนะ
ท่าโกสายนะ
ท่ากมลากร
ท่าพาดาระ
ท่ามหาวีระ
ท่ากาเลน
ทางรถไฟ
ท่าอากาศ
ยานนานาชาติ
น

ปัตนะ (PATNA) ปาฏลีบุตร
แสดงสภาพปัจจุบันและที่ตั้งโบราณสถานที่สำคัญ

ปาฏลีบุตร (ปัตนะ PATNA)

จากการศึกษาขุดค้นของคณะนักโบราณคดีอังกฤษ มีเซอร์คันนิ่งแฮม เป็นต้น ได้พบซากเมืองปาฏลีบุตร (ยุคพระเจ้าอโศกมหาราช) อยู่ชานเมืองปัตนะปัจจุบัน ในหมู่บ้านกุมารหัสฟุลันดิและพากะ

หมู่บ้านหรือเมืองนี้มีความสำคัญเกี่ยวเนื่องกับทุกลัทธิศาสนาในอินเดียโบราณ ในปกรณ์ของเชน (ชินะ) ใช้ภาษาปรากฤตเรียกเมืองนี้ว่า ปาฒลีปุตรา ในตำราพราหมณ์ใช้ภาษาสันสกฤตเรียกเมืองนี้ว่า ปุษปะปุระกุสุมะปุสะ ในจดหมายเหตุของพระภิกษุจีนทั้งสองรูปเรียกเมืองนี้ว่า ปาเลียนฟู แตในวรรณคดีสิงหล (ลังกา) เรียกเมืองนี้ว่า ปาลิโปตละ

ในยุคพุทธกาล ปาฏลีบุตรเป็นเพียงหมู่บ้านที่พระพุทธเจ้าหยุดประทับเหนื่อยระหว่างการเดินทางหรือหยุดรอคอยเรือแพเพื่อข้ามแม่น้ำคงคา (ทีฆนิกาย)

แต่หลังพุทธปรินิพพานแล้ว พระเจ้าอชาตศัตรู ราชามคธรัฐ ใช้ปาฏลีคามเป็นฐานทัพ เพื่อส่งกำลังบำรุงในการเข้ายึดแคว้นวัชชีผนวกเข้ากับมคธรัฐจนสำเร็จผล

ปาฏลีคามจึงเพิ่มความสำคัญขึ้นตามลำดับ จนกลายเป็นมหานครในที่สุด เพราะเหตุผลดังต่อไปนี้

1. ตั้งอยู่ใจกลางชมพูทวีป สามารถสั่งสมกำลังทหารรบและทหารเรือได้เกรียงไกรที่สุด จักรพรรดิอโศกมหาราชจึงสามารถรวบรวม 16 รัฐน้อยใหญ่ ให้เป็นประเทศหนึ่งเดียวได้ตลอดยุคสมัยของพระองค์

2. เมื่ออโศกมหาราชหันมานับถือพระพุทธศาสนา ทรงถวายการอุปถัมภ์สถาบันสงฆ์ และสร้างวัดเพิ่มขึ้นอีกนับพันแห่ง มหาวิหารที่สำคัญยิ่งคืออโศการาม ทรงให้คณะสงฆ์บริหารคณะ โดยให้ถือปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด พระภิกษุรูปใดไม่สามารถถือปฏิบัติได้ ก็ทรงให้ลาสมณะออกไป

3. ทรงถวายการอุปถัมภ์แก่พระสงฆ์ จำนวน 1,000 รูป ในการจัดทำสังคายนาครั้งที่ 3 ที่อโศการาม เมืองปาฏลีบุตรนั่นเอง

4. ทรงขุดค้นสถูปที่บรรจุพระสารีริกธาตุ ที่บรรดาราชา มหาราชา 8 พระนคร ได้รับส่วนแบ่งไปเมื่อครั้งเสร็จการถวายพระเพลิงพุทธสรีระที่กุสินารา ยกเว้นเพียงแห่งเดียวที่มิได้ให้ขุดค้นคือสถูปเมืองกบิลพัสดุ์อันเป็นเมืองที่ประสูติของพระพุทธเจ้า หลังจากนั้นทรงอัญเชิญพระสารีริกธาตุจากทั้ง 7 มหานครมารวบรวมไว้ที่อโศการาม เมืองปาฏลีบุตรเพียงแห่งเดียว ในการส่งพระธรรมทูตออกไปยังนานาประเทศรวม ๙ สาย พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงแบ่งพระสารีริกธาตุให้บรรดาพระธรรมทูตอัญเชิญไปประดิษฐานยังเมืองต่างๆ ที่ไปประกาศพุทธธรรม มีปฐมเจดีย์ที่จังหวัดนครปฐม เป็นต้น แต่พระธาตุส่วนใหญ่ทรงมอบให้พระมหินทเถระเป็นผู้นำไปประดิษฐานไว้ที่ถูปารามมหาวิหารในลังกา ในการส่งพระธรรมทูตครั้งนั้นเป็นเหตุให้พุทธธรรมและพระธาตุของพระพุทธเจ้าแผ่กระจายไปทั่วภาคพื้นเอเชีย

5. เมื่อเสด็จสังคายนาครั้งที่ 3 ที่เมืองปาฏลีบุตรแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสนับสนุนให้คณะสงฆ์จัดส่งพระธรรมทูตออกไปยังนานาประเทศ นอกชมพูทวีปตะวันออกไปถึงสุวรรณภูมิ (นครปฐม) ตะวันตกถึงประเทศกรีกและพระธรรมทูตสายสำคัญยิ่งคือพระมหินทเถระไปลังกา

ปาฏลีบุตรจึงเป็นฐานหรือศูนย์ของการแผ่ราชอาณาจักรและพุทธจักรของพระเจ้าอโศกมหาราช ปาฏลีบุตรจึงเป็นสถานที่เกิดศิลปวัตถุงานแกะสลักหินชิ้นสำคัญของโลกคือเสาศิลามียอดเป็นสิงห์ 4 หน้า แม้ปัจจุบันอินเดียยังคงใช้เป็นดวงตราประเทศและพิมพ์ลงในธนบัตร

ปาฏลีบุตรปัจจุบันเป็นเมืองหลวงของรัฐพิหาร ใช้ชื่อใหม่ว่า ปัตนะ (PATNA) เป็นมหานครแห่งหนึ่งของอินเดีย มีขนาดใหญ่พอๆ กับจังหวัดนครศรีธรรมราช แต่ประชากรของปัตนะมีมากกว่า 4 เท่า

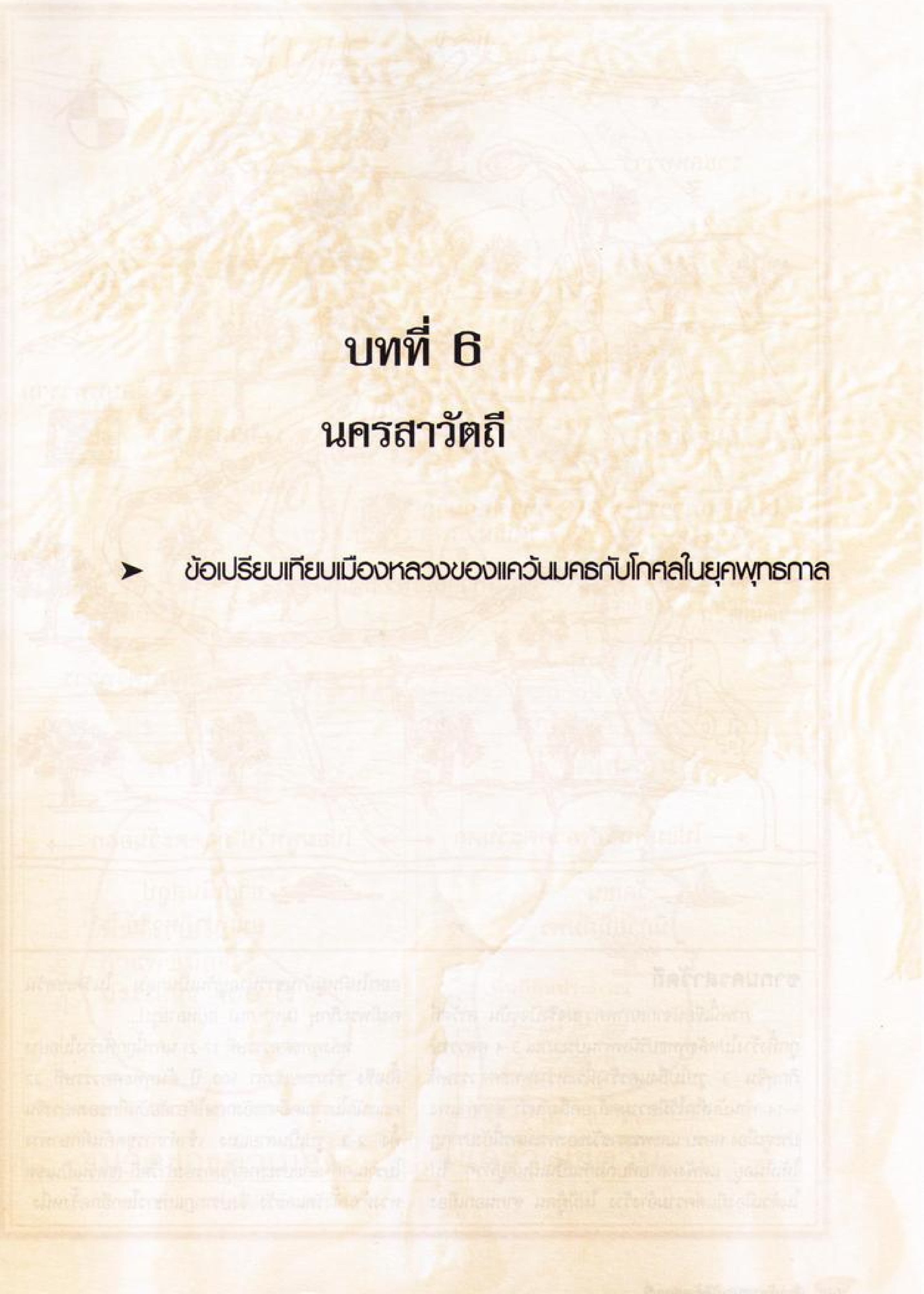

บทที่ 6

นครสาวัตถี

- ข้อเปรียบเทียบเมืองหลวงของแคว้นมคธกับโกศลในยุคพุทธกาล

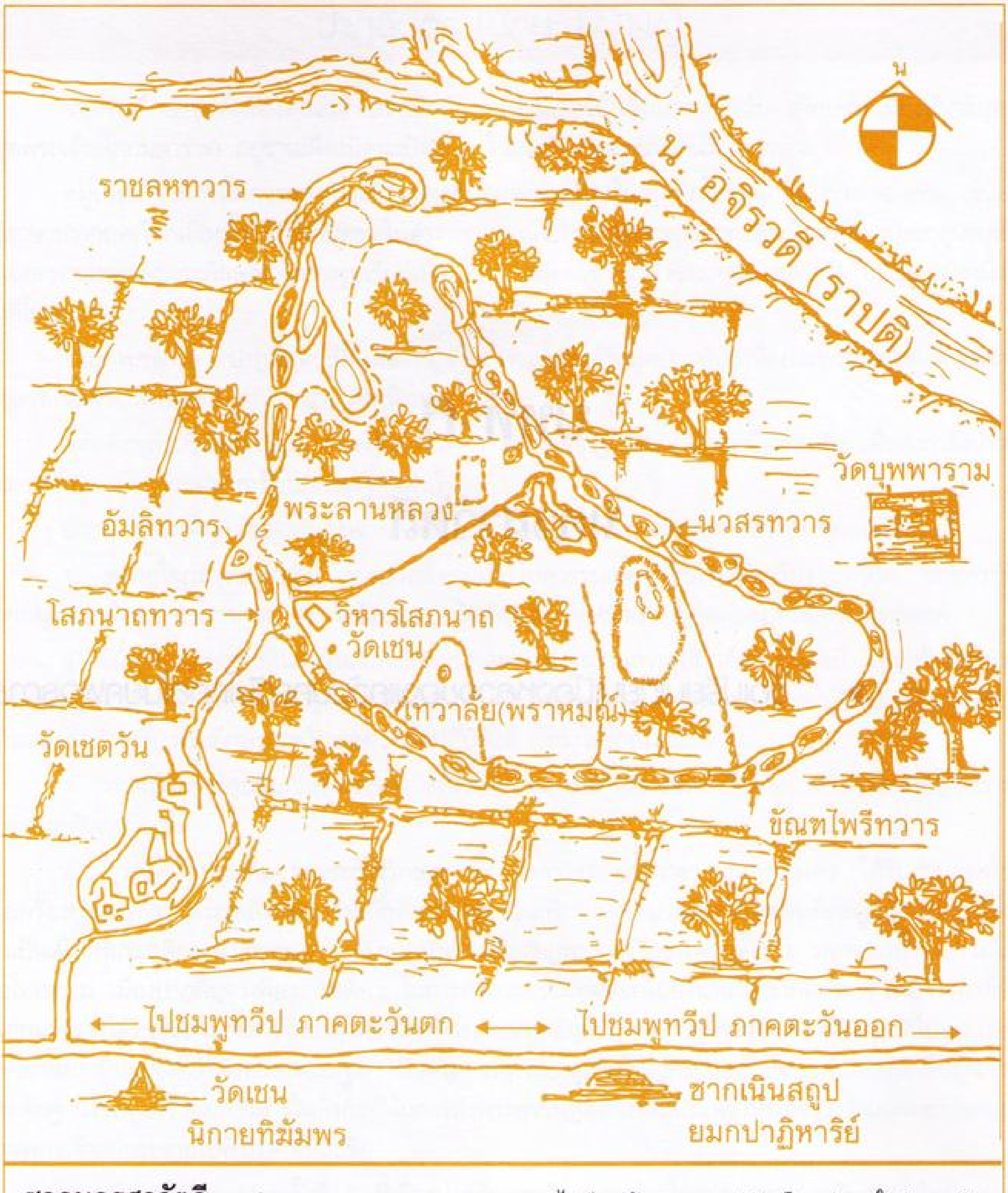
น
น. อจิรวดี (ราปติ)
ราชลหทวาร
อัมลิทวาร
พระลานหลวง
โสภนาถทวาร
วิหารโสภนาถ
วัดเชน
เทวาลัย(พราหมณ์)
วัดเชตวัน
วัดบุพพาราม
นวสรทวาร
ขัณฑไพรีทวาร
ไปชมพูทวีป ภาคตะวันตก
ไปชมพูทวีป ภาคตะวันออก
วัดเชน
นิกายทิฆัมพร
ซากเนินสถูป
ยมกปาฏิหาริย์

ซากนครสาวัตถี

ภาพนี้เขียนจากสภาพความจริงปัจจุบัน สาวัตถีถูกทิ้งร้างไปหลังพุทธปรินิพพานประมาณ 3-4 ศตวรรษ ภิกษุจีน 3 รูปไปถึงนครร้างนี้ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 9-14 ท่านบันทึกไว้มีความคล้ายคลึงกันว่า ซากกำแพงประตูเมือง หอรบ และพระราชวังของพระนครนี้ยังปรากฏให้เห็นอยู่ แต่พังทลายทับถมกันเป็นเนินอยู่ทั่วๆ ไป ในตัวเมืองมีแต่ความอ้างว้าง ไม่มีผู้คน ซากนอกเมืองออกไปมีหมู่บ้านชาวนาอยู่กันเป็นกลุ่ม ในวัดเชตวันคงมีพระภิกษุ (มหายาน) อยู่หลายรูป...

หลังพุทธศตวรรษที่ 17-21 นครนี้ถูกทิ้งร้างไปอย่างสิ้นเชิง ร่วมระยะเวลา 500 ปี ต้นพุทธศตวรรษที่ 22 คณะนักโบราณคดีจากอังกฤษได้อาศัยบันทึกของหลวงจีนทั้ง 2-3 รูปเป็นลายแทง เข้าทำการขุดค้นศึกษาทางโบราณคดี และประกาศคุ้มครองสาวัตถี-เชตวันเป็นเขตหวงห้ามทั้งวัดและวัง จึงปรากฏแก่ชาวโลกอีกครั้งหนึ่ง

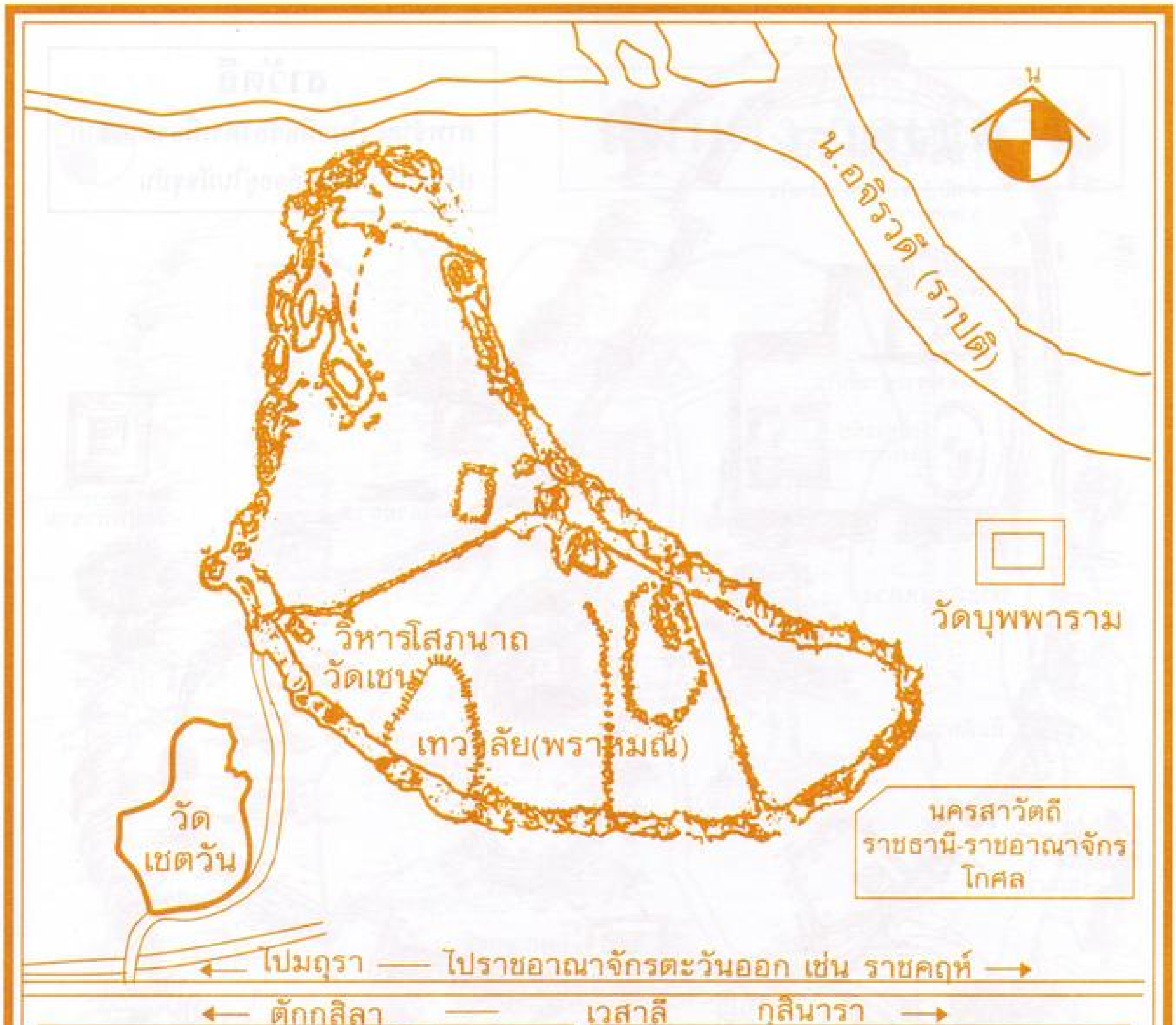
น
น.อจิรวดี (ราปติ)
วัดบุพพาราม
วิหารโสภนาถ
วัดเชน
เทวาลัย(พราหมณ์)
วัด
เชตวัน
นครสาวัตถี
ราชธานี-ราชอาณาจักร
โกศล
← ไปมถุรา — ไปราชอาณาจักรตะวันออก เช่น ราชคฤห์ →
← ตักกสิลา — เวสาลี กุสินารา →

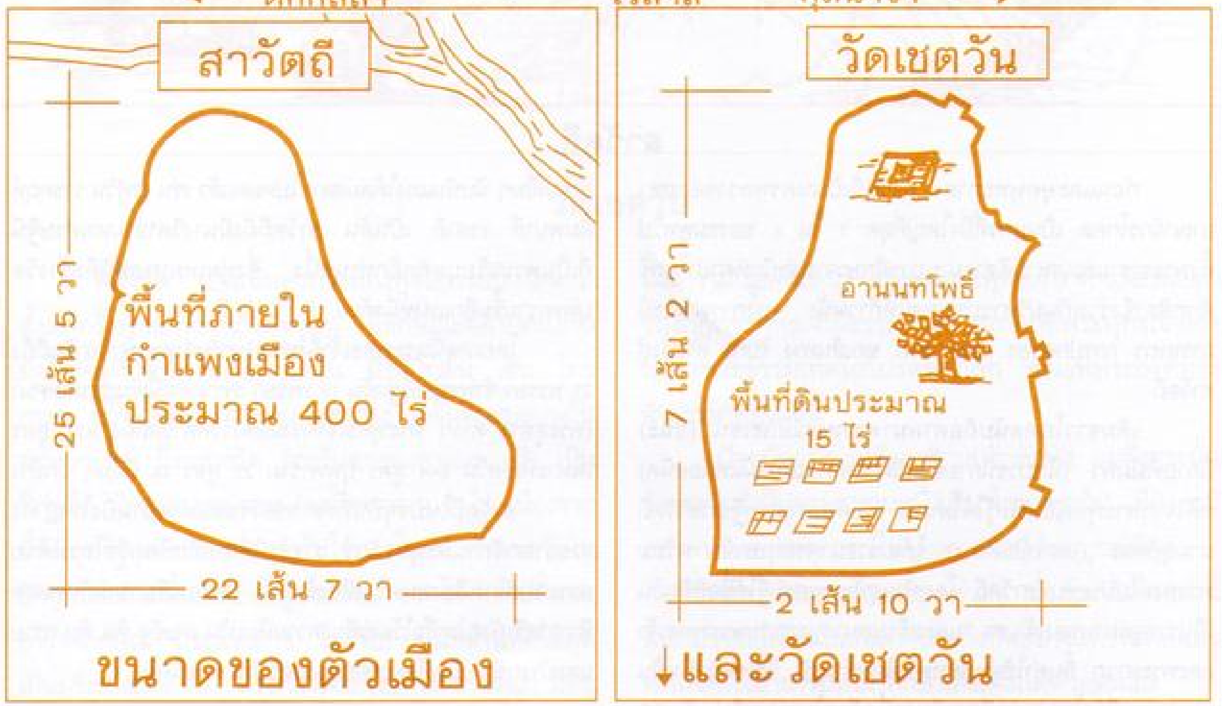
สาวัตถี
25 เส้น 5 วา
พื้นที่ภายใน
กำแพงเมือง
ประมาณ 400 ไร่
22 เส้น 7 วา
วัดเชตวัน
7 เส้น 2 วา
อานนทโพธิ์
พื้นที่ดินประมาณ
15 ไร่
2 เส้น 10 วา

ขนาดของตัวเมือง ↓และวัดเชตวัน

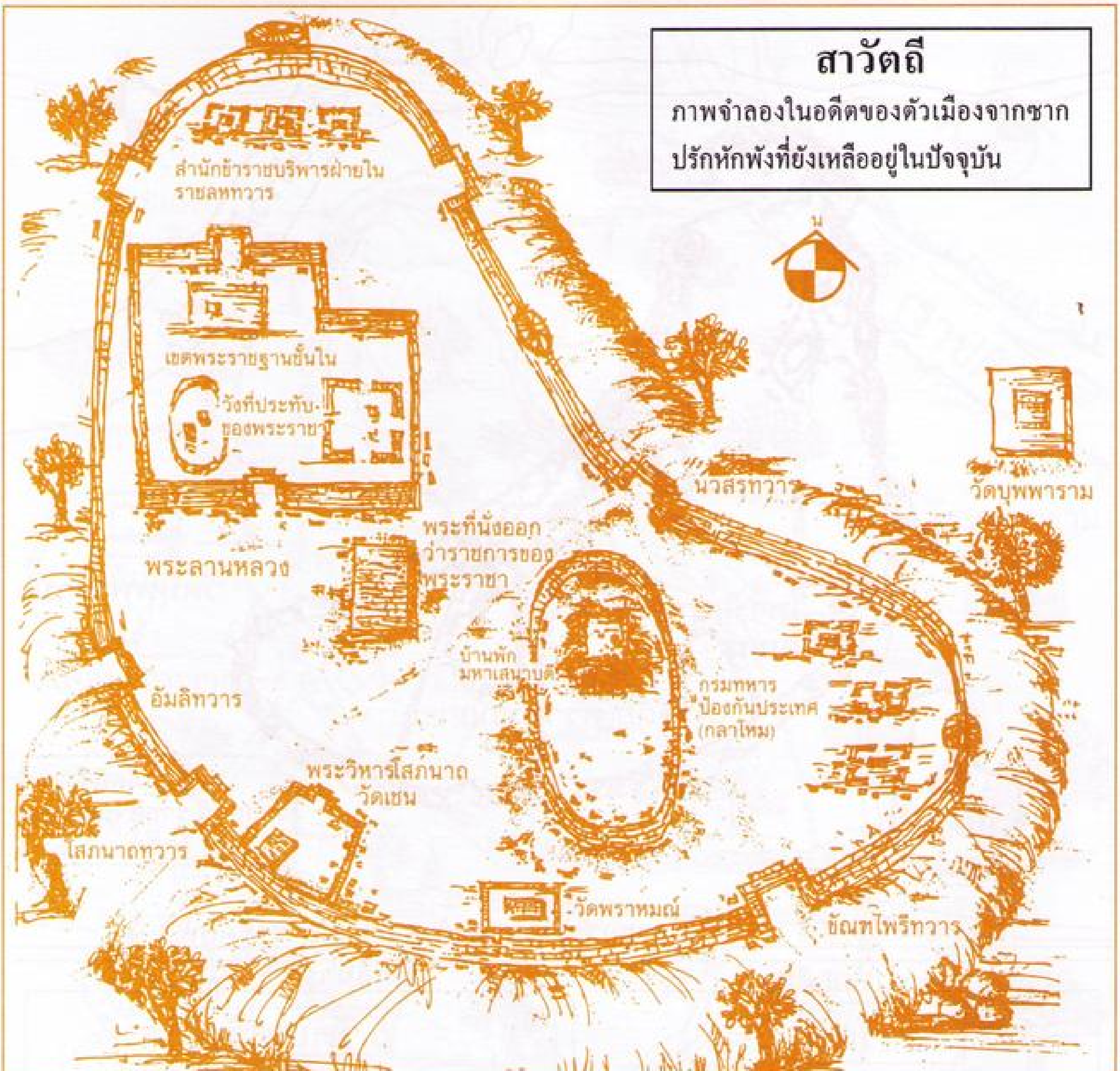

สาวัตถี

ภาพจำลองในอดีตของตัวเมืองจากซาก
ปรักหักพังที่ยังเหลืออยู่ในปัจจุบัน

น
สำนักข้าราชบริพารฝ่ายใน
ราชลหทวาร
เขตพระราชฐานชั้นใน
วังที่ประทับ-
ของพระราชา
พระที่นั่งออก
ว่าราชการของ
พระราชา
พระลานหลวง
นวสรทวาร
วัดบุพพาราม
บ้านพัก
มหาเสนาบดี
กรมทหาร
ป้องกันประเทศ
(กลาโหม)
อัมลิทวาร
พระวิหารโสภนาถ
วัดเชน
โสภนาถทวาร
วัดพราหมณ์
ขัณฑไพรีทวาร

สาวัตถี

ก่อนและยุคพุทธกาล สาวัตถีเป็นนครหลวงของมหาอาณาจักรโกศล เป็นนครที่ยิ่งใหญ่ที่สุด 1 ใน 6 ของชมพูทวีป ทั้งพระราชาและเสนาบดีต่างผ่านการศึกษาจากสำนักทิศาปาโมกข์ตักกสิลาจึงร่วมกันบริหารประเทศให้ก้าวหน้า ทางการพาณิชย์ การทหาร การปกครอง และศาสนา ทุกเส้นทาง (บก) ต่างมุ่งสู่สาวัตถี

เดิมชาวโกศลนับถือศาสนาพราหมณ์และเชน (ชินะ) นิกายทิฆัมพร (นักบวชนิกายนี้ไม่มีผ้าปิดกายเลยแม้แต่น้อยนิด) หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ไม่นาน พ่อค้ามหาเศรษฐีชาวสาวัตถีนามสุทัตตะ (อนาถปิณฑิกะ) ได้อาราธนาพระพุทธเจ้า พร้อมพระสงฆ์ไปประทับที่สาวัตถี โดยท่านสุทัตตะเศรษฐีได้ซื้อที่ดินอันเป็นราชอุทยานของเจ้าเชต และสร้างเสนาสนะถวายพระพุทธเจ้าและพระสาวก สิ้นค่าใช้จ่ายไปหลายร้อยล้านรูปี วัดเชตวันจึงเป็นพระอารามที่ยิ่งใหญ่ถาวรที่สุดเพียงหนึ่งเดียวในชมพูทวีป ดังซากปรักหักพังของวัดที่ยังปรากฏเด่นชัดที่สุดจนถึงปัจจุบัน ขณะที่อารามอื่นๆ นับพันแห่งได้ล่มสลายไปหมดแล้ว เช่น เวฬุวัน ราชคฤห์ อัมพปาลี เวสาลี เป็นต้น สาวัตถียังมีนางวิสาขามหาเศรษฐินีที่เป็นพระอริยบุคคลอีกท่านหนึ่ง ซึ่งทุ่มเทมหาสมบัติสร้างวัดบุพพารามขึ้นอีกแห่งหนึ่งด้วย

โดยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงทรงประทับจำพรรษาที่สาวัตถีถึง 25 พรรษา จำพรรษาที่เชตวัน 19 พรรษา เพราะเหตุนี้พระธรรมเทศนา (พระสูตร) ต่างๆ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ที่สาวัตถีถึง 871 สูตร เฉพาะที่เชตวัน 844 สูตร บุพพาราม 23 สูตร ณ ที่อื่นๆ อีกบ้าง

สาวัตถีในปัจจุบันทิ้งซากร่องรอยแห่งความยิ่งใหญ่ ทั้งราชอาณาจักรและพุทธจักร ราชธานีที่เคยอึกทึกครึกโครมด้วยสรรพสำเนียงเสียงดนตรี เสียงช้าง ม้า และคนเรียกขานกันตลอดทิวาราตรี ยังคงเหลือไว้แต่เพียงความเงียบงัน เศษอิฐ หิน ดิน ทราย และปารกชัฏ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิดไป

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ณ สาวัตถีมหานคร

แผนผัง วัดเชตวัน

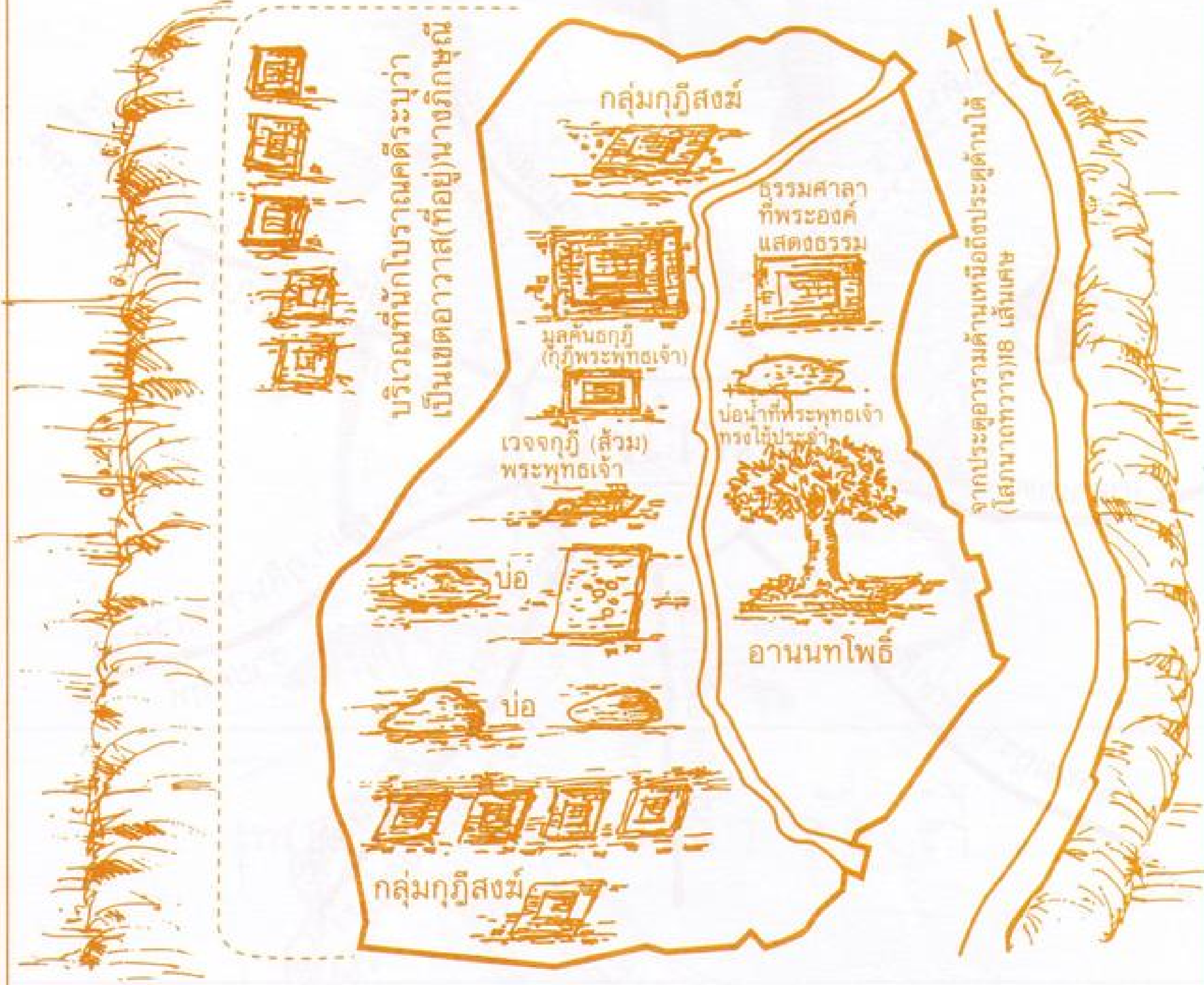
กลุ่มกุฎีสงฆ์
ธรรมศาลา
ที่พระองค์
แสดงธรรม
มูลคันธกุฎี
(กุฎีพระพุทธเจ้า)
บ่อน้ำที่พระพุทธเจ้า
ทรงใช้ประจำ
เวจจกุฎี (ส้วม)
พระพุทธเจ้า
บ่อ
อานนทโพธิ์
บ่อ
กลุ่มกุฎีสงฆ์
บริเวณที่นักโบราณคดีระบุว่า
เป็นเขตอาวาส(ที่อยู่)นางภิกษุณี
จากประตูอารามด้านเหนือถึงประตูด้านใต้
(โสภนาดทวาร)18 เส้นเศษ

วัดเชตวัน

ที่ตั้งวัด เป็นเนินสูงกว่าท้องทุ่งโดยรอบ 3-4 วา ตั้งแต่ครั้งพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือในพื้นที่ประมาณ 30 ไร่นั้น มีไม้ยืนต้น เช่น ไทร สาละ หว้า มะม่วง มะตูม มะขามป้อมขึ้นคละปะปนกันอยู่ทั่วๆ ไป กึ่งกลางวัด (ตะวันตกของอานนทโพธิ์) เป็นที่ลุ่มลึก มีร่องรอยของสระเก็บน้ำขนาด 1-2 ไร่ เนื่องจากพื้นที่ถูกรัฐและประชาชนเข้าไปใช้ประโยชน์ วัดเชตวันในปัจจุบันจึงยังมีพื้นที่เหลืออยู่ประมาณ 20 ไร่ (รวมทั้งเขตอาวาสภิกษุณี ประมาณ 5 ไร่ด้วย) พื้นที่ด้านทิศใต้สุดเป็นบริเวณสังฆาราม ตรงกลางค่อนไปทางตะวันออก มีต้นอานนทโพธิ์อายุกว่า 2 พันปี พื้นที่ส่วนทิศเหนือสุดเป็นสังฆาราม มูลคันธกุฎี (กุฎีของพระพุทธเจ้า) ด้านตะวันออกของกุฎีพระพุทธเจ้ามีธรรมศาลา สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดชาวโลก ขณะที่พระองค์ทรงจำพรรษาอยู่ในที่นี้

ปัจจุบันแม้จะเหลือแต่ซากปรักหักพัง แต่ถึงกระนั้น วัดเชตวันก็เป็นพระอารามหนึ่งเดียวในชมพูทวีป ที่ยังคงมีสภาพร่องรอยเหตุการณ์ในยุคพุทธกาลได้สมบูรณ์ที่สุด

ประวัติและรายละเอียดต่างๆ ของมหาวิหารแห่งนี้ มีนักปราชญ์เขียนบอกเล่ากล่าวถึงกันอย่างแพร่หลายแล้ว ท่านที่สนใจสามารถหามาศึกษาเพิ่มเติมได้ด้วยตนเอง

เส้นทาง (บถ) ทุกสายในชมพูทวีปมุ่งสู่สาวัตถี

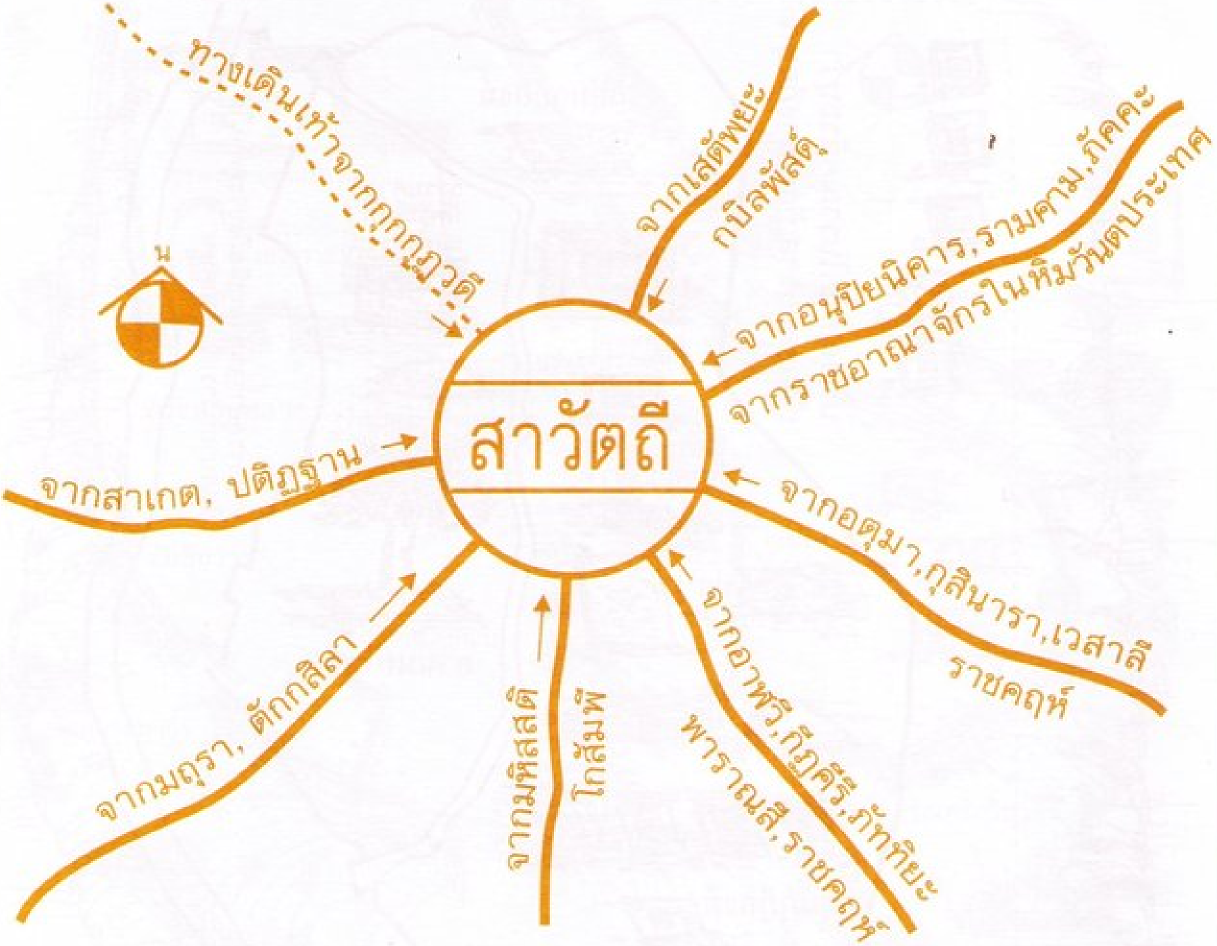
ทางเดินเท้าจากกุกกุฏวดี
จากเสตัพยะ
กบิลพัสดุ์
น
จากอนุปิยนิคาร, รามคาม, ภัคคะ
จากราชอาณาจักรในหิมวันตประเทศ
สาวัตถี
จากสาเกต, ปติฏฐาน
จากอตุมา, กุสินารา, เวสาลี
ราชคฤห์
จากมถุรา, ตักกสิลา
จากมหิสสติ
โกสัมพี
จากอาฬวี, กิฏคีริ, ภัททิยะ
พาราณสี, ราชคฤห์

สาวัตถี

ยุคพุทธกาล สาวัตถีราชธานีแห่งแคว้นโกศลเจริญรุ่งเรืองกว่าเมืองใดๆ ในชมพูทวีปทาง (ถนน) จากคาม นิคม นคร ราชธานีน้อยใหญ่ทั่วชมพูทวีปต่างมุ่งสู่สาวัตถีทั้งสิ้น

โดยเหตุนี้พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่จำพรรษาที่สาวัตถีถึง 25 พรรษา แต่มิใช่เพราะพระพุทธเจ้าโปรดความเจริญรุ่งเรืองหรือความสะดวกสบายในนครนี้ แต่เพราะเหตุที่ชนทุกชั้นทุกวรรณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาพ่อค้าต่างเมืองที่ผ่านไปมา เมื่อว่างจากภารกิจค้าขายต่างชวนกันเข้าเฝ้าพระศาสดาเพื่อฟังธรรม รายที่ต้องการไปเฝ้าพระพุทธเจ้าโดยตรงก็ไปมาสะดวกกว่าเมืองอื่น

อีกประการหนึ่ง ในช่วง 15 ปีแรกหลังการตรัสรู้ พระพุทธเจ้าทรงกรำงานเผยแผ่อย่างหนักมาก จนพระพุทธธรรมแพร่หลายไปทั่วชมพูทวีป เมื่อผู้ใดต้องการฟังธรรมจากพระพุทธองค์ ก็สามารถไปที่สาวัตถีได้ง่าย ครั้นพระพุทธเจ้าทรงมีอายุล่วงผ่านวัยกลางคนไปแล้ว การเดินทางจากแคว้นสู่แคว้นคงไม่คล่องตัวดังก่อน จึงทรงประทับอยู่ประจำ ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่งนานๆ ต่อเนื่องกัน แต่สถานที่นั้นพระองค์ต้องได้บำเพ็ญพุทธกิจ (แสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์) ได้บริบูรณ์ด้วย

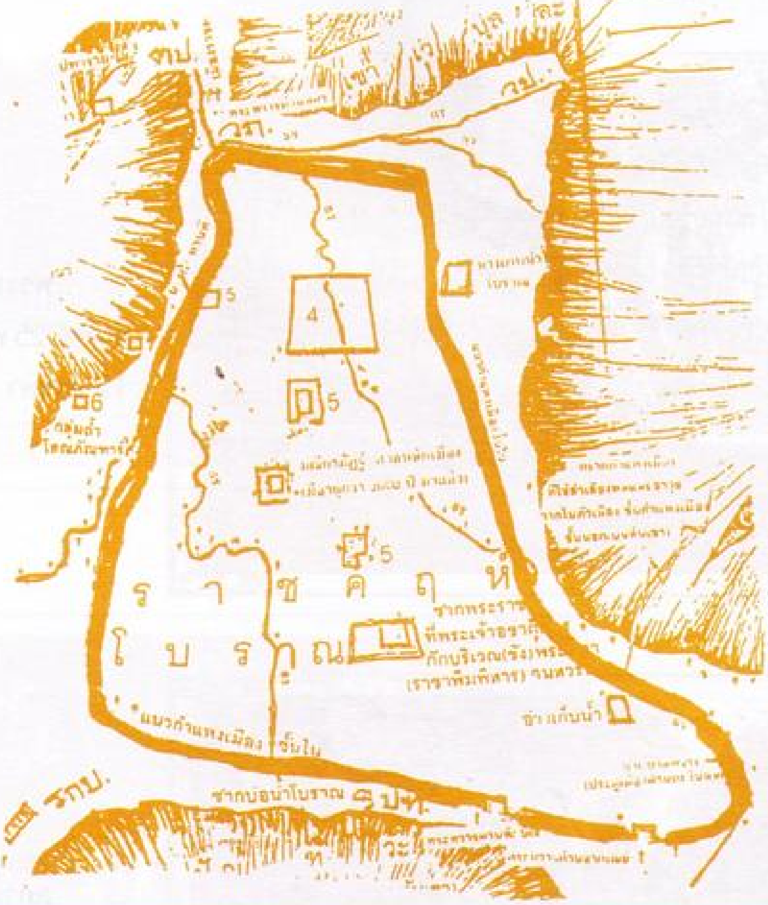
วภ.
วป.
4
5
5
5
6
กลุ่มถ้ำโสณภัณฑาร์
ราชคฤห์
โบราณ
ซากพระราช
ที่พระเจ้าอชาตศัตรู
กักบริเวณ(ขัง)พระ
(ราชาพิมพิสาร) จนสวรร
อ่างเก็บน้ำ
แนวกำแพงเมืองชั้นใน
ซากบ่อน้ำโบราณ
รถป.

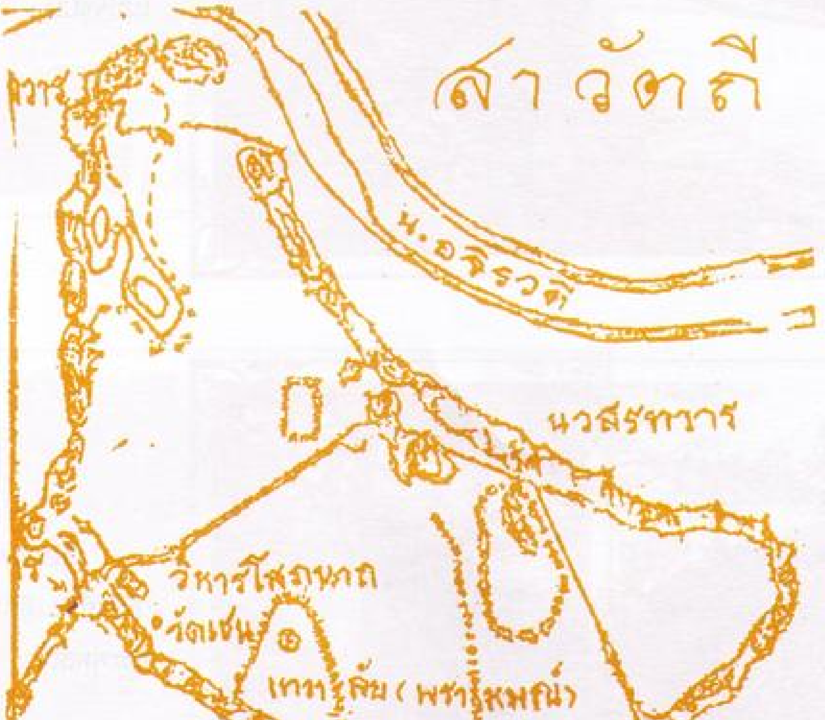
สาวัตถี
น.อจิรวดี
นวสรทวาร
วิหารโสภนาถ
วัดเชน
เทวาลัย (พราหมณ์)
ขัณฑไพรี

สาวัตถี

พระพุทธเจ้าอยู่จำพรรษาที่สาวัตถี 25 พรรษา และอยู่ที่วัดเชตวัน 19 พรรษา

สภาพทั่วๆ ไปของวัดเชตวันในปัจจุบัน

วัดเชตวัน สุทัตถคฤหบดี (อนาถบิณฑิกเศรษฐี) ผู้สร้างถวายพระพุทธเจ้า

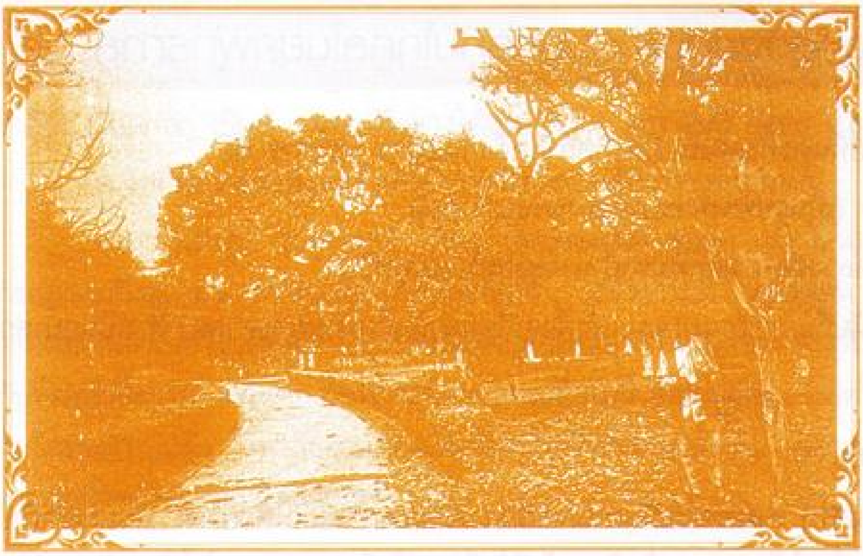

อานนทโพธิ์และกลุ่มโพธิ์บริวาร ในวัดเชตวัน สืบเนื่องจากชาวสาวัตถีรำลึกถึงพระศาสดา ขณะที่พระองค์ไม่อยู่ พระโมคคัลลานะจึงนำหน่อจากที่ตรัสรู้มาให้พระอานนท์ปลูกตรงกลางวัดเชตวัน

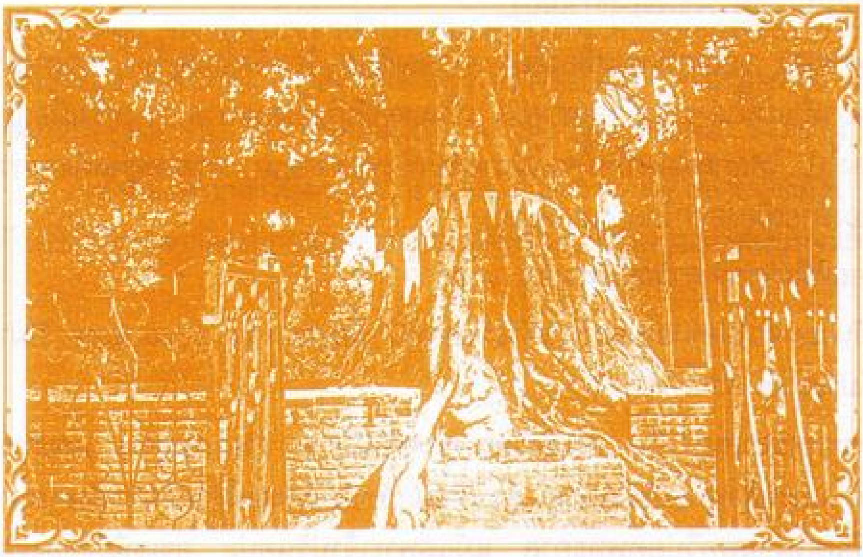

อานนทโพธิ์ วัดเชตวัน ปัจจุบัน มีบริวารขึ้นอยู่รายรอบอยู่หลายสิบต้น

ซากมูลคันธกุฎี (กุฎีพระพุทธเจ้าภายในวัดเชตวัน)

ข้อเปรียบเทียบเมืองหลวงของแคว้นมคธกับโกศลในยุคพุทธกาล

เป็นความบังเอิญที่น่าอัศจรรย์ที่นครทั้งสองนี้ มีสิ่งที่คล้ายคลึงกันอยู่ 3 ประการ คือ

1. ขนาดและรูปร่างของเมือง (เป็นรูปทรงพระบาทของพระนารายณ์)
2. ทั้งสองเมืองต่างเป็นนครหลวงของประเทศมหาอำนาจสูงสุดในชมพูทวีป
3. พระราชาทั้งสองเมืองเคยนับถือลัทธิอื่นมาก่อน แล้วจึงเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนา ต่างเป็นอุบาสกผู้เคร่งครัดในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง

ความแตกต่างของราชธานีทั้งสอง

ราชคฤห์ ถูกล้อมด้วยภูเขา (เสลา) สามารถใช้เป็นกำแพงเมืองและหอรบชั้นนอกได้อย่างดี ลักษณะคล้ายกำแพงเมืองจีน หินที่นำไปใช้ก่อสร้างก็หาได้ง่ายพอๆ กับดิน ถ้ามีข้าศึกจะเข้าตีรุกราน จะเข้าได้ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้เพียงทางเดียว (ด้านลัฏฐิวัน) จึงง่ายต่อการป้องกันรักษาพระนคร ในเมืองมีแม่น้ำและลำธารน้อยใหญ่จากภูเขาไหลผ่าน ทำให้สะดวกในการดำรงชีพของชาวเมือง

จุดด้อยของราชคฤห์ คือ ฤดูหนาว อุณหภูมิลดเหลือเพียง 5 เซลเซียส ร้อนจัดในฤดูร้อน อุณหภูมิเพิ่มขึ้นถึง 40-45 เซลเซียส ฤดูร้อนบางปีแม่น้ำลำธารแห้งจนขาดน้ำ เป็นเหตุให้เกิดโรคระบาด บางครั้งเมื่อถูกข้าศึกลอบขึ้นไปบนสันเขายิงธนูเพลิงลงไป ไฟลุกลามเผาไหม้จนไม่อาจดับได้เพราะขาดน้ำ ด้วยเหตุผลดังกล่าวในรัชสมัยของพระเจ้าอชาตศัตรู จึงต้องย้ายเมืองออกไปอยู่นอกหุบเขา

เกี่ยวกับประชากรในกรุงราชคฤห์มีมากกว่าสาวัตถีประมาณ 3 ต่อ 2

ด้านประวัติศาสตร์ ชาวอารยันแยกตัวไปจากอโยธยาไปสร้างราชคฤห์ เมื่อประมาณ 3,500-4,000 ปีมาแล้ว (ยุคพระเวท) เก่าแก่กว่าสาวัตถีประมาณ 500-1,000 ปี

ราชคฤห์มีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนา คือ เป็นที่เกิดจาตุรงคสันนิบาต (วันมาฆบูชา) และการอุบัติขึ้นของพระอัครสาวกที่วัดเวฬุวัน และหลังพุทธปรินิพพาน 3 เดือน คณะอริยสงฆ์ร่วมกันทำสังคายนาพระธรรมวินัย ราชคฤห์มีแพทย์ที่ดีที่สุดในชมพูทวีปยุคพุทธกาล แม้แต่พระเจ้าปรันตปะ อุชเชนียังต้องขอแพทย์ไปรักษาพระองค์ แพทย์ของราชคฤห์ดังกล่าวคือ ชีวกโกมารภัจจ์ ผู้จบวิชาแพทย์จากตักกสิลา หมอชีวกฯ ยังเป็นแพทย์ประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้าอีกด้วย

สาวัตถี ลักษณะภูมิศาสตร์ ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบลุ่มในรัศมี 50 กม. จะไม่มีภูเขาเลย ซากกำแพงหรือสิ่งก่อสร้างมีหินปนอยู่บ้าง เป็นหินที่ขุดขึ้นจากท้องน้ำอจิรวดี

สาวัตถีไม่มีธรรมชาติเป็นแนวป้องกันพระนครเลย ดังนั้นจึงต้องสร้างกำแพงเมืองหนาแน่นกว่าราชคฤห์ (สังเกตจากซากที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน)

ชาวสาวัตถีทุกชนชั้นนับถือศาสนาพราหมณ์และเชน ก่อนพระพุทธศาสนาจะเข้าไป เชนมีมหาวิหาร (โบสถ์ใหญ่) อยู่ภายในกำแพงชั้นใน เราได้รู้จักชื่อของพระทวารเมืองสาวัตถีก็เพราะตำราของเชนได้เขียนบอกไว้

ด้านเศรษฐกิจ ในปฐมโพธิกาลเศรษฐกิจของสาวัตถีด้อยกว่าราชคฤห์มาก ดังเห็นได้จากการที่พระราชาแห่งเมืองสาวัตถีทรงขอเศรษฐีจากมคธไปลงทุนที่สาวัตถี เป็นต้น (ดูธรรมบท ภาค 3 เรื่องนางวิสาขา)

ชมพูทวีปยุคพุทธกาล มีแคว้นมคธกับโกศลเป็นรัฐมหาอำนาจต่างไม่รุกรานกัน และแบ่งขั้วอำนาจการปกครองออกเป็นประเทศ (รัฐ) เล็กๆ เช่น โกศลมีรัฐทางเหนือเป็นบริวารหรืออยู่ในอารักขา เช่น มัลละ สักกะ โกลิยะ ปัญจาละ เป็นต้น มคธมีรัฐทางใต้เป็นบริวาร เช่น วัชชี อังคะ เป็นต้น

สาวัตถีมีธรรมชาติและดินฟ้าอากาศที่ดีที่สุด ดีกว่าราชคฤห์มาก

อุณหภูมิต่ำสุด (ฤดูหนาว) เพียง 10 เซลเซียส สูงสุด (ฤดูร้อน) เพียง 38 เซลเซียส ระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงตุลาคม สาวัตถีมีอากาศและทัศนียภาพที่งดงามยิ่ง อย่างเช่น ถ้าอยู่ ณ จุดที่ตั้งวัดเชตุวัน ทอดสายตาผ่านลำน้ำอจิรวดีข้ามท้องทุ่งไปจรดขอบฟ้าด้านอุดรทิศในตอนกลางวัน จะเห็นยอดเขาหิมาลัยขาวโพลนตัดกับท้องฟ้าสีคราม ครั้นตกเย็นหิมาลัยจะค่อยเปลี่ยนเป็นสีชมพูแดงและสีคริ่ง ก่อนความมืดจะกลายมาถึงครั้นตะวันลับฟ้าไปแล้ว หิมาลัยยามต้องแสงจันทร์ดูเป็นสีเทาแกมขาว ดูเย็นตายิ่ง (บันทึกบางตอนเมื่อครั้งไปพักแรมอยู่ที่วัดลังกา หน้าวัดเชตวันปี 2516)

เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

ชาวสาวัตถีรับเอาพระพุทธศาสนาหลังชาวราชคฤห์ 4-5 ปี พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่สาวัตถีนานถึง 25 พรรษา ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ราชคฤห์เพียง 4 พรรษา พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมวินัยหรือพระธรรมเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ที่สาวัตถีมากกว่าเมืองใดๆ ในชมพูทวีป ที่สาวัตถีมีวัดสำคัญเพียง 2 แห่งคือเชตวันกับบุพพาราม แต่ที่ราชคฤห์มีถึง 18 แห่ง (ดูปฐมสังคีติ) มีเวฬุวัน เป็นต้น

ทั้งสองพระนครนี้ต่างมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ขอให้ท่านผู้ใคร่ในธรรมโปรดศึกษาค้นคว้าได้จากพระไตรปิฎกและตำราพระพุทธศาสนาซึ่งมีอยู่อย่างสมบูรณ์แล้ว

บทที่ 7

เส้นทางในมหาปรินิพพานสูตร

- เวสาลี หรือไพสาลี
- วัชชี เวสาลีกับพระพุทธเจ้า
- ศาสนาเชน (ชินะ หรือไชนะ)
- กุสินารา

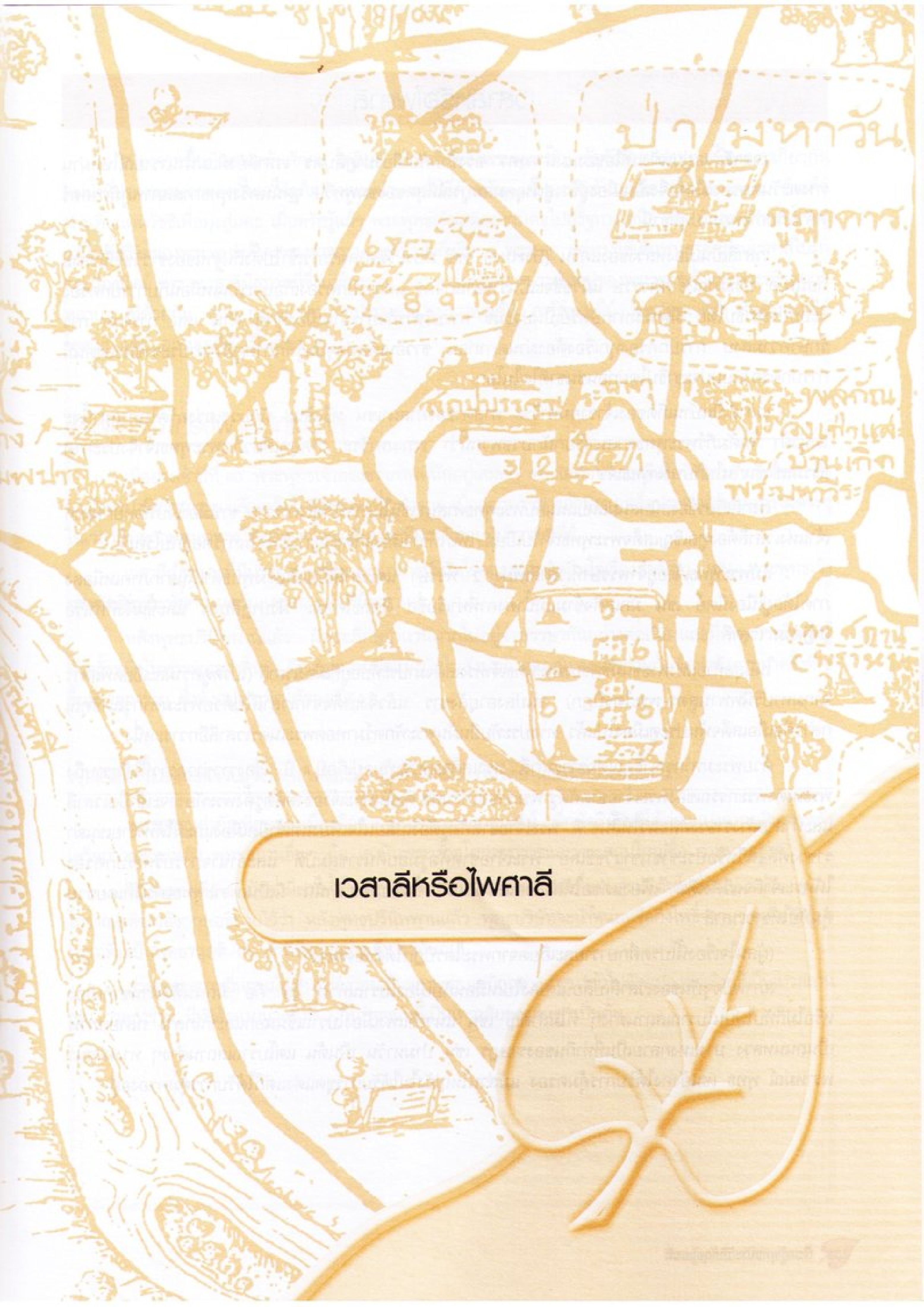
ป่ามหาวัน
กูฏาคาร

เวสาลีหรือไพศาลี

เวสาลีหรือไพศาลี

เวสาลีตั้งอยู่บนฝั่งเหนือของแม่น้ำคงคา ตรงข้ามกับเมืองปาฏลีบุตร เวสาลียังมีแม่น้ำนารายณีไหลผ่านทางตะวันตกของเมือง จึงเป็นเมืองอู่ข้าวอู่น้ำอุดมสมบูรณ์ที่สุดของชมพูทวีป จุดนั้นครั้งพุทธกาลสภาพภูมิศาสตร์คล้ายกับอ่างทอง ปทุมธานี

เวสาลีเป็นเมืองหลวงของแคว้น (ประเทศ) วัชชี มีประวัติศาสตร์การเข้าไปตั้งถิ่นฐานของชาววัชชีที่เวสาลีก่อนพ.ศ. ประมาณ 5 ศตวรรษ แม้วัชชีจะเป็นราชอาณาจักร แต่การปกครองเกือบจะเป็นเหมือนกับการปกครองระบบประชาธิปไตย มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข การบริหารกิจการบ้านเมืองทุกๆ ด้าน เช่น การศาล การรักษาความสงบ การปกครองทุกเรื่องต้องผ่านสภาก่อน ชาวอินเดียปัจจุบันรู้สึกภาคภูมิใจว่าประชาชนของตนมีการปกครองแบบประชาธิปไตยก่อนชนชาติใดในโลก

เวสาลีเป็นบ้านเกิดของเจ้าชายมหาวีระ ศาสดาของศาสนาเชน หรือชินะ นักบวชเคร่งครัดในศาสนานี้จะไม่นุ่งผ้า ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเรียกนักบวชพวกนี้ว่า พระมหาวีระ เกิดยุคเดียวกับพระพุทธเจ้าจึงประกาศธรรมแข่งขันกันไปกับพระพุทธเจ้า

เวสาลีเกี่ยวข้องสนิทสนมแนบแน่นกับพระพุทธศาสนา เช่นในคราวเกิดโรคระบาด ชาวเมืองเจ็บไข้ตายกันมาก เจ้าแห่งเวสาลีต้องทูลเชิญเสด็จพระพุทธเจ้าไปเยี่ยม เพื่อให้ชาวเมืองเกิดขวัญกำลังใจในการต่อสู้กับโรคภัย

แม้พระพุทธเจ้าอยู่จำพรรษาที่เวสาลีเพียง 2 พรรษา แต่เวสาลีเป็นเส้นทางพุทธดำเนินจากภาคเหนือลงภาคใต้อยู่เนืองนิตย์ เช่น มักเสด็จข้ามแม่น้ำคงคาที่ท่าเรือชื่อ ติตถะโคตมะ ฝั่งปาฏลีบุตร และขึ้นฝั่งที่ท่าเรือโกฏิคาม เวสาลี

ในปีสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้าทรงเสด็จมาประทับอยู่ที่เมืองเวสาลี (โปรดดูความละเอียดพิสดารจากมหาปรินิพพานสูตร-พระไตรปิฎก) จนปลงอายุสังขาร แล้วจึงเสด็จจากเวสาลีไปด้วยพระมหากรุณาธิคุณ กล่าวคือเมื่อเสด็จพ้นประตูเมืองไปแล้ว ทรงประทับยืนผันพระพักตร์มาทอดพระเนตรเวสาลีอีกวาระหนึ่ง

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่อชาวเวสาลี ทรงเสด็จมาประทับอยู่เกือบ 1 ปี เรื่องราวข่าวคราวนี้ได้ทราบถึงพระเนตรพระกรรณของพระเจ้าอชาตศัตรู พระราชาแห่งมคธ ดังนั้นพระเจ้าอชาตศัตรูตั้งพระทัยว่าจะเข้ายึดเวสาลีและทำลายล้างราชวงศ์ลิจฉวีให้สิ้นชาติ พระเจ้าอชาตศัตรูต้องเปลี่ยนใจเพียงแต่เข้ายึดเมืองและมิได้ทำร้ายเช่นฆ่าราชวงศ์ลิจฉวีหรือประชาชนชาววัชชีเลย พระเจ้าอชาตศัตรูมอบคืนราชสมบัติ และอำนาจการบริหารปกครองให้พระเจ้าลิจฉวีดังเดิม เพียงแต่ขอให้ส่งส่วยและเป็นเมืองขึ้นต่อมคธเท่านั้น นี่เป็นเพราะพุทธบารมีที่เคยช่วยคุ้มภัยให้ชาวเวสาลี

(ผู้สนใจเรื่องนี้โปรดศึกษารายละเอียดจากพระไตรปิฎกได้ด้วยตนเอง)

สภาพปัจจุบันของเวสาลีเปลี่ยนแปลงไปเหมือนกับเมืองโบราณทั่วๆ ไป คือ มีถนนตัดผ่านซากเมือง หรือไม่ก็ทับไปบนโบราณสถานต่างๆ ที่ไม่สำคัญ เช่น แนวกำแพงเมืองโบราณชั้นนอกและชั้นกลาง กลายสภาพเป็นถนนหลวง บางแห่งกลายเป็นที่ทำกินของราษฎร เช่น ป่ามหาวัน เป็นต้น แต่โบราณสถานต่างๆ ทางศาสนาพราหมณ์ พุทธ เชนยังคงได้รับการคุ้มครอง แม้ส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับการขุดแต่งแต่ก็ได้รับการคุ้มครองอยู่

วัชชี เวสาลีกับพระพุทธเจ้า

เนื่องจากพื้นที่ของแคว้นสักกะ โกลิยะ (บ้านเกิดของพระพุทธเจ้า) กับวัชชีบางส่วนต่อเนื่องคาบเกี่ยวกัน แม่น้ำที่ทำการเกษตรของทั้งสองรัฐก็มาจากแม่น้ำนารายณีด้วยกัน เจ้าชายสิทธัตถะเมื่อเสด็จออกผนวช ก็เสด็จผ่านดินแดนวัชชีเพื่อมุ่งสู่มคธ เมื่อตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จจากมคธไปสู่รัฐทางเหนือ เช่น มัลละ สักกะ โกศล แม้ในชั่วชีวิตของพระพุทธเจ้าจะทรงจำพรรษาอยู่ที่เวสาลีเพียง 2 พรรษา แต่ทรงใช้เส้นทางเสด็จผ่านเวสาลีไปมาอยู่เนืองนิตย์ เพราะเวสาลีมีสถานที่ซึ่งน่ารื่นรมย์ วิเวก เหมาะแก่การประทับอยู่ของพระพุทธเจ้าและพระอริยสาวกหลายๆ ที่ด้วยกัน เช่น กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน ปาวาลเจดีย์ สารันทเจดีย์ พหุปุตตเจดีย์ สัตตัมพเจดีย์ โคตมกเจดีย์ อุเทนเจดีย์ เป็นต้น

พระพุทธเจ้าทรงฝากไข้ที่เวสาลี

เมื่อย่างเข้าปีที่ 80 พระพุทธเจ้าทรงชราภาพหนักอยู่เสมอๆ ทรงเสด็จไปเวสาลีเพื่อรับพระอารามใหม่ ซึ่งนางอัมพปานีสร้างถวาย แล้วเสด็จไปจำพรรษาที่เวฬุวคาม เมื่อออกพรรษาแล้วยังคงเสด็จประทับอยู่ตามอารามต่างๆ ในเวสาลี เพราะคงอาพาธไม่กล้าลุกขึ้นทุกวันขณะที่ประทับอยู่ที่ปาวาลเจดีย์

เวสาลีเป็นนครที่มีบรรยากาศที่เหมาะแก่การบำบัดโรคและการตัดสินใจเรื่องสำคัญๆ เช่น พระพุทธเจ้าทรงตัดสินพระทัยกำหนดวันและสถานที่ปรินิพพาน

หลังพุทธปรินิพพานแล้ว มีพระภิกษุจำนวนมากไปอยู่จำพรรษากันอย่างต่อเนื่องและมีเหตุการณ์สำคัญยิ่งครั้งหนึ่งในพระพุทธศาสนา คือเกิดความขัดแย้งกันในสังฆมณฑลคณะสงฆ์จึงร่วมกันจัดทำสังคายนาครั้งที่ 2 ขึ้นที่วาลุการาม ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเมือง

พุทธสถานและสถานที่สำคัญในเวสาลีปัจจุบัน (โปรดอ่านแผนที่ประกอบ)

พุทธสถานสำคัญที่สุดของเมืองคือซากฐานพระบรมธาตุเจดีย์ ที่กษัตริย์วัชชีได้ส่วนแบ่งจากกุสินาราหลังเสร็จถวายพระเพลิง พุทธสถานอื่นๆ คือ เสาหินพระเจ้าอโศกมหาราชและพระสถูปใหญ่ชื่อ อานนทสถูป

วัดอัมพปาลีวัน ยังคงมีสระน้ำโบราณขนาดประมาณ 4 ไร่ และที่ขอบสระมีต้นโพธิ์ใหญ่ 2 ต้น (นักโบราณคดีชาวอังกฤษอธิบายไว้ว่า หลังพุทธปรินิพพานแล้ว พุทธบริษัทจะนำหน่อหรือกิ่งโพธิ์จากสถานที่ตรัสรู้มาปลูกเพื่อเป็นพุทธานุสติ ณ ทุกที่ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่)

ส่วนพุทธสถานอื่นๆ แม้ยังคงมีร่องรอยเป็นของพุทธ แต่ก็ถูกต่างศาสนาเข้าไปดัดแปลงต่อเติมให้เป็นเทวสถาน เช่น วาลุการาม ที่ทำสังคายนาครั้งที่ 2 ในปัจจุบันนี้เป็นเทวาลัยของฮินดู เป็นต้น

เวสาลี (ไพศาลี)
แสดงสภาพปัจจุบัน

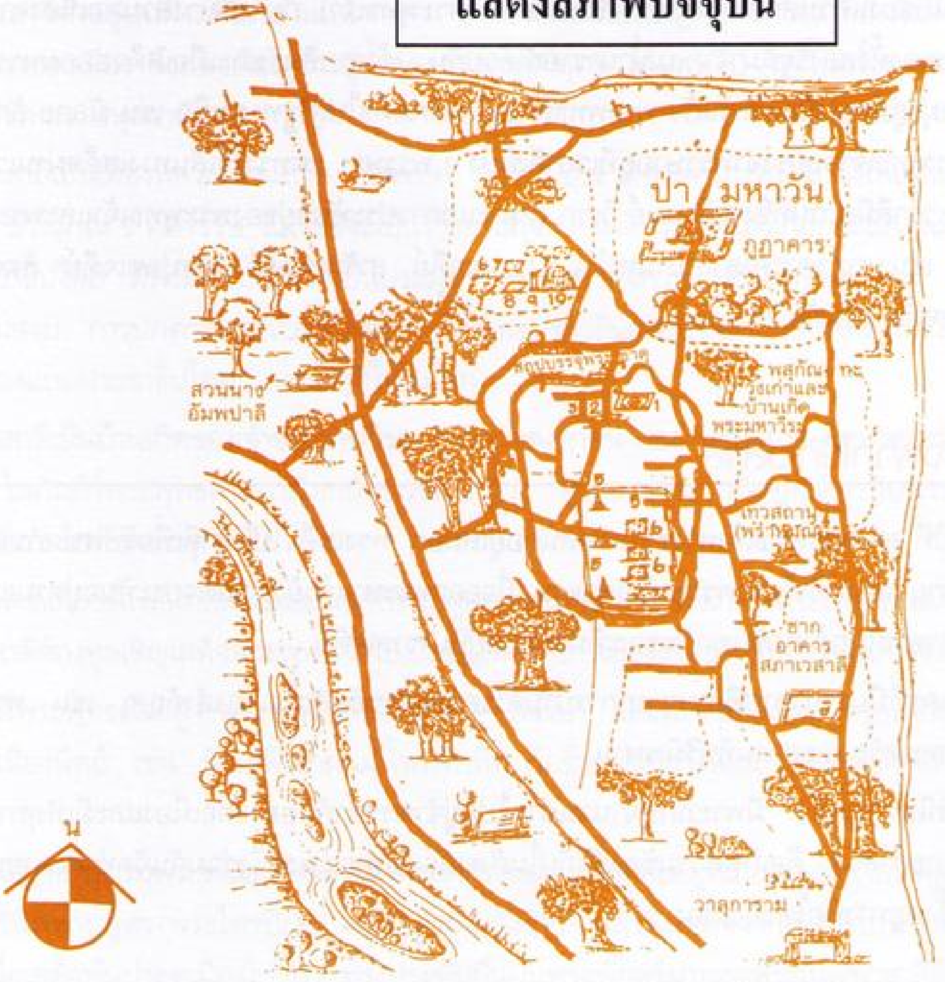

สภาพปัจจุบันของเวสาลีเปลี่ยนแปลงไปเหมือนกับเมืองโบราณทั่วๆ ไป คือ มีถนนตัดผ่านซากเมืองหรือไม่ก็ทับไปบนโบราณสถานต่างๆ ที่ไม่สำคัญ เช่น แนวกำแพงเมืองโบราณชั้นนอกและชั้นกลางกลายสภาพเป็นถนนหลวง บางแห่งกลายเป็นที่ทำกินของราษฎร เช่น ป่ามหาวัน เป็นต้น แต่โบราณสถานต่างๆ ทางศาสนาพราหมณ์ พุทธ เชนยังคงได้รับการคุ้มครอง แม้ส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับการขุดแต่ง แต่ก็ได้รับการคุ้มครอง

เครื่องหมาย

ถนนหลวงที่รองพื้นด้วยอิฐ แล้วลาดยางแอสฟัลต์ทับหน้าบางๆ ผิวจราจรกว้างเพียง 4-5 เมตร

1. ซากฐานบรรจุพระสารีริกธาตุที่กษัตริย์เวสาลีได้รับส่วนแบ่ง 1 ใน 8 ส่วนจากกุสินารา หลังการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ประมาณ 7 วัน
2. สระน้ำศักดิ์สิทธิ์สูงสุดของรัฐวัชชี สงวนไว้ใช้ในพิธีสำคัญๆ ของชนวรรณะกษัตริย์เวสาลีเท่านั้น (สระอภิเษกปุษการิณี) สระนี้พันธุลมหาเสนาบดีแห่งสาวัตถีลำพังผู้เดียวใช้กำลังบุกฝ่าด่านทหารและกำแพงนำภริยาที่แพ้ท้อง (อยากดื่ม-อาบน้ำสระนี้) เข้าไปอาบ ดื่มจนสมใจ
3. วัดและเรือนรับรองของญี่ปุ่น
4. พิพิธภัณฑ์ที่เก็บรวบรวมโบราณวัตถุต่างๆ ที่พบขณะขุดแต่งโบราณสถานต่างๆ ในเขตเวสาลี เช่น เหรียญ (รูปิยะ) ที่ใช้ในสมัยพุทธกาล เป็นต้น
5. แนวกำแพงพระราชฐานชั้นในสุด ซึ่งอยู่ภายในกำแพงเมืองชั้นใน
6. ซาก (เนินดิน) วังของเจ้าลิจฉวีภายในเขตพระราชฐานชั้นใน
7. กลุ่มซากอารามโบราณที่จมอยู่ใต้ดินประมาณ 2 เมตร หลังพุทธปรินิพพานไม่นาน พระอานนท์พร้อมด้วยพระสงฆ์ได้มาอยู่ที่นี้ ราชาคหบดีจึงสร้างกุฏี วิหาร ถวายแก่พระอานนท์และพระสงฆ์ โดยสร้างขึ้นรายรอบจุดที่พระพุทธเจ้าจำพรรษาสุดท้าย (เสาหินอโศก [๙]) และ (อานนทเจดีย์ [10])
8. สระน้ำโบราณ
9. เสาหินอโศก อนุสรณ์สถานจำพรรษาสุดท้ายของพระพุทธเจ้า
10. เจดีย์ พระอานนท์สร้างครอบ (คร่อม) จุดที่พระพุทธเจ้า ทรงกำหนดวันปรินิพพาน

เวสาลี แสดงที่ตั้งโบราณ ภายในกำแพงเมืองชั้นใน

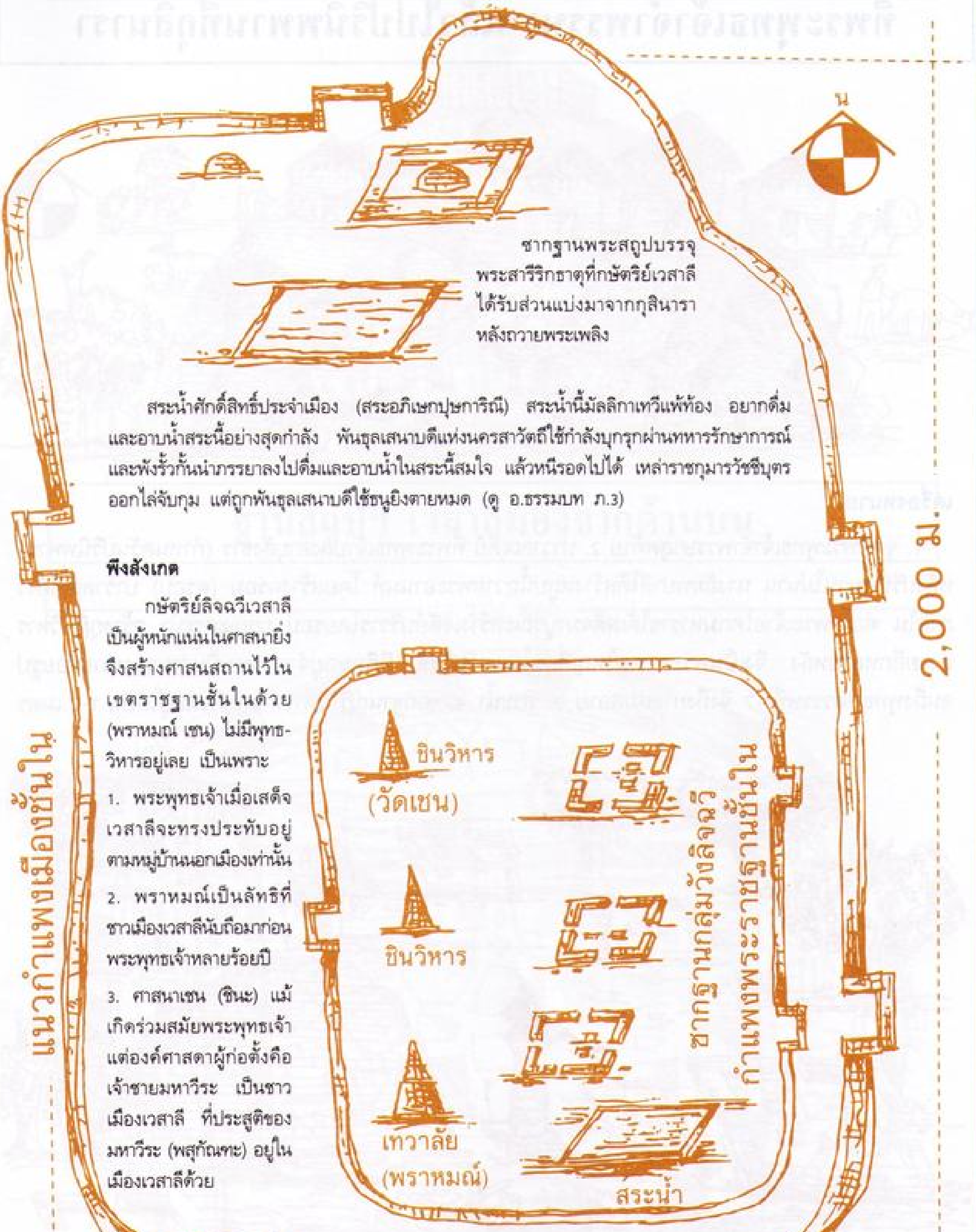
น
ชินวิหาร
(วัดเชน)
ชินวิหาร
เทวาลัย
(พราหมณ์)
สระน้ำ
ซากฐานกลุ่มวังลิจฉวี
กำแพงพระราชฐานชั้นใน
แนวกำแพงเมืองชั้นใน
2,000 ม.
1,200 ม.

ซากฐานพระสถูปบรรจุ
พระสารีริกธาตุที่กษัตริย์เวสาลี
ได้รับส่วนแบ่งมาจากกุสินารา
หลังถวายพระเพลิง

สระน้ำศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง (สระอภิเษกปุษกาธิณี) สระน้ำนี้มัลลิกาเทวีแพ้ท้อง อยากดื่มและอาบน้ำสระนี้อย่างสุดกำลัง พันธุลเสนาบดีแห่งนครสาวัตถีใช้กำลังบุกรุกผ่านทหารรักษาการณ์และพังรั้วกั้นนำภรรยาลงไปดื่มและอาบน้ำในสระนี้สมใจ แล้วหนีรอดไปได้ เหล่าราชกุมารวัชชีบุตรออกไล่จับกุม แต่ถูกพันธุลเสนาบดีใช้ธนูยิงตายหมด (ดู อ.ธรรมบท ภ.3)

พึงสังเกต

กษัตริย์ลิจฉวีเวสาลีเป็นผู้หนักแน่นในศาสนายิ่ง จึงสร้างศาสนสถานไว้ในเขตราชฐานชั้นในด้วย (พราหมณ์ เชน) ไม่มีพุทธวิหารอยู่เลย เป็นเพราะ

1. พระพุทธเจ้าเมื่อเสด็จเวสาลีจะทรงประทับอยู่ตามหมู่บ้านนอกเมืองเท่านั้น
2. พราหมณ์เป็นลัทธิที่ชาวเมืองเวสาลีนับถือมาก่อนพระพุทธเจ้าหลายร้อยปี
3. ศาสนาเชน (ชินะ) แม้เกิดร่วมสมัยพระพุทธเจ้า แต่องค์ศาสดาผู้ก่อตั้งคือเจ้าชายมหาวีระ เป็นชาวเมืองเวสาลี ที่ประสูติของมหาวีระ (พสุกัณฑะ) อยู่ในเมืองเวสาลีด้วย

เวสาลี แสดงที่ตั้งพุทธสถานในเวฬุวคาม หมู่บ้านสุดท้าย ที่พระพุทธเจ้าจำพรรษา แล้วไปปรินิพพานที่กุสินารา

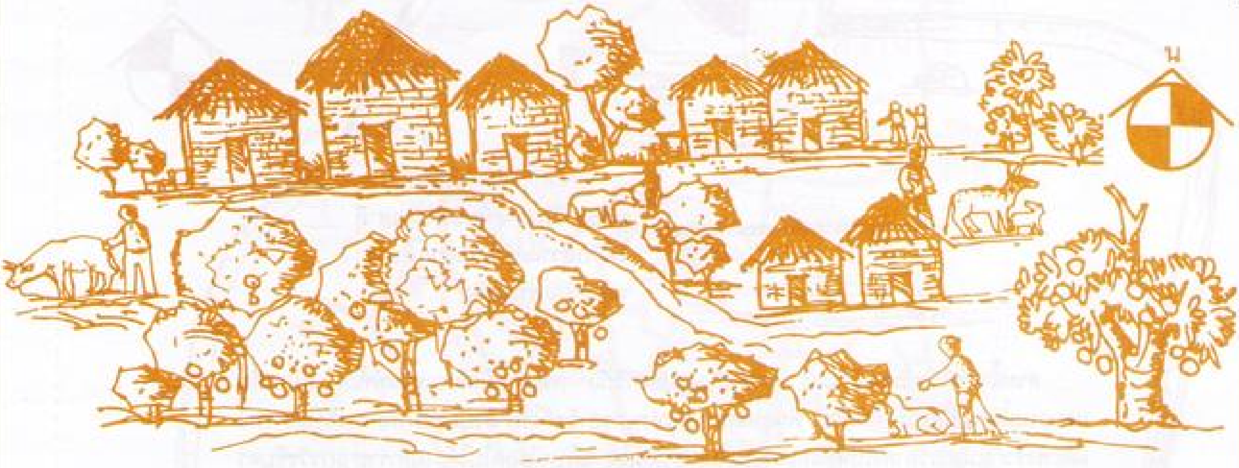

เครื่องหมาย

1. จุดที่พระพุทธเจ้าจำพรรษาสุดท้าย 2. ปาวาลเจดีย์ ที่พระพุทธเจ้าปลงอายุสังขาร (กำหนดวันปรินิพพาน) หลังปรินิพพานไม่นาน นางอัมพปาลีได้สร้างสถูปนี้ถวายพระอานนท์ โดยสร้างคร่อม (ครอบ) ปาวาลเจดีย์ไว้ภายใน ต่อมาพระเจ้าอโศกมหาราชได้เสด็จมาบูรณะสร้างเจดีย์บริวารโดยรอบ บูรณะสระน้ำ สร้างกุฏี วิหาร ถวายอีกหลายหลัง จึงเป็นพระอารามใหญ่ที่สุดในแคว้นวัชชี มีภิกษุอยู่จำพรรษาเป็นจำนวนหลายร้อยรูป จนถึงพุทธศตวรรษที่ 17 จึงถึงกาลล่มสลาย 3. สระน้ำ 4. ซากฐานกุฏี วิหารต่างๆ ที่จมอยู่ใต้ดิน 1-2 เมตร

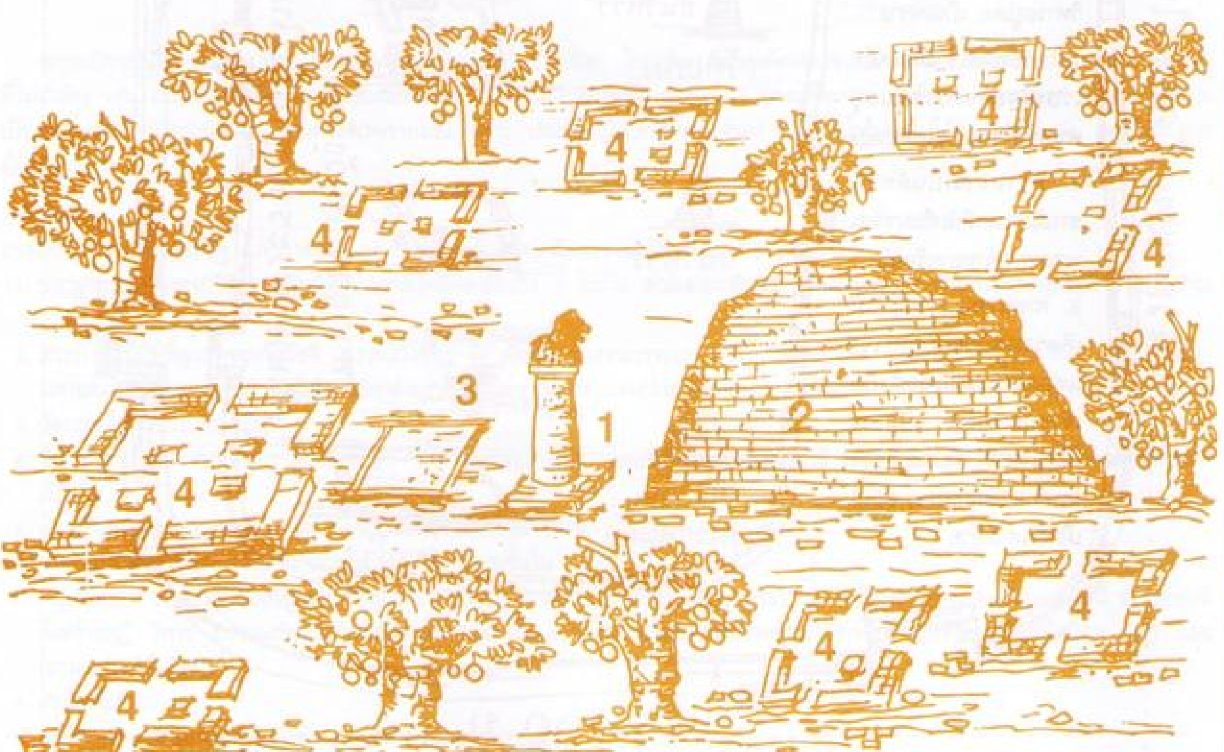

พระสถูปเจดีย์ บรรจุพระสารีริกธาตุของชาวเวสาลี

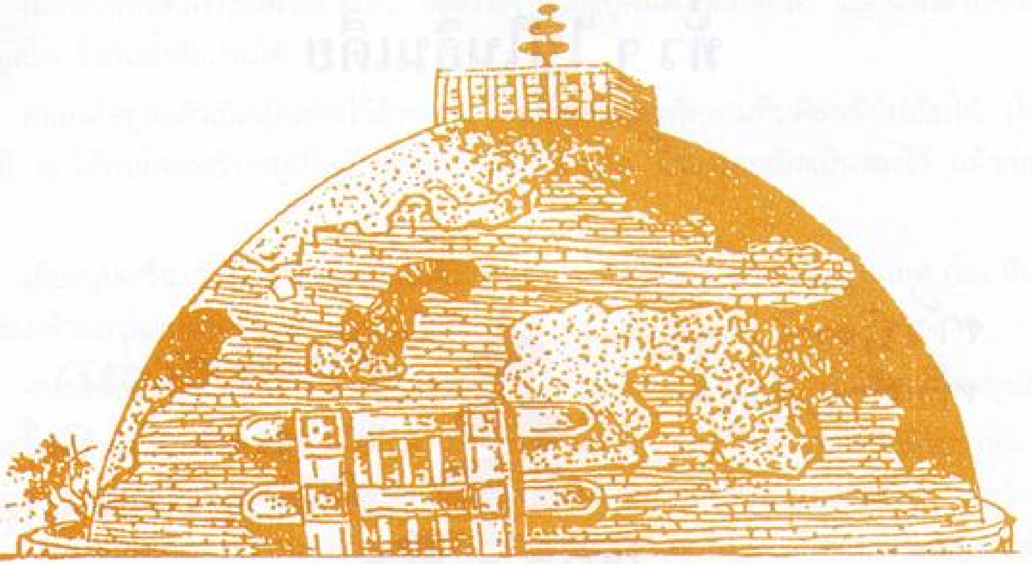

ฐานสถูปฯ เวสาลีมองจากด้านบน

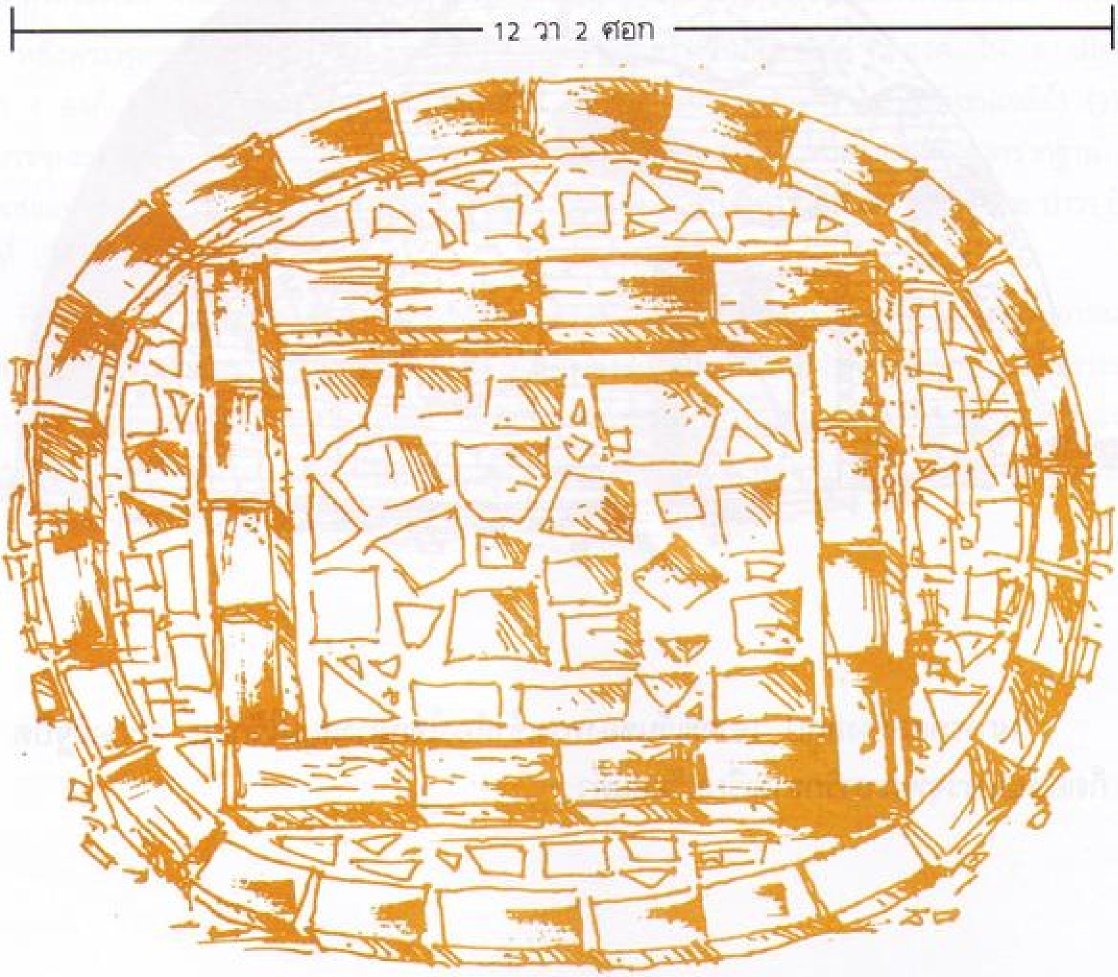

ลักษณะพระสถูป (เจดีย์) โบราณ (ยุคพุทธกาล) ทั่ว ๆ ไปในอินเดีย

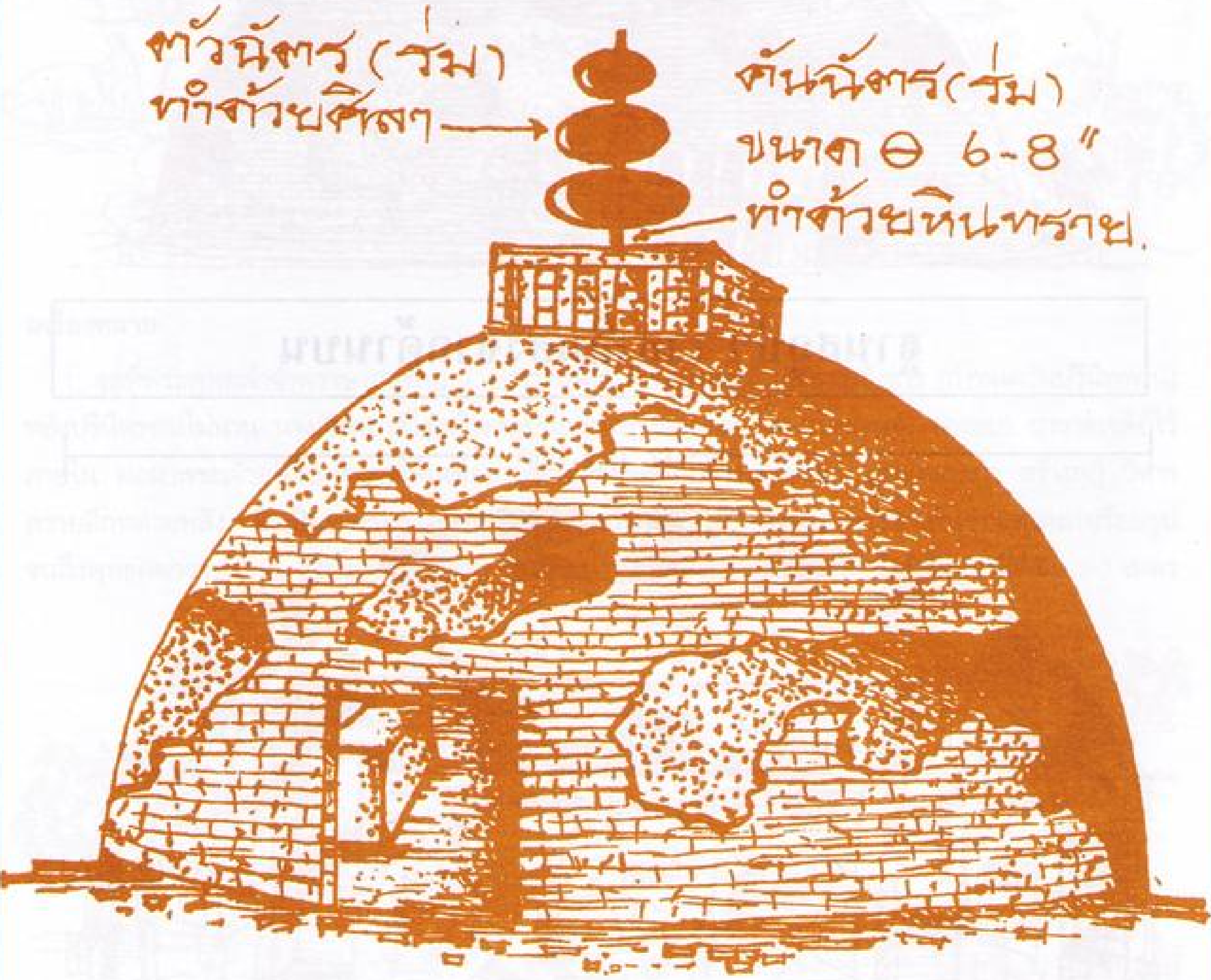
ตัวฉัตร (ร่ม)
ทำด้วยศิลาฯ
คันฉัตร(ร่ม)
ขนาด ⊖ 6-8"
ทำด้วยหินทราย.

ในการก่อสร้างสถูป เขาจะเว้นช่องทางเข้าห้องใจกลางสถูปไว้ก่อน จะก่ออิฐปิดก็ต่อเมื่อบรรจุพระสาริกธาตุเรียบร้อยแล้ว

ขั้นตอนการก่อสร้างสถูปเพื่อบรรจุพระสารีริกธาตุของชาวเวสาลี

1. เตรียมหีบศิลา พร้อมโกศ (โถ) ศิลา

2. เมื่อได้สถานที่สร้างเหมาะสมแล้ว จะสร้างฐานและปูพื้นด้วยแผ่นศิลา แล้วฉาบด้วยดินเหนียวผสมยางไม้และมูลโค ซึ่งกันน้ำซึมผ่านได้

3. ก่อองค์สถูปแล้วเปิดเป็นช่องไว้ด้านหนึ่ง พอที่คนจะยกหรือหามหีบศิลาเข้าไปเก็บได้ (ในการขุดค้นสถูปที่เวสาลี เขาได้พบโครงสร้างสถูปในลักษณะอย่างนี้ กล่าวคือ มีร่องรอยเปิดเป็นช่องไว้ แล้วก่ออิฐเพิ่มเติมภายหลัง)

4. เมื่อสถูปเสร็จแล้วจึงนำหีบศิลาเข้าไปตั้งไว้ และนำพระสารีริกธาตุที่บรรจุอยู่ในโกศ (โถ) หินบรรจุลงในหีบศิลา พร้อมด้วยเครื่องหมายทองคำบรรจุในหีบศิลาด้วย

5. จากนั้นได้ก่ออิฐปิดตายให้กลมกลืนกับองค์สถูป คนภายนอกดูไม่ออกว่าทางเข้าภายในสถูปอยู่ ณ จุดใด

พระบรมสารีริกธาตุที่แบ่งเป็น 8 หัวเมือง หลังเสร็จการถวายพระเพลิงที่กุสินารานั้น ประมาณ พ.ศ. 240-270 พระเจ้าอโศกมหาราชได้อัญเชิญไปเก็บรวบรวมไว้ที่ปาฏลีบุตรเพียงแห่งเดียว ยกเว้นที่กบิลพัสดุ์ (ปิปาระหะวะ) เพียงแห่งเดียว อโศกมหาราชถวายความเคารพพระศาสดายิ่ง จึงไม่ได้แตะต้องสถูปที่กบิลพัสดุ์เลย ทั้งที่ไปถึงแล้ว

ต่อมาพระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระธรรมทูตออกเผยแผ่ธรรมยังนานาประเทศ พร้อมกับมอบพระบรมสารีริกธาตุให้ไปด้วย จึงเป็นเหตุให้พระสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าแพร่หลายไปเกือบทั่วทวีปเอเชียจนถึงปัจจุบัน

หลังพระพุทธปรินิพพาน 1-3 ปี พระสถูปลักษณะนี้ถูกสร้างขึ้นอย่างน้อย 12 องค์ ใน 8 เมือง คือที่กุสินารา 4 องค์ คือ (1) จุดที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน (2) จุดที่ถวายพระเพลิง (มกุฏพันธนเจดีย์) (3) ตุมพสถูปที่บรรจุทะนานซึ่งใช้ตวงพระธาตุ (4) สถูปที่บรรจุพระสารีริกธาตุ (ทั้งสี่แห่งยังคงเหลือซากรากฐาน แต่จุดที่ปรินิพพานและถวายพระเพลิงได้รับการบูรณะขึ้นมาใหม่) ที่กบิลพัสดุ์ รามคาม ปิปผลิวัน เวฏฐทีปกะ ปาวา อัลกัปปะ ราชคฤห์ เมืองละองค์

ที่เวสาลี ชาวเมืองเวสาลีสร้างบรรจุพระบรมธาตุที่ได้รับส่วนแบ่งมา 1 องค์ ต่อมาพระอานนท์ขอให้นางอัมพปาลีคณิกาสร้างตรงจุดที่พระพุทธเจ้าปลงอายุสังขาร หรือสถานที่จำพรรษาสุดท้ายของพระพุทธเจ้าอีก 1 องค์ สถูปนี้จึงได้ชื่อว่า อานนทเจดีย์ (เจดีย์ของพระอานนท์) ในจำนวนสถูปเหล่านี้ที่มกุฏพันธนเจดีย์มีขนาดใหญ่ที่สุด คือวัดเส้นรอบวงที่ฐานรอบนอกได้ไม่น้อยกว่า 3 เส้น ส่วนที่เมืองอื่นๆ ก็มีขนาดใหญ่เล็กต่างกันไม่มาก ลักษณะรูปทรงโอ (บาตร) คว่ำเหมือนกันหมด

ศาสนาเชน (ชินะ หรือไชนะ)

เวสาลีเป็นบ้านเกิดพระศาสดา พระมหาวีระผู้ก่อตั้งศาสนาเชน พระมหาวีระเป็นเจ้าชายองค์หนึ่งในราชสำนักเวสาลี ท่านมีวิถีชีวิตคล้ายกับพระพุทธเจ้า คือท่านเบื่อหน่ายในราชสมบัติแล้วออกบวช จนได้บรรลุธรรมแล้วออกประกาศธรรมครั้งแรก (ปฐมเทศนา) บนยอดเขาเวปุลละ ราชคฤห์ (การออกบวชและประกาศธรรมอยู่ในช่วงเวลาเกือบพร้อมๆ กันกับพระพุทธเจ้า) ถ้ามองอีกมุมหนึ่งราวกับว่ามหาวีระเกิดมาเพื่อแข่งขันกันทำความดีกับพระพุทธเจ้า

ในคัมภีร์เชนเขียนไว้ว่า ผู้อุบัติขึ้นเพื่อประกาศศาสนาเชน ช่วยชาวโลกให้พ้นยุคเข็ญนั้นเรียกว่า ตีรถังกร ตีรถังกรมีมาแล้วหลายพระองค์ พระมหาวีระเป็นองค์ที่ 29 จึงคล้ายกับพุทธ พุทธก็ถือว่าพระพุทธเจ้ามีมาแล้วในอดีตหลายพระองค์ เช่น พระโกนาคมน์ พระวิปัสสี เป็นต้น และที่จะมาตรัสรู้ในอนาคตก็มีอีกหลายพระองค์ เช่น พระศรีอาริย์ เป็นต้น ส่วนองค์ปัจจุบันคือ โคตมพุทธเจ้า

พระมหาวีระแม้จะตัดขาดจากโลกียวิสัยแล้วก็จริง แต่ท่านยังไม่ละทิ้งญาติชาวเวสาลีบ้านเกิดของท่าน พระมหาวีระจึงทุ่มเทเวลาส่วนใหญ่อยู่ในราชคฤห์ ประกาศธรรมอยู่ในแคว้นมคธ เพื่อเตือนสติและป้องปรามมิให้ราชาและชาวมคธรุกรานเวสาลี เพราะราชามคธจ้องจะยึดเวสาลีอยู่ ซึ่งก็ได้ผลเฉพาะในเวลาที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ พอสิ้นท่านไปแล้ว อชาตศัตรูก็กรีฑาทัพข้ามแม่น้ำคงคายึดครองเวสาลีได้ในที่สุด พระมหาวีระไม่กลับไปนิพพานที่บ้านเกิด แต่นิพพานที่ปาวาบุรี ซึ่งเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ใกล้นาลันทา แคว้นมคธ

ปรัชญาหรือคำสอนของเชนตามทัศนะของพุทธถือว่าตึงเกินไป เช่น เมื่อออกบวชแล้วต้องสละได้ทุกอย่าง แม้แต่ผ้านุ่งห่ม

ปัจจุบันรัฐบาลอินเดียได้สร้างอนุสรณ์สถานบ้านเกิด (ราชวังเก่า) ของพระมหาวีระ พร้อมกับตั้งสถาบันปรากฤตขึ้น เพราะเชนประกาศพระศาสนาและบันทึกคัมภีร์ด้วยภาษาปรากฤต

ปัจจุบันในประเทศอินเดียยังมีผู้นับถือเชนมากกว่าพุทธ

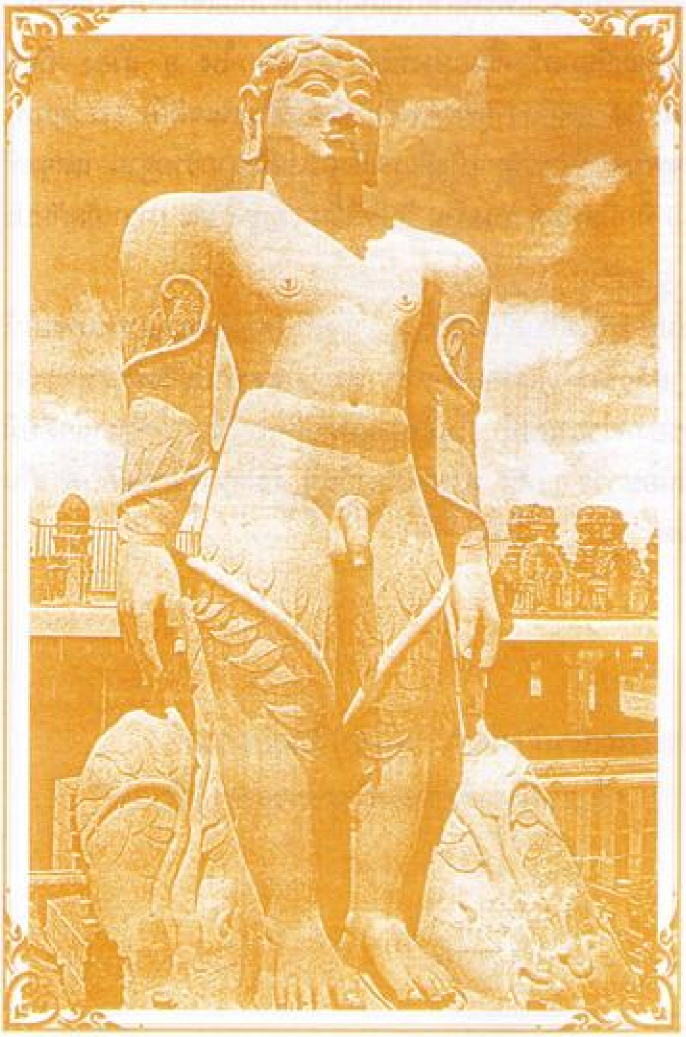

พระศาสดามหาวีระ ผู้ก่อตั้งและประกาศศาสนาเชน (ชินะ หรือไชนะ) เป็นปฏิมาปูนปั้นสูงประมาณ 9 วา

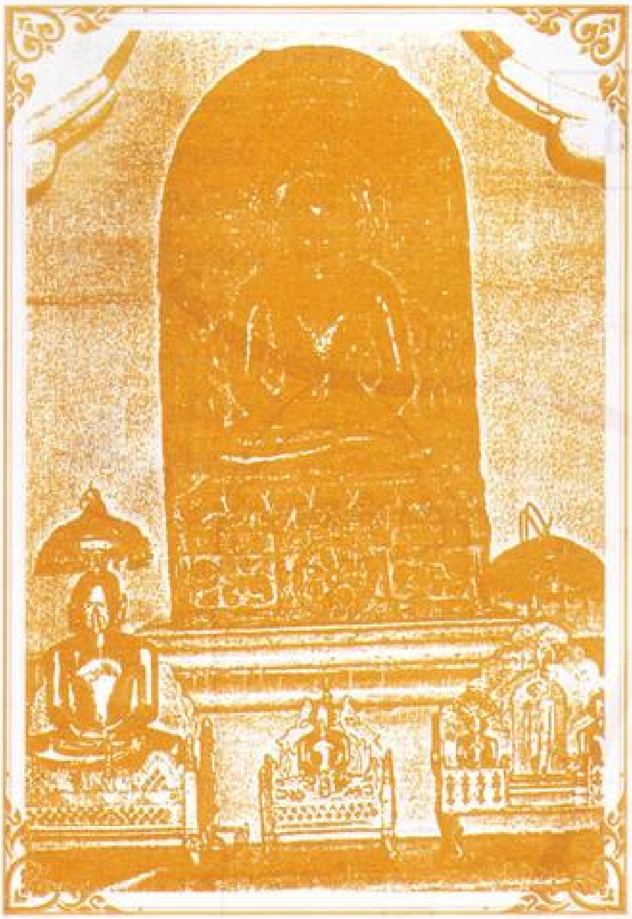

ปฏิมาหินดำ รูปพระศาสดามหาวีระที่อยู่ในเขตพระราชฐานชั้นในของนครเวสาลี

ตรงจุดที่แท่นหินอ่อนสีขาวนวลตั้งอยู่คือจุดพระศาสดามหาวีระประสูติ ตั้งอยู่ในเขตเวสาลีทางด้านเหนือของเมือง

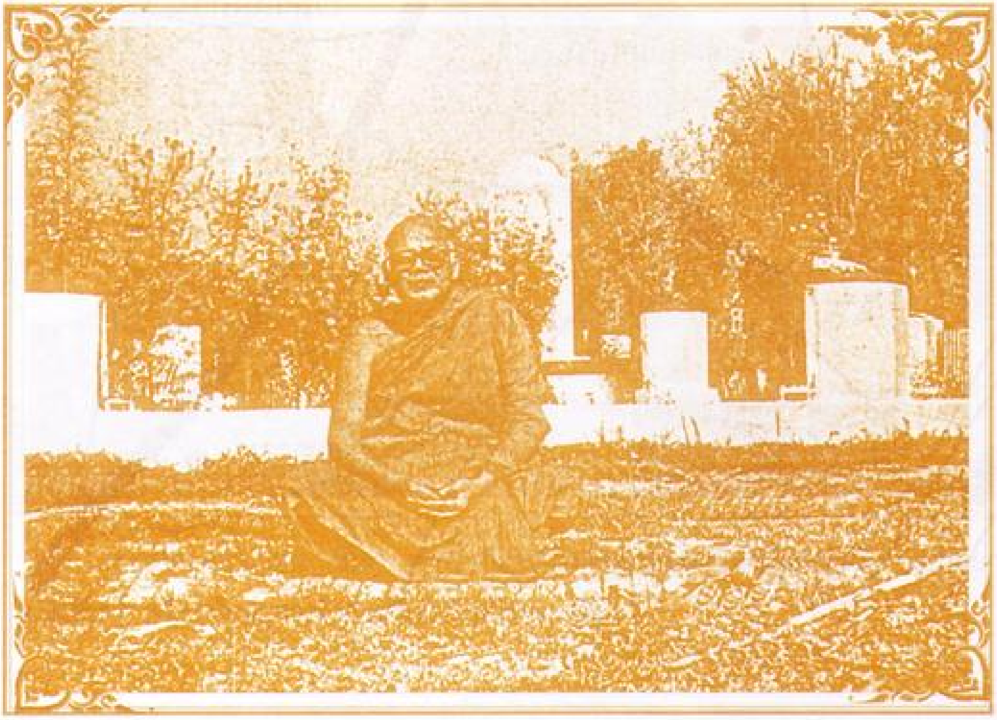

ภายในอาณาบริเวณบ้านเกิด (ราชวัง) ของพระศาสดามหาวีระ เมืองไพศาลี (เวสาลี) ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสถาบัน**ปรากฤต**ด้วย

เวสาลี

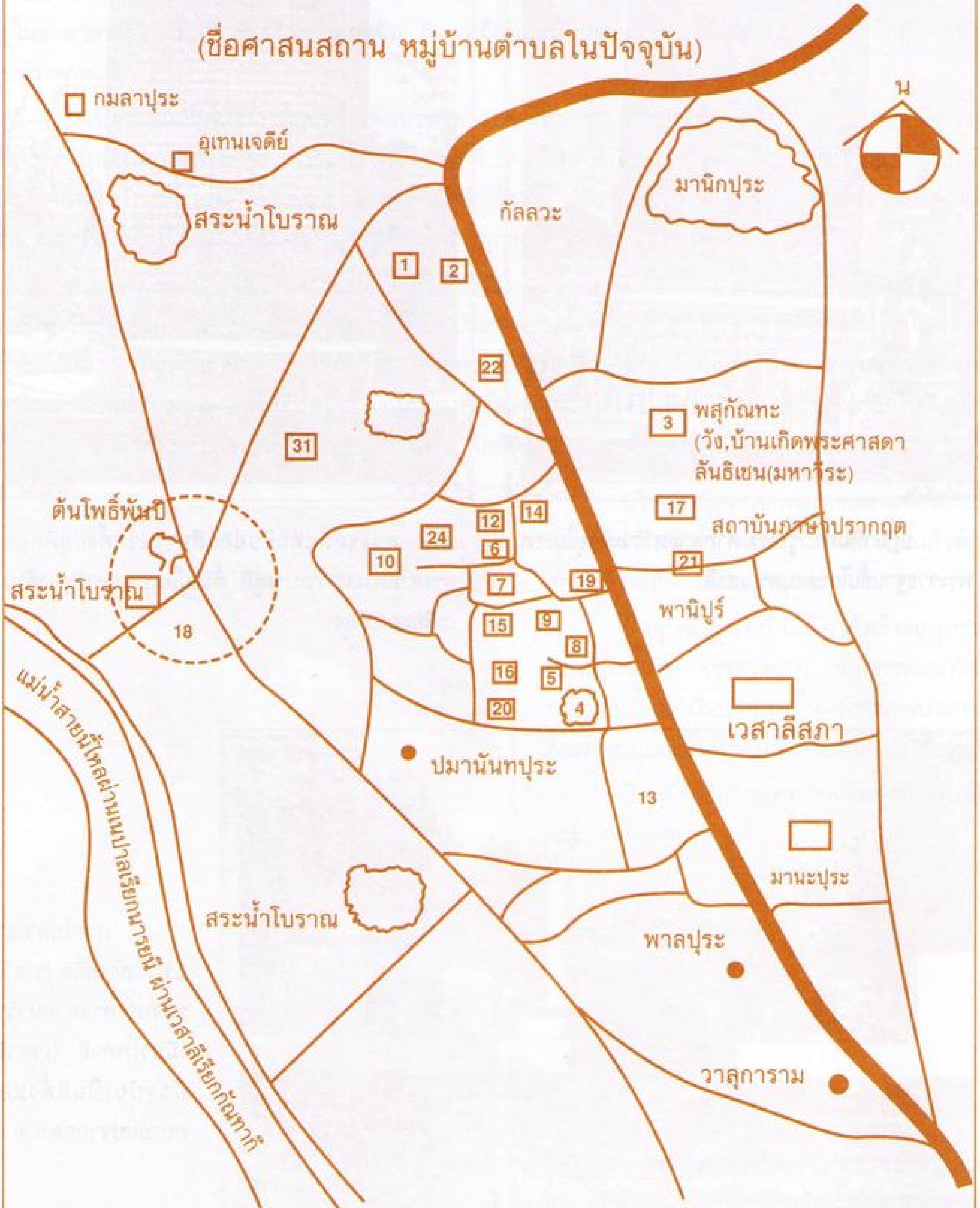
(ชื่อศาสนสถาน หมู่บ้านตำบลในปัจจุบัน)
น
กมลาปุระ
อุเทนเจดีย์
สระน้ำโบราณ
กัลลวะ
มานิกปุระ
1
2
22
31
3
พสุกัณฑะ
(วัง,บ้านเกิดพระศาสดา
ลันธิเชน(มหาวีระ)
17
สถาบันภาษาปรากฤต
ต้นโพธิ์พันปี
14
12
24
6
10
21
สระน้ำโบราณ
7
19
พานิปูร์
15
9
18
8
16
5
4
20
เวสาลีสภา
ปมานันทปุระ
13
มานะปุระ
สระน้ำโบราณ
พาลปุระ
วาลุการาม
แม่น้ำสายนี้ไหลผ่านเนปาลเรียกนารยณี ผ่านเวสาลีเรียกกัณฑากี

ตัวเลขแทนชื่อสถานที่ต่างๆ ในเวสาลี

1. เสาหินอโศก
2. อานนทเจดีย์
3. บ้านเกิดมหาวีระ
4. สระน้ำภูวนาท
6. พิพิธภัณฑ์
7. คารวนา (สระอภิเษกปุษการิณี)
8. ราชวังเจ้าเวสาลี
9. วัดเชนโบราณ
12. ชุมุขิยมหาเทวะของฮินดู (เดิมเป็นสถูปพุทธพหุปุตตเจดีย์)
13. คุปตะมหาเทวะของฮินดู (โคตมกเจดีย์)
14. พระบรมธาตุเจดีย์
16. วัดเชน
17. สถาบันภาษาปรากฤตแห่งชาติของรัฐบาลอินเดีย
18. อัมพปาลี
19. ประตูเมือง
20. ซากสถูปพุทธ แต่ปัจจุบันที่ตั้งเทพหริกัตตระของฮินดู
21. ซากอารามพุทธ แต่ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของจัมมขียมหาเทวะของฮินดู
22. เนินดินขนาดพื้นที่ประมาณ 7-8 ไร่ มีซากอิฐโบราณโผล่พ้นดินอยู่บ้าง (ซากพระอารามในพุทธศาสนา กูฏาคารศาลา)
24. พานิยสระ
31. สัตตัมพเจดีย์

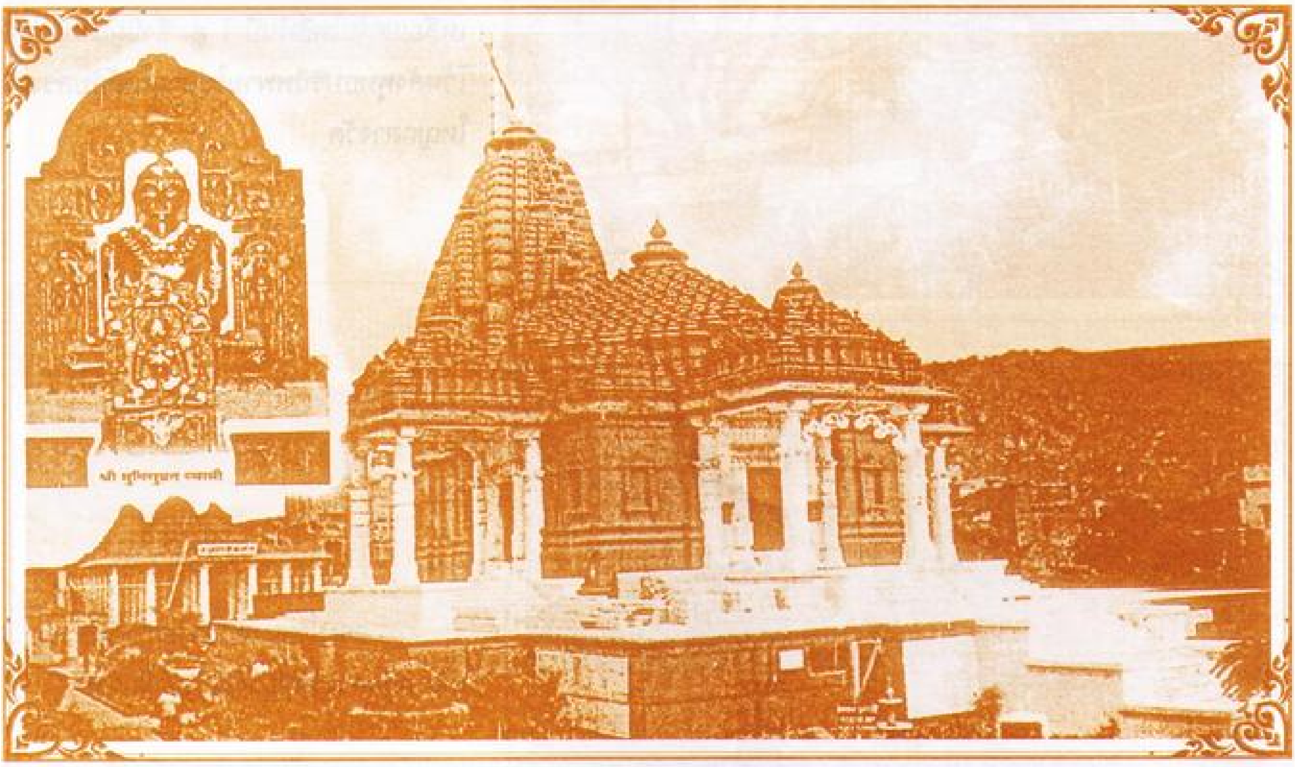

สถาปัตยกรรมเชน (ชินะ) ภายในวิหารประดิษฐานมหาวีระปฏิมาท่ายืน (เปลือยกาย) วิหารนี้อยู่ที่ปาวาบุรี จ.นาลันทา สร้างเป็นอนุสรณ์สถานที่มหาวีระนิพพานที่นี่

भारत सरकार
GOVT. OF INDIA
भारतीय पुरातत्व सर्वेक्षण
पुरातत्व संग्रहालय
वैशाली
RCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA
RCHAEOLOGICAL MUSEUM
VAISHALI

พิพิธภัณฑ์เวสาลี เป็นที่รวบรวมโบราณวัตถุต่างๆ ที่ขุดพบในบริเวณเมืองเวสาลี

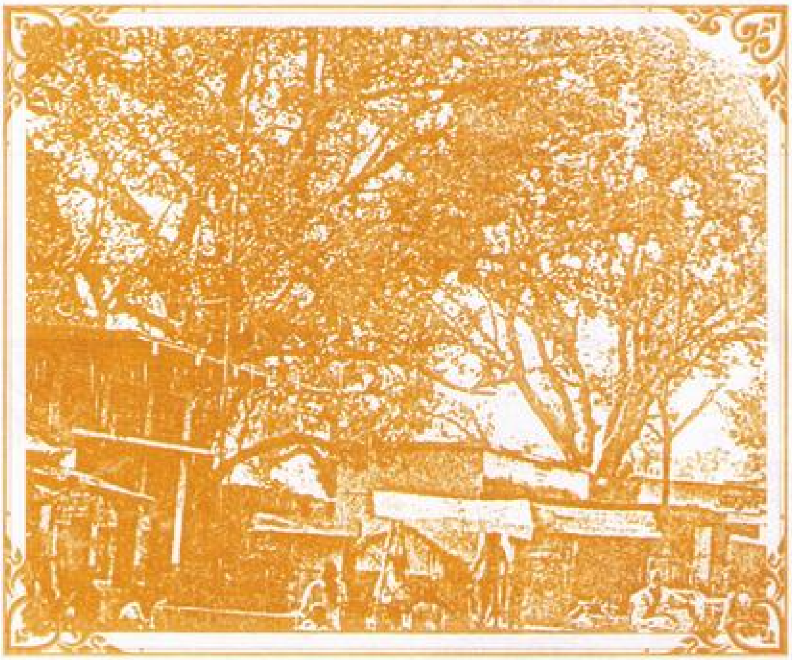

อารามที่นางอัมพปาลีคณิกาถวายพระพุทธเจ้าอยู่ในพื้นที่กว่า 100 ไร่ แต่ปัจจุบันชาวบ้านบุกรุกเข้าไปสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยและทำการเกษตรหมดแล้ว ยังคงเหลือแต่ต้นโพธิ์พันปี 1 คู่ ซึ่งมีผู้นำมาปลูกไว้หลังพุทธปรินิพพานไม่นานใกล้กับสระน้ำใหญ่กลางวัด

สระน้ำขนาดกว้างยาวประมาณ 3 เส้น อยู่กลางวัดที่นางอัมพปาลีถวาย

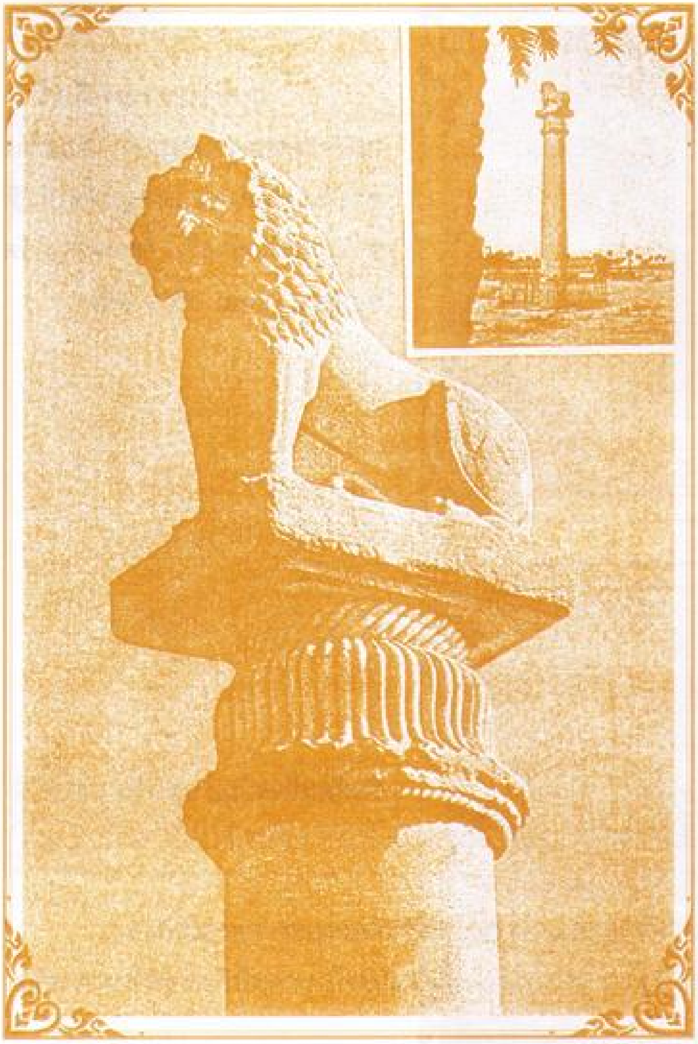

ส่วนบน (หัวหรือยอด) เสาหินอโศก เมืองเวสาลี สร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์สถานการจำพรรษาสุดท้ายของพระพุทธเจ้า

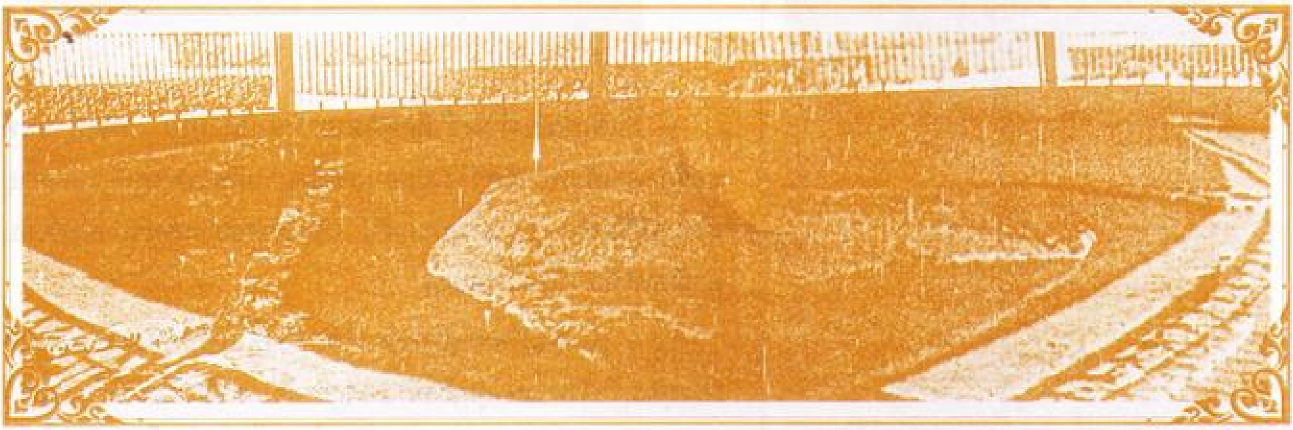

ฐานศิลาพระสถูปที่ชาวเวสาลีนำพระสารีริกธาตุที่ได้รับส่วนแบ่งจากกุสินารา 1 ใน 8 มาบรรจุไว้ พระธาตุทั้งหมดถูกอโศกมหาราชนำไปไว้ที่ปาฏลีบุตร ส่วนซากหินอิฐที่เหลือถูกพวกต่างศาสนารื้อขนไปใช้กัน เหลือแต่ฐานดังในภาพ

กรมโบราณคดีสร้างหลังคาครอบฐานสถูปไว้ โดยสร้างตามแบบและขนาดสถูปดั้งเดิมที่ชาวเวสาลีสร้างไว้ ขนาดสถูปวัดรอบฐานวงกลม 35 วาเศษ

ทิวทัศน์ปัจจุบันป่ามหาวัน เวสาลี

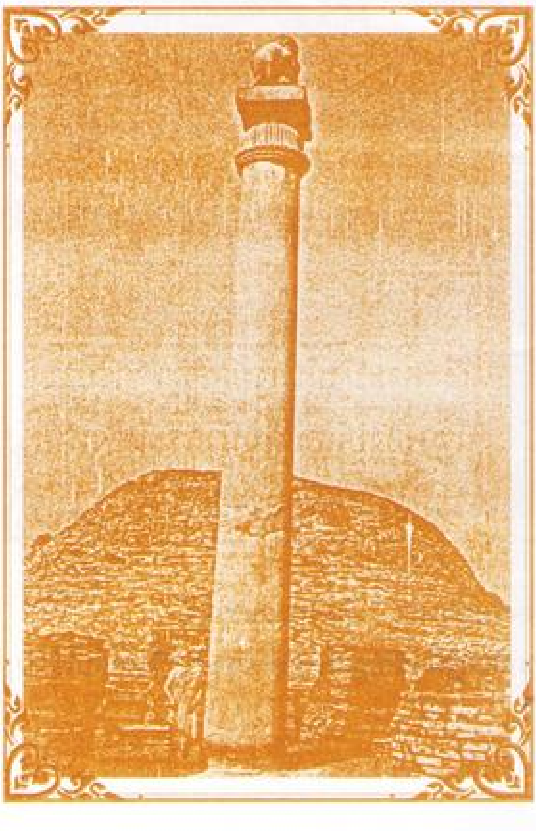

สถูปทรงโอคว่ำที่อยู่ติดเสาหินไปด้านใน พระอานนท์ขอร้องนางอัมพปาลีสร้างเป็นอนุสรณ์สถานที่พระพุทธเจ้าปลงอายุสังขารมีชื่อเรียกว่า อานนทเจดีย์ (พึงระวังอย่าหลงเรียกปะปนกับอานันทเจดีย์ เมืองโภคนคร)

เสาหินที่พระเจ้าอโศกให้สร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์สถานที่พระพุทธเจ้าจำพรรษาสุดท้ายที่เมืองเวสาลี เสาหินนี้วัดเส้นรอบวงได้ 2 เมตรเศษ และผิดจากเสาหินเมืองอื่นๆ ที่พระเจ้าอโศกสร้างขึ้นในอินเดีย เพราะบนหัวเสามีสิงห์เพียงตัวเดียว

เวสาลี

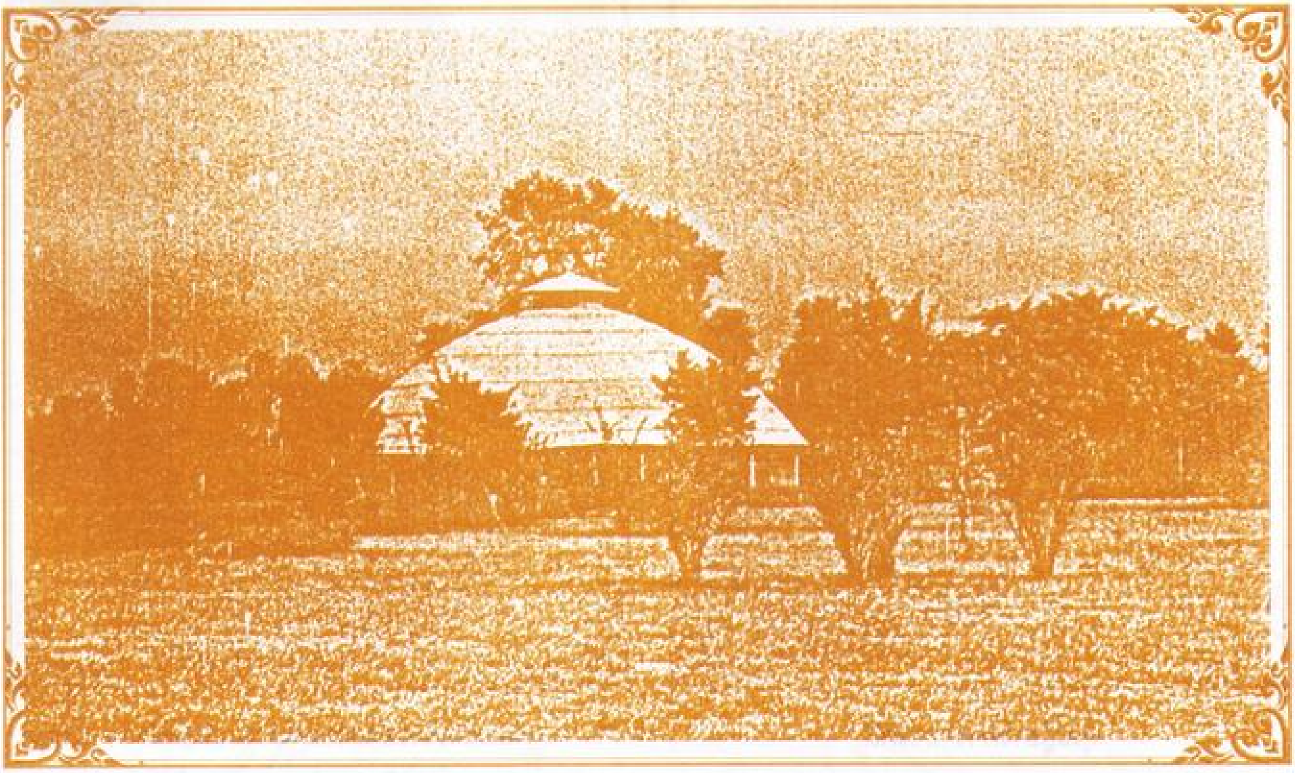

เวสาลีเมืองหลวงของแคว้นวัชชี โดมขาวคือจุดที่ตั้งฐานสถูปบรรจุพระสารีริกธาตุที่เจ้าเวสาลีได้ส่วนแบ่งจากกุสินาราหลังพุทธปริพพาน ปัจจุบันสถูปคงเหลือแต่ฐาน รัฐจึงสร้างอาคารโดมทรงเดียวกันกับสถูปองค์เดิมคลุมมุงไว้

สระน้ำศักดิ์สิทธิ์กลางเมืองเวสาลี สระน้ำนี้นางมัลลิกา ภริยาของพันธุลเสนาบดีแห่งสาวัตถี มีอาการแพ้ท้องตอนตั้งครรภ์ สามีต้องนำมาอาบและดื่มน้ำสระนี้จึงหาย แต่ทำให้เกิดกรณีพิพาทใหญ่โตเพราะพวกกษัตริย์ลิจฉวีหวงแหนน้ำสระนี้ไว้ใช้เฉพาะพวกของตนเท่านั้น (โปรดดูรายละเอียดในธรรมบท) สระน้ำนี้ชาวพุทธญี่ปุ่นได้ร่วมกันบูรณะขึ้นใหม่

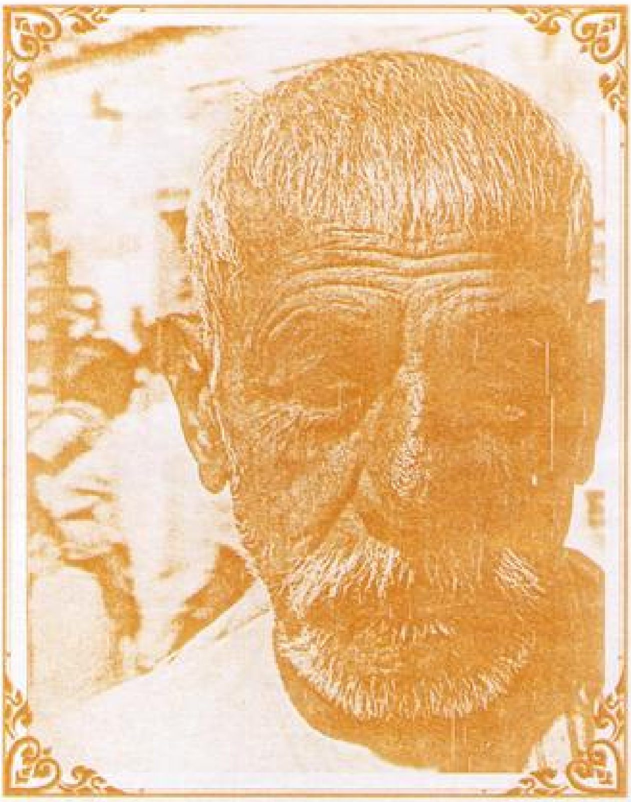

คุณปู่ชาวพาราสาวัตถี

พ่อเฒ่าเจ้าของสวนมะม่วง เมืองปาวา (ในยุคพุทธกาล พระพุทธเจ้าก่อนนิพพาน 1 คืน ทรงแวะพักสวนมะม่วงนายจุนทะ)

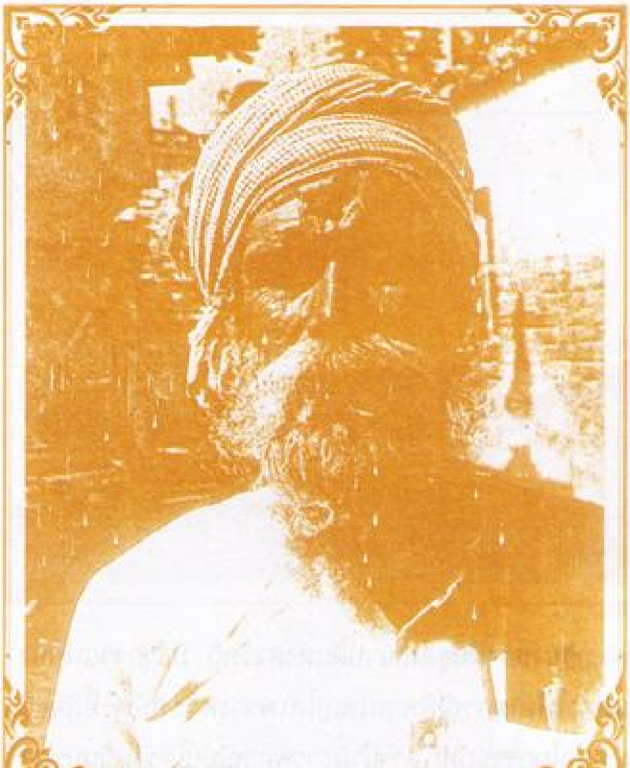

พ่อเฒ่าชาวเวสาลี

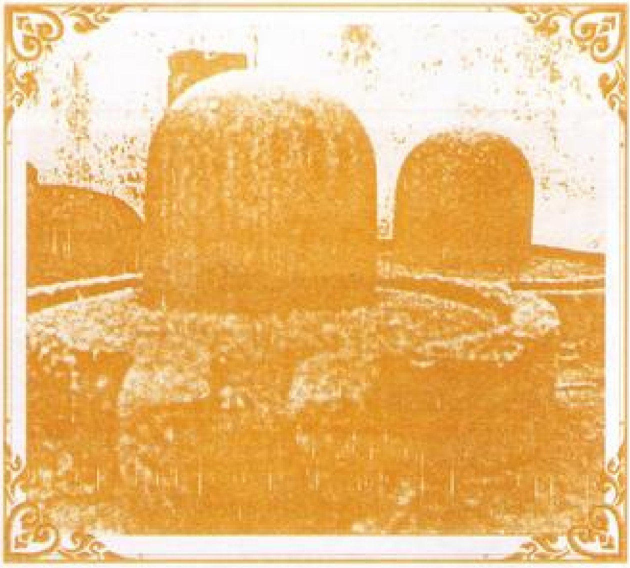

ศิวลึงค์ขนาดต่างๆ (ในภาพมีขนาดสูงประมาณ 40 ซม.) ตั้งอยู่ในเทวาลัย สำนักอุรุเวลกัสสปในอดีตตั้งอยู่ตรงข้ามกับโพธิ์ตรัสรู้ที่พุทธคยา (ภาพนี้ถ่ายเก็บไว้เมื่อ พ.ศ. 2516) ปัจจุบันเทวสถานแห่งนี้ถูกปิดกั้นมิดชิด

กุสินารา

เส้นทาง (บถ) สายสุดท้ายของพระพุทธเจ้าเสด็จจากเวสาลีถึงกุสินารา (ไปตามศรชี้ ← ←) แล้วปรินิพพาน (ระยะทางประมาณ 217 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 89 วัน)

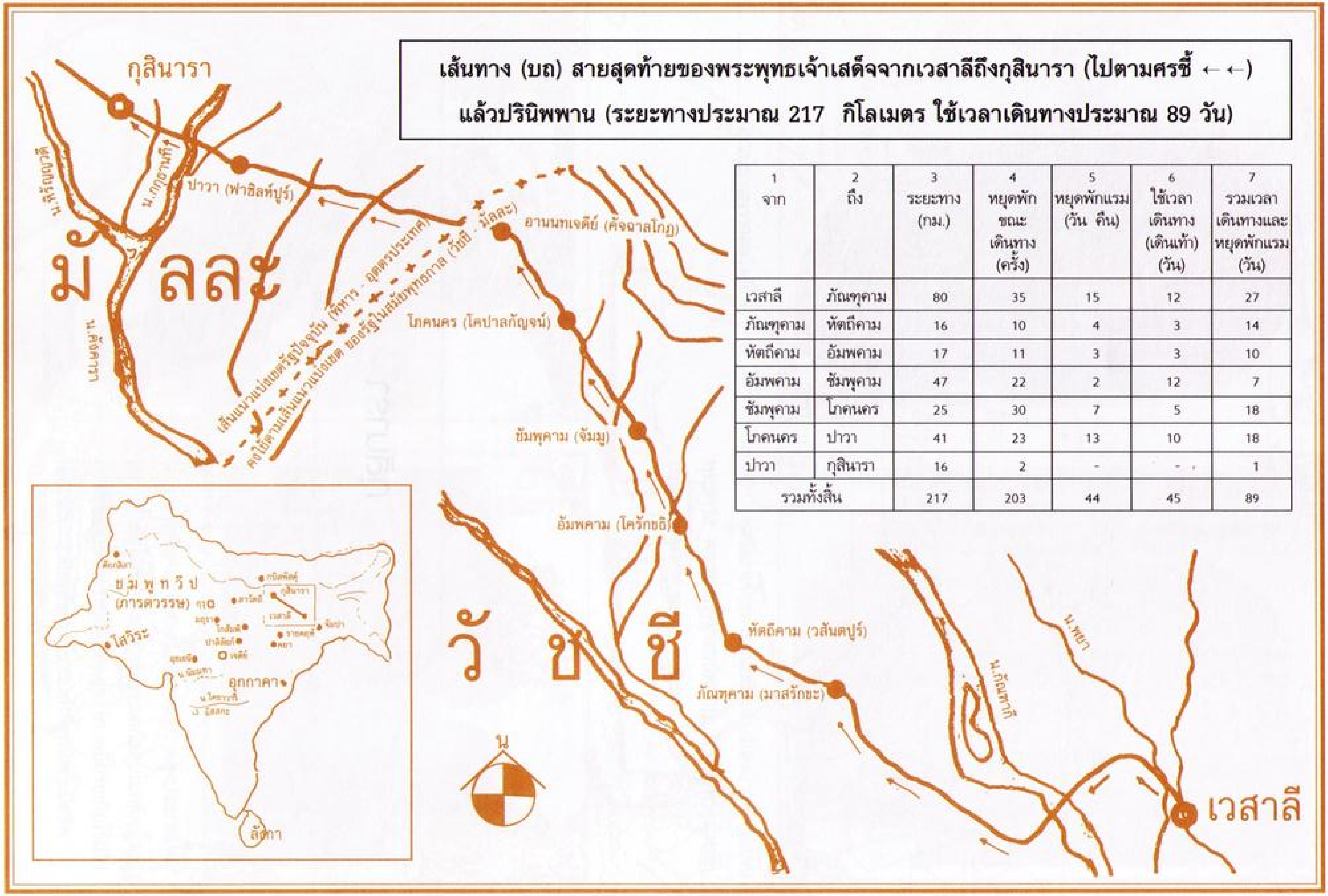
กุสินารา
ปาวา (ฟาซิลห์ปูร์)
น.หิรัญญวดี
น.กกุธานที
มัลละ
น.คัณฑกา
เส้นแนวเขตรัฐปัจจุบัน (พิหาร - อุตตรประเทศ)
คงใช้ตามเส้นแนวแบ่งเขต ของรัฐในสมัยพุทธกาล (วัชชี - มัลละ)
อานนทเจดีย์ (คัจฉาลโกฏ)
โภคนคร (โคปาลกัญจน์)
ชัมพุคาม (จัมมู)
อัมพคาม (โครักขอิ)
หัตถีคาม (วลันตปูร์)
ภัณฑุคาม (มาสรักขะ)
วัชชี
น.กัณฑกี
น.พยา
เวสาลี
น
ชมพูทวีป
(ภารตวรรษ)
ตักกสิลา
กบิลพัสดุ์
กุสินารา
สาวัตถี
เวสาลี
จัมปา
มธุรา
โกสัมพี
ราชคฤห์
คยา
โสวีระ
อุกกาคา
ลังกา

1 จาก	2 ถึง	3 ระยะทาง (กม.)	4 หยุดพักขณะเดินทาง (ครั้ง)	5 หยุดพักแรม (วัน คืน)	6 ใช้เวลาเดินทาง (เดินเท้า) (วัน)	7 รวมเวลาเดินทางและหยุดพักแรม (วัน)
เวสาลี	ภัณฑุคาม	80	35	15	12	27
ภัณฑุคาม	หัตถีคาม	16	10	4	3	14
หัตถีคาม	อัมพคาม	17	11	3	3	10
อัมพคาม	ชัมพุคาม	47	22	2	12	7
ชัมพุคาม	โภคนคร	25	30	7	5	18
โภคนคร	ปาวา	41	23	13	10	18
ปาวา	กุสินารา	16	2	-	-	1
รวมทั้งสิ้น		217	203	44	45	89

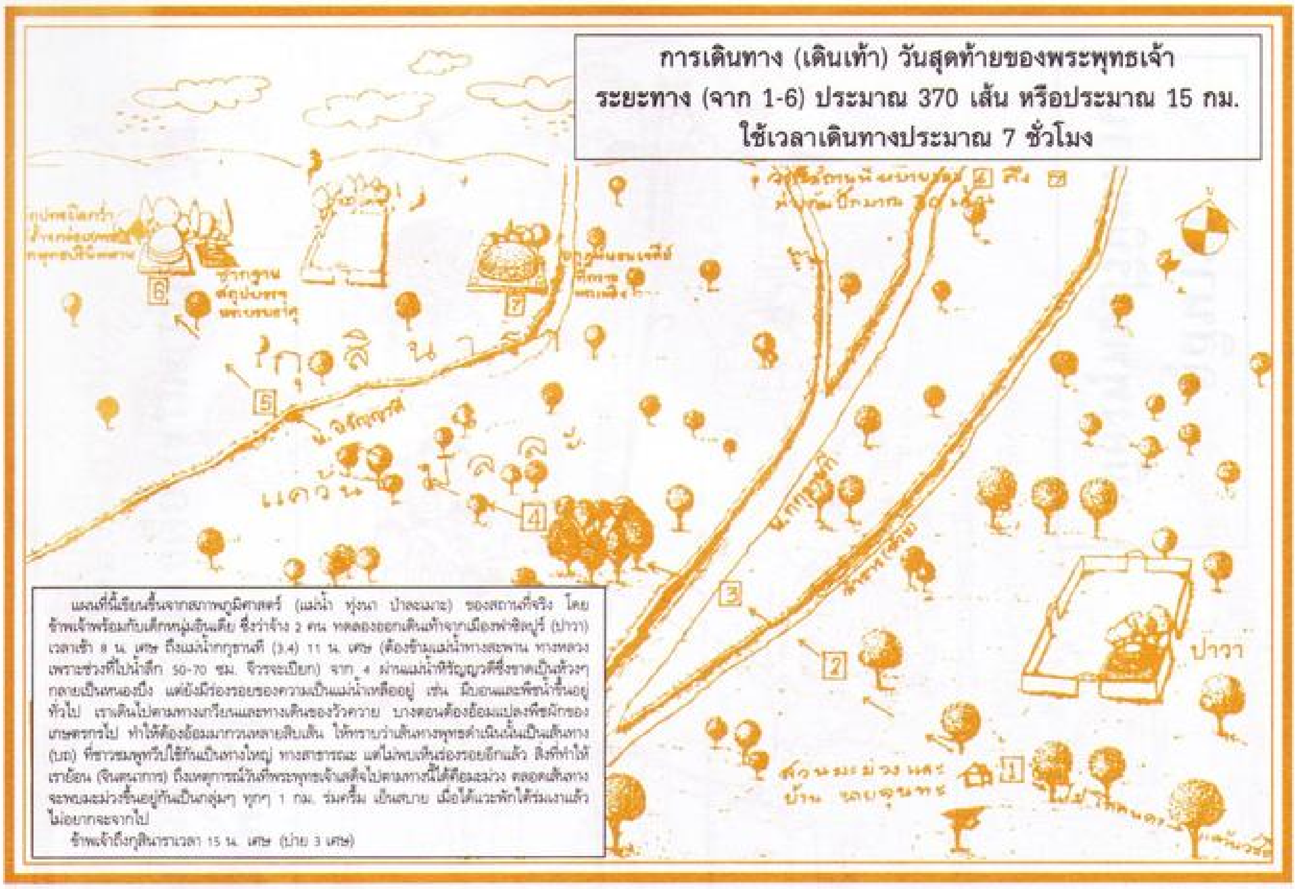

การเดินทาง (เดินเท้า) วันสุดท้ายของพระพุทธเจ้า
ระยะทาง (จาก 1-6) ประมาณ 370 เส้น หรือประมาณ 15 กม.
ใช้เวลาเดินทางประมาณ 7 ชั่วโมง

แผนที่นี้เขียนขึ้นจากสภาพภูมิศาสตร์ (แม่น้ำ ทุ่งนา ป่าละเมาะ) ของสถานที่จริง โดยข้าพเจ้าพร้อมกับเด็กหนุ่มอินเดีย ซึ่งว่าจ้าง 2 คน ทดลองออกเดินเท้าจากเมืองฟาซิลนุร์ (ปาวา) เวลาเช้า 8 น. เศษ ถึงแม่น้ำกกุธานที (3.4) 11 น. เศษ (ต้องข้ามแม่น้ำทางสะพาน ทางหลวง เพราะช่วงที่ไปน้ำลึก 50-70 ซม. จีวรจะเปียก) จาก 4 ผ่านแม่น้ำหิรัญญวดีซึ่งขาดเป็นช่วงๆ กลายเป็นหนองบึง แต่ยังมีร่องรอยของความเป็นแม่น้ำเหลืออยู่ เช่น มีบอนและพืชน้ำขึ้นอยู่ทั่วไป เราเดินไปตามทางเกวียนและทางเดินของวัวควาย บางตอนต้องอ้อมแปลงพืชผักของเกษตรกรไป ทำให้ต้องอ้อมมากกว่าหลายสิบเส้น ให้ทราบว่าเส้นทางพุทธดำเนินนั้นเป็นเส้นทาง (บถ) ที่ชาวชมพูทวีปใช้กันเป็นทางใหญ่ ทางสาธารณะ แต่ไม่พบเห็นร่องรอยอีกแล้ว สิ่งที่ทำให้เราย้อน (จินตนาการ) ถึงเหตุการณ์วันที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปตามทางนี้ได้คือมะม่วง ตลอดเส้นทางจะพบมะม่วงขึ้นอยู่กันเป็นกลุ่มๆ ทุกๆ 1 กม. ร่มครึ้ม เย็นสบาย เมื่อได้แวะพักใต้ร่มเงาแล้วไม่อยากจะจากไป

ข้าพเจ้าถึงกุสินาราเวลา 15 น. เศษ (บ่าย 3 เศษ)

ขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 พระพุทธองค์เสด็จออกจากโภคนคร พระอานนท์ตั้งใจจะไปให้ถึงกุสินาราในวันนั้น ครั้นถึงสวนมะม่วงของนายจุนทะนอกเมืองปาวา (1) ทรงอาพาธและเหน็ดเหนื่อยมาก พระอานนท์จึงจัดให้พักแรมคืนที่สวนมะม่วงนั้นเอง รุ่งเช้าวันขึ้น 15 ค่ำ ทรงเสวยพระกระยาหารที่บ้านนายจุนทะและทรงออกเดินทางไปได้ประมาณ 25 เส้น ทรงถ่ายเพราะท้องร่วงอย่างแรงมีเลือดปนออกมามาก เพราะทรงฉันสุกรมัททวะที่นายจุนทะถวาย จึงบอกพระอานนท์ให้หยุดพักข้างทาง (2) ทรงกระหายน้ำอย่างยิ่ง ทรงขอน้ำดื่ม แต่พระอานนท์ทูลทัดทานว่าลำห้วยข้างหน้านั้นเล็ก และเกวียนเพิ่งข้ามไป น้ำขุ่นข้น ดื่มไม่ได้ ให้พระองค์อดกลั้นอดทนไว้อีกไม่ไกลจะไปถึงแม่น้ำใหญ่ น้ำเย็น ใสสะอาด เหมาะที่จะดื่ม แต่พระศาสดายังทรงตรัสให้ไปเอาน้ำมาให้ได้ย้ำถึง 3 ครั้ง พระอานนท์จึงไป ปรากฏว่าน้ำในลำธารเย็น ใส สะอาด ทรงดื่มน้ำแล้วประทับนั่งพักอยู่ ปุกกุสะเดินทางจากกุสินาราไปปาวาผ่านมาเห็นพระศาสดาสหายเก่า จำได้จึงแวะเข้าไปหา ปุกกุสะเห็นจีวรพระศาสดาสกปรก (อาจเปื้อนมูตรคูถเพราะท้องร่วง) จึงถวายผ้าสิงคิวรรณ 2 ผืน ทรงรับหนึ่งผืนแล้วมอบให้พระอานนท์หนึ่งผืน พระอานนท์แปลกใจยิ่งที่ผิวพรรณของพระศาสดาผ่องใสผิดปกติ จึงทูลถามพระศาสดาทรงตรัสว่าตถาคตมีกายผ่องใสในวันที่ได้ตรัสรู้และปรินิพพาน แล้วเดินทางต่อข้ามแม่น้ำกกุธานที (3) ทรงสรงน้ำเป็นครั้งสุดท้าย ขณะนั้นเป็นเวลาใกล้เที่ยง แล้วเสด็จประทับสีหไสยา (นอนตะแคงขวา) ใต้ร่มมะม่วง (4) พระอานนท์ให้ภิกษุเฝ้าอุปัฏฐาก ตนเองต้องไปซัก ตากผ้า พระศาสดาพักอยู่ประมาณ 2 ชั่วโมง ทรงตื่นขึ้นมาให้พระอานนท์ตามหาพระสงฆ์ที่มาด้วยกันมาประชุมพร้อมกันในป่ามะม่วง แล้วทรงแสดงว่าบิณฑบาตที่มีอานิสงส์ยิ่งใหญ่สูงสุด มีอยู่ 2 มื้อ คือ ถวายพระตถาคตแล้วได้ตรัสรู้และปรินิพพาน (ทรงป้องกันมิให้นายจุนทะต้องเดือดร้อนใจและถูกพุทธบริษัทตำหนิโทษ) จากนั้นทรงเดินทางต่อข้ามแม่น้ำหิรัญญวดี (5) แล้วตรงไปกุสินาราถึงอุทยานสาลวันของมัลลกษัตริย์ (6) ประมาณบ่าย 4 ทรงให้พระอานนท์ปูลาดสังฆาฏิใต้ร่มไม้สาละ แล้วทรงประทับอนุฏฐานไสยา (นอนตะแคงขวา) หันพระเศียรไปทิศเหนือ ผันพระพักตร์ไปตะวันตก ทรงใช้มือขวารองรับพระเศียร แล้วทรงแสดงธรรมประทานโอวาทพุทธบริษัททั้ง 4 ไปจนถึงเวลาประมาณตี 3-4 (ใกล้รุ่ง) แล้วจึงปรินิพพาน

จุดที่ปรินิพพาน มัลลกษัตริย์และกษัตริย์อินเดียองค์ต่อๆ มาได้สร้างพระสถูปทรงบาตร (โอ) คว่ำ ครอบ (คร่อม) ดังในภาพที่ 6

กุสินารา
เมืองพุทธปรินิพพาน

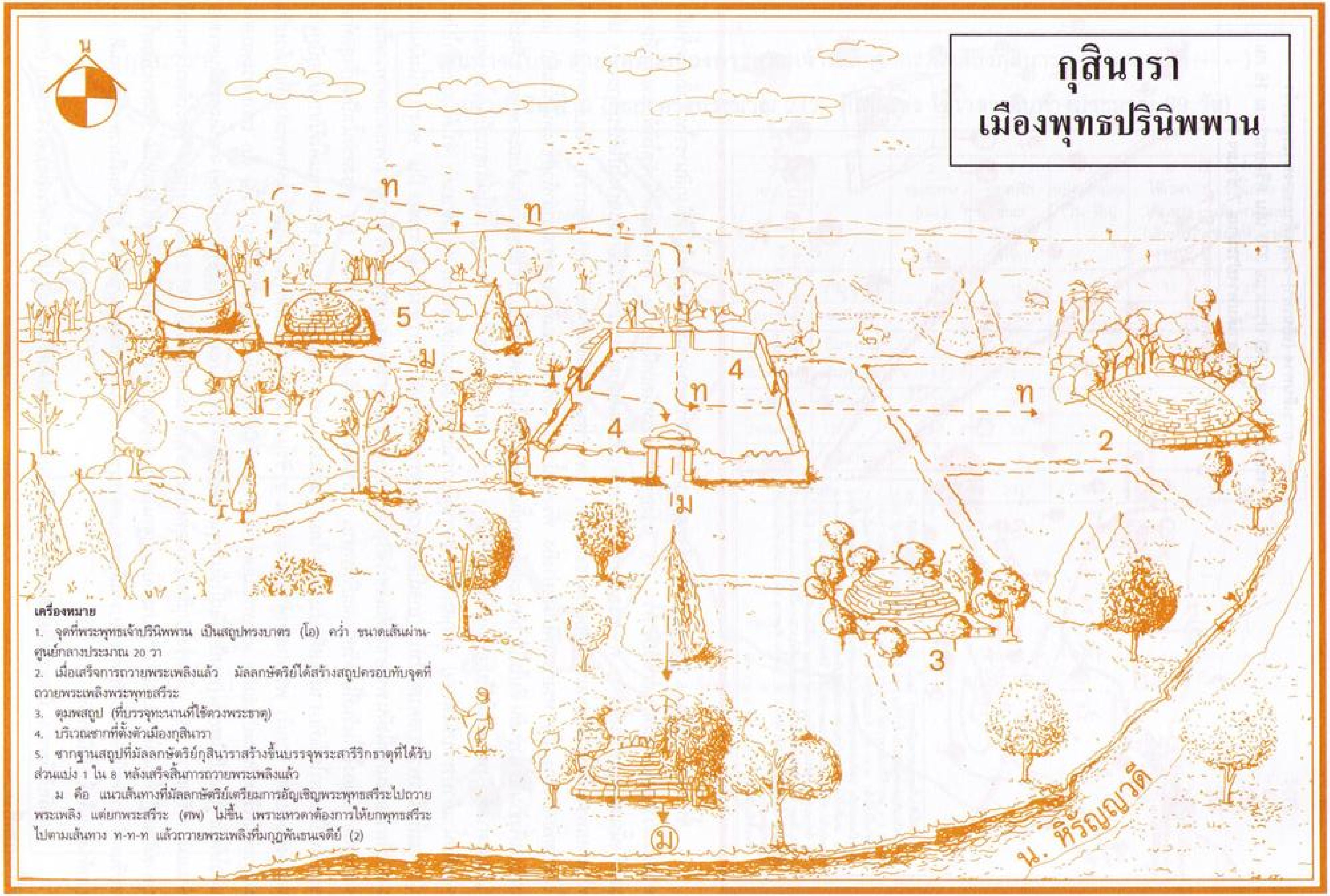

เครื่องหมาย

1. จุดที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน เป็นสถูปทรงบาตร (๑) คว่ำ ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 20 วา
2. เมื่อเสร็จการถวายพระเพลิงแล้ว มัลลกษัตริย์ได้สร้างสถูปครอบทับจุดที่ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ
3. ตุมพสถูป (ที่บรรจุทะนานที่ใช้ตวงพระธาตุ)
4. บริเวณซากที่ตั้งตัวเมืองกุสินารา
5. ซากฐานสถูปที่มัลลกษัตริย์กุสินาราสร้างขึ้นบรรจุพระสารีริกธาตุที่ได้รับส่วนแบ่ง 1 ใน 8 หลังเสร็จสิ้นการถวายพระเพลิงแล้ว

ม คือ แนวเส้นทางที่มัลลกษัตริย์เตรียมการอัญเชิญพระพุทธสรีระไปถวายพระเพลิง แต่ยกพระสรีระ (ศพ) ไม่ขึ้น เพราะเทวดาต้องการให้ยกพุทธสรีระไปตามเส้นทาง ท-ท-ท แล้วถวายพระเพลิงที่มกุฏพันธนเจดีย์ (2)

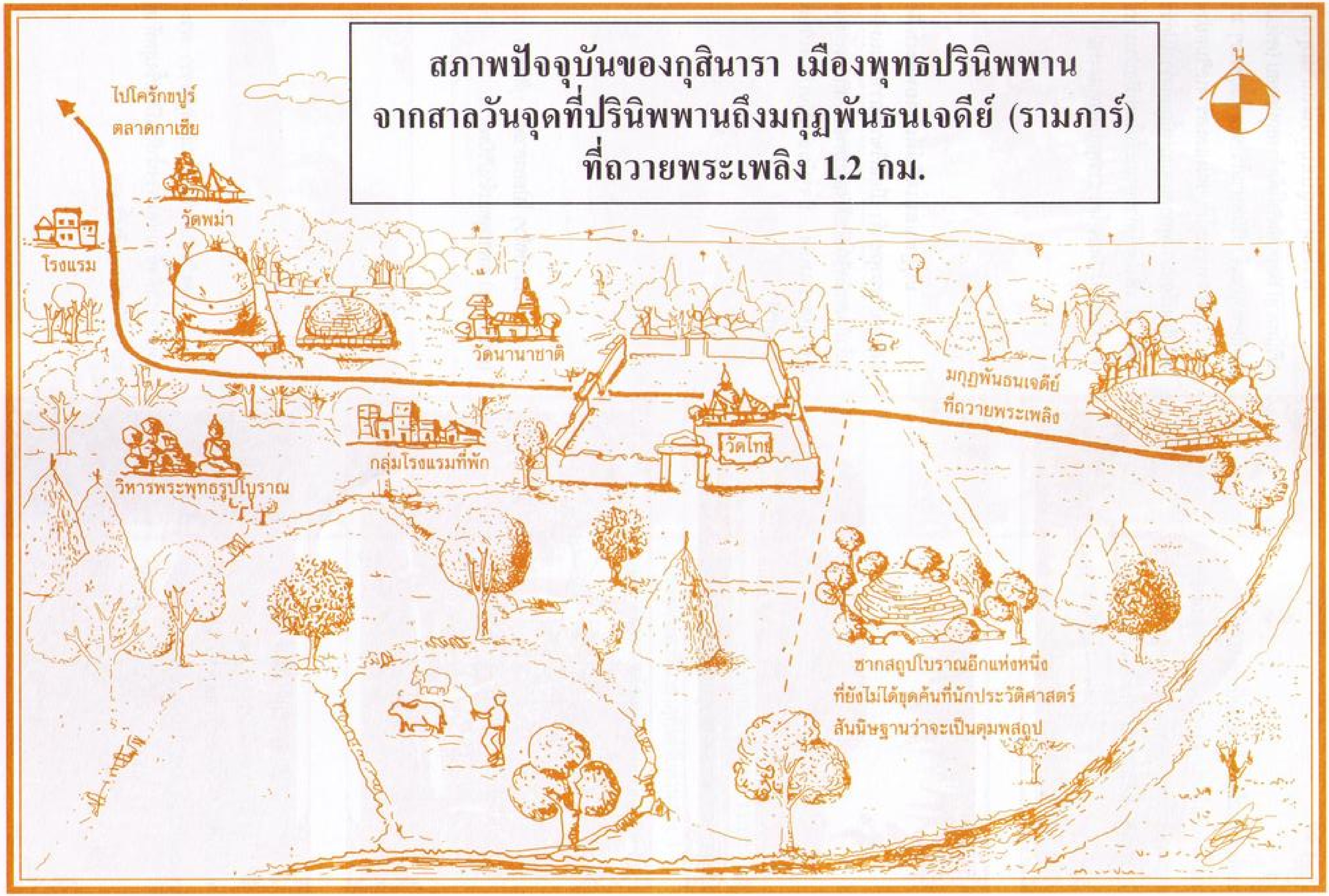

สภาพปัจจุบันของกุสินารา เมืองพุทธปรินิพพาน
จากสาลวันจุดที่ปรินิพพานถึงมกุฏพันธนเจดีย์ (รามภาร์)
ที่ถวายพระเพลิง 1.2 กม.

น
ไปโครักขปูร์
ตลาดกาเซีย
วัดพม่า
โรงแรม
วัดนานาชาติ
กลุ่มโรงแรมที่พัก
วิหารพระพุทธรูปโบราณ
วัดไทย
มกุฏพันธนเจดีย์
ที่ถวายพระเพลิง
ซากสถูปโบราณอีกแห่งหนึ่ง
ที่ยังไม่ได้ขุดค้นที่นักประวัติศาสตร์
สันนิษฐานว่าจะเป็นตุมพสถูป

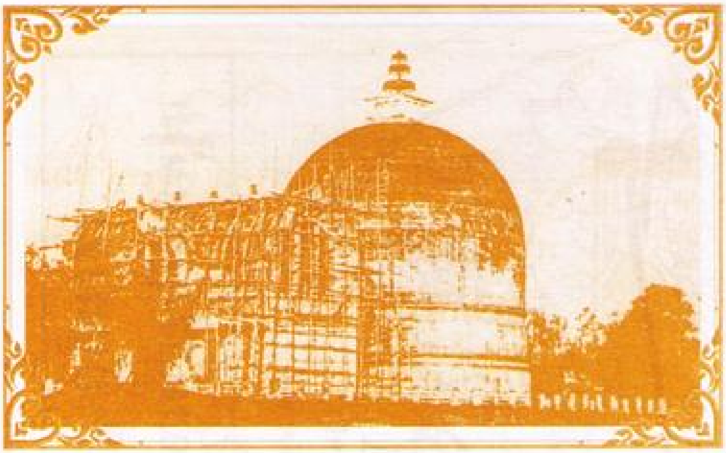

พระมหาสถูปอนุสรณ์สถานพุทธปรินิพพาน มัลลกษัตริย์ได้สร้างสถูปครอบ (คร่อม) จุดที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานไว้ ราชาในยุคต่อๆ มา เช่น อโศกมหาราชได้บูรณะและสร้างเสริมอย่างต่อเนื่องเรื่อยมา พุทธสถานแห่งนี้ถูกทิ้งร้างไปกว่า 600 ปี เพิ่งได้รับการบูรณะขึ้นใหม่เมื่อประมาณ 1 ศตวรรษมานี่เอง โดยชาวพุทธลังกาและพม่า

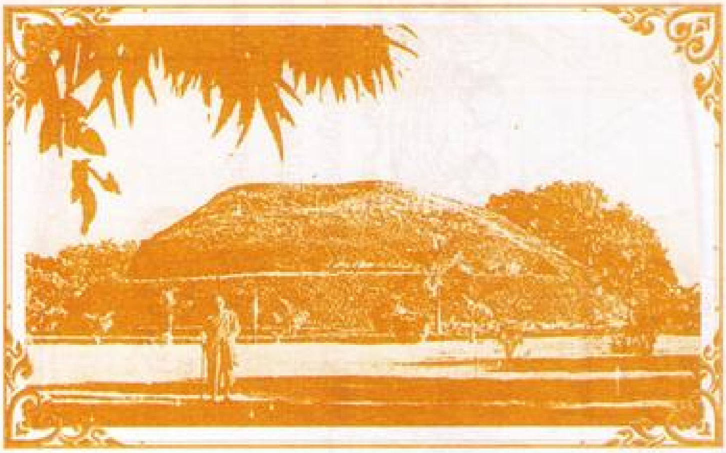

มกุฏพันธนเจดีย์ที่ถวายพระเพลิง (เผาศพ) พระพุทธเจ้า เมื่อเสร็จการถวายพระเพลิงแล้วมัลลกษัตริย์ได้สร้างสถูปครอบ (ทับ) ตรงจุดที่ถวายพระเพลิง ปัจจุบันชาวพื้นเมืองเรียก “รามภาร์”

สภาพทั่วๆ ไปของสาลวัน กุสินารา (ดงไม้สาละ) ที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน

ตะวันลับฟ้าที่กกุธานที กุสินารา พระพุทธเจ้าเสด็จข้ามและสรงน้ำที่นี่เป็นครั้งสุดท้ายแล้วปรินิพพานในคืนนั้นเอง

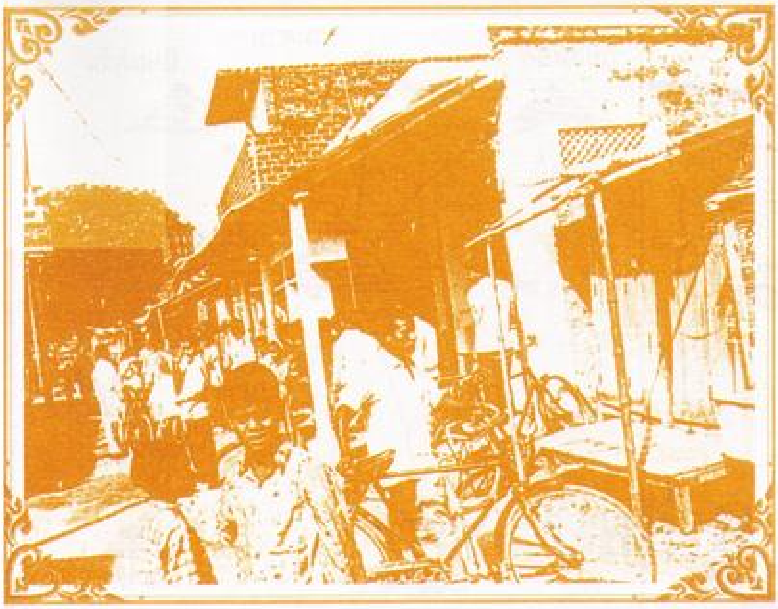

ปาวาเป็นเมืองสำคัญในแคว้นมัลละ พระพุทธเจ้าเสด็จประทับแรมที่เมืองนี้ก่อนปรินิพพาน 1 วัน เมื่ออิสลามเข้าปกครองอินเดียได้เปลี่ยนชื่อเมืองนี้เป็นฟาซิลปูร์ มีสภาพปัจจุบันดังในภาพ

ซากสถูปและนครปาวาโบราณในภาพเป็นฐานพระสถูปที่มัลลกษัตริย์ปาวาสร้างบรรจุพระสารีริกธาตุที่ได้รับส่วนแบ่ง 1 ใน 8 จากกุสินารา หลังเสด็จการถวายพระเพลิง

แม่น้ำกกุธานทีอยู่ระหว่างปาวา-กุสินารา ในวันพุทธปรินิพพาน (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6) พระพุทธเจ้าเสด็จผ่านแม่น้ำนี้และสรงน้ำเป็นครั้งสุดท้าย ก่อนเสด็จปรินิพพานที่กุสินาราในคืนนั้นเอง

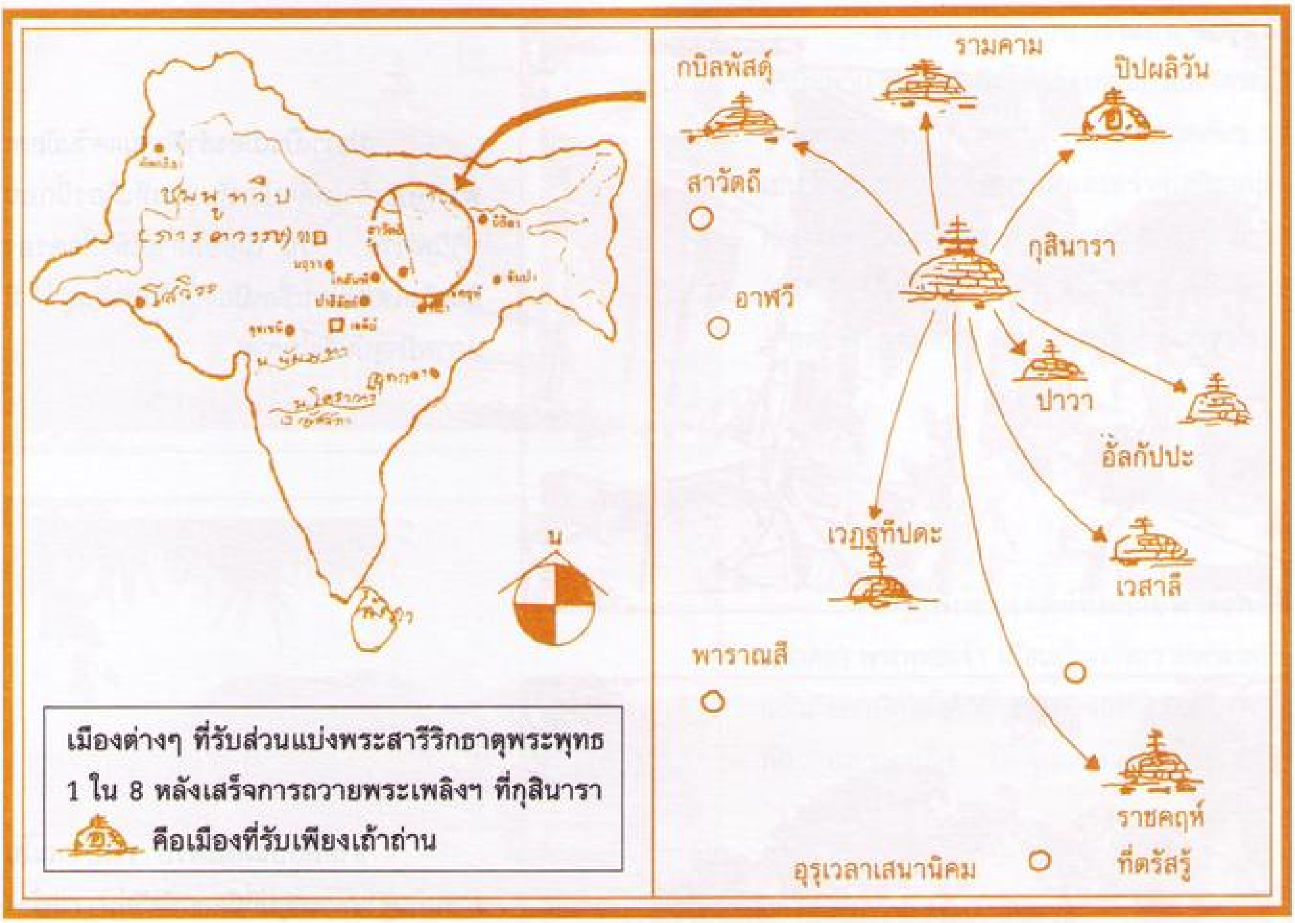

เมืองต่างๆ ที่รับส่วนแบ่งพระสารีริกธาตุพระพุทธ 1 ใน 8 หลังเสร็จการถวายพระเพลิงฯ ที่กุสินารา

คือเมืองที่รับเพียงเถ้าถ่าน

เมื่อสำเร็จการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้ว โทณพราหมณ์โดยความยินยอมของพระราชาทั้ง 8 พระนคร จึงแบ่งพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าออกเป็น 8 ส่วนเท่าๆ กัน พระราชาผู้ได้รับส่วนแบ่งต่างพอพระทัยยิ่ง จึงอัญเชิญไปประดิษฐานยังพระนครของตน

เจ้าเมืองปิปผลิวันไปถึงกุสินาราหลังเสร็จสิ้นการแบ่งพระบรมธาตุแล้ว แม้จะไม่ได้รับพระบรมธาตุ แต่พระองค์ก็ได้อัญเชิญพระอังคาร (เถ้าถ่านในที่ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ) ไปประดิษฐานยังเมืองปิปผลิวันด้วยความยินดียิ่ง

พึงสังเกต...สองมหานคร คือ สาวัตถีและพาราณสีมิได้ไปร่วมถวายพระเพลิงฯ และขอรับพระบรมธาตุเลย ถ้าจะอ้างเหตุว่าสองมหานครนั้นไม่ทราบข่าว คงเป็นไปไม่ได้เพราะเส้นทาง (บถ) คมนาคม ระหว่างมหานครทั้งสองกับกุสินารานั้นเป็นทางสายกลาง ทางสายเอก มีผู้สัญจรผ่านไปมาคับคั่งที่สุดในชมพูทวีปยุคนั้น และถ้าพิจารณาระหว่างกุสินารา-สาวัตถี ระยะทางยังใกล้กว่าอีก 5 เมือง หรือกุสินารา-พาราณสี ระยะทางยังใกล้กว่าอีก 4 เมือง ดังนั้นทั้งพาราณสีและสาวัตถี คงทราบข่าวพระพุทธเจ้าปรินิพพานก่อนราชคฤห์ เวสาลี และอัลลกัปปะ แต่ที่ไม่ได้ไปขอแบ่งพระบรมธาตุฯ คงมีเหตุผลดังนี้

สาวัตถีคงเนื่องจากกรณีที่ชาวกบิลพัสดุ์เหยียดหยามเจ้าชายวิฑูฑภะแห่งสาวัตถีว่าเป็นคนวรรณะต่ำ (จัณฑาล) ครั้นเจ้าชายแห่งเมืองสาวัตถีพระองค์นี้ได้ขึ้นครองราชย์ จึงส่งทหารไปล้างแค้นชาวกบิลพัสดุ์ 1 (ติละวระราโกฎในเขตเนปาล) โดยเผาทำลายเมืองจนราบเรียบ ชาวกบิลพัสดุ์ที่หลบหนีไม่ทันถูกฆ่าทิ้ง โดยไม่เว้นแม้แต่ทารกแบเบาะ เมื่อชาวกบิลพัสดุ์รวบรวมผู้คนได้ใหม่จึงถอยลงไปทางใต้ ห่างจากกบิลพัสดุ์เดิมประมาณ 25 กม. แล้วได้สร้างเมืองขึ้นใหม่จนสำเร็จ (ปัจจุบันอยู่ในหมู่บ้านปิปาระหะวะ แขวงพัสติ ประเทศอินเดีย) จากกรณีเหยียดหยามวรรณะกัน กลายเป็นชนวนสงครามทำลายล้างกัน จึงเป็นสาเหตุให้สัมพันธภาพที่แน่นแฟ้นและยาวนานที่สุดระหว่างสาวัตถีกับกบิลพัสดุ์ และพระพุทธเจ้าต้องขาดสะบั้นลงอย่างสิ้นเชิง เหมือนสำนวนไทยที่ว่า "แม้ตายแล้วก็ไม่ยอมเผาผีกัน" ส่วนพาราณสีเป็นศูนย์กลางศาสนาพราหมณ์มาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน แม้ขณะนั้นเจ้าเมืองคงเป็นผู้เคร่งครัดในลัทธิพราหมณ์ดั้งเดิม ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมาทั้งสองพระนครจึงไม่ไปขอรับพระบรมธาตุ

ส่วนเมืองปิปผลิวันนั้นเป็นรัฐเล็กๆ เชิงเขาหิมาลัย การไปมาทุรกันดารมาก คงทราบข่าวพุทธปรินิพพานช้า จึงไปถึงเมืองกุสินาราหลังเมืองอื่นๆ

ในปกรณ์พุทธฝ่ายเถรวาทไม่ได้แสดงไว้ชัดเจนว่า อัลลกัปปะ เวฏฐทีปกะ และปิปผลิวันตั้งอยู่ ณ ที่ใด แต่ได้อาศัยข้อมูลทางการศึกษาค้นคว้าและข้อสันนิษฐานของเซอร์คันนิ่งแฮมและคณะทำให้ทราบได้ว่า อัลลกัปปะและเวฏฐทีปกะอยู่ ณ จุดใดในชมพูทวีป

ส่วนปิปผลิวันนั้นอาศัยจดหมายเหตุของพระภิกษุถังซัมจั๋งและฟาเหียน เพราะพระจีนทั้งสองไปถึงและบันทึกเรื่องราวการเดินทางไปถึงอังคารสถูป เมืองปิปผลิวันไว้อย่างชัดเจนเช่นกัน

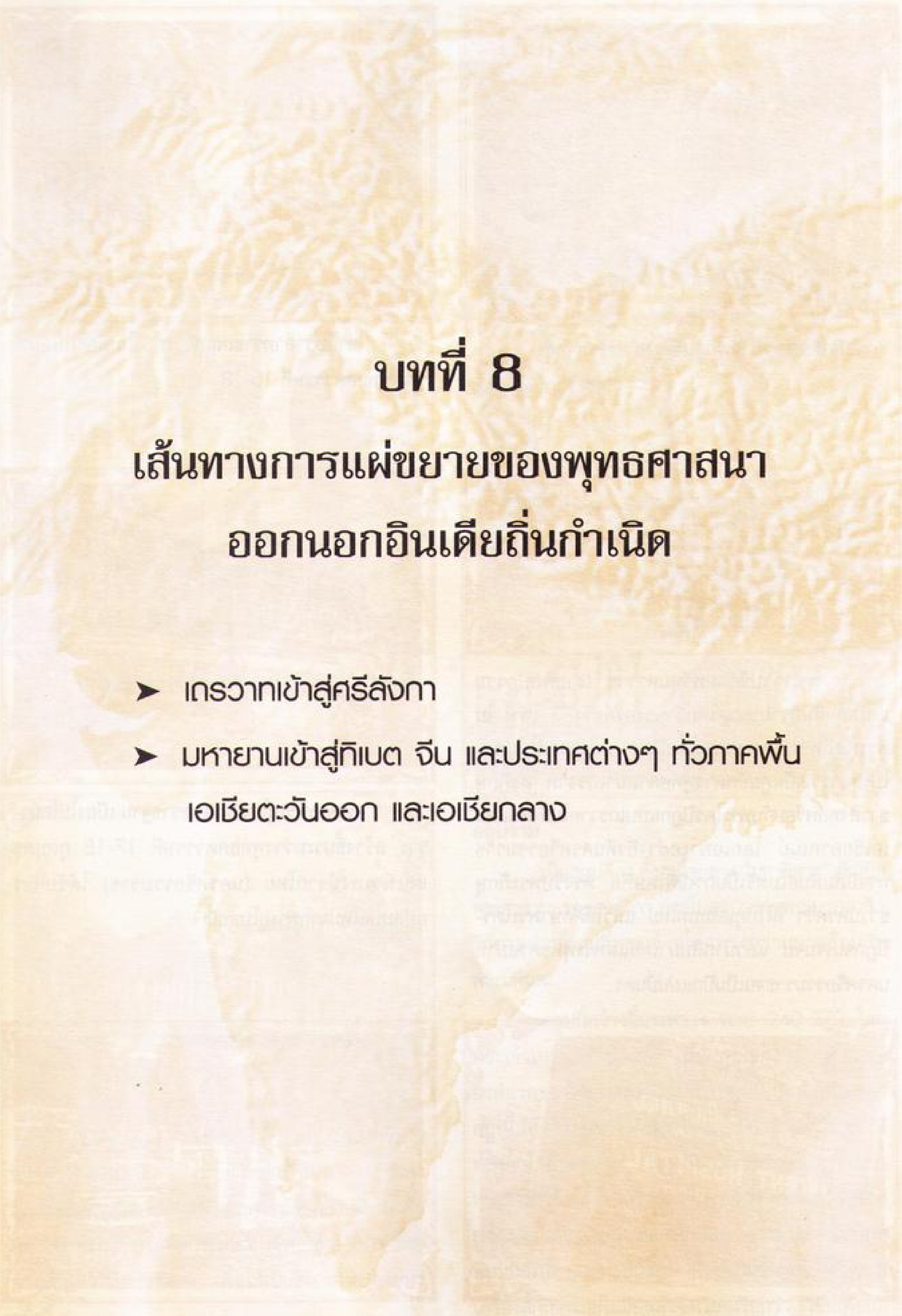

บทที่ 8

เส้นทางการแผ่ขยายของพุทธศาสนา ออกนอกอินเดียถิ่นกำเนิด

- ➤ เถรวาทเข้าสู่ศรีลังกา
- ➤ มหายานเข้าสู่ทิเบต จีน และประเทศต่างๆ ทั่วภาคพื้นเอเชียตะวันออก และเอเชียกลาง

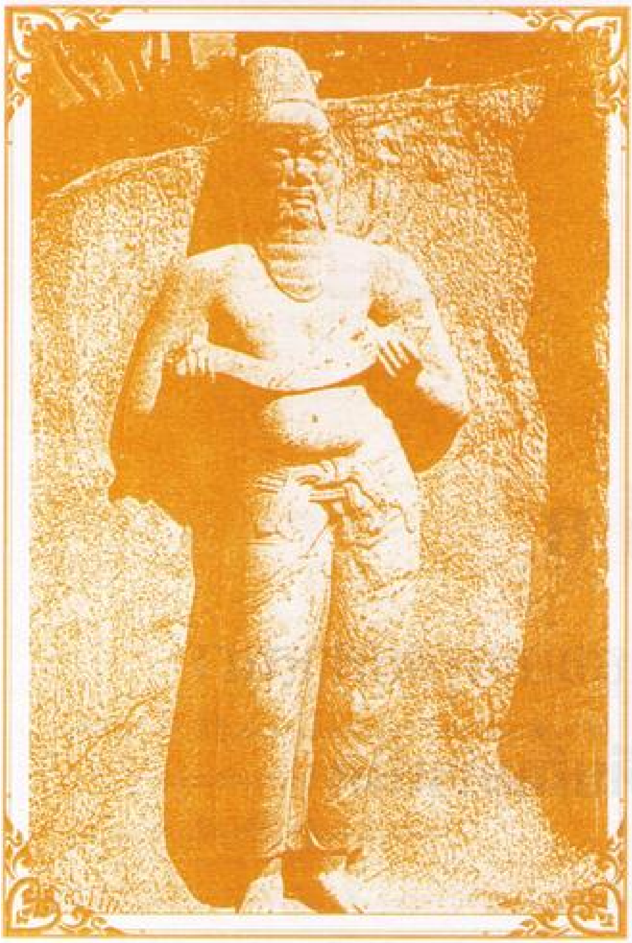

พระเจ้าปรักกมพาหุมหาราช (งานศิลปกรรมแกะสลักหินทรายขนาดโตกว่าพระองค์จริง 3 เท่า) ในพระหัตถ์ทรงประคองพระไตรปิฎก ผู้รังสรรค์ให้นครโปโลนารุวะเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาเถรวาท ส่งภิกษุชาวสิงหลพร้อมกับพระไตรปิฎกแบบเถรวาทไปยังดินแดนเอเชียอาคเนย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่นครศรีธรรมราช ทรงมีสัมพันธไมตรีเป็นกรณีพิเศษคือ ทรงรับพระภิกษุชาวนครศรีฯ ให้ไปอุปสมบทใหม่ แล้วให้ศึกษาพระไตรปิฎกจนเจนจบ แล้วนำกลับมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่นครศรีธรรมราชจนเป็นปึกแผ่นมั่นคง

ซากปราสาทราชมณเฑียรภายในเมืองโปโลนารุวะ พุทธศตวรรษที่ 15-18

อาคารพระอุโบสถในเขตราชฐาน เมืองโปโลนารุวะ สร้างขึ้นระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17-18 กุลบุตรและพระสงฆ์จากไทย (นครศรีธรรมราช) ได้รับการอุปสมบทใหม่จากพระอุโบสถนี้

ANCIENT HOSPITAL
BUILT BY KING SENA II (853-887) A.C.

ซากโรงพยาบาลที่อนุราธปุระ พุทธศตวรรษที่ 9-10

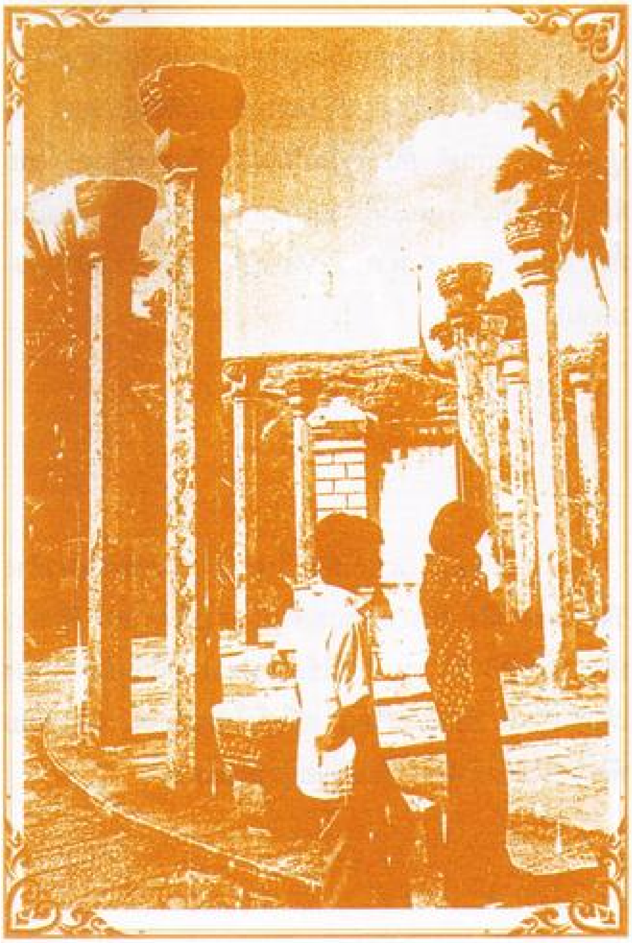

เสาพระวิหารที่ยังคงสภาพอยู่กว่า 2 พันปีแล้ว เพราะเป็นเสาศิลา

ซากอาคาร “มหาวิหาร” ภายในวัดมหาวิหาร ขนาดกว้างประมาณ 20 วา ยาวประมาณ 80 วา มีเสาศิลาที่ยังสมบูรณ์อยู่เกือบทั้งหมดไม่น้อยกว่าหนึ่งพันต้น มหาวิหารนี้สร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 240-270 โดยพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ เพื่อใช้เป็นสถานที่สังคายนาครั้งที่ 4

ซุ้มประตูพระวิหารที่ปลูกโพธิ์ ซึ่งนางสังฆมิตตาเถรีนำมาจากที่ตรัสรู้

สถูปราม

เป็นสถูปศิลา ตั้งอยู่ใจกลาง “มหาวิหาร” อันเป็นพระอารามแรกของลังกา ภายในสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุส่วนใหญ่ที่พระเจ้าอโศกทรงถวายมาพร้อมกับพระมหินทะ

สถูปนี้สร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. 240-270 โดยพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ เป็นสถูปเถรวาท (หีนยาน) องค์แรกของโลกและลังกา พระสถูปนี้เป็นต้นแบบของสถูปในลังกา พม่า มอญ ไทย สมัยแรกจะมีวิหาร มีหลังคาโดยรอบสถูป (ไทยเรียกวิหารกับเกษตร) เมื่อพระราชาได้เสด็จไปถวายการเคารพพระรัตนตรัยอย่างสูงสุดด้วยการเวียนขวา (ทักษิณ) ชาวพุทธทั่วไปนิยมพนมมือเปล่าแล้วเวียนขวา (ไทยเป็นชาติเดียวที่นิยมมีเครื่องสักการะอยู่ในมือแล้วจึงเวียนเรียกว่า เวียนเทียน)

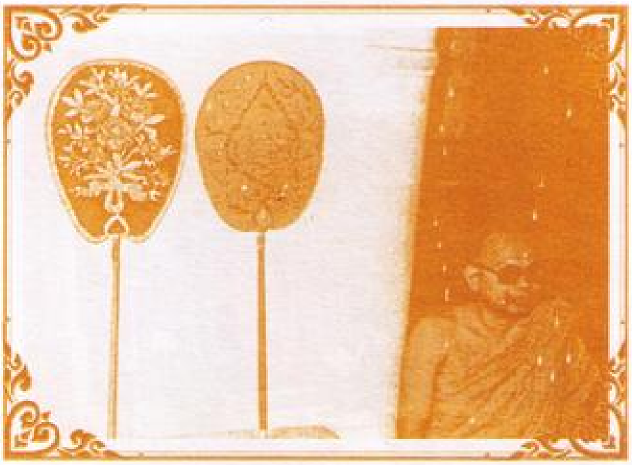

ตาลปัตรไทยสมัยอยุธยาตอนปลายเป็นบริขารประจำตัวของพระอุบาลี ที่ยังคงเหลืออยู่ที่พิพิธภัณฑ์ วัดบุปผาราม แคนดี อันเป็นวัดที่พระอุบาลีและคณะสงฆ์ไทยจัดผูกพัทธสีมา และให้การอุปสมบทแก่ชาวลังกาเสียใหม่ทั้งประเทศ ระหว่าง พ.ศ. 2294-2296 (สมัยอยุธยาตอนปลาย)

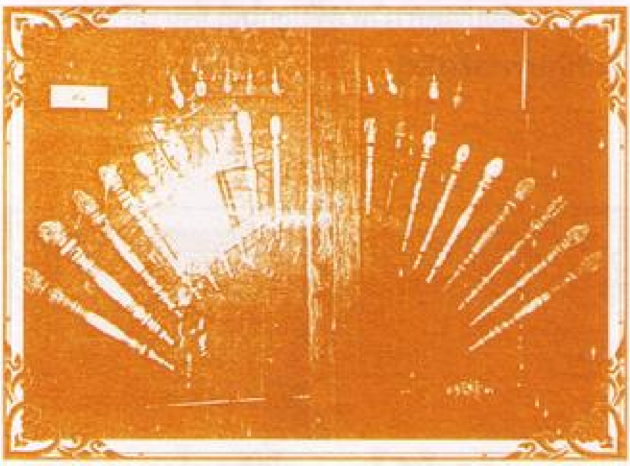

ด้ามพัด (ตาลปัตร) โบราณแกะสลักจากงาช้างวิจิตรบรรจงยิ่ง มีขนาดโตแต่สั้นกว่าตาลปัตรไทย คือยาวประมาณ 20-30 ซม. การใช้ตาลปัตรของภิกษุลังกาเพียงเพื่อพัดวีลม ขับความร้อน หรือถ้าใช้อนุโมทนาจะจับด้ามพัดไว้ มิได้ตั้งด้ามพัดไว้บนพื้นอย่างพระไทย

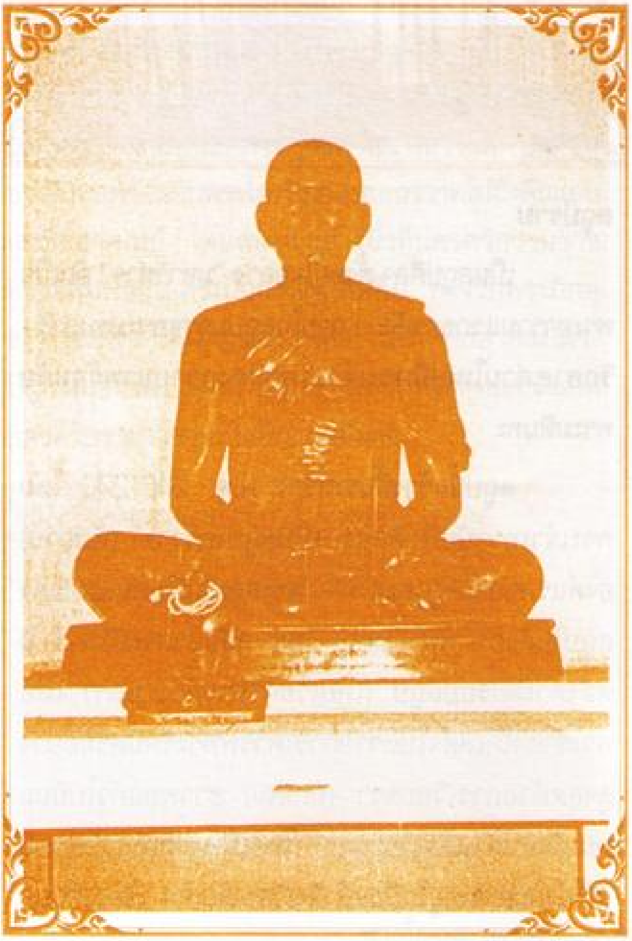

รูปหล่อพระอุบาลีหัวหน้าพระธรรมทูต ผู้นำพระพุทธศาสนาจากกรุงศรีอยุธยากลับไปเผยแผ่และก่อตั้งสถาบันสงฆ์ลังกาขึ้นใหม่ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22 ถึงปัจจุบัน (คณะสงฆ์ลังกาส่วนใหญ่ปัจจุบันเรียก สยามวงศ์หรืออุบาลีวงศ์) (รูปหล่อนี้คณะศิษย์วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กทม. ร่วมกันสร้างประดิษฐานไว้ที่แคนดี)

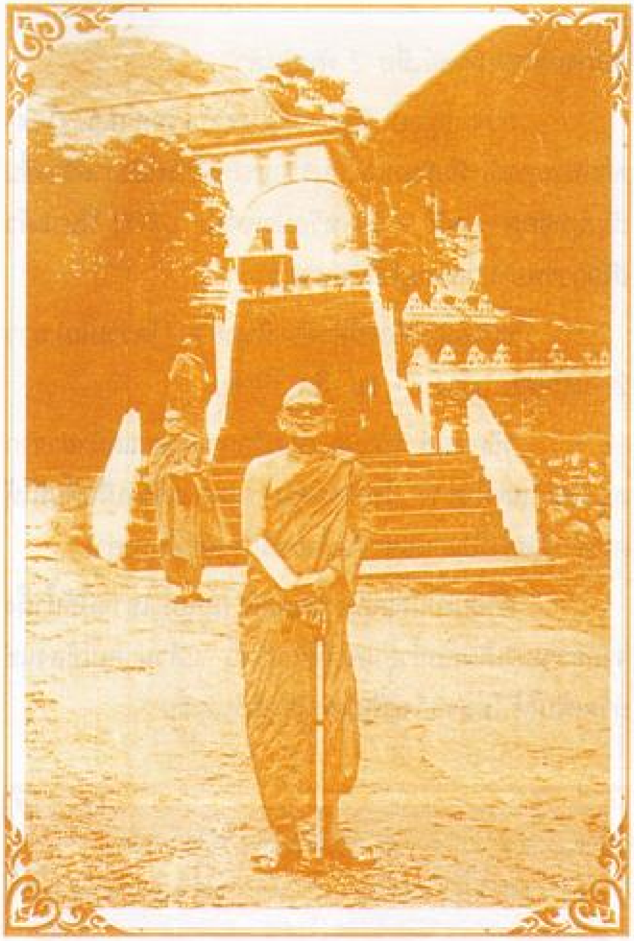

อาโลกวิหาร (อาลุวิหาร) มาลัย ชนบท (เมือง มาตเล) สถานที่สังคายนาครั้งที่ 5 (จารึกธรรมวินัยลงในใบลาน เมื่อ พ.ศ. 453)

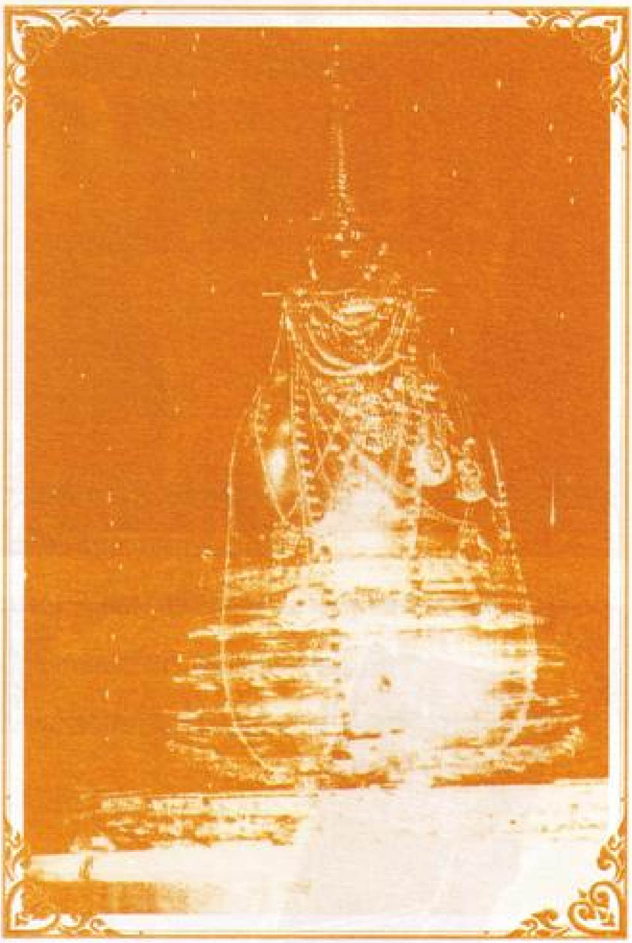

พระสถูปทองคำ ที่ประดิษฐานพระเขี้ยวแก้ว ขนาดความสูงจากฐานถึงยอด 4 ศอกเศษ น้ำหนักประมาณ 900 กก. อยู่ในเขตพระราชฐานวังโบราณเมืองแคนดี

เนื่องในการทำสังคายนาครั้งที่ 5 มีเศษบาตร ภาชนะเครื่องใช้ดินเผานานาชนิดนับร้อยชิ้นที่อาจจะเกิดชำรุดเล็กน้อยระหว่างการใช้งาน ถูกทิ้งไว้ตามซอกถ้ำต่างๆ ในบริเวณอาลุวิหาร

ใบลานที่มัดรวมกันเป็นผูก

อุปกรณ์การแพทย์เมื่อ 2 พันปีแล้ว

อ่าง (ราง) ศิลา อยู่ในซากเวชศาลา (โรงพยาบาลสงฆ์) ที่มหินทเล อนุราธปุระกษัตริย์ลังกาสร้างขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ 9-10 หรือประมาณ 1,700 ปีมาแล้ว เพื่อการพยาบาลภิกษุไข้โดยเฉพาะ

ขนาดของศิลานี้ทำด้วยหินทราย (วัดร่วมใน) ยาว 2 เมตรเศษ กว้าง 71 ซม. ลึก 39 ซม.

วิธีการใช้ วิธีแรก คั้นหรือกรองเอาแต่น้ำยาจากสมุนไพรใส่ลงในราง (ไม่ต้องเต็มรางเพราะต้องเผื่อพื้นที่ให้คนไข้ เมื่อลงไปนอนแช่แล้วน้ำยาไม่ไหลล้นไปเปล่า)

ถ้าคนเป็นโรคลม หมดสติ (สลบ) เขาจะใช้น้ำผึ้งจากธรรมชาติผสมน้ำอุ่นพอรู้สึกหวาน แล้วนำคนไข้ลงแช่ นวดเฟ้นให้ ไม่นานก็จะฟื้นและรู้สึกมีกำลังขึ้น

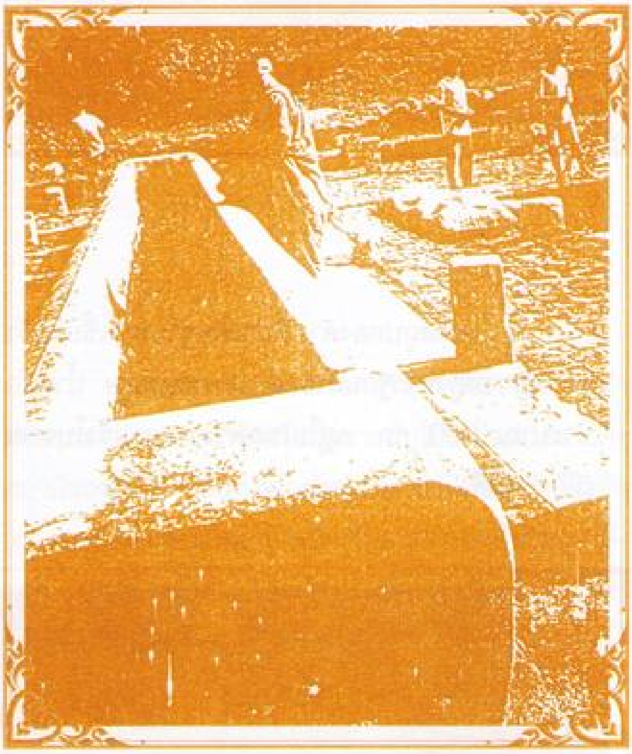

อ่าง (ราง) ที่ต้มข้าวยาคู เป็นภาชนะทำด้วยหินทรายแดง (มีร่องรอยอุดด้วยดินเหนียว) อยู่ในซากกัปปิยกุฏี (โรงครัว) ที่มหินทเล อนุราธปุระกษัตริย์ลังกาสร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. 270-300 เฉพาะที่อารามนี้มีพระภิกษุ สามเณรอยู่ประจำเป็นพันรูป พระราชาต้องจัดยาคู (ข้าวต้ม โจ๊ก) ถวายตอนเช้าทุกวัน อ่างนี้ (วัดร่วมในช่อง) กว้าง 80 ซม. ยาว 755 ซม. สูง 68 ซม.

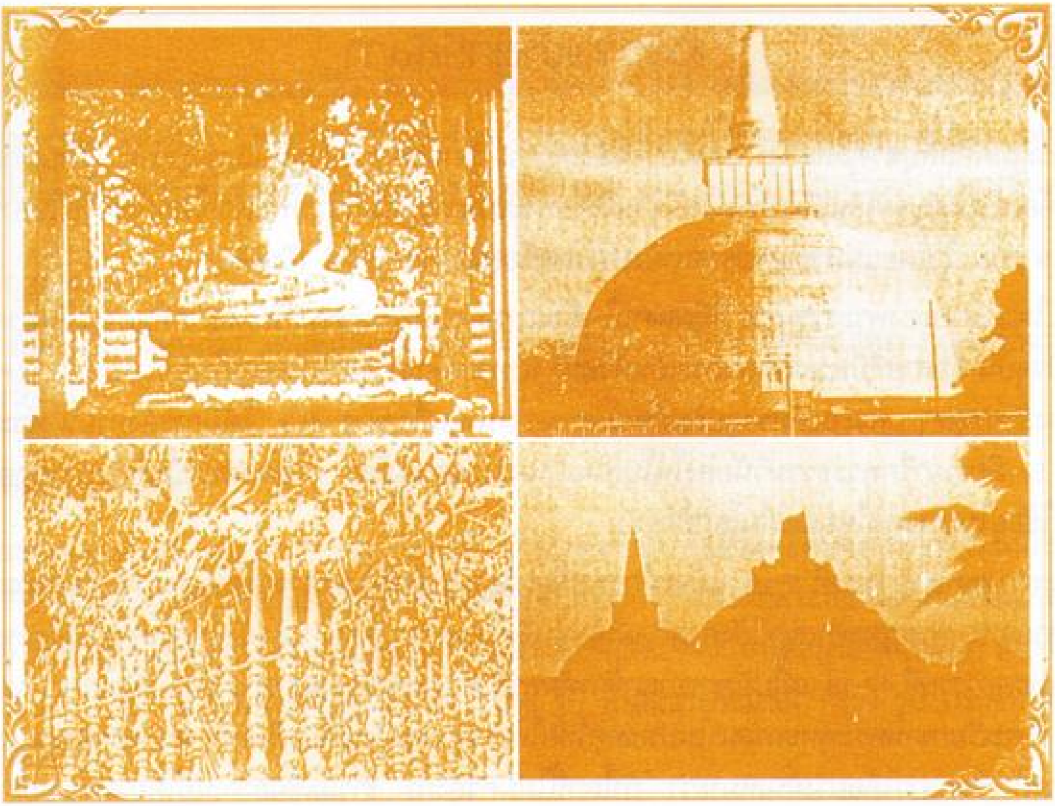

อนุราธปุระ ราชธานีแรกของลังกา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 3-15 (ประมาณ 1,200 ปี) เป็นแหล่งเริ่มต้นของอารยธรรมพุทธศาสนาเถรวาท ลัทธิลังกาวงศ์ ซึ่งได้แผ่มาถึงไทยด้วย ในภาพจากซ้ายไปขวา

1. พุทธปฏิมา หินทรายปางสมาธิ หน้าตักกว้างประมาณ 3 ศอก สร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 7-9
2. สุวรรณมาลิกเจดีย์ ภายในวัดมหาวิหาร อันเป็นวัดแรกของลังกา (พุทธศตวรรษที่ 3)

3-4. ซุ้มและวิหารที่ปลูก (ประดิษฐาน) กิ่งโพธิ์ตรัสรู้ที่นางสังฆมิตตาเถรีนำไปลังกาเมื่อพุทธศตวรรษที่ 2

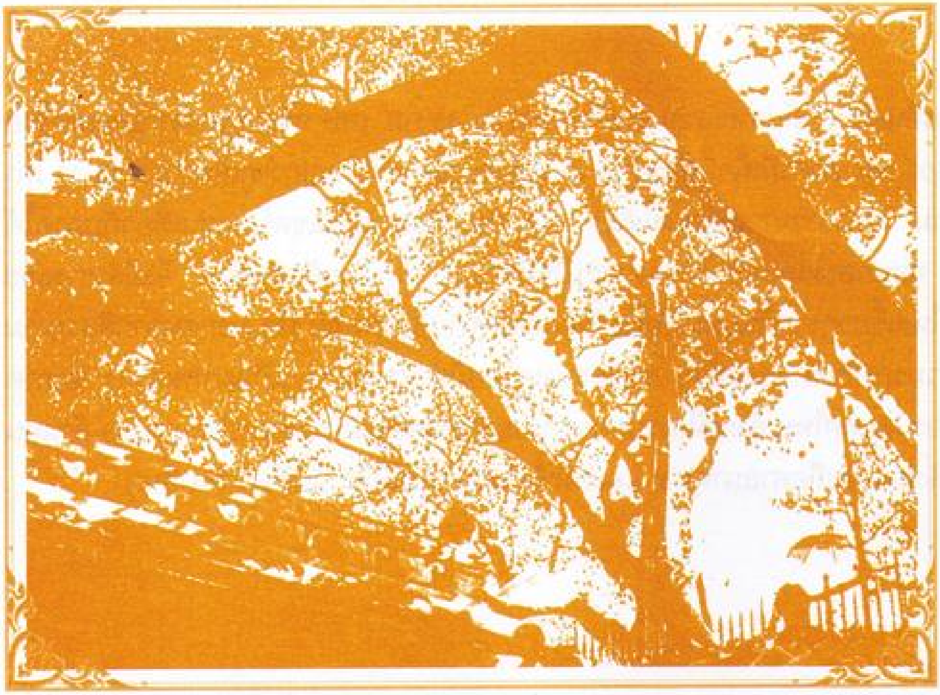

กิ่งโพธิ์ที่นางสังฆมิตตาเถรีนำมาจากที่ตรัสรู้ (พุทธคยา อินเดีย เมื่อพุทธศตวรรษที่ 2-3 แต่กิ่งโพธิ์นี้แคระเกร็น เพราะปลูกอยู่ในที่จำกัดและหลายยุคหลายสมัยต้องขุดขนย้ายหนีข้าศึก (ทมิฬ) ที่คอยมุ่งทำลาย เพราะพวกทมิฬต่างรู้ดีว่าชาวพุทธลังกาห่วงแหนกิ่งโพธิ์ดังชีวิตและดวงใจ

เถรวาทเข้าสู่ศรีลังกา

พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ท่านมีอนาคตังสญาณ รู้ว่าพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท (แบบเก่าแก่ดั้งเดิม) ในอนาคตต้องเสื่อมสูญจากอินเดียเป็นแน่แท้ ท่านจึงขอพระบรมราชูปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกมหาราช ให้ส่งพระธรรมทูต รวม 9 สาย ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังประเทศที่อยู่นอกชมพูทวีป (อินเดีย)

1 ใน 9 สายของพระธรรมทูต ที่มีผลงานในด้านการเผยแผ่พระธรรมที่ได้ผลมากที่สุดจนเป็นมรดกตกทอดมาถึงโลกปัจจุบัน คือสายที่มีพระมหินทเถระเป็นหัวหน้า นำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ในลังการะหว่าง พ.ศ. 236-270 กษัตริย์ของลังกาทุกๆ พระองค์ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาจนถึง พ.ศ. 453 ได้มีการสังคายนาพระธรรมวินัยเป็นครั้งที่ 5 มีการจารึกพระธรรมวินัยลงในใบลานเป็นครั้งแรกของโลก ผลงานครั้งนั้นที่ยังปรากฏอยู่คือพระไตรปิฎกที่ใช้อยู่ในประเทศไทยและในโลกปัจจุบัน

ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 5-19 แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงกษัตริย์และราชวงศ์ในลังกานับร้อยพระองค์ ย้ายราชธานีหลายแห่ง พระพุทธศาสนาก็ยังคงสถิตมั่นคงในจิตใจของชาวลังกา แล้วยังแผ่กระจายไปยังประเทศต่างๆ อีก คือในพุทธศตวรรษที่ 17-18 แผ่ไปยังราชอาณาจักรตัมพรลิงค์ (นครศรีธรรมราช) สุโขทัย ศรีอโยธยา และกรุงเทพฯ ตามลำดับ ถ้าจะเรียกขานพระพุทธศาสนาในประเทศไทยให้ถูกต้องสมบูรณ์ต้องเรียกว่า พระพุทธศาสนาแบบเถรวาท ลัทธิลังกาวงศ์ จึงกล่าวได้อย่างมั่นเหมาะว่า ถ้าโลกนี้ไม่มีศรีลังกา ชาวเอเชียอาคเนย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือไทยและประเทศอื่นๆ จะไม่มีโอกาสได้รับนับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่เราเทิดทูลบูชาทุกวันนี้อย่างแน่นอน

ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-23 ฝรั่งชาติตะวันตกเข้ายึดครองแล้วได้ทำลายล้างพระพุทธศาสนาในลังกาจนไม่มีพระภิกษุเหลืออยู่เลย ครั้นอังกฤษให้อิสรภาพแก่ลังกาแล้ว กษัตริย์ลังกาแห่งแคนดีจึงขอพระสงฆ์ไทยจากกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาในสมัยนั้น ในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2290-2296) ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาและให้การอุปสมบทแก่ชาวลังกาขึ้นใหม่ พระพุทธศาสนาในศรีลังกาปัจจุบันจึงมีชื่อเต็มว่า พุทธศาสนา ลัทธิสยามวงศ์ หรืออุบาลีวงศ์ เพราะพระภิกษุผู้เป็นหัวหน้าพระธรรมทูตที่เดินทางไปลังกาครั้งนั้นชื่ออุบาลี

ลังกา เป็นภาษาโบราณแปลว่า เกาะ ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า "ทวีป" บาลี "ทีป" เพราะพวกอาหรับและอียิปต์โบราณเรียก ซีเรนดีพ ชาวยุโรป เช่น โปรตุเกส ฮอลันดา เรียก เซล็องก์ อังกฤษเรียก ซีลอน

ขนาด

เป็นเกาะอยู่ในมหาสมุทรอินเดีย ใกล้ปลายแหลมอินเดียประมาณ 40 กม. เศษ หรืออยู่ห่างจากประเทศไทยไปทางทิศตะวันตกประมาณ 2,500 กม. ลังกามีเนื้อที่ประมาณ 64,700 ตร.กม. หรือใหญ่กว่าภูเก็ตประมาณ 15 เท่า ส่วนกว้างที่สุดของเกาะ 250 กม. ส่วนยาวจากเหนือลงใต้สุด 450 กม. ลังกาอยู่ในเขตร้อนเช่นเดียวกับภาคใต้ของประเทศไทย มีฝนตกชุก ตอนกลางและตอนใต้ของเกาะเป็นที่ราบสูง มีภูเขาสลับซับซ้อน จึงมีลำธารและน้ำตกมากมาย ในท้องลำธารใสไหลเชี่ยวกรากนั้นอุดมไปด้วยรัตนมณีนานา เช่น พลอย นิล มรกตหลากสีสวยงาม แม้มรกตที่เจียระไนเป็นพระแก้วมรกตในวัดพระแก้วฯ ของประเทศไทยมีตำนานกล่าวว่าเป็นมรกตลังกา อากาศของลังกานั้นเหมือนกับภาคใต้ของประเทศไทย ลังกามีการปกครองแบบสาธารณรัฐ มีประชากรประมาณ 19 ล้านคน ประมาณ 17.5 ล้านคนเป็นชาวสิงหล นับถือศาสนาพุทธ และทมิฬเป็นชนกลุ่มน้อย นับถือศาสนาฮินดู

การอาชีพ

การเกษตร พืชสำคัญคือมะพร้าว ชา ยางพารา โกโก้ กาแฟ เครื่องเทศ การจับสัตว์น้ำ แร่สำคัญคือรัตนชาติ เช่น พลอยสีต่างๆ และทั่วโลกรู้จักสินค้าของประเทศนี้คือชาที่ใช้ชงกับน้ำตาล หรือนม เพราะยังไม่มีประเทศใดในโลกที่ผลิตชาให้มีรสชาติทัดเทียมกับชาของลังกาเลย ลังกาส่งชาเป็นสินค้าออก 3,500 ตันต่อปี

เมืองสำคัญของลังกา

โคลัมโบเป็นเมืองหลวง แคนดีเป็นเมืองหลวงเก่า และเมืองสำคัญทางพุทธศาสนา กอลล์เป็นเมืองท่าและมีวัดพุทธมากมาย

ลังกากับพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเข้าสู่ลังกากว่า 2,300 ปีมาแล้ว ถ้าปราศจากลังกาแล้วพุทธศาสนาเถรวาทจะไม่มีในเมืองไทยหรือในโลกก็ว่าได้ พระพุทธศาสนาในลังกาแม้จะถูกเหยียบย่ำทำลายจากฝรั่งนักล่าอาณานิคมคือโปรตุเกส ฮอลันดา และอังกฤษ แต่ด้วยอานุภาพพระรัตนตรัยพระพุทธศาสนากลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาได้อย่างอัศจรรย์ยิ่ง ลังกาในปัจจุบันมีวัดอยู่ประมาณ 1,300 แห่ง มีพระภิกษุประมาณ 3,000 รูป สามเณรประมาณ 1,500 รูป ประชากรร้อยละ 95 เป็นพุทธศาสนิกชน

แผนที่ประเทศศรีลังกา

ศรีลังกา

แสดงลักษณะภูมิศาสตร์กายภาพ

ขนาดของเกาะยาวจากเหนือใต้ 420 กม. ส่วนที่กว้างที่สุด 250 กม. พื้นที่สูงสุดของเกาะประมาณ 50 ตร.กม. (น) มีอากาศหนาวเย็น (เฉลี่ยตลอดปี 15-25 ซ.) เพราะมีฝนชุกปีละ 8-9 เดือน จึงเกิดมีธารน้ำน้อยใหญ่จากภาคกลางไหลลงสู่เบื้องล่าง ทำให้เกิดธารน้ำตกนับร้อย เกิดแม่น้ำสายสำคัญรอบเกาะประมาณ 12 สาย

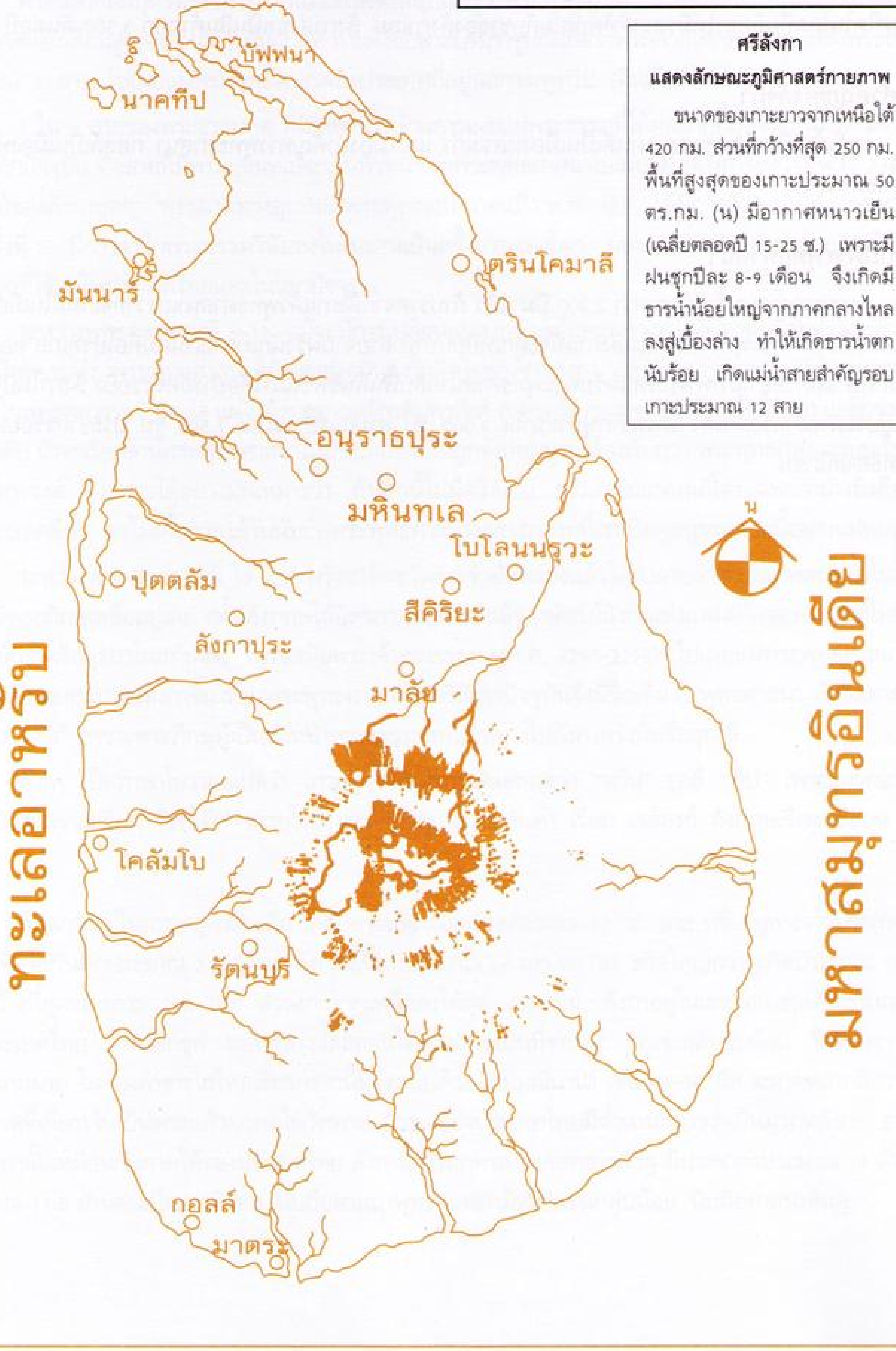
บัพพนา
นาคทีป
ตรินโคมาลี
มันนาร์
อนุราธปุระ
มหินทเล
โปโลนนรุวะ
ปุตตลัม
สีคิริยะ
ลังกาปุระ
มาลัย
โคลัมโบ
รัตนบุรี
กอลล์
มาตระ
น
ทะเลอาหรับ
มหาสมุทรอินเดีย

ศรีลังกา

แสดงลักษณะภูมิศาสตร์กายภาพ
พท. ส่วนสูงสุดประมาณ 1,570 ม.
อยู่ส่วนกลางค่อนไปทางซีกด้านใต้ของเกาะ

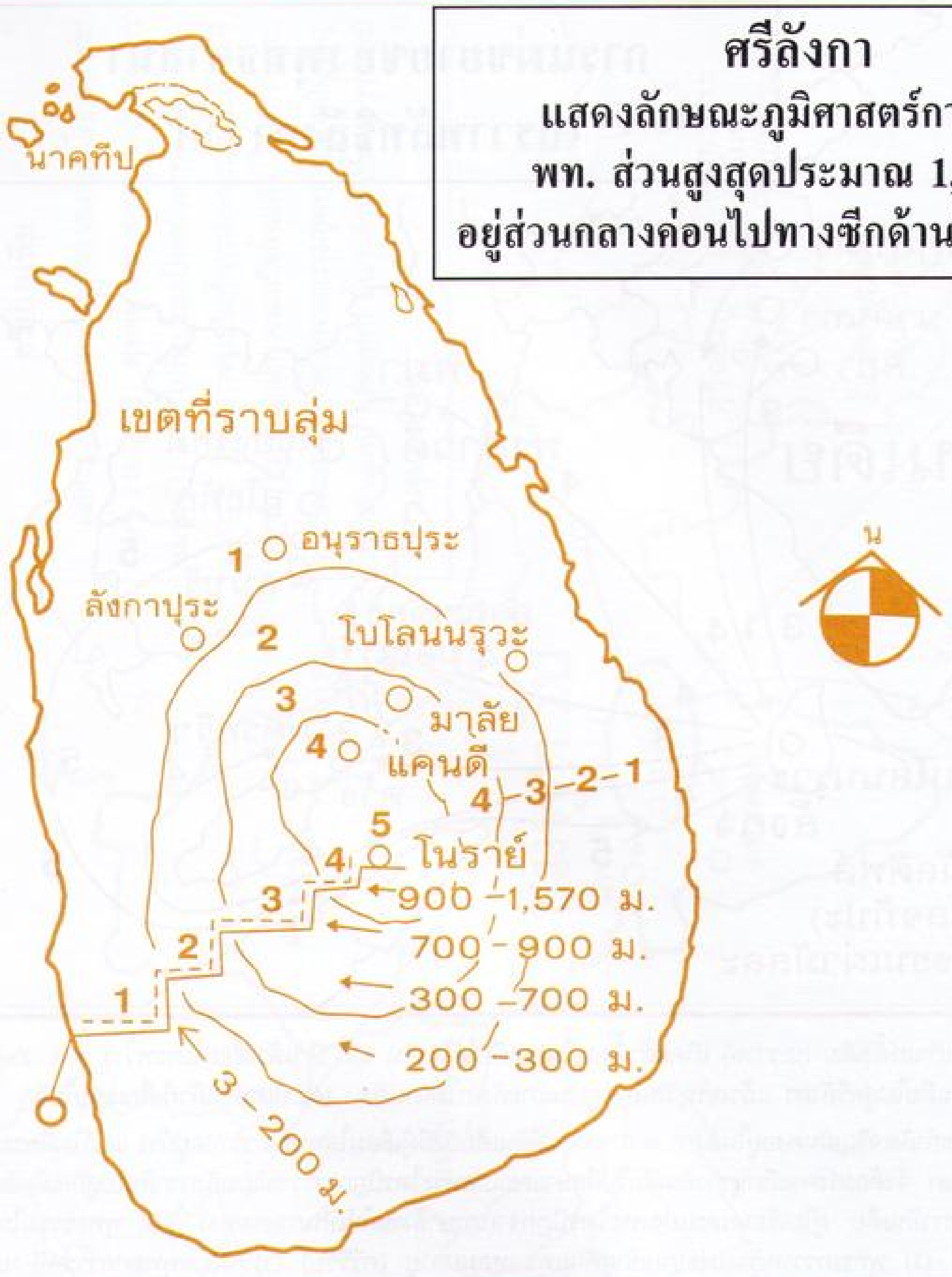
นาคทีป
เขตที่ราบลุ่ม
อนุราธปุระ
ลังกาปุระ
โบโลนนรุวะ
มาลัย
แคนดี
โนราย์
1
2
3
4
5
4-3-2-1
900-1,570 ม.
700-900 ม.
300-700 ม.
200-300 ม.
3-200 ม.
น

ความหมายและตัวเลข

O หมายถึง ระดับน้ำทะเลปานกลาง

3-200 ม. หมายถึง พื้นที่ที่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 3-200 ม.

200-300 ม. หมายถึง พื้นที่ที่สูงกว่าระดับน้ำทะเล (0) 200-300 ม.

900-1,570 ม. หมายถึง พื้นที่ที่สูงกว่าระดับน้ำทะเล (0) ประมาณ 900-1,570 ม. (ส่วนสูงสุดของเกาะ)

1 พื้นที่ราบลุ่มแถบชายฝั่งทะเลเป็นสวนมะพร้าวพื้นที่ลึกเข้าไปเป็นนาข้าวและพืชผักสวนครัว

2 พื้นที่ปลูกยางพาราและพืชสวน เช่น มะม่วง ขนุน

3 พื้นที่ปลูกเครื่องเทศ เช่น กระวาน กานพลู พริกไทย ป่าไม้และมีไร่ใบชาบางส่วน

4-5 พื้นที่บริเวณที่ปลูกใบชาและป่าไม้

อุณหภูมิ

1-2 ประมาณ 30-40 ซ. (เซลเซียส)

3 ประมาณ 25-35 ซ. (เซลเซียส)

4-5 ประมาณ 15-25 ซ. (เซลเซียส)

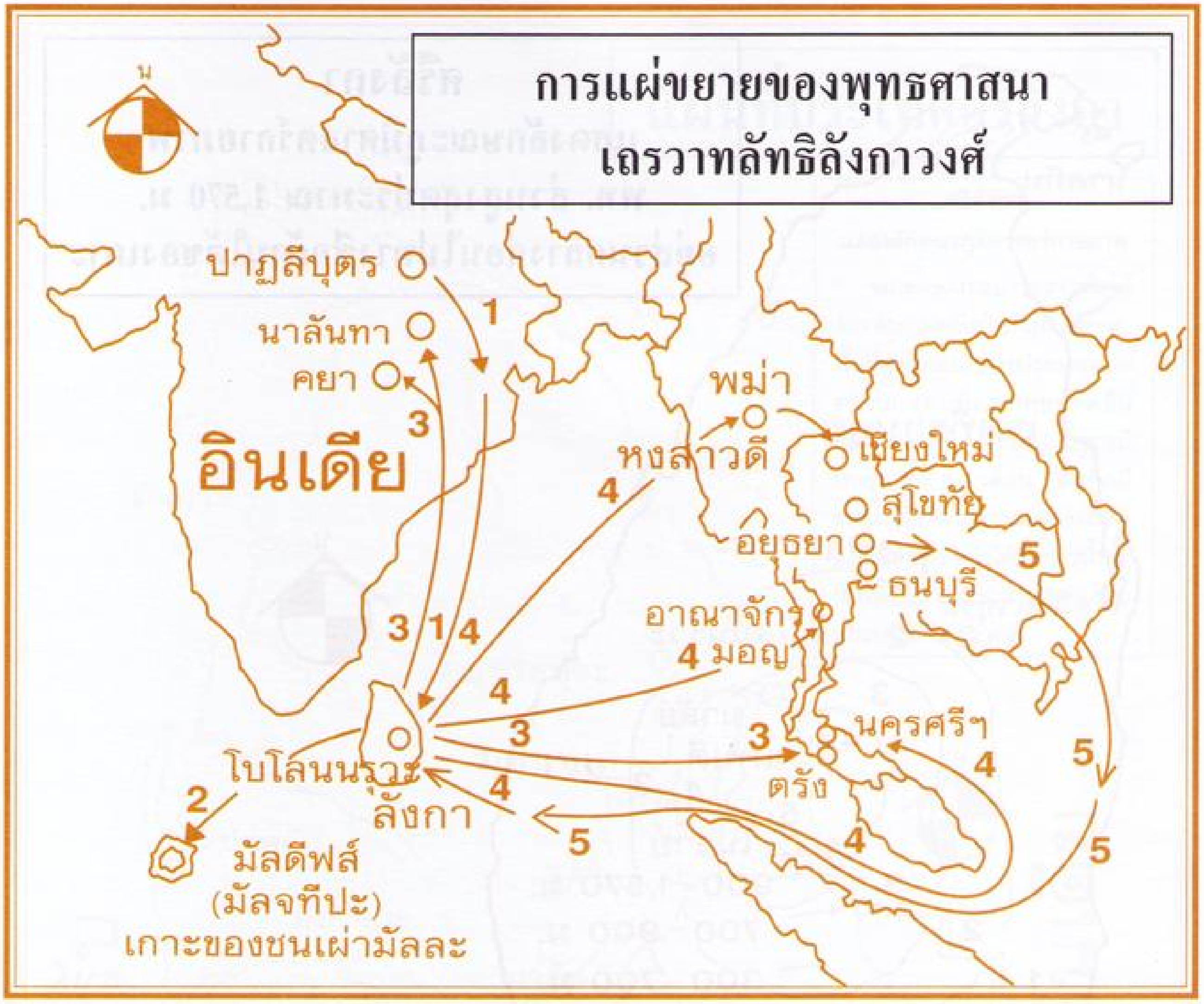

การแผ่ขยายของพุทธศาสนา
เถรวาทลัทธิลังกาวงศ์

พุทธศาสนาแบบเก่าแก่ดั้งเดิม (เถรวาท) เกิดแล้วตั้งอยู่ในอินเดียได้ไม่เกิน 500 ปี แล้วเสื่อมไประหว่าง พ.ศ. 236-270 (1) พุทธเถรวาทแผ่จากอินเดียไปสู่ศรีลังกา แล้วเจริญมั่นคงอยู่บนเกาะลังกาได้นานถึง 1,300 ปีเศษ แล้วก็เสื่อมสูญไปอีก

ในช่วงเวลาที่พุทธกำลังเจริญมั่นคงอยู่ในลังกา พ.ศ. 965 แม้อินเดียยังมีผู้เลื่อมใสพุทธเถรวาทอยู่บ้าง แต่ก็ไม่มีพระไตรปิฎกเถรวาทเหลืออยู่ให้ศึกษา จึงต้องส่งพระภิกษุชาวอินเดียไปศึกษาและแปลพระไตรปิฎกเถรวาทแบบลังกากลับไปสู่อินเดียอีกครั้ง (พระพุทธโฆษาจารย์ภิกษุชาวอินเดีย ผู้ไปเรียนและแปลพระไตรปิฎกจากภาษาสิงหลให้เป็นภาษามคธ) (3) พุทธธรรมในเกาะลังกาแผ่ไปยังเกาะมัลดีฟส์ (2) พุทธเถรวาทเริ่มแผ่ขยายเข้าสู่ดินแดนแหลมมลายู (ศรีวิชัย) (3) ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 10 แต่ยังมิอาจตั้งมั่นในดินแดนนั้นได้ แต่ที่เกี่ยวเนื่องกับคนไทยและเป็นเหตุการณ์พุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งคือ (4) พุทธเถรวาทได้แผ่เข้าสู่ประเทศไทยครั้งแรกที่นครศรีธรรมราชแล้วแผ่ขยายไปสุโขทัย เชียงใหม่ อยุธยา แล้วเจริญมั่นคงอยู่ในดินแดนแหลมทองตั้งแต่ครั้งนั้นถึงปัจจุบันกว่า 800 ปีแล้ว เป็นพุทธศาสนาเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์

นอกจากพุทธศาสนาแบบเถรวาทจะตั้งมั่นในไทยแล้วแผ่ขยายไปถึงมอญ พม่า (4) ด้วย เมื่อลังกาถูกชาติตะวันตกยึดครองอยู่นาน 5 ศตวรรษ พุทธศาสนาเสื่อมโทรมอย่างยิ่ง ไม่มีภิกษุเหลืออยู่ในเกาะลังกาเลย เมื่ออังกฤษผู้ยึดครองลังกาให้เสรีภาพแก่ชาวสิงหล กษัตริย์ลังกาจึงขอพระภิกษุจากประเทศไทยนำพุทธศาสนาที่เคยได้รับจากลังกากลับคืนไปให้ชาวลังกา (5) ระหว่าง พ.ศ. 2292 ถึง 2296 ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยา พุทธศาสนาจากไทยยังตั้งมั่นอยู่ในลังกา ในปัจจุบันสถาบันพุทธในลังกาจึงเรียกขานกันว่า สยามนิกาย (สยามวงศ์) หรืออุบาลีวงศ์ (ชื่อตามหัวหน้าพระธรรมทูตไทยจากกรุงศรีอยุธยา)

พึงสังเกตพุทธศาสนาแบบเถรวาทต้องย้อนกลับไปที่เดิมของตนคือจากลังกากลับไปอินเดีย ในพุทธศตวรรษที่ 9 จากสยามกลับไปลังกาในปลายพุทธศตวรรษที่ 22 สำหรับพระปฐมเจดีย์ นครปฐมนั้นเป็นเพียงอนุสรณ์สถานการมาถึงของพระโสณะ พระอุตตระที่นำพุทธธรรมจากปาฏลีบุตร อินเดียมาถึงดินแดนสุวรรณภูมิ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 2-3) มิได้เป็นอนุสรณ์การรับเอาพุทธศาสนาครั้งแรกของคนไทย เพราะขณะนั้นคนไทยยังตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตอนตะวันตกเฉียงเหนือของจีน คนไทยเพิ่งได้รับเอาพุทธศาสนาเถรวาท ลังกาวงศ์จากลังกาผ่านนครศรีธรรมราช สุโขทัย อยุธยา เมื่อประมาณ 800 ปีมานี่เอง

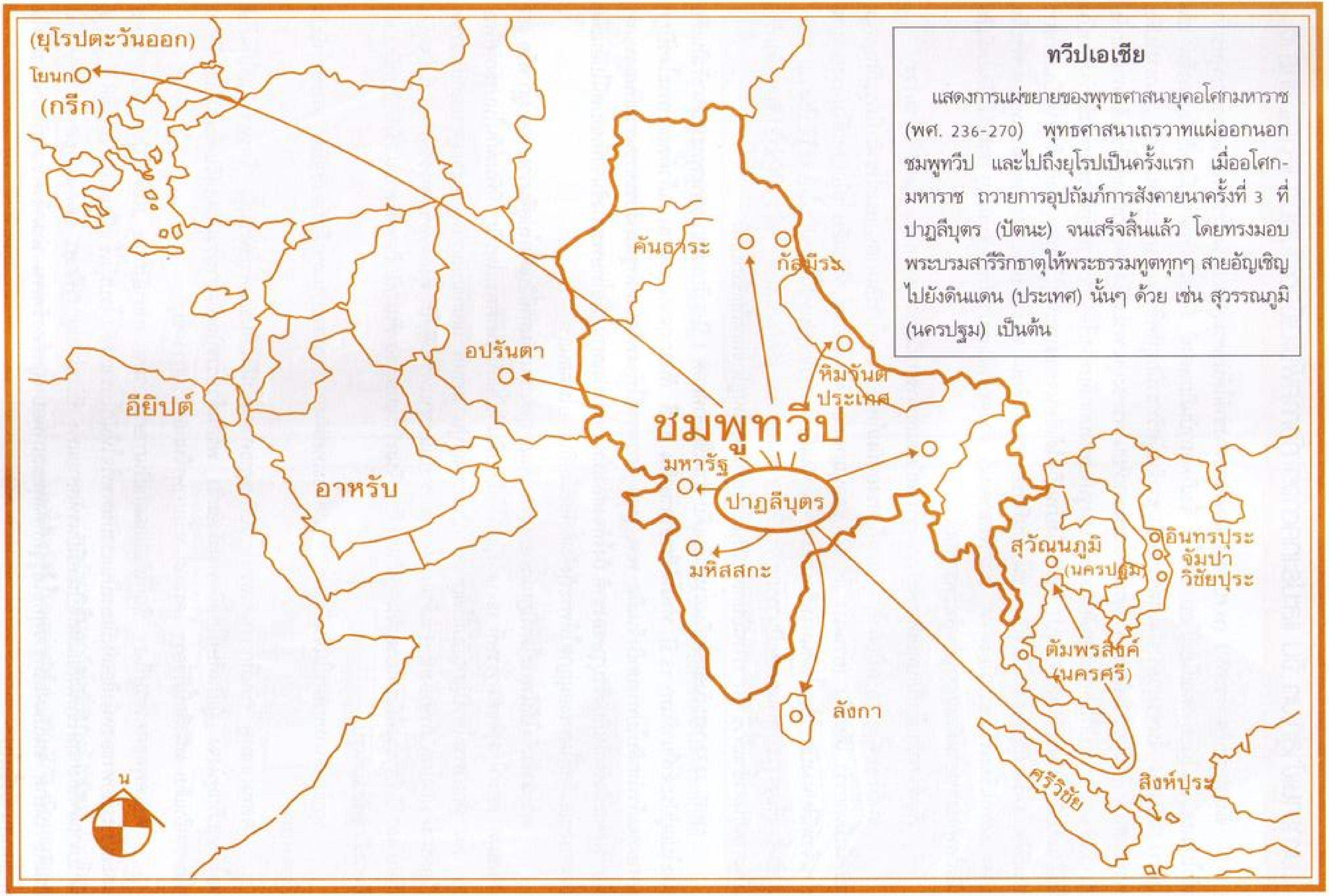
(ยุโรปตะวันออก)
โยนก
(กรีก)
อียิปต์
อาหรับ
อปรันตา
คันธาระ
กัสมีระ
หิมวันต
ประเทศ
ชมพูทวีป
มหารัฐ
ปาฏลีบุตร
มหิสสกะ
ลังกา
สุวัณนภูมิ
(นครปฐม)
อินทรปุระ
จัมปา
วิชัยปุระ
ตัมพรลิงค์
(นครศรี)
ศรีวิชัย
สิงห์ปุระ
น

ทวีปเอเชีย

แสดงการแผ่ขยายของพุทธศาสนายุคอโศกมหาราช (พศ. 236-270) พุทธศาสนาเถรวาทแผ่ออกนอกชมพูทวีป และไปถึงยุโรปเป็นครั้งแรก เมื่ออโศกมหาราช ถวายการอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ 3 ที่ปาฏลีบุตร (ปัตนะ) จนเสร็จสิ้นแล้ว โดยทรงมอบพระบรมสารีริกธาตุให้พระธรรมทูตทุกๆ สายอัญเชิญไปยังดินแดน (ประเทศ) นั้นๆ ด้วย เช่น สุวรรณภูมิ (นครปฐม) เป็นต้น

มหายานเข้าสู่ทิเบต จีน และประเทศต่างๆ ทั่วภาคพื้นเอเชียตะวันออก และเอเชียกลาง

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 7 (พ.ศ. 700) พ่อค้าชาวต่างชาติได้นำพระสูตร (พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า) เข้าไปเผยแผ่ในจีนอย่างต่อเนื่องเกือบ 300 ปี จึงเกิดสถาบันภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีสงฆ์ตามเมืองสำคัญของจีน เช่น โลยาง เป็นต้น ในช่วงเวลา 3-4 ศตวรรษนี้ ชาวจีนผู้ศรัทธามักอุทิศชีวิตถวายพระรัตนตรัย เดินทางไปสืบพระศาสนาในอินเดียรูปแล้วรูปเล่า พระอี้จิง พระฟาเหียน พระซงยุ่น พระเว่ชัง โดยท่านเหล่านี้ขอเดินทางไปกลับกับเรือสำเภา บางรูปก็ไปทางเรือกลับทางบก บางรูปไปทางบกกลับทางเรือ หลายรูปต้องมรณภาพระหว่างทางบ้างในอินเดียบ้าง พระจีนทุกๆ รูป ที่กลับถึงบ้านเกิดได้เขียนจดหมายเหตุไว้เสมอ ซึ่งก็ได้กลายเป็นเอกสารประวัติศาสตร์สำคัญของโลกปัจจุบัน เช่น บันทึกของพระฟาเหียน พระถังซัมจั๋ง จากจดหมายเหตุของพระจีนบางตอนท่านเขียนไว้ว่าชาวเมืองต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ ตั้งแต่ญวน เขมร ถึงแหลมมลายู ตลอดถึงอินโดนีเซียนับถือพุทธมหายานผสมผสานกับลัทธิพราหมณ์

เรือสำเภาสินค้าเกือบทุกเที่ยวจะแวะพักรับเสบียงและค้าขายที่เมืองตังหม้าหลิ่ง (นครศรีธรรมราช)

จนถึง พ.ศ. 1170 สมัยถังไท้จงฮ่องเต้ ทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนาให้เป็นศาสนาประจำชาติ มีพระภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งมีฉายาว่า เฮี่ยนจัง (ยวนฉ่าง แซ่ตัน) ขออนุญาตฮ่องเต้ไปสืบศาสนาที่อินเดีย เมื่อฮ่องเต้ไม่ทรงอนุญาตท่านจึงหนีไปทางบก ใช้เวลาเดินทางเกือบหนึ่งปีจึงถึงอินเดีย พระภิกษุจีนรูปนี้ในหมู่คนไทยจะรู้จักในนาม พระถังซัมจั๋ง เรื่องราวของท่านกลายเป็นวรรณกรรมชิ้นเอกของโลกที่เขารู้จักกันในนาม "ไซอิ๋ว" มีผู้นำไปเขียนแล้วสร้างเป็นภาพยนตร์ซ้ำแล้วซ้ำอีก บางฉบับกลายเป็นเรื่องอภินิหารใหญ่โตจนเหลือเชื่อไปก็มี

พ.ศ. 1172 พระถังซัมจั๋งเดินทางถึงอินเดีย ท่านใช้เวลาตลอด 1 ปี จาริกนมัสการพระพุทธศาสนาทั่วอินเดีย และไปอยู่ประจำที่นาลันทา 15 ปี ท่านได้ศึกษาภาษาถิ่น บาลี สันสกฤตจนแตกฉาน แล้วคัดลอกพระไตรปิฎกมหายานแล้วนำกลับไปทางบกถึงจีนเมื่อ พ.ศ. 1188 จักรพรรดิไท้จงพร้อมเหล่าขุนนางประชาชนร่วมกันถวายการต้อนรับพระถังซัมจั๋งเยี่ยงวีรบุรุษของชาติ ถังไท้จงฮ่องเต้ทรงพระประทานอภัยโทษพระถังซัมจั๋งที่หลบหนีไปอินเดีย และทรงขออภัยที่ไม่ทรงอนุญาตให้พระถังซัมจั๋งที่หนีไปอินเดียในตอนแรก

พระถังซัมจั๋งได้นำพระไตรปิฎกมหายานภาษาสันสกฤตจากนาลันทาที่อินเดียไปสู่จีนรวม 420 ผูก หรือ 657 เล่มสมุด ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 18-19 ญี่ปุ่นได้นำไปพิมพ์เป็นเล่มขนาดพระไตรปิฎกที่พิมพ์กันในประเทศไทย 55 เล่ม ต่อมาพระไตรปิฎกฉบับนี้ได้ถูกแปลเป็นภาษาญี่ปุ่น เกาหลี และที่แปลเพียงอย่างละสูตรออกเป็นภาษาเวียดนาม มองโกล ภาษาอังกฤษ แล้วแผ่ขยายสู่ฮาวาย และซานฟรานซิสโก ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 23 ถึงปัจจุบัน เกือบ 400 ปี ที่ราชวงศ์ถังปกครองจีนอยู่เป็นยุคที่ชาวจีนกว่าร้อยละ 90 หันมานับถือพุทธศาสนา มีวัดนับหมื่นแห่ง มีพระภิกษุนับแสนรูป

พุทธศาสนามหายานในจีนยังแผ่ขยายไปสู่ประเทศต่างๆ อีกหลายประเทศคือมองโกเลีย เกาหลี ญี่ปุ่น เวียดนาม

จดหมายเหตุ (บันทึกการเดินทาง) ไปสืบพุทธศาสนาในอินเดียของพระถังซัมจั๋ง จักรพรรดิถังไท้จงได้ขอให้พระภิกษุนั่งจง ผู้เป็นศิษย์ใกล้ชิดพระถังซัมจั๋ง พร้อมด้วยราชบัณฑิตรวบรวมเรียบเรียงขึ้นในปีแรกที่ท่านกลับจากอินเดีย หนังสือนี้มีชื่อว่า ไตรฮกกี่ หรือภาษาจีนกลางเรียกว่า ซียุกี่

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 ซียุกี่ได้แปลออกเป็นภาษาเยอรมัน ภาษาอังกฤษ ภาษาญี่ปุ่น ภาษาฝรั่งเศส และเพราะเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้เองเป็นแรงบันดาลใจให้นักโบราณคดียุโรปมุ่งเข้าสู่อินเดีย และที่สำคัญที่สุดนักโบราณคดีอังกฤษใช้หนังสือเล่มนี้เป็นเสมือนรหัสลายแทง ที่ชักนำไปสู่การศึกษา ขุดค้นพุทธศาสนาต่างๆ ในอินเดีย เนปาล จนเป็นผลให้ชาวพุทธได้รู้จุดที่ตั้งพุทธสถานอย่างถูกต้องชัดเจน นำมาซึ่งความศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนายิ่งขึ้นไป

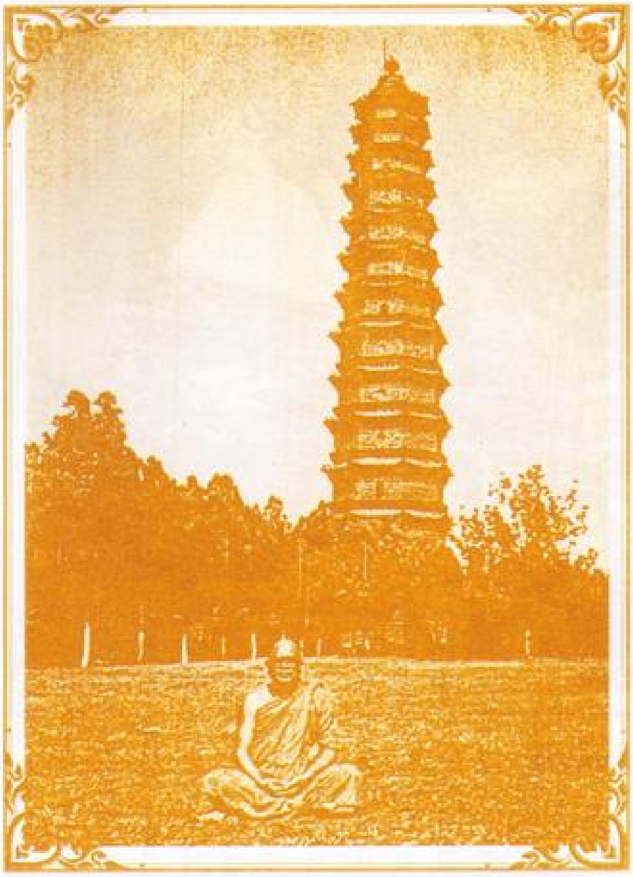

พระสถูปเมืองซงตง ประเทศจีน

ลักษณะพระสถูปเมืองซงตง เมื่อดูระยะใกล้

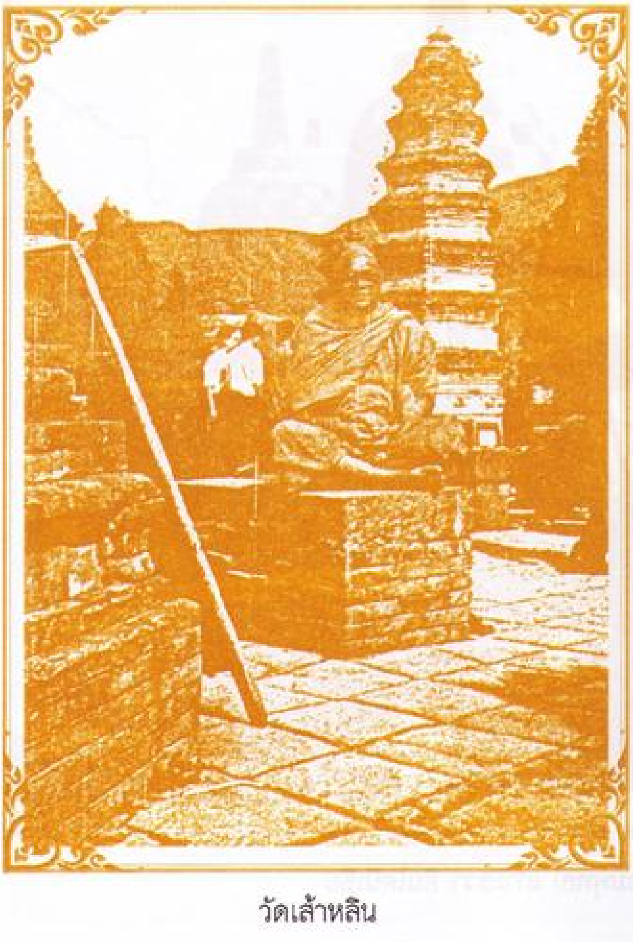

วัดเส้าหลิน

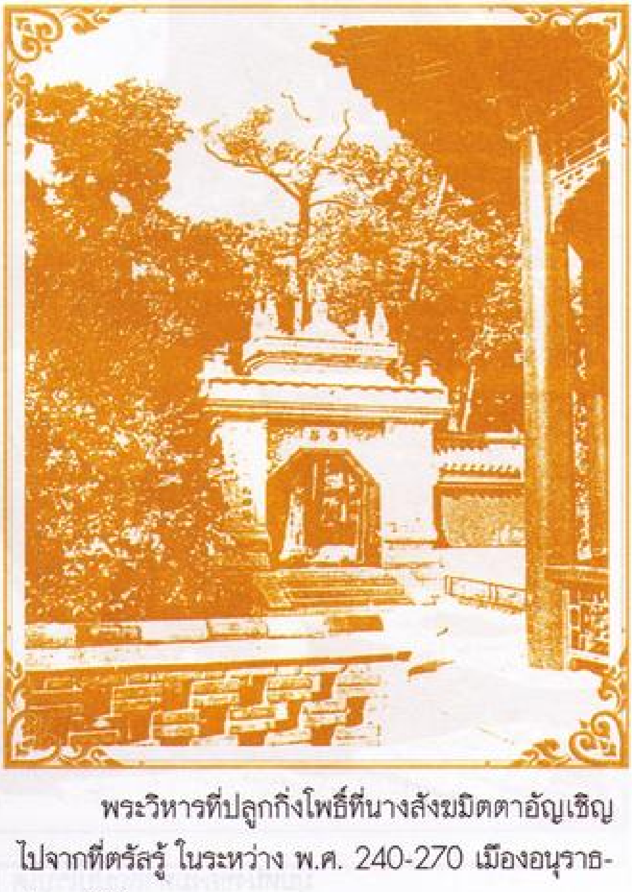

พระวิหารที่ปลูกกิ่งโพธิ์ที่นางสังฆมิตตาอัญเชิญไปจากที่ตรัสรู้ ในระหว่าง พ.ศ. 240-270 เมืองอนุราธปุระ ศรีลังกา

ศาลาพักร้อนภายในวัด

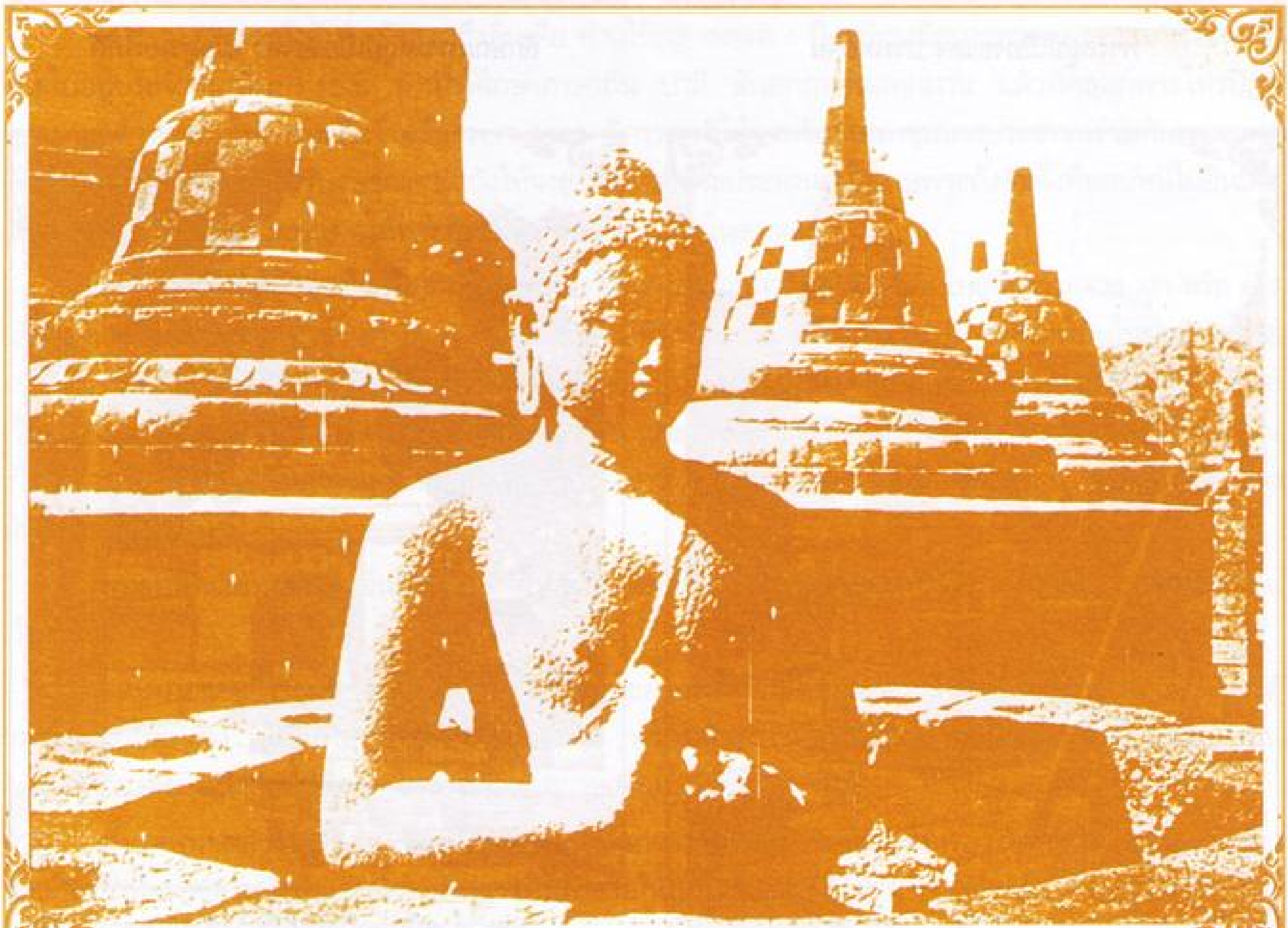

มุมหนึ่งของมหาสถูปบูโรบูโด (บรมพุทธ) เกาะชวา อินโดนีเซีย

พระพุทธศาสนาในเกาหลี ญี่ปุ่น

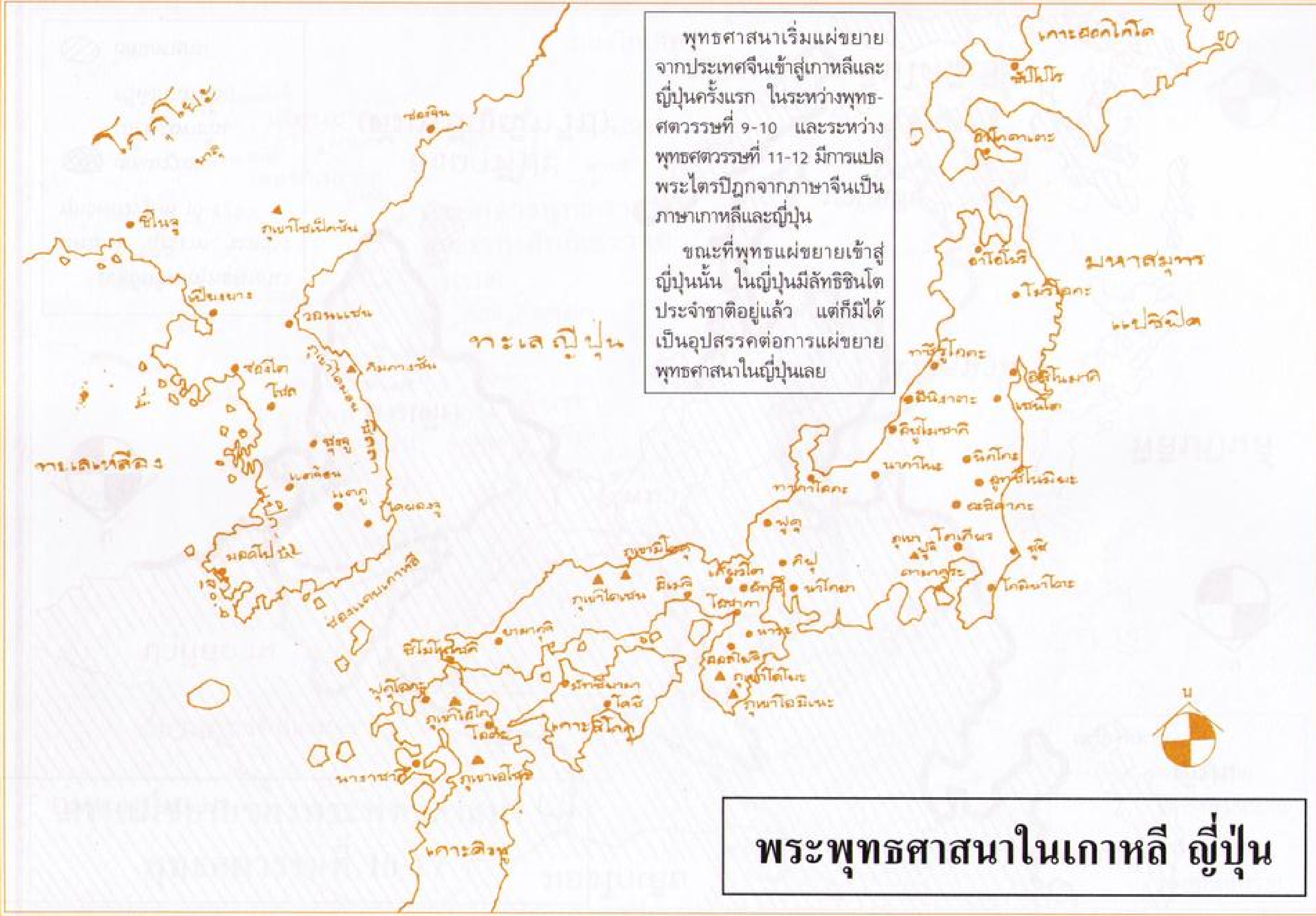
โกกูรโย
ซินจู
ภูเขาโซเบ็คซัน
ซองจิน
เปียงยาง
วอนแซน
ซองโด
โซล
ภูเขาโอแดซัน
คึมกางซัน
ชุงจู
แตจอน
แดกู
คยองจู
ทะเลเหลือง
มอคโปจู
เจจู
ช่องแคบเกาหลี
ทะเลญี่ปุ่น
เกาะฮอคไคโด
ซัปโปโร
ฮาโกดาเตะ
อาโอโมริ
โมริโอกะ
มหาสมุทร
แปซิฟิค
ทซึรุโอกะ
อิชิโนมากิ
ยามางาตะ
เซนได
คิบูโมะซากิ
นากาโนะ
นิคโก
อุทซึโนมิยะ
ทาคาโอกะ
มะเอบาชิ
ฟุคุ
ภูเขาฟูจิ
โตเกียว
คามาคุระ
ชูชิ
โกอินาโอะ
คิฟุ
เกียวโต
อัทซึมิ
นาโกยา
โอซากา
นารา
คอยาซัน
ภูเขาไดโฮ
ภูเขาโอมิเนะ
ภูเขามิโตกุ
ภูเขาไดเซน
อิเนะ
ยามากูจิ
ชิโมโนเซกิ
ฟุคุโอกะ
ภูเขาโฮโค
โออิตะ
นางาซากิ
ภูเขาอาโซ
มัทซึยามา
โคจิ
เกาะชิโกกุ
เกาะคิวชู
น

พุทธศาสนาเริ่มแผ่ขยายจากประเทศจีนเข้าสู่เกาหลีและญี่ปุ่นครั้งแรก ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 9-10 และระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-12 มีการแปลพระไตรปิฎกจากภาษาจีนเป็นภาษาเกาหลีและญี่ปุ่น

ขณะที่พุทธแผ่ขยายเข้าสู่ญี่ปุ่นนั้น ในญี่ปุ่นมีลัทธิชินโตประจำชาติอยู่แล้ว แต่ก็มิได้เป็นอุปสรรคต่อการแผ่ขยายพุทธศาสนาในญี่ปุ่นเลย

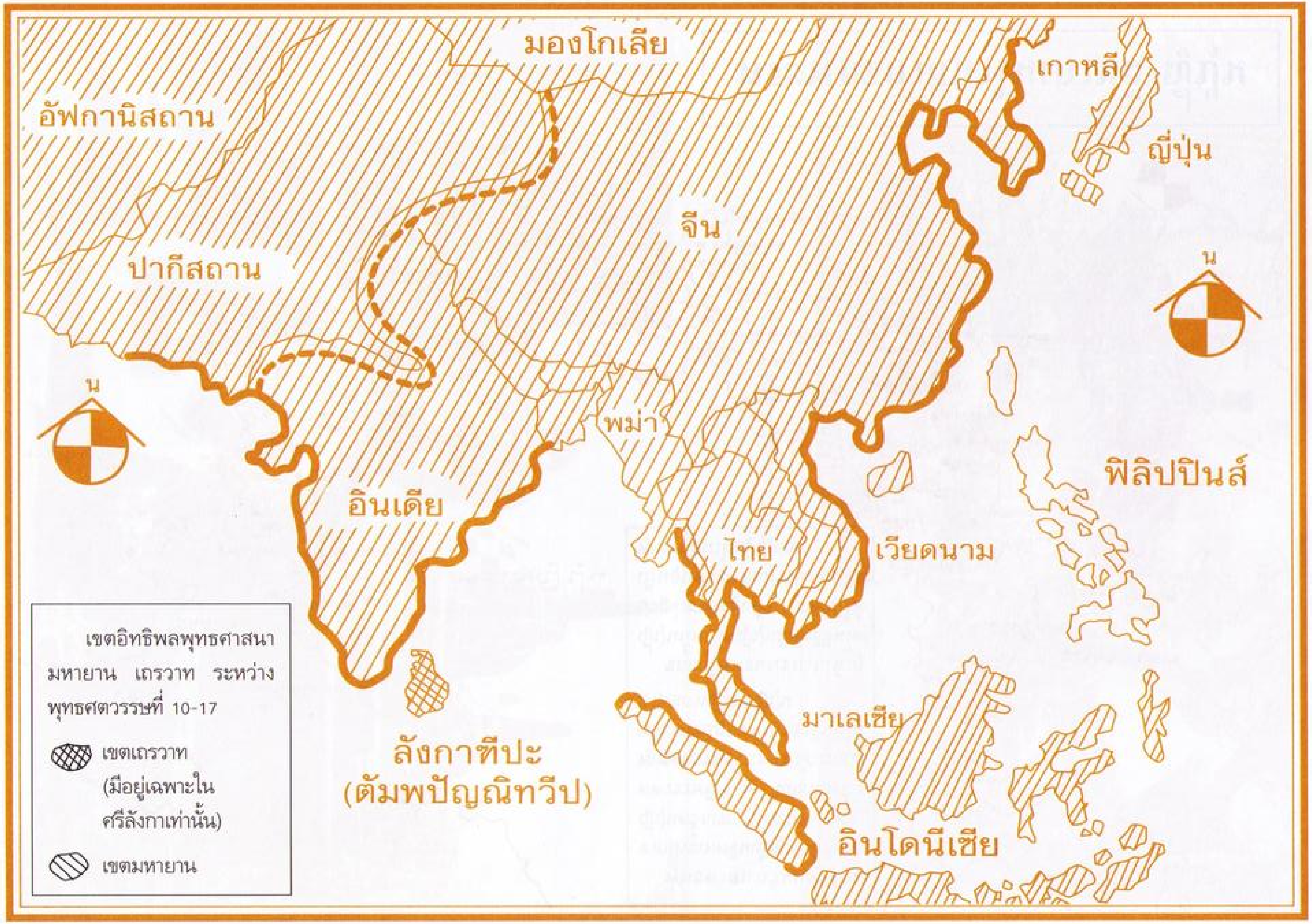
มองโกเลีย
อัฟกานิสถาน
ปากีสถาน
จีน
เกาหลี
ญี่ปุ่น
น
น
พม่า
อินเดีย
ไทย
เวียดนาม
ฟิลิปปินส์
มาเลเซีย
อินโดนีเซีย
ลังกาทีปะ
(ตัมพปัณณิทวีป)
เขตอิทธิพลพุทธศาสนา
มหายาน เถรวาท ระหว่าง
พุทธศตวรรษที่ 10-17
เขตเถรวาท
(มีอยู่เฉพาะใน
ศรีลังกาเท่านั้น)
เขตมหายาน

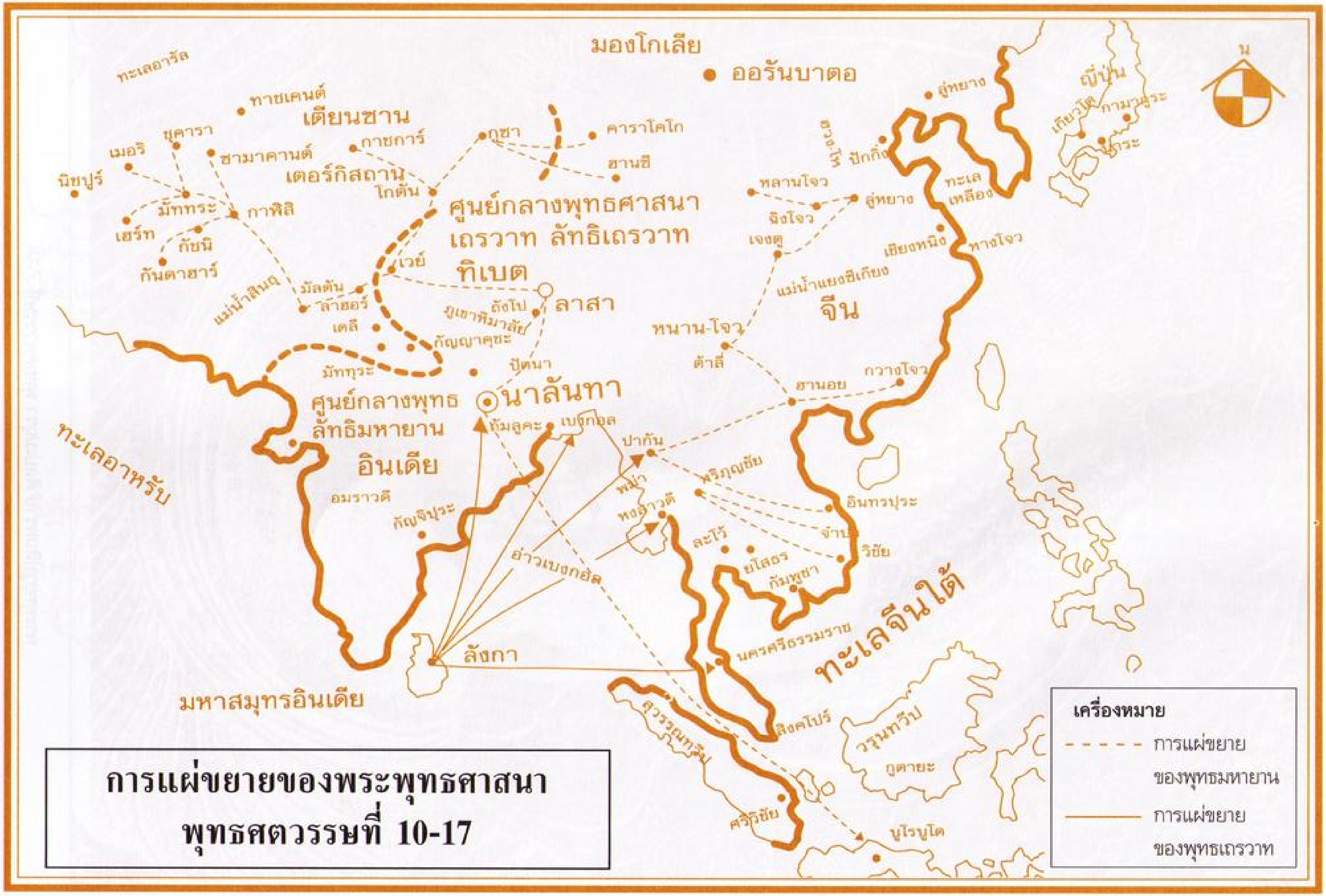

การแผ่ขยายของพระพุทธศาสนา
พุทธศตวรรษที่ 10-17

เครื่องหมาย
- - - - การแผ่ขยายของพุทธมหายาน
—— การแผ่ขยายของพุทธเถรวาท
น
มองโกเลีย
ออรันบาตอ
ทะเลอารัล
ทาชเคนต์
เตียนซาน
บุคารา
เมอริ
ซามาคานต์
นิชปูร์
มัททระ
กาพิส
เฮรัท
กัชนิ
กันดาฮาร์
เตอร์กิสถาน
กาชการ์
โกตัน
กูชา
คาราโคโก
ฮานซี
ศูนย์กลางพุทธศาสนาเถรวาท ลัทธิเถรวาท
ทิเบต
เวย์
ลาสา
ถังโป
ภูเขาหิมาลัย
แม่น้ำสินธุ
มัลตัน
ลาฮอร์
เดลี
กัญญาคุชชะ
มัททุระ
ปัตนา
นาลันทา
ศูนย์กลางพุทธลัทธิมหายาน
อินเดีย
ทะเลอาหรับ
อมราวดี
กัญจิปุระ
ตัมลุคะ
เบงกอล
อ่าวเบงกอล
ลังกา
มหาสมุทรอินเดีย
ปากัน
พม่า
หงสาวดี
หริภุญชัย
ละโว้
ยโสธร
กัมพูชา
อินทรปุระ
จำปา
วิชัย
นครศรีธรรมราช
สิงคโปร์
สุวรรณทวีป
ศรีวิชัย
วรุนทวีป
กูตายะ
บูโรบูโด
ทะเลจีนใต้
จีน
หนาน-โจว
ต้าลี่
ฮานอย
กวางโจว
แม่น้ำแยงซีเกียง
เจงตู
ฉิงโจว
หลานโจว
ลู่หยาง
ฮวง-โห
ปักกิ่ง
ทะเลเหลือง
เชียงหนิง
หางโจว
ลู่หยาง
ญี่ปุ่น
เกียวโต
กามาคุระ
นาระ

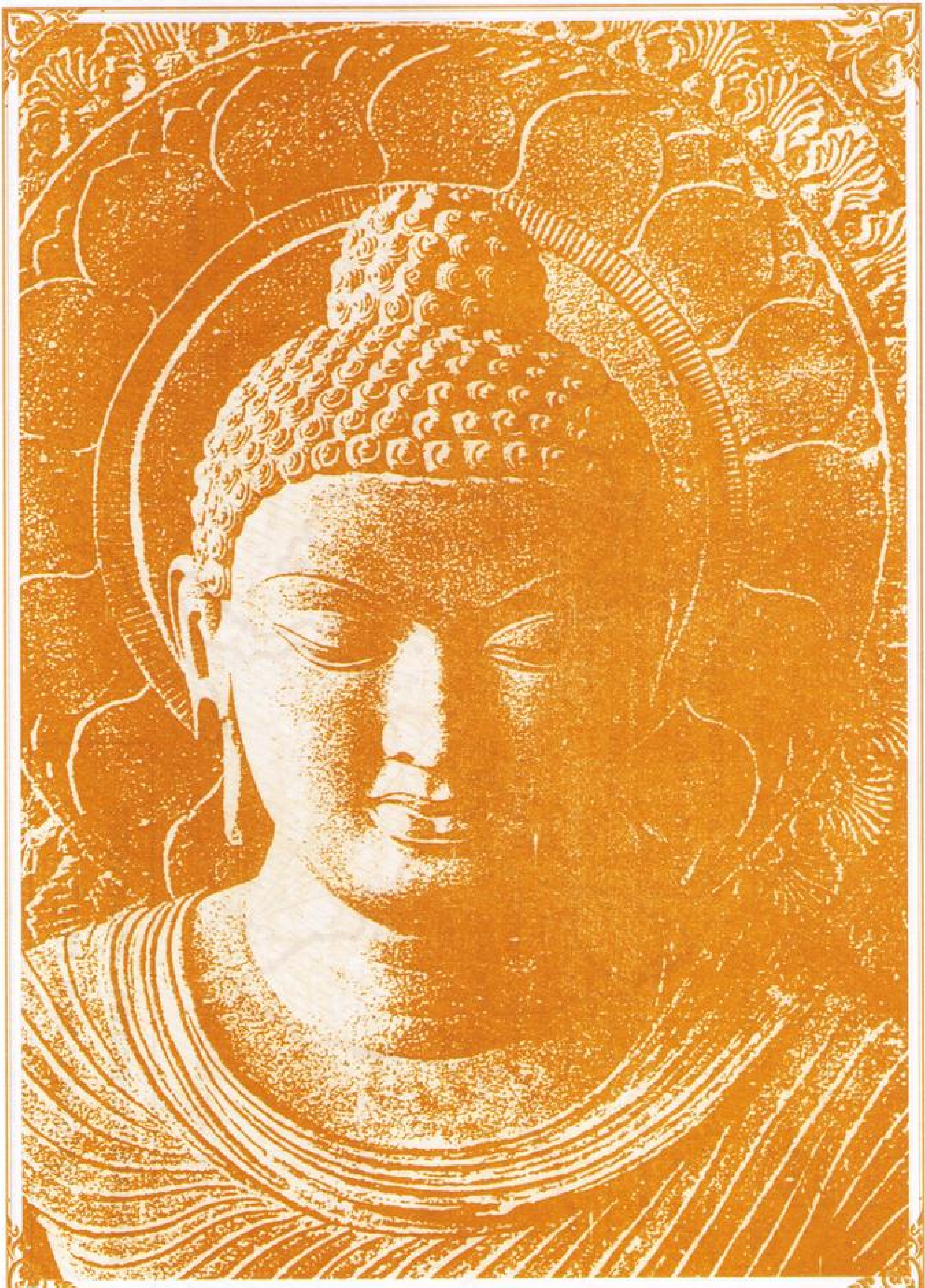

พระพุทธรูปหินทราย ศิลปะมถุรา พุทธศตวรรษที่ 7-9

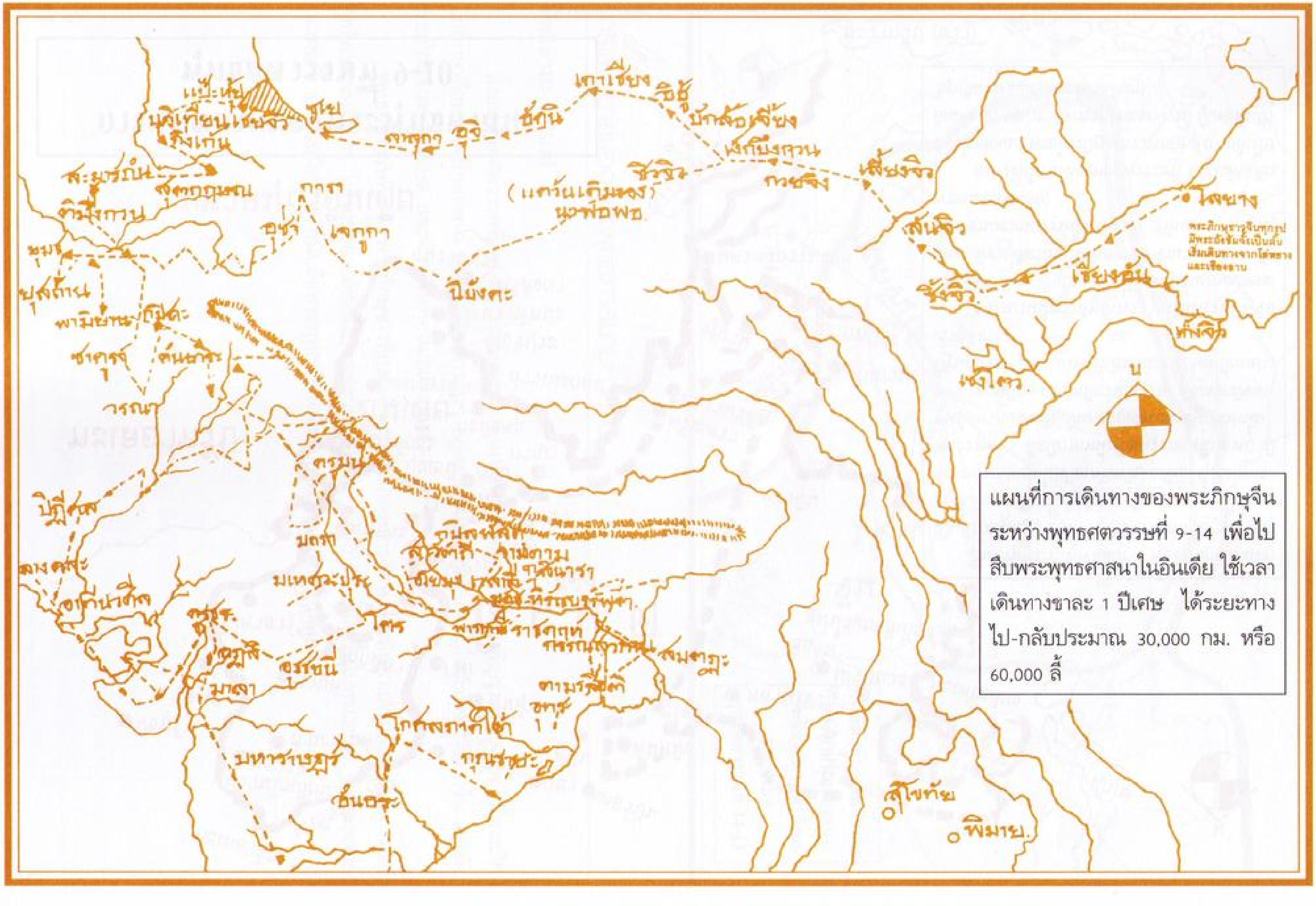
แป๊ะหั่น
นิเทียนเซียงจิว
ธิงเก่น
ซูซย
ตาตุกา
อุจิ
ซีกุน
เตาเซียง
ซีซู้
บักส้อเจี้ยง
ฝักบึงกวน
กวยจิง
ชีวจิว
(แคว้นเคิมซอง)
นวพ่อพอ
เสียงจิว
สินจิว
ซังจิว
เชียงอัน
โลยาง
พระภิกษุชาวจีนทุกรูป มีพระถังซัมจั๋งเป็นต้น เริ่มเดินทางจากโล่ยาง และเชียงอาน
ทั่งจิว
เซงโตว
น
สะมาร์กันด์
จิตกุษณ
กาบูล
คิวนิงกรน
กาศา
อุชา
เจกุกา
ปิงคะ
ชมบู
บุษถาน
พามิยาน
กปิศะ
ชาศุรจู
ต้นชาศิระ
วรณา
ปัฏิศล
ครบน
มถรา
มเหศวะปุระ
ไตร
ลงคละ
อาภีนวาดิค
ภรุคะ
อุชฺชิ
อุชเชนี
มาลา
มหาราษฎร์
จันตะ
โกศลราชสาใต้
กุรนชะ
กปิลพัสดุ์
สาวัตถี
กุสินารา
อโยธยา
เวสาลี
นาลันทา
พาราณสี
ราชคฤห์
ปาฏลีบุตร
ตามรลิปติ
สมตตฎะ
อาศร
สุโขทัย
พิมาย

แผนที่การเดินทางของพระภิกษุจีน ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 9-14 เพื่อไปสืบพระพุทธศาสนาในอินเดีย ใช้เวลาเดินทางขาละ 1 ปีเศษ ได้ระยะทางไป-กลับประมาณ 30,000 กม. หรือ 60,000 ลี้

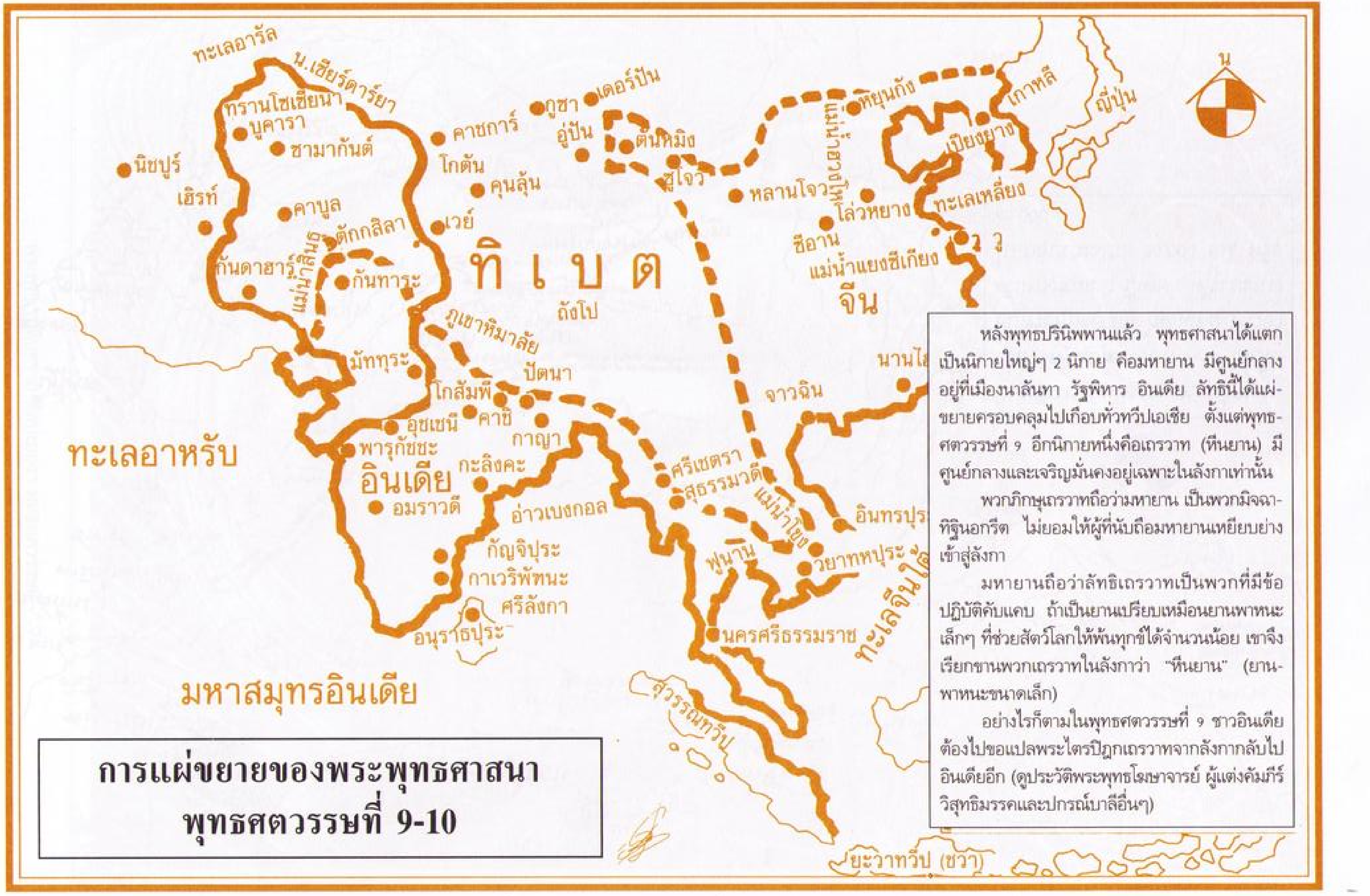
ทะเลอารัล
น.เซียร์ดาร์ยา
ทรานโซเซียนา
บูคารา
ซามากันต์
นิชปูร์
เฮิรท์
คาบูล
ตักกสิลา
แม่น้ำสินธุ
กันดาฮาร์
กันทาระ
คาชการ์
โกตัน
คุนลุ้น
เวย์
ภูซา
เดอร์ปัน
อู่ปัน
ตีนหมิง
ซูโจว
หลานโจว
แม่น้ำฮวงโห
หยุนกัง
เกาหลี
ญี่ปุ่น
เปียงยาง
ทะเลเหลือง
โล่วหยาง
ซีอาน
แม่น้ำแยงซีเกียง
วู
จีน
น
ทิเบต
ถังโป
ภูเขาหิมาลัย
มัททุระ
ปัตนา
โกสัมพี
คาชี
กาญา
อุชเชนี
พารุกัชชะ
อินเดีย
กะลิงคะ
อมราวดี
อ่าวเบงกอล
กัญจิปุระ
กาเวริพัทนะ
ศรีลังกา
อนุราธปุระ
ทะเลอาหรับ
มหาสมุทรอินเดีย
ศรีเชตรา
สุธรรมวดี
แม่น้ำโขง
ฟูนาน
วยาทหปุระ
อินทรปุระ
จาวฉิน
นานไฮ
ทะเลจีนใต้
นครศรีธรรมราช
สุวรรณทวีป
ยะวาทวีป (ชวา)

การแผ่ขยายของพระพุทธศาสนา
พุทธศตวรรษที่ 9-10

หลังพุทธปรินิพพานแล้ว พุทธศาสนาได้แตกเป็นนิกายใหญ่ๆ 2 นิกาย คือมหายาน มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองนาลันทา รัฐพิหาร อินเดีย ลัทธินี้ได้แผ่ขยายครอบคลุมไปเกือบทั่วทวีปเอเชีย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑ อีกนิกายหนึ่งคือเถรวาท (หีนยาน) มีศูนย์กลางและเจริญมั่นคงอยู่เฉพาะในลังกาเท่านั้น

พวกภิกษุเถรวาทถือว่ามหายาน เป็นพวกมิจฉาทิฐินอกรีต ไม่ยอมให้ผู้ที่นับถือมหายานเหยียบย่างเข้าสู่ลังกา

มหายานถือว่าลัทธิเถรวาทเป็นพวกที่มีข้อปฏิบัติคับแคบ ถ้าเป็นยานเปรียบเหมือนยานพาหนะเล็กๆ ที่ช่วยสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ได้จำนวนน้อย เขาจึงเรียกขานพวกเถรวาทในลังกาว่า "หีนยาน" (ยานพาหนะขนาดเล็ก)

อย่างไรก็ตามในพุทธศตวรรษที่ ๙ ชาวอินเดียต้องไปขอแปลพระไตรปิฎกเถรวาทจากลังกากลับไปอินเดียอีก (ดูประวัติพระพุทธโฆษาจารย์ ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคและปกรณ์บาลีอื่นๆ)

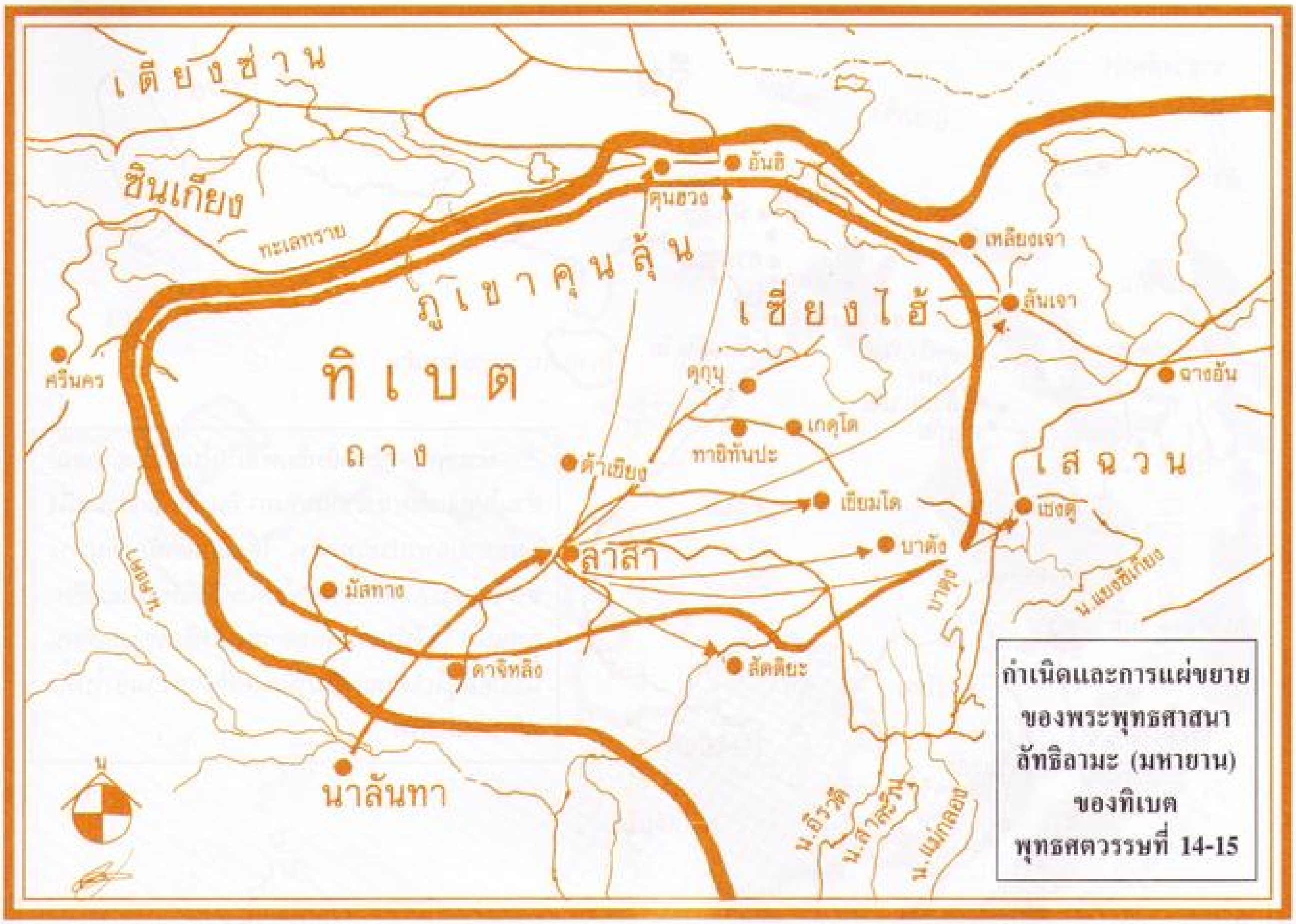
เตียงซ่าน
ซินเกียง
ทะเลทราย
ภูเขาคุนลุ้น
ทิเบต
ถาง
ศรีนคร
คุนฮวง
อันสิ
เหลียงเจา
ลันเจา
เซี่ยงไฮ้
ดุกุน
ฉางอัน
ทาชิทันปะ
เกดุโต
ต้าเชียง
เสฉวน
เชียมโด
เชงตู
ลาสา
บาตัง
บาตุง
มัสทาง
น.แยงซีเกียง
ดาจิหลิง
ลัดติยะ
นาลันทา
น
น.อิระวดี
น.สาละวิน
น.แม่กลอง

กำเนิดและการแผ่ขยาย
ของพระพุทธศาสนา
ลัทธิลามะ (มหายาน)
ของทิเบต
พุทธศตวรรษที่ 14-15

การแผ่ขยายของพระพุทธศาสนามหายาน

ลัทธิลามะ (ทิเบต)

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 10-17 พุทธศาสนามหายานที่นาลันทา อินเดียเจริญรุ่งเรืองสูงสุด มีพระภิกษุนักศึกษาศึกษาเล่าเรียนศาสนา ปรัชญา วิชาการอื่นๆ อยู่หลายพันรูป ในจำนวนนี้มีพระถังซัมจั๋งจากจีน และยังมีพระภิกษุจากชวา ทิเบต และจากประเทศในเอเชียกลาง

พุทธศตวรรษที่ 14 พระภิกษุชาวทิเบตหลายรูป เมื่อจบการศึกษาที่นาลันทาแล้วกลับไปทิเบต ก่อตั้งลัทธิลามะขึ้นที่ลาสา แล้วแผ่ขยายลัทธินี้ไปทางตะวันออกสู่จีน มองโกเลีย และขึ้นไปทางเหนือ (ดูรายละเอียดในแผนที่) ปัจจุบันมีประชากรนับถือพระพุทธศาสนานิกายลามะอยู่นับร้อยล้านคน

พระพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์ (ไทย อินโดจีน และอินโดนีเซีย) ในพุทธศตวรรษที่ 10-17

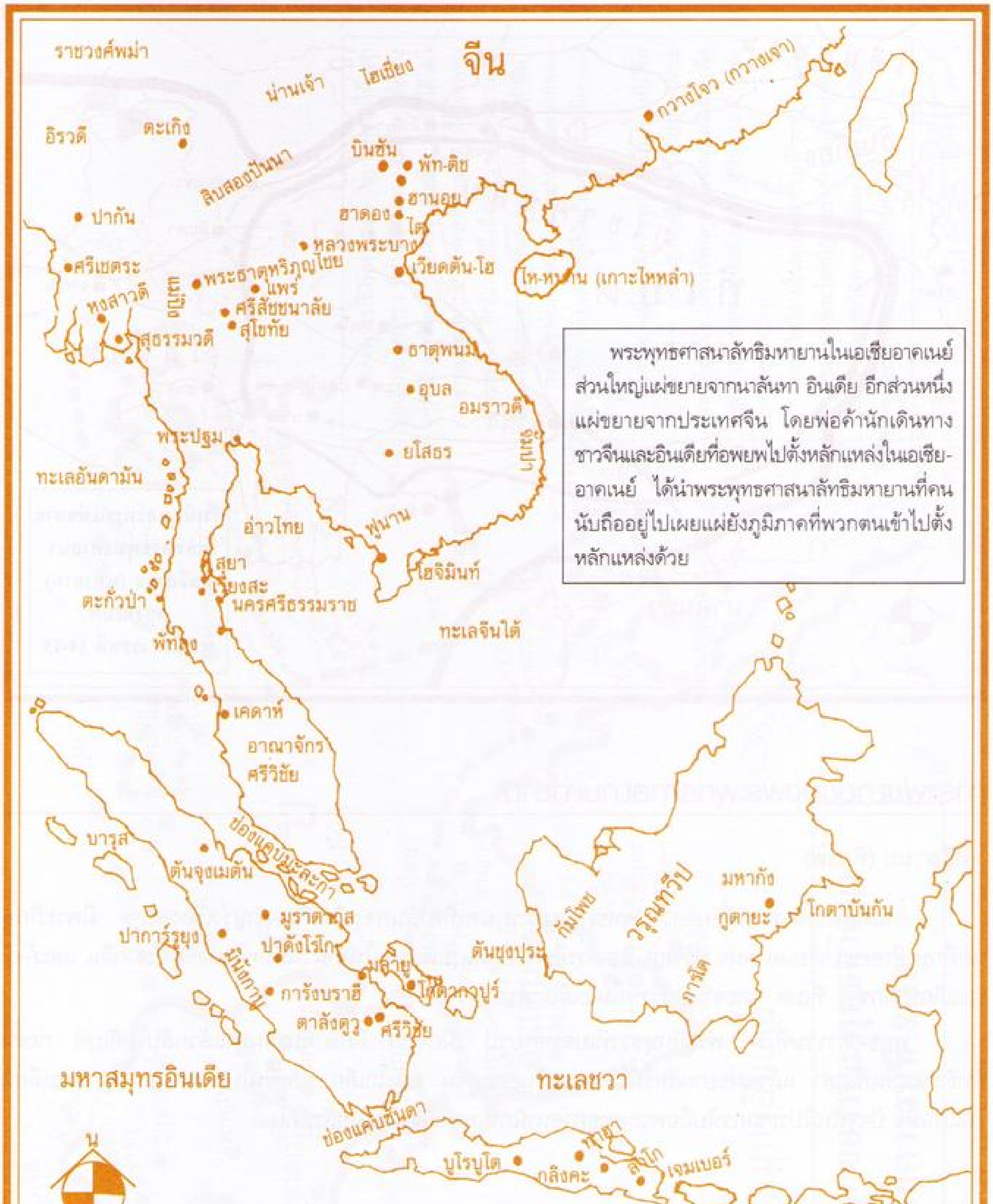
ราชวงศ์พม่า
จีน
น่านเจ้า
ไอเยี่ยง
กวางโจว (กวางเจา)
อิรวดี
ตะเกิง
สิบสองปันนา
บินซัน
พัท-ติช
ฮานอย
ฮาดอง
ไต
ปากัน
หลวงพระบาง
ศรีเษตระ
พระธาตุหริภุญไชย
แพร่
เวียดตัน-โฮ
ไห-หนาน (เกาะไหหลำ)
หงสาวดี
ศรีสัชนาลัย
สุโขทัย
สุธรรมวดี
ธาตุพนม
อุบล
อมราวดี
จามปา
พระปฐม
ยโสธร
ทะเลอันดามัน
อ่าวไทย
ฟูนาน
สุยา
เวียงสะ
ไซง่อน
โฮจิมินห์
ตะกั่วป่า
นครศรีธรรมราช
ทะเลจีนใต้
พัทลุง
เคดาห์
อาณาจักร
ศรีวิชัย
ช่องแคบมะละกา
บารุส
ต้นจุงเมดัน
มหากัง
โกตาบันกัน
กัมโพช
วรุณทวีป
กูตายะ
มูราตาเกส
ปาการ์รยุง
ปาดังโรโก
ต้นชุงปุระ
มินังกาบ
มลายู
โกตากาปูร์
การ์โต
การังบราฮี
ตาลังตูว
ศรีวิชัย
มหาสมุทรอินเดีย
ทะเลชวา
ช่องแคบซันดา
บูโรบูโต
ทาฮา
กลิงคะ
สิงโก
เจมเบอร์
น

พระพุทธศาสนาลัทธิมหายานในเอเชียอาคเนย์ส่วนใหญ่แผ่ขยายจากนาลันทา อินเดีย อีกส่วนหนึ่งแผ่ขยายจากประเทศจีน โดยพ่อค้านักเดินทางชาวจีนและอินเดียที่อพยพไปตั้งหลักแหล่งในเอเชีย-อาคเนย์ ได้นำพระพุทธศาสนาลัทธิมหายานที่คนนับถืออยู่ไปเผยแผ่ยังภูมิภาคที่พวกตนเข้าไปตั้งหลักแหล่งด้วย

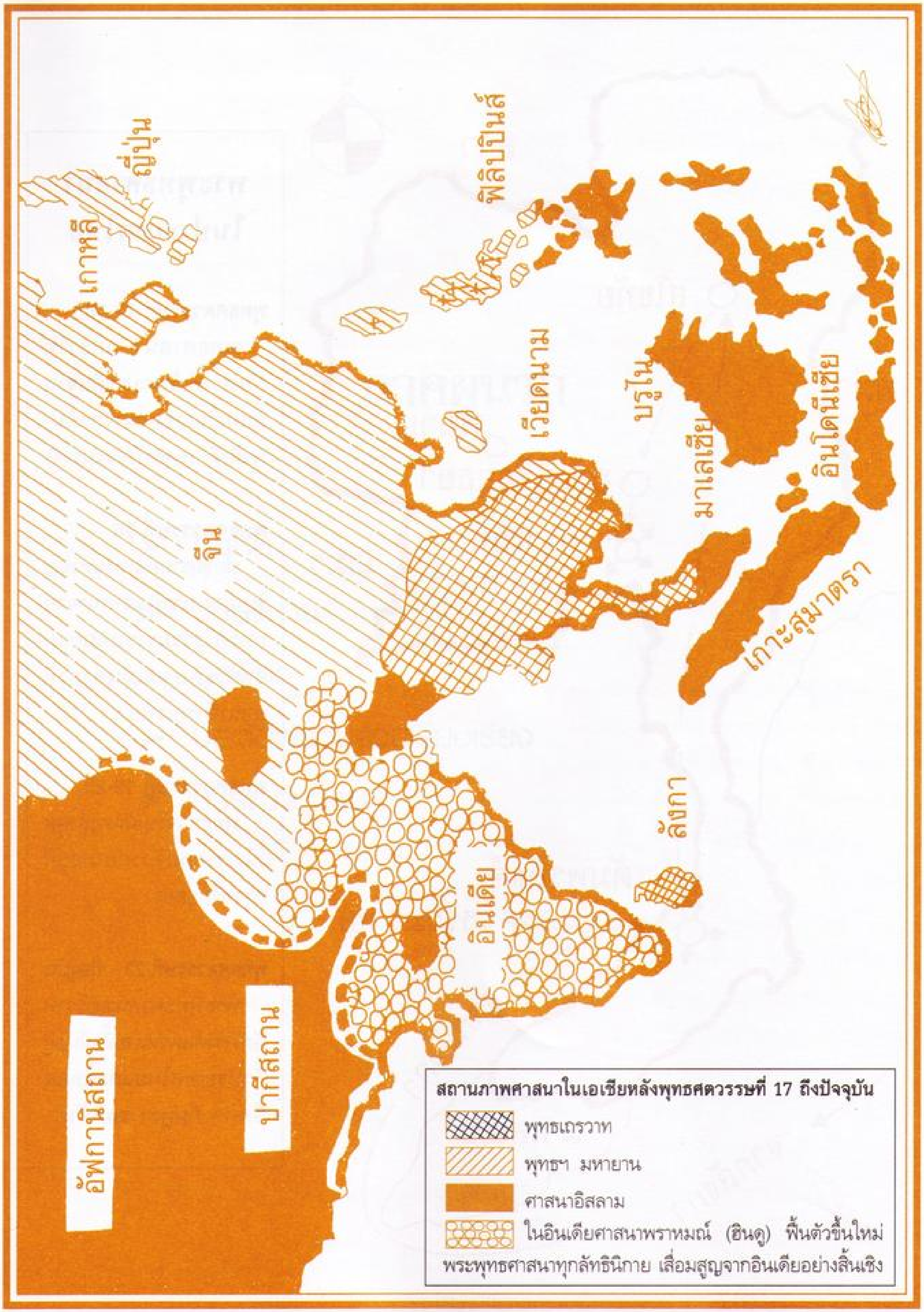
ญี่ปุ่น
เกาหลี
ฟิลิปปินส์
เวียดนาม
บรูไน
มาเลเซีย
อินโดนีเซีย
จีน
เกาะสุมาตรา
ลังกา
อินเดีย
ปากีสถาน
อัฟกานิสถาน
▩ พุทธเถรวาท
▨ พุทธฯ มหายาน
■ ศาสนาอิสลาม
○ ในอินเดียศาสนาพราหมณ์ (ฮินดู) ฟื้นตัวขึ้นใหม่ พระพุทธศาสนาทุกลัทธินิกาย เสื่อมสูญจากอินเดียอย่างสิ้นเชิง

สถานภาพศาสนาในเอเชียหลังพุทธศตวรรษที่ 17 ถึงปัจจุบัน

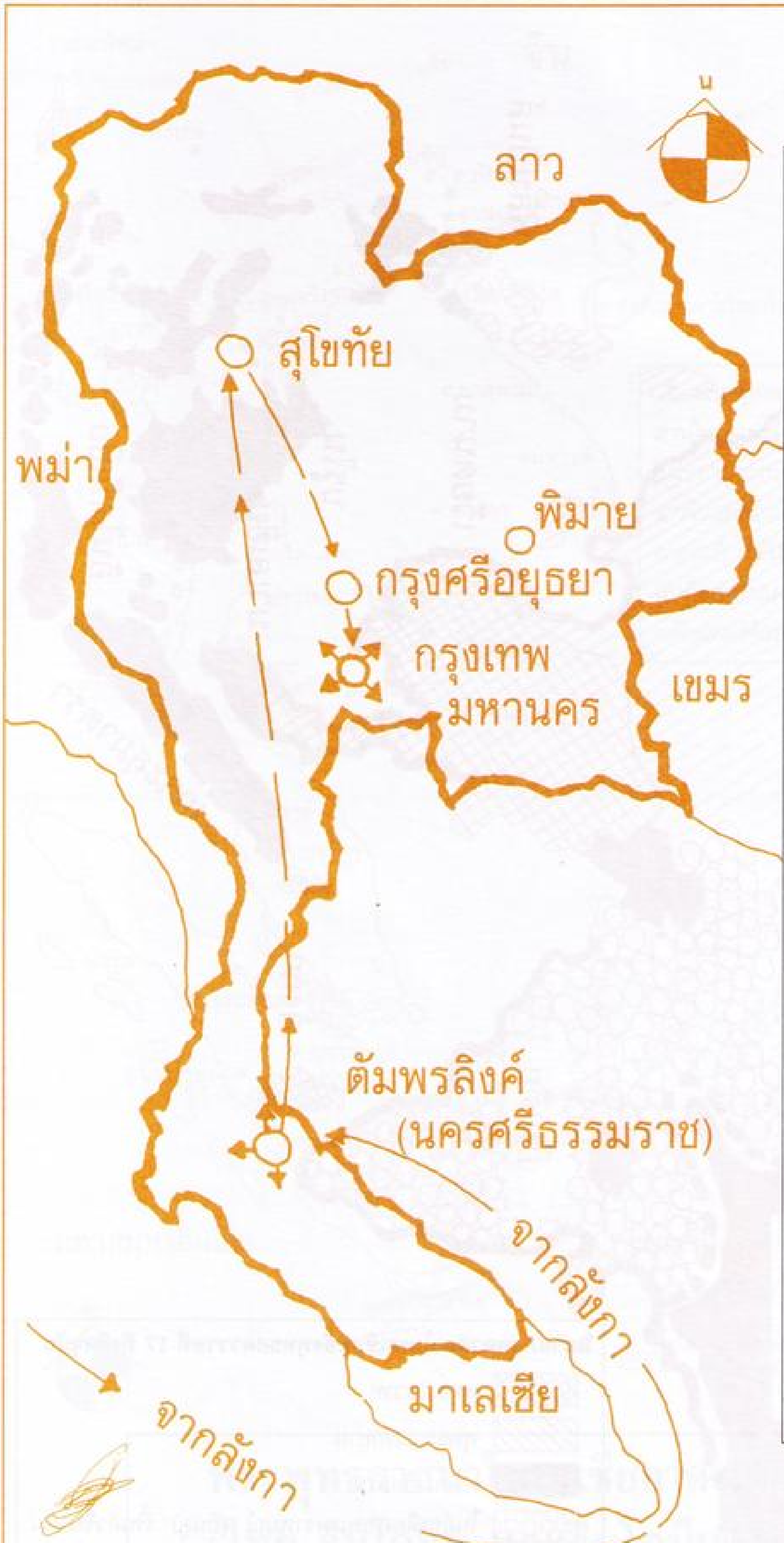
น
ลาว
สุโขทัย
พม่า
พิมาย
กรุงศรีอยุธยา
กรุงเทพ
มหานคร
เขมร
ตัมพรลิงค์
(นครศรีธรรมราช)
จากลังกา
มาเลเซีย
จากลังกา

พระพุทธศาสนา ในประเทศไทย

พุทธศตวรรษที่ 17-18

พุทธศาสนา เถรวาทลังกาวงศ์เข้ามาประดิษฐานมั่นคงในราชอาณาจักรตัมพรลิงค์ (นครศรีธรรมราช)

พุทธศตวรรษที่ 18

พ่อขุนรามคำแหงมหาราชรับเอาพระพุทธศาสนาจากนครศรีธรรมราชไปเผยแผ่จนประดิษฐานมั่นคงลงที่อาณาจักรสุโขทัย

พุทธศตวรรษที่ 19-23

พุทธฯ เจริญมั่นคงสูงสุดในราชอาณาจักรสยามอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา

พุทธศตวรรษที่ 23 - ปัจจุบัน

พระพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์แพร่หลายตั้งมั่นอยู่ทั่วประเทศไทยและตลอดถึงลาว กัมพูชา พม่าด้วย

ภาคผนวก

- อนุสติ
- บทส่งท้าย
- จุดพิกัด
- ประวัติผู้รวบรวมเรียบเรียง
- บรรณานุกรม

อนุสติ

การได้ตามรอยพระพุทธองค์ไปจนเกิดแผนที่เล่มนี้ขึ้นสู่บรรณโลก ก็เพราะได้อาศัยพระไตรปิฎกที่พระอริยสาวกสงฆ์บันทึกไว้

หลังพุทธปรินิพพานประมาณ 2 ศตวรรษเศษ พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงเสด็จไปยังพุทธสถานต่างๆ ทั่วชมพูทวีป แล้วทรงให้ทำเสาศิลาจารึกระบุบอกถึงสถานที่นั้นๆ ว่าเนื่องด้วยพระบรมศาสดาอย่างไร นับเป็นคุณูปการแก่ชาวพุทธอย่างอเนกอนันต์ เพราะได้สร้างความเชื่อมั่นในหมู่ปัญญาชนที่มีต่อพระรัตนตรัย

ไม่เพียงเท่านั้น หลังพุทธปรินิพพาน 900-1400 ปี พระภิกษุชาวจีนหลายท่านต่างเดินทางไปศึกษาพุทธประวัติในชมพูทวีปหลายๆ รูป เช่น พระถังซัมจั๋ง เป็นต้น จากลักษณะนิสัยของคนจีน หลวงจีนทุกองค์ที่จาริกอินเดีย ท่านได้จดบันทึกการเดินทางไว้โดยถี่ถ้วน ที่สำคัญยิ่งคือ ท่านบอกพิกัด ที่ตั้งระยะทางของพุทธสถานต่างๆ ไว้ค่อนข้างชัดเจน ทำให้ง่ายต่อการศึกษา สำรวจของชนทั้งหลายในยุคต่อๆ มา

กรณีการติดต่อค้าขายและล่าเมืองขึ้นระหว่างฝรั่งชาติตะวันตก เช่น โปรตุเกส ฮอลันดากับจีน และอินเดีย เป็นเหตุหนึ่งที่พุทธธรรมได้แพร่หลายสู่โลกตะวันตก

อังกฤษเป็นชนชาติที่ใคร่ต่อการเรียนรู้ ได้ซื้อหาหนังสือตำราเก่าๆ จากจีนไปหลายร้อยเรื่อง ในจำนวนนั้นมีจดหมายเหตุของหลวงจีน บันทึกหลวงจีนเกี่ยวกับพุทธสถานที่ท่านทำไว้เมื่อหลายร้อยปีก่อนถูกแปลเป็นภาษาเยอรมัน อังกฤษ เมื่อพวกเขาได้อ่านบันทึกนั้น จึงทำให้ฝรั่งได้ตระหนักว่า เรื่องพระพุทธเจ้านั้นมิใช่เรื่องที่นักปรัชญาแต่งขึ้น (makeup) เพียงเพื่อเป็นอุบายสั่งสอนธรรมอย่างที่นักเผยแผ่คริสต์บางคนพูดกรอกหูเขาอยู่ทุกวัน

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17 หรือ พ.ศ. 1700 เศษ มุสลิมได้กรีฑาทัพเข้าสู่อินเดีย ได้ทำลายพุทธสถานและสถาบันสงฆ์จนแทบหมดสิ้นจากแผ่นดินแม่ พุทธสถานต่างๆ ถูกทิ้งร้างไปนานกว่า 700 ปี พระมหาวิหารหลายแห่งถูกหิน ดิน ทรายทับถมจนดูเป็นเนินเขา เช่น วัดเชตวัน ซากนครต่างๆ เช่น สาวัตถี กบิลพัสดุ์ เป็นต้น จนชาวภารตะเองไม่รู้เลยว่าแผ่นดินอันไพศาลของตนเคยเป็นพุทธภูมิมาก่อน

ครั้นถึงศตวรรษที่ 20-23 เมื่ออังกฤษเข้ายึดครองเอเชียใต้ นอกจากพวกเขาจะได้ทรัพยากรต่างๆ ไปแล้ว ยังได้พุทธธรรมไปโดยที่เขาแทบไม่รู้ตัว

ชาวลังกาเป็นชนชาติแรกที่สามารถพูดเขียนพุทธธรรมเป็นภาษาอังกฤษ จนพวกฝรั่งเข้าใจสนใจพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง แม้ปัจจุบันก็ยังเป็นเช่นนั้นอยู่

ดังที่ทราบกันดีว่า ฝรั่งนั้นจะยอมรับสิ่งใด เขาต้องพิสูจน์หาหลักฐานที่สามารถพิสูจน์ทางศาสนาต่างๆ เช่น วิทยาศาสตร์และประวัติศาสตร์ได้เสียก่อน

ดังนั้น เมื่ออังกฤษยึดครองอินเดีย งานสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งที่อังกฤษทำ คือ การออกสำรวจ ศึกษา ขุดค้นหลักฐานทางโบราณคดีในดินแดนชมพูทวีป (อัฟกานิสถาน ปากีสถาน อินเดีย เนปาล) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับพุทธสถาน

เมื่ออังกฤษพบพุทธสถานต่างๆ แล้วได้ออกกฎหมายคุ้มครองพุทธสถานเหล่านั้นทันที ส่วนศิลปวัตถุที่ทรงคุณค่าส่วนใหญ่จะไปรวบรวมไว้ที่พิพิธภัณฑ์กัลกัตตา

อังกฤษทำได้เพียงคุ้มครองพุทธสถานไว้มิให้ถูกทำลาย รื้อถอน แต่การที่จะบูรณะให้ชาวพุทธเข้าไปนมัสการได้นั้น เขาไม่มีกำลังทรัพย์เพียงพอ

ในปลายยุคพุทธศตวรรษที่ 24 ชาวพุทธ ลังกา พม่า ได้ขออนุญาตอังกฤษเข้าไปนมัสการ ขุดแต่งพุทธสถานต่างๆ ให้ปรากฏเป็นรูปร่างดังทุกวันนี้

ในการดำเนินการปฏิสังขรณ์พุทธสถาน ระหว่างพ.ศ. 2470-2500 ท่านอนาคาริก ธรรมปาละได้ระดมทุนจากชาวสิงหล (ลังกา) และชาวตะวันตก โดยตั้งเป็นสมาคมมหาโพธิ์ขึ้น จนสามารถฟื้นฟูบูรณะพุทธสถานต่างๆ ในอินเดีย เนปาล เพื่อให้ชาวพุทธได้เข้าไปเยี่ยมชมนมัสการได้ ในการนี้ ท่านอนาคาริก ธรรมปาละได้เดินทางมาปาฐกถา และหาทุนในประเทศไทยด้วย เพราะไทยเป็นประเทศที่มีพระพุทธศาสนาสมบูรณ์ที่สุด แต่ผลปรากฏว่าได้รับความร่วมมือจากชาวพุทธไทยเพียงเล็กน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถาบันสงฆ์ไทยขณะนั้น มิได้สนับสนุนโครงการฟื้นฟูบูรณะพุทธสถานในอินเดียเลย การมาหาทุนในเมืองไทยของท่านอนาคาริก ธรรมปาละ จึงได้เงินบริจาคเพียงเล็กน้อยไม่พอค่าใช้จ่ายในการเดินทาง

โดยสรุป จาริกอโศกทำให้ชาวพุทธรุ่นหลังได้ทราบเกี่ยวกับพุทธสถานต่างๆ เป็นแนวทางได้ หลวงจีนได้ติดตามศึกษา จด บันทึก จดหมายเหตุของหลวงจีนทั้งหลายเป็นดังลายแทงให้ฝรั่งชาติตะวันตกได้ติดตามศึกษาค้นคว้า ในยุคต่อมาชาวลังกา พม่า ได้ช่วยกันหาทุนบูรณะปฏิสังขรณ์พุทธสถานต่างๆ หลังจากอังกฤษได้ศึกษาสำรวจ จนทราบแน่ชัดถึงจุดพิกัดที่ตั้งของพุทธสถานต่างๆ

คุณความดีที่เกิดขึ้น จากการเขียนแผนที่นี้ จึงขอบูชาแด่พระอริยสงฆ์สาวก พระเจ้าอโศกมหาราช เหล่าสมณจีนทุกรูป ท่านอนาคาริก ธรรมปาละ พร้อมชาวลังกา พม่า

บทส่งท้าย

เมื่อข้าพเจ้าเรียนอยู่มัธยมต้น คุณครูที่สอนวิชาประวัติศาสตร์มักจะเขียนแผนที่ประกอบการอธิบายลงในกระดานดำด้วยเสมอๆ ทำให้เข้าใจได้ง่าย

เมื่อข้าพเจ้าเรียนอยู่มัธยมต้น คุณครูได้เล่าเรื่องท้าวสุรนารีให้ฟัง พร้อมกับเขียนแผนที่ให้เราดูประกอบไปด้วยว่า เมืองเวียงจันทร์ นครราชสีมา ทุ่งสำริด อยู่ ณ จุดใดในแผนที่ การสอนประวัติศาสตร์ด้วยแผนที่จึงทำให้เราเกิดความสนใจและจำเรื่องราวต่างๆ ได้ง่าย และจำได้นาน

แม้การเรียนภูมิศาสตร์ก็เช่นกัน เมื่อคุณครูสอนเรื่องทวีปเอเชียว่ามีประเทศอะไรบ้าง เราไปอ่านแผนที่ขนาดใหญ่ที่ติดอยู่ในห้องสมุด ทำให้จำได้ง่าย และได้รู้เพิ่มเติมอีกว่า ประเทศหนึ่งอยู่ทิศทางใดของอีกหลายๆ ประเทศ โดยไม่จำเป็นต้องท่องจำอย่างที่นักเรียนส่วนใหญ่เขาทำกัน ถ้าทำท่าจะลืม ไปดูแผนที่อีก 2-3 ครั้ง ก็จำได้ติดตา

สำหรับวิชาพุทธศาสนา ไม่ว่ายุค 60 ปีก่อน หรือปัจจุบัน ก็เหมือนๆ กัน คือ มีไม่มากพอที่จะปลุกเร้าความสนใจ

ครั้นเมื่อข้าพเจ้าอายุ 17 ปี ได้บวชเณร และเริ่มเรียนพุทธประวัติ เล่ม 1-2-3 อาศัยพื้นฐานวิชาภูมิศาสตร์ที่เคยเรียนมาก่อนบ้าง ก็พอทราบว่าอินเดียอยู่ทิศใด แต่ครั้นจะลึกลงไปก็ไม่อาจจะแยกออกเป็นทิศทางได้ว่าพุทธสถานแต่ละจุดอยู่ ณ จุดใดของกันและกัน แม้พยายามอ่านหนังสืออื่นๆ ประกอบ เช่น ปฐมสมโพธิกถา หรือปฐมสมโพธิ และคู่มือวิชาพุทธประวัติ ในหลักสูตรของคณะสงฆ์ทุกๆ ชั้น (ตรี-เอก) ก็ยังไม่กระจ่างชัดเลย

จนกระทั่งเมื่อ พ.ศ. 2503 ได้อ่านหนังสือพุทธสถานในชมพูทวีป เขียนโดยศาสตราจารย์เสฐียร พันธรังษี อ่าน 2-3 เที่ยว จึงได้ความกระจ่างทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ คือ พอกำหนดจุดพิกัดทิศทางของพุทธสถานตามเมืองต่างๆ ได้ (แม้คำว่า พุทธสถานข้าพเจ้าก็จำศัพท์ที่ ศาสตราจารย์เสฐียร พันธรังษี ท่านใช้เขียนหนังสือเล่มนั้น)

เมื่อข้าพเจ้าเริ่มสอนนักธรรมตั้งแต่ พ.ศ. 2505 ทั้งที่วัดแก้วฯ และในเรือนจำ จึงเขียนแผนที่ใช้ประกอบการสอนเรื่อยมา จนกระทั่งเลิกราไปเมื่อประมาณ 15 ปี มานี่เอง เพราะจักษุเริ่มพร่ามัว

พอถึงปี พ.ศ. 2545 บรรดาศิษยานุศิษย์ เขาปรารภกันว่า ตั้งแต่ไหนแต่ไรมาข้าพเจ้าไม่เคยมีงานฉลองให้บรรดาศิษย์ได้ชื่นชมกันสักที คราวนี้ในวาระที่ข้าพเจ้าอายุครบ 60 ปี (30 มิ.ย. 2545) เขาจะขอจัดกันเองโดยที่ข้าพเจ้าไม่ต้องไปยุ่งเกี่ยว พวกเขาเสนอโครงการขึ้นมาแล้ว นำไปอ่านให้ข้าพเจ้าฟัง พร้อมกับไปเก็บข้อมูลค่าใช้จ่ายในการฉลองตำแหน่งเจ้าคุณบ้าง เจ้าคณะจังหวัดบ้างของเพื่อนๆ ในภาค 17 ข้าพเจ้าฟังแล้วใจหายเพราะบางจังหวัดเขาใช้เงินกันกว่าล้านบาท เขาจาระไนให้ฟังว่าถวายองค์นั้นเท่านั้น ถามผู้จัดว่าพวกเธอจะหาเงินที่ไหนมา เขาบอกว่าได้รวบรวมจัดหาไว้เกือบครบแล้ว (ยอดใช้จ่ายประมาณ 2 แสนบาท)

200,000 บาทมันมากมายสำหรับข้าพเจ้าและที่ข้าพเจ้ารู้สึกละอายมากที่สุด คือการไปบอกบุญมาจัดงานฉลอง ข้าพเจ้าจึงขอระงับการจัดฉลองไว้ก่อน และข้าพเจ้าให้เจ้าคณะจังหวัดไปขอประทานอภัยขอยกเลิกการนิมนต์หลวงพ่อสมเด็จวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ เพราะท่านโปรดเมตตารับนิมนต์ไว้แล้วด้วย

แต่เนื่องจากมีผู้บริจาคเงินไว้บางส่วนแล้ว ประกอบกับท่านเจ้าคุณปัญญาวุธธรรมคณี เจ้าอาวาสวัดแก้วโกรวาราม ท่านอนุมัติการคืนเงินให้ข้าพเจ้าด้วย จึงตั้งใจทำบุญฉลองอายุ 60 ปี ด้วยการแจกแต่หนังสือโดยไม่มีพิธีการใดๆ ทั้งสิ้น

แผนที่และคำบรรยายในหนังสือนี้เป็นงานที่ข้าพเจ้าเริ่มขีดเขียนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2505-2530 แล้วเก็บไว้ ครั้นรื้อออกมาดู ส่วนใหญ่จะอ่านไม่เห็น หรืออ่านไม่ออกแล้วต้องอาศัยครู อาจารย์ นักเรียน รร. วัดแก้วฯ ช่วยกันอ่านและแก้ไข บางตอนที่ไม่แน่ใจข้าพเจ้าจึงไปค้นคว้าหาข้อมูลเพิ่มเติมที่อินเดีย เมื่อต้นปี พ.ศ. 2545 นี่เอง

คำบรรยายของบางเรื่องได้เขียนซ้ำๆ ไว้หลายหน หลายปี ผู้รวบรวมต้นฉบับก็ไม่อาจจะแยกแยะได้ บางเรื่องจึงอาจดูซ้ำๆ กันบ้าง

จุดพิกัด

สำหรับจุดที่ตั้งของพุทธสถานต่างๆ เขียนขึ้นเพียงเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาภูมิประวัติศาสตร์พุทธเท่านั้น ถ้าจะตรวจสอบหรืออ่านกันในเชิงวิชาคณิตศาสตร์แล้ว จุดพิกัดคงคลาดเคลื่อนได้ แต่เราเขียนแผนที่ขึ้นด้วยสายตา แม้แต่การเขียนแผนที่ของช่างรังวัดที่อาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ช่วย เช่น การเขียนจากกราฟดาวเทียม เมื่อมีการตรวจสอบภาคพื้นดินด้วยการวัดระยะด้วยมนุษย์แต่จุดห่างกันเพียง 1 มิลลิเมตร สถานที่จริงห่างกันถึง 10 กิโลเมตร ก็มี

ในการรวบรวมเรียบเรียงแผนที่นี้ขึ้นมาหวังว่าคงจะเป็นประโยชน์ในการเรียนการสอนพุทธประวัติตามหลักสูตรการศึกษาธรรมของคณะสงฆ์ไทย และเป็นคู่มือการศึกษาของผู้ศึกษาพุทธประวัติด้วย

ด้วยถ้อยคำสำนวนต่างๆ ของข้าพเจ้าในหนังสือนี้ ส่วนใหญ่เกิดจากการบอกให้พระสงฆ์ช่วยกันเขียนตามที่ข้าพเจ้าบอก การบอกให้ผู้อื่นเขียนให้นั้นแสนจะอึดอัดเหลือหลาย ถ้อยคำไม่ค่อยเป็นไปอย่างที่ต้องการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรคตอน ย่อหน้า และหลักภาษา

ดังนั้น หากมีข้อผิดพลาดบกพร่องประการใด ข้าพเจ้าหวังว่าท่านผู้รู้ทั้งหลายคงให้อภัยแก่ข้าพเจ้า

พระสุตาวุธวิสิฐ อาภากโร (ขรรค์ชัย ชนะกุล)
ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดกระบี่ วัดแก้วโกรวาราม

เป็นผู้รวบรวมเรียบเรียง ค้นคว้าจากบันทึกประวัติต่างๆ และการเดินทางตามสถานที่ในประเทศต่างๆ ที่นับถือศาสนาพุทธ

ผู้รวบรวมเรียบเรียง

พระสุตาวุธวิสิฐ อาภากโร (ขรรค์ชัย ขนะกุล)
ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดกระบี่ วัดแก้วโกรวาราม จังหวัดกระบี่

ชาติภูมิ: เกิดวันที่ 30 มิถุนายน 2485 ณ หมู่บ้านคลองเสียด ต. ปกาสัย อ.เหนือคลอง จ.กระบี่
บรรพชา พ.ศ. 2502 อุปสมบท พ.ศ. 2505 ที่วัดแก้วโกรวาราม จังหวัดกระบี่
โดยมีพระราชสุตกวี จนฺทาโก (หลวงปู่สิงห์ นบนอบ) เป็นพระอุปัชฌาย์

การศึกษา: วิชาสามัญ จบมัธยมศึกษาปีที่ 3 ร.ร.วัดยางสุทธาราม บางกอกน้อย จ.ธนบุรี
วิชาทางธรรม จบ น.ธ. เอก

หน้าที่การงานในอดีต:

พ.ศ. 2505-2517	เลขานุการเจ้าคณะจังหวัดกระบี่
พ.ศ. 2512-2517	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดแก้วโกรวาราม
พ.ศ. 2518-2525	เป็นเจ้าอาวาสวัดเขาคราม
พ.ศ. 2523-ปัจจุบัน	เป็นพระอุปัชฌาย์
พ.ศ. 2526-2528	เป็นเจ้าอาวาสวัดธรรมาวุธสรณาราม (คลองเสียด) และเจ้าคณะอำเภอเมืองกระบี่
พ.ศ. 2529-2540	เป็นเจ้าอาวาสวัดแก้วโกรวาราม
พ.ศ. 2529-2534	เป็นเจ้าคณะจังหวัดกระบี่
พ.ศ. 2534-ปัจจุบัน	เป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดกระบี่

ผลงานในตำแหน่งหน้าที่เจ้าอาวาสวัดต่างๆ: ขณะเป็นเจ้าอาวาสวัดเขาคราม

- สร้างอุโบสถมาตรฐานขนาดเล็ก ตามแบบของกรมศิลปากร
- สร้างฌาปนสถาน (เมรุและเตาเผาศพ) รวมมูลค่าการบูรณะพัฒนาวัดเขาคราม 3,217,551 บาท ขณะเป็นเจ้าอาวาสวัดธรรมมาวุธสรณาราม
- ได้จัดทำแผนผังรวมของวัดธรรมมาวุธสรณารามก่อนพัฒนาวัด
- สร้างฌาปนสถานขึ้นใหม่ คือเตาเผาศพ เมรุและศาลาตั้งศพ
- ตัดถนนและทางเดินเท้าภายในวัดขึ้นใหม่ทั้งหมด
- ปรับพื้นลานวัดให้สูงขึ้น เพื่อให้น้ำไหลลงคูระบายน้ำได้เร็ว และไม่ขังอยู่ในลานวัด

- ปลูกต้นไม้หลายพันธุ์ เช่น ประดู่ สะเดา ตะเคียน กถินณรงค์ และไม้ประดับอื่นๆ จนเต็มที่ว่างของวัด โดยได้รับความเอื้อเฟื้อพันธุ์ไม้จากเขาช่อง จังหวัดตรัง ขณะอยู่วัดธรรมาวุธฯ มีมูลค่าการพัฒนาประมาณ 1.2 ล้านบาท
- ขณะเป็นเจ้าอาวาสวัดแก้วโกรวาราม จังหวัดกระบี่ได้กำหนดแผนการพัฒนาวัดออกเป็น 3 ระยะ คือ 3 ปี 5 ปี และ 10 ปี
- พัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม นักธรรม-บาลี ขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2529 โดยจัดให้มีระบบการเรียนการสอนในห้องเรียน (ก่อนพ.ศ. 2529 การศึกษาพระปริยัติธรรมฯ จังหวัดกระบี่ มีแต่การสอบไล่ แต่ไม่มีการสอนอย่างเป็นระบบ) จัดบรรพชาสามเณร เพื่อให้เข้าศึกษาพระปริยัติธรรมฯ ปีละประมาณ 100 รูป ในช่วง 10 ปีที่พัฒนาการศึกษาอยู่นี้ ใช้จ่ายในการนี้รวม 4.1 ล้านบาท
- บูรณะอุโบสถเก่า ซึ่งเป็นอาคารไม้ทั้งหลัง สิ้นค่าใช้จ่าย 257,300 บาท
- สร้างกำแพงและซุ้มประตู เพื่ออนุรักษ์ป่าไม้ของวัด ซึ่งยังเหลืออยู่ประมาณ 80 ไร่ สร้างกำแพงยาว 1,543 เมตร รวมทุกรายการ ใช้จ่ายไป 3.1 ล้านบาท
- ปลูกต้นไม้เพิ่มเติมอีกกว่า 1,000 ต้น เช่น ตะเคียน ลาน หว้า ลีลาวดี (ลั่นทม)
- ตัดถนนขนาดกว้าง 6 เมตร ยาว 815 เมตร ทำคูน้ำและลาดยางแอสฟัสต์ สิ้นค่าใช้จ่ายรวม 3.41 ล้านบาท
- สร้างอาคารเรียนขนาด 14 x 50 เมตร 3 ชั้น 1 ห้องประชุมใหญ่ 10 ห้องเรียน และสร้างอาคารอเนกประสงค์ (ใช้เป็นโรงอาหารเลี้ยงพระเณร) ขนาด 20 x 25 เมตร สองชั้น ทั้งสองอาคารนี้ใช้จ่ายไป 11.8 ล้านบาท
- สร้างหอพักสำหรับพระภิกษุสามเณร นักเรียน เป็นอาคาร คสล. ทรงไทยสูง 3 ชั้น ขนาด 10 x 60 เมตร สิ้นค่าใช้จ่ายไป 10.2 ล้านบาท
- ขุดสระน้ำไว้ใช้ในวัดและใช้รดต้นไม้ สิ้นเงิน 1.5 ล้านบาท
- จัดตั้งหอสมุดภายในชั้นล่างอาคารศาลาการเปรียญ เพื่อให้บริการความรู้ทางศาสนาและความรู้ทั่วไปแก่พระภิกษุ-สามเณร นักเรียน นักศึกษา จากสถาบันการศึกษาในเขตเทศบาลเมืองกระบี่ สิ้นค่าใช้จ่าย 345,540 บาท
- ก่อตั้งและเปิดโรงเรียนพระปริยัติธรรมทุกแผนก

  ในจังหวัดกระบี่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2530-2539 มีสถิติผู้สอบบาลี-นักธรรมชั้นต่างๆ ได้ ดังนี้ ตรี 578 รูป โท 285 รูป เอก 122 รูป ป.ธ.1-2 จำนวน 46 รูป ป.ธ.3 จำนวน 22 รูป ป.ธ. 4 จำนวน 3 รูป ป.ธ. 5 จำนวน 3 รูป ป.ธ. 6 จำนวน 2 รูป จากการวางแผนจัดการศึกษาในอดีต มีผลให้เกิดบุคลากรที่ปฏิบัติงานอยู่ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม ปัจจุบันนี้เกือบทั้งหมดล้วนแต่เป็นศิษย์ที่เกิดจากสำนักวัดแก้วฯ ย้อนหลังจาก พ.ศ. 2530 ไปประมาณ 30 ปี ที่วัดแก้วฯ ไม่มีพระภิกษุสามเณรเปรียญ ตั้งแต่ พ.ศ. 2531 เป็นต้นมา มีพระภิกษุเปรียญเพิ่มขึ้นทุกๆ ปีๆ ละ 2-3 รูปจนถึง พ.ศ. 2551 มีพระภิกษุมหาเปรียญ 4-6 จำนวน 6 รูป พระภิกษุที่จบปริญญาตรี 5 รูป (เป็นครูอาจารย์ประจำ) ครูอาจารย์ประจำที่มีวุฒิปริญญาตรีขึ้นไป จำนวน 7 ท่าน
- ตั้งแต่ พ.ศ. 2510-2530 วัดแก้วฯ มีพระภิกษุอยู่ประจำ (นอกเทศกาลเข้าพรรษา) ปีละประมาณ 10-12 รูป ตั้งแต่ พ.ศ. 2530-ปัจจุบัน มีพระภิกษุสามเณรอยู่ประจำ (นอกเทศกาลเข้าพรรษา) 180-200 รูป ถ้าเข้าพรรษาเพิ่มขึ้นอีกร้อยละ 20

- จัดส่งพระภิกษุสามเณรเปรียญไปศึกษาต่อในระดับปริญญาตรีที่ กทม. โดยเฉลี่ยปีละ 7 รูป
- พ.ศ. 2529-2535 ปักเสา เดินสายไฟฟ้า วางท่อประปาทั่วบริเวณวัด สิ้นค่าใช้จ่าย 543,171 บาท
- สร้างกุฏิสงฆ์ ขนาด 7 x 8 เมตร อาคารชั้นเดียวและสองชั้น 21 หลัง หรือคิดเป็นพื้นที่ใช้งานไม่น้อยกว่า 1,520 ตร.ม. สิ้นค่าใช้จ่าย 2.7 ล้านบาท (เป็นเงินบริจาคจากประชาชนทั้งสิ้น)
- พ.ศ. 2535 อนุญาตให้เทศบาลเมืองกระบี่เข้าไปบริหารกิจการฌาปนสถาน วัดแก้วฯ โดยสร้างศาลาฯ เพิ่มอีก 2 หลัง มูลค่า 2.2 ล้านบาท และปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค และสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ผู้ไปใช้บริการลาดยางแอสฟัลต์ บริเวณฌาปนสถาน ประมาณ 4,500 ตร.ม. สิ้นค่าใช้จ่าย 7.2 ล้านบาท

ประสบการณ์และการงานพิเศษ:

พ.ศ. 2514	เข้าเรียนพิเศษเฉพาะภาษาอังกฤษที่ กทม. พออ่านออกเขียนได้
พ.ศ. 2516-2517	เดินทางไปอยู่อินเดียเพื่อทัศนศึกษาพุทธประวัติด้วยตนเอง โดยขอพำนักอาศัยอยู่ที่วัดไทยพุทธคยา 6 เดือน และที่วัดไทยสารนาถ พาราณสี (ของพระครูประกาศฯ คณะ 25 วัดมหาธาตุฯ กทม.) 6 เดือน ขณะที่พักอยู่ที่อินเดียได้เดินทางไปทัศนศึกษายังพุทธสถานที่สำคัญๆ เช่น สาวัตถี ลุมพินี เป็นต้น แห่งละ 7-15 วัน
พ.ศ. 2518	เดินทางรอบโลกครั้งแรก โดยติดตามพระเทพญาณเวที (ลมูล) ได้ไปเยี่ยมเยือนคนไทยที่อยู่ในยุโรปและอเมริกา เป็นเวลา 10 สัปดาห์
พ.ศ. 2519, 2521, 2523	เดินทางรอบโลก เพื่อติดตามรับใช้พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ) อีก 3 ครั้งๆ ละ 9-10 สัปดาห์ ครั้งแรกแวะเยี่ยมชาวพุทธ ฮ่องกง ไต้หวัน เกาหลี ญี่ปุ่น ประเทศละ 5-7 วันแล้วเดินทางต่อไปยังอเมริกา แวะเยี่ยมศูนย์วัฒนธรรมตะวันออก ตะวันตกตามคำอาราธนาของคนไทย แวะพำนักอยู่ที่ฮาวาย 3 วัน แล้วเดินทางต่อไปยังรัฐต่างๆ ของสหรัฐอเมริกากว่า 15 รัฐ จากฝั่งแปซิฟิกถึงแอตแลนติก โดยการอาราธนาของคนไทยที่อยู่ตามเมืองต่างๆ แล้วออกเดินทางจากนิวยอร์กไปลอนดอนอยู่ที่ประเทศอังกฤษ 1 สัปดาห์ จากนั้นได้เดินทางต่อไปยังแผ่นดินใหญ่ของยุโรป เพื่อหาที่สร้างวัดไทยในเนเธอร์แลนด์ แล้วเดินทางไปตามเมืองต่างๆ ตามที่คนไทยได้นิมนต์ คือ รอตเตอร์ดัม อัมสเตอร์ดัม แวะเยี่ยมศาลโลกที่กรุงเฮก แล้วต่อไปแฟรงค์เฟิร์ต มิวนิค บรัสเซล ปารีส และไปสิ้นสุดที่โรม พักอยู่ที่นั้น 7 วัน ระหว่างอยู่ที่โรม ได้รับความเอื้อเฟื้อจากท่านทูต นำไปทัศนศึกษานครวาติกัน ศูนย์กลางศาสนาคริสต์ และเข้าเยี่ยมสันตะปาปาด้วย การเดินทางรอบโลกครั้งที่ 3-4 ไปทางตะวันตก คือ จากไทยผ่านอินเดีย แต่ลักษณะการเดินทางคล้ายๆ กัน คือไปเพื่อบุกเบิกการสร้างวัดไทยในยุโรปและอเมริกา
พ.ศ. 2523	มีกิจกรรมพิเศษ คือได้ติดตามพระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ) ไปเตรียมงานผูกพัทธสีมา วัดพุทธวราราม เมืองเดนเวอร์ รัฐโคโลราโด สหรัฐอเมริกา อยู่ 3 สัปดาห์ ในงานนี้สมเด็จพระธีรญาณมุนี (ธีร์) ไปเป็นประธาน เมื่อเดือนพฤษภาคม 2523

บรรณานุกรม

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. **อินเดียสมัยพุทธกาล.** กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2532.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. **บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย.** กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, มปท., 2513.

ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร. **พระพุทธศาสนาในศรีลังกา.** ธนบุรี: เจริญสินการพิมพ์, 2518.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. **ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนามหายาน.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหากุฏราชวิทยาลัย, 2534.

ไทย-ภารต, อาศรม. **พุทธกิจ 45 พรรษา.** กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2527.

ธรรมโกศาจารย์ ราชบัณฑิต (ชอบ อนุจารี). **พระพุทธประวัติทัศนศึกษา.** มปท., 2528.

พัชรี ดนัยกิติคุณ. **ฮวงจุ้ยวิถีทางแห่งการผสมผสาน.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว-สร้อยทอง, 2545.

พุทธทาสภิกขุ. **พุทธประวัติจากพระโอษฐ์.** มปท., 2497.

พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์. "กบิลพัสดุ์" ***นิตยสารไทย-ภารต*** (11). มปท., 2518.

ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, กรมพระ. **ปฐมสมโพธิกถา.** กรุงเทพฯ: เลี่ยงเชียงจงเจริญ, 2519.

ราชวรมุนี (ประยุต), พระ. **จาริกอโศก.** กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2518.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, กรมพระยา. **ธรรมสมบัติ หมวดที่ 2 สังคีติกถา.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2511.

__________. **พุทธประวัติ เล่ม 1,2.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.

__________. **ตามรอยบาทพระพุทธองค์สารนาถ.** กรุงเทพฯ: บำรุงสาสน์, 2507.

ศรีวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺทโก), พระ. **พุทธประวัติสังเขป.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2528.

สุตาวุธวิสิฐ (ขรรค์ชัย อาภากโร), พระ. **พุทธศาสนาลังกาวงศ์ในสยาม.** มปท., 2531.

__________. **พุทธศาสนาสยามวงศ์ในลังกา.** พระมหาสมเสียม แสนขัติ วัดพระพุทธบาทตากผ้าจัดพิมพ์แจกงานพระราชทานเพลิงศพพระสุพรหมญาณเถร (ครูบาพรหมา พฺรหฺมจกฺโก), มปท., มปป.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. **พุทธศาสนาในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2521.

เสถียร พันธรังษี. **พุทธสถานในชมพูทวีป.** กรุงเทพฯ: ประพาสต้นการพิมพ์, 2504.

__________. **พุทธประวัติมหายานหรือพุทธประวัติที่ค้นพบใหม่.** กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2525.

สังฆราช (สา), สมเด็จพระ. **พุทธประวัติ เล่ม 3.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.

อุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), พระ. **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534.

เค็งเหลียว สีบุญเรือง. **ประวัติพระถังซัมจั๋ง.** กรุงเทพฯ: เลี่ยงเชียงจงเจริญ, 2508.

พระยาสุรินทรฦๅชัย (จันทร์ ตุงคสวัสดิ์). **จดหมายเหตุแห่งพุทธอาณาจักรของพระภิกษุฟาเหียน.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2506.

พระราชโพธิวิเทศ (ทองยอด). **กรุงราชคฤห์.** คณะสงฆ์ จ. กาญจนบุรี พิมพ์เป็นธรรมทานงานทำบุญ 72 พรรษา พระธรรมคุณาภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดกาญจนบุรี พ.ศ. 2545.

พระสุเมธาธิบดี. **วัดไทยพุทธคยา.** แนะนำการจาริกแสวงบุญในอินเดีย เนปาล. จัดพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน 2531.

Reference

Afganistan, Maps Nelles, Nelles Verleg Gmbh. **Muchen 45.** West Germany.

Archeological Sever of Ceylon. **Columbo Musium.** The Cetlon Government Press Colombo, 1946.

A Road Guide of India. **TTK Healthcare.** Limited Printing Division Chennai 600-004 India

A Road Guide to Bihar. **TTK Healthcare.** Limited Printing Division India.

A Road Guide of Uttra Pradesh. **Ttmap Madras.** - 600 - 044 India.

Atlas of India- **A Complete Guide to Geography.** States, Roads, Ved Prakash, Prasant Gupta, Dreamland Publication New Delhi: India.

Buddhism. **It is Origin and Spread in Words.** Map and Pictures E. Zucher. Routledqe, Kegan Paul London: Eng, 1950.

India Pailway Atlas. **Indian Map Service.** Jodhapur [RAAJ] India, 1989.

Kyuya Fukada. **The Great Himalayas Vikas.** Publishing House, New Delhi, 1976.

Map of Nepal. **Political. Cum.** Road Guide Barat Grafhics [Handingraph] India. 1985.

Mihintale. **T.B. Disanayaka Leke House Inversments.** Ltd. Columbo Srilanka. 1987.

Pakistan, **Map Nelles Lengkong Satu 1441.** Sigapore.

Road Atlas of India. **TTK Healthcare.** Limited Printing Division Chennai - 600-044, India.

Road Map of India Approved by Survey of India. **Lal Chand New Delhi.** India. 1995.

The Atlas of India States P.Srinivasan, **TTK Healthcare.** Printing Division Chennai-600-044, India.

The Way of The Buddha, Published on the Occasion of the 2500. **TH.Anniversary** of the Mahaparinivarana of the Buddha Publisherd by the Director Publications Division, Ministry of Information and Brodcating Government of India, 2500.

Cuningham & Archaeological Sever of India **Reports** [1862-1865] Published by Rahula Singala for M/S Rahul Publishing House, 1994.

Central Market. Ashok Vihar Delhi 110052, India.

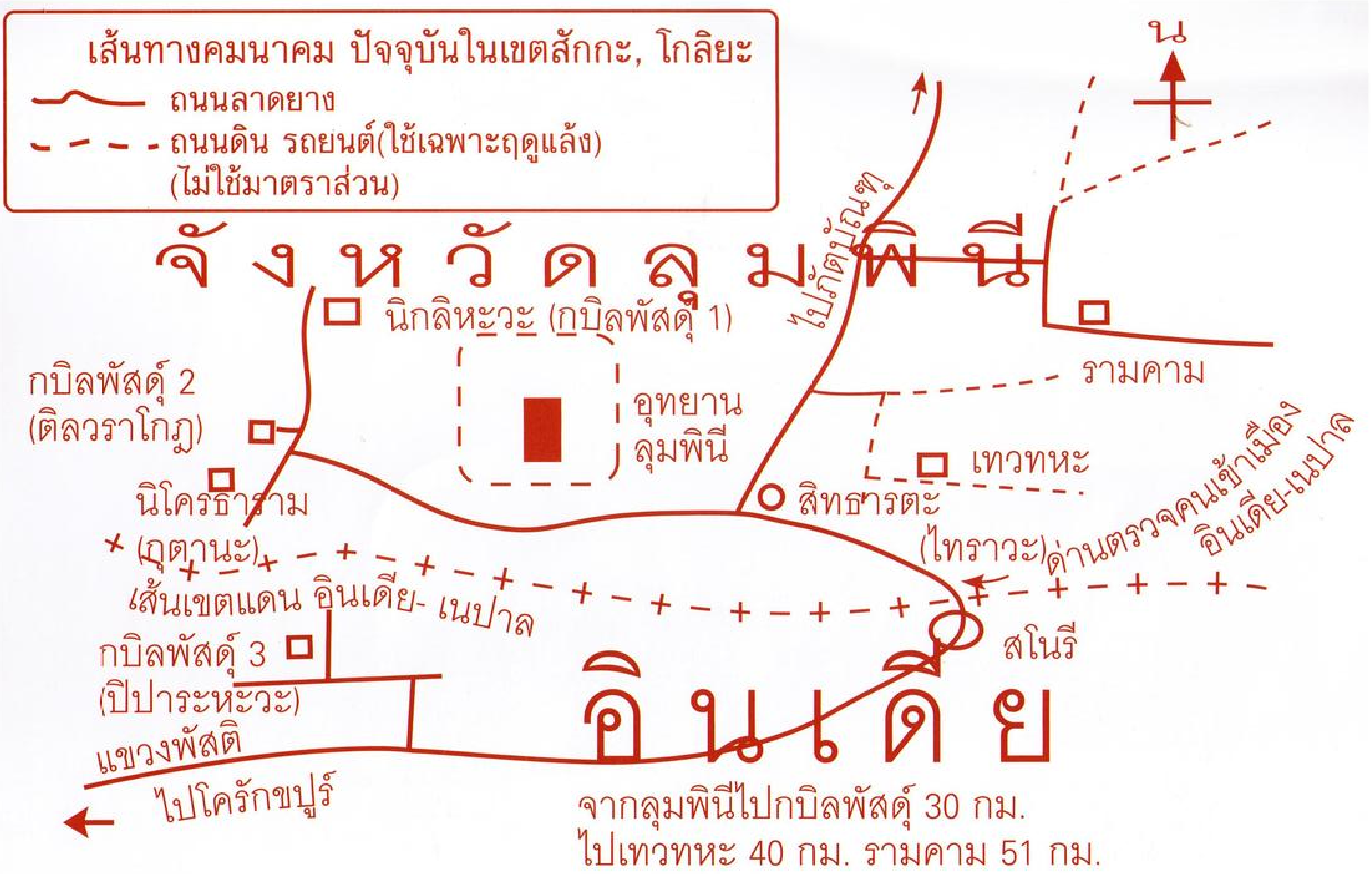
เส้นทางคมนาคม ปัจจุบันในเขตสักกะ, โกลิยะ
ถนนลาดยาง
ถนนดิน รถยนต์(ใช้เฉพาะฤดูแล้ง)
(ไม่ใช้มาตราส่วน)
น
จังหวัดลุมพินี
ไปภัตบัณฑุ
นิกลิหะวะ (กบิลพัสดุ์ 1)
รามคาม
กบิลพัสดุ์ 2
(ติลวราโกฎ)
อุทยาน
ลุมพินี
เทวทหะ
นิโครธาราม
(กุตานะ)
สิทธารตะ
(ไทราวะ)
ด่านตรวจคนเข้าเมือง
อินเดีย-เนปาล
เส้นเขตแดน อินเดีย- เนปาล
สโนรี
กบิลพัสดุ์ 3
(ปิปาระหะวะ)
อินเดีย
แขวงพัสติ
ไปโครักขปูร์

จากลุมพินีไปกบิลพัสดุ์ 30 กม.
ไปเทวทหะ 40 กม. รามคาม 51 กม.

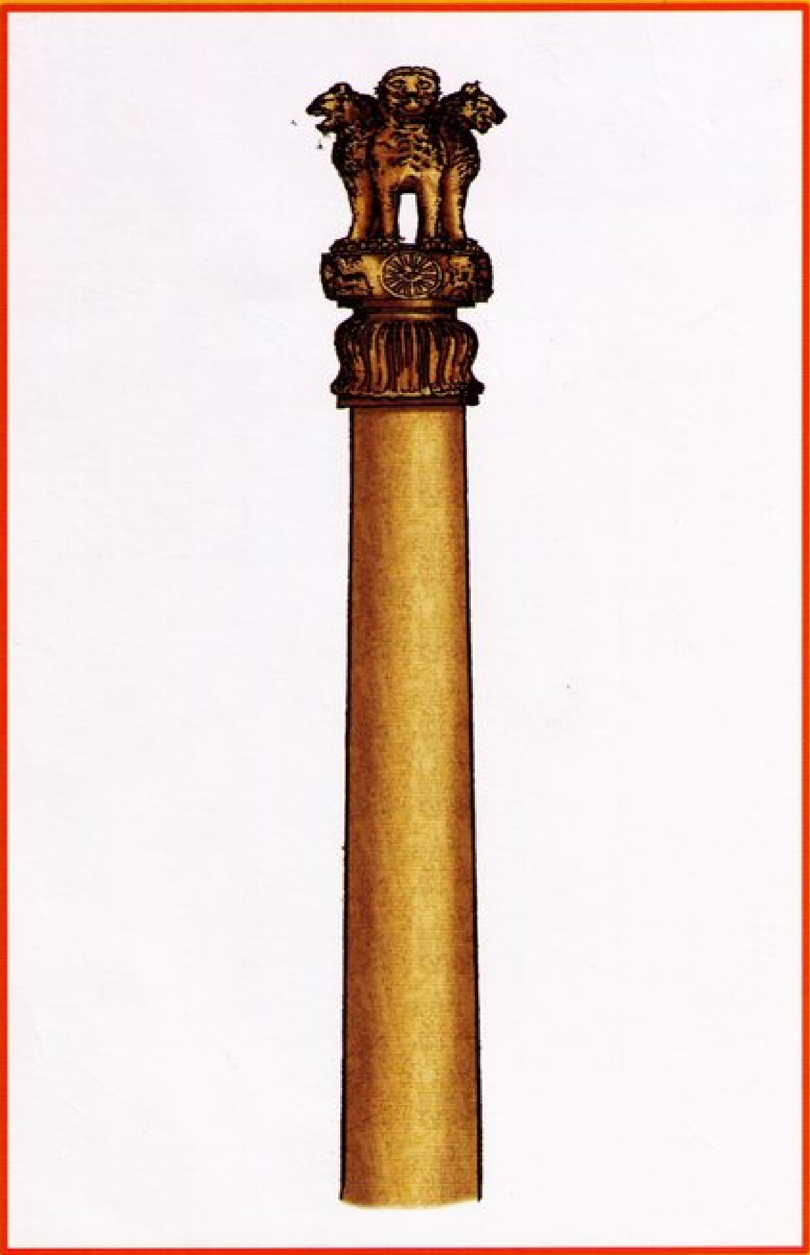

เสาหินอโศก (อโศกวิคหทะ) (ASOKE PILLAR)

ประมาณ พ.ศ. 235-270 ถ้าพระเจ้าอโศกมหาราชทรงทราบว่าสถานที่ใดที่พระพุทธเจ้าเคยประทับ หรือบำเพ็ญพุทธกิจ เช่น ที่พระพุทธเจ้าประสูติและปฐมเทศนา เป็นต้น จะทรงเสด็จไปนมัสการ แล้วทรงสร้างเสาหินนี้ขึ้น โดยทรงให้จารึกข้อความไว้ที่เสาว่าสถานที่นั้นเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าอย่างไร พระองค์ (อโศก) เสด็จไปที่นั่นเมื่อใด

เสาหินเป็นหินทรายขนาดและความยาว (สูง) ของเสาแตกต่างกันไปเล็กน้อย ส่วนใหญ่จะมีเส้นผ่านศูนย์กลาง 50-60 เซนติเมตร สูง 5-7 เมตร ทุกแห่งเสาหินจะถูกฝังอยู่ใต้ดิน 3 ใน 5 ส่วน

เสาหินนี้พบในดินแดนที่เคยเป็นสักกะ โกลิยะ (ดินแดนพุทธมารดา-บิดา) มากกว่าแคว้นอื่น คือ ที่กบิลพัสดุ์ 1 (นิกลิหะวะ) ลุมพินี และเทวทหะ เชื่อแน่นอนว่าถ้ามีการขุดค้นกบิลพัสดุ์ 2 ที่เจ้าชายสิทธัตถะเคยอยู่ และที่รามคาม (โกลิยะ) คงจะพบเสาหินอีก

บนยอดเสา พระเจ้าอโศกทรงทำหัวสิงห์หันหน้าไปสี่ทิศ สิงห์ก็คือพระพุทธเจ้า เมื่อทรงตรัสรู้ และประกาศธัมมจักกัปปวัตนสูตรให้เป็นไปแล้ว ทำให้บรรดาเจ้าลัทธิน้อยใหญ่ต่างหลบลี้หนีหน้า สยบกันไปสิ้น ดั่งสิงห์เมื่อแผดเสียงออกไป บรรดาสัตว์น้อยใหญ่ต่างก็วิ่งไปหลบซ่อน

เสาหินนี้จึงเป็นดั่งผู้ชี้นำทางให้เกิดแผนที่เล่มนี้ขึ้น